# KUR'ÂN'DAN İDRAKE YANSIYANLAR

M. Fethullah Gülen

# KUR'ÂN'IN ALTIN İKLİMİNDE

M. Fethullah Gülen



ISBN
978-975-315-358-4

Yayın Numarası
309

Çağlayan A.Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Mayıs 2011

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

*Benim kalem ve mürekkebime iktirânı açısından evrâk-ı perişan diyeceğim bu müsveddâtı, rıza hedefine kilitlenmiş, ruh ve mânâ köklerimizden süzülüp gelen evrensel değerleri cihana duyurmaya niyet etmiş bütün adanmış ruhlara ithaf ediyorum.*

(Not: Bu kitap, 1970'li yıllarda cami cemaatine arz edilmiş vaazlardan hazırlanmıştır.)

# Takdim Yerine

*"Rabbin kelimelerini yazmak için okyanuslar mürekkep olsaydı, hatta ona bir misli daha ilave edilseydi, okyanuslar bitip tükenecekti ama, O'nun (teşriî ve tekvînî emirleriyle alâkalı) kelimeleri bitmeyecekti."*[1]

Ezelden gelip ebede giden Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, bütün çağların sesi soluğu olma liyakatiyle serfiraz bir beyan mucizesi ve meleklerin ışığına pervane döndükleri kelam-ı ilâhînin en nurefşan ifadesidir. Göklerden gönüllere boşalan bu beyan çağlayanı; ifadesi, üslûbu, beyan tarzı açısından bir harikalar mecmuası olduğu gibi; içtimaî disiplinleri, hukukî kuralları, terbiye ile alâkalı kaideleri, insan, varlık ve kâinat hakkındaki yorumlarıyla da, her zaman herkesin başvurabileceği dupduru bir kaynak; en karmaşık ve en bulanık dönemlerin dahi bulandıramayacağı kadar engin bir ummandır.

Bu itibarladır ki, yeryüzünde Hak rahmetini temsil eden o olduğu gibi, gönüllerden imansızlık zulmetini silen de yine odur! İnsanlık doğru yolu buldu ve o doğru yolda yürümeyi öğrendiyse, onun sayesinde öğrendi. Öğrendi de kaoslardan ve yollara takılıp kalmaktan kurtuldu. Varlık onunla aydınlandı ve ruhlara ünsiyet salan dost ve ahbap hâline geldi..!

O, bu bütüncül bakışı ve ihata eden engin ifade ve üslûbunun yanında, muhteva ve mânâ genişliği, beyan inceliği, herkesin ilim ufkuna göre açılma sihri ve ruhlara nüfuzu sayesinde öyle bir güce sahiptir ki, önyargısız olmaları şartıyla, ulaşabildiği herkesi büyülemiş ve başları döndürmüştür.

Evet, o, üzerine eğildikçe kalblerde, kafalarda, lambaları her an daha bir artan sihirli bir avize gibi, değişik tecellî dalga boyunda yeni yeni inkişaflara vesile olarak, insanın zâhir ve bâtın duygularına çeşit çeşit ilâhî armağanlar sunmaktadır.

Ne var ki, her zaman istifadeye açık bu beyan-ı ilâhînin o bitmez-tükenmez hazinelerine mazhar olup onlardan istifade elde edebilmek için de, imtihan dünyasında bulunan insanoğlunun akıl, şuur ve hissiyle ona yönelmesi, onu anlama istikametinde cehd ve gayret göstermesi ve o istikamette iradesinin hakkını vermesi gerekir. İşte *"Kur'ân'ın Altın İkliminde"* adıyla elinizde tuttuğunuz bu kıymetli eser; günümüz dili ve anlayış seviyesi nazar-ı itibara

alınarak, ona yürekten inanmış coşkun bir gönül tarafından, derin bir vukufiyet ve muhkem bir üslûpla sizi o mücevher dolu ummana çağırmakta, o ummana ulaştıracak vesile ve vasıtaları, yol ve yöntemleri önünüze sermektedir.

Bu sebepledir ki, bu altın iklime adımınızı attığınız esnada, asırlar boyunca insanlığa hayat nefhetmiş bir beyan çağlayanına –muvakkat bir hicrandan sonra– yeniden kavuşma heyecan ve helecanını duyacaksınız. Çünkü o iklimde müşahhas misaller hâlinde göreceksiniz ki, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın lafız ve mânâsında öyle bir kuşatıcılık, öyle bir zenginlik ve öyle bir derinlik var ki, asırlardır fakihler ondan istifade ve istinbat ile sayıları yüz binlere ulaşan eserler meydana getirmiş ve kütüphaneler dolusu kitaplar yazmışlardır. Ârifler, irfan peteklerini onun bal özüyle doldurmuş ve bal akan kitaplarıyla milyonlara şeker şerbet sunmuşlardır. Âşıklar, ondan aldıkları ilhamlarla coşmuş, cezb u incizabın gelgitleri arasında ne aşk ve muhabbetnâmeler meydana getirmişlerdir. Evet, asırlar gelip geçmiş ama geçip giden zaman asla onu soldurmamış/solduramamış, renk attıramamış; aksine, zamanüstü o Kelam-ı Ezelî, ilerleyen zamanla birlikte daha bir gençleşmiş, daha bir revnakdârlık ve güzelliğe bürünmüş, enginlik ve zenginliği daha bir hissedilir hâle gelmiştir.

Ve yine, o altın iklime doğru kapıyı aralayıp içeri girdiğinizde, birkaç asırdan beri, özünden uzaklaşan, kendinden kaçan ve kendine yabancılaşan insanoğlunu, o ulvî kıymet ve değeri ölçüsünde yeniden görecek; dolayısıyla bir insan olarak kendinizle tekrar yüz yüze gelecek, kendinizi yeniden "oku"yacak, yeniden kendinizi tanıyıp tanımlayacak ve o altın iklimin yumuşak ve şefkatli atmosferinde bir kez daha kendinizi bulup özünüze ereceksiniz. Zira insanı muhatap kabul edip ona hitapta bulunan bu ışıktan beyan, bütün buud ve derinlikleriyle insanı ele almakta, gizli ve açık duygularıyla adım adım onu takip etmekte; kalbi, sırrı, hafîsi, ahfâsı.. ve bugüne kadar henüz keşfedilememiş daha nice latîfe ve hisleriyle onu bir bütünlük içinde analize tâbi tutmakta; tâbi tutup son tahlilde bize, bizi anlatmakta, bize, bizi tanıtmaktadır. Dikkatli bir şekilde Kur'ân'ı dinleyen, onun lafız ve mânâ münasebetlerini yakından takip eden herkes, onun âyetleri arasında kendi ruh hâlini bulur; hatta çok defa kendisinin dahi izahta güçlük çektiği ledünnî ahvalinin şerh edildiğini görür. Tabiî bu biraz da, insanın Kur'ân'ın ruhuna nüfuz etmesi ve onun ışıktan dünyasına sızmasına bağlıdır. İşte bu yapılabildiği takdirde insan, o Kitab-ı Mübîn'de kendini bulur ve tanır, acz u fakrını idrak eder, nâmütenâhî arzu ve ihtiyaçlarının çehresinde Sonsuz Kudret ve

Merhamet'e muhtaç olduğunun farkına varır, o şuurla dolar ve böylece Yaratıcısına iltica edip her türlü yalnızlıktan kurtulur. Çünkü Kur'ân, Yaratıcı-insan-kâinat arasındaki münasebeti en muvazeneli şekilde ortaya koyan bir koordinatlar mecmuasıdır. Dahası Kur'ân, insanı dünyaya baktırdığı gibi ukbâya da baktırır. Fenâya ve bekâya mazhar yönleriyle onu cem eder ve bütünleştirir. Maddesinin anatomisini yaptığı kadar, ledünniyatının da anatomisini ortaya kor. İnsanın nasıl bir gelişme ve terakki ya da düşüş ve tedenni yolu takip ettiğini, şekilden şekle, hâlden hâle, tavırdan tavıra girerken hangi mertebe ve makamlardan geçtiğini ve hisleri, heyecanları ve ruhî referanslarıyla nasıl bir çizelge ortaya koyduğunu bütünüyle Kur'ân'da adım adım takip edebilirsiniz. O nurlu beyanda, insanı bütün yönleriyle müşâhedeniz mümkün olduğu/olabileceği gibi, farklı anlayış ve konumdaki insanların çeşit çeşit duygu, düşünce ve iç dünyalarını da onda bulmanız mümkün olacaktır. Evet, kırılan ümitlerin, sönen aşkların, sarsılan emellerin veya ümitle çarpan sinelerin, tülpembe hülyaların, sevapla ışıldayan gözlerin, günahla kararan yüzlerin, aşk u iştiyakla çarpan sinelerin, karamsarlığa kendini salmış bedbîn ruhların… hepsinin akislerini onda görmek mümkündür.

İşte elinizde tuttuğunuz bu eserde, *"insan eksenli Kur'ân tefsiri"* anlayışı istikametinde, Kur'ân'ın psikolojik tahlillerini, insan üzerine yapılan semavî şerh ve analizleri, müşahhas ve canlı misaller eşliğinde, orijinal tespit ve yorumların ışığı altında okuma imkânını bulacaksınız.

Bu iklimde yolculuğunuzu devam ettirdiğinizde, koskoca kâinatın bir sergi, bir meşher hâlinde önünüze serildiğini; bir kitap gibi önünüze konulduğunu görecek ve böylece onu bir meşher gibi müşâhede edecek, bir kitap gibi okuyacak, bir kitap gibi duyacak ve bir kitabın rengârenk canlı, yaldızlı nakışlarını temâşâ ediyor gibi hayran hayran seyre dalacaksınız. Evet, seyahat müddetince siz, kâinat kitab-ı kebirinde, Kur'ân'ın, kâinat kitabını okuduğunu duyacak ve bu okuyuş karşısında nefesinizi tutup vicdan ve gönül kulağıyla o lahûtî sesi dinlemeye duracaksınız. Zira Kur'ân, nasıl ki, kâinatın misal-i musağğarı olan insanı bir bütün hâlinde ele alıp, bütün derinlik, zenginlik ve enginliğiyle onu şerh etmektedir. Aynı şekilde o, kâinatı bir bütün olarak ele alıp öyle değerlendirmektedir. Bu sebeple var olan hiçbir şey onun ilgi sahasının dışında kalmamakta, zerreden küreye bütün mevcudat onda âdeta hallaç edilmekte, zâhir-bâtın, iç-dış, öz-kışır her şey bütün ahvaliyle ve derecesine göre onda yerini almaktadır. Bundan dolayı elinizdeki bu eserde,

*“Kur’ân’ın Işığında İlmî Gelişmeler”* ana başlığı altında, o nurlu beyanın projektörüyle çağımızı, çağımızdaki ilmî gelişmeleri perspektife aldığınızda ezelden gelip ebede giden Kur’ân hakikatlerinin nasıl bir ihtişam ve görkemle her bir asrın burcunda bayrak gibi dalgalandığını görecek, görüp kendinizden geçecek ve âdeta o kelam-ı ilâhînin size şöyle seslendiğini duyup hisseder gibi olacaksınız: “Ben, Hazreti Muhammed Mustafa (sallallâhu aleyhi ve sellem) dahil, yeryüzünde hiçbir beşerin kelâmı olamam. O Şeref-i Nev’i İnsan, Ferid-i Kevn ü Zaman (aleyhissalâtu vesselâm), sadece benimle irşad eden en büyük bir mürşittir. Ben, ancak ve ancak bütün kevn ü mekânları birbirine bağlayan ve ezelden ebede kadar her şeyi ilmiyle ihata eden bir Zât’ın kelâmıyım. Sizin aklınızın ulaşamadığı, idrakinizin eremediği yerlerde benim asırlar öncesinden dikili olan bayrağım dalgalanmaktadır. İleride sizler, değişik yöntem ve teknolojik imkânlarla daha enteresan şeyler keşfedeceksiniz. Teleskoplarınız, trilyonlarca kilometre ötede bulunan nebülözleri getirip gözler önüne serecek ama, oralara gittiğinizde de yine benim bayrağımın dalgalandığını göreceksiniz.”

“Yolculuğa devam” deyip bu altın iklimde kanat çırpmayı sürdürdüğünüz takdirde, *“Bu Kitap, iman edenler için, onların Rabbileri tarafından basiretleri açan bir hidayet ve burhandır...”*[2] âyet-i kerimesinin hakikatini, küllî prensip ve temel kaideleriyle, müşahhas ve canlı misalleriyle müşâhede etme imkânını bulacaksınız. Zira *“Kur’ân’da Terbiye”* adlı bölümü okuduğunuzda, onun terbiye anlayışında fertten aileye, aileden topluma, kademe kademe, hayatın hiçbir kesimi ihmal edilmeksizin, kuşatıcı bir bakış açısıyla, akılların ikna ve tenvir edildiğini, nefislerin terbiye ve kalblerin tasfiyeye tâbi tutulduğunu net bir şekilde görme imkânına kavuşacaksınız. Evet, o yüce beyan, ruhların en yükseği ve şekillerin en mükemmeliyle dünyaya gönderilen insana, mutluluk ve saadetin en idealini, teâli ve terakkinin en erişilmezini ve yaşamanın en insancasını göstererek, ona yolların en doğrusuyla “insan-ı kâmil” olma zirvelerini vaad etmektedir. Bundandır ki, arkasına aldıklarını şaşırtmadan, yanıltmadan ve en kestirme yoldan maksada ulaştıran en son, en kâmil söz o olduğu gibi, insanî melekeleri ölmemiş kimseler için tam bir rahmet, hidayet ve hikmet kaynağı olan da yine odur. Bunun en canlı ve çarpıcı misali ise, onun ilk talebeleri ve mucizevî semeresi olan sahabe-i kiram neslidir.

Biz, elinizde tuttuğunuz bu kıymetli, derin ve muhtevalı eseri, üç-beş sayfalık

bir “takdim” içerisinde size arz edemeyeceğimizin farkında bulunuyoruz. Bu sebeple *“Takdim Yerine”* deyip o engin, derin ve hacimli eserden sadece birkaç kare arz etmek, o deryadan sadece bir-iki katre sunmakla, sözü daha fazla uzatmadan, aradan çekilip bu kıymetli eserle sizi baş başa bırakmak istiyoruz. Ancak yayınevi olarak öyle inanıyor ve öyle ümit ediyoruz ki, siz değerli okuyucularımız bu kıymetli eserin içine girdiğinizde yani *“Kur'ân'ın Altın İkliminde”* seyahate çıktığınızda nice engin ufuklara şehbal açacak, nice güzelliklerle göz göze gelecek, onları temâşâya dalacak; o altın iklimde nice Cennet kevserleri yudumlayacak ve tarifi imkânsız ne cennetâsâ bir neşe ve huzurla soluklanacaksınız. Bu vesileyle bir kez daha, bu feyyaz ve bereketli eserin telifi dolayısıyla, Muhterem Müellifimize gönül dolusu teşekkürü borç bildiğimizi ifade etmek ve Cenâb-ı Hak'tan kendisine sıhhat, sağlık ve afiyet dua ve niyazıyla sözü burada noktalamak istiyoruz.

*Nil Yayınları*

1 Kehf sûresi, 18/109.

2 Câsiye sûresi, 45/20.

# Giriş

Kitap, Arapça bir kelime olup, lügatte, cem eden, toplayan mânâsına gelir. Herhangi bir mevzu ile alâkalı çeşitli meseleleri terkip edip bir araya getirdiği için "Kitab"a kitap denilmiştir.

Muhteva ve mânâ itibarıyla kâinat da bir kitaptır. Fizik, kimya, astronomi ve daha binlerce ilim onda iç içe ve omuz omuzadır. Evet, kâinat öyle bir kitaptır ki, onu "Kudret" ve "İrade" yazmıştır. Tabiî bu kitâbet "kader" projesine göre gerçekleşmiştir. Dolayısıyla da kâinat harf harf, satır satır ilâhî isim ve sıfatların tecellîlerini yansıtmaktadır.

Kitap, kelime olarak mânâsını en anlamlı, en tonlu şekilde Kur'ân'da bulur. Zira "câmi" olması yönüyle Kur'ân'a denk ikinci bir kitap yoktur. Kur'ân, "Mülteka'l-bahreyn" diyebileceğimiz, iki denizin birleştiği, iki ummanın aynı çizgide buluştuğu bir kitaptır. Varlığın, iç ve dışı, zâhir ve bâtını, mucize televvünüyle ancak Kur'ân'la ortaya konmuş ve tanınmıştır. Lafız ve mânâ âhengi itibarıyla zirvede bir kitaptan söz edilecekse, o, Kur'ân'dır. Dünya ve ahiret mülâhazası en hassas ölçülerle yalnız Kur'ân'da dengelenmiştir. Ayrıca o, geçmiş kitapların doğru yönlerini bünyesinde toplamış olmakla da mucizevî ayrı bir derinlik gösterir.

Bütün bu yönleriyle Kur'ân, beyan âleminde makam-ı cem'in unvanıdır. Evet, Kur'ân, "hakâik-i sâbite" (sâbit, değişmez hakikatler) ile "âyân-ı sâbite"yi (varlıkların ilm-i ilâhî'deki sabit asılları, mahiyetleri) bir araya getiren biricik kitaptır. Mülk, melekût ve görünen-görünmeyen âlemler onda iç içedir. Kur'ân, şehadet âleminde, gayba ait bir dildir. Gayb âlemine ait haberleri en doğru şekilde bildiren de odur. İşte Kur'ân bu yönüyle de bir "câmi" ve bir birleştiricidir. Bütün bu hususiyetlerinden dolayı da kelimenin tam anlamıyla "kitap" dendiğinde Kur'ân anlaşılır.

Bugün pek çok düşünür, gelecek yılların Kur'ân'a açık yıllar olacağı hususunda ittifak hâlindedirler. Aslında, az dikkat edildiğinde, içinde bulunduğumuz çağın, düşünce ve tasavvurlarımızın çok çok üstünde bir süratle Kur'ân'a doğru kaydığı hemen sezilebilir. Evet, artık bugün, en âmiyâne bakışlar dahi, Kur'ân'ın ne denli kâinatla içli-dışlı olduğunu sezebiliyor, onun varlık adına söylediği sözlerin isabetini görüyor, mesajlarındaki güç ve nuraniyet karşısında hayret ve hayranlıktan kendilerini alamıyorlar, denebilir.

Günümüzde bu yüce kitabın; varlığın bağrındaki sırları, tabiatın ruhundaki

incelikleri zevkle mütalaa edilecek bir kitap şeklinde, ilim ve irfan erbabının gözleri önüne serdiğini, yine ilim ve hikmetle uğraşanlar söylüyorlar.

Evet, varlığı didik didik edip, onun gaye, muhteva ve esaslarını herhangi bir tereddüde meydan bırakmayacak şekilde açıklayıp ortaya koyan, bu Kur'ân'dır.

İnsanın kalbî, ruhî ve fikrî hayatını tanzim edip ona en yüksek hedefleri gösteren ve elinden tutup gösterdiği hedeflere ulaştıran; dahası ona lütufla, merhametle, şefkatle, adaletle muameleyi emreden ve onunla kötülükler arasına, âdeta aşılmaz engeller koyan, yine o Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'dır. Allah'ın insanoğluna bahşettiği sıhhat ve afiyeti, istidat ve kabiliyeti, imkân ve kuvveti en iyi şekilde değerlendirme ve bu mevhibelerden hakkıyla istifade etme yollarını gösterip insanları birbirine "bâr (yük)" olmadan kurtaran, yine bu ilâhî beyandır.

Bu öyle ışık kaynağı bir kitaptır ki, ona gönül verip arkasına düşenlerin ruhlarında hürriyet düşüncesi, adalet anlayışı, kardeşlik ruhu ve başkaları için yaşama arzusunu tutuşturarak, etten-kemikten varlıklara melekleşme âdâbını öğretip, onlara iki cihan mutluluğuna giden yolları gösterir ve bu yolda kapıları ardına kadar açık bırakır.

O, öyle rehber bir kitaptır ki, sayesinde hakikate uyanmış gözlerin önüne geçer, onları ötelerde gezdirir, itminan ve doygunluğa ermiş kalbleri mehâbet ikliminde dolaştırır. Mütefekkir ruhları hayret ve hayranlıklarla sarhoş eder ve temiz vicdanlara her an ayrı bir nefha üfler.

Bu kitaptır ki, insanları türlü türlü sapıklıklardan kurtararak fazilet yoluna irşad edip, Allah'ın emirlerini yerine getirenlere gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve kimsenin tasavvur edemeyeceği mükâfatlar; o emirleri ihlal edenlere de bakışları bulandıracak, başları döndürecek ve yürekleri hoplatacak cezalar var olduğunu ifade ederek, akılları hayrette bırakan muhteşem muvazeneler vaz'etmiştir.

Bu kitap, düşmanlıktan başka bir şey bilmeyen münkir tâli'sizlerin ve dostluğun hakkını veremeyen iz'ansız dostların bunca tecavüz, tebdil ve tağyir gayretlerine rağmen, yeryüzünü şereflendirdiği günden bu yana hep olduğu gibi kalmış ve kitaplar arasında vahiy orijinini koruyan biricik Allah mesajı olmakla serfirazdır.

Kur'ân, Levh-i Mahfuz'un en nadide pırlantası olarak nazil olduğu zaman, eşi-menendi olmama gibi bir mazhariyetle nazil olmuştu. Bugün de aynı

parlaklık ve kıymetini, hatta daha da artırarak bütün ihtişamıyla devam ettirmektedir. Gelecek yıllar ise –inşâallah– onun, güneşlere taç giydireceği yıllar olacaktır.

Kur'ân-ı Mübin, ilk zuhuruyla şarkı, garbı, şimali, cenûbu ışıktan kollarıyla sardığında, uğradığı her yere bütün ilimleri de beraber götürmüş ve dünyanın dört bir yanını cennet yamaçlarına çevirmişti. O gün ona sahip çıkanlar, onun o nurdan mesajlarını en mükemmel şekilde temsil ediyor ve insanlığa "Kur'ân medeniyeti"ne açılan yolları gösteriyorlardı. Bu öyle yüksek seviyede bir temsil ve gösterme idi ki, bugün dünyanın muallimi olduklarını iddia edenler, o gün bulunsalardı Kur'ân talebelerine ancak çırak olabilirlerdi...

Kur'ân-ı Mecid, öyle nurdan ezelî ve ebedî mesajlarla gelmiştir ki, beden ve cismaniyetimizin yanında kalb, ruh, akıl ve vicdanlarımızı da terbiye ederek bizleri geleceğin insanları olarak hazırlamakta ve bizlere hedef olarak maddî-mânevî zirveler ötesi şâhikaları göstermektedir –ki bir kısım körler, sağırlar görüp duymasalar dahi– yakın bir gelecekte onun, aklı başında millet ve devletlerin sık sık başvuracakları bir kevser kaynağı hâline geleceğinde şüphe yoktur.

Şayet günümüzün Müslümanları, Kur'ân çizgisinde ve ilk Müslümanlar safvetinde hareket edebilselerdi –ki bugün o istikamette ciddî gelişmelerin olduğu söylenebilir– bir hamlede sıçrayıp devletler muvazenesindeki yerlerini alacak ve taklit vadilerinde başkalarının yâveleriyle teselli olmaktan kurtulacaklardı.

Kur'ân'ın ilk talebelerinin, cihanı hayret ve dehşetlere sevk eden iman, ahlâk, fazilet ve aksiyonları, günümüz insanının bir kere daha hassasiyetle ele alıp incelemesi gerekli olan önemli hususlardandır. Evet, bir zamanlar, Mekke'nin yalçın kayaları arasında zuhur edip, bir hamlede dünyanın dört bir yanını aydınlığa kavuşturan birkaç bin sahabinin, Kur'ân'ın aydınlık ikliminde gerçekleştirdikleri o büyük inkılâp, her zaman üzerinde düşünülüp değerlendirilmesi iktiza eden harikalar cümlesinden bir hâdisedir ve mü'minlerin daima müracaat edecekleri tertemiz ve pırıl pırıl bir örnektir.

Bu itibarla diyebiliriz ki, Kur'ân, dünden bugüne kendisine gönül verenleri aldatıp şaşırtmadığı gibi, bundan sonra da aydınlık iklimine teveccüh edenleri aldatmayacak ve hayal kırıklığına uğratmayacaktır. Zira inanıyoruz ki, zihinler müspet fenlerle aydınlandığı, gönüller Hak mârifetiyle şahlandığı ve varlık, ilim ve hikmet adesesi altında, tetkik ve araştırmaya tâbi tutulduğu sürece,

ilimler adına verilen her hüküm, Kur'ân'ın ruhuna uygunluk içinde cereyan edecektir.

Kur'ân; insanoğlunun kıymet ve değerleri ölçüsünde, onun kalb-ruh-akıl ve cismaniyetini nazar-ı itibara alarak "Yüksekler Yükseği"nden nüzul ile insanlık ufkunda tulû etmiş, en mükemmel mesajlarıyla bir ilâhî kanunlar mecmuasıdır.

Bugün yaklaşık bir buçuk milyar insanın tâbi olduğu Kur'ân, ebedî ve değişmeyen ilâhî prensipleriyle, topyekûn beşer mutluluğunun ve o mutluluğa ulaştıran en kestirme, en aydınlık yolun göstericisi olarak eşi benzeri bulunmayan tek kitaptır.

O Kur'ân; içinde milyonlarca âlim, binlerce filozof ve mütefekkirin de bulunduğu, küre-i arzın kaderine hükmetmiş en muhteşem, en nuranî cemaatlerin ışık kaynağı bir kitaptır. Ve bu mânâda onun saltanatına denk ikinci bir saltanat da yoktur.

Kur'ân; nazil olduğu günden bu yana, ne itirazlara ne tenkitlere uğramıştır ama, bu mevzuda kurulan bütün mahkemeler Kur'ân'ın beraatıyla neticelenmiş ve mücadeleler onun zaferiyle noktalanmıştır.

Kur'ân'a iman eden, Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), Hz. Muhammed'e iman eden de Allah'a (celle celâluhu) iman etmiş sayılır. Kur'ân'a inanmayan, Hz. Muhammed'e, Hz. Muhammed'e inanmayan da Allah'a inanmış sayılmaz. İşte, gerçek Müslümanlığın çerçevesi!..

Kur'ân, gönüllerde billûrlaşan bir nur, ruhlara ışık tutan bir aydınlık kaynağı ve baştanbaşa bir hakikatler meşheridir. Onu gerçek çehresiyle ancak, bir çiçekte kâinattaki bütün güzellikleri sezebilen ve bir damlada tufanları seyredebilen inanmış ruhlar tanıyıp anlayabilir.

Kur'ân; öyle bir üslûba sahiptir ki, onun âyetlerini duyan Arap ve Acem beliğleri ona secde etmiş, onun muhteva güzelliklerini sezip anlayan hakikatşinas edipler, o Söz Sultanı'nın yanında edeple iki büklüm olmuşlardır.

Müslümanlar, ancak Kur'ân'ı tasdik ve ona iman etmekle aralarında bir birliğe ulaşabileceklerdir. Kur'ân'ı tasdik etmeyenler, Müslüman olamayacakları gibi; aralarında kalıcı bir birlik de tesis edebilmeleri mümkün değildir.

"İman bir vicdan meselesidir." demek, "Allah'ı (celle celâluhu), Peygamber'i (sallallâhu aleyhi ve sellem), Kur'ân'ı yalnız dille değil, vicdanımla da tasdik ederim." demektir. Her çeşidiyle bu anlayışa bağlı ibadet

ise, bu sağlam tasdikin zarurî bir tezahürüdür. İnsanlık, cehalet ve küfrün vahşetleri içinde bocalayıp durduğu bir dönemde, o vahşi muhitte bir aydınlık tufanı şeklinde belirip, bir hamlede dünyaları nura gark etme gibi, tarihin emsalini gösteremediği en büyük inkılâp bir kere olmuş ve o da Kur'ân'la gerçekleştirilmiştir. Şahit olarak buna tarih yeter...

İnsana, insanın mânâ ve mahiyetini, hakkı, hikmeti, Allah'ın zât, sıfât ve isimlerini en hassas muvazenelerle öğreten kitap Kur'ân'dır ve bu sahada ona denk ikinci bir kitap göstermek de mümkün değildir. Asfiyânın hikmetlerine, hakperest filozofların felsefelerine baksan, bunu sen de anlayacaksın!..

Hakikî adaleti, gerçek hürriyeti, dengeli müsâvâtı (eşitlik), hayrı, namusu, fazileti, hatta hayvanlara varıncaya kadar her varlığa şefkati emredip; zulmü, şirki, haksızlığı, cehaleti, rüşveti, faizi, yalanı, yalan şahadeti açıkça men eden biricik kitap, Kur'ân'dır.

Yetimi, fakiri, mazlumu himaye edip, padişahla köleyi, kumandanla neferi, davalıyla davacıyı aynı sandalyeye oturtup muhakeme eden kitap da yalnız Kur'ân'dır.

Kur'ân'ı üstûre ve hurafelere kaynak göstermek, on dört asır evvelki cahiliye Araplarından bugünün dinsizlerinin tevarüs ettiği bir kısım tutarsız hezeyanlardan başka bir şey değildir ve bu anlayışla hikmet ve hakikî felsefe alay eder...

Kur'ân, öyle parlak bir beyandır ki, ruhların en yükseği ve şekillerin en mükemmeliyle dünyaya gönderilen insana, mutluluk ve saadetin en idealini, teâli ve terakkinin en erişilmezini ve yaşamanın en insancasını göstererek ona, yolların en doğrusuyla "İnsan-ı kâmil" olma zirvelerini vaadetmektedir. Bu şanı yüce kitaptır ki, bütün cihan, derin bir gaflet ve dalâlet içinde bocalayıp durduğu bir dönemde o, insan fert ve cemaatlerinin birbirine karşı hukuk ve muamelelerini, hareket ve davranışlarını, vazife ve mükellefiyetlerini tanzim ederek, hürriyet, adalet ve müsâvât hakikatlerini, bir hamlede hem de gerçek mânâlarıyla tahakkuk ettirmiş; zulüm ve haksızlığa karşı mücadelelerin en çalımlısını vermiş; beşeri, hatta bütün canlıları içine alabilecek şekilde âlemşümul (evrensel) şefkat ve merhamete çağırarak, harp ve sulhü insanî değerler çizgisine çekip, etrafında toplananları yeryüzü emniyet ve huzurunun, denge ve muvazenesinin temsilcileri hâline getirmiştir.

Bu, öyle pırıl pırıl nûrefşan bir kitaptır ki, bir taraftan insana acz ve fakrını hatırlatarak, onun gurur ve bencilliğini frenlerken, diğer taraftan onu aşk u

şevkiyle coşturarak, nâmütenâhîliklere yelken açmaya çağırır. Bu, öyle bir ilâhî nefhalar mecmuasıdır ki, bizlere, her emriyle binlerce faydalar temin ederek ve her yasağıyla da akla hayale gelmedik zararları hatırlatarak, bizleri hep emniyet ve güven yamaçlarında dolaştırmaktadır. Evet, o, emanet, ihsan ve adalet mesajlarıyla gönüllerimizi coşturup, Cennet ufuklarını gösterdiği aynı anda, ahlâksızlık, münkerat ve başkalarının mal, can, ırz ve hukukuna tecavüz gibi gayyâlara çeken duygu ve düşüncelere karşı da tahşidat yapıp, bizleri sürekli Hakk'ın sıyanet ve himaye çizgisine çağırmaktadır.

Bu öyle bir kitaptır ki, kendinden evvel gelip geçmiş bütün peygamberleri kudsî bilmiş, onların suhuf ve kitaplarını mübarek tanımış, hususiyle Tevrat, Zebur ve İncil'e tazimde bulunmuş; onlardaki ihtilaflı noktaları hal ve fasl, tağyîr edilmiş yerleri tashih, mahzuf kalmış bölümleri de tespit ederek bir mânâda kaybolmuş kitapları bulup ortaya çıkarmış ve o kitapları tebliğle serfiraz bütün peygamberleri saygıyla anmış, hususiyle Hz. Musa ve Hz. İsa'yı (aleyhimesselâm) "Ülü'l-azm" peygamberler arasında sayarak hak ve hakkaniyetin dili olduğunu göstermiş.. sonra bu iki şanlı peygamberin validelerinin de ilhama mazhar, ötelere açık, beşerüstü ruh ve vicdana sahip bulunduklarını ihtar ederek, ihkâk-ı hak maksadıyla nazil olduğunu bütün selim kalblere duyurmuş ve kabul ettirmiştir.

Kur'ân ve onun getirdikleri hakkında olumsuz söz söyleyenlerin, muvakkaten olsun, beşerin nizam, âhenk, huzur ve emniyeti adına bir şeyler söylemeleri gerekmez miydi? Doğrusu, Kur'ân'a yabancı medeniyetlerin perişaniyet ve derbederliği, onun ışığından mahrum gönüllerin sıkıntı ve buhranlarla inim inim inlemesi karşısında bu temerrüt ve bu inadı anlamak mümkün değildir…

İnsanlık için en muntazam hayat, Kur'ân'ın solukladığı hayattır. Öyle ki, medeniyetin, bugün dünyanın dört bir yanında takdirle yâd edilip alkışlanan bir kısım güzelliklerinin, tamamen Kur'ân'ın yüzlerce sene evvel teşvik ettiği şeyler olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Kusur ve kabahat kimde?

Bizde, öteden beri Kur'ân hakkında atıp tutanlar ve onunla uğraşmayı meslek hâline getirenler, daha çok, bilmediklerini dahi bilmeyen cahiller olmuştur. Ne acıdır ki, bu zavallılar, aleyhinde oldukları kitap hakkında ne bir araştırma yapmış ne de bir şeyler okumuşlardır. Aslında bunların iddialarıyla, pozitif ilimlere karşı temerrüt gösteren cahillerin iddiaları arasında pek de fark yoktur; ne var ki halkın hakikatlere uyanması için daha bir süre beklemek icap edecektir.

Kur'ân sayesinde insan, Allah'a (celle celâluhu) muhatap olma gibi mevkilerin en yükseğine yükselmiştir. Böyle bir mevkide bulunduğunun şuurunda olan bir insan, kendi dilinde, Kur'ân'daki ilâhîliği dinler. Rabbiyle konuşur ve Rabbiyle konuştuğuna yemin etse yemininde yalancı sayılmaz. Kur'ân'ın aydınlık ikliminde insan, daha dünyada iken, kabirden, berzahtan geçer; mahşeri, sıratı görür; Cehennemlerin dehşetiyle ürperir ve Cennetlerin huzur tüten yamaçlarında dolaştığını duyar ve hisseder gibi olur.

Müslümanları, Kur'ân'ı anlama ve onda derinleşmeden alıkoyanlar, dolayısıyla onları dinin ruhundan ve İslâm'ın özünden de uzaklaştırmış oldular. Öyle zannediyorum ki, çok yakın bir gelecekte insanlığın takdir ve hayranlık dolu bakışları altında, Kur'ân okyanusuna doğru akan çeşitli ilim, teknik ve sanat çağlayanları, esas kaynaklarına dökülüp onunla bütünleşince, âlimler, araştırmacılar ve sanatkârlar da, bir kere daha kendilerini o deryanın içinde bulacaklar...

Geleceğin Kur'ân devri olmasını çok görmemek lazım! Zira Kur'ân, geçmişi bugünle, bugünü de yarınla bir arada görüp bilen bir Zât'ın kelâmıdır..!

Kur'ân-ı Kerim, yirmi üç senede, belli fasılalarla ve vahiy yoluyla Peygamber Efendimiz'e inen, ifade tarzı itibarıyla mucize olan, bize kadar tevatüren nakledilmiş bulunan, Mushaflarda da aynen indiği günkü orijinalliğini muhafaza eden nefsî ve lafzî ilâhî kelâmdır.

Onun, harf ve şekillerle kâğıtlara yazılışı dışında hem lafzî hem de nefsî kelâm yönü, ilâhî kelâm olma vasfına bağlıdır. Zira Kur'ân, Cenâb-ı Hakk'ın "Kelâm" sıfatından gelmiştir. Kelâm sıfatı ise, hem ezelî hem de ebedîdir. Durum böyle olunca, daha henüz hiçbir varlık yokken dahi Kur'ân vardı ve mevcuttu. Fakat o, nefsî kelâm olarak vardı. Çünkü Cenâb-ı Hak, varlığa haricî vücud giydirmeden evvel de yine "Mütekellim" idi, konuşuyordu. Zât-ı Bârî'ye ait bin bir ismin binlerce cilvesinden tek cilvesi olan kâinat ağacı üzerinde olgun bir meyve hâlinde zuhur eden insanla konuşacağı ana kadar Cenâb-ı Hak yine konuşuyordu. O'nun işte böyle bir "kelâm-ı nefsî" dediğimiz konuşması vardır. İşte Kur'ân da, bu nefsî konuşma cümlesindendir. Bu yönüyle de Kur'ân, ezelden gelmiştir ve ebede gitmektedir.. ve Kur'ân'dan başka hiçbir kitapta da böyle bir ayırıcı özellik bulmak mümkün değildir.

## A. Peygamberlerin ve Kitapların Gönderilmesindeki Hikmet

İnsanlık, semavî kitaplara muhtaçtır. Zira ilâhî mesajların öğreticiliği dışında

beşerin, problemlerini kendi kendine halletmesi imkânsızdır. Onun içindir ki, daha ilk insanla beraber Allah (celle celâluhu), ilâhî mesajlar ihtiva eden bir kısım sayfalar göndermiştir. Hz. Âdem'e gönderilen sayfalar da aynen Kur'ân-ı Kerim gibi vahiy yoluyla nazil olmuştur. Sonra Hz. Âdem onları kâğıtlara yazmak suretiyle tespit etmiştir. Bazılarının zannettikleri gibi, yazı daha sonra keşfedilmiş değildir. Aksine o, ilk insan Hz. Âdem ile beraber başlamıştır. Çünkü Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem'e yazıyı vahiy yoluyla talim etmiş ve öğretmiştir.[1] Aksine ona gönderilen sahifelerin tespiti nasıl mümkün olurdu ki!

Bu sahifeler gökten yazılı olarak inmiş değildi. Zira vahiy çeşitleri arasında böyle bir yola hiç rastlanmamıştır. Ne Kur'ân'da ne de hadislerde açıktan açığa yazılı, kâğıtlarla gönderilen bir vahiy çeşidinden bahsedilmemiştir. Şûrâ sûresinin 42/51. âyeti de[2] bu mütalaayı müeyyiddir.[3] Bu itibarla da, Hz. Âdem'e gönderilen sayfalar, nazil olmuş, sonra da bu sayfalar onun tarafından yazıya geçirilmiştir denebilir. Zaten Cenâb-ı Hak, Hz. Âdem'e, gerekli olan ilimlerin hepsini özet olarak öğretmiştir. Ondan sonra anlatılanlar ise, zaman, şartlar çerçevesinde bir tafsil ve konuyu daha genişçe ele almaktan ibarettir. Meseleye bu zaviyeden yaklaşacak olursak, şöyle bir değerlendirme yapmamız mümkündür:

Hz. Âdem'e gönderilen sahifelerle diğer peygamberlere gönderilen sahifeler veya kitaplar arasında esasta hiçbir farklılık yoktur. İlk sahife neyi anlatıyorsa son kitap Kur'ân da temel esaslar açısından aynı şeyi anlatmaktadır. Sadece fark, icmal ve tafsildedir. Hz. Âdem'e özet olarak anlatılan her şey, Efendimiz'e tafsil edilerek anlatılmış ve geniş geniş izahlarla vahyedilmiştir. Yani Hz. Âdem'e anlatılan çekirdekse, Efendimiz'e anlatılan dalı, budağı ve meyveleriyle ağaç olmuştur. Ne var ki bu usûlde dahi mucize çapında bir sistem mevcuttur. Her şeyden evvel, ilk insanlar, idrak ve fikirleriyle çok fazla inkişaf etmediklerinden, onlara anlayacakları seviyede ders vermek gerekiyordu; onun için de onlara fazla tafsilat yapılmadı. Onlara anlatma tarzı ilkokul seviyesindeki bir çocuğa ders verme mahiyetinde idi. Zira muhatapların umumî seviyesi, böyle bir dersi gerektiriyordu. Eşyanın ledünniyatına vâkıf olmaktan uzak bu ilk insanlara verilecek bilgiler, sathî (yüzeysel) olmalıydı. Ancak şu da bir gerçektir ki, işin ilmini yapmış olan birisi, Kur'ân'da anlatılan bütün hakikatlerin Hz. Âdem'e verilen sahifelerde bulunduğunu çok rahatlıkla söyleyebilir.

Bu husus diğer semavî kitaplar için de aynen geçerlidir. Yani Kur'ân'daki hakikatleri, (icmalen de olsa) Tevrat ve İncil'de de bulmak mümkündür. Tabiî bir dilden başka bir dile çevrilince bazı değişmelerin, hatta tahriflerin olduğu da bir gerçektir. Defalarca çevirilerle değişime uğramış veya tahrif edilmiş kitaplarda, bu kitapların kendi orijinal metinlerini bile bulmak çok zordur. Bu durumda, onlarda Kur'ân'ı bulmak nasıl mümkün olabilir ki…

Görüldüğü gibi insanlık, yeryüzüne geldiği andan itibaren onun hayatına yön verecek, ferdî, ailevî, içtimaî hayatını düzenleyecek ve onu hayra, güzele, iyi ve doğruya sevk edecek bir ilâhî mesaj olmuştur. Bu da açıktan açığa şunu göstermektedir ki, ilâhî yol rehberleri olmadan, beşer hiçbir meselesini halledemeyecektir. Aslında yaratılış ve fıtrata uygun olan da budur. Yukarıda da kısaca işaret ettiğimiz gibi, Cenâb-ı Hak, kâinatı bir kitap şeklinde yaratmıştır. Kâinat denen muhteşem kitapla birden ve aniden karşılaşan insan, ona bu kitabı izah ve şerh edecek bir mürşide muhtaçtır. Peygamberler ve ellerindeki semavî kitaplar, beşer için her zaman yanılmaz ve yanıltmaz birer mürşid olmuşlardır.

Kâinat kitabının, insanın duygularına hitap eden yönleri vardır. Meselâ insan, kâinat kitabını tetkik ettiğinde, bu koca ağacın çekirdeğinden köküne, dalına-budağına, çiçeğinden meyvesine kadar ilâhî "Kudret" ve "İrade"nin yazdığı o muhteşem kitaptan aldığı mânâ usâreleriyle bir arı gibi petekler oluşturacak ve onları kalb ve dimağına emanet edecektir. Kalb ve dimağ ise bu mânâları analiz ederek onların verâsında anlatılmak istenenleri kavramaya çalışacaklardır. Ne var ki, herhangi bir mürşid olmadığında, onların bu mânâları anlayıp kavramada âciz kalmaları da kaçınılmazdı. Bunu şöyle bir misalle anlatabiliriz:

Bir insan düşünelim ki, bu, hayatında hiç mi hiç cami ve cemaat görmemiştir. Biz tutup bu kimseyi muhteşem bir camiye sokalım ve ondan caminin içinde gördüklerini değerlendirmesini isteyelim... Şüphesiz bu insan, gördükleri karşısında bize şaşkın şaşkın bakacak ve hiçbir değerlendirmede bulunamayacaktır.. evet, o, minber ne işe yarar, mihraptaki hikmet nedir, kürsüde ne yapılır bilemeyecektir. Hele insanların bir imam arkasında saf bağlayıp aynı sesle yatıp kalkmalarına hiçbir mânâ veremeyecektir. İsterse bu insan başka sahalarda deha çapında bir insan olsun, bu konuda cami âdâb ve erkânı ile alâkalı az çok bilgi almış veya tecrübe edinmiş bir çocuk kadar dahi düşüncesi olmayacak ve doğru dürüst bir şey söyleyemeyecektir. Zira öğreten biri olmadan, bir caminin ne işe yaradığının ve onun içindeki müştemilatın

hangi gayelere hizmet ettiğinin bilinmesi imkânsızdır.

Evet, nebi rehberliği olmadan kâinat mescidine giren insanın durumu da bundan farksızdır. O, her bahar mevsiminde binlerce, milyonlarca çeşit bitkinin yeşermesini, dal budak salıp gelişmesini, çiçek açıp meyve vermesini görecek, ancak bütün bu olanları (şaşkınlığından dolayı) tabiatla izah etmeye çalışacaktır. Gökyüzünde sayısız denecek kadar yıldız ona göz kırpacak ama o, bu baş döndürücü âhengi izahta her şeyi "doğa kanunu" şeklinde heceleyip duracaktır. Fizik, kimya ayrı ayrı dillerle ona eşya arasındaki âhenkten, nizamdan ve hiçbir şeyin başıboş olmadığından bahsetse de o, bu oluşu eşyanın kendisine vererek her şeyi anladığını sanacaktır.

Yani insan, peygamber rehberliği olmadan, gördükleri, bildikleri ve hissedip duyduklarıyla hakikati gerçek yüzüyle tam bulamayacak, cehalet karanlıklarından kurtulup "mârifet" aydınlığına ulaşamayacaktır. Aslında insanı böyle bir mârifete (Allah'ı bilmeye) götürmeyen ilim de ilim değildir. Onun içindir ki bizim literatürümüzde cahil, Allah'ı bilmeyen insandır. Evet, yüzlerce ilmi hallaç etse de, Allah'ı bilmeyen bir insan, hakikî mânâda cehaletten kurtulamaz. O'nu tanıyana gelince, hiç okuma-yazma bilmese de umumî mânâda cahil sayılmaz. Zira o, neticede bilmesi gerekeni bilmiş, kâinat sarayını kuran ustayı ve o kitabın muhteşem müellifini tanımıştır. Bu ise, ilimde varılması gereken son noktadır. Mademki, kâinat kitabını Cenâb-ı Hak yazmıştır, elbette onu en iyi bilen de O olacaktır.

Bazen en âmi bir insan bile iki mısralık bir şiir yazabilir; yazabilir ve o mısraların içinde başkasının bilmesi imkânsız öyle sırlar gizler, öyle telmih ve işaretlerde bulunur ki onu kendisinden başka kimse anlayamaz.

Durum böyle olunca, binlerce girift bilmecenin yumaklaştığı şu kâinat kitabını anlayamayışımız gayet normal olduğu gibi, bu girift meseleleri bizlere şerh ve izah edecek muallim ve mürşitlerin bulunması da zarurî değil midir..? İşte bu muallimlere biz "Peygamber", onlarla beraber gelen kitaplara da "Semavî Kitap"lar adını veriyoruz.

Peygamber ve Kitap olmadan hakikatin olduğu gibi keşfedilmesi imkânsızdır. Buna en açık delil, günümüz felsefesinin geldiği noktadır. Asırlardır hakikati arayan binlerce feylesof, aynı ekol içinde dahi belli bir ortak çizgide buluşamamışlardır. Aristo ve Descartes, her ikisi de rasyonalist olmasına rağmen görüş ve düşünceleri arasında dağlar kadar fark vardır.. ve her biri hakikati çok değişik şekilde anlatmaktadır. Eflatun'un varlık hakkındaki

düşünceleri nerede, bir Aristo’nun, Sokrates’in ve bir Descartes’in düşünceleri nerede?.

Aradaki farkın, herhangi bir telif ve birleştirmeye imkân vermeyecek ölçüde olduğu söylenebilir. Bu farklılık da bize gösteriyor ki, mücerret insan aklı, kâmil mânâda hakikati anlayıp kavramaya yeterli değildir; yeterli değildir ki, kâinat kitabının en kalın çizgilerle ve herkesin görebileceği ölçüde yazılmış satırlarını okumada dahi bu denli ihtilaflara düşülmektedir. Hâlbuki bu satırlar, körlerin bile göreceği ölçüde büyük ve kalın çizgilerle yazılmıştır. Öyle ki, bu dokuda yıldızlar kelimeler olmuş, nebülözler satırları meydana getirmiş, galaksi ve Samanyolu gibi sistemler ise paragraf mesabesindedir.

Şimdi bu yazıları okumayan insan, nasıl olur da beşerin ruhî yapısına ait derin, sırlı ve ince meseleleri okuyabilir, okuyup insanoğlunun pedagojik, psikolojik ve sosyolojik problemlerine çözümler getirebilir..! Böyle bir cürette bulunmak, olsa olsa şaşkınlığın ve cehaletin ifadesi olabilir. Günümüzün insanı, nice zamandır böyle bir cehaletin zebûnu olarak yaşamaktadır.

Hayır, başkası değil, Allah’tır (celle celâluhu) şu kâinat kitabını yazan; bu kitabıyla insan arasında münasebet kuran, insanı bu büyük kitaba fihrist yapan, damlada deryayı gösteren. Öyle ise, bu kâinatın mânâ ve mahiyetini bütünüyle ancak O bilebilir. O bilebilir insanın meyillerini, iç âlemini, fizikî-ruhî yapısını ve insanî temayüllerini. Zira kâinat, *kâinatullah*; insan, *abdullah*; ve bunların anatomisini tahlil eden Kur’ân da *kelâmullah*’tır. Dolayısıyla bunlar arasındaki münasebeti en iyi bilen, böyle bir münasebeti kurmuş olan Allah’tır. Bu mevzuda söz söylemek de ancak O’nun hakkıdır. O’nun ilmi, bütün eşyayı kuşatmıştır. O bildirmedikçe, insan hiçbir şey bilemez.

*“O’nun ilminden, Kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.”*[4] âyeti, bizler için vird-i zeban olmalıdır. Bütün beşeriyetin ilmi, Hz. Hızır’ın dediği gibi Cenâb-ı Hakk’ın ilmine kıyasla, okyanustan bir kuşun gagasına bulaşan ıslaklık kadar dahi değildir.[5] İşte insanoğlunun “Bildik” dediklerinin hepsi bundan ibarettir ve o, söylediklerini bu kadarcık müktesebat itibarıyla söylemektedir. Hâlbuki daha bilinmesi gereken, okyanus çapında ilimler vardır ki, insanoğlu, bunların cahili bulunmaktadır. Ne acıdır ki, o, buna rağmen bilgiçlik taslamaktadır; işte bu da onun cehaletinin koyu karanlık ayrı bir buududur. Böyle bir cehalet karanlığı içinde gömülü insanın, kendi hakkında vereceği hükümlerde bile saçma-sapan ve isabetsiz olacağı

açıktır. Hâlbuki ilâhî hüküm ve kararlarda, yüzde bin isabet vardır.

Sözün özü şudur; insanoğlu meselelerini Cenâb-ı Hakk'a ve O'nun mucize kitabına havale ettiği zaman, maddî-mânevî, ferdî, ailevî ve içtimaî kargaşadan, kaostan ve anarşiden kurtulacak, hakikî huzur, refah ve saadetin altın ikliminde yaşayacaktır. Aksi hâlde, derbederlik onun değişmeyen kaderi olacaktır.

İşte Cenâb-ı Hak, engin rahmetinin bir eseri olarak gönderdiği kitaplar vasıtasıyla, insanlığı böyle bir akıbetten kurtarmıştır. Buna da, insanlık adına müstağni kalınamayacağını düşünüyoruz. Günümüzde bu husus daha köklü, daha derin bir anlam kazanmıştır. Çünkü o, kâmil beşere gönderilen en kâmil kitaptır.

## B. Kur'ân ve Diğer Kitaplar

Diğer peygamberlere özetle bildirilen hakikatler, Peygamber Efendimiz'e Kur'ân vasıtasıyla gayet geniş olarak anlatılmıştır. Çünkü Kur'ân, son derece gelişmiş topluluklara hitap etmek için gönderilmiş bir kitaptır. Onu takiben gelecek bir başka semavî kitap da yoktur. Dolayısıyla beşer, ferdî, içtimaî, siyasî, kültürel veya teknik bakımdan hangi ufka yükselirse yükselsin, karşısında Kur'ân'ı bir mürşid ve yol gösterici olarak bulmalıdır; bulmuştur da...

İnsanoğlu, kâinatı laboratuvara soktu. Fizik, kimya, dev adımlarla ilerledi. Astronomi baş döndürücü bir keyfiyete yükseldi ve galaksileri keşfe yöneldi. Madde parçalandı.. antimadde keşfedildi.. yakın bir gelecekte belki petrolün yerini güneş enerjisi alacak; alacak zira fen ve teknik astronomik rakamlarla ilerliyor. Bugün yeni buluşları takip dahi imkânsız gibi... Evet, bütün bu gelişmeler oldu ve daha niceleri de olacak. Ancak her yeni gelişme, mutlaka bir noktada Kur'ân'la buluşacak ve onun âlemşümûl referanslarını saygıyla alkışlayacaktır.

Öyle ise, böyle bir devreye hitap eden Kur'ân, tafsilî bir kitap olmalıydı ve öyle de oldu... Bütün kâinatı, küçük bir fihristte takdim eder gibi "yaş-kuru" her şeyiyle[6] insanlığa sundu. Ama insanımız, hakikaten ona gereken önemi verip, ondan tam istifade edebildi mi? İşte bu soruya müspet cevap vermede zannediyorum biraz zorlanacağız.

Günümüz insanı, Kur'ân'dan çok uzak hâle geldi veya getirildi. Bu uzaklık, Müslümanları Kur'ân'a karşı yabancılaştırdı. Bugün dünyanın neresinde ne olduğunu çok iyi bilen nice Müslüman vardır ki, gönüllerinin bağı, bahçesi olan

Kur'ân'da kaç âyet olduğunu dahi bilmezler. Hatta bunlardan bazıları, bir günlük neşelerine verdikleri ehemmiyet kadar olsun ebedî saadetlerinin teminatı, garantisi olan Kur'ân'a ehemmiyet vermezler. Ne Kur'ân okur ne de ona ait meseleleri dinlemek isterler. Hâlbuki Kur'ân, his, duygu, kalb ve kafalarıyla kendine sahip çıkacak gönüller beklemektedir. Müslüman, kendi kitabına sahip çıktığı zaman, değil sadece Müslümanların, bütün insanlığın mâkus tâli'i değişecektir. Yaşadığımız zaman diliminde, her şeyden çok bu şuurun geliştirilmesine ihtiyaç, hatta zaruret vardır.

Bütün cinler ve insanlar toplansa, sırt sırta, kafa kafaya verseler, o müthiş sulta ve muhteşem sultanlarıyla bir araya gelseler, hâkimiyetlerini ve hâkimiyetlerindeki gücü kullansalar, Kur'ân gibi bir kelâm meydana getiremezler. O, beşere Allah tarafından sunulmuş bir ip, bir hablullahtır. İnsanlık, elinde olan bu ipe tutunduğu zaman çukurlar ve gayyalar içinde çırpınmadan kurtulacak, insanlığın en yüce mertebelerine çıkarak "ahsen-i takvîm" sırrına mazhar olduğunu ortaya koyacaktır. Evet, böylece o, Cenâb-ı Hakk'ın matmah-ı nazarı hâline gelecektir. Yani devamlı surette Allah'ın, nazarını üzerinde dolaştırdığı, tebrik ve tebcil ettiği varlıklar sırasına girecektir.

Yukarıda söylediğimiz bu hükmü, ileride delilleriyle arz etmeye çalışacağız. Bu delilden sonra, Kur'ân'ın, Allah kelâmı olduğunu, başka bir kimsenin böyle bir eser vücuda getirmesinin herkesi aştığını göreceğiz. İnsanlık âleminde Kur'ân'ı en iyi anlayan, onu takdir ve tebcil eden hiç şüphesiz Efendimiz'dir. O, Kur'ân'ı bütün enginliğiyle içine sindirmiştir. Öyle ki O, gece gündüz Kur'ân'ı dilinden hiç mi hiç düşürmemiştir. O'ndaki o anlatılmaz Kur'ân aşkı ve sevgisidir ki, kendisinden asırlarca sonra bile insanlara tesir etmiş ve sayısız denebilecek ölçüde seçkin Kur'ân talebeleri yetişmiştir.

Onlar arasında Tâvûs b. Keysan, İmam-ı Âzam, İmam Şâfii, İmam Malik, Ahmed İbn Hanbel, İmam Mesruk gibi niceleri vardır ki, bunlardan bazıları, her gece iki yüz rekât namaz kılmış –ihtimal "bast-ı zaman"a mazhariyetle– ve bu namazlarında Kur'ân'ı iki kere hatmetmişlerdir. Onlar, Kur'ân ile o denli bütünleşmişlerdi ki, insanüstü bir hâl aldıkları söylenebilirdi. Onlar âdeta Kur'ânîleşmişlerdi. Allah (celle celâluhu), Habibi'ni bir âyetin diliyle şöyle konuşturur: *"Bana Müslümanlardan olmam emredildi. Ve bana Kur'ân okumam emredildi."*[7] Evet, onlar, Resûlullah'ı çok iyi anlamışlardı.

Aslında hakikî mânâda Müslüman olmakla Kur'ân okumak arasında çok ciddî bir münasebet var; evet, bu husus iki âyette ard arda zikredilmişti. Bu çok önemliydi. Aksine, Kur'ân okuma, bazı insanların yaptığı gibi onu sadece kaba bir tilâvetle yerine getirme değildi. Kur'ân okuma, onu hayata hayat kılarak, onunla şekillenme, mücessem bir Kur'ân hâline gelme idi.. tıpkı Allah Resûlü gibi...

Bu sebepledir ki, Hz. Âişe Validemiz, Efendimiz'i anlatırken, *"O'nun ahlâkı Kur'ân'dı."*[8] buyurmaktadır. Yani O kendisini, yaşayan bir Kur'ân hâline getirmişti. İşte böyle bir Kur'ân okumaydı ki, okuyanları dünyada zirvelerde dolaştırıyor, ötede de onlara Firdevsler vaadediyordu. Ruhuna inilmeden, içe sindirilmeden okunan Kur'ân'ın ise, bu çeşit mazhariyetlere vesile olması söz konusu değildir.

Âyette anlatılan hakikat ile bir anlamda sanki "Vaz'ı hâs, mevzuun leh âm" şöyle deniyordu: "Gel gerçekten Müslüman ol, 'silm ü selâm atmosferi'ne gir; emirlerim karşısında gassalin elindeki meyyit tavrını al, arzularından sıyrıl, şahsî isteklerini arkaya at ve bende fâni ol!"

Farklı bir açılımla konuyu şöyle devam ettirebiliriz: İyi bir Müslüman olma, Kur'ân okumaya bağlıdır. Bir insan Kur'ân okuyor ve onun mânâsında derinleşiyorsa teslim olma yoluna girmiş sayılır. Kur'ân hakikatlerini anlama, kavrama için gayret gösteren, bir gün mutlaka onun hakikatine ulaşacaktır. Kur'ân hakikati ise Müslümanlığı tam duyup zevk etmenin en yanıltmaz yoludur.

Tirmizî'nin İbn Abbas'tan (radıyallâhu anh) rivayet ettiği bir hadis-i şerifte Efendimiz şöyle buyurmaktadır; *"İçinde Kur'ân'dan bir şey olmayan kimse, yıkılmaya yüz tutmuş ev gibidir."*[9] Efendimiz, latîf bir teşbih ve benzetme ile Kur'ânsızlığı anlatma sadedinde; içinde Kur'ân hakikatinden bir şey olmayan insan, harap bir ev gibidir diyor.

Nedir o Kur'ân'dan mahrum olmakla yıkılışa yüz tutmuş kimse/kimseler? O, bazen bir insandır, bazen bir ailedir, bazen bir cemiyettir, bazen de bir devlettir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) sözü mutlak mânâda söylemiştir. Evet, eğer insanların şahsî hayatında Kur'ân'ın vaadettiği ruh, mânâ ve ledünniyât yok ve ferdin hayatı Kur'ân ölçülerine göre ayarlanmamışsa, o hayat Kur'ân'a uygun yaşanmıyorsa ve neticede yuvada Kur'ân ruhu hâkim değilse herkes ve her şey harap bir ev gibidir. Öyle

insanlar, öyle aileler, öyle toplumlar ve öyle idareler, bir gün mutlaka şeytanın ve şeytanlaşmış insanların çelme ve oyunlarıyla yıkılıp giderler. Hele öyle yığınlar rezil ve zelil yaşamaktan, başkalarına el açıp dilencilik yapmaktan hiçbir zaman kurtulamazlar.

Siz, Allah Resûlü'nün bu sözüne tutunun ve dört asırdan beri hırpaniliğe yüz tutmuş bir milyarı aşan İslâm âleminin perişanlığını, tutarsızlığını, değersiz hâle gelişini, bu mülâhazaların ışığı altında görmeye ve tahlil etmeye çalışın. Bu vesile ile Kur'ân'a yönelmenin önemini bir kez daha hatırlamaya çalışın. Evet, bu kâinat, Kur'ân ruhuyla kâim ve onun hatırına ayakta...

Kur'ân, kâinatın hem ruhu hem de hayatıdır. O bütün bütün kâinatı terk ettiğinde her hâlde kâinat da yıkılıp gidecektir. İşte bu hususa işaretle Allah Resûlü, *"Kur'ân, Allah'a göklerden, yerden ve bunların içindekilerden daha sevgilidir."*[10] buyurmaktadır. O sevgili Kur'ân hatırınadır ki, gökler ve yer ayakta durmaktadır. Kur'ân olmadığı zaman onlar da olmayacaktır. "Beyin Mimarı" zatın teşbihi ile Kur'ân, dünyanın beynidir. Ondan mahrum kaldığında dünya divane olup başını bir gezegene çarpacak ve kıyameti koparacaktır.[11]

Bu itibarla biz, Kur'ân'ı Nebiler Sultanı'nın ufku açısından anlamaya çalışma durumundayız. Aksine onu sadece dille seslendirmenin insana bu şuur ve derinliği vermeyeceği açıktır. Ancak Kur'ân'da derinleşenlerdir ki, kendi içlerinde de derinleşir ve Kur'ân'la kendileri arasında münasebet kurmaya muvaffak olabilirler. Her şeyden evvel Kur'ân'da Allah, bize bizi anlatıyor; kâinatı anlatıyor ve tabiî O (celle celâluhu) kitabında bize Kendini anlatıyor. Öyle ise, Allah, kâinat ve insan arasındaki irtibat ancak Kur'ân ile anlaşılır ve bu yüce hakikat ancak Kur'ân ile yakalanır.

Sen mahluksun, O ise Hâlık'tır. Kâinatı bir kitap, seni de o kitaba fihrist olarak hazırlayan O'dur. Seni okuyan, kâinatı anlar ve kâinatı okumayı becerebilenler de senin mahiyetini idrak eder. Dikkat etsen, bunun böyle olduğunu Kur'ân'da görebilirsin. Ancak aynı maksatla içine döndüğün, ruhunda ve ledünniyatında derinleştiğin zaman, oralarda da aynı hakikatin mevcudiyetini duyup hissedebilirsin. Ve işte o vakit daha iyi anlarsın ki, insan ve Kur'ân aynı hakikatin iki ayrı yüzünden ibaretmiş.. ve insan tıpkı bir saat gibi içindeki akrebi, yelkovanı ve değişik çarkları ile hep aynı hakikat istikametinde hareket etmektedir. Öyle ki içindeki çarkların bazısı sağa, bazısı sola doğru dönmektedir, ama hepsi aynı hakikati göstermekte, daha doğrusu aynı hakikat

için hareket etmektedir. Parça parça mütalaaya alınca görünen o bir tek hakikatin çeşitli yönleridir. Esasen tek bir hakikat vardır, o da zaman parçalarının işaretlenmesi.

İşte insan, kâinat ve Kur'ân da aynı hakikatin böyle ayrı ayrı yönlerinden ibarettir. Bir yönüyle hepsi, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerine ayna olmaktadır. Ahsen-i takvîme mazhar insan O'nun "Kudret" ve "İrade"sinin; "Ahsen-i Kelâm" olan Kur'ân da "Kelâm" sıfatının eseridir.

Kâinatta da Cenâb-ı Hakk'ın bin bir ismi cilvelenmektedir. Bütün bunları bir tek hakikate bağlamadan ne insanı ne kâinatı ne de Kur'ân'ı anlamak mümkündür. Onun içindir ki, büyük veli Muhyiddin İbn Arabî, *"Nefsini bilen, Rabbini de bilir."*[12] der. Bu söz, Esmâ-i İlâhiyeye vâkıf olmanın oldukça tonlu bir ifadesidir. Öyle ki, Rab ve insan arasındaki nisbet ve irtibat ancak bu kadar veciz ifade edilebilir. Cenâb-ı Hak ile insan arasında bir nisbet mevcuttur. Nefsin (insan) ifade ettiği mânâlarda Rabbi ifade eden şeyleri bulmak mümkündür.

Aynı gerçeği Kur'ân için de söyleyebiliriz. Ancak bu nisbet ve irtibat, hiçbir zaman felsefecilerin dediği gibi bir teşebbüh, tecessüm, tecessüd, hulûl, ittihad mahiyetinde değildir. Ne insan Cenâb-ı Hakk'a ne de Cenâb-ı Hak insana veya herhangi bir mahluka benzer. Bunlar bazı felsefecilerin sapıttığı noktalardır. Belki arada, bir Hâlık-mahluk (Yaratan-yaratılmış), bir tecellî-mazhar münasebeti vardır. Bu münasebeti felsefecilerin anlayışıyla yorumlamak sadece bir iddia ve Kur'ân bilgilerine vâkıf olmayışın neticesidir.

Kur'ân'da derinleşen insan, orada anlatılan önemli bir objenin de kendisi olduğunu hemen anlar. Anlar ve şöyle düşünür: İhtimal kâinatta münteşir hakikat, yine insanın içindeki bir çekirdekten yayılıp dal budak salmış bir inkişaftan ibarettir. Öyle ise, insanın âfâkta dolaşması enfüse bağlı götürülmelidir. Evet, insan biraz dikkat ettiğinde, aranan her şeyin onun öz benliğinde mevcut olduğunu müşâhede edecektir. O bulunduğunda, onda mütecellî olan "Rab" de bulunmuş olacaktır. *"Mâverâdan bekliyorken bir haber/ Perde kalktı öyle gördüm ben beni."* diyen Hak dostu, bu hakikati cidden iyi kavramıştır.

Ne var ki bütün bunları anlama, kavrama, şuur hâline getirme ve bu hakikatleri Kur'ân'dan çıkarma, kat'iyen onun özüne inmeden okumakla elde edilebilecek türden bir şey değildir.

Gırtlaktan aşağıya inmeden okunan Kur'ân'ı Allah Resûlü şöyle eleştirir: *"Bir zaman gelecek, Kur'ân okuyacaklar, fakat Kur'ân, gırtlaklarından aşağıya inmeyecek. Onlar, okun avı delip avdan öteye çıktığı gibi dinden çıkacaklar."*[13]

Kur'ân'ın gırtlaktan aşağıya inmeyişinin mânâsı şu olsa gerek: Kur'ân, hayata hayat olmayacak. Fert, aile, toplum ve idare Kur'ânî ölçülerden uzaklaşacak.. ve daha kötüsü de, herkes içinde bulunduğu durum itibarıyla kendisini bu ölçülere uymaktan müstağni görecek. Onu okuyanlar bile başkasına okuyacak.. nasihatlar başkasına yapılacak...

Evet, bütün bunlar olmuştur ve olmaktadır.. ve bu, öyle bir belâdır ki, ona maruz kalan –muhalfarz– melek de olsa kendini kurtaramaz.. kurtaramaz ve Firavun'un akıbetine maruz kalır. Sonra bin mürşid, bin nâsih gelse de onu bu akıbetten kurtaramaz. Nedir bu belâ? Hangi musibettir bu musibet? Nedir insanı bu derekeye düşüren şey?

Bu, bir insanın kendini olduğundan başka görme hastalığıdır: Ermemiştir ama, kendini ermiş zanneder; görmemiştir, bilmemiştir, Kur'ân'da derinleşememiştir ama, kendini hep zirvelerde tahayyül eder. Değişik bir ifade ile böyle biri kendini görmüş, bilmiş, ermiş ve derinleşmiş kabul eder. Aslında sığdır, sathîdir (yüzeyseldir) bütün görüşleri. Ne var ki o, kendini bir umman şeklinde görme ve gösterme peşindedir. Veya hakikaten kendini öyle kabul etmektedir.!

Oysaki her insan kendini, zatı itibarıyla bir "hiç olduğu"na inandırmalıdır ki, –Kur'ân ahlâkı da bunu gerektirir– hiçliğin sevkiyle her şey olana yönelsin. Bu konuda esas olan da bunu diliyle söylemek değil, vicdanına kabul ettirmektir ve bu, büyüklerin yoludur. Evet, dünden bugüne ahlâkı Kur'ân olan yüzlerce, binlerce seçkin insan bu mevzuda nice örnek tavırlar sergilemişlerdir. İşte onlardan biri olan Çorum'daki hak dostu: "Beni, Amr b. Ma'dikerib'in ayaklarının dibine defnedin!" diyor. Evet, bugün onun kabri, Amr b. Ma'dikerib'in ayakları altında bulunmaktadır.. ve mezar taşında da, *"Köpekleri de girişte ön ayaklarını uzatmış vaziyettedir."*[14] mealindeki âyet yazılıdır.

Bir dönemde sahabenin büyük ekseriyeti, cihad vesilesiyle dünyanın dört bir yanına dağılmış.. ve bunlardan birçoğu da bir daha geriye dönmemişti; dönmemiş, ya bir savaşta şehit düşmüş ya ecel onu gurbette yakalamış ya da başka bir sebeple gittiği yerde meçhullere karışmıştı. Daha sonra da

bulundukları yerlerin mânevî dinamikleri gibi vazifelerini sürdürdükleri görülmüş ve tespit edilmiştir. İşte bu sahabilerden biri de Amr b. Ma’dikerib’dir (radıyallahu anh).

O, sahabenin ileri gelenlerinden biri değildi. Hayatında, beş kişilik bir müfrezeye bile kumanda etmemişti. İhtimal bu sahada ciddî bir liyakati yoktu. Ama bir nefer olarak üzerine düşeni hakkıyla eda edenlerdendi. Güçlü, kuvvetli ve gözü pek bir yiğitti. Harp meydanlarında bir kasırga gibi eser ve düşmanı târumar ederdi. Büyük ihtimalle, İstanbul’un fethi için yola çıkmıştı. Fakat Çorum dolaylarında vefat etti... Sonra da oraya defnedildi. Bugün hâlâ kabri ziyaret edilenlerdendir.

Çorum’da yetişmiş büyük veli de sahabenin büyüklüğünü idrak edenlerden biri. Onun için de o vasiyetinde, Amr b. Ma’dikerib’in ayakucuna defnedilme tavsiyesinde bulunmuştu. Mezar taşına yazdırdığı âyet de oldukça mânidardır. Ashab-ı Kehf’in köpeklerinin durumu anlatılan bu âyette, *“Köpekleri de eşikte, ön ayaklarını uzatmış vaziyettedir.”*[15] denilmektedir.

Veli zatın zihninde çizdiği bu tablo oldukça düşündürücüdür. O, bir başka yerde defnedilme yerine, sahabenin, hem de en arka saflarda bulunan (ama sahabi olan) Amr b. Ma’dikerib’in ayakucunda gömülüp yatmayı yeğlemiştir. Bu, Kur’ân ahlâkıyla bütünleşmiş insanların tevazu ve mahviyeti adına nasıl enginleşebileceklerinin en çarpıcı örneklerinden biridir ki, bu tür örnekler de, ancak Kur’ân’la bütünleşmiş insanlarda görülebilirdi.

Nebilerden sonra bizim için uyulması gereken en önemli insanlar sahabe efendilerimizdir. Çünkü onlar, oturan-kalkan, gezen-uyuyan canlı birer Kur’ân gibiydiler. Onların her hâl, her tavır ve her davranışlarında Kur’ân nümâyândı. Her biri tepeden tırnağa âdeta Kur’ân olmuştu.

Evet, onların her hâlleri Kur’ân’dı. Onlar ve onlardan sonra gelen tâbiûn hazerâtı, gönül ve kafalarını o denli Kur’ân’a vermişlerdi ki, hayatları da bütünüyle Kur’ân’ın temsilinden ibaret olmuştu.. öyle ki, o aydınlık çağda ümmî hiçbir insan kalmamıştı da sabanın kuyruğundan tutup çiftçilik yapan kimseler dahi, Kur’ân’a ait hükümleri çok rahatlıkla münakaşa edebiliyor ve normal sohbetlerinde bile ilmî en derin meselelerin müzakeresini yapabiliyorlardı.

Bütün bunlar yirmi-otuz sene gibi kısa bir zaman içinde gerçekleşmişti. Evet, atına eyer, ayağına çarık bulamayan bedevi bir millet, Kur’ân sayesinde,

medeni milletlerin mürşid ve muallimi hâline gelmişti. Onlar başka değil, Kur'ân'la insanlığın sultanı olmuşlardı. Hâlbuki daha önce, başkalarının kulu kölesi olarak yaşıyorlardı ve sürüm sürüm idiler.

Evet, kim Allah'ın Kitabı'na sarılırsa Allah onu yüceltir ve aziz eder; zira o *"Hablü'l-metin"*in bir ucu Allah'ın elindedir.[16] Ona tutunan hep yükselir. Ondan elini gevşeten de zelil ve derbeder olur.

Allah sevgisi ve Resûlullah muhabbetinin en belirgin özelliği, Kur'ân sevgisidir. Kim Kur'ân'ı seviyorsa, Allah ve Resûlü'nü de seviyor demektir. Durum aksi olunca, neticenin de aksine zuhur edeceği açıktır. Allah ve Resûlü'nü seven, aynı zamanda Allah ve Resûlü tarafından da sevilir. Öyle ise, kim böyle sevilmeyi istiyor ve arzu ediyorsa, mutlaka Kur'ân'ı sevmelidir. Bu hususa işaret sadedinde Efendimiz şöyle buyurmaktadır: *"Kim, Allah ve Resûlü'nü sevdiğini öğrenmek istiyorsa baksın, eğer Kur'ân'ı seviyorsa, o, Allah ve Resûlü'nü seviyor demektir..."*[17]

Bu hadis-i şeriften mülhem, şöyle bir mânâ çıkarmak da mümkün olur: "Kim Allah ve Resûlü'nü sevmek istiyorsa, baksın, eğer Kur'ân'ı seviyorsa, Allah ve Resûlü'nü de seviyor demektir..."

Hangi mânâyı düşünürsek düşünelim, netice değişmez. Hem Allah ve Resûlü tarafından sevilmek hem de onları seviyor olmak, ancak Kur'ân sevgisiyle mümkündür. Zaten hakikî mânâda Kur'ân'ı sevmeyen bir mü'min de düşünülemez.

Kişi, Kur'ân okuyup okumamasına göre ayrı ayrı değer hükümlerine tâbi tutulur... Ve mü'min de münafık da, böyle bir kriterle birbirinden ayrılır. Efendimiz, bu hususu da şöyle bir temsille ifade buyururlar: *"Kur'ân okuyan mü'minin misali turunçgillerden bir meyveye benzer; tadı da güzeldir kokusu da. Kur'ân okumayan mü'minin misali de hurma gibidir; kokusu yoktur ama tadı güzeldir. Kur'ân okuyan münafığın misali, kokusu güzel fakat tadı acı olan fesleğen gibidir. Kur'ân okumayan münafığın misali de, kokusu bulunmayan, tadı da acı olan Ebû Cehil karpuzu gibidir."*[18]

Allah Resûlü, Kur'ân okuyan mü'mini, turunca benzetiyor. Bu, iman ve amel bütünlüğünü, tatma ve tattırma, duyma ve başkalarına da duyurma gibi pek çok mülâhazaları içine alacak bir benzetmedir. Zaten, Kur'ân'dan uzak kalan kimse, bilerek veya bilmeyerek Allah'tan da uzaklaşmış sayılır. Çünkü Kur'ân, insanı Allah'la irtibatlandıran en sağlam iptir; ona sımsıkı tutunan Allah'a yakın olur;

ellerini gevşeten de uzaklaşır.

*"Kokusu da hoştur, tadı da hoştur."* Onu tadan iyi bir şey tatmış ve faydalı bir şey yapmış sayılır. Kokusuyla da başkalarının arzu ve iştihalarını tetiklemiş olur.

Evet, Kur'ân tekrar tekrar okundukça, gönüllerde bir nur, bir feyiz ve bereket bırakır. Onun içindir ki Allah Resûlü bazen bir âyeti defalarca okur ve tekrar ederdi.[19]

Hadis diye rivayet edilen bir sözde, bir gün O'nun bu hâlini müşâhede eden sahabi sebebini sorduğunda şu cevabı almıştı: *"O âyette derinleşerek Cenâb-ı Hak'tan şefaat edebilmem için fırsat istedim. O da bana ümmetime şefaat etme fırsatı bahşetti."*

Abbâd b. Hamza anlatıyor: Hz. Ebû Bekir'in kızı, ninem Hz. Esmâ'ya (radıyallâhu anhâ) uğramıştım; Tûr sûresini okuyordu. فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَوَقَانَا عَـذَابَ السَّمُومِ[20] âyetine geldiğinde durdu. Âyeti tekrar tekrar okuyor, Allah'a sığınıp dua ediyordu. Devam edeceğini anlayınca kalkıp çarşıya çıktım. Döndüğümde baktım, hâlâ aynı âyeti okuyor ve ağlıyordu.[21]

Evet, Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ, Kur'ân'da derinleşiyor ve sinesiyle onun derinliklerine açılıyordu da bir daha geriye dönmeyi düşünmüyordu. O ki, Kur'ân'da en çok derinleşenlerden biri olan Hz. Ebû Bekir'in kızıydı.. o, Kur'ân sevgisini ve Kur'ân'a bağlılığını işte böyle temsil etmeliydi!..

Sahabe, tâbiûn ve onları takip edenler, her şeyi Kur'ân'da görüyor ve her şeyi onda bulmanın mümkün olduğuna inanıyorlardı. Elbette bütünüyle Kur'ân'a yabancı olanlar, benim bu ifadelerimi abartılı bulacak ve yadırgayacaklardır ama bu, onların kendi meseleleridir. Böylelerinin, yabancı ve yabani oldukları bir konuda yanlış değer hükümlerine varmaları gayet normaldir.

Ben şahsen Kur'ân'a, ilâhî kelâmın, beşer idraki gözetilerek şuur hâlinde kristalleşmiş şekli diye bakıyorum.. ve onu, her hâlimizi bilen canlı bir varlık olarak değerlendiriyorum. Bunu söylerken de, Efendimiz'in, *"Kur'ân, ahirette insanların lehinde veya aleyhinde şehadet edecektir."*[22] nurlu beyanına dayanıyorum. Hâlimiz, kim bilir onu ne kadar üzüyor ve rencide ediyordur. Evet, ona uygun bir hayat yaşayamayışımız, mutlaka onu hüzne boğuyordur. Yine de ümidimiz var ki, o, az dahi olsa kendisine sahip çıkanlara mutlaka

ötede arkadaşlık edecektir.

Evet, Kur'ân'a işte böyle bir idrak ufkundan bakmamız gerekmektedir. Ancak o zamandır ki, Kur'ân'ın, hayat bahşeden bir kitap olduğu anlaşılacaktır. Aslında o, sadece okunup dinlenmek, cenazelerin arkasından tilâvet edilmek üzere nazil olmamıştır; o, hayata hayat olmak, cansız cesetlere can üflemek için inmiştir. Farklı bir ifade ile o, yerdekileri ruhanîlik semasına yükseltsin diye gönderilmiştir. Bu itibarla o, zâhiri, bâtını, iç derinliği ve öteye bakan enginliği nazara alınarak okunmalıdır ki özündeki lâhûtîlik tam duyulabilsin.

İşte bu okuyuştur ki, insanın Rabbisiyle konuşması sayılmıştır. Bu hususu teyit eden bir hadis-i şerifte Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyururlar: *"Kim Rabbisiyle konuşmak istiyorsa Kur'ân okusun."*[23]

Evet, Kur'ân, insanın Allah'la, Allah'ın (celle celâluhu) da insanla konuşmasıdır. Derecesi bu seviyeye yükselenler Kur'ân okurken öyle bir ruh hâletine girerler ki, bir daha da o ledünnîlikten ayrılmayı düşünmezler.

Bu hâl, Kur'ân'ı Allah'tan dinliyor gibi dinleme neticesinde insan vicdanını tesir altına alan bir keyfiyettir ki, tatmayanın bilmesi mümkün değildir. İsterseniz buna, "Kur'ân'ı tedebbür etme" de diyebilirsiniz.

Kur'ân, hitap alanı itibarıyla Allah Resûlü'ne kâfi geliyordu. Bu yüzden de O, başka şeye müracaatı zait ve fazla görüyordu. Kendisi başka şeye müracaat etmediği gibi, çok defa ashabını da böyle bir şeyden men ediyordu.

Hatta Hz. Ömer'in (radıyallâhu anh) İbranice öğrenmek istediğini duyunca, sebebini sormuş, "Tevrat"ı anlamak istediği cevabını alınca da, kaşlarını çatarak: *"Kur'ân ve ben size yeterim!"* buyurmuşlardı. Bir başka defasında da, *"Musa (aleyhisselâm) dahi gelse, bana tâbi olmaktan başka yapacağı iş yoktur."*[24] buyurmamışlar mıydı?

Evet, herkes Kur'ân'a tâbi olacak. Zira o, her derde dermandır. Çünkü onda kâinatın, insanın ve en büyük hakikatlerin ruh ve mânâları vardır. Hak, onda tecellî etmiştir.

Cafer-i Sâdık Hazretleri ne doğru söyler: *"Allah, yarattıklarına kelâmıyla tecellî etmiştir. Fakat onlar görmüyorlar."*[25]

Hâlbuki az bir göz kesilip o ilâhî kelâma bakabilseler, onda Cenâb-ı Hakk'ın tecellî ettiğini göreceklerdir. Elbette bu tecellî ne cevherdir ne arazdır ne de cisimdir. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın, kelâmında keyfiyetten, kemmiyetten müberra

olarak tecellî etmesidir.

İnsan bunları, ancak, "tedebbür"le anlar; ve bu sayede illet ve mâlûl arasındaki münasebetleri de mülâhazaya alarak nelere ulaşır nelere! Evet, Kur'ân'ı baştan sona, sürekli düşüne düşüne ve beynini zonklata zonklata okuyanlardır ki onun ruhuna nüfuz edebilirler. Aslında Kur'ân akıl ve muhakemelere hitap eder. Bu itibarla da onu ancak akıl sahipleri tam anlar.. ve muhâkeme erbabı da derinliklerine nüfuz edebilir.

Ona, işte bu zaviyeden yaklaşan nice büyük dehâlar, edipler, şairler onun karşısında serfürû etmiş ve nice devâsâ kametler ona teslim ve talebe olmuşlardır.

Kur'ân, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve emsali nadide insanları inkıyat ettirdiği gibi, devrinin en büyük şairleri olan Lebid'i, Hansâ'yı ve daha sonraki dönemlerde de Mevlâna'dan Câmi'ye, Hafız'dan Enverî'ye yüzlerce söz sultanını teslim almıştır. Dahası Sir James Jeans, onun sadece bir âyetini duyunca ayağa fırlamış ve Kur'ân'ın beşer kelâmı olamayacağını haykırmıştır. Batılı ilim adamlarının Kur'ân hakkındaki itirafları mücelletlere sığmayacak kadar çoktur.

Bunların her biri, ayrı bir eserde Kur'ân'ın mucizeliğini ve büyüklüğünü dile getirmiştir. Arap diline vâkıf ve bu dilin üstadları Abdülkâhir Cürcânî, Sekkâkî ve Zemahşerî gibi insanlar, Kur'ân'a talebe olmayı hayatlarının en büyük gayesi bilmişlerdir. Zira Kur'ân, onların bütün duygu, düşünce ve karihalarını tatmin etmiş ve onları teslim almıştır. Ondan sonra da bu zatlar başka şeye müracaata ihtiyaç duymamışlardır. Lebid'le Hz. Ömer arasında cereyan eden şu vak'a ne kadar çarpıcı ve ibret vericidir:

Lebid, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde İran'da bulunmaktadır. Halife Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs aracılığı ile ona bir mektup gönderir ve Lebid'in bir şiir yazmasını rica eder. Lebid, hangi dönemine ait şiir istenildiğini sorar. Gelen cevapta, *"Müslüman olduktan sonraki döneme ait…"* denilir. Bunun üzerine Lebid, gelen mektubun arkasını çevirir ve Hz. Ömer'e şu cevabı yazar: *"Yâ Ömer, ben İslâm'a girdikten sonra hiç şiir yazmadım. Zira önümde Kur'ân gibi bir kelâmı tetkikle meşgulüm. Şu sırada Bakara sûresini tetkik ediyorum. Ve sana onun son âyetlerini yazıp gönderiyorum..."*

Lebid daha sonra Bakara sûresinin son üç âyetini yazar ve Halife'ye gönderir. Gelen cevap, Hz. Ömer'i cidden çok memnun eder.[26]

Evet, Lebid'in bu şekildeki davranışı onu sevindirmiştir. Dr. Morrison'un da ifade ettiği gibi, bütün lügatler Arapça'ya, Arapça da Kur'ân'a borçludur. Öyle ise denebilir ki, yeryüzünde konuşulan bütün dillere disiplin ve kural açısından Kur'ân'ın bir katkısı söz konusudur. Esasen bu, filologlarca tetkik edilmesi gereken önemli bir mevzudur. İhtisas sahamıza girmediği için biz şimdilik o hususa temas etmeyeceğiz. Şu kadar var ki, Morrison'un bu sözü, Kur'ân'ın her şeyi aştığını ifade bakımından üzerinde durulmaya değer.

İnsanlar eğer düşünebilselerdi, Kur'ân karşısında heybetten tüyleri diken diken olacak ve bu mehâbet, onların gönül dünyalarını bahar yamaçlarına çevirecekti. Heyhât ki, günümüz nesillerinin pek çoğu böyle bir düşünceden fersah fersah uzak. Ama her zaman bir kısım düşünen akıl sahipleri ve gönül erleri de olmuştur ki, Cenâb-ı Hak, onların Kur'ân karşısındaki durumlarını şöyle resmeder ve onları bize birer örnek olarak sunar: *"Allah, sözün en güzelini, ikişerli, birbirine benzer bir kitap hâlinde indirdi. Rabbilerinden korkanların ondan derileri ürperir (tüyleri diken diken olur.) Sonra ciltleri ve kalbleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar (iç ve dış bütünlüğüne ererler). İşte bu, Allah'ın onlara hidayetidir. Onunla dilediklerini hidayete erdirir. Ama Allah kimi de sapıklığında bırakırsa, artık ona yol gösteren olmaz."*[27]

Evet, Kur'ân, bir hidayet kaynağıdır. Kim hangi sahada doğruyu bulmak istiyorsa, mutlaka Kur'ân'a müracaat etmeli ve gideceği yola onun rehberliğinde gitmelidir. Bu da, yine devamlı surette Kur'ân'la bütünleşmeyi, onu "tedebbür" ile okumayı ve dinlemeyi gerektirmektedir.

Efendimiz, hem Kur'ân okumaya hem de okunan Kur'ân'ı dinlemeye çok hassasiyet gösterirlerdi. Hatta sürekli hem hâliyle hem de diliyle Kur'ân okumaya teşvik ederlerdi. Öyle ki, O'nun en yakın arkadaşı Hz. Ebû Bekir, daha Mekke döneminde, hem de Mekke'den sürgün edilmesi pahasına Kur'ân okumaktan vazgeçmemiş, evinin önündeki cumbada okuduğu Kur'ân'la nice katı kalbleri yumuşatarak, Mekke atmosferinin de İslâm adına yumuşamasına sebep olmuştu... Onun okuduğu Kur'ân'ı dinlemek için, genç-ihtiyar, kadın-erkek evinin önünde toplanır ve saatlerce Hz. Ebû Bekir'in (radıyallâhu anh) okuduğu Kur'ân'ı dinlerlerdi...[28]

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de sahabenin Kur'ân okuyuşlarını takdirle karşılar ve onlardan Kur'ân öğrenilmesini tavsiye ederlerdi. İbn Mesud (radıyallâhu anh) da bu sahabilerden biriydi. Allah Resûlü, bir

defasında ondan bizzat Kur'ân dinlemeyi arzu buyurmuş ve ona *"Bana Kur'ân oku!"* demişti... İbn Mesud hayret ve heyecanla: "Yâ Resûlallah, Kur'ân size iniyor, ben sizin huzurunuzda nasıl Kur'ân okurum?" demiş; ancak Efendimiz, *"Ben, başkasından Kur'ân dinlemeyi severim."* buyurarak talebini tekrar etmişti. Bunun üzerine de İbn Mesud (radıyallâhu anh), O'nun huzurunda Nisâ sûresini okumaya başladı ki, vak'anın gerisini isterseniz kendinden dinleyelim: *"Her ümmetten bir şahit, seni de bunlara şahit getirdiğimiz zaman (hâlleri) nice olur!"*[29] mealindeki âyete gelince, Allah Resûlü, *"Yeter, yeter!"* dedi. Ben okumayı bıraktım. Baktım ki Allah Resûlü'nün gözleri dopdolu ve gözyaşları çağlıyor…[30]

Evet, Allah Resûlü, Kur'ân okunurken hep haşyetle ürperirdi. Onun için de dayanamamış ve İbn Mesud'a *"Yeter, yeter!"* demişti. Kim bilir belki de o anda kalbi tahammül edemez bir hâle gelmişti. Zira Allah'tan en çok korkan O idi. Kur'ân'ın mânâsını en iyi bilen de yine O'ydu. Eğer O'nun tahammül gücü de sıradan bir insanın seviyesinde olsaydı, bu korku ve haşyetle O, buna tahammül edemez ve Hakk'a yürürdü. Ama Allah (celle celâluhu) O'na ayrı bir güç ve ayrı bir kuvvet vermişti. Onun için de onca duyarlılığına rağmen Kur'ân okumaya, dinlemeye tahammül edebiliyor ve durmadan sürekli onunla meşgul oluyordu.

Her konuda olduğu gibi bu konuda da Allah Resûlü örnek alınacak müstesna bir insandı. O'nun Kur'ân'a olan düşkünlük ve bağlılığı bize öğretici bir ders olmalıdır. Biz de vaktimizin belli bir bölümünü Kur'ân okumaya ve onu tefsir edip anlatan eserleri tetkike ayırarak, onun nurundan istifadeye çalışmalıyız. Böyle yaparsak Kur'ân da bize sahip çıkar. Bu vesile ile hem dünyamız hem de ahiretimiz mâmur olur.

1 Bkz.: et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* 1/94.

2 *"Allah, bir beşerle ya (mânâyı onun kalbine doğrudan atma şeklinde) vahiyde bulunma, ya bir perde arkasından ona hitap etme, ya da dilediğini ona vahiy yoluyla iletecek bir elçi (melek) gönderme dışında hiçbir şekilde konuşmaz."*

3 Seyyidinâ Hz. Musa'ya gönderilen levhalarla ilgili ise farklı görüşler vardır. Bunlardan birine göre Cebrail'in (aleyhisselâm) zümrüt, zebercet veya yakut levhalar şekline getirdiği, ikincisi ise Hz. Musa'nın ağaç parçalarına işlediği mahiyettedir. (Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 9/66; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* 2/149).

4 Bakara sûresi, 2/255.

5 Buhârî, *ilim* 44, *enbiyâ* 27, *tefsîru sûre* (18) 2; Müslim, *fezâil* 170.

6 Bkz.: En'âm sûresi, 6/59.

[7] Neml sûresi, 27/91-92.

[8] Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 139; Ebû Dâvûd, *tatavvu'* 26.

[9] Tirmizî, *fezâilü'l-Kur'ân* 18; Dârimî, *fezâilü'l-Kur'ân* 1.

[10] Dârimî, *fezâilü'l-Kur'ân* 6; ed-Deylemî, *el-Müsned* 3/230.

[11] Bediüzzaman, *Sözler* s.117 (Onuncu Söz, Zeylin ikinci parçası), *Lem'alar* s.417 (Otuzuncu Lem'a).

[12] el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 1/225, 4/399, 5/50; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/343.

[13] Buhârî, *enbiyâ* 6, *meğâzî* 61, *fezâilü'l-Kur'ân* 36; Müslim, *zekât* 142-144.

[14] Kehf sûresi, 18/18.

[15] Kehf sûresi, 18/18.

[16] Bkz.: Tirmizî, *fezâilü'l-Kur'ân* 14; Dârimî, *fezâilü'l-Kur'ân* 1.

[17] Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* 1/333; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 9/132.

[18] Buhârî, *fezâilü'l-Kur'ân* 17, 26, *et'ime* 30, *tevhîd* 57; Müslim, *salâtü'l-müsafirîn* 37.

[19] İbn Mâce, *ikâmet* 179; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/170, 177.

[20] *"Allah bize lütfetti ve bizi o kavurucu, deriden içeriye işleyen ateşin azabından korudu."* (Tûr sûresi, 52/27).

[21] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 2/25; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/55.

[22] Müslim, *tahâret* 1; Tirmizî, *daavât* 85; Nesâî, *zekât* 1.

[23] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 7/239; *ed-Deylemî*, el-Müsned 1/302.

[24] Dârimî, *mukaddime* 39.

[25] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân* 1/452.

[26] İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve* 1/736; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 4/540; İbn Hacer, *el-İsâbe* 1/98, 5/675.

[27] Zümer sûresi, 39/23.

[28] Buhârî, *salât* 86, *kefâlet* 4, *menakıbü'l-ensâr* 45; Abdurrezzak, *el-Musannef* 5/386.

[29] Nisâ sûresi, 4/41.

[30] Buhârî, *fezâilü'l-Kur'ân* 33, 35; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 247-248.

# BİRİNCİ BÖLÜM
# KUR'ÂN'IN İFADE ÜSTÜNLÜĞÜ (BELÂGATI)

## KUR'ÂN'IN İFADE ÜSTÜNLÜĞÜ (BELÂGATI)

Kur'ân, Allah kelâmıdır. Bu itibarla da o, hiçbir beşer sözüne benzemez. Onun kendine mahsus bir ifade tarzı ve üslûbu vardır. Ele aldığı konuları anlatmada, onu bir başka söze kıyas etmek imkânsızdır. Zira Kur'ân, her türlü mukayeseden mukaddes ve müberrâdır.

Kur'ân, insanın ruhî yapısına dair meseleleri dile getirdiği zaman, insan kevser içiyormuş gibi bir haz duyar. Sanki ruh-u Kur'ân onun alyuvarlarına, akyuvarlarına binmiş de damarlarındaki kanla beraber kalbine giriyor ve beyninin her fakültesine uğruyor gibi olur. Bu, Kur'ân'a mahsus bir tesirdir. Bu ölçüde bir tesiri başka kitaplarda bulmak da mümkün değildir.

Siz bir hatip düşünün, o ne kadar güçlü bir hatip de olsa, jest ve mimikleri, el-kol hareketleri, belli ölçüde de olsa onun sözüne, ağzından çıkan cümlelere kuvvet verir ve bir mânâda destek olur. Böyle bir hatibi gözünüz kapalı dinleseniz, anlattıklarının ancak yarısını anlarsınız. Zira onun sözlerine destek olan jestler, mimikler, el ve kol hareketleri ve bunların ağızdan çıkan sözlere ilave ettikleri mânâlar, sizin için artık kaybolmuştur. Bir de bu hatibin konuştuklarını yazıya dökün, artık onun belli nispette mânâya tesir eden ses tonu da kaybolmuştur. Dolayısıyla bu konuşmalar yazıya döküldüğünde mânâ adına bir kısım firelerle, seviye kaybı kaçınılmazdır. Hâlbuki Kur'ân, konuşurken bunun aksine olarak tamamen fâik bir tesir icra etmektedir. Evet, gözümüzü kapayıp onu dinlerken dahi, hayalimiz çok rahatlıkla onun imalarını, işaretlerini, canlı vurgularını duyuyor gibi oluruz. İfadeleri yazıya döküldüğünde dahi tesiri hiç geçmeyen bir derya gibi dalgalanır durur.

Bu, sadece Kur'ân'da var olan bir hususiyet ve fâikiyettir. Böyle olması da gayet normaldir. Zira o, Allah kelâmıdır. Onda konuşan, kâinatı, insanı ve bütün varlığı yaratan Allah'tır. Nasıl O'nun yaratması beşerin yaptıklarına benzemez, kelâmı da benzemez. Ancak onda bir tenezzül söz konusudur ki, o da

ilâhî kelâmın, beşer idraki seviyesine göre bir tecellî dalga boyunda nüzûl demektir.

Belâgat, maksadı en veciz şekilde ve hiç karışıklığa meydan vermeden anlatma demektir. Hâlin gerektirdiği duruma uygun söz söyleme ve muhatabın durumunu nazara alma, belâgatin önde gelen şartları arasındadır.

İşte bu noktadan hareketle diyebiliriz ki, belâgati yönüyle Kur'ân, pırıl pırıl bir mucizedir ve hiçbir beşerin böylesine beliğ bir eser vücuda getirmesi mümkün değildir. İsterseniz bugüne kadar yazılmış bütün eserleri bir araya getirin, sonra onların yanına Kur'ân'ı getiriverin, göreceksiniz ki, bütün bu beliğ eserler, Kur'ân'ın belâgati karşısında, güneş görmüş ateş böceklerine dönecek, teker teker sönecek ve hiçbirinin, Kur'ân'ı duymuş, Kur'ân'a doymuş sinelere vereceği bir şey olmadığı görülecektir.

Evet, bülbül şakırken saksağan sesine yer yoktur. Gül bahçesinde insanı kendinden geçiren ve mest eden bülbül sesi nerede, dikenliklerde kulak tırmalayan saksağan sesi nerede! Hatta bu kıyas dahi, Allah kelâmıyla beşer sözlerini birbirine mukayese saygısızlığı ihtiva etmektedir. Zira aradaki fark, ölçü kabul etmeyecek derecededir. Fakat elimizden başka şey gelmediği için, meseleyi ancak bu seviyede müşahhaslaştırabiliyoruz. Şu kadar var ki, hangi benzetme ve teşbih unsurunu kullanırsak kullanalım, aradaki farkı ifadeden âciz kaldığımızı/kalacağımızı da baştan kabul ediyoruz.

Kur'ân'ın ifade üstünlüğünü ispat eden en açık ve vâzıh husus şudur (zannederim bunu okuma yazma bilmeyen, avamdan insanlar dahi çok rahatlıkla anlar ve tasdik ederler): Kur'ân, ümmî bir cemaat içinde nazil oldu ve kendini ifade etti. Evet, o cemaat ümmî idi; yani okuma-yazma bilmiyorlardı. Tarihlerini yazacak tarihçileri, vak'anüvisleri de yoktu. Dolayısıyla, tarihî hâdiselerin onların hafızalarına yerleşmesi için bir yola ihtiyaç vardı. Bu kestirme yol da şiirdi. Onun için toplum, şiire her şeyden çok daha fazla önem veriyor, en mühim tarihî vak'alarını şiirle tespit ediyor ve bunların nesilden nesile intikalini temine çalışıyorlardı.

Nasıl günümüzde politika ve işadamlığı revaçta ve herkes bir kısım meşhur işadamı ve politikacıları tanır.. tanır ve bazısı onlar gibi olmak ister. Aynen öyle de, şairler de o gün Arap Yarımadası'nda o şekilde tanınır ve örnek alınırlardı. Kabileler, kahramanlarından çok şairleri ile övünürlerdi. Bu sebeple de şiir her şeyin önünde teşvik görürdü. İnsanlar, daha çocuk denebilecek yaşta şiir söylemeye başlarlardı. Şiirle tanışmaları, gider beşik

hayatına dayanırdı. Meseleyi, günümüzde umumîleşmiş ve herkesin bildiği bir üslûpla anlatacak olursak:

Nasıl ki, Hz. Musa zamanında sihir revaçta idi; Hz. Musa, elindeki âsâ ile sihrin ve sihirbazın karşısına çıktı ve onları aştı.. derken onunla sihirbazların düzeni bozuldu.. bozulmalıydı da, zira Hz. Musa hakkı temsil ediyordu ve Hak'tan teyit görüyordu. Yed-i beyzâ mucizesiyle ortalık nurlanıyor ve insanlar dalga dalga nurun etrafında halkalanıyordu.. ve derken bunlar karşısında bir gün Firavun dize geldi; geldi de yobazlığa başvurmaya başladı.

Evet, başka türlü mağlup edemediği Allah'ın nebisini artık kaba kuvvetle mağlup etmeye çalışıyordu. Her türlü saldırı ve tasallutu denedi. Derken bir gün kafasını gayretullah sûruna çarptı. Artık onun da sonu gelmişti ve yakarışları fayda vermeyecek, imanını ilan etmesi de kabul görmeyecekti. Kızıldeniz'de boğuldu. Bu, bir yönüyle Firavun'un sihirli dünyasının sulara gömülmesi demekti.. evet sihir, şimdi bütünüyle mağlup olmuştu.

Hz. İsa (aleyhisselâm) zamanında ise revaçta olan tıptı. Tabiplik oldukça ileri bir seviyedeydi. Söylendiğine göre Romalılar, o gün beyin ameliyatı bile yapıyorlardı. Bu, o günün insanlarına, bir bakıma ölmüş insana yeniden hayat vermek gibi harika görünüyordu. Onun için Hz. İsa (aleyhisselâm) Ruhullah olarak o günkü tıp ilminin ulaşabileceği zirvelerin çok ötesinde mucizeler gösteriyor; Allah'ın izniyle ölüleri diriltiyor, ölmüş ruhlara hayat üflediği gibi, bir kısım cansız cesetleri de Allah'ın izniyle hayata döndürüyordu.

Nebiler Sultanı devrinde ise, ifadelerdeki sihir, kelimelerdeki hayat mevzubahis idi. Bir söz, ölmüş heyecanlara hayat veriyor ve yığınları ayağa kaldırıyordu. İnsanlar, şiirdeki sihrin gücüyle âdeta büyüleniyorlardı.

Lebid, söz söylediği zaman gruplar, yerinde birbirine giriyor ve yerinde birbirine girmiş yığınlar hemen ayrılıp sulh oluyorlardı. A'şâ için altın yaldızlı, altın sırmalı kürsüler kuruluyordu. Kendisini bir sene bekleyen insanların karşısına çıkan şair, çok büyük bir tezahürat ve coşkuyla karşılanıyordu. Herkes kulak kesilip onu dinliyordu.. o zaman bu şiirler daha söylenirken ezberleniyordu...

İşte Kur'ân böyle bir devirde bu dönemin entelektüelinin karşısına çıktı.. bütün ediplere, şairlere ve bütün cin ve inse şöyle seslendi: *"Eğer kulumuz (Muhammed'e) indirdiğimiz (Kur'ân)dan şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin, Allah'tan başka bütün şahitlerinizi de çağırın eğer*

*doğru iseniz (bunu yapın). Yok eğer yapamazsanız –ki asla yapamayacaksınız– o hâlde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının.”*[1]

Evet, bu bir meydan okumaydı.. ve bu meydan okuyuş zaman ve mekânla sınırlı da değildi. Dünün insanı bu ifadelere muhatap olduğu gibi, bugünün insanı da ona muhataptır.. yarının insanı da muhatap olacaktır. Yine Mekke insanı buna muhatap olduğu gibi, dünyada yaşayan bütün insanlar da muhataptır ve muhatap olacaktır da. Ayrıca insanlar muhatap olduğu gibi cinler de muhataptır.

İşte, bu kadar geniş daireye Kur’ân meydan okuyor ve *“Elinizden geliyorsa, Kur’ân gibi bir kitap da siz meydana getirin!”* diyordu ve diyor. O hep böyle meydan okumuş, ama hiç kimse, hiçbir asırda, değil Kur’ân’ın bütününe, tek bir sûresine, hatta kısa bir âyetine dahi nazire getirememiştir. Sözleri sihir tesiri yapan nice edip ve şairler vardır ki, Kur’ân karşısında sadece susmuş ve tek kelime konuşamamışlardır.

Tarih şahittir ki, Kur’ân’a nazire yapılmamıştır. Zira eğer Kur’ân’a, (velev ki bir sûresine) nazire yapılmış olsaydı, mutlaka günümüze kadar gelecekti. Şu iki sebepten bu neticeye varıyoruz:

*Birincisi:* Mekke müşriklerinin Kur’ân’a nazire yapmaya olan şiddetli ihtiyaçları.

*İkincisi:* Kur’ân’ın meydan okuyuşu aleni, açık ve herkesi içine aldığından, böyle bir teşebbüs de mutlaka aleni ve herkesin gözü önünde olacaktı. Hâlbuki ne dost ne de düşman hiç kimse böyle bir şeye teşebbüs edememişti. Edenler de ancak maskara olmuş ve teşebbüsleri neticesiz kalmıştı. Şimdi isterseniz bu iki sebebi biraz daha açalım:

Kur’ân-ı Kerim, Efendimiz’in risaletine en büyük delil ve şahit durumundadır. Hâlbuki bütün Mekke halkı, işin başında O’na karşı gelmiş, O’nun peygamberliğini inkâr etmiş ve O’na inanan insanlara yapmadık kötülük bırakmamışlardı. Eğer onlar, davalarında haklı olsalardı, canlarını, mallarını tehlikeye atarak Efendimiz’le mücadele etme yolunu seçmezlerdi. Aksine, Kur’ân’a getirecekleri küçük bir nazire, onları davalarında haklı çıkaracak ve Efendimiz de, dedikleri ve diyeceklerinden vazgeçecekti. Her şey bu kadar basitti. Oysaki böyle kolay bir yol dururken onlar, yolun en zorunu tercih etme durumunda kalmışlardı.

Bu tercih ise, akılları yetmediğinden değildi. Zira daha sonra aynı şahıslar dünyayı idare ettiler. Medeni milletlere imam ve muallim oldular. Öyle ise, onlara bu zor yolu tercih ettiren neydi? Niçin canlarını, mallarını ve bütün varlıklarını ortaya döküp, Allah Resûlü'nün karşısına ordularla çıkma lüzumunu duydular? Cevap gayet net ve kesindir. Câhız'ın dediği gibi: Mücadele-i bi'l-hurûf (harflerle harbetme) mümkün olmadığından muharebe-i bi's-süyûfa (kılıçlarla harbe) mecbur kalmışlardı.[2]

Büyük dil ustası Câhız'a ait bu tespit, cidden harikadır. Eğer Mekke müşrikleri, harflerle mücadeleye güç yetirebilselerdi, kat'iyen can, mal ve evlatlarını gözden çıkaracak bir yola girmeyeceklerdi. Hâlbuki Kur'ân, onları münazaraya davet ederken, sadece dünyalarını değil, ahiretlerini de tehdit ediyordu. Böyle bir tehdidi kabullenme ancak âcizlik ve çaresizlik olabilirdi. Demek ki, onların Kur'ân'a nazire yapmaya takat ve mecalleri yoktu...

Diyelim ki, böyle bir teşebbüs oldu ve Kur'ân'a nazire yapıldı. O zaman da bütün tarihlerin, bu hâdiseden bahsetmeleri gerekmez miydi? Hâlbuki bir-iki teşebbüsten başka bu mevzuda tarihin kaydettiği hiçbir hâdise söz konusu değildir. Aslında bu teşebbüsler de sahiplerini maskara etmekten başka bir işe yaramamıştır.

Bu teşebbüslerden en çok bilineni, yalancı peygamber Müseyleme'ye ait olanıdır.

Müseyleme, aslında büyük bir ediptir. İfadelerindeki güç, nice insanları arkasından sürüklemiştir ama, sözleri Kur'ân'la mukayese edilince, dinleyenleri sadece güldürmüş ve söz sahibi Müseyleme'yi maskara hâline getirmiştir.

O, aklınca Kâria sûresine nazire yapma cüretkârlığında bulunmuştur. Şimdi isterseniz önce o sûre-i celilenin meal-i icmâlîsini verelim:

*"(Başlara) çarpan, (yürekleri hoplatan) hâdise. Nedir o hâdise? O hâdisenin ne olduğunu sen nereden bileceksin? O gün insanlar, yayılmış pervaneler gibi olurlar. Dağlar, atılmış renkli yün hâline gelir. Kimin tartıları ağır gelirse o, memnun edici bir hayat içindedir. Kimin tartıları hafif gelirse, onun anası (bağrına atılacağı) hâviye (uçurum)dur. Onun ne olduğunu sen nereden bileceksin? O, kızgın bir ateştir."*[3]

Şimdi bir, dünya ve ukbâyı kucaklayan, insanı dehşetten dehşete düşüren bu ifadelere bakın, bir de Müseyleme'nin şu tanzîrine (!):

“Fil. Nedir fil? Filin ne olduğunu sen nereden bileceksin? Onun kısa bir kuyruğu, uzun bir hortumu vardır.”

Evet, Müseyleme bunları söyleyince aile efradı dahil herkes buna gülüyorlardı.[4]

## A. Kur’ân’ın İfade Üstünlüğü

Kur’ân-ı Kerim’in ifade üstünlüğünü nazmının cezaleti, beyanının bedi’ ve garip keyfiyeti ve ifadesinin haşmeti gibi hususlarda görmek mümkündür.

Şimdi bu hususları bazı misaller vererek biraz daha açmaya çalışalım:

### 1. Nazmın Cezaleti

Cezalet, Arapça bir kelime olup, bolluk, bereket, çok yönlülük, destekli, payandalı olup, hiçbir zaman kısır kalıp yozlaşmamak… gibi mânâlara gelir. Kur’ân-ı Kerim’in nazmında, bütün bu mânâları apaçık müşâhede etmek mümkündür.

Sağından, solundan ona hep bereket akar. Evet, Kur’ân’ın nazmı bu yönlerden her zaman desteklenir ve beslenir. Zâhiren müfâd (sözün ifade ettiği mânâ) bir görünürken, bakarsın binler olmuştur.

Kur’ân’ın nazmındaki bu hususiyeti ilk keşfedenlerden biri Zemahşerî’dir. O, tefsirinde yer yer bu noktaya temas eder. Ancak Bediüzzaman’ın bu noktada yakaladığı nükteler çok daha dâhiyânedir.[5] Ve onun söyledikleri şimdiye kadar çok fazla söylenmemiştir.

Biz, burada mevzu ile alâkalı ondan mülhem üç misal vereceğiz. Vereceğimiz misallerde de sadece nazmın cezaleti yönüne temasla yetinip âyetin genişçe tefsirine girmeyeceğiz.

*Birinci misal:* وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يَاوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ *“Andolsun, onlara Rabbi’nin azabından bir esinti dokunsa, ‘Eyvah bize, biz gerçekten zalimlermişiz!’ derler.”*[6]

Âyet, azabın en şiddetlisini anlatmak için nazara en hafifini veriyor. Böylece insan muhayyilesinde azabın en şiddetlisi daha dehşetli gösteriliyor...

Şimdi eğer bir azabın en hafifi dahi insana dokunduğunda onun beynini kaynatacak şiddette ise, siz varın böyle bir azabın en ağırını düşünün...[7] evet, küçük bir dokunma ile insanın, canını yakan veya onu şoke eden azabın büyüğü

ne korkunçtur!.. Âyetin ifade ettiği mânâ çerçevesinde bütün bunlar vardır. Ancak âyet, Allah kelâmı olma hüviyetiyle muhataplarına nazmındaki cezalet adına mucizevî bir üslûp göstermektedir.

Şöyle ki, âyetin umumî mânâsında nasıl azlık ifadesi örgüleniyor; öyle de âyette kullanılan kelimeler dahi aynı şekilde azlık ifade etmekte ve böylece âyetin cüzleri, onun bütününe mânâ yönüyle payanda ve destek olmaktadır. Hatta daha derinlemesine düşünürsek harfler dahi sesiyle, mahreciyle, mûsıkîsiyle, edasıyla bu mânâyı beslemekte ve teyit etmektedir.

Ancak şu son kısım bir zevk işidir. Kur'ân'ın diline vâkıf olmayanların bu zevki tatmaları imkânsızdır. Onun için biz de birinci kısımla alâkalı nükteleri takdimle iktifa edeceğiz. Şimdi önce biraz âyetin kelimeleri üzerinde duralım:

إِنْ "Eğer": Bu kelime, şek (şüphe) ifade eder. Şek (şüphe), ise azlığa delildir.

مَسَّ fiili, çok az dokunma, elinin ucuyla hafif değiverme demektir. Yine azlık ifade eder. Ayrıca kelimenin kendi yapısındaki şeddeli "sin"de dahi bir hafif sesliliği, bir yumuşaklılığı hissetmek mümkündür.

نَفْحَةٌ kelimesi, bir kokucuk, bir esinticik mânâsına gelir. Sonundaki tenvin tenkir (bilinmezlik) içindir. O kadar az ki, bilinmiyor demektir. Bu azap, bir kasırga, bir hortum çapında değil, sadece bir kokucuk, hem de bilinmeyecek derecede küçük bir kokucuk şeklindedir.

مِنْ bir parça, bütünden bir bölüm mânâsınadır ki, yine azlığı ifade eder.

عَذَاب kelimesi نَكَال ve عِقَاب gibi kelimelere göre az bir ceza demektir. Kökten kazıma ve şiddetli azaba maruz bırakma yerine sadece عَذَاب kelimesinin seçilmesi de mânidardır. Hatta Muhyiddin İbn Arabî gibi bazı kimseler; عَذَاب ,عَذْب kökünden gelir, عَذْب ise tatmak demektir. Dolayısıyla belki de azap, (artık bir süre sonra alışmaktan dolayı) bazı kimselere zevk verecektir[8], demektedirler. Dolayısıyla azap kelimesi ceza mânâsında en yumuşak kelimelerden biridir. Bu yönüyle o da azlığı ifade etmektedir.

رَبّ terbiye eden, yetiştiren, rahmetle imdada koşan demektir. Kahhâr, Cebbâr, Müntakim, Mümît gibi isimlere nazaran Rab kelimesi çok açıkça şefkati hissettirir. Bu da, azaba ayrı bir hafiflik mânâsı kazandırmaktadır.

Görüldüğü gibi, âyetin umumu azlık ifade ederken, âyetteki her kelime, hatta her harf dahi o azlığa delâlet etmektedir. Hiçbir beşer karihasının bu kadar

ustalıkla söz söylemesi mümkün değildir.

*İkinci misal:* وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ *"Ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) harcar ve infak ederler."*[9] âyetidir. Bu âyette esasen zekâta ait bütün prensipler mevcuttur. Şöyle ki;

a)İnsan, zekât verirken bütün malını değil, malından bir parça vermelidir. Gerektiğinde Hz. Ebû Bekir gibi bazı kimseler bütün mallarını Allah yolunda infak edebilirler ama bu, hususî bir durumdur ve çok kere de Hz. Ebû Bekir ruhundaki insanlara mahsustur. Onun içindir ki Efendimiz, Kâ'b b. Malik ve Sa'd b. Ebî Vakkas gibi sahabilerin, mallarının bütününü infak tekliflerini geri çevirmiş ve böyle bir davranışın aşırılık olacağını ifade buyurmuştur. Sa'd b. Ebî Vakkas ısrar edince de, ancak malının üçte birini infak etmesine razı olmuştur. Ayrıca, bu hâdise münasebetiyle Efendimiz, ebede kadar yeni ve taze kalacak şöyle bir prensip getirmiştir: *"Senin, evlâd ü iyâlini zengin bırakman, onları başkalarına muhtaç bırakmandan daha iyidir."*[10]

b)Zekât verilecek mal helâl kazançtan, helâl rızıktan olmalıdır. Haramla yapılan hiçbir harcama Allah katında makbul değildir. Meselâ, bir insan haram olarak kazandığı şeyin hepsini Allah için harcasa veya böyle bir kazançla hacca gitse, kat'iyen onun haccı Allah tarafından kabul edilmez.

c)Zekât verilen şahsa minnet edilmemeli, verilen şey başa kakılmamalıdır. Zaten bir başka âyette bu husus açıkça dile getirilir ve şöyle denilir: *"Ey insanlar, insanlara gösteriş için malını verip Allah'a ve ahiret gününe inanmayan adam gibi, başa kakmakla ve eziyet etmekle sadakalarınızı boşa çıkarmayın."*[11]

*d)* Zekât ancak muhtaç olana verilmelidir. Öyle ki, o şahıs hem zekât almaya ehil olmalı hem de onu nafakası için harcamalıdır.

*e)* Zekât, Allah rızası düşünülerek verilmelidir. Başka gaye ve maksatlar zekâtın ruhunu zedeleyen faktörlerdir.

İşte bütün bu esasları, zikrettiğimiz âyetin içinde bulmamız mümkündür. Bu da Kur'ân'ın lafzındaki cezalete ayrı bir örnek, ayrı bir delildir.

Şimdi, saydığımız hususları sırasıyla âyette takip etmeye çalışalım:

a)Malın hepsi değil, bir kısmı verilmelidir. مِمَّا'daki مِنْ "teb'iz" için olup, bir parça, az bir bölüm demektir. Dolayısıyla verilecek zekât, Allah'ın rızık olarak verdiğinden küçük bir parça olmalıdır.

b)Zekât, kişinin kendi helâl malından verilmelidir. رَزَقْنَاهُمْ’deki هُمْ zamiri buna işaret eder. Zira âyet *“Kendilerine rızık olarak verdiğimizden infak ederler.”* demektedir. Ali’den alınıp Veli’ye verilen kat’iyen zekât olmaz.

c)Minnet etmemek, başa kakmamak.

رَزَقْنَاهُمْ’deki نَا zamiri bize bu mânâyı fısıldar, yani *“Rızkı veren Biziz, öyle ise hiç kimsenin o mevzuda, başkasına minnet edip başa kakmaya hakkı yoktur.”* demektedir. Evet, toprağı, suyu, havayı, güneşi yaratan Allah’tır. Bunların varlığıyla neşv ü nemâ bulan tohumu da Allah yaratmıştır. Öyle ise insan neye mâliktir ki, mahsulün öşrünü veya zekâtını verirken, verdiği insana karşı gurur, kibir ifade eden tavırlara girsin ve karşı tarafa minnet etmeye kalksın.

d)Zekât, muhtaç olanlara verilmelidir. يُنْفِقُونَ ifadesi de buna işaret eder. Yani, kendisine zekât verilenler, bunun nafaka olduğunu unutmamalıdırlar.

e)Zekât, Allah için verilmelidir. Yine رَزَقْنَا ifadesi buna işaret eder, yani *“Rızkı veren Benim, öyle ise infak da ancak Benim adıma olmalıdır.”*

Bütün bunların yanında “rızık” kelimesiyle zekât, daha başka mânâlara da açık bir kelimedir. Evet, nasıl mal rızıktır, ilim de öyle bir rızıktır. Hitabet de bir rızıktır. Bunların da kendilerine göre zekâtları vardır. Öğretmek, hakkı anlatmak, ilmin ve hitabet kabiliyetinin zekâtını vermek demektir. İşte مِمَّا’daki مَا’nın umumiyet ifade etmesi bunlara da parmak basmaktadır.

Görüldüğü gibi, bir âyetin kısa bir bölümüne o kadar çok hakikat sığdırılmıştır ki, böyle bir durum ancak ilâhî bir kelâmda bulunabilir. Evet, hiçbir beşer sözünde bu bereket ve bu bolluğun bulunması söz konusu değildir.

*Üçüncü Misal:*

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

Bu misaldeki âyeti bir bütün olarak ele alacak olursak mealen âyette şöyle buyrulmaktadır:

*“Allah’ın rahmeti sebebiyledir ki, sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalbli olsaydın, çevrenden dağılır giderlerdi. Öyle ise onların kusurlarını affet; onlar için mağfiret dile. Bu iş hususunda onlarla istişarede*

*bulun, bir kere de azmettin mi artık Allah'a tevekkül et; çünkü Allah Kendine tevekkül edenleri sever."*[12]

Burada âyetin tahliline geçmeden evvel, ileride anlatacağımız hususlara ışık tutması bakımından kısa bir açıklama yararlı olacak:

Bu âyet, Uhud vak'ası münasebetiyle nazil olmuştu. Uhud'a çıkılmadan evvel Efendimiz konuyu ashabıyla istişare etmişti ki, bu mânâda istişare, devlet reisinin ashab-ı re'yin fikrini alması ve karar verilecek konuya hissen de iştirak etmeleri için çok önemliydi. Reis veya emîr bazen böyle yapar ve meseleyi görüş sahibi insanların düşüncelerine takdim eder. Orada herkes kendi fikrini söyler.. ve müzakerede bir zenginliğe ulaşılırdı. Orada, görüşülmesinde mahzur olmayan her şey görüşülürdü; ancak emîrin bilip onların bilmedikleri veya bilinmesinde değişik mahzurlar söz konusu olabilen hususlara girilmezdi. Bazen emîr mahzur faktörlerini nazara alarak, istişare ettiği insanların görüşlerinin hilafına da karar verebilirdi. Evet, bu durumda karar verme yetkisi sadece ona aitti. Ne var ki, emîrin ashab-ı re'yle istişare etmesi, yine de temel bir disiplindi. Zira bu sayede içtimaî şuur gelişmiş olur; herkes az çok ne yapacağını bilir ve kendine değer verildiği ölçüde performans sergiler…

Evet, bu ve emsali daha nice hikmetlere binaen Allah Resûlü, hep ashabıyla istişare etmişti. Uhud savaşı esnasında çoğunluk, Medine'nin dışında harp etmeye taraftardı. Efendimiz de kendi düşüncelerini ifade etti ama sonunda istişarenin değerini vurgulama adına onların görüşüne uygun karar aldı.

Derken netice itibarıyla Uhud'da bir dağılma söz konusu oldu. (Buna tam bir mağlubiyet demesek de Müslümanların, istedikleri zaferi elde edemedikleri açıktı.) Bundan dolayı Allah Resûlü'nün kalbinde hafif bir incinme olabilirdi. Bu ise, sahabe için felaketlerin en büyüğü demekti.

İşte tam bu esnada âyet indi ve bu duruma âdeta set çekti.. set çekti ve Efendimiz'e her şeye rağmen ashabıyla istişare etmesi tavsiyesinde bulundu: *"Eğer Sen onlara karşı kaba, haşin olsaydın çevrenden dağılır giderlerdi."*[13] denildi.

Şimdi bu mealdeki âyetin kelimeleri üzerinde duralım ve bütün kelimelerin nasıl aynı mazmun, aynı mânâ etrafında örgülendiklerini görelim:

فَظًّ kelimesi Arapça'da çeşitli mânâlara gelir. En önemlileri şunlardır:

a.Kötü huylu,

b.Kaba davranışlı,

c.Ağzı bozuk, sözleriyle başkalarını kırıp-geçiren, gücendiren, nefret ettiren,

d.Çölde susadığında hayvanları boğazlayıp onların işkembelerini sıkan ve oradan çıkan bulanık suyu içen,

e.Zorlayan, her şeyi zora koşan,

f.Karışık ve bulanık işler yapan.

غَلِيظَ kelimesi ise; kalın, kaba, katı, haşin ve sert mânâlarına gelen غِلْظَةٌ kökünden türetilmiş bir sıfattır ve incelik, yumuşaklık, nezaket ve mülayemetin zıddıdır. Kelimeyi teşkil eden harflerin sertliği, iç mûsıkîsi, ayet içindeki diğer kelimelerle müşterek hem-âhenk olması mazmun ve müfadda birleşik noktayı işaretlemektedir.

اِنْفَضَّ kelimesine gelince; bir şeyin, başka bir şeye çarparak kırılıp dökülmesi, tazyik altında kalan herhangi bir şeyin dağılması, başın koparak, diğer unsurların etrafa yayılmaları gibi mânâlara gelir.

Görüldüğü gibi âyetteki kelimelerin hepsi aynı mânâ etrafında odaklaşmakta ve mûsıkîleriyle dahi bir baskı, bir şiddet ve bir dağılmayı ifade etmektedir ki, anlatılmak istenen de odur. Evet, eğer ortada bir baskı, bir tazyik varsa dağılma, patlama ve kırılma kaçınılmaz olur. Bunlardan biri sebep, diğeri ise neticedir. Böyle bir sebep ve netice münasebetini bu kadar insicam içinde başka şekilde ifade etmek ise imkânsızdır. Evet, hâdise, öyle kelimeler seçilerek anlatılmıştır ki, bunun üstünde anlatış olamaz.

Esasen bütün Kur'ân âyetleri ele alınıp tahlil edilebilse, hepsinde aynı hususiyeti görmek mümkündür. Evet, Fatiha-i Şerife'den "Nâs" sûre-i celilesine kadar Kur'ân-ı Kerim'in hemen bütününde aynı cezaleti, aynı bütünlüğü görmek mümkündür. Meselâ, Fatiha sûresinin ilk âyeti اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ'dir. Bu âyette anlatılmak istenen; hamd ü senâ ve şükr ü minnetin zerreden küreye/kürelere, dünyadan ukbâya, ecsaddan ervaha, maddeden mânâya her şeyi yaratan, sevk ve idare eden bütün âlemlerin Rabbi Allah'ın (celle celâluhu) hakkı, biz gibi yaratıkların da vazifesi olduğu hakikatidir. Bu hakikat, âyeti teşkil eden kelimelerin hemen hepsinde bir mânâda meknûzdur.

Şöyle ki, حَمْدُ kelimesi, yukarıda sözü edilen ve edilmeyen tazim ve minnet mülâhazalarının bütününü câmi bir lafızdır ve âyette anlatılmak istenen mânâyı bi't-tazammun ifade etmektedir. اَللّٰهُ lafz-ı celâlesi Mâbud-u Mutlak'ın hâs

ismi olması itibarıyla, hamd ü senâ, şükr ü minnet, medh u tebcil bu ismin tazammun ve iltizam ettiği mânâlar olması itibarıyla O'nun hakkı ve O'na mahsus olduğuna en kat'î delâletle delâlet etmektedir. Keza لِلّٰهِ'deki ل istihkak ve ihtisas mânâlarına gelmesi açısından hamd ü senânın O'na mahsus ve O'nun hakkı olmasını işaretlediği açıktır.

رَبِّ الْعَالَمِينَ ifadesi; her şeyi yoktan var eden, merhamet ve şefkatle görüp gözeten ve var ettiklerini değişik şekillerde donatan, türlü türlü ihsanlarla sevindiren, bütün âlemlerin Rabbi olması itibarıyla her türlü takdir, tazim, tebcil ve hamd ü senâ da bi'l-iltizam O'nun hakkı olduğunu gösterir ki bu da اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ âyetiyle anlatılmak istenen hakikate omuz vermektedir.

Hem meselâ Nâs sûre-i celilesi, hem bir tevhid-i rubûbiyet ifade etmesi, hem her türlü olumsuzluk ihtimalleri karşısında O'nun değişik tasarruflarının me'hazi olan ad ve unvanlarına insanların dikkatlerini çekerek onlara biricik melce ve mencâlarını hatırlatması, hem de onların maddî-mânevî korunmaları adına gerekli esasları göstermesi… gibi hususları ihtiva etmektedir ki, bir mânâda sûrenin temel mazmunu da işte budur.

Bu temel mazmun, bütün âyet ve cümlelerde de tele'lü etmektedir. Şöyle ki, insî ve cinnî şeytanlar, görülmedik ve sezilmedik şekilde insanoğlunda işletilmeye ve ona nüfuz etmeye müsait belli damarları hem sinsice kullanarak onu ifsat etme taarruzlarına karşılık, o da, boşluklarının farkında olma şuuruyla o Kudreti Sonsuz'a yönelip düşmanlarının muhtemel hücum keyfiyetlerine mukabil رَبِّ النَّاسِ , مَلِكِ النَّاسِ , اِلٰهِ النَّاسِ unvanlarıyla ve aynı zamanda o olabildiğine sinsiliği aliterasyon üslûbuyla vurgulamasında öyle bir zenginlik, cezalet-i beyan söz konusudur ki, dahası olamaz.

Ancak biz, diğer mevzulara geçebilmek için şimdilik bu birkaç misalle iktifa etmek istiyoruz. Sadece şu birkaç misal dahi hiçbir şüphe ve tereddüde mahal olmadığının delilidir. Evet, Kur'ân'ın lafzında tasavvurları aşan öyle bir cezalet, bir bolluk ve bir zenginlik var ki, tek başına Kur'ân'ın, Allah kelâmı olduğunu gösterir.

## 2. Beyanın Bedîîliği ve Garipliği

Kur'ân-ı Kerim'in üslûbunda bir tazelik, bir gariplik vardır. Yani Kur'ân, o güne kadar hiç görülmemiş ve kullanılmamış enfes, imrendirici bir üslûba sahiptir. Şöyle ki, daha önceki edip, beliğ ve şairlerin ifade ve beyanlarıyla

karşılaştırıldığında, Kur'ân onlardan hiçbirine benzememektedir. Dahası Kur'ân-ı Kerim'in nüzulünden sonra yazılmış eserler için de aynı şey söz konusudur... Evet, bunların da hiçbiri Kur'ân'a benzememektedir. Onun üslûbu kendine mahsustur; ne o kimseyi taklit etmiştir ne de kimse onu taklit edebilmiştir.

Aslında üslûptaki garipliğin, muhataplarda bir yadırgama, bir kabullenememe meydana getirmesi muhtemelken, Kur'ân'ın o bedîî üslûbu yadırganmak şöyle dursun, orijinal bulunmuş ve takdir görmüştür. Onun üslûbunda her zaman muhatabı çepeçevre kuşatan ılık bir atmosfer vardır. Onun içindir ki, pek çok kimse onu bir kısım peşin fikirlerle de olsa dinlediklerinde, onun o büyüleyici tesirinden kurtulamamış, hatta çokları hemen iman etmiş, etmeyenler de, Kur'ân'ın büyüklüğünü kabullenmek zorunda kalmışlardır. Velid b. Muğîre ikinci şıkka ait en çarpıcı örneklerdendir. O, Allah Resûlü'nü dinledikten sonra, Mekke müşriklerine şöyle der: *"Vallahi ben şiiri en iyi bilenlerinizdenim. O'nun söyledikleri şiir değildir. Kâhinlere, sihirbazlara ait nice sözler dinledim. O'nun söyledikleri, bunlara da benzemiyor. Dolayısıyla gelin O'nunla uğraşmayın."*[14]

Zaten kendisi de o günden sonra köşesine çekilir ve Allah Resûlü'ne karşı belli ölçüde tavır almaktan vazgeçer. Evet o, Müslüman olmamıştır ama Kur'ân karşısında âdeta çarpılmış ve kendinden geçmiştir.

Kur'ân'ın üslûbundaki garipliği iki kısımda mütalaa etmek mümkündür:

*Birincisi,* harflerdeki, özellikle "mukattaa" harflerindeki büyüleyicilik;

*İkincisi de,* Kur'ân'ın bütününde görülen o harikulâde câmiiyettir.

***a. Mukattaa Harflerindeki Büyüleyicilik***

Kur'ân'ın harflerinde, özellikle mukattaa harflerinde teshir eden bir gariplik ve bir orijinallik vardır.

Mukattaa harfleri, bazı sûrelerin başlarındaki "Elif, Lâm, Mîm" gibi harflerdir. Hâlbuki o güne kadar böyle harflerle ilgili bir şifreleme usûlü hiç görülmemiş ve denenmemiştir.

Evet, Kur'ân'ın sırları onun ruhuna şifrelenmiştir. Bu şifrelerin anahtarları da "mukattaa" harfleridir. Şifrenin ne demek olduğunu bilenler bunu iyi anlarlar. Kulaklığı takan alıcı bir telsiz operatörünün kulağına bizce mânâsız "di-di-dâ-dit; dâ-dâ-dit"… gelir. O da bu sesleri "F-G" gibi harflere çevirir ve beşer beşer yazar. Ancak bu harflerden önce operatör bir grup rakam almıştır

ki, bütün sır işte bu rakamlardadır. Gelen şifrelenmiş mesaj, işte bu rakamlarla çözülür ve bir mânâ ifade eder.

İsterseniz, mukattaa harflerinin Kur'ân'daki sırlara birer şifre olduğunu buna benzetebilirsiniz. Ama bu sadece bir benzetme. O harfler olmasaydı, Kur'ân'dan binlerce sır çıkaran Muhyiddin İbn Arabî, İmam Rabbânî ve Bediüzzaman gibi kimseler, o hazinenin kapısını açamaz ve Kur'ân'a ait sırlara vâkıf olamazlardı.

Harflere ait şifreleri bilmeye gelince, o tamamen bir ilham işidir. Cenâb-ı Hak, murad buyurduğu insanların gönüllerine bu şifreleri ilham eder. Onlar da kendi devirlerinde Kur'ân'a ait sırları bu şifreler vasıtasıyla çözer ve çevrelerine ilâhî sırları duyururlar. Bu sırlar, mükellefiyetlerimizle alâkalı sırlar değildir. Bunlar, bir tür mâide-i Kur'âniye ve ekstra ihsan-ı rabbaniyedir.

Biz burada, mukattaa harflerine ait mucizevî yönlerin hepsini açıklayacak iktidarda değiliz. Ancak, bir fikir vermek bakımından önemli gördüğümüz birkaç hususa temas edip geçmek istiyoruz.

Kur'ân, mukattaa harflerini intihap ve işleyişte belli bir yol takip etmiştir. Şöyle ki: Kıraat ilmiyle meşgul olanların bildiği üzere harfler mehcûre, mehmûze, şedîde, rahve, kalkale… gibi kısımlara ayrılır. Bunlardan bir kısmı yumuşak, diğer kısmı ise şiddetli harflerdir. Mukattaa harflerinde, Arap alfabesinde mevcut harflerin sadece yarısı kullanılmıştır. Kullanılan harfler de yine bir tasnife/tansife tâbi tutulmuş ve yumuşak harfler, şiddetli harflerin iki katı olarak alınıp kullanılmıştır. Böyle bir taksim, kat'iyen rastlantılara bağlı ve tesadüfî olamaz, olamaz ve bu itibarla da, harflerin bu şekilde tanzimi dahi tek başına Kur'ân'ın mucizeliğini ve Allah kelâmı olduğunu işaretlemektedir. Bu hususu şöyle basit ve avamca bir misalle anlatmak mümkündür.

Farz edelim ki, bir yol kenarında belli sayıda direkler bulunuyor. Sonra görüyoruz ki, bu direkler birer tane atlanarak yıkılmışlar.. yani bu yıkılmalarda hep birer direk atlanılmış ve öyle yıkılmış. İşte böyle bir şey tesadüfî olamadığı gibi, esen bir rüzgârla birer direk atlanarak bunların yıkıldığını söylemek de makul bir izah sayılmaz. Zira yıkılan direklerin yıkılmasında, yerinde kalanların ise bırakılmalarında bir kasıt, bir irade ve bir tercihin söz konusu olduğu görülmektedir.

Mukattaa harflerinin seçilişinde de aynı durum bahis mevzuudur ve bu

seçilmeler asla gelişi güzel değildir.

Meselâ, Kur'ân'da sadece iki yerde mukattaa harfi olarak "قٓ" vardır. "قٓ" harfi ile başlayan Kâf sûresi ve Şûrâ sûresindeki "قٓ"tır.

İşarî yorumculara göre ق, şifre olarak Kur'ân demektir.. evet, dikkat edildiğinde "ق"ın Kur'ân'a ait bir şifre olduğu görülür. Şöyle ki, her iki sûrede 57'şer tane "ق" vardır. Bunların toplamı 114 eder. Bu rakam, Kur'ân-ı Kerim sûrelerinin yekün adedidir. Demek ki her iki sûredeki "ق" sayısı, remzen Kur'ân sûrelerinin sayısını işaretlemektedir. Zaten her iki sûrenin mânâ ve muhtevası da Kur'ân'la çok alâkalıdır. Kâf sûresi قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ diye başlar ve Kur'ân'a kasem eder. Sonunda da فَذَكِّرْ بِالْقُرْاٰنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ *"Tehdidimden korkanlara Kur'ân'la öğüt ver."*[15] der ve sûreyi tamamlar.

Şûrâ sûresi de حٰمٓ ۝ عٓسٓقٓ ۝ كَذٰلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ *"Hâ, Mîm, Ayn, Sîn, Kâf. O Aziz ve Hakîm olan Allah, sana ve senden öncekilere böyle vahyeder."*[16] ifadesiyle başlar ve Kur'ân'ın bir hususiyetini dile getirerek bitirir. Sûrenin sonunda da aynen şöyle denilmektedir: وَكَذٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۝ صِرَاطِ اللّٰهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللّٰهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ *"İşte Sana da böyle emrimizden bir ruh (kalblere can veren bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat Biz onu bir nur yaptık. Kullarımızdan dilediğimizi, onunla hidayete iletiyoruz. Ve şüphesiz ki sen, doğru yola hidayet rehberliği yapıyorsun: Göklerde ve yerde bulunan her şeyin sahibi Allah'ın yoluna. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner!"*[17]

Görüldüğü gibi her iki sûrenin başı ve sonu Kur'ân'la alâkalıdır. Zaten "ق" ile Kur'ân'a remiz yapıldığını, ardından da her iki sûrede Kur'ân'ın anlatıldığını daha önce işaretleyip geçmiştik. Orada da ifade ettiğimiz gibi, her iki sûrede 57'şer defa "ق" zikredilmiş, toplam sayı ile de Kur'ân sûrelerinin adedi işaretlenmiştir.

Böyle bir tespit, tayin ve şifre kat'iyen tesadüflere verilemez; evet, bütün bunların kendiliğinden olması mümkün değildir.

Hem bu sûre, son inen sûrelerden de değildir. Öyle ise bu tesbit, sûre ve âyetler daha inmeden/indirilmeden onları bilen birisi tarafından belirlenmiştir. Evet, bu, Efendimiz dahil kimsenin işi olamaz. Zira O dahi, Kur'ân'ın nüzulü tamamlanmadan onun 114 sûreden ibaret olacağını biliyor değildi. Bilmediği için de 114 ق ile 114 sûreye işaret etmesi imkânsızdı.

İşte bütün bunlar ve daha nice delâil, Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu gösterdiği gibi mukattaa harflerinin sıralanış ve adedi de ayrıca mucize çapında bir harikadır.

Kur'ân harflerinde mevcut orijinalliklerden biri de, mukattaa harflerindeki öncelik ve sonralık durumuna göre, sûrede geçen aynı harflerin eksik veya fazla olmasıyla alâkalıdır. İsterseniz bunu da yine bir misalle izah etmeye çalışalım:

Meselâ: Ra'd sûresinin başında الٓمٓرٰ harfleri vardır. Bu harfler, gösterildiği şekilde tertip edilmiştir. Yani birinci sırada "ا", ikincide "ل", üçüncüde "م" ve dördüncü sırada da "ر" vardır. Enteresandır ki, sûrede geçen bu harfler sayı bakımından da aynı şekilde sıraya tâbi tutulmuşlardır.

Şöyle ki: Ra'd sûresinde 625 "ا", 479 "ل", 260 "م", 127 tane de "ر" vardır.

Bunlardan başka bu sûrede, mukattaa harflerinin sıralanışı ile aynı harflerin sûre içindeki tekrarı da ciddî bir tenasüp ve uygunluk sergilemektedir. Bu durum sadece Ra'd sûresine mahsus da değildir. Meselâ, Bakara sûresinin mukattaa harfleri olan الٓمٓ 'de sûre içinde aynı esasa göre tekrar edilmiştir. Bu sûrede 4592 "ا", 3204 "ل", 2195 tane de "م" vardır. Sıralanıştaki insicam Bakara sûresinde de kendini korumuştur.

Mukattaa ile başlayan bir başka sûre de "Âl-i İmrân"dır. Aynı ilmî program ve tayin bu sûrede de söz konusudur. Sûrenin mukattaa harfleri الٓمٓ'dir. Harf sayısı da yine bu sıraya göre tanzim edilmiştir. Sûrede 2578 "ا", 1885 "ل", 1251 "م" mevcuttur. Görüldüğü gibi sıra yine korunmuştur. Harfleri sayılacak olsa, Ankebût ve Rum sûrelerinde de aynı durum görülecektir.

Yâsîn sûresinde ise durum tamamen farklıdır ve aksinedir. Bu sûrede sonra gelen öncekinden daha çok zikredilmiştir. Zira Yâsîn sûresinin mukattaatında harflerin normal sırası tersine dönmüştür. Yani en son harf olan "ي" başa geçmiş, sıralamada ondan önce olan "س" ise sona kalmıştır. Öyle ise bu harflerin sûre içindeki tekrar edilme sayısı da tersine dönmeli, "س" daha çok,

“ي” ise daha az olmalıdır. Nitekim öyle de olmuştur.

Mukattaa harfleriyle alâkalı hususu işin erbabına bırakarak şimdilik bu kadarla iktifa etmek istiyoruz.

***b. Kur’ân’ın Umumî Mânâdaki Câmiiyeti***

Kur’ân-ı Kerim, çeşitli devirlerde yaşayan her seviyede insanın anlayışı ve fikrî kapasitelerine ayrı ayrı riayet etmekte eşsiz bir üslûp ve beyana sahiptir. O, öyle bir dil kullanır ki, nazil olmaya başladığı devrin insanları, o dili çok rahatlıkla anladıkları gibi asırlar sonra gelen insanlar da aynı dili rahatlıkla anlayabilirler. O, maksadını öyle bir üslûpla ifade eder ki, bizzat gökler ötesi âlemden onu alıp getiren Cibril, onun ifadelerinden kendine göre mânâlar çıkarır, Efendimiz onun esrarını kendi ufku açısından anlar, sonrakilerin istifadeleri de kendilerine göre olur. Tabiî bunun yanında dağda koyun güden bir çoban, saban süren bir çiftçi, ev işleriyle meşgul bir kadın veya bir bedevi de o Kur’ân’dan neler ve neler anlar...

Asırlar asırları kovalar; Ebû Hanifeler, Şafiiler, Ahmed İbn Hanbeller, İmam Malikler ve daha nice devâsâ kametler ve eşsiz dehalar ona talebe olur, ruh ve kalbleriyle ona yönelir ve ondan ne lâl-ü güherler elde ederler. Aslında bizim gibi onlara çıraklık dahi yapamayacak insanların ona müracaat ettiklerinde alacak pek çok şey bulmaları onun ne cömert bir kaynak olduğunu gösterir. Allah için, bu nasıl bir ifade tarzıdır ki, Mele-i A’lâ’nın sakinleri de ondan yararlanmakta, kültür ibresi sıfırı gösteren kimseler de ondan istifaze etmektedir. İnsanın beynini donduracak bu harika keyfiyeti, Cenâb-ı Hakk’a vermeden ve Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğunu kabullenmeden izah mümkün değildir.

Bilindiği gibi, çevrenin insan üzerinde tesiri büyüktür. İstidat, kabiliyet ve melekelerde inkişaf, müsait şartların hazırlanmasıyla olur. Sarayda yetişmiş, hususî mürebbiyelerce terbiye edilmiş, hususî öğretmenlerden ders almış ve böylece ruhu, hisleri, kalb ve kafası mamur hâle gelmiş bir insan, elbette ki sokaktaki herhangi bir fertten farklı seviyede bir donanıma sahip olacaktır.

Bu itibarla da onu muhatap alanlar ifadelerinde, en azından onun seviyesini tutturmak zorundadırlar. Tabiî bu ifadeler sokaktaki bir insanın başının üstünden uçup gidecektir. Ne var ki, hitap eden Kur’ân olunca, işin mahiyeti de değişmektedir. O, sarayda yetişmiş insanla, sokaktaki insanı aynı anda huzuruna alır ve her ikisine de aynı ifadelerle hitap eder; neticede her ikisi de kendi

seviyelerine göre onu anlar, ona talebe olur ve onun irşad halesine girerler. İşte, biz buna, Kur'ân'ın "Câmiiyet"i diyoruz. Kur'ân'a ait bu hususiyeti, Efendimiz bir hadislerinde şöyle dile getirirler: *"Her âyetin bir zahrı, bir batnı, bir son sınırı (serhaddi), bir de serhat ötesi vardır. Ayrıca bunların hepsinin de hem dalları hem de bir kısım yaprakları vardır."*[18]

"Zahr" sırt, "batın" karın demektir. Bununla, görünen veya açıkça görünmeyen mânâlar kastedilir. Ancak bu görünmeyen mânâlar da gözüne firaset sürmesi çekilmiş kalb ehli tarafından görülebilir. Bu da gayet normaldir.

Nasıl ki, nice ışık ve ses dalgalarını biz normal şartlarda çıplak gözle göremez ve kulaklarımızla işitemeyiz; hâlbuki bir radyo veya televizyonun düğmesine dokunduğumuzda bunlar işitilip görülür hâle gelir; bunun gibi Kur'ân'ın da böyle görünmeyen bir kısım mânâları vardır ki, onları ancak gönül erleri anlar ve idrak ederler. Kur'ân'ın bâtınî mânâlarını bir araya getiren yüzlerce cilt tefsir yazılmıştır. Bunlardan bir kısmı bütün Kur'ân'ı, bir kısmı birkaç sûreyi, diğer bir kısmı sadece bir sûre veya âyeti tefsir etmişlerdir. Cenâb-ı Hak kimin gönlüne ne kadar ilham etmişse, o da bize o kadarını intikal ettirmiştir.

Her âyetin bir "haddi" bir de "muttalaı" vardır. Bazen âyetlerin mânâsı menşe itibarıyla kavranır. Bazen de bu kavrama netice itibarıyla olur. Bundan başka her "zahr"ın, her "batn"ın, her "had" ve "muttala"ın da değişik dalı, budağı, yaprağı ve meyvesi vardır ki, bunlara ulaşmak yüce kâmetlerin işidir. Ayrıca her devir insanı da bunlara muttali olamaz. Belki önceleri anlaşılmayan bu hakikatler daha sonraki devir ve asırlarda anlaşılacaktır.

Onun içindir ki, Kur'ân asla zaman aşımına uğramaz. Kur'ân'ın gençlik ve tazeliği kıyamete kadar bâkîdir. Daha dünyanın ömrü elli asır devam etse, o gençlik ve şebâbetinden hiçbir şey kaybetmeyecektir. Nitekim bugüne kadar yazılmış binlerce, yüz binlerce tefsir bunun apaçık delilidir. Son mü'min, son nefesini verinceye kadar da Kur'ân talebeleri kendi seviye ve kapasitelerine göre ondan hep değişik mânâlar devşirecektir. Kur'ân'ın ilâhî câmiiyeti de bunu gerektirmektedir.

Biz burada Kur'ân'ın bu özelliğini bir-iki misalle göstermeye çalışacağız. Neticede görülecektir ki, Kur'ân her insana ve her devrin insanına ayrı ayrı hitap etmek gibi bir hususiyetin tek ve yegâne beyan âbidesidir. Ondan başka hiçbir kelâmda bu harika keyfiyete şahit olmak da mümkün değildir.

*Birinci misal:* Nebe sûresindeki أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا *"Yapmadık mı arzı bir beşik?"*[19] âyetidir. Şu üç-dört kelimelik âyette, Kur'ân'ın nasıl bir câmiiyete sahip olduğunu görürsek, sair âyet ve sûreleri buna kıyas ederek daha net bir değerlendirme yapabiliriz.

Âyet, yerin bir beşik olarak hazırlandığını söylüyor. مِهَاد; مَهْد veya مُهْد kökünden gelir ki, beşik veya döşek demektir. Bu mânâya göre yeryüzü, üzerinde rahat gezilebilen bir beşik gibidir. İnsanın ihtiyacı olan her şey orada hazır hâlde bulunmaktadır. Âyetten bu mânâyı anlamak için ayrıca öyle derin ilim, irfan ve araştırmaya da ihtiyaç yoktur. Zira bunlar, herkesin müşâhede edebildiği türden şeylerdir.

Edebî zevk sahibi biri bu âyetten şöyle bir mânâ anlar: Zemin öyle bir beşik ve bir döşek gibi hazırlanmıştır ki, insan onu her zaman bir ana kucağı sıcaklığında bulur ve hep huzur soluklar. Ayrıca o, sürekli bir beşik gibi sallanmaktadır; ancak bu sallanma, o denli âhenkli, düzenli ve dinlendiricidir ki, insan ona "Beşiğim" diyebilir. Eğer o hareket ve sallanma böyle bir âhenk ve nizamla olmasaydı, hiçbir şey yerinde, kararında kalmaz ve biz de şimdilerde tadıp duyduğumuz huzuru kat'iyen bilemezdik. Oysaki o vaz'ı ve konumu itibarıyla şefkatli bir ananın salladığı beşik gibi sallanıyor. Öyle ki biz, bu sallanmanın farkına bile varamıyoruz. Bu da dünyayı bizim için hazırlayan Zât'ın nasıl sınırsız bir şefkate sahip olduğunu gösteriyor.

Evet, madem dünya O'nun tasarrufundadır ve O'nun tasarrufuyla sallanmaktadır; öyle ise endişe edecek, korkacak, tedirgin olacak bir şey de yoktur. İşte bu düşüncedir ki, ruhlarımıza ılık bir güven duygusu vermekte ve çocuğun, annesinin salladığı beşikte duyduğu aynı güveni duymakta ve çevremizde olup biteni değerlendirdiğimiz ölçüde hep huzurla soluklanmaktayız.

مِهَاد kelimesinin bir mânâsı da düz yer ve satıh demektir. Düşünce ufku itibarıyla biraz daha derinleşmiş bir insan ise bu âyetten şu mânâyı anlar: Her insan, bulunduğu nokta ve yer itibarıyla zemini yuvarlak değil de düz bir satıh gibi görür. Yani aslında dünya küre şeklindedir ama insanların, bulundukları yerleri düz satıh şeklinde görmeleri hiss-i zâhirin gereğidir. Hele bir de bundan asırlarca öncesi düşünülecek olursa…

Bu hususlar farklı bir zaviyeden âyetin yorumu. Diğer açıdan dünyanın küre şeklinde olduğuna işaret eden o kadar çok âyet vardır ki, yeri geldiğinde

icmâlen dahi olsa onlara da işaret edilecektir.

Evet, görülüyor ki, bu kısacık âyet ayrı ayrı tabakalardaki insanlara, ayrı ayrı mânâlar ilham etmekte ve her tabaka da kendine bakan mânâ yönüyle tam tatmin olmaktadır.

*İkinci Misal:* Kur'ân, وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا *"Dağları kazıklar yapmadık mı?"*[20] buyuruyor.

Buradaki istifham, isbâtîdir. Bu da *"Dağları kazık yaptık."* demektir. Âyetin sadece zâhirî mânâsına bakan ve değerlendirmesini bu şekilde yapan ümmî bir insan, dağları karşıdan kazıklar şeklinde görür ve kendi seviyesine göre bu ifadeyi yerinde bulur. Zaten dağların duruş şekli de, yere çakılmış kazıklara benzemektedir.

Bir *şaire* bu âyet, –Bediüzzaman üslûbuyla[21]– şu mânâları ilham eder: Evet, şairane bir ruha göre yeryüzü bir taban, sema da yıldızlarla yaldızlı bir tavandır. Semanın etekleri ufuklarda dağların başına binmiş veya dağlar semanın eteklerine omuz verip onu tutuyor gibidir. Böylece dağlar, âdeta tavanı tutan sütunlara benzerler. Dünya bu hâliyle, bir kasrı, bir sarayı andırır. Öyle ki bu sarayın tavanında milyonlarca ışıl ışıl seyyar lambalar, sarayın tabanı ise yemyeşil halılar gibi otlar, rengârenk ve çeşit çeşit çiçeklerle süslenmiştir. Düşünün ki, böyle büyük bir sarayın tavanıyla tabanını birleştiren dağlara sütunlar nazarıyla bakmak ne kadar latîftir..!

Hayatını çadırda geçiren bir *göçebeye* gelince, o da bu âyetten kendine göre bir şeyler anlar. Şöyle ki, onun nazarında dağlar, mahrûtî (konik) birer çadır gibidirler. Ne var ki, bunlarla göçebelerin çadırları arasında bir fark vardır; o da, bu çadırlar, ihtişam ve rasânetleriyle her şeyi aşan bir sonsuz kudretle ayakta durmaktadır. Göçebe meseleyi böyle görür ve böyle değerlendirir. Demek ki âyetin mânâsından o da istifade etmekte ve kendine göre bir şeyler anlamaktadır.

Bir *idareci* de bu âyetten devlet sistematiğini anlar. Evet, devlet, toplumun sevk ve idare vazifesini üstlenmiş bir kuruluş gibidir. Tabir-i diğerle o, bir ülkede bir hükümete ve ortak nizama bağlı yaşayan bir topluluğun meydana getirdiği siyasî ve idarî bir teşkilattır. Onun da aynen dağlar gibi mahrûtî bir yapısı vardır. Zira devlet, hiyerarşi esasına göre kurulmuştur. Bu şekilde oluşamamış toplumların ayakta durması imkânsızdır. Evet, dağların birer kazık olması, işte bu mânâları da çağrıştırır.

Diğer taraftan, insan hayatının devamını sağlayan toprak, hava ve su gibi ana unsurlarla ciddî irtibat ve alâkası yönüyle de dağlar umumî hayat için birer kazık hükmündedirler.

Şöyle ki, dağlar suların mahzenidir. Bir canlının hayatını devam ettirebilmesi için su vazgeçilmez bir unsurdur. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de her şeyi sudan yarattığını haber vermektedir. İnsan vücudunun %70'ten fazlasının su olması, insan hayatında suyun ne derece ehemmiyetli olduğunu gösterir. Diğer canlı ve bitkiler de insanlardan farklı değildir. Şöyle böyle onların da vücut yapılarının %70'inden fazlasını su teşkil etmektedir. Bu bakımdan suyun ehemmiyeti tartışılamaz. Hayatı ayakta tutan ve temel unsurlardan biri sayılan suya mahzenlik yapan ise dağlardır. Öyle ise, dağların, suların mahzeni olarak hayata direklik yaptığını söylemek zannediyorum en uygun olanıdır.

Diğer taraftan, hayatı devam ettiren unsurlardan ikincisi olan havanın tasfiye ve temizlenme işleri de büyük ölçüde dağlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Evet, dağlar, havayı tarar ve tasfiye ederler. Demek ki, hava da bir yönüyle dağlara dayanmaktadır. Evet, temiz hava olmasa insan yaşayamaz. Öyle ise, insan hayatının devamı adına dağların önemi çok büyüktür. Diğer taraftan, insanlarla dağları baştan sona örten bitki ve ağaçlar arasında karşılıklı gaz alışverişi olmaktadır. Şöyle ki, bitkiler karbondioksit alıp oksijen vermekte, insanlar ise, tam tersine oksijen alıp karbondioksit vermektedirler. Bu da, insan hayatı için ayrıca önem arz eden hususlardan bir diğeridir.

Dağlar, toprağı da korur, ona dâyelik ve annelik yaparlar. Eğer dağlar olmasaydı, denizler yeryüzünü istila ederdi ki, o zaman yeryüzünün ne hâl alacağını kestirmek zor olmasa gerek. Evet, işte böyle bataklık hâline gelmiş bir dünyada insanın yaşaması çok kolay olmayacaktı. Öyle ise, toprağın bu şekilde korunması insan hayatının devamı adına çok önemlidir. Yani insan hayatının devamı birçok yönüyle dağlara bağlıdır.

Ayrıca, yağan yağmur ve akan sellerle toprak durmadan aşınmaktadır. Eğer aşınan toprak, dağlarla beslenip takviye edilmeseydi, şu anda yeryüzünde bir avuç toprak kalmayacaktı. Yeryüzünde toprak kalmayınca da, orada insanla beraber pek çok canlının yaşaması da mümkün olmayacaktı. Hâlbuki dağlar devamlı surette toprağı beslemekte ve böylece hem toprağın hem de pek çok canlının yaşama ortamı korunmaktadır.

Bu itibarla herhâlde canlılar âlemiyle meşgul olan bir ilim adamı da, *"Dağları kazıklar yapmadık mı?"* âyetinde bunları ve bunlara benzer daha

nice mânâları anlayacak ve Kur'ân'ın câmiiyeti karşısında o da iki büklüm olacaktır.

Herhâlde bir *jeolog* da bu âyetten nasibini alacak, kendine göre önemli şeylere ulaşacaktır. Evet, küre-i arz içinde her an çeşitli inkılâplar olmakta, bu inkılâplarla bazı madenler çözülmekte ve yeni yeni terkiplere girmektedir. Arzdaki bu değişim ve karışımlar, hiddetlenen bir insan gibi, yerkürenin içinde infialler ve infilaklar meydana getirmektedir. Yanardağlardan fışkıran lavlar bu iç muhtevanın sesi-soluğudur ve yerküre âdeta bu yolla deşarj olmaktadır. Tabiî böylece, daha büyük homurdanmaların da önü alınmaktadır.

Yanardağlarda lavların fışkırdığı yerleri öfkeli bir insanın ağzına benzetecek olursak, dünya bu ağızlar vasıtasıyla âdeta "of" demektedir. Tabiî ki onun "of"laması kendi çapına göre olmakta ve yerküre bu iş için kendi çapına uygun ağızlar kullanmaktadır. Elbette ki bu büyük "of"lama bazı yerlerde sarsıntı da meydana getirmektedir; ancak yerküre böyle nefes almasa ihtimal değişik şekilde çatlayacaktır. Evet, küre-i arz, dâhilî inkılaplardan meydana gelen sıkıntılarını lavlarla dışarıya püskürtmekte ve sükûnete ermektedir. Durum böyle olunca da kendisinden lavlar fışkıran yanardağlar, bir bakıma umum dünyanın selâmeti adına birer kazık ve birer koruyucu demektir.

Bu âyetten başka bir mânâyı da şöyle anlamak mümkündür: Malumdur ki, çakılan kazık veya çivinin satıh üstünde kalan kısmı, alttaki kısma göre çok daha azdır. İşte dağları kazık veya çiviye teşbihte bu mânâya da işaret edilmiştir. En yüksek dağların dahi altta kalan kısmı yukarıda görülen kısmından kat kat fazladır. Çakılmış çivinin başıyla uzun kısmı arasındaki nispet farkı, dağlar için de aynen geçerlidir. Hâlbuki bu tespit, ilim adamlarınca henüz keşfedilmiştir. Kur'ân ise bu hakikate asırlarca önce işaret etmiştir.

İşte, iki-üç kelimelik âyetlerde bile, görüldüğü gibi, hep böyle birçok yönlülük ve bir câmiiyet söz konusudur ve aslında bu özellik Kur'ân'ın pek çok âyetinde mevcuttur.

*Üçüncü misal:* أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا *"O kâfirler görmediler mi ki, gökler ve yer bitişik idi de, Biz onları ayırdık."*[22]

Evvelâ, âyeti teşkil eden kelimeler üzerinde durarak kısa bir tahlil yapmak uygun olur:

Küfretme mânâsında kullanılan كَفَرَ bir şeyi örtmek, kapatmak demektir. Onun içindir ki, tohumu örten çiftçiye de bu ameliyesi sebebiyle Arapça'da "kâfir" denir. كَفَرَ الْحَبَّةَ sözüyle anlatılmak istenen mânâ da budur. Kâfire, kâfir denilmesinde de bu espri mevcuttur. Yani o, içindeki mârifet kabiliyet ve istidadını setretmiş ve onlara inkişaf etme imkânı vermemiş demektir. Böylece kalb, yüce hakikate kapalı kalmıştır. Ama bu bir neticedir. Onu bu neticeye götüren ana sebep, onun körler gibi yaşamış olması ve gerçeklere göz kapamasıdır.

Evet, kâfir, kalbini, kafasını ve bütün duygularını ihmal edip âtıl bırakan, hatta onları deformasyona uğratan insan demektir ki, âyet, hayatlarını böyle gaflet içinde geçiren ve ömürlerini cismaniyetin karanlık istekleri istikametinde tüketen insanları ve onların akla, mantığa ters tavırlarını bu kelimeyle deşifre eder.

Bitişik mânâsına gelen رَتْق kelime olarak yırtığı dikilmiş kumaş veya parçaları bir araya getirilerek birleştirilmiş nesne demektir. Bununla, yerin ve göklerin daha önceleri sıvı veya gaz hâlinde bir bütün olduğunun anlatıldığı açıktır. Evet, demek ki bir dönemde sema henüz yırtılmamış bir bütün ve hadis-i şerifte "amâ" olarak anılan bu ürperten hâliyle ilâhî tecellînin öyle bir arşıydı ki, bütün yıldızlar, sistemler, galaksiler, nebülözler bu zemin ve bu tarlada çimlenip gelişeceklerdi. (Bu mânâları âyetten nasıl çıkardığımızı ileride anlatacağız.)

Mealde, ayırma kelimesiyle karşıladığımız فَتْق yırtığı çözmek, açmak, fethetmek gibi mânâlara gelir. Âyetteki yeri itibarıyla, bir araya gelmiş gazları birbirinden ayırmaya فَتْق denir. Ayrıca فَتْق tesbih tanelerini ipe dizmek mânâsına, kapalı bir muammayı çözmeye de denir ki, bu şümûlünden ötürü âyette, diğer müradifler değil de فَتْق kelimesi kullanılmıştır. Zira o, söz konusu bütün mânâları içine alan kapsamlı bir kelimedir.

Şimdi de biraz, her kesimin bu âyetten ne anlayıp nasıl istifade edebileceğini arz etmeye çalışalım:

Evvelâ, âlim-âmi herkesin anlayacağı şu mânâ çok önemlidir:

Gökler ve yer henüz aralarında bir nizam ve âhenk teessüs etmemiş; sema yağmursuz, bulutsuz, zemin de geleceğine emanetti. Bu baş döndüren heyulanın parçaları arasında ne bir buhar alışverişi ne de bir başka münasebet vardı.. küre-i arz var olduktan sonra da ne gökten yere yağmur düşüyor ne de yerden

yukarılara buhar yükseliyordu. Henüz yer-gök belirsizdi, gece-gündüz birbirinden ayrılmamıştı. Zemin döl yatağında, atmosfer de "altında da üstünde de hava bulunmayan amâ"nın bağrındaydı. Daha sonra, Cenâb-ı Hak, nizamsız, âhenksiz gibi görünen bu dev kitleye bir nizam ve âhenk verdi ve tesbih tanelerini ipe dizer gibi dizdi ve her şeyin emrine musahhar olduğunu gözler önüne serdi.. arzı-semayı yarattı, zemini atmosferle donattı ve her şeye sonsuz gücünün ilhamlarını duyurdu. Öyle ki artık, gök gürledikçe zeminin yüzünde hayat gülücükleri açıyordu.

Bu seviyenin biraz üstündekiler ise, âyetten şu hususları çıkarabilirler:

Gök ve yer, biçimsiz, şekilsiz, işe yaramaz gibi bir görünümde idi... Her fiilinde binlerce hikmet bulunan ve abes iş yapmaktan münezzeh olan Allah (celle celâluhu), bütün gökleri ve yerleri bir hikmet ve bir gaye için yaratacaktı; yarattı ve gökleri, yeri bir biçime, bir şekle soktu; öyle ki dünyayı bir saray, semayı da ona yıldızlarla yaldızlanmış tavan hâline getirdi.. ve insanı da o saraya sultan yaptı; yaptı ve her şeyi âdeta onun emrine verdi. Böylece insan yeryüzünün halifesi oldu. O, iradeye emanet hususlarda istediği her şeye müdahale edebilecek ve arzuladığı şeyler de büyük ölçüde yerine getirilecekti. Sanki dünya, bir beşik, insan da o beşikte istirahat eden nazlı-nazenin bir bebekti. Varlık bütünüyle onun gözünün içine bakıyor ve onun işaretleri de âdeta dua ve emir sayılıyordu. Oysaki ona hizmet eden bu varlıklar şayet kendi başlarına buyruk olsalardı, ne onu tanır ne de onun emrine koşarlardı. Her şeyi ona musahhar kılan Cenâb-ı Hak'tı ve Cenâb-ı Hak, bu suretle insanlara sonsuz ihsanlarda bulunmuştu...

Günümüzün bilgi, tecrübe ve anlayışıyla bu âyete müracaat edenler ise, âyetten şu mânâları çıkarabilirler:

Fezada pek çok sehâbiye (nebülöz) vardır. İhtimal bizim sistemimiz de buhardan bir sehâbiye idi. Gitgide (Allah'ın iradesiyle) sıcaklığını kaybeden bu gaz kütlesi büzüldü, dönüş hızı arttı ve artan hızdan ötürü anilmerkez (merkezkaç) kuvveti altında, Allah'ın kanun ve meşîetiyle ana kütlenin helezonik şekli açılıp yarıldı. Sonra da Cenâb-ı Hak, bu açılan kütlelerden seyyareleri meydana getirdi. Bu seyyareleri, hem merkezdeki güneşin çekimi tesirinde onun etrafında hem de kendi etraflarında döndürmeye başlattı…

Evet, bunun böyle anlaşılması âyetin ruhuna uygundur, zira رَتْق kelimesinin ruhunda "mâi hâlinde bir bütün, yapışkan bir madde, birbirini çeken bir nesne"

gibi mânâlar da vardır. *“Gök ve yer, mâi hâlinde veya gaz hâlinde bir bütündü.”* Derken, Cenâb-ı Hak onları fethetti, açıverdi, şekillendirdi ve sisteme koydu.

Burada yeri gelmişken şu nükteyi de ifade etmeden geçemeyeceğim:

Kur’ân-ı Kerim, *“kâfirler”* sözüyle elbette ki sadece 1400 sene evvel ayağının ucunu zor gören ve çölden dışarıya hiç çıkmamış, çıplak gözüyle yıldızları anlamaya çalışan kâfirleri kastetmiyordu. Esasen, o günün insanına *“Gökler ve yerler bir bütündü, sonra Biz onları parçaladık, birbirinden ayırdık.”* ifadesi, çok fazla bir şey de ifade etmezdi. Yani o günün insanı bu ifadelerden bugün bizim anladıklarımızı anlayamazdı. Bu itibarla da âyetin bugüne bakan mânâsına muhatap olan, buradaki “kâfirler” sözüyle o devrin kâfirlerinden daha ziyade, hakikatlere göz yuman, bugünün kâfirleri olsa gerek.

Görüldüğü gibi bir tek âyet, bir tek ifade ile ayrı ayrı seviyedeki insanlara ayrı ayrı şeyler anlatmakta ve her insana kendi seviyesine göre çok farklı şeyler ilham etmekte.. evet, daha önce de söylediğimiz gibi, böyle bir câmiiyet sadece ve sadece Kur’ân’a mahsustur ve daima da öyle kalacaktır. Zira hiçbir beşer sözüyle böyle bir televvüne ulaşmak mümkün değildir.

## B. Kur’ân’ın Mânâsındaki Çok Yönlülük

Buraya kadar anlattıklarımız, daha ziyade Kur’ân’ın lafizlarındaki derinlik ve çok yönlülükle alâkalıydı. Bir de Kur’ân’ın mânâsında farklı bir derinlik ve câmiiyet vardır ki, o, bu yönüyle de harikadır, mucizedir.

Evet, onun mânâsında öyle bir câmiiyet vardır ki, asırlardır fakihler ondan istifade ve istinbat ile sayıları yüz binlere ulaşan eserler meydana getirmiş ve dünya kadar kitap yazmışlardır. Ârifler, irfan peteklerini onun bal özüyle doldurmuş ve bal akan kitaplarıyla milyonlara şeker-şerbet sunmuşlardır. Âşıklar, ondan aldıkları ilhamlarla coşmuş, cezb u incizabın gelgitleri arasında ne aşk ve muhabbetnâmeler meydana getirmişlerdir. Binaenaleyh, ister fıkıh, ister tefsir, ister kelâm, isterse tasavvufa dair bugüne gelinceye dek ne kadar eser meydana getirilmişse hepsinin kaynağı, esası, temeli Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyan’dır.

Evet, Kur’ân, bir taraftan Ebû Hanife, Şafii, İmam Malik, Ahmed İbn Hanbel gibi dev fakihleri yetiştirirken, diğer taraftan da Şeyh Hasan Şazilî’ye, Ahmet Rifâî’ye, İmam Rabbânî’ye, Abdülkâdir Geylânî’ye ve daha nicelerine rehberlik yapmış ve onları vilâyet semasının ayları, güneşleri hâline

getirmiştir.

Evet, bu öyle bir zenginliktir ki, ormanlar kalem, denizler de mürekkep olsa ve durmadan onun ruhundaki mânâlar yazılsa yine de bitmeyecek ve tükenmeyecektir. Delil mi istiyorsunuz? İşte size ölçü olabilecek küçük bir delil:

Bir insan, günde yüz sayfa okumak şartıyla sadece Hanefi fıkhına dair yazılmış eserleri okumaya kalksa, bu iş için seneler isteyen bir zamana ihtiyacı olacaktır. Diğer mezheplere ait fıkıh kitapları bu hesaba dahil olmadığı gibi, Hanefi fıkhına dair henüz bilinmeyen ve basılmadık eserler de dahil değildir. Bizim bilmediğimiz, adını dahi duymadığımız kim bilir daha nice kitaplar var ki yok olup gitmiş veya henüz matbaa mürekkebi görmemiştir.

Demek oluyor ki, diğer mezhepleri de hesaba katacak olursak, sadece fıkıhla alâkalı eserleri okumak, birkaç insanın ömrünü alabilecektir. Tefsir, kelâm, hadis, tasavvuf gibi diğer sahalarda yazılan eserleri de buna kıyas edecek olursak, ne büyük rakamlarla karşı karşıya kaldığımızı görür ve ürpeririz. Evet, işte bütün bu çağlayanlar hep Kur'ân menbaından akıp gelmektedir. Ve kıyamete kadar da akıp duracaktır.

Bu itibarla denebilir ki, Kur'ân hazinesinin cevherleri bitip tükenecek gibi değildir. Zira ondaki mânâ zenginliğinin arkasında nâmütenâhî bir "ilim" vardır.

Kur'ân, kâinatı bir bütün olarak ele alır ve öyle değerlendirir. Var olan hiçbir şey onun ilgi sahasının dışında kalmaz. Evet, Kur'ân zerreden küreye bütün mevcudatı âdeta hallaç eder. Zâhir-bâtın, iç-dış, öz-kışır her şey bütün ahvaliyle ve derecesine göre onda yerini alır.

Kur'ân-ı Kerim'in, bütün varlığı ihtiva ettiğini, her şeyden söz açtığını az dikkat eden hemen herkes anlar.

Meselâ, o, "zerre" unvanı altında atomlara yemin eder. Onların baş döndürücü keyfiyetlerini nazara verir. Böylece bu küçük parçacıklar da Kur'ân'da kendilerine ayrılan yeri almış olurlar. Küçüklüklerinden dolayı Kur'ân'ın ihâtası dışında kalmazlar. Evet, atomların sırlı deveranından, rüzgârların huzurbahş cereyanlarına kadar her şey Kur'ân'da mânâ ve değerine göre yerini alır; sıradanlıktan sıyrılır ve tasavvurlarımızı aşan değerlere ulaşır. *"Andolsun; birbiri ardınca gönderilenlere. Rüzgâr gibi esip savuranlara, yaydıkça yayanlara, ayırdıkça ayıranlara."*[23]

Bir de bakarsınız Kur'ân, bu deveran ve cevelanı o sûrede bırakır, başka bir sûrede ve başka bir âyette insanın kalbini, ledünniyatını ve iç yapısını ele alır; *"Bilin ki, Allah kişi ile kalbi arasına girer."*[24] der, zâhirden bâtına geçer ve gaybî bir mesele ile ruhlarda ayrı bir ürperti hâsıl eder.

İnsanı kalbi ile ele alan Kur'ân, onun iradesini de ihmal etmez. Evet, insan iradesinin tahlili de en çarpıcı şekilde yine Kur'ân'la seslendirilir.

*"Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz."*[25] İşte insan iradesi ve kadere ait nice sırlar, bu ifadede düğümlenmektedir.

Sonra, insanın ilk yaratılışına dikkati çeker. İçinden binlerce nebi, veli ve bunun yanında binlerce de Firavun ve Nemrut çıkaran insanın asıl yapısını, aslî cevherini de yine Kur'ân ortaya koyar: *"Sizi adi bir sudan yaratmadık mı? Onu, bir karar-ı mekîne (sağlam bir yerleşme zeminine) koyduk. Belli bir süre içinde de biçimlendirdik. Ne güzel biçim vereniz Biz!"*[26]

Ne var ki insan, hep bu güzel şekilde ve kıvamında kalamamıştır.

*"Allah, sizi yaratan sonra da öldürendir; içinizde kimini de ömrünün en reziline (bebeklik çağı gibi güçsüz ihtiyarlık çağına) iletir ki, neticede o, biraz bilgiden sonra hiçbir şeyi bilmez olur. Doğrusu Allah bilendir ve her şeye kadirdir."*[27]

Bu durum, geçici dünya hayatında geçici bir akıbettir. Temiz ruhları ebedî bir rahat ve huzur beklemektedir ki, ahiret âlemini anlatan yüzlerce âyet hep bu gerçeği nazara verir.

İnsan ölür. Her ölen insanla beraber hususî bir kıyamet kopar. Güneş dürülür, yıldızlar dağılır, dağlar yerlerinden oynar. Bu da daha büyük bir kıyamettir.

Kur'ân bu neticeyi anlatmayı da ihmal etmez; *"Güneş dürüldüğü zaman, yıldızlar kararıp döküldüğü zaman..."*[28] der. İnsana, güneşin ziyasının çekileceği, yıldızların bağı kopmuş tesbih taneleri gibi döküleceği bir müthiş anı hatırlatır ve gönüllere ürperti salar; salar ve şöyle der: "Buraya geldiğin gibi gideceksin, dünyaya burada kalacağın kadar meylet. Neticede gideceğin ve ebedî kalacağın menziline de ciddî hazırlık yap. Ahiret yurdu için çalış. Dünyadan da nasibini unutma..."[29]

Kur'ân, kâinatın yaratıldığı ilk devreye de dikkat çeker ve: *"Sonra duman*

*hâlinde bulunan göğe yöneldi, ona ve arza: 'İster istemez gelin!' dedi. Onlar 'İsteyerek geldik.' dediler."* [30] diyerek, Cenâb-ı Hakk'ın iradesini semaya tevcih ettiğini, hâlbuki semanın o ana kadar sadece bir duman olduğunu anlatır. Sonra Cenâb-ı Hakk'ın o semayı tesviye ettiğini, düzelttiğini, bir biçime koyduğunu, zemin ve göklerin de isteyerek, arzu ederek O'nun kanunlarına boyun eğdiğini, kâinatın bir kitap gibi yazıldığını, okusunlar diye şuur sahiplerinin nazarına arz edildiğini anlatır ve gönüllerimize ihtiyaç duyduğu her şeyi fısıldar ve alâkadar olduğumuz her problemi halleder.

Maddî kâinatların yaratılış keyfiyetine temas eden Kur'ân, onun değiştirilip dönüştürülmesini açıklamayı da ihmal etmez ve onu da kendi üslûbuyla seslendirir: *"O gün (kâinatın bir sayfası olan) göğü, tıpkı bir kitap eczası gibi düreriz."*[31] der.

Bir başka âyet, sırların ortaya döküleceği o günü haber verme sadedinde: *"O gün bütün sırlar ortaya dökülür."*[32] der.. ve işte o gün insanın eli, dili, ayakları kendi aleyhinde şahitlik yapar ve ona altından kalkılmaz hâller yaşatır. Evet: *"O gün dilleri, elleri ve ayakları onların yaptıklarına şahitlik edecektir."*[33] der ve sinelere ürperti salar.

İş bununla da kalmaz, o gün herkes birbirinden, hatta en yakınlarından da kaçarak saklanacak delik arar. Evet; *"O gün kişi kaçar kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından. Zira o gün, onlardan her kişinin kendisine yeter derecede problemi vardır."* [34] denilerek o günün dehşeti gözler önüne serilir.. evet, o gün cidden dehşet verici bir gündür ve insanın o gün için dünyada iken yaptığı amellerden başka hiçbir sermayesi de yoktur. Herkes çalıştığının karşılığını o gün tam ve eksiksiz olarak görecektir. İşte şahidi: *"Artık kim zerre ağırlığında hayır yapmışsa onu görür. Ve kim de zerre miktarı şer yapmışsa o da onu görür."*[35] hakikati, olduğu gibi zuhur eder ve yüzler amellere göre şekillenir: *"O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır."*[36]

Sonra Kur'ân, insanı son hâlleriyle yakalar. Cennet veya Cehennemle neticelenmiş hayattan bahisler açar. Amel defterini alınca insanların nasıl sevinç veya hüzün çığlıkları koparacaklarını dile getirir. İlâhî Cemal'i seyreden tâli'lilerin yüzlerinde yerleşen nadret ve sürurun ölümsüz tasvirleriyle içlere inşirah salar. Ne var ki, bütün bunların ötesinde esas gaye

Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanmaktır.. ve bitmeyen mutluluk da işte o zaman başlar.

*"Allah (celle celâluhu) inanan erkeklere ve inanan kadınlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları Cennetler ve Adn Cennetlerinde güzel meskenler vaadetmiştir. Allah'ın razı olması ise hepsinden daha büyüktür. İşte büyük, en büyük muvaffakiyet de budur."*[37] İpi bu şekilde göğüsleyenlerdir ki yarışı kazanmışlardır.

Baştan buraya kadar söylediklerimizden de anlaşıldığı gibi, Kur'ân'ın mânâsında öyle bir umumîlik vardır ki, o bütüncül bakış sayesinde varlık âleminde hiçbir saha ihmal edilmemiştir. Evet, Kur'ân başlangıç ve netice münasebeti içinde bütün vak'a ve hâdiselere, kıymetleri ölçüsünde mutlaka temas etmiştir; etmiştir zira Kur'ân, bütün kâinatın anatomisini yapacak çapta bir câmiiyete sahiptir. Sanki onda, en küçük noktalar bile ilâhî büyüteçle büyütülmüş ve insanın nazarına arz edilmiştir.

Ondaki bu hususiyettir ki, dönemin dev şair ve ediplerini Kur'ân'a teslime mecbur etmiştir. Günümüz de dünden farklı değildir. Bugün nice dev ilim, fikir ve düşünce adamı Kur'ân'a teslim olmakta ve kendileri için onu eşsiz bir üstad ve yol gösterici kabul etmektedir. Elbette böyle bir kabulleniş önemli bir mesaj teşkil etmektedir. Teker teker veya toplu hâlde, bütün bu kabullenişlerin altında şöyle bir itiraf vardır: Kur'ân, Allah'ın (celle celâluhu) insanlığa en câmi mesajıdır.

İsterseniz yine o günden bir misal verelim; o günden, yani şiirin altın çağını yaşadığı dönemden:

İşte cahiliyenin büyük şairlerinden Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın iki oğlu Kâ'b ve Büceyr.. iki şair kardeş. Büceyr daha önce İslâm'la şereflenmiş, Kâ'b ise İslâm aleyhtarı faaliyetleriyle geç uyanacaklardan biri. Tabiî daha sonra şiiriyle hem aradaki mesafeyi kapatan hem de Resûlullah'tan iltifat gören insan. Hem Kâ'b hem de Büceyr şanlı iki kardeş sahabi. Kur'ân'daki o müthiş cazibenin ışığa koşan pervaneleri…

Bunlardan bilhassa Kâ'b b. Mâlik tek başına bir destan insandır. Şair ve Hazrec'in medar-ı iftiharı.. Tebük'e iştirak edemediği için verilen cezayı zehir yudumlar gibi yudumlar ama sadakatinden zerre kadar taviz vermez. İşte onu bu şekilde teslim alıp büyüleyen ilâhî beyan Hazreti Kur'ân'dır.

Allah Resûlü'nün *"Allahım, onu Ruhü'l-Kudüs ile teyit buyur."* diye

hakkında dua ettiği müstesna şair Hassan b. Sâbit;[38] sözü kadar kılıcı, kılıcı kadar da sözü keskin büyük edip ve şair Abdullah b. Revâha; kardeşi Sahr'ın ölümü üzerine yazdığı mersiye ile o günün Arap dünyasını gözyaşına boğan, fakat İslâm'a girdikten sonra Kâdisiye'de dört evlâdını şehit vermesine rağmen metanetinden hiçbir şey kaybetmeyen ve evlatlarına hitaben, *"Ne mutlu size ki benden evvel Resûlullah'a kavuştunuz. Ne mutlu bana ki bugün dört şehidin anasıyım."* diyen üstün kabiliyet, üstün yetenek şaire (kadın şair) Hansâ[39] ve daha sayılamayacak kadar çok şair ve edibi de yine kendisine bağlayan, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'dan başka bir şey değildir.

Esasen meseleyi daha da şümûllendirmek mümkündür. Hepimizin yakından tanıdığı bütün büyük şahsiyetleri Kur'ân'ın câmiiyetiyle irtibatlandırmak hiç de yanlış bir yaklaşım olmasa gerek. Meseleye işte bu noktadan bakınca, İmam Gazzâlî, İmam Rabbânî, Fahreddin Râzî, Mevlâna Celâleddin, Bediüzzaman Said Nursî ve benzeri büyüklerin hemen hepsi Kur'ân'ın sonsuz ışığı etrafında dönen pervanelerdir ve Kur'ân, sadece kendisinde bulunan o sırlı ve kudsî cazibesiyle onları kendisine bağlamış ve hayranları hâline getirmiştir.

## C. Kur'ân'daki İnsicam

Kur'ân-ı Kerim'in Allah kelâmı olduğunu işaretleyen hususlardan biri de ondaki insicamdır. Kur'ân, usta bir sanatkârın fırçasından çıkmış en nadide tablolardan çok aşkın bir insicam ihtiva etmektedir. Renkler öylesine münasip ve kullanılan malzeme öylesine yerli yerinde ve uygun düşmüştür ki tarifi imkânsızdır. Onda gözü tırmalayan, zevk-i selimi rahatsız eden hiçbir husus, hiçbir yön yoktur.

Meselenin tafsilatına geçmeden, Kur'ân'daki insicam sözünden ne anlıyoruz, şimdi de biraz onun üzerinde duralım:

Kur'ân'ın bütününde anlatılan hususlar âdeta onun her cüz'ünde de aynıyla mevcuttur. Öyle ki bütün Kur'ân'ı Bakara sûresinde, onu Fatiha'da, Fatiha'yı besmelede bulmak mümkündür. Bu sebepledir ki bir insan, Kur'ân'ın herhangi bir sûresine baksa ve "Bütün Kur'ân bu sûrede vardır." dese yalan söylemiş olmaz. Hatta bu hususta yemin dahi edilebilir. Çünkü işin aslı onun dediği gibidir. Yani, Kur'ân'ın her sûresi âdeta küçük bir Kur'ân hükmündedir.

Kur'ân-ı Kerim ayrı ayrı zamanlarda, ayrı ayrı yerlerde ve ayrı ayrı vesilelerle nazil olmasına rağmen onun âyetleri arasında öyle bir insicam

vardır ki, sanki o, aynı anda, aynı yerde ve tek bir sebep çerçevesinde nazil olmuş gibidir.

Evet, besmelede çekirdek hâlinde bütün Kur'ân vardır. Bu çekirdek, Fatiha'da filizlenmiş, Bakara sûresinde dal budak salmış ve bütün Kur'ân'la da çiçek açmış, meyve vermiş gibidir.. evet, çekirdekle meyve arasındaki nisbet, Kur'ân'ın âyetleri arasında da aynıyla mevcuttur.

Fakat burada bizim baştan sona bütün Kur'ân âyetlerindeki insicamı göstermemiz imkânsızdır. Onun için de, burada sadece bir fikir verme adına besmele ile Fatiha arasındaki insicama dikkat çekecek ve çok kısa olmak şartıyla Fatiha âyetleri arasındaki bütünlüğü göstermeye çalışacağız.

## 1. Besmele ile Fatiha Arasındaki Münasebet

Besmele ile Fatiha arasında çok ciddî bir mânâ münasebeti vardır. Âdeta بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيم Fatiha'dan bir âyet gibidir. Onun içindir ki birçok fukahâ, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'i Fatiha'nın yedi âyetinden biri saymıştır.[40]

Bismillah, Allah'ın ismiyle başlar.. Allah varlığı kadim ve zâtî; hakâik-i eşya O'nun varlığının ziyası, işârâtı ve âyâtı.. taayyün-i evvelin mümtaz siması Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) nuru, emare ve işaretlerin ilki.. evet, O ilkti ve O'nun nurundan kâinat var edildi.. derken O'nun ilm ü iradesiyle hâdiseler zincirleme birbirini takip etti.

Bu vetire tabiî hâdiseler şeklinde görünen yüzü itibarıyla gazların kaynaştığı devirler, jeolojik fasıllar olarak yâd edilebilir. Atılan çekirdek büyüyüp ağaç olmaya doğru sürüp gitti...

Nasıl ki insan, bahçesine bir meyve ağacı diker veya bir tohum eker; bu kimse, değişik bakım ameliyeleriyle hep gözü onun üzerinde olur ve daima onun başındaki mukadder meyveye nazar eder. Gerçi meyve vereceği ana kadar, onun değişik dalları, budakları, yaprakları hikmetsiz, mânâsız görülebilir, ancak o ağaç aslında yüce bir gaye için dikilmiştir ve sizin nazarınız her zaman ağacın başında, çiçekler arasında bir gün mutlaka arz-ı endam edecek olan plan, proje ve gayretlerinizi onun üzerine bina ettiğiniz meyve ve semeresindedir. Aynen onun gibi Allah (celle celâluhu) yokluğun bağrına Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) nurunu bir tohum olarak atmıştır ki, varlık ağacı, O'ndan meydana gelmiştir. İsterseniz,

elektronlar O'ndan teşekkül etti, atom âlemi O'ndan hâsıl oldu diyebilirsiniz. Bütün bunlar bizim malumat ve idrakimizin dışında olan meselelerdir. Bildiğimiz bir şey varsa o da, yokluğa atılmış Hz. Muhammed çekirdeği üzerinde boy atan ve Arş-ı Azam'dan bize doğru uzanan kâinat ağacıdır.. ve bu ağacın, mevsimi gelince meyve vermesidir. İşte o meyve insandır. O meyvenin meyvesi de insanlığın hulâsası Allah'ın "safî, öz, hulâsa" mânâsına Mustafa adını verdiği Hz. Muhammed'dir (sallallâhu aleyhi ve sellem).

Şüphesiz besmele bu mebde ve münteha ile çok alâkalıdır. Evet, Allah celâliyle tecellî ediyor, bir çekirdek ve bir ağaç meydana getiriyor. Rahîmiyetiyle bizlere irade veriyor; akıl, kalb, his ve daha başka melekeler ihsan ediyor ve kâinatın mânâsını, muhtevasını, büyüklüğünü anlamaya muvaffak kılıyor. İşte bu mânâları ifade ettikten sonradır ki "بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ" ile "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ" arasında bir münasebetin var olduğu görülür.

Besmelede, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin bir cazibesi vardır ve hiçbir şey bu umumî cazibenin tesir alanının dışında değildir. Öyle ise, Fatiha sûresi de bu cazibenin manyetik alanı dışında kalamaz. Zaten biz, bütünüyle Kur'ân okumaya başlarken besmele ile başladığımız gibi, Fatiha'ya da besmele ile başlıyoruz. Böyle bir üslûbun özünde bize tevcih edilen bir kısım mukadder sorular vardır:

"Besmelede, Kendisini rahmâniyet ve rahîmiyetle tanıtan Cenâb-ı Hakk'a karşı, siz nasıl bir mukabelede bulunmalısınız? Yani Bismillah'ta celâliyle, cemâliyle tecellî eden bu cazibe-i rahmete karşı siz, hangi söz ve davranışla karşılık vermelisiniz?"

İşte bu mukadder sorulara bizim cevabımız "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ" şeklinde olacaktır ki, bu beyanla biz, bizleri bu kadar rahmetiyle perverde eden Zât'a hamd ü senâlar olsun demek istiyoruz. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'de Cenâb-ı Hak, küllî ve umumî olarak tecellî ediyor ve rahîmiyetiyle de bize kendi iradesinden bir irade veriyor ve artık eşyanın mânâsını anladığımıza göre, bize bir şeyler elde etme yolunu açıp, Kendine yönelenleri hidayete erdiriyor. Yani Allah, bizi önce varlığa, sonra insanlığa, sonra da Müslümanlığa erdiriyor ve nihayet, besmelenin sonundaki en son isimle şereflendirdiği ismin sahibine ümmet kılıyor.

Böylesine bir merhamet cazibesiyle çepeçevre bizi kuşatan ilâhî rahmet, bize

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ dedirtiyor. Yani Allah'a hamdolsun bizi insan olarak yarattı... Allah'a hamd olsun bizi insaniyet-i kübrâ sayılan İslâmiyetle, Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ümmet olmak şerefiyle şereflendirdi...

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ'de her zaman gâibâne duyuşlar ve sezişler içinde bulunuyor, âsârındaki şahit ve burhanların diliyle O'na ait esrarı araştırıyoruz. Sonra Allah'ın (celle celâluhu), رَبِّ الْعَالَمِينَ olarak, kâinat çapındaki engin tasarrufunu nazara alıyor, bir adım daha atıyoruz. Bin bir lütfun bin bir televvün içinde dalgalandığını duyuyor, hissediyor ve hemen اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ diyor şükranla iki büklüm oluyoruz. Yani O, bize yeryüzünü bir nimet sofrası gibi o engin merhamet ve şefkatiyle hazırladığını gösteriyor; biz de bunu görüyor, kâinat çapındaki emsaliyle mütalaaya alıyor ve bu tasarrufun enginliğiyle hayretlere açılıyoruz.

Evet, bütün varlık اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ hakikatiyle mevcelenmekte, bu şefkat dalgaları sürekli birbirini takip edip durmakta ve bu inayetler silsilesi sürüp gitmekte; nihayet, bütün bunların verâsında Allah bize, esmâ, sıfât ve zâtını hissettirmektedir. İşte Kendisini bize böyle rahmetiyle hissettiren Allah'ın o sonsuz rahmetine karşı bütün mahlukatın dilleriyle, duyuşlarıyla ve hissedişleriyle, "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ" diyoruz ki, bu da "بِسْمِ اللّٰهِ" ile "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ" arasındaki münasebetten farklı bir televvün demektir.

Evet, biz fikrî seyahatimizi bir ölçüde gâibâne ve Allah'tan uzaklığımız mülâhazasıyla sürdürüyoruz. Aslında bir mânâda Allah bize bizden yakın olsa da biz O'ndan uzak bulunuyoruz. Bu makam, gaybûbet ve fark ufkudur. Hâlbuki cem makamı, insanın kâinattaki bütün hakâiki teleskopik bir gözle kavrayıp, onunla Allah'ın huzuruna gelmesi şeklinde yorumlanmaktadır.

Allah'ın büyüklüğüne uygun bir kavrayış ve idrak, insanın kalbinde o büyüklüğe uygun bir teveccüh ve O'na kulluk, ancak ve ancak bütün kâinatın mânâ ve muhtevasını birden kavrayabilmekle mümkün olur. Bütün kâinatın mânâsını birden kavramak için de nâmütenâhî makamı görecek teleskop gibi bir basiret lazımdır ki, bu geniş dairede Allah'ın icraatını görebilsin, anlayabilsin, kavrayabilsin ve içinden geldiği gibi "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ" diyebilsin.. ya da Allah'ı tesbih ve takdis edebilsin. Hâlbuki bütün bunlara kâmil mânâda muttali olamadığımız için, her zaman çıkış noktası itibarıyla hep gâibâne davranıyor ve

يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ *"Onlar gaybe iman ederler."*[41] yörüngesinde seyahatimizi sürdürüyoruz.

İnsan, kâinattaki geniş tasarrufa bakıp onu vicdanî mârifet adına değerlendirdiği ölçüde Allah'a karşı bir kurb ve yakınlık kazanabilir. Kazanılan bu kurbiyet ve yakınlık onun içindeki ağyâr buzlarını çözer ve eritir. Artık o, o güne kadar anladığı şeylerden çok daha başka şeyler hissetmeye başlar ve sonra *"Akla ne geliyorsa, verâsında Allah vardır."* zirvesine yükselir. Meselâ, bir çiçeğe baktığında hemen kalbinde, *"Onu bu vaziyette tanzim eden Allah'tır."* hissi belirir. Ağacın başındaki meyveyi gördüğü zaman, *"Bunu böyle tasvir eden, bu şekli veren ve onu böylesine kıvama getiren Allah'tır."* hakikati, içini ısıtıverir.. derken kendi nevinin simasında, bütün güzelliğiyle Rahmân ve Rahîm'in tecellîlerini müşâhede eder.

İşte bütün bu duyuş, görüş ve hissedişlerle insan, hep gaybûbet makamından kurtulmak için çırpınır durur. Nihayet bir gün kalb ve vicdanında Cenâb-ı Hakk'a karşı "Sen" diyebileceği bir engin his belirir. Böyle bir hissin belirmesiyle de o, âdeta kendini Mevlâ'sının huzurunda bulur. Diğer bir tabirle kendini "Evvel", "Âhir", "Zâhir", "Bâtın" isimlerinin halitası önünde görür ve bütün samimiyet ve içtenlikle: *"Yalnız Sana kulluk yaparız."*[42] der. Ve Allah'a "Sen" diyebileceği makamı ona has enginliği, renginliği ve zenginliğiyle kemmiyetler, keyfiyetler ve tasavvurlar üstü benliğinin derinliklerinde duymaya başlar.

Sultanın huzuruna çıkılırken hediye ile çıkılır. Allah'a vereceğimiz hediye ise, O'nun bizi yaratmada esas kabul ettiği maksat olmalıdır. O da, mârifet ve muhabbet-i ilâhiyedir. İşte bu zaviyeden O'nu bildiğimizi O'na arz ederek zimamın O'nun elinde olduğunu kabullenmiş oluruz ki, ancak bu sayede vicdanımız, "Sen" diyeceği muhatabını tam duymuş olur. Aslında, vicdanımızda Allah'a ait bu duygu her zaman mündemiçtir. Ancak, vicdanımız üzerine konan tozu, toprağı süpürdükten sonra, yani Rabbülâlemîn'in icraatını ve rahmetle tecellî ettiğini gördükten sonra içimizdeki gubar silinir gider ve apaçık "Hakikat-i Hakâik" hissedilmeye başlar. Ondan sonra ki, "sadece Sana" mânâsını ifade eden إِيَّاكَ 'yi ekleyerek إِيَّاكَ نَعْبُدُ *"Ancak Sana kulluk yaparız."* deyiveririz.

Kul bu kurbiyeti kazandıktan sonra, وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ der. Zira kulluk mükellefiyetinin altından, ancak böyle bir istiâne ve ekstra yardıma

mazhariyetle kalkılabilir. Böyle bir duyuş ufkunda artık arada vasıta ve vesile de yoktur. Hitap makamına urûc ettiği böyle bir konumda o, elbette yardımı da sadece Allah'tan isteyecektir. Çünkü o, her şeyin verâsında, Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve azametini müşâhede etmiş, sonra da gayb makamından hitap makamına terakki etmiştir.

Bu makamda insan, kendisine bir fırsat ve salahiyet verildiğini keşfeder gibi olur. Bu itibarla da ne pahasına olursa olsun, onun bu fırsatı en iyi bir şekilde değerlendirmesi gerekir. Evet, istenmeye değer husus ne ise o istenmeli ve bu fırsat kat'iyen kaçırılmamalıdır. Onun içindir ki, hiç vakit kaybetmeden, doğru yola hidayeti talep sadedinde اِهْدِنَا denmeli, Rabb-i Rahîm'den sırat-ı müstakîme ulaştırma talep edilmelidir.

Kur'ân-ı Kerim'in muhtevası *itikat*, *ibadet* ve *hayat* olmak üzere üç temel esasa dayanır. *İtikat,* inanılması gerekli hususların bütünüdür. *İbadet,* yapılması lüzumlu amellerin hepsini içine alan bir tabirdir. *Hayat* ise, Kur'ân'a ait hükümlerin fert, aile ve topyekün cemiyete tatbik edilme keyfiyetidir.

Bütün Kur'ân, bu üç temel esastan bahsettiği gibi Kur'ân'ın ayrı ayrı her sûresinde de bu üç esası bulmak mümkündür. İsterseniz bir misal olması bakımından kısaca Fatiha sûresine bakıp bu hususları orada da görmeye çalışalım:

Fatiha sûresinde اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ 'den, مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ'e kadar itikat anlatılır. Şöyle ki, اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ, Cenâb-ı Hakk'ın hakikî ve tek Mâbud olduğunu ifade eder. Bu ifade, tevhid inancının özü ve hulâsasıdır ve imanın esas rüknünün değişik bir unvanıdır. رَبِّ الْعَالَمِين ise Cenâb-ı Hakk'ın kâinatta tasarruf eden bütün tekvînî sıfatlarını ve bu sıfatlara bağlı isimlerini işaretleyen bir ifadedir. Evet, bütün âlemleri halk ve sevk ü idarede ne kadar ismin tecellîsi söz konusu ise hepsi رَبِّ الْعَالَمِين ifadesinde mündemiçtir. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ'e gelince orada haşir, ahiret, hesap, mizan, terazi, Cennet, Cehennem, mükâfat ve mücazat gibi tabirlerle ifade edilen din günü ve onun yegâne sahibi olan Allah (celle celâluhu) anlatılmaktadır.

Görüldüğü gibi, مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ'e kadar olan âyetlerde, hemen bütün buudlarıyla itikat işlenmekte ve akideyle ilgili meseleler dile getirilmektedir. إِيَّاكَ نَعْبُدُ ile ibadete intikal edilir. Her türlü mâlî ve bedenî ibadet bu ifade içinde kendine yer bulur.. ve bu kısa ifade ile namaz, oruç, zekât, hac ve cihad

anlatılmış olur. وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ'de ise, her şeyde ilâhî inayetin üssülesas olması ve ibadette bir derinleşme söz konusudur. Ardından اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ denilir ki, bu ve bundan sonraki âyetler hayatla çok yakından ilgilidir. Zaten Fatiha, âdeta hep sırat-ı müstakîm etrafında döner durur. Zira o öyle bir yoldur ki, o yolda ifrat ve tefrit yoktur. Cismanî arzular ile ruhanî hazlar fevkalâde bir denge içindedir. Akıl ve kalb, aynı çizgide atbaşıdır.

Eğer doğru yola hidayet talebi bu üç ana esas etrafında örgülenirse mânâ şöyle olacaktır: *"Allahım, bizi akidede doğru yola hidayet et. Allahım, bizi ibadet hayatımızda istikamete ulaştır.. ve Allahım, hayat tarzı itibarıyla da bize din yolunu göster."*

Görüldüğü gibi bütün Kur'ân'ın ana teması ve ukde-i hayatiyesi olan bu üç esas, Fatiha'da da aynı şekilde âdeta bir ukde-i hayatiye mahiyetinde. Evet, ilâhî hidayet olmazsa ne düşüncede ne ibadette ne de günlük hayatta doğruyu bulmak mümkün değildir. Öyleyse, işe hidayet talebiyle başlamak gerekir. Nitekim Bakara sûresinin mebdei de yine hidayetle memhurdur ki, bunun ruh ve şifresinin هُدًى لِلْمُتَّقِينَ olduğunu söylemek mümkündür.

Fatiha'da istenilen hidayetin Kur'ân'da olduğu ve insanların ister itikat, ister ibadet ve isterse hayat tarzı itibarıyla hidayete ermesi için mutlak surette Kur'ân'a ittiba etmeleri gerektiği hususu gayet veciz bir şekilde ve sadece iki kelimeden müteşekkil bir cümlede ele alınıp sunulmuştur.

Ayrıca Fatiha'daki hidayet talebi ile Bakara sûresindeki هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ifadesi arasında çok ciddî bir irtibat vardır. Yani Fatiha'da istenilen mânâ-i masdarî şeklindeki hidayeti, insanlar pratiğe çevirme peşinde olurlarsa işte o zaman Kur'ân'ın tarif ettiği hayat tarzı, kazandırdığı düşünce ve İslâmî üslûp da elde edilmiş olur. Fatiha'da hidayet talebinde bulunanlardır ki, Bakara sûresinde, Kur'ân'ın bir hidayet kaynağı olduğunu ancak onlar hissedip arkasında olabilirler.

Fatiha'da icmâl edilen akide ve ibadet, Bakara sûresinin ilk âyetlerinde de hemen göze çarpar. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Fatiha sûresinde اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ'tan مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ'e kadar itikat, إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ'de ise ibadet vurgusu yapılır. Bakara sûresinin ilk âyetlerinde de هُدًى لِلْمُتَّقِينَ denildikten sonra müttakilere ait vasıflar dile getirilirken *"Onlar gaybe iman ederler, namazlarını dosdoğru kılarlar ve kendilerine rızık olarak*

*verdiklerimizden de infak ederler."*[43] denilmekle Fatiha'daki إِيَّاكَ نَعْبُدُ *"Sadece Sana kulluk yaparız."* mazmunu hatırlatılır.

Kulluk, bedenî ve malî olmak üzere iki türlü eda edilir. İşte Bakara sûresinde *"Namazlarını dosdoğru kılarlar"*[44] cümlesiyle bedenî ibadete, *"Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden infak ederler"*[45] ifadesiyle de malî ibadete işarette bulunulur. Böylece Fatiha ile Bakara sûresinin ilk âyetleri arasındaki uyum ve insicam gayet net olarak kendini gösterir.

Burada bu iki ibadetin özellikle zikredilmesi, namaz ve zekâtın temel ibadetlerden olması itibarıyladır. Diğer taraftan Fatiha'daki أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ cümlesinin de *"İşte onlar Rabbilerinden bir hidayet üzeredirler ve felâha erenler de işte onlardır."*[46] mealindeki âyetle tam bir mutabakatı vardır. Demek oluyor ki Bakara sûresinin ilk beş âyetinde Fatiha'da anlatılanlar yeniden bir kez daha hatırlatılıyor.. ve iki sûre arasındaki insicam ve uyum nazara veriliyor.

Fatiha sûresinin 7. âyetinde *"Kendilerine gazap edilmiş olanların ve sapmışların yoluna değil."*[47] ifadesinin Bakara sûresindeki mukabili ise إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا ile başlayan ve 20. âyete kadar devam eden bölümün konusu oluyor. Zaten aynı konular daha sonra Yûnus sûresine kadar da ele alınır ve tafsilatıyla işlenir. Böylece, bir yönüyle Fatiha'nın, âdeta bütün Kur'ân'la bir bütünlük içinde olduğu görülür ki, böyle bir insicamı sadece Kur'ân'da görebiliriz. Ve Kur'ân, pek çok yönüyle olduğu gibi bu yönüyle de harikulâde mucizevî bir kitaptır.

## 2. Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ Sûreleri Arasındaki Münasebet

İsterseniz şimdi biraz da Bakara, Âl-i İmrân ve Nisâ sûrelerindeki mutabakat, insicam ve konu vahdeti üzerinde duralım: *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin ki (Allah'ın azabından) korunasınız. O Rab ki, yeri sizin için döşek, göğü de bina yaptı. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Öyleyse siz de artık bile bile, Allah'a eş-ortak koşmayın."*[48]

Görüldüğü gibi âyet evvelâ bütün insanları Allah'a kulluğa ve O'na inanmaya davet ediyor. Onların inanmaları için de, gökte ve yerde ilim, kudret ve irade tecellîlerini gözler önüne seriyor; seriyor aynen bir sinema şeridinde

olduğu gibi bir çırpıda ilâhî tasarrufatını temâşâ ettiriyor. Yağmuru nasıl yağdırdığını, otları nasıl bitirdiğini, meyvelere nasıl neşv ü nemâ verdiğini ve her şeyi nasıl insanın imdadına koşturduğunu anlatıyor. Hemen birinci makta'da (kesit) Allah'ın yerde ve gökte olan nimetlerini anlatmaktan maksat, insanları O'na kulluğa davettir. Yani objektifte (hedefte) olan, "kulluk"tur; mücerred olarak nimetlerin serdedilmesi değildir.

Şimdi bu mânâyı hatırımızda tutarak, bundan sonraki ifadelere göz atalım: *"Allah, hakikatleri açıklama yolunda bir sivrisineği, hatta daha ötesinde olanı (ondan daha zayıf bir varlığı) misal vermekten çekinmez. İnananlar onun, Rabbi'lerinden bir gerçek olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise; Allah bu misalle ne demek istedi der dururlar. (Allah) onunla birçoğunu saptırır ve yine onunla birçoğunu da yola getirir. (Aslında O) onunla sadece fasıkları saptırır."*[49]

Âyetin baş kısmında, Cenâb-ı Hakk'ın kudretinden, Kur'ân'dan ve Kur'ân'ın irad ettiği misallerden bahsediliyor. Sonra da bu misallerin nasıl da bazı kâfir ve münafıklar tarafından hafife alınmak istenildiği hususu üzerinde duruluyor. Onun ardından, insanlara, âlem-i ervahta verdikleri bir söz hatırlatılıyor. Bu söz, ahir zamanda gelecek olan Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) inanma ve O'na tâbi olma sözüdür. Fakat ne yazık ki, çokları verdikleri bu sözden dönmüşlerdir/dönmektedirler. Bu hususu şu âyet farklı bir üslûpla hatırlatıyor: *"Onlar ki, Allah'a verdikleri sözü nakzeder (bozar)lar."*[50]

Evet, onların hayatları sürekli bozgunculuktur. İçtimaî yapıları anarşiye kilitlidir. Evet, onlar evvelâ Allah'la olan akit ve ahidlerini nakzetmişlerdir. Bu da onların içtimaî akitlerine aynen yansımıştır. Onlar fasit bir daire içindedirler ve her fasit daire bir başka fasit daire oluşturmaktadır.

*"Allah'ın birleştirilmesini emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağları) kesiverirler ve yeryüzünde sürekli bozgunculuk çıkarırlar."*[51] denilmekle buna işaret buyrulur.

Bakara sûresinin ilk âyetleri, çeşitli argümanları kullanarak bize bir karakter analizi yaparlar. Bu analizle çizilen portre, hiss-i selim, akl-ı selim ve kalb-i selimin "Evet" dediği gerçeğin ta kendisidir. Bu portrede arz-ı endam eden karakter, tarihte peygamberleri katleden ve Peygamberimiz devrinde O'na karşı her türlü kötülüğü yapan mütemerrit bir kavmin karakteridir.

Kur'ân'da yer yer tasvir edilen bu karakter, hayata tutkundur. Yaşamayı ve

menfaatini çok sever. Şahsî çıkarları adına yapmayacağı hiçbir kötülük yoktur. Ayrıca bunlar peygamber katledecek kadar da hunhardırlar. Dahası Cenâb-ı Hak'la pazarlık yapacak kadar da küstah. Anarşi çıkarmak, toplumu kaosa sürüklemek onların en belirgin vasıflarındandır. Dünyayı bütünüyle kendilerine mâl etmek emelindedirler. Bu emel uğruna kavga vermek, bu mütemerritlerin en önemli hususiyetlerindendir. Unutulmamalıdır ki, o, fırsat buldukça bu karakteristik özelliğini, hususiyle de Müslümanlar aleyhinde her zaman ortaya koyacaktır. Müslümanlar da daha işin başında firaset ve basiretle hareket etme zorundadır.

Evet, Kur'ân'da bazı sûrelerde, bilhassa Bakara sûresinin bazı âyetlerinde ve Kur'ân'dan çok daha sert ifadelerle Eski ve Yeni Ahid gibi Kitab-ı Mukaddes nüshalarında bu karakter tasvir edilir. Bazen bizzat Cenâb-ı Allah tarafından bazen de Hz. Musa ve Hz. İsa (aleyhimesselâm) gibi İsrailî peygamberler tarafından tecrim ve takbih olunan mütemerrit bu karakterin sık sık fesat çıkaracağından ve bu sebeple de böylelerine karşı dikkatli olunması gerektiğinden bazen sarihan bazen de işârî olarak bahsedilir; bahsedilir ve bu karakterin menfî tutumlarına karşı inananlar uyarılır. Tavır almanın şekli bazen sertçe de olabilir. Bazen, zâhiren kerih gibi görünen bu sertlik içinde büyük hayırlar bulunabilir. Nitekim âyette şöyle denilmektedir: *"Belki hoşunuza gitmez ama, size kıtal farz kılındı. Bazen hoşlanmadığınız bir şey hakkınızda hayırlı olabilir. Ve hoşlandığınız şey de hakkınızda şer olabilir."*[52]

Kader kalemleri Levh-i Mahfuz'da sizin için böyle bir mükellefiyet yazmıştır. Dolayısıyla hakkınızda yazılan bu hüküm mutlaka karşınıza çıkacaktır. Beşerî olarak bu hükmün bütün bütün dışında kalmak imkânsızdır. İçtimaî coğrafya her an yeni yeni hâdiselerle değişip durmaktadır. Durum böyle olunca da bazen kavga kaçınılmaz olur. Bazen de zorba bir milletin ve bir emperyalist gücün milletinize saldırması söz konusu olabilir.

Bu takdirde ırz, namus, haysiyet, mal-mülk, nesil ve nefsin korunması ancak müdafaa ve mukabele ile mümkün olabilir. Bu yönüyle hatta harp bile olsa "hüsün ligayrihi" prensibi içinde o dahi dolaylı bir güzelliğe sahiptir. Doğrudan hakikî güzele ulaşılamadığı yer ve zamanlarda dolaylı olarak güzele ulaşmak ve her zaman hayır peşinde olmak önemli bir hâdisedir.

İşte bazen muharebeler bu yolla da olabilir. Kur'ân-ı Kerim, haksızlığa maruz kalmışların cihad etme mecburiyetinde olduklarını çeşitli yerlerde ve

çeşitli vesilelerle ele alır. Bakara sûresinde de bu tür âyetler vardır. Aslında bu sûrede daha pek çok içtimaî meselelere temas edilir. Ancak teker teker bu meseleler üzerinde durmak bu kitap çerçevesini aşan bir konudur. Onun için biz bu sûre ile ilgili kuşbakışı seyahatimizi burada noktalayıp Âl-i İmrân sûresinin önceki sûrelerle olan münasebetine intikal etmek istiyoruz.

Bakara sûresinin ilk âyetleri ile Âl-i İmran sûresinin ilk âyetleri ciddî bir tenasüp arz etmektedir. Zaten pek çok defa söylediğimiz gibi, Kur'ân'ın bütün sûreleri birbiriyle hemâhenktir. Ne var ki, adı geçen iki sûre arasındaki tenasüp çok daha belirgin ve çok daha çarpıcıdır.

Bakara sûresi: *"Elif Lâm Mîm. İşte o kitap: kendisinde hiç şüphe yoktur; müttakiler için yol göstericidir."*[53] mealindeki âyetlerle başladığı gibi, Âl-i İmran sûresi de: *"Elif Lâm Mîm. O Allah ki, O'ndan başka ilâh yoktur, O daima Hayy ve Kayyum'dur. Sana kitabı hak ile ve kendinden öncekini de tasdik edici olarak indiren O'dur."*[54] âyetleriyle başlamaktadır. Hiçbir tevil ve tefsire ihtiyaç duyulmayacak şekilde aradaki tenasüp apaçık görülmektedir.

Şimdi hafızamızı yoklayalım ve Bakara sûresinin ilk 20 âyetinin muhtevasını hatırlamaya çalışalım. Orada müttakilerden, kâfirlerden ve münafıklardan bahsediliyordu. Âl-i İmrân'da ise müttakilerin, kâfir ve münafıklara karşı cihada çağrılması üzerinde duruluyor. Bu tasnif de, yine iki sûre arasında muhtevadaki tenasübü işaretlemektedir.

Âl-i İmrân'da genişçe Uhud Savaşı ile ilgili malumat verilir. Bu, Bakara sûresindeki mücerred ifadeleri bir anlamda müşahhaslaştırmak demektir. Uhud'da müttakiler vardır, münafıklar vardır, bir de kâfirler vardır. Demek ki, buradaki anlatımda da yukarıdaki tenasübe riayet edilmiştir. Diğer taraftan, Bakara sûresinde icmâlle anlatılan bazı meseleler Âl-i İmrân'da tafsil edilmektedir. Ve yine tenasüp, yine tenasüp, yine tenasüp…

Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerindeki insicamı aynıyla Nisâ sûresinde görmek de mümkündür. Zaten bu tertip ve tenasüp Kur'ân'ın her tarafında mevcuttur. Evet, Fatiha'daki *"Ancak Sana ibadet ederiz."*[55] âyeti ile Bakara sûresindeki *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin."*[56] âyetleri arasındaki insicamı daha önce icmâlen anlatıldığı şekliyle hafızalarınızda canlandırın; her şeyi siz de gayet net olarak göreceksiniz.

Evet, Fatiha sûresindeki ubûdiyet vurgulaması, Bakara sûresinde onun neden

ve niçinleri cevaplandırılarak yeniden ele alınır.. ve *“O (Rab) ki, yeri sizin için döşek, göğü de bina yaptı. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Öyleyse siz de artık bile bile Allah’a eşler, ortaklar koşmayın.”*[57] denilerek insanlar kulluğa ve tevhide davet edilir.

Nisâ sûresinde de söze, hitap sigası dahi değişmeden يَا أَيُّهَا النَّاسُ *“Ey insanlar!”* denilerek başlanıyor, Fatiha ve Bakara sûrelerinde dikkat çekilen kulluk burada daha tafsilatlı bir şekilde ele alınıyor ve şöyle deniliyor: *“Ey insanlar, sizi bir tek nefisten (nefes alan candan) yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun, adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık (bağlarını koparmak)tan sakının. Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde gözetleyicidir.”*[58]

Dikkat edilecek olursa, bu âyetler arasındaki insicam da hiçbir yoruma ihtiyaç bırakmayacak şekilde gayet açık ve net olarak görülmektedir. Evvelâ, bu farklı sûrelerin hepsinde önce kulluğa dikkat çekiliyor. İkincisi, âyetler bir şifre gibi aynı hitap sigası ile başlıyor. Üçüncüsü, birinde icmâlen ele alınan takva diğerinde tafsilatıyla işleniyor. Dördüncüsü, birinde *“Ey insanlar!”* denilerek mutlak bırakılan hitap, diğerinde *“O Allah ki, sizi bir erkek ve dişiden yarattı. Sonra sizi peyderpey onlardan üretip çoğalttı.”* demek suretiyle bir açılıma geçiliyor.

Burada sûreler arasındaki âhenk ve insicama şöyle bir misal de verebiliriz: Bakara sûresinde, *“Onlar ki, söz verip bağlılık vaadinde bulunduktan sonra Allah’a verdikleri ahdi bozar ve Allah’ın birleştirilmesini emrettiği şeyi keser koparır; yeryüzünde de bozgunculuk çıkarırlar.”*[59] deniliyor. Mâide sûresinin ilk âyetinde ise *“Ey iman edenler! Yaptığınız akitleri yerine getirin...”*[60] ifadesi yer alır ki, bu iki âyet arasındaki insicamı görmek ve göstermek için herhangi bir yoruma da ihtiyaç kalmaz; kalmaz çünkü bu âyetlerde sanki birbirinin devamı gibi bir durum söz konusudur. Öyle ki araya yüzlerce âyet girmiş olmasına rağmen insicamda zerre kadar bir aksaklık söz konusu değildir.

Bakara sûre-i celilesi, münafıklarla ilgili oldukça ilginç tipler ve karakterler ortaya koyduktan sonra, sözü o yegâne yaratıcı, her şeyi tanzim edici Sonsuz Kudret ve İrade’ye getirir; sonra da şöyle devam eder: هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ

وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ *“O (Allah) ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra da iradesini göğe tevcih etti. Onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilendir.”*[61]

Görüldüğü gibi burada âyet هُوَ “O” ile başlıyor. En’âm sûresi de Kur’ân’da هُوَ lafzının en fazla geçtiği sûredir. Biz burada sadece onlardan birkaçını zikrederek, Bakara sûresinin bu âyetiyle En’âm sûresinden alıp aktaracağımız âyetler arasındaki insicamın korunduğunu görmeye çalışalım:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ *“O (Allah) ki, sizi çamurdan yarattı.”*[62] Evet siz, menşe itibarıyla bir çamur idiniz. Sonra Allah (celle celâluhu) sizi o çamurdan insan sûret, mânâ ve mahiyetine yükseltti.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ بِاللَّيْلِ *“O (Allah) ki, gece uyku hâlinde sizi vefat ettirir.”*[63] Bu vefat ile size istirahatınızı temin etme imkânı verir.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ *“Sizi yeryüzünün halifeleri yapan, sonra size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O’dur.”*[64]

Halife olarak siz, Allah’ın iradesiyle kâinatına müdahale etme salahiyetini elde edip O’nun hesabına yerin tımarına, bağ ve bahçelerin ıslahına, ağaçların aşılanmasına müdahalede bulunduğunuz gibi aile, toplum ve devlet işlerini de O’nun iradesine göre tanzim edersiniz. Evet siz, yeryüzünde O’nun halifesi ve matmah-ı nazarısınız...

Bakara ve En’âm sûrelerinde bu âyetlerin uzun uzun izahı yapılmaktadır. Latîf bir tertip içinde En’âm sûresine kadar bütün sûreleri göz önünde tutmayan bir Zât’ın, bu insicam içinde ve bu keyfiyette söz söylemesi imkânsızdır. Bu itibarla da görünen insicam ve müşâhede edilen âhenk, beşer ifade gücünün çok çok üstünde ve mucizedir.

Yaratılış hakikatini ele alan âyetlerin, farklı bir üslûpla, farklı sûrelerde, ama tek bir cümle insicamı içinde ifade edilişi de yine baştan beri söylediğimiz hususu destekleyen bir çizgide cereyan etmektedir. Bu âyetler, hem içinde bulunduğu sûrenin siyak ve sibakına uyum sağlamakta hem de kendinden önceki ya da sonraki sûrelerde yer alan âyetlerle sımsıkı bir uyum içinde bulunmaktadır.

Evet, insanın yaratılışı ve meleklerin secdesiyle tekrim edilişini anlatan âyetler, ilginç bir insicamı ortaya koyuyor. Bakara sûresinin *"Hani meleklere, Âdem'e secde edin dedik de (onlar) secde ettiler. Ancak İblis secde etmedi."*[65] âyeti, A'râf sûresinin 11. âyetinden itibaren uzun uzadıya tefsir ediliyor. Hâdisenin ehemmiyetine binaendir ki, Kur'ân bu hususa fasıl fasıl yer verir ve insanın nazarını bu hakikate çeker. Aslında, Kur'ân'ın genel yapısında bazı önemli hâdiseleri bu şekilde fasıl fasıl nazara verdiğine sık sık rastlamak mümkündür. İşte A'râf sûresinin mevzu ile ilgili âyeti: وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ *"Sizi Biz yarattık, sonra size şekil verdik. Peşinden de meleklere: 'Haydi, tazimde bulunun Adem'e!' dedik. Onların hepsi hemen secde ettiler, yalnız İblis dayattı.. ve secde edenlerden olmadı."*[66]

Görüldüğü gibi burada da iki âyet arasında tam bir mutabakat söz konusu. Öyle ki insan ciddî bir tefekkürle bu âyetleri takip ettiğinde, Kur'ân'da mevcut olan insicamı ve tertibe ait temel doneleri hemen görebilir. A'râf sûresi, yaratma hâdisesine temas ettikten sonra sözü yine malum mütemerritlere getirir ve önceki sûrelerin ilgili âyetlerine göndermelerde bulunur. Bu da yine sık sık temas edildiği gibi Kur'ân'ın insicamından sesler ve soluklardır.

Âyetler ve sûreler arasındaki bu baş döndürücü âhenk ve insicama delil olabilecek çapta pek çok misal irad etmek mümkündür. Nitekim daha önce bunlardan bir kısmına temas edilmişti. Şimdi dönüp önemli gördüğümüz bir başka hususu arz etmek istiyoruz:

Bakara sûresinde, Peygamber Efendimiz dönemine kadar ve o dönemde sergilediği negatif yönleriyle analizi yapılan mütemerrit karakter ve müfsit tiple alâkalı, bilhassa onun yeryüzünde fitne ve fesat çıkarma ve bu yolla insanlığı çeşitli içtimaî çalkantılara maruz bırakma hususiyeti üzerinde detaylı malumat vardır. Yine Bakara sûresinde üzerinde durulan meselelerden biri de, bu içtimaî çalkantılar esnasında Müslümana önemli işler ve vazifeler düşeceği gerçeğidir. Yani Müslümanın "i'lâ-yı kelimetullah" uğruna kâfir, münafık ve onların Ehl-i Kitap'tan yandaşlarıyla münasebetlerinde yapması gereken fedakârlıklardan kaçınmamasıdır ki, bunun İslâm terminolojisindeki adı cihaddır.

Efendimiz'e yer yer bu mesele etrafında sorular yöneltildiği, yine Bakara sûresinin bazı âyetlerinde ifade edilmiştir. Ezcümle: *"Sana haram ayından,*

*onda savaştan soruyorlar. De ki: Onda savaş, büyük bir günahtır. Fakat Allah yolunda bulunmaya engel olmak, Allah'a ve Mescid-i Haram'a karşı kâfirce tavır almak, halkını ondan (Mekke'den) sürüp çıkarmak, Allah yanında daha büyük bir günahtır."*[67] âyetinde bu gayet sarih olarak ifade edilir.

Enfâl sûresinde ise aynı malzeme kullanılır ve Bakara sûresinde harpten sual edilmesine bedel, burada harbin neticesinde kazanılan ganimetlerden ve ganimet taksiminden sual edildiği hususu üzerinde durulur.[68]

Şimdi, şu iki âyet arasındaki insicamın baş döndürücü âhengine bakın ki, iki âyet arasına giren yüzlerce âyet, bunların arasında örgülenen nizam ve intizama zerre kadar zarar vermiyor.

Hâsılı, Kur'ân-ı Kerim baştan sona ve derinlemesine tetkik edilip incelense, beşer karihasının üstesinden gelmesi imkânsız bir ölçüde onda müthiş bir âhenk ve insicamın var olduğu görülür. Kur'ân'ın en kısa sûresinden en uzun sûresine kadar her tarafında, sûrelerin kendi içindeki insicamı yanında, baştan beri ifade etmeye çalıştığımız gibi bütün sûrelerin birbiriyle olan münasebeti içinde de aynı insicamı görmek mümkündür. Hatta buna "mümkündür" demenin yerine "vâkıadır" demek daha uygun düşecektir. Zaten her sûre sanki bütün Kur'ân'ın bir özeti, bir hulâsasıdır. Durum böyle olunca da aradaki insicam onun yapı ve tabiatının gereği demektir.

Müfessirler ve diğer İslâm âlimleri bu mesele üzerinde ittifak içindedirler ve şöyle derler: Bütün Kur'ân Bakara sûresinde, Bakara sûresi Fatiha'da, o da besmelede mündemiçtir.[69] Mademki realite budur; elbette baştan sona Kur'ân'ı tek bir cümle insicamı içinde değerlendirmek mümkün demektir.

1 Bakara sûresi, 2/23-24.

2 Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/313-314.

3 Kâria sûresi, 101/1-11.

4 İbnü'l-Cevzî, *Keşfü'l-müşkil* 3/320; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2/412.

5 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.397 (Yirmi Beşinci Söz, Birinci Şule, Birinci Şua)

6 Enbiyâ sûresi, 21/46.

7 Bkz.: Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 40, *rikak* 51; Müslim, *îmân* 362-364.

8 İbnü'l-Arabî, *Fususü'l-hikem* 2/166-167 (Hz. İsmail bölümü 41. beyit); el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 1/39.

9 Bakara sûresi, 2/3.

10 Buhârî, *vesâyâ* 16, *cihâd* 103, *menâkıb* 23; Müslim, *tevbe* 53.

11 Bakara sûresi, 2/264.

12 Âl-i İmrân sûresi, 3/159.

13 Âl-i İmrân sûresi, 3/159.

14 el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/550; Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/328.

15 Kâf sûresi, 50/45.

16 Şûrâ sûresi, 42/1-3.

17 Şûrâ sûresi, 42/52-53.

18 Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/358; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/278; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 1/236.

19 Nebe sûresi, 78/6.

20 Nebe sûresi, 78/7.

21 Bediüzzaman, *Sözler* s.421 (Yirmi Beşinci Söz, İkinci Şua).

22 Enbiyâ sûresi, 21/30.

23 Mürselât sûresi, 77/1-4.

24 Enfâl sûresi, 8/24.

25 Dehr sûresi, 76/30.

26 Mürselât sûresi, 77/20-23.

27 Nahl sûresi, 16/70.

28 Tekvir sûresi, 81/1-2.

29 Bkz.: Kasas sûresi, 28/77.

30 Fussilet sûresi, 41/11.

31 Enbiyâ sûresi, 21/104.

32 Târık sûresi, 86/9.

33 Nûr sûresi, 24/24.

34 Abese sûresi, 80/34-37.

35 Zilzâl sûresi, 99/7-8.

36 Âl-i İmrân sûresi, 3/106.

37 Tevbe sûresi, 9/72.

38 Buhârî, *salât* 68, *bed'ü'l-halk* 6; Müslim, *fezâilü's-sahabe* 151-152.

39 Bkz.: İbn Abdilberr, *el-İstîâb* 4/1829; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 7/101.

40 Bkz.: *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye* 8/83-86.

41 Bakara sûresi, 2/3.

42 Fâtiha sûresi, 1/5.

43 Bakara sûresi, 2/3.

44 Bakara sûresi, 2/3.

45 Bakara sûresi, 2/3.

46 Bakara sûresi, 2/5.

47 Fâtiha sûresi, 1/7.

48 Bakara sûresi, 2/21-22.

49 Bakara sûresi, 2/26.

50 Bakara sûresi, 2/27.

51 Bakara sûresi, 2/27.

52 Bakara sûresi, 2/216.

53 Bakara sûresi, 2/1-2.

54 Âl-i İmrân sûresi, 3/1-3.

55 Fâtiha sûresi, 1/5.

56 Bakara sûresi, 2/21.

57 Bakara sûresi, 2/22.

58 Nisâ sûresi, 4/1.

59 Bakara sûresi, 2/27.

60 Mâide sûresi, 5/1.

61 Bakara sûresi, 2/29.

62 En'âm sûresi, 6/2.

63 En'âm sûresi, 6/60.

64 En'âm sûresi, 6/165.

65 Bakara sûresi, 2/34.

66 A'râf sûresi, 7/11.

67 Bakara sûresi, 2/217.

68 Bkz.: Enfâl sûresi, 8/1.

69 Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/425; Aliyyülkârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh* 5/15; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 1/39.

# İKİNCİ BÖLÜM
# KUR'ÂN'IN ÜSLÛBUNDAKİ MUCİZELİK

## KUR'ÂN'IN ÜSLÛBUNDAKİ MUCİZELİK

Kur'ân-ı Kerim'in tertip ve düzeni, âhenk ve insicamı, onun mucizevî buudlarından bir kısmını teşkil ettiği gibi, ifade tarzı ve anlatım keyfiyeti de beşer idrakini aşan, insan kudretini âciz bırakan onun bir başka mucizevî buudunu teşkil etmektedir. İsterseniz şimdi bu mücerred fikrimizi bir-iki misalle müşahhaslaştırmaya çalışalım:

Kur'ân-ı Kerim, 23 sene zarfında, değişik olaylar, durumlar, muhataplar karşısında, parça parça olarak ve peyderpey inmesine rağmen onun sûreleri, âyetleri ve hatta kelimeleri arasında birbirine zıt düşen, birbirinin âhengini bozan tek bir ifade, tek bir cümle bulmak mümkün değildir. Bir solukta söylenmiş şiir gibidir âdeta onun bütünü. Bu ise ancak, 23 seneyi bir "an" gibi gören.. geçmişi bugünle, bugünü de yarınla bir arada nazara alan.. hâsılı, zamandan ve mekândan münezzeh bir Zât'ın kelâmı olmakla açıklanabilir.

Her ilim ve fennin kendine göre bir terminolojisi, bir üslûbu, bir ifade tarzı ve bir dili vardır. O ilim ve fen, ihtiva ettiği mevzu ve konuları kendine has bu dil ve bu üslûpla ifade eder. Bu açıdan hukuk diliyle şiir ve edebiyat dili arasında, onunla mühendislik dili arasında mutlaka bir kısım farklılıklar vardır ve olacaktır. Meselâ, hukuk dili kesinlik ve netlik gerektirir. Meseleler gayet geniş ve teferruatlı anlatılır. Hangi suça hangi oranda ve ne ceza verileceği mutlaka açık açık ifadeye dökülür. Yoksa en küçük bir yanlışlık ve iltibas, hukukun ana prensibi olan adalete gölge düşürür ve haksızlığa sebep olabilir. Meseleye bu zaviyeden yaklaşacak olursak, şöyle bir değerlendirme yapmamız mümkündür:

Kur'ân-ı Kerim'in özelliklerinden biri de, onun bir hukuk kitabı oluşudur. Kur'ân'da ahkâmla ilgili yüzlerce âyet vardır. Ancak Kur'ân'ı, yüzde yüz haklılık ve isabetlilik özelliğinin yanında diğer hukuk kitaplarından ayıran önemli bir husus da, bu bapta onun kullandığı üslûp keyfiyetidir. Kur'ân bu

âyetlerde de muhtevası değişik diğer âyetlerdeki üslûp ve ifade tarzını kullanır. Ama yine de konunun tamamiyetine ve bütünlüğüne zerre kadar halel gelmez. Vecizdir Kur'ân-ı Kerim; anlatımı da gayet özlüdür. Ancak aynı zamanda Kur'ân'ın ifadelerinde insanı hayrete düşürecek ölçüde bir zenginlik mevcuttur.

Meselâ, miras âyetini ele alalım. Esasen miras, fıkıh kitaplarında ciltler dolusu malumatla anlatılan bir meseledir veya meseleler mecmuasıdır. Hâlbuki Kur'ân, bu uzun ve muğlak konuyu beş-on satırda hem de hiçbir eksik yan bırakmadan öyle bir üslûpla anlatıp takdim etmiştir ki, dahası olamaz. Sadece anlatmakla da kalmamış, anlattıklarını edebî bir dille ve şiirimsi bir âhenkle ortaya koymuştur.

Bu tür muhtevalı anlatımlar esasen erbabınca birkaç kere okunsa sıkıntı verir ve okumada da devamlılık ve süreklilik çok zor olur. Hâlbuki Kur'ân'daki bütün ahkâm âyeti yüzlerce, binlerce defa okunmakta ve onları okuyanlar zerrece bir bıkkınlık ve usanma hissetmemektedirler. Bu da yine Kur'ân'ın mucizevî yönlerinden birini teşkil etmektedir ve hiçbir beşer kelâmının bu konuda Kur'ân'a benzemesi ve hele onunla boy ölçüşmesi mümkün değil demektir.

Kur'ân ilk nazil olduğunda, karşısında farklı bir kültür ve medeniyet buldu. Ancak o, hiç çocukluk dönemini geçirmedi ve kekeleme nedir bilmedi. Yani ekmeğe "mama" demedi. İptida ile geldi, fakat meseleleri en müntehiyâne bir üslûpla ortaya koydu. Evet, o yeni bir filizdi, ama asırlık çınarlar kadar muhteşem ve çalımlıydı. Ve kendini kabul ettirirken de bu şekliyle kabul ettiriyordu. O, Arap edebiyatının sesini soluğunu kesen öyle bir üslûpla doğdu ki, birden hepsinin önüne geçerek onlara kudve ve imam oldu. Bundan böyle şairler onu taklit edebildikleri nispette güçlü kabul edilecekti. Evet, Kur'ân âdeta edebiyatı teslim almıştı. Şair ve ediplere düşen de, onun karşısında serfürû ve inkıyat etmekti. Özetle, Kur'ân muhteşemdi ve şairler de ona teslim olmuştu.

İşte Kur'ân'ın ifade ve üslûbundaki çarpıcılığı böyle bir perspektiften bakarak değerlendirmek gerekir. Aksi hâlde, onun büyüklüğüne kapalı kalmak bizim karartılmış kaderimiz olur.

Şimdi bu noktadan çıkış yaparak Kur'ân'daki örneklerden birkaçına bakmaya çalışalım. Bu misallerin hemen hepsi, Arap Yarımadası'nda yaşayan insanların tasavvur ve hayal dünyalarının çok ötesinde gerçekleşmiş şeylerdir. Kur'ân'ın sadece bu özelliği bile, onun Allah kelâmı olduğuna açık bir delildir. Zira o

muhitte büyümüş, yetişmiş bir insanın, biraz sonra arz edeceğimiz misallere benzer temsiller getirmesi imkânsızdır.

Ayrıca nazara alınması gereken diğer bir husus da şudur: Sahrada yaşayan insanların hayatları beş-on kelime etrafında dönüp durmaktadır. Bunların hayat standartları medeni bir dünyayı ve böyle bir dünyanın standartlarını kavramaya müsait değildi. Hâlbuki Kur'ân'da yapılan tasvirlerin pek çoğunda mükemmel bir dünya canlandırılıyordu. Hem de kullanılan ifadeler gayet yerindeydi, mübalağadan arındırılmıştı ve gerçekleri olduğu gibi yansıtıyordu.

Diğer taraftan Kur'ân'da, korkutan, ürperten, insanların gönlünü hoplatan bir kısım tasvirlere de yer veriliyordu ki, bu tür tasvirlerde kullanılan üslûp konuyla fevkalâde bir bütünlük içindeydi ve okuyanların gönlünde ürperti hâsıl ediyordu.

İsterseniz şimdi Nûr sûresinden bir misalle konuyu müşahhaslaştırmaya çalışalım. Sonra da sırasıyla yukarıda saydığımız özelliklere ait misalleri arz edelim:

Nûr sûresinin 39. âyetinde şöyle deniliyor: *"İnkâr edenler(e gelince): Onların işleri, düz arazideki serap gibidir. Susayan onu su sanır, fakat yanına gelince hiçbir şey olmadığını anlar ve yanında Allah'ı bulur; Allah onun hesabını tastamam görür, evet O, hesabı çabuk görendir."*

Âyet, küfür içine düşmüş bocalayan bir insanın hayatını ve tasavvurlarını dile getiriyor. Dünyada devamlı surette kuruntular arkasında koşan, dünyevî yarınlarını iyi etme düşüncesiyle bütün bir hayat boyu çırpınıp duran ama neticede perişaniyetin pençesine düşen bir kâfirin zavallı akıbetidir bu. Ebed için yaratılan, ebedden ve ebedî Zât'tan başka hiçbir şeyle tatmin olamayan zavallı insan böylece fenâ bulup gidecektir. Onun bütün çırpınışları hiçi aramaktan farksızdır.

İşte kâfir böyle bir neticenin tâli'siz yolcusudur. O, işte böyle yorgun, bitkin ve de sefil bir hâlde hayat yolculuğunu devam ettirirken bir gün ömür şeridi kopacak, o da aniden Mevlâ'nın gazabıyla ve şiddetli bir hesapla karşı karşıya kalacaktır. İşte Kur'ân-ı Kerim, kâfirin bu durumunu tablolaştırırken öyle malzemeler kullanıyor ki, biz Kur'ân'ın kullandığı kelimeler arasında o kâfirin perişan vaziyetinin resmedildiğini görüyor gibi oluyoruz.

Evvelâ, çölde yaşayan insanın anlayabileceği bir teşbih ve tasvirle meseleye giriş yapıyor. Serap, hiç bitki örtüsü bulunmayan çorak yerlerde, çölde sıcak ve

ışığın tesiriyle ilerde, yakında veya ufukta su ya da yeşillik varmış gibi görünme hâdisesidir. Çöldeki insan bu tür görüntülerle sık sık karşılaşır ki, Kur'ân kâfirin duygu ve düşüncelerini onunla resmediyor.

*"Susayan onu su sanır"* ifadesi, tasviri daha da derinleştirir. Serabı gören herhangi bir insan değil, özellikle susamış insandır. İşte böyle bir insan, susuzluğun canına tak ettiği bir demde su zannettiği serabın peşinden koşar, ama *"Yanına gelince onun hiçbir şey olmadığını anlar."* Bu tasvir, onun hayat karelerinin bütününü ele veren görüntülerdir. O, her defasında suyu buldum zannedecek, koşup yorulacak ama sadece bir hiçle karşılaşacaktır. Bu iş o kadar sürüp gidecektir ki, o insan Allah'ın huzuruna da dünyada yaşadığı bu şekille varacaktır. Zira hadis diye rivayet edilen bir sözde, *"Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz ve nasıl ölürseniz öyle haşrolursunuz."*[1] buyrulmaktadır.

Evet, kâfir işte böyle durmadan serap kovalayan bir zavallıdır. Bu hâliyle o, değil hayallerinin bütününü bulmak, onların en küçüğünü dahi elde edemeyecek ve hayalleri bir bir serap olup onun önünden kaçacaktır. Hâlbuki insan, yeryüzüne Allah'ı bulmak için gönderilmiştir. Ama sanki kâfir bu hayatî neticeyi ahirete bırakmış gibidir. Onun için de o, ahirette Cenâb-ı Hakk'ı, lütfuyla değil kahrıyla bulacaktır. Allah da ona göre hesabını görecektir.

İşte her seviyeden insana kendini dikkatle takip ettirecek net, kesin ama muhayyilenin cevelanına da mâni olmayan, abartısız fakat çarpıcı ve etkileyici bir tasvir ve temsilin eşsiz örnekleri.! Biz böyle bir tasvir karşısında içimiz dolu dolu: "Ey Kur'ân, sen ancak Allah kelâmı ve bir mucize olabilirsin!" diyor ve inançla soluklanıyoruz.

Şimdi bir de Kur'ân'da, kâfirin genel durumunu aksettiren şu tasvire bakın: *"Yahut o kâfirlerin duygu, düşünce ve davranışları derin bir denizdeki yoğun karanlıklara benzer. Öyle bir deniz ki, onu, dalga üstüne dalga kaplamakta... Üstünde de koyu bulut.. ve üst üste binmiş karanlıklar... İçinde bulunan insan, elini uzatsa, neredeyse kendi elini bile göremiyor. Öyle ya Allah birine nur vermezse artık onun için ışık olamaz."*[2]

İşte böylesine karanlık ve vahşet içindedir kâfir. Üstad Bediüzzaman Hazretleri eserlerinde kâfirin bütün kâinatı nasıl kapkaranlık gördüğünü ve buna sebep olan âmilleri derin bir tetkik ve tahlile tâbi tutar. Küfrün kaybettirdikleri ile iman ve mârifetin kazandırdıklarını salahiyetli bir kalemden öğrenmek isteyenler, mutlaka o eserlere müracaat etmelidirler.[3]

Evet, insanın gözünde iman gözlüğü, kalbinde iman nuru olmaz, o da eşya ve hâdiselere iman nuruyla bakamazsa onun göreceği sadece birbiri üstüne yığılmış karanlıklar olacaktır. Onun altında kendisini tehdit eden korkunç dalgalar, o dalganın üstünde yine dalgalar.. ve üstünde insanın canını gırtlağına getirecek, onu bunaltacak zifiri karanlıklar.

Kur'ân'da yer alan bu tür tasvirler o günkü Arabın aklının köşesinden bile geçiremeyeceği orijinalliğe sahiptir. Zira Arap Yarımadası'nda yaşayanların Kur'ân'da tasvir edilen bu ölü dalgaları bilmeleri imkânsızdır. Çünkü bu dalgalar ancak büyük okyanuslarda görülmektedir. Şöyle ki, denizin üstünde olduğu gibi altında da dağlar cesametinde dalgalar mevcuttur. Kızıldeniz kenarında veya hiç suyun bulunmadığı bir çölde yaşayanlara bu tasviri anlatmak bile çok müşkil olsa gerek. Nerede kaldı ki onlardan biri bu tasviri yapabilmiş olsun. Zaten, adına ölü dalgalar denilen denizaltı dalgalarını, çok daha sonraları büyük okyanuslarda araştırma yapanlar keşfedebilmişlerdi.

Bu enfes tasvirler, Kur'ân'ın hayat ve kâinatın içine vâkıf olduğunu gösterir ki, o da, kâinatı tek bir nokta gibi gören ve bilen bir Zât'ın kelâmı olmakla izah edilebilir.

Şimdi gelin, bir de bu tasvirin, kâfirin ruh hâlini aksettirmedeki gücüne bakın: Kâfir, dünyası kapkaranlık bir insandır. Bir de o, adım adım ölüme doğru sürüklenmektedir. Hâlbuki ölüm, onun için bir hiçlik, bir yokluk demektir. Tabiî kabir de yılanların, çıyanların, akreplerin yuvalandığı bir zindandır. Bütün bunlarla beraber o, bütün yakınlarından, maziden ve istikbalden kopmuş ve böylece de çökmüş bir ruh hâleti içindedir. Yer, onu yutmakla tehdit etmekte.. mazi, onun için büyük bir mezar görünümünde.. istikbal ise onu hiçlik gayyasına çekmekte... Evet, kâfir öylesi bir karanlıklar anaforuna kapılmıştır ki, elini çıkarsa kendi elini dahi göremeyecektir.

Şimdi soruyoruz: Hayatında bir kere dahi olsun okyanuslara açılmamış, oralardaki ölü dalgaları müşâhede etmemiş, İskandinav ülkelerinde olduğu gibi, aylarca süren karanlık günleri bir mevsimlik dahi olsa yaşamamış olan bir insanın böyle bir tasvire gücü yetebilir mi? Asla. Öyleyse bu tasvir ve bu tasvirdeki güç Peygamber Efendimiz'in şahsına izafe edilemez. Ve yine öyleyse bu kelâm, Cenâb-ı Hak'tan başkasının olamaz.. evet, o, Allah kelâmıdır; mucize olduğu da gayet açıktır.

## A. Kur'ân'da Bağ-Bahçe Tasvirleri ve Bunun Mucizelik Yönü

Kur'ân'ın, temsil getirmedeki mucizeliğini ifade eden bağ-bahçe misalleri de üzerinde durulmaya değer.

Evet, Kur'ân-ı Kerim'de bağ ve bahçe tasvirleri sıkça yer alır. Hâlbuki Kur'ân'da yer alan bu tasvirlerin pek çoğunu Arap Yarımadası'nda müşâhede etme imkânı yoktur. Zira bu tür bağ ve bahçeler Arap Yarımadası'nda bulunmamaktadır. Öyleyse bu tasvirleri, Arabistan'da doğmuş, büyümüş, yaşamış ve irtihâl-i dâr-ı bekâ etmiş ve bu arada, dünyanın bu tasvirleri canlı olarak gösterecek yerlerine hiç seyahat etmemiş bir Zât'a, yani Efendiler Efendisi'ne vermek elbette mümkün değildir. Hâlbuki bu tasvirler Kur'ân'da vardır. Dolayısıyla Kur'ân, yeri göğü yaratan; keza bahis konusu bağ ve bahçeleri o keyfiyette donatan Müteâl bir Zât'ın kelâmıdır. Tasvirlerdeki mucizelik yönünü anlamada bu husus çok önemlidir.

Diğer taraftan da, tasvirlerdeki edebî güç ve kuvvet de yine Kur'ân'ın mucizeliğini ele vermektedir. Gelin şimdi bu mânâdaki bazı tasvirlere hep beraber bakalım: فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلٰى طَعَامِهِ ۝ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۝ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۝ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۝ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ۝ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۝ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ۝ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ۝ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ *"İnsan (şu) yiyeceğine bir baksın! (Nasıl) Biz suyu döktükçe döktük. Sonra toprağı güzelce yardık da orada daneler bitirdik. Üzümler, yoncalar, zeytin ve hurmalar; iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler, çayırlar... (hepsi) sizin ve hayvanlarınızın geçimi için."*[4]

Mevlâ, evvelâ insanı yaratıyor. Ve onu nimetleriyle perverde ediyor. Sonra da bu nimetleri idrak etmesi için onları bütün teferruatıyla kitabında anlatıyor, nazara veriyor. Bütün bu nimetler karşısında duygusuz ve hissiz kalan insan acaba gerçek mânâda insanlığını kavrayabilmiş midir, mânâsına getiriyor.

*"İnsan bir kere kendisine gönderdiğimiz rızka baksın."* Onları sebeplere ve kör tabiata vermenin imkânı var mı? "*Yağmuru gökten öyle bir döküşle döktük ki!.."* Bir tek mevsim o yağmur yeryüzüne dökülmeseydi acaba ne olurdu? Allah (celle celâluhu) nimetinin büyüklüğünü burada صَبَبْنَا kelimesiyle anlatıyor. "İndirdik" ya da "yağdırdık" demiyor da, صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا *"Bir döküş döktük!"* diyor. Hele düşünün bir kere, bir sene yağmur yağmasa ya da bulutlar kaçıverse, buharlaşan deniz suları uçup gitse, insan yeryüzünden fışkıracak bir damla su bulamadığı gibi gökten yere düşecek bir damla yağmur da bulamasa, o zaman her taraf çöle dönmeyecek mi? Öyleyse bu

büyük nimet birkaç damla suyla değil de, bardaktan boşanırcasına dökülen sularla anlatılmalıdır.. zaten Kur'ân da böyle anlatıyor ve *"Bir döküş döktük ki!"* diyor.

*"Sonra, taş gibi o toprak tabakasını ince, narin filizlerle delip parça parça yarıverdik."* Oysa o filizler, el ucuyla dokunsan eğilecek kadar narin yapılıdır. Ama Biz kudretimizle onu o sert taş gibi toprağa galip kıldık.

*"Üzümler, yoncalar, yeşillikler, çemenler bitirdik. Zemini bir çemenzâr hâline getirdik. Ve sonra iri ve sık ağaçlı iç içe girmiş bahçeler, meyveler, çayırlar hâsıl ettik."*

Bir tarafta hayvanların, kuşların, tavukların vs. yiyecekleri olan tohum ve taneler حَبًّا kelimesi ile anlatılırken, devamında da insanın yiyeceği ve içeceği şeylere değiniliyor. Bunlar iç içe işleniyor. *"Üzüm ve yonca:"* Biri insanın, diğeri hayvanın yiyeceği.

*"İç içe girmiş bahçeler..."* Evet, gölgesinde günlerce yürüyeceğiniz ağaçların uçları birbiriyle sarmaş dolaş olmuş bağlar ve bahçeler verdik. Dağında-deresinde, ovasında-obasında yürüdüğünüz zaman çamın çamla, çınarın çınarla, kavağın kavakla baş başa verip (tasvir budur) halka-i zikirde bulunuyor gibi salındıklarını görebileceğiniz bağlar ve bahçeler.. zeytinlikler, hurmalıklar...

*"Bir de bol bol meyveler."* Önce tek tek isimlerini zikrettikten sonra burada da umumî olarak *"Meyveler verdik."* diyor. Bugün var olanıyla, yarın var olacağıyla meyveler...

أَبًّا kelimesi çayır ve yonca olarak tefsir edilmişse de kesin değildir. Belki hayvanlara verilen tabiî ve sun'î yemlerin, belki de tarlalara, bağ ve bahçelere atılan sun'î gübrelerin umumuna bakan bir ifadedir… İşin doğrusunu ancak Allah bilir. Hz. Ömer bu âyeti minberde tefsir ederken أَبًّا kelimesine kadar okumuş ve şöyle demişti: *"Bunların hepsinin mânâsını biliyoruz. Ama bu* أَبًّا *nedir ki?"* Sonra da, *"Ey anasının oğlu!* أَبًّا*'nin ne demek olduğunu bilmesen sanki ne olur? Vallahi bu bir tekellüftür."* demiş ve elindeki asâyı kırıp attıktan sonra da, *"Bu kitapta beyan olunanı talep ve onunla amel edin. Bilmediklerinizi de Allah'a havale edin."* buyurmuştu.[5]

*"(Bütün bunlar) siz ve hayvanlarınız içindir."* Evet, hem size hem de hayvanlarınıza nimetlerimizdir ki, sizler verdiğimiz bu nimetlerle ayakta

duruyor ve hayatınızı idame ettiriyorsunuz. Bunlar olmasaydı hayatınız sönerdi ve yok olurdunuz.

Şimdi gelin düşünün, bu tasvir edilenleri Mekke vadisinde yaşayan bir insanın bilmesi, anlaması mümkün mü? Evet, o gün itibarıyla büyük ölçüde mahsulü hurma, karpuz ve hıyardan ibaret olan Arap Yarımadası insanının bunları gerektiği ölçüde ve tasvir edildiği şekliyle bilmesine, anlatmasına imkân ve ihtimal var mı? İşte, Kur'ân'da böylesine zengin, parlak ve öylesine cazip bir tasvir gücü var ki, dahası olamaz.

## B. Nâsih-Mensûh Âyetlerdeki İnsicam

Nesih, lügat itibarıyla, bir şeyi değiştirmek, yani bir şeyin yerine diğer bir şeyi ikame etmek mânâlarına gelir. Aynı zamanda bu kelimede ilgâ, izale mânâları da melhuzdur.

Istılah olarak neshe gelince o, herhangi bir şer'î hükmün, diğer bir şer'î delilin delâletiyle nihayete erdiğini beyan etme ve bizim açımızdan zâhiren mevcut olan hükmü tağyir ve değiştirme demektir ki, biz burada konunun usûl-i tefsirle alâkalı bu yanından daha ziyade birbirinden farklı görünen âyetler arasındaki insicam üzerinde durmak istiyoruz.

Kur'ân-ı Kerim, bazen muvakkat kaydıyla, nazil olduğu çevrenin anlayışını ve müşâhedelerini nazara alır; alır ve o insanları, daha sonra bütün vuzuhuyla anlatılacak hakikatlere, o hakikatlere bağlı hükümlere alıştırır, ısındırır. Ne var ki yine de başlangıçla netice arasında zerre kadar zıddiyet görülmez. Sanki biri diğerinin hazırlayıcısı, öncüsü, diğeri de onun mütemmimi ve tamamlayıcısıdır. İşte bu durum da yine Kur'ân'a ait mucizevî özelliklerden biridir.

İsterseniz bazı örneklerle konuyu biraz daha açalım. Gelin evvelâ içki ile ilgili âyetlere kısaca ve meal çerçevesinde bir göz atalım:

*"Hurma ağacı meyvelerinden ve üzümlerden de içki ve güzel rızık elde edersiniz."*[6]

Dikkat edilirse, burada bir atıf yapılmıştır. Bir sekr (içki), bir de rızk-ı hasen (güzel rızık)... Henüz içkinin yasak olduğuna dair hiçbir şey gelmemiştir. Daha sonra başka bir âyet geliyor:

*"Sana şaraptan ve kumardan soruyorlar. De ki: O ikisinin de büyük günahı vardır. İnsanlara bazı faydaları varsa da, günahları faydalarından büyüktür.."*[7]

Evet, bunların zâhiren bir kısım faydaları var gibidir ama, hakikatte ise günah ve zararı daha çoktur. Bu ikinci tenbihten sonra ise:

*"Ey inananlar! Sarhoşken ne dediğinizi bilmedikçe namaza yaklaşmayın."*[8]

Bu üç devrede mesaj, bir kısım tenbihlerle fertlerin kafalarında içki ile alâkalı değişik soru işaretleri belirmiştir. Artık bunca ima ve işaretten sonra son ve kesin hükmü ortaya koyma zamanı gelmiştir:

*"Ey inananlar! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), (üzerinde yazılar yazılmış) şans okları (çekmek ve bunlara göre hareket etmek) şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."*[9]

Şimdi gelin bir de yukarıdan beri üzerinde durduğumuz bu âyetler arasında, belirli fasılalarla inmiş olmasına rağmen, aradaki sıkı münasebete kuşbakışı bir göz atalım. Evet, farklı zamanlarda, farklı mazmunlarla inen bu âyetler arasında en küçük bir zıtlık olmadığı, aksine, içkinin yasaklanması istikametinde adım adım aynı hedefe doğru gittiklerini görürüz. Şöyle ki, birinci âyette: *"Hurma ağacının meyvelerinden ve üzümlerden de içki ve güzel rızık elde edersiniz."*[10] deniliyor. Yani, *"Üzümler, hurmalar Allah'ın size birer nimetidir. İsterseniz onları tane tane yer, isterseniz sizi sarhoş edecek içkiler imal edersiniz."*

Ancak Kur'ân, içkiye rızk-ı hasen, hoş bir rızık demiyor. Demek ki evvelâ içki, rızk-ı hasen değildir. Hele Allah'ın hoşuna gidecek bir şey asla değildir. Dikkat edilirse, bu âyetin hükmü kaldırılsa bile, son hükümle arasında herhangi bir tezat yoktur. Sadece o günün cahiliye insanına, neticede yasağa varacak yolda biraz müdârât söz konusudur. Yani en doğruya, kapalı bir şekilde işaret edilmiştir. Gerçi ondan sonra gelen âyette de tam kesinlik yok; zira onda da: *"Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki, o ikisinin de büyük günahı vardır. İnsanlara bazı faydaları varsa da, günahları faydalarından daha büyüktür."*[11] şeklinde bir ifade ile işin üzerine gidilmektedir.

Yani, alâküllihâl içkide, insana ciddî zararlar var ama, âyetin devamında bulunan لِلنَّاسِ kelimesindeki harf-i tarifi "ahd" için alırsak *"Onda bazı kimseler için faydalar da var."* mânâsına gelir ki, bu da içki imal eden, satıp para kazanan kimseler için bir fayda söz konusu olduğu mânâsına gelir. Aklı gözüne inmiş rical-i devlet ve içki müptelası olmuş bir kısım zevat için belki

fayda var! Ama haddizatında bir vebal, bir günah, bir zarar olduğu ortada. Demek ki âyet hükmü kesip atmamış ama insan iyi dikkat edip âyetin ruhuna nüfuz edebildiğinde, içki içenin suratına inen tokadı hemen hissedecektir.

Bu arada içki kesin yasak edilmediği için hâlâ ona devam edenler vardı ki, kısa bir süre sonra *"Ey insanlar, sarhoşken namaza yaklaşmayın!"*[12] âyeti nazil oldu. Bundan anlaşılan da, Cenâb-ı Hak, sarhoş veya içkili olarak huzuruna gelmeyi kabul etmiyordu. Hâlbuki her mü'min sık sık O'nun huzuruna gitme durumunda idi. Evet, günde beş defa Mevlâ'nın huzurunda teneffüs etme, kırk defa başını secdeye koyup deşarj olma onun hem vazifesiydi hem de buna ihtiyacı vardı. Mevlâ ise, "Benim huzurumda deşarj olacaksanız, aklınız başınızda gelin!" diyor. Öyleyse aklı başında olanlar, bu zararlı şeyi terk etme mecburiyetinde idi. Bu âyetin ruhuna inebilenlerin pek çoğu bu âyetle içkiyi terk etti. Ancak aynı derinliğe erememiş ve bu ufku yakalayamamış bir kısım insanlar hâlâ içki içiyorlardı.

Evet, Kur'ân, fikir ve vicdanları bu kadar hazırladıktan sonra bile meseleyi henüz kavrayamayanlar vardı. Nihayet son noktayı koyma zamanı gelmişti ki, Kur'ân: *"Ey inananlar, şarap, kumar, dikili taşlar, şans okları şeytan işi pisliklerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."*[13] diyerek içkinin de diğerleri gibi bir şeytan işi olduğunu ifade etti ve kesin olarak yasakladı.

Evet, içki ve benzeri fiillerin hepsi o mel'unun işidir, cahiliyenin köhne âdet ve kalıntılarıdır. Şeytan, içki ve sarhoşluğu kullanarak insanları birbirine düşürmüştür ve düşürmektedir ki, Kur'ân da işte buna işaret ediyor.

Aynı âyetten şu hükmü çıkaran fakihler de olmuştur: İçki içmiş bir insan ağzını yıkamadan, içkinin bulaşığı dudağında ve dilinde olduğu hâlde bir kaptan su içerse o kap pis olur ve üç defa yıkanması gerekir. Zira âyet bunu رِجْسٌ *"pislik"* kelimesiyle anlatıyor. Kur'ân'ın, konuyla alâkalı beyanını: *"Öyleyse bu pislikten sakının ki kurtuluşa eresiniz!."* ifadeleriyle noktalaması da ayrıca üzerinde durulmaya değer.

Görüldüğü gibi, bu âyetler –ki bunlar, ahkâm cihetiyle birbirini nesheden âyetlerdir– arasında bile esas itibarıyla herhangi bir zıddiyet, bir çelişki söz konusu değildir. Ve yine görüldüğü gibi bu âyetler bile birbirleriyle çok ciddî bir insicam ve münasebet içindedir. İşte Kur'ân'ın bütün âyetleri arasında böyle bir tertip ve insicam söz konusudur. Aynı tertip ve insicamı bir başka eserde ve bir başka kelâmda bulmak mümkün değildir.

## C. İki Kelimeye Sığdırılmış Büyük Mucize

Kur'ân'ın bir diğer hususiyeti de, az sözle çok mânâ ifade etmesindeki îcazî üstünlüğüdür. O, kelime ve harfleri öyle yerli yerinde ve öylesine veciz kullanır ki, ona ait kelime ve harflerden birini kaldırsanız veya kelimelerin takdim-tehir ile yerini değiştirseniz, zebercet bir gerdanlığın yerine çocuk oyuncağı kolyeyi koymuş olursunuz.

İsterseniz bir örnekle konuyu müşahhaslaştıralım: وَلَكُـمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ *"Ey akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır."*[14] mealiyle ifade edeceğimiz âyet de kısasta caydırıcılığı ifade adına veciz bir beyandır. Toplumdaki her türlü saldırganlığın, tecavüzün, her türlü ızrarın önünü alma konusunda iki kelime ile ifade edilmiş hayatî bir müeyyidedir. *"Kısasta hayat vardır."* müeyyidesi ki Kur'ân-ı Kerim bunu sadece iki kelimeden ibaret bir ifade ile فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ der ve bağlar. Bu hükme karşı nazire getirmek isteyen Arap edipleri Kur'ân nazil olduğu günden beri kendilerine göre veciz cümlelerle bunu taklit edegelmişlerdir ama heyhât! O zebercet gerdanlığın dengini ortaya koyamamışlardır.

İşte bunlardan birisi: قَتْلُ الْبَعْضِ إِحْيَاءٌ لِلْجَمْعِ "İnsanların bazısını öldürmek, cemaati ihya etmek demektir."

Kur'ân'ın iki kelimeyle ifade ettiğini, yukarıdaki ifadenin sahipleri dört kelimeyle dile getirmek istemişlerdir. Ne var ki, bu ifadede, âmi bir insanın dahi rahatlıkla görebileceği boşluklar mevcuttur. Bu itibarla da Kur'ân'ın ifadesiyle bu sözün mukayesesini yapmak zait ve münasebetsiz görülmüştür.

Âyetin örneği gösterilmeye çalışılan ikinci cümle ise şudur: أَكْثِرُوا الْقَتْلَ لِيَقْتُلَ الْقَتْلَ "Çok öldürün ki, öldürmeyi öldürmüş olasınız!"

Görüldüğü gibi bu cümlede de birçok boşluklar mevcut. Bu cümlenin mânâsında ne kısas var ne de öldürülenlerin öldürülüş sebebi. Ayrıca bu mânâ, "insanların öldürülmesini meşrulaştırma" gibi değişik iltibaslara sebebiyet verecek mahiyettedir.

Son olarak –ki edipler bu cümleyi, benzerleri arasında en veciz ve en seviyeli olarak kabul ederler; o da– اَلْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ "İnsan öldürmeyi nefyetme bakımından en gerekli şey yine katildir." cümlesidir.

Bu da üç kelimeden ibarettir. Ayrıca bir kısım iltibaslara yol açacak mânâ eksiklikleri vardır. Şöyle ki, öldürmeyi engellemek için öldürmek, yanlış anlam

ve tatbikata sebebiyet verebilir. Ayrıca mesele daha başka yönleriyle aşağıda ele alınacağı üzere, böyle bir söz savaşta öldürmeyi akla getirir. Kısas, böyle bir öldürme değildir ve kısasla ilgili olarak böyle bir sözün söylenmesi yanlıştır.

Şimdi nazire olarak söylenilen bu sözlerin en vecizi durumundaki son cümle ile Kur'ân'ın فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ âyeti arasında bir mukayese yapmaya çalışalım:

Mesele veciz olma yönüyle ele alınırsa görülür ki, Kur'ân âyeti bu cümleye nispetle çok vecizdir. Çünkü âyet فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ *"Kısasta hayat vardır."* hükmünü iki kelime ile anlatmıştır. Hâlbuki اَلْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ "İnsan öldürmeyi nefyetme bakımından en gerekli şey yine katildir." ifadesinde üç kelime vardır.

Ayrıca bu ifadede "katil" kelimesi iki kere tekrar edilmiştir ki, üç kelimelik bir cümlede böyle bir tekrar hiç de beliğ değildir.

Hem söz konusu cümle insanın kendi kendisini katletmesine de açıktır. Böyle bir imayla da yanlış anlayışlara açık bir kapı bırakılmıştır. Kaldı ki suç ortaya çıkmadıkça ceza tatbik edilemez. Ama sözün ruhunda bütün bu nevi iltibasların girebileceği boşluklar bulunmaktadır.

"Kısas" kelimesine gelince, isminden de anlaşıldığı gibi bu bir mukabeledir ve sadece katil hâdisesiyle sınırlı değildir. Dövme, yaralama, kırma ve her türlü zarar verme bu mânâya dahildir. Evet, kısas, bütün bunlara karşı mukabele demektir. Fakat önceki söz tamamen "katil" ile sınırlıdır ve katil dışında yaralama, zarar verme gibi herhangi bir cezaî müeyyideyi ihtiva etmemektedir. Bu noktada *kısas* tabiri bütün bunları câmi iken, "katil" kelimesi dar ve sınırlı bir mânâ ifade etmektedir.

Bir diğer önemli husus, فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ ifadesinde öldürme, yaralamadan ziyade bir hayattan söz edilmektedir. Burada esas olan ne öldürme ne de herhangi bir şekilde zarar vermedir. Bilakis gerek ferdin ve gerekse aile ve cemiyetin bu nevi zararlara karşı sigorta edilmesi, emniyete kavuşturulması mevzuubahistir. *"Hayat vardır"*dan kasıt budur. Ayrıca, bu âyeti meydana getiren her iki kelimede hukukun en temel prensiplerinden olan hayatın kudsiyeti vurgulanmaktadır. Böylece âyette gerek terkibi cihetiyle ve gerekse mânâ yönüyle herhangi bir eksik ve gediğin olmadığı açıktır. Ayrıca âyet her yönüyle fevkalâde yumuşaktır. Öyle ki, okuyanın aklını, kalbini ve vicdanını

aynı anda doldurmakta ve güven hissi vermektedir.

Görüldüğü gibi, Arap ediplerinin asırların birikimiyle dillerinden süzüle süzüle ifade edebildikleri en veciz cümleler, Kur'ân'ın bir âyeti karşısında, güneş karşısındaki mum gibi sönük kalmaktadır. Bu sebeple, onun âyetlerini duyan Arap ve Acem beliğleri ona secde etmişlerdir. Onun muhteva güzelliklerini sezip anlayan hakikatşinas edipler, o Söz Sultanı'nın yanında edeple iki büklüm olmuşlardır.

## D. Kur'ân'ın Maksatlarını İfadedeki Harikulâdelik

Şimdi de bu hususla alâkalı bazı misaller irad etmeye çalışalım:

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ *"O hâlde sen, emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklerden yüz çevir (ve onların deyip ettiklerine aldırma)."*[15]

Elbette âyetin sadece mealine bakıldığında bahis konusu edilen mucizeliği hemen sezmek mümkün değildir. Onun için burada önce âyetin Efendimiz'e hitaben ne demek istediğini kısaca arz etmekte yarar var. Kullanılan malzemenin keyfiyeti, daha sonraki bir konu.

Evet, âyet sanki Efendimiz'e şöyle demektedir: *"Artık hak ve hakikati topluluklara apaçık ve doğrudan doğruya anlat."* Bu ifadeden anlıyoruz ki, daha önceleri bir sırriyet ve ketûmiyet dönemi yaşanmıştır. O dönemde hak ve hakikatin diline bir mânâda kilit vurulmak istenmiş, tebliğ ve irşadın aleni yapılması engellenmiş ve İslâm'ın sesi soluğu kesilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden de onun âvâz-ı bülendi, istenen ölçüde çıkmamış, daha doğrusu duyulmamıştır. Ancak bir süre sonra öyle bir dönem gelmiştir ki ruhlarda, yüreklerde ve sinelerde magmalaşan imanı artık baskı altında tutmanın imkânı kalmamıştır; kalmamıştır ve tebliğin açıktan yapılması mevsimi gelmiştir. Mademki tebliğin açıktan yapılmasına ilâhî müsaade çıkmıştır, öyleyse ses ve sada da davanın büyüklük ve azametiyle orantılı olmalıdır.

İşte âyet bütün bu mânâları tek kelime ile, فَاصْدَعْ *"(Kafalarını çatlatırcasına) anlat!"* beyanıyla ifade etmektedir. صَدْع kelimesinin karakteristik yapısı ve mûsıkîsi âyetin ifade ettiği mânâya tam mutabıktır. Zira bu kelimeyle şu mânâlar nazara verilmektedir: Bir şeyi yarmak, yarıp çıkarmak, bir şeyi açıktan söylemek, halkın içinde hakikatleri açık açık haykırmak, kayyim gibi bir meselenin başına dikilip hâkimiyetini ilan etmek ve kafaların içine

sokarcasına anlatmak. صَدْع kelimesinde ayrıca ağırlık, ciddiyet ve vakar mânâları da vardır. Evet, فَاصْدَعْ emrinde bütün bu mânâlar göz önüne alınmış ve bu kelime buraya özellikle seçilerek konulmuştur.

Âyette dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da, بِمَا تُؤْمَرُ *"Emrolunduğun şeyi"* ifadesidir. Belki sen, kendine ait şeyleri anlatmada sıkılır, pasif davranır, hatta müsamaha edalı bir ihmalde bulunabilirsin. Ama sana emrolunanlar, Allah'ın vahyi olan Kur'ân âyetleridir. Bu sebeple, emre itaatteki inceliğin gereği Allah'ın emrettiğini, sen de onlara emredip anlatmalısın.

Âyetin ifadesindeki derinlik ve üslûbundaki ihtişama bakın ki bedevi bir şair, Müslüman olmadığı hâlde bu âyeti duyar duymaz secdeye kapanır. Etrafındakiler büyük bir şaşkınlıkla yanına gelip ona *"Yoksa Müslüman mı oldun?"* diye sorarlar. O ise: *"Hayır! Ben bu âyetin belâgatine secde ettim."* der.[16] Yani bu, âdeta beni çepeçevre kuşattı ve sesimi soluğumu kesti; zira bu kadar derin hakikatleri iki kelime ile ifade etmek bir beşer için mümkün değildir. Bu yüzden ben de, ifadedeki bu ihtişam ve saltanata secde ettim.

Âyet, *"Müşriklerden yüz çevir, onlara aldırma!"* diyerek devam ediyor. Artık sen kendi yolunu takip et. Hakikatleri kendi üslûbunla anlat. Yarasaları kendi başlarına bırak, onların küfür ve dalâletleriyle meşgul olma. Sen, nur ve aydınlık yolun yolcususun. Zulümatlı ve zulümlü yollardan uzak dur. Kur'ân'ın derinliğine uygun bir üslûp ve eda ile sana emrolunanları tam bir cesaretle tebliğ et.

İşte Kur'ân-ı Kerim bütün bu mânâları tek bir cümleye, hatta tek bir kelimeye sığdırmış ve bununla da mucizeliğini herkese ilan etmiştir. Azıcık belâgat ve fesahatten anlayan her insan, aslında o bedevi Arap gibi secdeye kapanıp Kur'ân'ın mucizeliğini kabul etme mecburiyetinde kalacaktır ama onun bu inceliklerinin duyurulmasına ihtiyaç vardır.

## E. Kur'ân'ın Delil Getirmedeki Harika Üslûbu

Kur'ân-ı Kerim, ispat sadedinde ele aldığı konuları delillerle ortaya koyar; bunu yaparken de felsefenin başvurageldiği mugalâtalar nevinden sun'î ve sığ iğfal oyunlarına girmez ve ele aldığı meseleyi sadece bir sınıfın mevzuu hâline getirmez. Ondaki derinlik, dupduru bir suyun derinliği gibidir. Baksanız, onca derinliğine rağmen dibini görüyor gibi olursunuz. İçine girince de, başınızdan çok aşkın olduğunu müşâhede edersiniz.

Dupduru suyun derinliği neyse, Kur'ân'ın derinliği ve besâteti de odur. Kur'ân felsefî oyunlarla, diyalektikle, mantık cerbezeleri ile insanların zihinlerini ve kalblerini iğfal etmez. Onda her şey apaçıktır ve yine mantık oyunları yoktur. Doğrudan doğruya hakikatin ifadesi nümâyândır. Öyle ki, bu üslûbu Kur'ân'ın hemen her yerinde görmek mümkündür.

Evet, o, yok yere, insanların âşinâ bulunduğu meseleleri, onların ürkeceği ve vahşet duyacağı, yabancı bulacağı meseleler hâline getirmez. Her şeyi onların ruhuna, anlayışına göre tatlı bir üslûpla arz eder.

Oysa felsefe, en açık meseleleri dahi arz ederken, insanın ruhunu sıkar. Her şeyi âdeta karanlıklaştırır. Akıl ve zihinleri alt üst ederek fikir karmaşasına ve düşünce kargaşasına sebebiyet verir. Onun üslûbunda ruh ve canlılık yoktur. Derin mânâ ve mahiyetten uzak ve beşerin pratik hayatından, mâşerî vicdanın hüsnükabulünden de kopuktur. Hayattan kopuk olduğu için de, hayata girmeye yeltenince fıtrat-ı selimede tepkiler meydana getirir.

Hâlbuki Kur'ân, beşer hayatıyla iç içedir. Verdiği misaller, daima hüsnükabul görür. Çünkü o fıtrata hitap eder, yaratılışa seslenir. İnsanın ruhunda mündemiç bulunan his ve duyguları görmezlikten gelmez ve kendine yönelen hiçbir teveccühü ihmal ve göz ardı etmez.

Şimdi meseleyi bazı misallerle biraz daha açmaya çalışalım:

Öteden beri akıl yolu ile bu kâinatın hâdis (sonradan yaratılmış) olduğu anlatılmaya çalışılır. Felsefecilerin akılcı yaklaşımlarına karşı kelâmcılar da bir nevi Aristo mantığından yola çıkıp bu mantığın kıstaslarını kullanarak, hayır istikametinde bildikleri o büyük davayı ispat için bir kısım deliller ortaya koymuşlardır. Nitekim kelâmcılar, kâinatın sonradan yaratıldığını, değişip durduğunu ve değişip durmadan münezzeh ve mukaddes olan Allah'ın kâinatı yarattığını anlatırken derler ki: *"Âlem mütegayyirdir. Yani bu kâinat, her şeyiyle tahavvül etmekte ve durmadan değişmektedir. Zerreler, sistemler hareket hâlindedir. Yaz, kış, bahar birbirini takip etmekte ve her gelen yeni bir şeyle gelmektedir. Binaenaleyh kâinatta her zaman ciddî bir değişme, tegayyür ve tebeddül göze çarpmaktadır. Öyle ise bu tegayyür ve tebeddül, hâdis ve sonradan meydana gelmiş olmanın ifadesidir. Her tebeddül ve tegayyür eden, inhilale uğramakta, çözülmekte ve adım adım gidip bir sona dayanmaktadır. Evet, her şey değişmektedir, değişken olan ise hâdistir; her hâdis bir muhdise muhtaçtır. O muhdis ise Allah'tır."*

Kelâmcılar mantıkî böyle bir yol takip ederek gidip bu neticeye ulaşırlar. Ulaşırlar ama avam halk bundan bir şey anlamaz. Zira onun tasavvuru ve aklı bunları kavramaktan âcizdir. Topyekün koca bir baharı göz önüne getiremeyen, elektronların dönüşünü hissedemeyen, çekirdek, nötron ve protonu bilemeyen kimse kâinattaki akışı da bilemez ve kavrayamaz. Hele umumî hareketi ve bu hareketin neticesini asla idrak edemez. Dolayısıyla da hareketlerden, tagayyür ve tebeddüllerden Allah'ın varlığına istidlallerde bulunamaz.

Kur'ân'a gelince o, bütün sadeliği ve besâteti ile bunları anlatırken, avam-ı nâsın dahi müdrikesinde bir şeyler şekillendirecek bir üslûpla anlatır.

Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'dan akılcı bir filozof tam istifade ettiği gibi, sıradan bir insan da ondan tam yararlanır. Meselâ Kur'ân, Hz. İbrahim'in Nemrut karşısında müdafaasını verir ve şöyle dediğini nakleder: *"Benim Rabbim O'dur ki, yaşatır ve öldürür."*[17] Evet, ihyâ ve imâte eden O'dur. Yani hayatı da ölümü de yaratan O'dur. Aslında hayat da bir muammadır, ölüm de… Yani hayat bir kısım uzvî fonksiyonların icrasından ibaret olmadığı gibi, ölüm de bu mekanizmanın ta'til-i eşgâl etmesi demek değildir. Hayat, bir sırr-ı ilâhîdir. Hayatın esas cevheri ruh, Allah'ın bir nefhası ve cansızlar âleminde rahmet tecellîsidir.

Ölüm ise Allah'ın Mümît ismiyle tecellîsinden ibarettir. Yoksa ölüm, Allah'ın "Hayy" ismiyle tecellî etmemesinin neticesi, yani bir çözülme ya da inhilal değildir. Allah ile mahlukat arasındaki irtibat daimîdir. O bir an bile mahluklarından inayetini eksik etmez. Burada Kur'ân'ın hükmü çok açıktır. Onun için Nemrut bunu çok iyi kavramıştır. Fakat inat ve küfürde ısrar edip diyecektir ki, *"Ben de diriltir ve öldürürüm."*[18]

Dikkat edilmezse burada bir kısım avam kimseler aldanabilirler. Yani Nemrut ufak tefek gözbağcılığı ile öldürme ve diriltmeyi taklit etmeye yeltenerek, halkı kandırabilir. Hz. İbrahim bunu sezerek müteakiben taklidi imkânsız olan bir hususa dikkat çeker. Öyle ki, Allah'tan başkasının bunda herhangi bir müdahalesi kat'iyen söz konusu olamaz.

*"İbrahim: 'Allah, güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir!' deyiverdi."*[19]

İhyâ ve imâte cüz'î bir dairede tecellî ettiğinden dikkatle tetkik etmeyen, hayat ve memâtın hakikatini tam mânâsıyla anlayamayabilir. Onun içindir ki burada cüz'î bir daireden küllî dairedeki bir tecellîye geçilmiştir. Bunu, en

müdakkik, mütefekkir ve mütefennin biri anlayabileceği gibi, en âmi çoban dahi rahatlıkla anlayabilir. Güneşin doğup batması, esasen yeryüzünde bir hayatın var olması ve yok olması demektir. Bu çarkın ve zembereğin hareketi, güneşin doğup batmasıyla çok ilgilidir. Keza insanın ömrü de…

Biraz daha öteye gidersek, sistemimizin ömrünün de güneşin hareketleriyle alâkalı olduğu görülür. Günlerin ve mevsimlerin birbirini takip etmesiyle, yerde milyonlarca ve milyarlarca hayat ve ölüm hâdisesi söz konusudur. Allah'ın iradesi hep bu şekilde tecellî eder durur yeryüzünde. Öyle ki günlerin, ayların, mevsimlerin deveranı ile Allah birdenbire koca bir baharı bütün ihtişamıyla insanın önüne serer. Yazı bütün letafetiyle, hazan mevsimini de hüznüyle ortaya koyar. Ardından upuzun bir kış mevsimiyle de binlerce, milyonlarca ölüm sahneleri sergiler. Bunların hepsi güneşin doğup-batmasıyla yakından alâkalıdır. Bütün hayata gelişler ve veda edişler; ihyâ ve imâteler böylesine bir tecellî temadisi neticesindedir.

İşte böyle bir üslûpla Hz. İbrahim, küllî bir dairede cereyan eden delille kâfirin sesini soluğunu kesiverir. Kur'ân, kâfir Nemrut'un bu delil karşısındaki şaşkın tavrını beyan ederken; *"Kâfir yutkundu ve sesini kesiverdi."*[20] der. Avamca tabiriyle kâfir "gık" bile diyemedi ve apışıp kaldı. Ortaya atılan delil çok açıktı. Hiç kimse "Acaba ne demek istedi?" şeklinde sormadı; soramazdı da.

İşte Kur'ân bu kadar açık alıyor, besâtet içinde işliyor her meseleyi. Mütefennin bir insan müdakkik nazarıyla baktığı zaman, güneşin doğuşu ve batışıyla, baharda neler olur, kışta neler meydana gelir, bunu detaylarıyla anlar. Aynı âyetlerden sıradan bir insan, hatta âmi bir çoban dahi bir şeyler çıkarır; çıkarır ve kamet-i kıymetince belli değerlendirmelerde bulunur. Ne seviyede düşünürse düşünsün hayattan ve memâttan bir mânâ çıkarabilir. İhyâ ve imâteyi o dar düşüncesi içinde kendine göre değerlendirebilir.

Yaratıcı ve yaratılış meselesi, tarih boyunca bütün mütefennin, mütefekkir ve müdakkik akılları meşgul edegelmiştir. O kadar ki, bu mevzuda binlerce eser ortaya konmuştur. Kelâmcıların "burhan-ı temânu" dedikleri bir delil ve istidlâl çeşidi vardır ki, bu, kâinatta iki elin aynı anda tasarrufunu reddeden, ona imkân vermeyen, diğer yandan mevcudattaki vahdet ve nizamın menşûruyla müşâhede edilen bir delil-i kadim u kavîdir.

Diğer bir yaklaşımla, kâinatta bir "redd-i müdahale" (gayrin müdahalesini

reddetme) kanunu mevcuttur. Bediüzzaman'ın ifadeleri içinde de sık sık tekerrür eden izah tarzıyla, *"Bir yerde iki amir, bir köyde iki muhtar, bir kazada iki kaymakam, bir vilayette iki vali olmaz; olsa karışıklık çıkar."* ve nizam zîr ü zeber olur.[21]

Bu misaller, mevcut kanunu en âmi akıllara dahi anlatacak keyfiyette irad edilmiş örneklerdir. Biz bu redd-i müdahale kanununu devlet mekanizmasının işleyişinde her zaman müşâhede edebiliriz. Nasıl ki devlet idaresine, idari mekanizmanın dışında başkalarının karışması ile sık sık hercümerçler meydana gelir. Öyle de, kâinatın sevk ve idaresine ikinci bir elin karışması, orada öyle hercümerçler meydana getirir. Oysaki kâinat, o muhteşem nizam ve intizamı ile tıpkı denizlerde rahatlıkla yüzebilen bir gemi gibi varacağı sahile doğru âhenkle yol almaktadır. Bu da bize, kâinatın idaresine karışan ikinci bir elin olmadığını gösterir. İşte kelâmcılar bunu "bürhan-ı temânü" dedikleri bir delile dayanarak ispatlamaya çalışırlar ki, erbabınca bu önemli bir istidlal yoludur.

Gerek Müslüman filozofları ve gerekse kelâmcıları asırlarca meşgul eden bu mesele, Kur'ân-ı Kerim'de öyle bir sadelik içinde ele alınıp anlatılmıştır ki, âdeta her şey iki-üç kelimenin büyülü ifadesine emanettir. Evet, Kur'ân, bütün kelâmcıların ve filozofların söyleyeceği/söyleyebileceği şeyleri işte böyle bir yarım âyetle söyleyivermiştir. Bu itibarla denebilir ki, eğer insan aklı, Kur'ân'ın anlatmış olduğu bu yüce hakikate ulaşmışsa, sadece ve sadece Kur'ân'ın dediği şeyi, ama farklı ve değişik bir ifade ile tekrarlayıp duracak; ulaşamamışsa, ömür boyu hayret içinde kalacaktır.

Evet, ezelden ebede kadar hepimizin müstenedi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'daki şu âyettir: لَوْ كَانَ فِيهِمَا اٰلِهَةٌ إِلَّا اللّٰهُ لَفَسَدَتَا *"Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar olsaydı, (yer ve gök) ikisi de bozulup gitmişti."*[22]

Evet, eğer göklerde ve yerde Mâbud-u Mutlak ve Maksud-u bi'l-İstihkak'tan başka tasarruf ve müdahale edici biri olsaydı, yer gök fesada giderdi. Bu açıdan şu nizam ve intizam, bu âhenk ve binlerce hikmet dolu kitap gösteriyor ki, kâinat sayfalarına müdahale eden ikinci bir varlık yoktur.

Âyetin bizzat kendi mantığı içinde derinleşecek olursak, onun hakikatine biraz daha yaklaşmış oluruz. Şimdi diyelim ki, –farzımuhal– göklerin ve yerin yaratılmasında iki el tasarruf etmiştir. O takdirde bu iki el, aynı eser üzerinde ya eşit kudrete sahip bulunacak veya biri daha güçlü olacaktır. Biri o eseri

yapmaya kadirse, diğerinin bulunması abes, eğer kadir değilse, o zaman o da âciz sayılır. Acz ise, hilkate müdahale edemez; zira hilkat nâmütenâhî kudret ister. Müsavî iseler ve birincinin yaptığını diğeri yapmıyorsa "içtima-i zıddeyn" olacak, biri ihyâ ederken öbürü imâte edecektir. Buna göre de her halükârda bir kısım düzensizlik ve noksanlıklar ortaya çıkacaktır. Âciz olan ise Allah sayılmaz. Zira Allah (celle celâluhu) zaaftan, iktidarsızlıktan, aczden müberrâ ve münezzehtir.

## F. İhlâs Sûresindeki Mucizevî Besâtet

Tevhid-i Ulûhiyet'e ait bir sûre olan İhlâs sûresinin icmâlî meali şöyledir: قُلْ هُوَ اللّٰهُ أَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ *"De ki, O Allah birdir. Allah Samed'dir (Her şey varlık ve bekâsını O'na borçludur. Her şey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Her şeyin başvuracağı, yardım dileyeceği tek varlık O'dur). Kendisi doğurmamıştır ve (başkası tarafından) doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi (değildir ve) olamamıştır."*[23]

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, tevhid-i ulûhiyeti ifade eden bu mübarek sûrede, Allah'ın varlığını, O'nun kâinatta tek tasarruf sahibi olduğunu, herkesin ve her şeyin O'na müteveccih bulunduğunu, O'na dayanmadan hiçbir şeyi izah etmeye imkân olamayacağını gayet veciz olarak anlatır: *"De ki, O Allah birdir."* Evet, Allah birdir çünkü *"Allah Samed'dir."*

Bu cümleler birbirinin hem delili hem illeti durumundadır. Allah ki, her şey O'na muhtaç, ama O hiçbir şeye muhtaç değil; O haşr u neşretmezse baharın gelmesi mümkün değildir. O canlıları yaratıp dört bir yana yaymazsa, herhangi bir canlının kendi kendine gün yüzüne çıkma ihtimali yoktur. Baharın gelmesi de, canlıların vücud bulması da O'na muhtaçtır.

Bugün pek çok dallarıyla ilimler de aynı şeyi söylüyor; sebepsiz ve failsiz bir şeyin vücuda gelmesi mümkün değildir. Yani hem değişik ilim dalları hem de topyekün varlık ayrı ayrı delillerle Allah'ın yegâne yaratıcı ve güç sahibi olduğunu, eşi ve menendi olmadığını ifade ediyor. Hem de aklı başında erbab-ı basiret için başka delile ihtiyaç duyulmayacak şekilde ifade ediyor. Çünkü Kur'ân'ın bu sade ve anlaşılır dili, başka bir delile ihtiyaç bırakmayacak ölçüde açıktır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, felsefenin o anlamsız mugalâta ve kupkuru diyalektiğine de hiç mi hiç ihtiyaç duymamaktadır.

*“Ne doğurmuş ve ne de bir başkası tarafından doğurulmuştur.”*

Etrafımızda, nebatat, hayvanat ve insanlar âleminde mütemadiyen doğan ve doğuran şeyler görürüz. Her sınıfın kendilerine göre anneleri ve babaları vardır. Bunlar bir bakıma sebep-müsebbep, illet ve mâlul münasebeti içinde, şart-ı âdi unvanıyla kendi nev’ilerine dâyelik yaparlar. Bunlar, biri olmazsa diğeri olmayan ya da her ikisi olmadan bir üçüncüsünün varlığı esbap planında mümkün bulunmayan şeylerdir.

Bütün bu hususiyetler ise, arazların, cevherlerin ve yok olabilecek şeylerin hâssalarıdır. Zât-ı Ecell-i A’lâ’ya gelince O, bunların hepsinden münezzehtir. O, her an görüp durduğumuz nesneler cinsinden ya da mahluk ve varlıklardan bir varlık değildir. O, sebepler ve illetler neticesinde de meydana gelmiş değildir.

İşte âyet bir taraftan bunu anlatırken, diğer taraftan da Allah’a (celle celâluhu) evlat isnat eden bütün muharref din ve telakkileri temelinden sarsmaktadır. Hz. İsa, Allah’ın oğlu değildir, çünkü Allah evlattan münezzehtir. Ayrıca Hz. İsa ilâh da olamaz, zira o, bir anneden doğmuştur. İlâh odur ki, o, doğmamış ve doğurmamıştır. Hz. Üzeyir de O’nun oğlu değildir. (Bütün bunlar, kendini bilmezlerin türrehatındandır.)

İllet-mâlul, sebep-müsebbep kavramları gerek kelâm ilminde ve gerekse felsefede çok uzun bahisler ve misaller ile ancak anlatılabilmiştir. Hâlbuki Kur’ân, fevkalâde bir sadelik içinde her seviyeden aklın kavrayabileceği kolaylıkta, sadece yarım âyet ile bu önemli hakikati anlatmış ve dünya kadar problemi birden çözmüştür.

## G. Haşri İspat Eden Âyetlerdeki Sadelik

İbn Sina’ya demişler ki: “Bize öldükten sonra dirilmeyi ispat ediver.” O da, “Oraya akıl yoluyla gidilmez.” cevabını vermiş.[24] Oysa Kur’ân-ı Kerim’de haşirle alâkalı, akla hitap eden onlarca âyet vardır. Bu âyetler, alabildiğine sadelik içinde ve aklen imkânsız gibi görünen haşir meselesini gayet kolay izah etmektedirler.

Evet, Kur’ân’da haşir, uzun ve derin düşünmeye ihtiyaç bırakmayacak kadar kolay ve anlaşılır bir üslûp ile ele alınmıştır. Misaller çoğu defa insanın pratik hayatından seçilmiş ve herkesin gözle müşâhede ettiği, hemen her mevsim görüp izlediği eşyanın ölüp dirilmesinden örnekler verilerek istidlalde

bulunulmuştur. Yani, insanoğlunun da içinde bulunduğu ve hayatı beraberce yaşadığı, ölmeyi dirilmeyi paylaştığı nebatat âleminin ölüp dirilmesinden; onun da dirilmesine intikali sağlayacak pek çok tefekkürî ve tasavvurî koridorlar açılmıştır.

Bunların hemen hepsi, seviye farklı olsa da, akla hitap eden misallerdir. Kur'ân okuyan bir mü'minin bu âyetleri görmemesi mümkün değildir. Meselâ, öldükten sonra dirilmeyi kendine ait üslûp ve besâtet içinde şu âyet ne kadar kolay ve az kelimeyle ifade eder: كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ *"İlkin sizi O yarattığı gibi, dönüşünüz de yine O'na olacaktır."*[25]

Evet, nasıl daha önce Allah (celle celâluhu) sizi yeryüzünde hayata mazhar kıldı; öyle de, siz de mutlaka tekrar dirilip, O'na döneceksiniz. Kemikleriniz çürüse ve siz toz-toprak olsanız da, aynen bidayette var olduğunuz gibi tekrar varlığa ereceksiniz. Bu ifadeyi bir çobana da ifade etseniz ne denilmek istendiğini hemen anlayacaktır.

Bu meseleyi biraz daha açıp şöyle misallendirebiliriz: Bir mâbet düşünelim ki, muhteşem kubbesiyle, büyüleyici kolon ve direkleriyle, iç-dış tezyinatıyla bir şaheser ve sanat harikasıdır. Şimdi bu muhteşem sanat âbidesini taş üstünde taş bırakmayacak hâle getirip, sonra da onun mimarına, bu camiyi aynıyla yeniden inşa et deseniz, herhâlde o mahir sanatkârın, aynı plan ile o camiyi yeniden inşa edip yükselteceğinde tereddüde düşmezsiniz. Çünkü caminin bir planı vardır. Ayrıca, bir defa inşa edildiği için de, hayal ve tasavvurda mimari yapı iyiden iyiye şekillenmiş ve billûrlaşmıştır.

İşte Kur'ân bu espri içinde diyor ki: O, sizi ilk defa nasıl yarattı ve hayata mazhar ettiyse, sonra da aynı rahatlık ve kolaylıkla yeniden ayrı bir hayata mazhar kılacaktır/kılmaya muktedirdir.

Evet, mesele en basit şekliyle işte bundan ibarettir. Bunu, ilmî kariyere sahip bir ilim adamına götürseniz o, meseleye biraz daha derinlemesine bakarak, kendi ufku ve tasavvuru içinde, muhteva hakkında zannediyorum şöyle diyecektir: Biz yeryüzünde hayatın meydana gelişini hâlâ bir muamma olarak kabul ediyoruz. İnsanlık hangi seviyeye ulaşırsa ulaşsın, yine de canlıların sahip olduğu hayat iksirini meydana getiremeyecektir.

Pastör'ün "İlk canlı kendi kendine meydana gelmez." düşüncesi, Müller'in uzun denemeleri sonucunda bir şey elde edememesi, Rusya'da kırk senelik bir çalışmadan sonra, "Kimyahaneler canlı icat edemez." diyen Oparin'in itirafı,

bu kaziyenin canlı şahitlerinden sadece birkaçı. Evet, ister fezada ve isterse yeryüzünde olsun, araştırmacılar, canlı organizmaya ait bütün şartları ve unsurları bir araya getirseler de, Allah yaratmadıktan sonra kimya mârifetiyle herhangi bir canlı meydana getirememişlerdir ve getiremeyeceklerdir.

Şunu bir kere daha hatırlatmakta yarar var; yeryüzünde bir canlı organizma vardır. Bu canlı ister başka gezegenden gelmiş olsun, isterse burada yaratılmış bulunsun, mutlaka bunun bir başlangıcı olmalıdır. İşte Kur'ân, burada, en mütefennin ve müdakkik kimselerden en âmi insanlara kadar herkesin anlayıp kanaat edeceği bir üslûpla şöyle demektedir: Allah sizi yeryüzünde, aklınızın alamayacağı, kıstaslarınızla izahını yapamayacağınız ve ilmî kanunlarınızla bir ad koyamayacağınız harika bir tarzda meydana getirmiştir. Ölüp toprağa gömüldükten sonra da o ilk yaratılış gibi sizi yeniden varlık sahnesine çıkaracaktır; bunda şüpheniz olmamalıdır.

Hayat iksirinin nasıl bir sır ve muamma olduğunu derinlemesine bilmek ve bu iksirin yeryüzündeki sonsuz cilvelerini görmek isteyen müdakkik nazarlara ise şu âyetler yepyeni ufuklar açmaktadır:

*"De ki, yeryüzünde gezin, bakın o yaratılış nasıl başladı! Sonra Allah, ahiret dirilişini de işte öyle gerçekleştirecektir. Çünkü O, her şeye kadirdir."*[26]

Evet, yeryüzünde gezin dolaşın, hayatın nasıl başladığını görmeye çalışın. Bu mevzuda ilmî araştırmalarda bulunun. İlkbahardaki dirilişi, yaz günlerindeki gelişmeleri ve kıştaki ölümleri tetkik edin. Değişik yönleriyle hayatın sırrını keşfetmeye çalışın; başlangıçta hayat, yeryüzünde nasıl başladıysa Rabbiniz sizi öteki âlemde de öyle diriltip ebedî hayata mazhar kılacaktır.

*"Allah'tır ki, gönderdiği rüzgârlar bir bulut kaldırır, derken Biz onu ölü bir beldeye süreriz, ölmüş olan yeri onunla diriltiriz. İşte (ölülerin) dirilip kalkması da böyledir."*[27]

Ölü bir rüzgâr ve ölü bir belde.. derken yağmur yüklü bulutlar. Ve tabiî, Allah'ın iradesi tecellî etmeyince, hayattan ve var olmaktan bahsetmek mümkün değil. Evet, *"Arz ölmüş, toprak çoraklaşmış, beldeler kupkuru hâle gelmişken bu sebepleri hazırlayarak onu ihya eden ve canlandıran Biziz Biz!"* diyor Kudret-i Sonsuz. Ondan sonradır ki, zerreler ve küreler âdeta bir hayat iksiri ile harekete geçiyor ve umumî bir ölümün ardından O her şeye canlılık üflüyor. *"İşte (öldükten sonra) dirilme de böyle."*

Gerçek bu iken ne diye koca bir hayatı ademe mahkûm ediyoruz? Binlerce, milyonlarca dirilmeleri görmezlikten gelerek "ebedî ölüm" teraneleri ile bu tatlı hayatı zehir hâline getiriyoruz? Etrafımızda olup bitenlere, ölüp de tekrar ve tekrar dirilenlere bakıp yeni bir diriliş mülâhazasıyla hayatımıza hayat katmalıyız...

Evet, kendi dirilişimizi düşünerek, hayat felsefemizi, inanç ve akide yapımızı buna göre tanzim ederek yeni ihsaslara, yeni duyuşlara ulaşabiliriz. *"Hem o su ile ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır."*[28] Nasıl ölen yaprak canlanıyor, ağaçlara taptaze bir hayat akıp geliyor ve bitkiler fışkırıp yerden çıkıyor; siz de kabirlerinizden öyle taptaze bir can bulup çıkacaksınız. Yani bugün yeryüzünde su ile hayatı meydana getiriyoruz, yarın da bir başka şeyle aynısını yapacağız. Ama bir gerçek var ki, öyle ya da böyle siz, haşir için kabirlerden diri olarak çıkacaksınız.

Kur'ân, daha onlarca âyetinde hep öldükten sonra dirilmeyi anlatır. Sadece zikredilen şu üç-beş âyetin bile, Kur'ân'ın haşri ispat etmede takip ettiği üslûp bakımından bizi aydınlattığı/aydınlatacağı kanaatindeyim.

Görüldüğü gibi Kur'ân, kesinlikle felsefecilerin ve mantıkçıların kullandıkları cerbeze ve diyalektiklere girmemekte; getirdiği deliller ile en âmi bir insandan en muannit akılcıya kadar herkesi ikna edecek keyfiyettedir. Bu âyetleri, üzerlerinde uzun uzadıya düşünmeden, sadece hızlı bir okumakla bile bir insan, kolayca muhtevaya intikal edebilmekte ve yeryüzündeki dirilmeler ile öldükten sonraki dirilme arasında irtibatlar kurabilmektedir. Demek ki, mebde-i hilkat perspektifiyle, haşrin ve neşrin çok kolay meydana gelebileceğini, uzun uzadıya aklî deliller serdetmeye lüzum duymadan bu kadar besâtet içinde ispat edebilme, sadece ve sadece Kur'ân'a has bir özelliktir. Ama idraki Kur'ân anlayışına kapalı, kafası felsefe hastalığı ile müptela ve mâlul kimseler, ya İbn Sina gibi diyecek veya çok sapık yollara düşeceklerdir. Bu yüzden müceddit ve büyük mürşitler her meseleyi Kur'ân metodu ile ele aldıkları gibi, onlar haşir mevzuunda da dolambaçlı yollara sapmadan, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın solmaz ve pörsümez beyanlarını esas almışlardır.

Her şeyden evvel Kur'ân, göklerin ve yerin yaratılışı gibi büyük bir meseleyi nazara vererek, haşr ü neşrin rahatlıkla olacağını dile getirmek sadedinde şöyle buyurur: *"Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini*

*yaratamaz mı? O, her şeyi yaratan ve her şeyi bilendir."*[29]

Yani Kur'ân diyor ki: Gökleri sayfa sayfa açan, sistemler hâlinde birbirinden ayıran, belli bir nizam ve âhenk ile onları birbirine bağlayan, sonra da yeri bir döşek gibi hazırlayıp istirahatınıza sunan, orada ayrı ayrı ve çeşit çeşit nimet sofralarını getirip önünüze koyan, sonra da buyur eden Allah'ın, sizi öldükten sonra diriltmeyeceğini mi zannediyorsunuz? Hâlbuki şu muhteşem kâinat, sayfa sayfa her mevsim ayrı bir güzellik, ayrı bir eda ile ve sürekli birbiri ardınca gelip giden nesillerle, her mevsim binlerce var ve yok olmalarla, tefekkür sahiplerine bir şeyler fısıldamakta, aklı ve vicdanı duru gönüller için neler ve neler anlatmakta.. hatta, çalışma melekesini yitirmiş beyinlere ne sırlı mesajlar fısıldamakta.

Evet, en bedevi ve müptedi bile, insana uzaktan göz kırpan yıldızlarla donatılmış şu müzeyyen sema âlemine, şu elvan elvan zemin yüzüne bakabilse, bunları böylece yaratan.. dahası gözümüz önünde her baharda pek çok âlemleri yaratan O zatın öldükten sonra, insanı tekrar diriltecek güce ve kudrete sahip bulunduğunu kabul etmemesi için kör, sağır ve kalbsiz olması lazımdır.

Evet, kâinatın mutlak hâkimi Allah'tır (celle celâluhu). İnsan, ister ışık hızıyla milyon kere milyon sene ötede bulunan nebülözleri, galaksileri ve sistemleri gösterebilecek bir teleskopla makro âlemi temâşâ etsin, ister elektro mikroskop ya da X ışınlarıyla mikro âlemlere baksın, en küçük âlemden en büyük âleme kadar her yerde ve her şey üzerinde Allah'ın tasarrufunu ve O'nun mutlak hâkimiyetini görecektir.

İşte beşer aklının idrak ve ihatasını aşan böyle geniş bir sahada hâkimiyetini her an insanlara duyuran Hz. Allah'ın (celle celâluhu), öldükten sonra insanı diriltmeyeceğini mi sanıyorsunuz? Yüz bin defa hâşâ ve kellâ!.. Böyle bir tasavvurdan insan vicdanı ürpermeli ve ürperir...

Evet, O, Hallâk-ı Âlem'dir. Her şeyi başta yaratan, sonra bu geniş dairede baş döndürücü bir düzen kuran O'dur. Bilerek ve planlanarak icra edilen şu sırlı yaratılış vetiresi ve bu muhteşem varoluş hâdisesi hiçbir zaman kör tabiatın işi olamaz. Zira bu yaratılış ve varoluş, her şeyi bilen, gören ve ihata eden bir ilme muhtaçtır. Öyle bir ilme de sadece ve sadece Hallâk-ı Âlem olan Allah sahiptir.

Bu ilim, yerin derinliklerindeki en gizli bir ihtiyacı olandan, kuruyan ve bir karbon yığını hâline gelen ağaçların yere düşen yapraklarına kadar her şeyi

gören Zât'ın ilmi olabilir. Keza insanın kendisinin dahi duyamadığı ve haberdar olamadığı benliğinin derinliklerinde gizli bulunan niyet ve hislerine muttali olan bir Zât'ın ilmi olabilir. O ilim ki, aynı zamanda kâinatın derinliklerinde olan galaksilere, nebülözlere de nigehbandır. Evet, ebedî ve ezelî ilmiyle Allah (celle celâluhu), her şeyi ihata etmiştir. Kâinatın biricik Hâkim-i Mutlak'ı O'dur. Dünyaya hükmettiği gibi ahirete hükmedecek de O'dur.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan daha bunlar gibi pek çok hakikati nazar-ı itibara sunarak, akıl ve vicdanları uyanık tutmak için bir hayli misal irad eder. Vicdanları, uzun bir kış uykusuna yatan hevam ve haşerat gibi uyuyan düşünce ve duyguları uyuşukluktan kurtarır ve onları yeryüzündeki hayatı ve hayat sırrını kavramaya davet eder. Nebatatın kış mevsiminde ölmeleri ve bahar mevsimiyle de dirilmelerini tablo tablo gözler önüne serer ve bunları insanın hayatına, ölümüne ve öldükten sonra dirilmesine birer benzer olarak sunar; sunar ki insan, en basit bir teemmül ile haşir hakikatini rahatça kavrayabilsin.

Gerçekten de insan, insafla Kur'ân'ın esrarına yönelse ve aklı da kalbiyle, vicdanıyla münasebete geçip onlara kulak verse, kâinat ve ondaki esrar karşısında büyülenmemesi imkânsızdır. Evet, böylelikle o, dünya hayatına ait yakîni kadar, ölüm hakikatine ve öldükten sonra dirilmeye de yakîn hâsıl edecektir.

## H. Kur'ân Âyetlerindeki Çok Yönlülük

Geçmiş kitaplar, değişik felsefî akımlar, ilmî ve fikrî gelişmelere ve gelişmiş toplumların fikir ve ruh hayatındaki seviyeye ayak uyduramadığı için hayat dışı kalmışlardı. Hükümleri askıya alınmış, tesirleri de yok olup gitmişti. Oysa Kur'ân, bütün hayatı kucaklama ve en küçük meselelere kadar her şeye ışık kaynağı olma vaadiyle gelmişti. Onun nâsihinde, mensûhunda, muhkeminde, müteşabihinde; mütefekkir, fakih ve mütefennin… hemen herkes için geniş bir mütalaa zemini mevcuttu. Evet insan, çok rahatlıkla, hiç sürçmeden onun enginliklerinde dolaşabilir ve rahatlıkla ondan yararlanabilirdi.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'da birbirini nakzeden ifadeler yoktu.. evet, insafla bakan bir kimse, onda herhangi bir tenakuz olduğunu söyleyemez. Yirmi üç senede, ayrı ayrı hâdiselerle alâkalı inmiş olmasına rağmen onun âyet, makta' ve sûrelerinde omuz omuza, yüz yüze ve diz dize bir vahdet müşâhede edilmektedir.

Kur'ân'da muamelata ait nazil olan ilk âyetler –alışveriş, şirketler ve feraiz

gibi– İslâm'ın içtimaî yapısını hazırlayan âyetlerdir. Bir hazırlık mahiyetinde olduğu için de bunlardan bazılarıyla alâkalı sonradan daha şümullü âyetler de nazil olmuştur. Önce nazil olan âyet ile sonra nazil olan âyet arasında bazen bir tenakuz olabileceği akla gelse de dikkatle tetkik edildiğinde herhangi bir zıtlık olmadığı hemen müşâhede edilecektir. Hatta zıtlık şöyle dursun, bunların arasında her zaman tam bir mutabakat ve birbirini tamamlayıcılığın var olduğu görülecektir.

Meselâ, vasiyet ile ilgili şu âyete bakın: *"Sizden öleceğini anlayan biriniz, geriye mal bırakacaksa; anası, babası ve akrabaları için, münasip bir tarzda vasiyet etmesi farz kılındı. Bu, haksızlık yapmaktan korunan takva ehli üzerine borçtur."*[30]

Arap Yarımadası'nda anne ve babanın tanınmadığı, bunların hukukunun ayaklar altına alındığı, insanların mallarında keyfemâyeşâ (diledikleri gibi) tasarruf ettikleri ve anne-babaya hak ayırmayı akıllarından bile geçirmedikleri bir dönemde âyet, evvelâ bir başlangıç olarak anneye-babaya vasiyette bulunulması gerektiğini hatırlatıyor. Bu âyet, daha sonra nazil olan ve anneyi-babayı "Ashab-ı feraiz" arasına alan âyete bir zemin hazırlamaktadır.

Evet, o güne kadar hakkı-hukuku gözetilmeyen ebeveyn üzerine ilk defa bu şekilde dikkatler çekiliyor. İnsana bu kadar hizmeti ve faydası dokunan, zâhirî esbap açısından onun varlığının sebebi olan ebeveyn hakkında Kur'ân ilk bu vasiyet âyetiyle, hürmet ve mürüvvet kapılarını aralamış oluyor. Derken belli bir süre geçtikten sonra da şu âyet nazil oluyor: *"Anne-babaya gelince, ölenin çocuğu varsa, onun terikesinden her birine altıda bir hisse vardır. Eğer çocuğu yoksa ve kendisine ana-babası vâris oluyorsa annesine üçte bir hisse vardır..."*[31]

Görüldüğü gibi âyetler, evlat vefat ettiği zaman anneye-babaya ne düşer, başka evlâdı olursa payı ne olur, dede-nine olma durumunda ne düşer, bir bir hepsine temas ediyor ki, bu, evvelki âyetin hükmünün nesh olması demektir. Şimdi burada zâhiren de olsa bir zıtlık göze çarpıyor gibi olabilir; oysa hükmün kalkmasına rağmen, işin ruhu hiç örselenmemiştir. Anne-baba yine muallâ haklarıyla yerlerini korumaktadırlar.

Bu açıdan denebilir ki, önceki âyet mevzua zemin hazırlıyor ve âdeta bir nevi efkârı yumuşatıyor. İkincisi de, onların haklarını tayin ve tespit ediyor. Tabiî evvelki mesele de tamamen rafa kaldırılmıyor. Hatta bu açıdan bazı

ulemâ Kur'ân'da neshi kabul etmemişlerdir. Cumhurun nokta-i nazarı neshin var olduğu istikametinde ise de, bu iki görüşü telif etmek de mümkündür. Evet, nesih vardır, ama mensûh olan da nâsih olana tebaiyetle, insanlığa, meveddete ve mürüvvete vesile olabilecek bir hüküm ihtiva ediyor olabilir. Bu takdirde de, evvelki âyetten faydalanmak her zaman mümkündür.

Kur'ân'ın getirdiği hayat nizamına, o günkü cemiyet alışık olmadığından her şey birdenbire ortaya konmamış, istenen şeyler âheste âheste gerçekleşmiştir. Evet, o gün, henüz beşerî ve içtimaî durum tam mânâsıyla tekâmül etmemişti. Bu yüzden Kur'ân'da, gerek bu başlangıç devreleriyle ve gerekse daha sonraki geçiş dönemleriyle alâkalı farklı hükümler ihtiva eden birçok âyet vardır.

Evet, onda, genel yapısı itibarıyla tahsise, ta'mime, takyide ve ıtlaka açık pek çok emir bulmak mümkündür. Kur'ân bir bütün olarak incelendiğinde, beşerin terakki ve tekâmülü ile çok yakından ilgili olduğu görülür. Asıl hükümlerin yanında, aynı seviyeden farz, vacip ya da haram gibi kesin hükümler ihtiva etmediği hâlde, tebeî olarak bir kısım hükümler vardır ki, bunlar, beşerin fıtratı ve toplumların karakterlerine ait gelişmelere ışık tutucu mahiyettedir.

Yine meselâ, Kur'ân'ın, değişik zamanlar itibarıyla farklı toplumların farklı anlayışlarına hitap ederken, zamanla meydana gelecek gelişmelere göre bir üslûp takip ettiği hemen fark edilir. Söz gelimi, daha henüz İslâm'ın ruhunu kavrayamamış, Kur'ân'ın ifade semasına yükselememiş ve bir çoban gibi körü körüne itikadında ısrar edenlere *"Sizin dininiz size, benimki de bana."*[32] ölçüsünü getirmiştir. Bazıları bunu laiklik olarak anlayabilirler. Ama bir zaman sonra o, kavl-i fasl ederek önceki âyetten ne anlamamız lazım geldiğini ortaya koyacaktır.

Evet, herkesin dini kendine ama kobra gibi zehirlemekten lezzet alan, hayat-ı içtimaiye için bir semm-i kâtil olan, vicdanı tefessüh etmiş ve kâinattaki âsâr-ı ilâhiyeyi görmezlikten gelen, hatta Allah'a (celle celâluhu) başkaldıran, İslâm'a ve Müslümanlara harp ilan eden müşriklere karşı tavır alınması gerektiğini ifade edecektir. Demek ki bu, bir dönemde böyle uygulanacak, bir başka dönemde de karşı tarafın genel durumuyla alâkalı farklı bir uygulamaya geçilecektir.

İşte örneği: *"Önceleri kendilerine kitap verilenlerden o Allah'a, ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlü'nün haram kıldığını haram*

*tanımayan, O'nun hak dinini din olarak benimsemeyen kimselerle zelil bir vaziyette tam bir itaatle, cizye verecekleri ana kadar mücadele edin."*[33]

Önce verilen emir ve mesaj ne olursa olsun burada her şey belli bir şart ve zamana bağlanmıştır. Yani onlar, İslâm'ı kabul eder, tecavüz ve şirretliği bırakır ve İslâm'ın intişarına mâni olmazlarsa, onlardan, Müslümanlardan alınan zekât türü, onların inkıyatlarını ifade eden bir cizye alarak musalahada (barış antlaşması) bulunmak suretiyle, artık mücadeleden vazgeçebilirsiniz, demektir.

Mesele bu seviyede mütalaaya alınınca insan, "Bu, kat'iyen Allah'ın (celle celâluhu) kelâmıdır, başkasının olamaz!" der.

Beşer, bundan sonra da Kur'ân'ın anlattığı bu devrelere şahit olacaktır. Evet, bir zaman olmuş, Müslümanlar, وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *"Kitap sahiplerinden çoğu, gerçek kendilerine besbelli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi imandan sonra küfre döndürmek isterler. Allah, yeni bir emir verinceye kadar, affedin, hoş görün."*[34] âyetindeki فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا emrini daha engince anlamış ve afv u safhta bulunarak, herkese tolerans göstermişlerdir. Ta Allah'ın (celle celâluhu) o diğer emri gelinceye kadar. Sonra o diğer emir gelerek, onlara bâdemâ daha farklı muamele yapılmasını emir sadedinde: *"Cizye verir, hâkimiyetinizi tanıyarak inkıyat ederlerse, oturup onlarla anlaşma ve sulh yapabilirsiniz."* diyerek, kalıcı hükmünü ortaya koymuştur.

Mü'minler zayıf durumda olduklarında nasıl, güç ve kuvvet sahibi olduklarında nasıl davranacaklar, bunların hepsini Kur'ân'da bulmak mümkündür. Bu itibarla da âyetlerin hepsi de fert, cemiyet, dava ve irşad adına binlerce hikmet ve maslahat ihtiva etmektedir.

Peşi peşine gelen ve birbirinin hükmünü nesh ya da takviye eden âyetler, esasen İslâm'ın genel karakteristik yapısını da göstermektedir. Meselâ, sadece otoriteyi tesise matuf nazil olan emirler esas alınarak hareket edilecek olsa, ihtimal dini sevdirmek asla mümkün olmayacaktır. Evet, böyle bir emre göre hareket edildiği takdirde, Müslümanların işi bundan ibaretmiş gibi bir vehme kapılınacaktır. Dolayısıyla da Müslümanlar, başkalarının vehmettiği gibi, vuran-kıran bir toplum zannedilecek ve onlara, önüne geleni kesip biçen

gaddarlar nazarıyla bakılacaktır. Oysa bir kısım kimselerden zekât mahiyetinde "cizye" unvanıyla vergi alarak sulh yoluna gidilse, zimmî hukuku icra edilerek azınlıklar vesâyet altına alınsa ve İslâm'ın güzel muameleleri insanlığın nazarına arz edilebilse, ihtimal ki birçok insan İslâm'ın güzellikleri karşısında ihtida edecektir. Tarihte bunun binlerce misalini görmek, göstermek mümkündür.

Mekke ahalisi Fetih günü İslâm'ın ve Resûlullah'ın afv u safhı sayesinde İslâm'a dehalet etmişti. Atalarımızın, Müslümanlığı kabulleri de –hem de kabileler hâlinde– böyle olmuştu. İslâm'ın çeyrek asır gibi kısa bir zaman dilimi içinde Afrika'dan Orta Asya steplerine kadar intişar etmesi, yine onun bu engin ve evrensel muamelesi sayesinde gerçekleşmişti.

Bu açıdan diyebiliriz ki, beşer fıtratına seslenen Kur'ân âyetleri her zaman ciddî bir vahdet sergilemektedir. Evet, gerçi Kur'ân'ın içinde nâsih ve mensûh vardır ama bütün bu ayrı ayrı gibi görünen âyetler değişik zaviyeden farklı farklı şeyler anlatmış ve her devirde değişik bir dalga boyunda nurlarını neşretmişlerdir. İnsanlık, afv u safh devresinde ona müracaat etmiş.. harp-sulh devresinde ona yönelmiş.. ve değişik problemler karşısında hep ona sığınmıştır. Kâfirin, münafığın, müşriğin iç ve dış dinamiklerini, onların bu dinamikleri küfür ve nifak hesabına nasıl kullandıklarını, toplumu nasıl ifsat ettiklerini de yine en çarpıcı yönleriyle ve misalleriyle bulmak, görmek için Kur'ân âyetleri emsalsiz ve tükenmez bir irşat hazinesidir.

Evet, insanı her hâliyle en güzel tarif eden Kur'ân'dır. Değişik toplumları, bidayet ve nihayetleriyle, her devirdeki gelişip güçlenme keyfiyetleriyle tahlil eden biricik kitap yine odur. Sapık idealleri, ideolojileri, toplumların tabiî tekâmülleri içinde ve herhangi bir komplikasyona sebebiyet vermeden söküp atan veya tadil eden de yine odur. O, her zaman dinamik bir güç kaynağıdır. Hâlbuki beşerî sistem ve müesseselerin en karakteristik yapısı, bunların tamamen esnekliğe kapalı olmalarıdır. Bu sistemlerde, insanın ruhî, fikrî ve hissî tekâmülü bir noktada takılıp kalmakta ve daha sonra da yozlaşmaktadır.

Evet, fıtrat, tekâmülünü, yani Yaratıcı'nın kendisine çizdiği kemalini tamamlayamazsa tefessüh eder ve zamanla güdükleşir. Fıtrattaki hareket ve canlılık beşerî tekâmülün önemli bir dinamiğidir ve Kur'ân sürekli bu dinamiğin değerlendirilmesini salıklar. Beşerî ideolojilerin kısa bir süre sonra insan idrakine dar gelmesi, insanları yeni arayışlara zorlamasına karşılık, Kur'ân'ın, her zaman sıkıntı ve ihtiyaçlarımızla bizi kucaklaması onun bu

dinamiğinin ifadesidir.

1 Aliyyülkârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh* 1/332, 7/375, 8/431.

2 Nûr sûresi, 24/40.

3 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.297 (Yirmi İkinci Söz), s.331 (Yirmi Üçüncü Söz), s.643 (Otuz İkinci Söz), s.712 (Otuz Üçüncü Söz), *Asâ-yı Musa* s.92 (Âyetü'l-Kübrâ).

4 Abese sûresi, 80/24-32.

5 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/136; Saîd İbn Mansûr, *es-Sünen* 1/181.

6 Nahl sûresi, 16/67.

7 Bakara sûresi, 2/219.

8 Nisâ sûresi, 4/43.

9 Mâide sûresi, 5/90.

10 Nahl sûresi, 16/67.

11 Bakara sûresi, 2/219.

12 Nisâ sûresi, 4/43.

13 Mâide sûresi, 5/90.

14 Bakara sûresi, 2/179.

15 Hicr sûresi, 15/94.

16 Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/149; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 14/86.

17 Bakara sûresi, 2/258.

18 Bakara sûresi, 2/258.

19 Bakara sûresi, 2/258.

20 Bakara sûresi, 2/258.

21 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.743 (Otuz Üçüncü Söz, Otuzuncu Pencere), *Şualar* s.14 (İkinci Şua, İkinci Makam).

22 Enbiyâ sûresi, 21/22.

23 İhlâs sûresi, 112/1-4.

24 Bkz.: İbn Haldun, *Mukaddime* s.519.

25 A'râf sûresi, 7/29.

26 Ankebût sûresi, 29/20.

27 Fâtır sûresi, 35/9.

28 Kaf sûresi, 50/11.

29 Yâsîn sûresi, 36/81.

30 Bakara sûresi, 2/180.

31 Nisâ sûresi, 4/11.

32 Kâfirûn sûresi, 109/6.

33 Tevbe sûresi, 9/29.

34 Bakara sûresi, 2/109.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
# KUR'ÂN'IN KENDİNE HAS İFADE DİLİ ve KARAKTER TASVİRİ

## KUR'ÂN'IN KENDİNE HAS İFADE DİLİ ve KARAKTER TASVİRİ

Şu ana kadar, üzerinde durabildiğimiz kadarıyla gördük ki, Kur'ân beşer tarafından ortaya konması imkânsız ilâhî bir şaheserdir. Her şeyden evvel onun kendine has karakteristik bir ifade ve konuşma tarzı vardır. O, bu muhteşem ifade tarzıyla, her zaman insanları çok farklı bir sıcaklıkta kucaklar. Bu yönüyle de o, ne Allah'tan gelen sair kitapların ifadelerine ne de beşerî kelâmların, hatta en mükemmel akıllardan çıkan ifadelerin hiçbirine benzememektedir.

Kur'ân'ın kendine has o enfes üslûbunu zevketmek ve arz edeceğim bir kısım misallerin daha iyi anlaşılması için az da olsa araştırma yapmaya, ilim irfan adına biraz olsun derinleşmeye, biraz da bediî zevkten hissedar olmaya ihtiyaç vardır. Her şeye rağmen biz böyle bir kitleyi karşımızda var sayarak misalleri arz ederken, mümkün olduğu kadar o kitlenin anlayış seviyesine göre sunmaya çalışacağız.

Biz, Kur'ân'ın karakteristik ifadesi sözcüğüyle şunu kastediyoruz: O, pek çok meseleye girer, pek çok konuyu ele alır ve tahlil eder. Meselâ o, yerinde maziden ve gelecekten bahisler açar, geçmişi-geleceği çizgi çizgi gözlerimizin önüne serer ve bunu yaparken de âdeta bahsettiği yerleri, cemaat ve fertleri bütün karakteristik yanlarıyla gözlerimizin önüne serer.

Evet, o konuşurken âdeta geçmiş kavimler, o kendilerine has mimikleriyle, tavırlarıyla, oturup kalkmalarıyla birden gözlerimizin önünde tülleniverir. İngiliz edebiyatı tarihinin en meşhur siması, bugün de zevkle takip edilen Shakespeare (Şekspir)'in, o engin tasvir gücüyle ve edebî bir enginlik içinde vak'aları nasıl tasvir ettiğini zevkle okursunuz. Oysaki bu tasvir gücüne rağmen, yine de beşer karihasının bütün zaaflarını bu üstün tasvirlerde görmek mümkündür.

Şöyle ki, Shakespeare de olsa, eski devirlere ait vak'aları kendi

hususiyetleriyle vermeye çalışırken, olayları tasvirde yine de kendi devrinin sesini soluğunu aksettirir. O kadar ki, neredeyse kendi döneminin insanlarının hayat hikâyelerini anlatıyor sanırsınız. Oysa beşer, o vak'aların cereyan ettiği güne nispetle çok değişmiş, çok farklılaşmıştır. Hayat şartları, hayat standartları, düşünce ufku bütün bütün başkalaşmış ve ayrı bir hâl almıştır. Ne var ki o, bunları görmekten ve ihata etmekten çok uzak bulunmaktadır.

Oysaki Kur'ân-ı Kerim'de geçmişe ait vak'aları ele alıp takip ettiğiniz zaman, Nuh kavmini, Âd ve Semud'u en ince ruh hâlleri ve en karakteristik yanlarıyla olduğu gibi görebilirsiniz. –Allah'ın salât ve selâmı o devirlerde yaşayan ve bu âsi ve tâği cemaatlere nebilik yapmış bütün peygamberlere olsun.– Burada elbette ki, Allah'ın mu'ciz kelâmı ile, beşer karihasının her türlü zaaflarını taşıyan Shakespeare'in veya bir başkasının yazdıklarını mukayese ediyor değiliz. Bizim maksadımız şudur:

Kur'ân, geçmiş milletleri anlatırken, o cemaatleri bütün hususiyetleriyle, bir sahne ya da sinema perdesinde, olup bitenleri sergiliyormuşçasına tablolaştırıverir. Kur'ân'da değişik devirlere ait ayrı ayrı insanları anarken, çok farklı devirleri insanlarıyla beraber birden duyar ve yaşarsınız. Figürler, figüranlar tamamen birbirinden farklıdır. Ve siz, Kur'ânî vak'aları peşi peşine takip ederken onda, roman ve tiyatrolarda çokça karşılaştığınız o acayip hortlakları da göremezsiniz. Zira Kur'ân, vak'aları takdim ederken, doğrudan doğruya onları hayatın içinden alır veya aynı hayat misalleriyle insanların görüşlerine arz eder. Ve böylece, bir ders içinde bin dersi birden verir.

Evet, işte Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın eşsiz ve benzersiz bir yönü! Onun aydınlık beyanında, şahıslar, mekân ve menziller okuyucunun hayalinde öyle canlanır, âbideler hâlinde hususî eda ve havalarıyla tecessüm eder ki, yüzlerce hâdise, yüzlerce şahıs zikredilmesine rağmen hiçbiri, ne zaman itibarıyla ne de keyfiyet itibarıyla karışmaz ve okuyucunun zihnini bulandırmaz.

Orta Çağ'ın meşhur ressamlarından Mikelanj, Hz. Musa'nın heykelini yapmış, bununla kendini veya Hz. Musa'yı anlatmak istemiş. Bu heykelin ne derece Hz. Musa'yı temsil ettiği belli değil. İhtimal bazı kaba hatları ile onu hatırlatıyor olabilir. Fakat ondan sonra gelen üç-dört asrın bütün mütefennin, mütefekkir ve sanatkâr insanları, eserle verilmek istenen şeyin verilip verilmediğine bakmadan bu sanatı asırlarca alkışlamışlardır...

Hâlbuki Kur'ân, hangi meseleyi ele alırsa alsın, kendi mücerret çizgisi ve üslûbu içinde asla putlaştırmadan, totemleştirmeden müşahhasın kat kat üstünde

mücerret fikirlerle o meseleyi öyle sunar ki, sunduğu şeylerin silüeti, anında insanın kendi tahayyül ve tasavvurlarında canlanıverir.

Kur'ân'ın ifadesine ait diğer bir hususiyet de, meseleleri tasvir edip insanlara anlatırken, onları insanın içinde ciddî bir ürperti veya iştiyak hâsıl edecek tarzda anlatmasıdır. Meselâ, kötülüklerden bahsederken, insanda ciddî bir nefret hissi uyandırır. Onun ifadelerinde kötülük mide bulandırıcı, ruhlarda burkuntular hâsıl edici keyfiyetiyle ve tiksindirici mahiyetiyle insanın karşısına çıkıverir.

Yukarıda Hz. Musa'ya benzetilmeye çalışılan heykeli misal verişimiz şundandır: Sanat da, insanın, duygu ve düşüncesini ifade şekillerinden biridir. Sanatkâr, duygu ve düşüncelerini topluma arz ederken, onları sanatla ifade etmeye çalışır. Yani düşündüğü veya eşyada yakaladığı bir güzelliği müşahhaslaştırmak veya mücerret bir çerçevede başkalarına sunmak ister. Ne var ki, bunda her zaman başarılı da olamaz. Çok defa sanat ile toplumun gerçekleri ve güzellikleri paralellik arz etmeyebilir. Ayrıca sanattaki müşahhaslık, putçuluk ve totemcilik gibi toplumun karakterine ve ahlâkına ters bir duruma da yol açabilir.

Sanat, hususiyle de müşahhas şekliyle bir üslûptur, bir tasvirdir; ama o, Kur'ân'ın üslûp ve tasviri karşısında mukayese edilemeyecek ölçüde yaya ve geridir. Zira o, eşyayı tek boyutlu ele alır ve öylece yansıtır. Onda canlılık, hareket ve sürekli farklılık içinde tüllenen güzelliklerden söz etmek mümkün değildir. Kur'ân ise, bunu tam mânâsıyla verebilir, onun verdiği her misalde, anlatmak istediği hususiyetler bütün canlılığıyla tüllenir; tüllenir de, o ifadeler zaman ve mekânın tek boyutlu sınırlarında törpülenmez, solmaz...

Bir diğer husus da şudur: Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, maksadını ifade ederken, çok veciz bir şekilde ve her şeyi kısa birkaç cümle veya bir-iki kelime içinde başarıyla anlatır. Öyle ki, o maksadı ifade etmek için, seçtiği kelimelerden başka kelimelerle o maksadı anlatmaya imkân yoktur. İnsan, onun birkaç cümlesi içinde, başka kitaplarda bulamadığı renginlik ve zenginlik karşısında kendinden geçer.

Kur'ân, geçmiş peygamberleri, o peygamberlerin kavimlerini, yerleriyle-yurtlarıyla dile getirirken veya oralarda yaşamış insanları arz ederken, "o milletler nasıl milletlerdi, yaşayışları, duygu ve düşünceleri, takip ettikleri hayat düsturları nelerdi, medeniyette hangi seviyeye ulaşmışlardı?" bütün bunları iki-üç cümleden ibaret olan bir âyet içinde bulmak mümkündür. Üstelik

onun tasvirlerinde, her cemaati, kendi hususiyet ve karakteriyle diğerlerinden ayırmak da fevkalâde kolay ve rahattır. Bunların misallerini ve Kur'ân'ın bediî üslûbunu ileride göstermeyi düşünüyoruz.

Genel bir yaklaşım olarak şimdiye kadar, Kur'ân'ın tasvir gücü, kendine has üslûbu ve beşer tasavvurunu aşan zenginliğini arz etmeye çalıştık. Bu arada insan ve insan cemaatlerinin Kur'ân'ın eşsiz ifadelerinde nasıl yorumlandığını gördük.. gördük ve bildik ki, Kur'ân'ın harikulâde bir tasvir gücü ve ifade zenginliği var. Geçmiş zamanın bütün hâdise ve meseleleri, belli resimlere sıkıştırılmış olarak Kur'ân'da olağanüstü bir hâl alır. Öyle ki, değişik milletler, kendi karakterleriyle okuyucunun hayalinden resmigeçit yapıyor gibi dizi dizi gelir geçer. Hz. Lut (aleyhisselâm) kavminin, insanı tiksindiren ahlâksızlığı.. Hz. Şuayb'ın (aleyhisselâm) cemaati Eyke ahalisinin ticarî ahlâksızlığı, murabaha ve spekülasyonları, halkı aldatan tabiatları.. Hz. Musa'nın (aleyhisselâm) o hilekâr karaktere sahip muhatapları.. evet, bütün bu topluluklar, Kur'ân'ın âyet ve sûrelerinde bütün figür ve figüranlarıyla sıra sıra karşımıza dikilirler.

Kur'ân bu tabloları nazara verirken, insan artık bunlardaki teferruatı anlamada hiçbir şeye ihtiyaç hissetmez. Kelimelerdeki renk öyle seçilmiş, perdedeki ışıklar öylesine ayarlanmıştır ki, insan âdeta kendini bir piyes sahnesinde hissediyor gibi olur; bakmaya ve seyretmeye doyamadığı bir sahnede…

Kur'ân'daki toplum ve millet karakterlerini incelerken, çok defa karşımıza belli bir kısım şahsiyet ve tipler de çıkmaktadır ki, Kur'ân konuşup tasvir ederken, daima bu tip karakterleri nazarlarımıza arz eder. Bunlar bazen bir nebi olabildiği gibi, onlara intisap etmiş ümmetlerden herhangi biri de olabilir. İsterseniz şimdi –Allah'ın inayetiyle– Kur'ân'da tebellür edip, hususiyet arz eden birkaç insan tipi ve karakteri üzerinde durmaya çalışalım:

Meselâ Kur'ân, İsrailoğullarını anlatırken, bu cemaatin zimamdarı olan Hz. Musa'yı (aleyhisselâm) da resmederek bize sunar.. ve onu en temel karakteriyle bizimle konuşturur. Kur'ân'ın ifadelerinden, Hz. Musa'nın nasıl bir insan ve nasıl bir peygamber olduğunu anlamak mümkündür. Yüz hatları tamamen olmasa da nasıl bir fizikî yapıya sahip bulunduğu kıyafetname mülâhazalarıyla insanın gözünde âdeta canlanıverir.

Evet, bu ifadelerde, psikolojik yapısı, içtimaî hayattaki darbeleri, yapıcı ve birleştirici karakteri, büyük inşa gücü, daima ihtilallere, içtimaî hareketlere

sebebiyet veren bir kısım kimseleri terbiye ve irşad etmesindeki dirayet ve kiyasetiyle Hz. Musa'yı bulmak ve tanımak mümkündür. Hatta Kur'ân'ın tasvirinde, onun pazularını ve adelî gücünün nasıl olduğunu dahi yakalayabilirsiniz. Yüzünün hatlarını, bakışlarını, bakışlarındaki derinliği, sakalının yapısını, ona ait hemen her şeyi tasavvur etmek mümkündür. Kur'ân, işte her şeyi böylesine canlı ve zihinlerde kalıcı olarak arz eder.

Kur'ân bunları yaparken "Hz. Musa" diyerek bir başlık atmıyor. O, aynı anda yüzlerce şahsı birden nazara veriyor. Aksi hâlde sadece Hz. Musa'yı anlatmak için bile sayfalar yetmeyecektir. Oysa Kur'ân, pek çok kimseyi temel hususiyetiyle arz ederken Hz. Musa'yı da zaman zaman görüntüye alır, değişik konuşmalar, hareketler ve hamlelerle bir başka buudda onun da silüetini nazara verir ve yüzlerce hâdise, yüzlerce şahıs dile getirilirken herhangi bir kargaşa ve anlaşmazlığa sebebiyet vermeden, çok rahatlıkla dilediği tipi, arzu ettiği karakteri insanın duygularının içine akıtıverir. Üstelik de her hâdiseyi aynı tatlılık, aynı renklilik ve aynı canlılık içinde ele alarak...

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, Hz. İbrahim'i anlatır. Anlatma değil, onu öyle tablolaştırır ki, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) asırlar sonra bu ifadelere bakarak *"İşte ben, peygamberler içinde bu zata benzemekteyim."*[1] buyurur.

Evet, mesele o kadar açık ve nettir. Bu şahıs tipi öylesine ince teferruatıyla ortaya konmuş ve onun resmi o denli engin bir vuzuhla çizilmiştir ki, Nebiler Sultanı âdeta ona bakıyor ve beraberindekilere şöyle diyor: *"Şu gördüğümüz resim var ya, işte ruhuyla, hâliyle, karakter ve içyapısıyla ben ona benziyorum."*

Peygamber Efendimiz bunu derken sahabe de Kur'ân'dan Hz. İbrahim'e ait karakteri çok iyi yakalamış olacak ki, bu beyanı tasviple karşılıyor. Eğer onlar, Efendiler Efendisi'nin sözündeki tasviri kavramamış olsalardı, herhâlde bu sözden hiçbir şey anlamayacaklardı. Ama onlar, âyât-ı Kur'âniye'nin açık tasviri sayesinde bunu çok iyi anlamışlardı. Hem öyle anlamışlardı ki, yeni bir şey deme lüzumunu duymamışlardı.

Eğer bizler de Kur'ân'ı onların anladığı gibi anlayabilseydik, başka söz söylemeye hacet kalmayacaktı. Evet, o zaman hemen herkesi, elinde Kur'ân, Mevlâ-i Müteâl'in huzurunda ona teveccüh etmiş ve kendinden geçmiş bir hâlde görecektik. Tabiî bu arada, bütün ilim ve teknik mahfillerinin Kur'ân'ı

aziz tuttuğunu, her meselede evvelâ ona müracaat ederek teberrük ve teyemmünde bulunduklarını da müşâhede edecektik.

Evet, Kur'ân büyük Nebi Hz. Yusuf ve Hz. Süleyman'ı (aleyhimesselâm) anlatırken nasıl bütün hususiyetleriyle onları sahneye koyuyor, Firavun misali tipleri anlatırken de aynı şeyi yapıyor. Yani hususî ve umumî karakterlerin tablolarını çizip, onları öyle bir ortaya koyuyor ki, bununla modern tasvir sanatının varamadığı ufukları çok çok aşıyor. Aslında ne klasik ne de modern tasvirin, Kur'ân'ın ufkuna ulaşması mümkün değildir. Çünkü Kur'ân, Allah'ın sonsuz ilminden gelmiştir. Bu kaynak öyle engin, öyle derindir ki, seneler ve seneler hiç durmadan çağlayıp dursa ve vâridâtını sergilese yine tükenmeyecek, yine bitmeyecektir!

Kur'ân, mürai bir tipi nazara verirken, çevrenizde tanıdığınız ne kadar mürai varsa, anında hepsi birden kafa ve hayalinizde canlanıverir. Müttakî, alımlı, ülü'l-azm bir tipi tasvir edince de onu hemen önünüzde görüyor gibi olursunuz; olur da önünde serfürû edecek bir tavır takınırsınız.

Şunu ifade etmek yerinde olur: Kur'ân, gerek umumî ve gerekse hususî karakterleri tasvir ederken, çizgilerde, hatlarda, ışık ve kostümlerde, ciddî bir âhenge ulaşan mükemmel bir sahne meydana getirir. Bu sahnede her şey tastamam, tablo alabildiğine canlı, oyun son derece tatlı ve rengârenktir. Artık her şey, bu canlı ve renkli sahneyi seyredip yorumlayacak okuyucu ve müşâhedecilere kalmıştır. Onlar da aynı tazelik ve canlılık içinde, arz edilen sahneyle bütünleşebilirse, bütün masraf ve gayretlere değmiş, maksat da hâsıl olmuş olur. İşte sahabenin Kur'ân ve Sahib-i Kur'ân'ı anlaması bu ölçüde idi.!

İnşâallah önümüzdeki bölümlerde, farklı karakterler üzerinde duracak ve Kur'ân'ın tasvir gücünü temaşaya devam edeceğiz.

## A. Kur'ân'da Karakteri Deşifre Edilen Kavimlerden: Nuh Kavmi

Kur'ân, geçmiş kavim ve milletleri arz ederken, her toplumu kendi hususiyet ve karakteriyle arz eder. Öyle ki, onun bu husustaki belirleyiciliği sayesinde bir cemaati bütün ahvaliyle kolayca diğerlerinden ayırabilirsiniz. Şayet Kur'ân'ın âyetleri bu mülâhaza ile takip edilebilse, bir kısım toplumların temel karakterleri üzerinde hassasiyetle durulduğu görülecektir. Bu toplumlar, içinde rehberleri, öncüleri, suiistimal edilmiş veya edilmemiş sanat ruhuyla tarihleşmiş insanlarıyla bir bir belirir gözünüzün önünde.

Muhteşem binalar, debdebe içindeki hayatlarıyla tevehhüm-i ebediyet soluklayanlar.. ve görkemli âbideler, ebediyet duygularını izhar eden ve ebedden başka bir şeye razı olmayan gönüller ve ruhlar görür gibi olursunuz!

Kur'ân'da her peygamberin ümmeti ayrı ayrıdır. Kur'ân baştan sona gözden geçirilince, onun yüzlerce, binlerce cemaati gözler önüne serdiği görülür. Evet o, farklı bir üslûpla Hz. Âdem'den günümüze kadar yaşamış bütün toplumları, bütün fertleri karakterleriyle öyle bir resmeder ki, kendinizi onların içinde sanırsınız. Tabiî bütün bu cemaatleri, bu fertleri, böyle dar bir mevzu içinde anlatmaya imkân yoktur. Biz burada sadece Hud ve Şuarâ sûrelerinden, maksadı ifade sadedinde, bir kısım âyetleri dönüşümlü olarak serdetmekle iktifa edeceğiz. Şöyle buyrulur Şuarâ sûresindeki bir âyette: *"Sizden bu (tebliğ vazifesi)ne karşılık hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız Âlemlerin Rabbi'ne aittir."*[2]

Bilhassa Ramazan teravihlerinde hemen hepimizin duya duya âşinâ olduğu âyetler arasındadır bu âyet. Şuarâ sûresinde, bilhassa peygamberlerin sergüzeşt-i hayatları, mücadeleleri, mesajlarının ruhu ve onların istikamet üzere olan yaşayışları anlatılır.

Bunun yanında yer yer cemaatlerin, kabile ve kavimlerin durumları da ele alınır. Zikri geçen bütün peygamberlerin risalet vazifesi karşısında takındıkları müşterek bir tavır olarak bazı âyetler birçok defa tekrar edilir; edilir fakat her defasında ayrı ayrı hususlara dikkat çekilir. Bir yönüyle huy ve tabiatları birbirine benzeyen kavimleri dile getirmek için ilgili âyetler tekrar edilir. Zira küfrün muktezası olarak düşünce ve beyanların müşterek bir yanının da bulunması gayet tabiîdir.

Evet, Hz. Âdem devrinde küfür hesabına söylenen öyle sözler vardır ki, bu devirde de onları duymak mümkündür. Mütegalliplerin, mutasallıtların küfür hesabına söyledikleri, hatta medya ile topluma mâl ettikleri öyle şeyler işitiriz ki, imkân olsa da tarih öncesi kavimlerin küfür dolu hissiyatlarıyla bunları karşılaştırabilseydik, aynı şeyleri duyacaktık.

Ne var ki, bir de bunların ayrı ve birbirinden çok farklı yanları vardır ki, bu yönleriyle de tamamen birbirinden tefrik ve temyiz edilirler. Gelin şimdi şu ifadelerle bunu sezip almaya ve o insanları farklı yönleriyle yakalamaya çalışalım.!

*"Nuh kavmi de peygamberleri tekzip etti."*[3]

*“Kardeşleri Nuh, onlara: ‘Allah’tan korkun ve müttaki olun’ dedi.”*[4]

Yani Hz. Nuh (aleyhisselâm) onlara, “Allah’ın himayesine girin.. kâinatta cari kanunları doğru okuyup değerlendirerek onlardan istifade edin.. hayatınızı, körü körüne değil, şuurlu olarak yaşayın.. sizin için yegâne melce ve mence Allah’tır ve Allah’ın himayesidir. Sakın ola ki, evâmir-i ilâhiyeyi ihmal etmeyin!.” gibi tavsiyelerde bulundu. Ve bu vazifeyi yaparken de: *“Sizden herhangi bir ücret talep etmiyorum. Benim ücretim Âlemlerin Rabbi olan Allah’a aittir.”* dedi. Yani “Dûçâr olduğum bütün meşakkatlere ve maruz kaldığım bütün sıkıntılara karşı da sizden herhangi bir ücret ya da mükâfat istemiyorum. Ben, istediğimi yalnızca Allah’tan istiyorum… Evet, rızaya talip bir yürek ve samimiyetle meşbû bir ruh olarak mükâfatımı sadece ve sadece O’ndan istiyorum. Zira Allah’ın rıza ve rıdvanı her şeyden önde gelir. Hatta amellerime terettüp edecek semerelerde bile gözüm yok... Uhrevî semereye gelince, verirse onu da ahirette verecektir…” gibi sıcak ve samimî ifadelerini görürüz Hz. Nuh’un...

Bu esnada onun cemaati de, kendi heva, anlayış ve karakteristik durumuyla karşımıza çıkar. Hz. Nuh’un bu kadar saf, duru, sıcak ve tatlı istekleri karşısında onlar da karakterlerinin sesi ve soluğu olarak şöyle diyeceklerdir: *“Arkana hep sıradan kimseler düşmüşken kalkıp sana mı inanacağız!?”*[5]

Böyle bir karşılığın mânâsı şudur: Sana insanların en rezili ve ayak takımı ittiba etmektedir. Yani biz şimdi ayak takımının dinine mi gireceğiz?

O günkü insanların idrak ve kültür seviyeleri ne olursa olsun bunların kalbî ve ruhî hayatları açısından bomboş oldukları bir gerçek. Fikrî ve ilmî boşluğun gereği taassup, küçüklüğün gereği çalım ve caka, düşünce sistemlerinin yetersizliğinin ve tutarsızlığının ifadesi saldırganlık, bunların en mümeyyiz vasıflarıdır. Bu gurur ve kibir dolu yürekler, en ince evsafıyla bu birkaç kelimelik âyette bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır. Birkaç kelime ama bu kelimeler çok şey ifade etmekte ve o kavmin en bariz huy ve karakterini ortaya koymaktadır.

Biz bu kavmin en bariz yanlarını, Kur’ân’ın âyetlerinde okumaya çalışacağız:

Nuh kavmi, Hz. Nuh’un onca samimî gayretlerine rağmen imana geleceğe benzemiyordu. Şirk ve küfür, ruhlarında kökleşmiş hatta onların örf ve âdetlerini bile kendi tesirine almıştı. Bu yüzden gönlü vazife şuuruyla şahlanmış bu yüce insana karşı onun en hâlisâne davetlerine, çırpınmalarına

rağmen başkaldıracaklardı. Hatta yer yer olabildiğine küstahça bir tavırla onun karşısına dikilip şöyle diyeceklerdi: *"Ey Nuh! Bu dediğinden vazgeçmezsen, mutlaka (recmedilip) taşlananlardan olacaksın."*[6]

Evet, "Tıpkı zina yapmış, recme maruz kalmış suçlu bir insan gibi taşlarız seni!" diyorlardı. İfadeden anlaşıldığına göre, olabildiğine mütegallip bu cemaat, karşılarındaki bu gönlü kırık, arkasında kendine iman etmiş ciddî bir cemaati bulunmayan bu Nebi'ye apaçık meydan okuyorlardı. İhtimal, bunların bütün köy ve kasabalarında küfür ve putperestlik hükümferma idi.

Başka bir âyette ele alındığı gibi peygamberin bütün ceht ve gayretine rağmen, gönüllerinde zerre miktar bir erime, yumuşama ve uyanma olmayan bu putperest cemaat, küfür ve inat içinde kaba bir tabiat sergileyerek şöyle demişlerdi: قَالُوا يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ *"Ey Nuh! Bizimle mücadele ettin. Üstelik bunda da çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen haydi bizi tehdit ettiğin şeyi getiriver."*[7]

Kabalığa bakın ki, "cihad ettin, emr-i bi'l-mâruf yaptın." demiyorlar da, "cidal ettin, diyalektik yaptın, polemiğe girdin" diyorlar.. evet, "Hakk'ı anlattın, doğru olanın dellalı oldun" demiyor da, "cedel yaparak bizi iğfal etmek istedin" demeye getiriyorlar. Dahası فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا sözleriyle, "bütün dehanı, cehd ve gayretini cidal yapma mevzuunda kullandın" deme saygısızlığında bulunuyorlardı.

Tabiat ve karakteriyle muannit bir cemaatin, iç âlemini ifade bakımından ne mânidar! Ahiretten bahsediyorsun, Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vermeden söz ediyorsun, inanılmadığı takdirde başa gelecek belâ ve musibetlerden bahisler açıyorsun; onlarsa "Doğru söylüyor isen şayet, getir de görelim bu musibeti?" diyorlar. Demek ki, bunlar Allah'a da, peygamberlere de, ahirete de inanmıyorlar.

Biz bütün bunları, yukarıdaki şu bir-iki kelimelik âyetten anlıyoruz. Öyle ki, burada bir devir ve bir cemaatin, o muannit, o münkir, o küstah karakterinin nasıl tablolaştığını görmek mümkün. Tabiî bütün bunların karşısında da, Hakk'a ilticaı رَبِّ إِنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ *"Rabbim, ben (zâhiren) yenik düştüm bana yardım et!"* sözüyle sızlanan bir peygamber vardır.

Şimdi bir de Kamer sûre-i celilesine intikal ederek birkaç âyet ile bu hususun nasıl tasvir edildiğini görmeye çalışalım. Burada da Hz. Nuh'un

mağlup bir eda ile sızlanışı dile getirilir: فَدَعَا رَبَّهُ أنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ *"Bunun üzerine Rabbine 'Rabbim, ben yenik düştüm, yardım et (Allahım!)' diye yakarışta bulundu."*[8]

Şu inilti ve sızlanış içinde bir peygamberin, kendisini dinlemeyen, emir ve nehiylerden ibaret olan mesajlarına kulak tıkayan bir cemaat karşısında nasıl dilgir olduğunu, nasıl yanıp yakıldığını görmek mümkündür.

Evet, dua etti ve *"Mağlubum Allahım!"* dedi. Böyle bir durumda başka ne yapılabilirdi ki? Kadavralar gibi kaskatı kesilmiş ruhsuz bir cemaat vardı karşısında. Bazen kadavralarda bile insanın yüzüne bakarken yumuşak bir mânâ bulunabilir, ama bu cemaatte asla.. bu cemaat, granitler kadar sert ve cemadat kadar da ruhsuz idi. Ünsten de, ünsiyetten de fevkalâde uzak ve buz gibi bir hâlleri vardı. Bu yüzden Mevlâ-i Müteâl, Hz. Nuh'un o samimî ve içten iniltisine icabet buyurdu: *"Biz de boşalan bir su ile göğün kapılarını açtık."*[9]

Yani hayrın, bereketin geldiği semadan artık onların başlarına sağanak sağanak belâlar indirdik. Rahmet belâya dönüştü ve sular ayn-ı belâ oldu. Toprak belâ ile gerindi ve belâ püskürdü.. ve tabiî böyle bir noktaya doğru gidilirken Hz. Nuh da duyguda, düşüncede kurtuluşa ermiş olanların, dünyevî necatlarına vesile olacak gemiyi hazırlıyor, diğerleri ise, yer yer Hz. Nuh'la dalga geçmek için onun yanına uğruyor ve kendilerince onunla alay ediyorlardı.

*"Gözlerimizin önünde ve vahyimiz gereğince gemiyi yap ve zulmedenler hakkında Bana hitap etme (onların kurtuluşu için Bana yalvarma); artık onlar mutlaka boğulacaklardır."*[10]

O güne kadar böyle bir geminin bilinmediğini Kur'ân'ın bu âyetinden istinbat edebiliriz. Zira Allah (celle celâluhu) *"Bizim gözetimimizde"* buyuruyor. Yani "Bizim gözetimimiz ve nezaretimiz altında bir vapur yap. Bu vapurun plan ve projesini hazırlayacak olan da Biziz. Çünkü yapılacak olan bu gemi, sadece denizlerde yüzdürmek için değil, belki küre-i arzın bütününü veya mühim bir bölümünü su kapladığı zaman, sizi sahil-i selâmete çıkaracak, Cûdi-i emniyete götürecek bir vapur olması lazımdır. Bu yüzden de bizzat nezaretimiz altında yapılmalıdır."

O güne kadar böyle bir şey görmeyen Hz. Nuh'un kavmi fevç fevç geminin yapıldığı yere uğruyor, Hz. Nuh'la (aleyhisselâm) akılları sıra alay etmeye çalışıyorlardı; çalışıyor da işin ciddiyetini hâlâ anlamış görünmüyorlardı.

Ve böyle bir cemaate karşı, işin gayretullaha dokunması; dokunup da yerlerin sularını fışkırtması, semanın bütün sularını yere indirmesi, Cenâb-ı Allah'ın kendi peygamberine, ona inananlarla beraber necat ve selâmete giden yolu göstermesi… Evet, bütün bunlar öyle cazip bir üslûpla anlatılır ki, üstüne üslûp olmaz. İlâhî beyan, mebdei ve müntehası ile yığın yığın vak'ayı birkaç âyetle anlatır ama anlatılanlar mücelletlere sığmaz.

Evet, bu küfran cemaatinin yıllarca süren serkeşliğini anlatmak, mücadelelerle dopdolu bir peygamber hayatını aksettirmek, her iki kesimin de mimik ve davranışlarına kadar en ince ruh hâllerini ve çizgilerini üç-beş âyet gibi kısa cümleciklerle arz etmek, Kur'ân'dan başkasına nasip olmayan bir hususiyettir.

## B. Hz. Nuh'tan Hz. Hud'a Uzanan Mücadele Geleneği

Hz. Nuh'un kavmiyle olan mücadelesini ve kavminin ona karşı giriştiği temerrüt hareketini, Hz. Hud'un kavminde de aynen müşâhede etmekteyiz. İki inanmış insan, iki büyük nebi.. ve iki azgın cemaat... Şuarâ sûresinde fikren dolaşırken, yer yer o muhteşem binalarıyla beraber hâk ile yeksân olan Âd kavmini görür gibi olur ve ürpeririz.

*"Âd (kavmi) de gönderilen peygamberi yalanladı."*[11]

İfadelerden anlaşıldığı gibi, peygamberlerin hepsinin derdi davası birdi ve hepsi de aynı şeyleri söylüyordu. Evet, onlar insanların, Allah'ın himayesine sığınmalarını, Allah'a karşı saygılı olmalarını ve O'na itaat etmelerini istiyorlardı. Bu vazifeyi yaparken de "İş yaptım, ücretimi verin!" demiyor; aksine, "Biz, hasbeten lillah sizin için koştuk, hasbeten lillah yorulduk, sesimiz soluğumuz kesilinceye kadar sizin için gayret ettik." diyor ve mükâfatlarını Allah'a bırakıyorlardı.

Hz. Nuh devri artık çok geride kalmıştı; ama benzer bir karakterde bu defa da karşımızda Hz. Hud'un (aleyhisselâm) kavmi Âd vardı. Temelde karakter benzerliği varsa da, Âd kavmi oldukça farklı bir kavimdi. Hz. Nuh'tan sonra uzun yıllar geçmiş, artık umranlar kurulmuş, yeni yeni medeniyetler teessüs etmişti. İhtimal, bu yeni toplumlar için okumalar, yazmalar, bilmeler, ilim ve irfan sahibi olmalar âdiyattan işler hâline gelmişti. Her ne kadar modern tarih, yazıyı belli bir devre ile irtibatlandırsa da, bunu olduğu gibi kabul etme mecburiyetinde değiliz. Zaten insanlığın menşeinin mağara devri gibi muhayyel bir vahşete bağlanması kat'iyen mâkul değildir.

Biz, bu çizgideki tekâmülü temelden reddediyor, mağara devrini, taş devrini, tunç devrini kayd-ı ihtiyatla karşılıyoruz. İhtimal bütün bunlar, dinsiz tekâmülcülerin, dinli ve dinsiz milletlerin tarihine sokuşturdukları eraciften gayr-i makul şeyler ve ilmî bir mesnetleri de söz konusu değil.. zaten böyle bir şeyin aslının olmadığı da bugün bir kısım Batılı münekkitler tarafından ifade edilmekte. Evet, insanlığın yeryüzündeki neş'eti, peygamberlerle başladığı için, beşer tarihinin temelinde vahşet değil, o günün şartlarına göre bir medeniyet söz konusudur.

Hud kavmi deyip sadede dönüyoruz. Allah (celle celâluhu) bu azgın insanlarla alâkalı أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ اٰيَةً تَعْبَثُونَ *"Siz her tepe üzerinde (gelip geçenleri yanıltmak için) bir işaret yapıp da boş şeylerle mi uğraşıyorsunuz."*[12] buyurmaktadır.

O günün medeniyetini, sanatını, düşünce ve gelişme ufkunu göstermesi bakımından bu ifadeler fevkalâde önemlidir. Bu devir, insanlık tarihinde yepyeni bir devirdir. Kaleler, burçlar devri… Tıpkı Cenevizlilerin gittikleri her yerde, en sivri tepelerde kaleler yaptıkları gibi, Âd kavmi de, diğer milletlerden korunmak için burçlar, kaleler yapıyorlardı. Ayrıca, oyun ve eğlence için de benzer binalar inşa ediyorlardı. Kur'ân, بِكُلِّ رِيعٍ اٰيَةً تَعْبَثُونَ *"Eğlence yapmak, oyun oynamak için en zirvelerde ve dağların yamaçlarında binalar yapıyorsunuz."*[13] Yani, "gördüğünüz her tepeye bir bina konduruyorsunuz" der.

Esasen bu kısacık âyette anlatılan daha başka şeyler de var. Âyetin işaretinden anlıyoruz ki, o gün de saldırgan milletler mevcuttu ve onların saldırganlıklarından korunma yolları araştırılıyor ve o günün şartları içinde, zirvelerde, dağların bağırlarında kaleler, kuleler inşâ ediliyordu. Bunun yanında, cemaatin ayrı bir karakteri daha çıkıyor karşımıza:

وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ *"Siz, bir de mısna'lar veya masnu'lar yapıyorsunuz."*[14]

مَصَانِع, sanat mânâsına, مَصْنُوع'un cem'i olabileceği gibi, مِصْنَع'ın cem'i de olabilir. Bu da *"Siz sanat eserleri yapıyorsunuz."* demek olur. Fâni olan sözlerinizi, fenâya mahkûm olan hatıralarınızı, sanatla bâkileştirmek istiyorsunuz. Dünyada ebedî kalacak gibi, bakıp bakıp iftihar edebilecek, böbürlenebilecek harika saraylar, âbideler ve bir bakıma sizi putperestliğe götüren sanat eserleri meydana getiriyorsunuz. Öyle ki, bunlarla hep

övüneceğinizi ve gölgelerinde hep çalım çakacağınızı zannediyorsunuz…

Önceki bölümlerde Hz. Nuh'un (aleyhisselâm) putperest kavmini ve Hz. Nuh'a karşı başkaldırışını gördük. Gördük ki, tam dokuz asırlık bir mücadele neticesinde gelinen nokta bir avuç inanan insanın, Hz. Nuh'un kervanına katılmasından ibaret. Evet, işte bu insanlar o kadar inatçı, o kadar küfür ve tuğyan içinde idiler.

Yukarıda ana karakterine kısmen temas ettiğimiz Hz. Hud'un (aleyhisselâm) kavmiyle (Âd) ilgili ifadelerden –Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın ifadeleri içine girilebildiği ölçüde– taşları yontma, onlara şekil verme ve dağlara-taşlara ölümsüzlük duygusunu işlemenin mağrur, mütekebbir bir toplumun en bariz hususiyetleri olduğu hissediliyor. Evet, ortaya koydukları eserler, söz ve düşünceleriyle yan yana getirildiğinde görülür ki, bunların sanat ve mimari adına ortaya koydukları şeyler, birer sanat eseri olmaktan daha çok bir başkaldırma ve çalım âbidesi.. evet, Hz. Nuh'un kavmi ile Âd kavmini mukayese ederek ele aldığımızda, arada çok azim bir fark görürüz.

İşte onların söz ve tavırlarından bir kesit:

وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ *"Siz (insanları) derdest edip yakaladığınız zaman zorbalar gibi yakalıyorsunuz."*[15] Yani siz putperest, eşyaperest olmanın yanında, aynı zamanda hodfuruş, bencil, gaddar ve o kadar da zalim insanlarsınız. Sizin gibi düşünmeyenleri ele geçirdiğiniz zaman cebrin, kahrın en amansızını ve en imansızını onlara tattırıyorsunuz. Baskı, şiddet, zulüm, tabiatınızın bir yanıymışçasına bunları icra ederken asla rahatsızlık da duymuyorsunuz.

Peygamberleri onlara bunları söylerken, onlar da peygamberlerine karşı şöyle diyeceklerdir: "Ey Hud! Bize hiçbir delil getirmedin.. ahirete gidenler dönüp gelmediler ki, ahiretin var olduğuna inanalım. Sonra, bir Allah var dedin. O'nu göstermedin ki, varlığını kabul edelim. Peygamber olduğunu ileri sürdün, buna dair bir alâmet, bir mucize görmedik ki, peygamberliğine inanalım..."

Görüldüğü gibi, ortaya atılan itirazların hepsi de iddia kokuyor ve iptidaî, akılları gözlerine inmiş inkârcıların densiz mazeretleri... Benzer düşünceler az farklı bir üslûpla Efendimiz'e karşı da ifade edilmiştir; günümüzde de ifade ediliyor… *"Beraberinde bir melek gelse ya!"*[16] veyahut *"Bu Kur'ân, bu iki şehirden büyük bir adama indirilseydi ya!"*[17] Evet, bunlar kaba kuvvetin her

zamanki hırıltıları...

Kur'ân, o değişik anlayış, hava ve karakteriyle Hz. Hud'un kavmini, muhkem kaleleriyle, baş döndüren âbideleriyle, değişik türden heykel ve putlarıyla tekrar ber tekrar ele alır, zikreder. Hud kavmi, Hz. Nuh kavmine nispeten farklı bir küfür ve farklı bir kâfir tipi sergiler. Evet, sahneye farklı kavimler girince hemen Kur'ân'ın takdim keyfiyeti değişiveriyor.. ve her kavmi, her cemaati, kendine has özellikleriyle arz etmeye başlıyor.

Evet, Kur'ân'da yer alan kavim ve kabilelerin iç dünyalarına inebilsek Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın yaptığı karakter tiplemelerinde öyle bir dil kullandığını göreceğiz ki, beşer, bu kadar az kelâmla, tarihe mal olmuş bu ayrı ayrı toplumları böylesine veciz ifadelerle ortaya koymaya kat'iyen güç yetiremeyecek ve "Bu, Allah kelâmıdır, başka olamaz!" demekten kendini alamayacaktır.

## C. Müreffeh Hayatın Azdırdığı Cemaat: Semud Kavmi

Asrın tarihçileri, önceleri Semud kavmini inkâr ediyorlardı. Şimdilerde bir kısım arkeologların yaptıkları kazı ve araştırmalar neticesinde, Semud veya Temud diye adlandırılan, uzun asırlar önce hayat sürmüş bir kavmin var olduğu ortaya çıkarılmıştır ki, bu, Kur'ân-ı Kerim'in haber verdiği Hz. Salih'in kavmi Semud'dan başkası değildir.. ve arkada bıraktıkları kalıntılarla bizlere neler ve neler anlatmaktadırlar.

Düşünce tarzlarından hayat anlayışlarına, sanat telakkilerinden medeniyet seviyelerine kadar karakter ve kaderlerinin dili, tercümanı sayılan eserleri onları da her yanlarıyla ele verecek mahiyette ve nettir. Bunlar, ne zaman yaşamış.. ne kadar hükümran olmuşlar.. ve nasıl hayat sahnesinden silinmişler? Bu hususta beşer tarihi kat'î ve açık bir şey söylemese de Kur'ân en karakteristik yanlarıyla Semud kavmini deşifre edip gözler önüne sermektedir:

*"Semud kavmi de gönderilen elçileri yalanladı. Kardeşleri Salih onlara demişti ki: (Allah'ın azabından) korunmaz mısınız? Ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Ben sizden buna karşı bir ücret de istemiyorum. Benim ücretim yalnız Âlemlerin Rabbi Allah'a aittir."*[18]

Davet hep aynı; Hakk'a ve Allah'a davet.. öldükten sonra dirilmeye, haşre, hesaba.. ve kitaplara inanmaya davet. Ancak bütün bunlara karşı Semud kavmi

de tıpkı selefleri gibi sadece ret ve inkârla mukabelede bulunuyor. Tabiî buna karşılık Hz. Salih de yılmadan onları uyarmaya çalışıyor:

*“Siz burada güven içinde mi bırakılacaksınız sanıyorsunuz? Böyle bahçelerde, çeşme başlarında, ekinler ve yumuşak tomurcuklu güzel hurmalıklar arasında? (Güven içinde bırakılacak gibi) dağları yontup evler yapıyorsunuz. Gelin, Allah’tan korkun ve bana itaat edin.”*[19]

Evet, daha önce de olduğu gibi Kur’ân, salih bir peygamberin diliyle Semud kavmini tutuyor, sarsıyor ve: Siz şu ferih fahur yaşadığınız dünyada ilânihâye böyle keyfinize göre kalacağınızı mı zannediyorsunuz, diyor.

Evet, bahçelerin içinde, şakır şakır akan suların başında, her mevsim ayrı bir eda ve üslûpla şakıyan bülbüller arasında, ebedî kalacağınızı mı sanıyorsunuz?

Şimdi söz buraya gelmişken, Kur’ân ile tarihî bilgilerin, bu bölge üzerinde nasıl örtüştüğünü görelim. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*’ni yazan İsmail Hami Danişmend, aynı zamanda bir İslâm Tarihi Kronolojisi de yazmayı düşünüyordu. Fakat sadece bir medhal (giriş) yazıp gerisini getirmemişti. Merhum Danişmend yazdığı bu girişte, Ceziretü’l-Arap’taki umumî durumu arz ederken uzun uzadıya San’a’dan da bahseder. Ona göre, bir dönem Yemen’den kalkan bir insan, 50-60 derece sıcağın altında, başına güneş vurmadan, ayrı ayrı menzillerde konaklaya konaklaya bağ ve bahçeler arasından ta Şam’a kadar gidebilirdi.

Dikkat edilecek olursa, 60 derecedeki sıcağın kurutup çöl hâline getirdiği bir bölgede bağdan bahçeden bahsedilmesi gayet mânidardır! Hâlbuki bugün buralarda uçsuz bucaksız bir çölden, sık sık rastlanan kum fırtınasından, ölmüş ve kokuşmuş cenazelerden başka bir şey görmek mümkün değildir. Demek ki, arkeoloji ve tarih bu mevzuda Kur’ân’la omuz omuza aynı şeyleri terennüm ediyorlar.

Diğer taraftan, Semud kavminin kurdukları barajlardan da bahsedilmektedir ki, üzerinde durmaya değer. Hususiyle israiliyat türünden yapılan nakillerde mesele uzun uzun anlatılır. Arim barajı veya Kur’ân’da da işaret edilen “İrem”[20] barajı, tarihin hafızasındaki en kıymetli mahfuzattandır. Evet, arazilerini sulamak üzere tesis ve günümüzün tekniğine uygun inşa ettikleri barajlar ayrı bir araştırma konusu.

Kadim tarih, bu meşhur barajı anlatırken, onda kademe kademe üç gözün bulunduğunu nakleder. Demek ki, farklı dere ve vadilerden gelen sular evvelâ

barajlarda biriktiriliyor; ardından, arazileri sulamak için barajda bulunan üç delikten önce birinci göz açılıyor ve su, önde bulunan havuza aktarılıyor. Buradan da arazilere intikal ettiriliyor. Sonra öndeki havuzda su bitince, bu defa da ikinci gözü açıyorlar ki, böylece su israf edilmeden kullanılıyordu. Fakat biz bu bilgileri doğrudan doğruya Kur'ân'da veya Sünnet'te göremiyoruz. Bunlar, daha ziyade İsrailiyata ait nakillerde mevcuttur. Teferruatı itibarıyla doğru veya yanlış olabilir. Ancak Kur'ân'ın çizdiği şehir ve medenî hayata tıpatıp uyduğunu müşâhede ettiğimizi söyleyebilirim.

Evet, Semud kavmi, o İrem bağ ve bahçeleri gibi yemyeşil bir dünyada ilânihâye kalacağını zannediyordu. Hz. Salih geldi ve onları bu gafletten uyarmaya çalıştı. Onlara şöyle dedi: *Üst üste, aşağıya doğru sarkmış hurma salkımlarının altında, meyveli bağ ve bahçeler arasında, başınıza güneş vurmadan, Yemen'den ta Şam'a kadar gelip gittiğiniz o cennetnümûn âlemde sonsuza dek yaşayacağınızı mı sandınız?*

Evet, bu ikazları Kur'ân'ın değişik sûrelerinde görmek mümkündür. Ama onlar buna kulak vermediler. Hz. Salih, bütün bunları samimiyet ve ciddiyetle ifade ettiği hâlde onu dinlemediler.

Kur'ân, Yemen'den Şam'a uzanan çizgide hayat süren Semud kavminin ayrı bir karakterini daha ortaya koyar ve onların cismaniyetlerine düşkün, zevklerini arayan bir toplum olduklarını vurgular. *"Dağlarda ustalıkla evler yontuyorsunuz."*[21] âyetiyle de, farklı yönlerini nazara verir. Onlar, ülkemizde Göreme gibi yerlerde de gördüğümüz üzere, yumuşak taşları maharetli bir sanat anlayışıyla oyarak bina, saray, köşk ve villalar yapıyorlardı. İster sanat güçleri ister bedenî kuvvetleri olsun, onlarda tevehhüm-i ebediyeti bir hayli geliştirmişti. Bu duygu da onları bitip tükenme bilmeyen arzuların içinde dolaştırıyordu ki, yapılan resmî kazılar, korkunç bir hırs ve ebediyet tutkusuyla oyulmuş taşları ve taşlar üzerine büyük titizlikle yapılan işlemeleriyle bu insanların duygu, tutku ve karakterlerini ortaya koymaktadır.

Evet, Semud kavmi de diğerleri gibi, kendine has farklı bir karakter sergiler. Kayaları oyan bu kavmin imtihanı, kayadan çıkan bir deve ile gerçekleşir. Devenin kesilmesi, başlarına bir kısım musibetlerin gelmesi, sonra yerle bir edilmeleri onların serencamelerinden sadece birkaç kesittir ki, Kur'ân bunları şöyle hulâsa eder: *"Dediler ki: Sen iyiden iyiye büyülenmişlerdensin."*[22]

Bu sözü, ilgili başka âyetlerden alacağımız mefhumlarla bir arada mütalaa

ettiğimizde, şöyle dediklerini söyleyebiliriz: "Ey Salih! Sen, bundan evvel akıllıydın; senin hakkında bazı ümitlerimiz vardı. Sana, bir şeyler yapacak nazarıyla bakıyorduk. Seni aklı, dirayeti, kiyaseti olan bir kimse biliyorduk. Sen ise şimdi kalkmış, babalarımızın taptığı putlardan bizi alıkoymak, vazgeçirmek istiyorsun."

Bu şekildeki karşılık, onların bir başka boşluğunu da ele veriyordu. Demek ki, o güne kadar puta tapma ve putperestlik onların gönüllerinde iyiden iyiye rüsuh bulmuş, kökleşmiş ve âdeta din hâline gelmişti. Hatırlanacağı gibi, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de bu kabîl şeylerle karşılaşmıştı.

Bütün bunlardan şöyle bir neticeye varmak mümkündür: Hz. Salih (aleyhisselâm) devrinde küfür tamamıyla formülleşmiş, hakkında kanunlar vaz'edilmiş, vazgeçilemez ve ihlal edilemez bir sistem hâline gelmişti. Yani her türlüsüyle küfür, bir kısım isimler altında, sosyal değerler hâlinde hükümferma idi.

Vak'anın gerisi malumdur. Mucizeye karşı çıkma, dokunmama sözü alınan devenin boğazlanması, gazab-ı ilâhînin üzerlerine gelmesi ve neticede hâk ile yeksân olmaları... Bütün bunları Kur'ân'da mütalaa ederken, Hz. Salih kavmini, karakteristik yanlarıyla ve bütün nankörlükleriyle, hatta figürleriyle önümüzde resmigeçit yapıyorlar gibi görürüz.

## D. Kur'ân'da Şahsiyet Karakterleri

### 1. Hz. İbrahim ve Karakteri

Önceki bölümlerde, Kur'ân'ın karakterler üzerinde yaptığı umumî tahliller üzerinde durmuş, gerek şahsiyet ve gerekse cemiyet, kavim ve millet karakterlerine kuşbakışı bir göz atmıştık. Yukarıda arz edildiği üzere Kur'ân, bir kısım şahsiyet ve kavimlerin tarihî serencamelerini verirken, satır aralarında da onların karakterlerini deşifre edecek hususlara işaret etmektedir. İşte bu ve bundan sonraki bölümlerde mevzu bütünlüğünü bozmadan, Kur'ân'ın resmettiği bazı şahsiyet ve karakterler üzerinde duracağız.

Önce, Nebiler Serveri'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) ifadesinde mütevekkil, halim selim, bağrı yanık ve sabırlı insan olarak da yer alan Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) hususî karakterini Kur'ân'ın nasıl ele aldığını görelim.

Kur'ân, Hz. İbrahim'e çok yer ayırmıştır. Zira o, bir dönem itibarıyla nebilerin babasıdır. Evet o, bir yönüyle Hz. İshak'la bütün Benî İsrail peygamberlerinin, bir yönüyle de Hz. İsmail tarafından İnsanlığın İftihar Tablosu Fahr-i Kâinat Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) babası sayılmaktadır.

Evet, Kur'ân'da uzun bahislere konu olur Hz. İbrahim.. tabiî dünya kadar yerde de satır aralarında. Hz. İbrahim'in çocukluğu, Nemrutların, mütegallip ve mütekebbirlerin şerlerinden korunması için mağarada geçer. Aslında bir ölçüde bütün peygamberler için de aynı şeyler söz konusudur. Hz. Hud, dünyaya geldiği zaman herhâlde emniyet altında değildi.. Hz. Salih, Hz. Lut da tabiî…

İlâhî hikmet gereği, nasıl Hz. Musa'nın doğumu gizlenmiş; onun gibi Hz. İbrahim de bir mağarada gizliden gizliye neş'et etmişti. Ve bir mağara terbiyesinde yetişen Hz. İbrahim'deki hilim, sabır ve teenni, dillere destan ve arkadan gelenlere de örnek olacak mahiyetteydi. Bu mağara hayatındaki derûnîlik, alır onu melekûtî temâşâya yükseltir ve bir peygamber fetaneti çerçevesinde, başkaları için fitne olmuş semaları doğru okumaya yöneltir. Yıldızlara, aya, güneşe bakar. Evet, kâinatın bir yaratıcısı olması lazım geldiği mülahazasıyla, çevresini irşad etme arayışına girer.

Gözüne evvelâ semanın yıldızları ilişir. Ancak, onların ufûl edip gittiğini görünce (ifadenin hedefi, muhatapları) şöyle der: *"Ben, batıp gidenleri sevmem."*[23] Yani, böylelerine gönül verемem. Benim gibi batan ve ufûl eden şeyler, benim dertlerime derman olmaz. Ben, sonsuz dertler, nihayetsiz arzu ve iştiyaklar içindeyim. Benim, bütün bunlara çare olabilecek, ebediyete olan susuzluğumu giderebilecek ve gücümü aşan, batmayan, solmayan, hiçbir zaman yok olmayan bir güce ihtiyacım var. Bu yüzden yıldızlar benim Rabbim olamaz.

Hz. İbrahim, o günün umumî efkârına hâkim olan bir küfrü yıkmak için böyle konuşmaktadır.

Sonra aya yönelir Hz. İbrahim. Derken onun da batıp gittiğini görünce: *"Rabbim hidayet etmezse ben de diğerleri gibi sapıtırım, dalâlet içinde yüzenlerden olurum."*[24] der.

Ve arkasından, o her gün ayrı bir büyü ile doğan güneşi görür. Ona takıldığı üslûbuyla konuşur. Nihayet yıldızperestlerin bu en parlak saneminin de batıp gittiğini, dolayısıyla da ilâh olamayacağını: *"Doğrusu ben, hanîf olarak yüzümü, yeri ve gökleri Yaratan (Allah)'a çevirdim. Ben, asla müşriklerden*

*değilim."*[25] sözleriyle ilan eder.

Evet, artık o, mülâhazayı gökleri ve yeri yaratıp ayı, güneşi nizama koyan ve yıldızları âhenk içinde hareket ettiren Mevlâ-i Müteâl'e getirmiş olma esprisiyle yıkılacakları yıkmış, aya, güneşe ve yıldızlara tapanların seslerini kesmiştir. Hz. İbrahim'in kavmiyle arasında geçenleri anlatan başka âyetlere müracaat ettiğimizde de, onu hep putlara, putperestliğe, küfre ve tağutlara başkaldıran karakteriyle görürüz; görür ve onun yıldızlar, ay ve güneş karşısındaki tavrı ve söyledikleriyle, gök cisimlerine tapan putperest kavmine bir ders vermek istediği neticesine varırız.

Bir başka gün kavmi onu kıra gitmeye davet eder. O ise, hastalık bahanesiyle gitmez. *"Yıldızlara bir göz attı: 'Ben hastayım!' dedi."*[26] âyetleri, onun yıldızlara bakıp *"Hastayım"* dediğini; devam eden âyetler de (90-93), kavmi ayrılıp gidince, oradaki büyük put hariç, bütün putları kırıp sonra da kavmine bir ders vermek maksadıyla kenara çekilip beklemeye durduğunu ifade ederler. Kavmi kırdan dönünce, putlara yapılanları görüp dehşete kapılırlar. Öfke ile birbirlerine, *"Kim yaptı, hangi zalim putları bu hâle soktu?"* diye söylenirken, içlerinden bazıları tarafından Hz. İbrahim suçlu görülerek insanların bulunduğu meydana getirilir. *"Bunları sen mi yaptın ey İbrahim?"* derler. O ise, bir nebiye yakışır vakar ve ciddiyet içinde: *"Belki o yapmıştır.. işte büyük put da şurada, sorun ona, gücü yetiyorsa söylesin!"*[27] deyiverir.

Bu kısacık cümle öyle hikmet ve hüccetlerle bezenmiş bir "sehl-i mümteni"dir ki, insan aklı bütün mantık oyunlarını kullanarak, putların mâbud olamayacaklarını ifade için ne söylerse söylesin, yine de bu kısa cümlecikte şu iki beyan kadar veciz olmayacaktır.

Evet, daha başta *"İhtimal o yaptı; işte büyük put da şurada!"*[28] mânâsına بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا der ki, bu sözün haddizatında yalana da ihtimali vardır. Ancak nebi ağzından yalanın zuhuru söz konusu değildir. Evet, bir nebiye yalan isnat etmenin vebali ağırdır. Bu yüzden de bu sözü târiz-i kelâm olarak görmek daha uygundur.

Aslında, Hz. İbrahim'e ait üç târiz-i kelâm olduğu öteden beri bilinmektedir. Peygamberlerin ismetini nazara almayan bir kısım müsteşrik mantıklı kimseler, bu târizler hakkında ileri geri söz sarfetmişlerdir ama muhakkikînce, hep arz edeceğim mahmil ve daha başka yorumlar üzerinde durulmuştur.

Şimdi, Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) karakter ve ismetini anlatırken, ona isnat edilen bu üç yalandan, daha doğrusu üç târizden bahsetmek uygun olacaktır. Bir peygamberin yalan söylemesi, onun ismetine ve güvenilirliğine zıttır. Evet, "Yalan, bir lafz-ı kâfirdir." ve imanla meşbû sinelerde de kat'iyen barınamaz.

Bir hadis-i şeriflerinde Efendimiz: *"İbrahim, (bütün hayatı boyunca) üç kezibde bulundu."*[29] buyururlar. Buradaki "kezib" yalan anlamına gelebileceği gibi, "târiz" mânâsına hamledilmesi de mümkündür. Gerçi bu mânâyı, lügat açısından söylememiz tekellüflü görülebilir. Ama neticede anlatılmak istenen, mânâ bakımından yerindedir. Zaten mevzuu izah esnasında bu husus açıkça da görülecektir.

İfadeye çok dikkat etmek gerekir. Evet, Hz. İbrahim için "Yalan söyledi" denemeyeceği gibi, "kezib" tabiri de lügat mânâsı kastedilerek söylenemez. Bunlar ilk bakışta hilâf-ı vâki gibi göründüğü hâlde, biraz dikkat edilince vâkıa mutabık sözler olduğu anlaşılacaktır ki, biz bu gibi sözlere "târiz" diyoruz.

Şimdi bu hususu biraz daha açalım: Yalanın cereyan zeminlerinden biri de hiç şüphesiz mizahtır. Efendimiz de mizah yapmıştır ama O'nun kullandığı malzeme hep doğru beyan türünden olmuştur. Meselâ, Hz. Enes'e *"Ey iki kulaklı!"*[30] demiştir ki, zaten Enes'in (radıyallâhu anh) iki kulağı vardı.

Bir başka defa yanına gelen bir kadına *"Ey kocasının gözünde ak bulunan!"* deyince, kadın; "Yâ Resûlallah, benim kocamın gözünde ak yok!" karşılığını vermiş, Allah Resûlü de *"Her insanın gözünde ak olur."*[31] diyerek, latif bir latifede bulunduğunu ortaya koymuştu.

Yine yaşlı bir kadının: "Yâ Resûlallah! Dua et Cennet'e gireyim." isteğine karşılık, Allah Resûlü, latîfe üslûbuyla *"Yaşlılar Cennet'e giremez!"* buyurur. Kadıncağız, bu sözdeki espriyi anlayamaz ve üzülür.. tam ayrılacağı sırada Efendimiz, sözündeki nükteyi izah ederek, bu defa da onu sevindirir: *"Yaşlılar, Cennet'e yaşlı olarak girmeyecek, genç olarak girecekler."*[32]

Evet, peygamberler, espri yaparken dahi kullandığı malzemeye çok dikkat ederler. Zira onlar bulundukları makamın, şaka dahi olsa yalana tahammülü olmadığının farkındadırlar. Evet, onlar, insanların önünde ve bütün hareketleriyle örnek olma mevkiindedirler. Onların söylediği şaka dahi olsa, onun içinde "hilâf-ı vâki" bir söz, diğer insanlara yalanın ciddîsini söylemeye

cesaret verir ki, bir peygamber için, böyle kötü örnek olmak asla söz konusu değildir.

Hz. İbrahim (aleyhisselâm), doğuştan hanîf ve put düşmanıdır. Henüz peygamber olarak vazifelendirilmediği devrede bile o, hep putlarla ve putçulukla mücadele etmişti.. ve işte bir gün, bu duygu ve bu düşünce ile idi ki kendi kendine bütün putları kırıp geçirmeye karar vermişti. Ardından da düşündüklerini yapmaya koyulmuştu.

O günün inanç ve âdetlerinden biri de, hâdiseleri değerlendirmek için yıldızlara bakıp onların değişik münasebetlerinden değişik hükümler çıkarmaktı. Zira o günün telakkisine göre ilâhlar, gökte ve yıldızlar arasındaydı. Kâinatta hâkim güçler de, onların düşüncesine göre yine yıldızlardı.

İşte bir keresinde Hz. İbrahim (aleyhisselâm) da, devrin telakkisine göre yıldızlara baktı.. tabiî bu bakış sadece, oradakileri iknaya mâtuftu ve esas düşüncesini tahakkuk ettirebilmek içindi. Yoksa Hz. İbrahim, asla kavim ve kabilesi gibi düşünüyor değildi. Yıldızlara baktıktan sonra *"Ben hastayım!"*[33] mânâsına إِنِّي سَقِيمٌ dedi. Bu, onun *birinci târiz*idir. Nasıl ve niçinini ileride izah edeceğiz.

Onun *ikinci târiz*i de, putları kırma ile alâkalı cereyan etmişti ki, bir baltayla putları kırdı ve sonra baltayı en büyük putun boynuna astı. Kendisine *"İlâhlarımıza bu işi kim yaptı?"* diye sorulunca da, büyük putu gösterip, *"Belki o yapmıştır! Büyükleri o, ona sorun!"* dedi.[34]

*Üçüncü târiz*e gelince, o bizzat Kur'ân'da zikredilmez. Bir münasebetle hanımına: *"Sana kim olduğun sorulunca, benim kızkardeşim olduğunu söyle."*[35] buyurmuştu.

Evet, işte Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) söylediği üç târiz bunlardan ibarettir. Şimdi bu hâdiseleri biraz daha açarak o zatın ismetini bir de hâdiselerin gerçek çehresinde görelim:

*Birinci hâdise* Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

*"İbrahim de şüphesiz onun (Nuh'un) yolunda olanlardandı. Nitekim Rabbi'ne selim bir kalb ile geldi. Babasına ve milletine şöyle dedi: 'Allah'ı bırakıp, uydurma tanrılar mı ediniyorsunuz? Âlemlerin Rabbi hakkındaki zannınız bu mu?' Yıldızlara bir göz attı ve 'Ben rahatsızım!' dedi. Onu*

*bırakıp gittiler.”*[36]

Hz. İbrahim (aleyhisselâm), bu *“Ben hastayım!”* cümlesiyle esas rahatsız olduğu husus ne ise onu kastediyordu. O, doğduğu andan itibaren hep putlardan rahatsızdı. Onları ortadan kaldırmadıkça da onun bu rahatsızlığı geçecek gibi değildi. Fakat diğerleri onu bedenen hasta zannederek çekip gittiler. Yoksa ısrarla onu da dinî törenlerine götürmek istiyorlardı. Zaten onlar gider gitmez de hemen putların hakkından gelmekle hakikî rahatsızlığının neden ibaret olduğunu ortaya koymuştu.

Evet, Hz. İbrahim, kavmi ayrılınca, onların putlarını kırmak suretiyle, putlara duyduğu rahatsızlığını ifade etmiş oluyordu. Ne var ki târiz yapıp onların başka türlü anlayacakları bir malzeme kullanarak onları başından savmasını bilmişti. Ancak onun sözlerinde kullandığı bu malzeme asla yalan değildi. Sadece İbrahim’in gayesinden habersiz olanlardı ki, onu yanlış anlamışlardı. Zaten anlayışları bu derece kıt olmasaydı, hakka kulak verir, onu da anlarlardı. Evet, onlar bir ömür boyu direttiler; direttiler de bir gün olsun hak ve hakikati dinlemeye yanaşmadılar. Bu mantalite ile onu nasıl anlayacaklardı ki..?

Hz. İbrahim’in ifadesi bir târizdi ve kat’iyen yalan değildi. Ne var ki yaptığı bu târiz, onu, vicdanen mahşerde bile rahatsız edecek ve orada kendisine gelip şefaat için müracaat edenlere, bu târizi kendi ufkundan “yalan” olarak niteleyip şefaate ehil olmadığını söyleyecektir.[37]

Hz. İbrahim’in (aleyhisselâm), hayatında bir kere söylediği *“Ben rahatsızım!”* şeklindeki târizi günümüzün hizmet erlerinin, (başkalarını söylemeye gerek yok) günde birkaç defa, kendilerini mecbur bilerek veya bilmeyerek yaptıkları nazara alınacak olursa, Hz. İbrahim’in târizinde ne derece masum olduğu daha iyi anlaşılır. Hâlbuki bugün, yalanla doğru arasında gidip gelmeler çok kolaylaştığından, târize dahi (yalana değil) cevaz verirken çok iyi düşünmek gerekir. Çünkü devrimizde yalanla doğru aynı dükkânda satılır olmuş ve âdeta iç içe girmiş gibidir.

İstidradî olarak arz edeyim; durum böyle olunca, Efendimiz’in yalana cevaz verdiği üç yer mevzuunda dahi, dikkatli olmamız gerekmektedir.[38] Zira Asr-ı Saadet’te yalanla doğru arasında büyük uçurumlar vardı. Sahabe efendilerimiz doğruyu, Müseyleme ve adamları da yalanı temsil ediyorlardı.. evet, doğru ile yalan arasındaki mesafe bu kadar genişti. Şimdi ise durum oldukça farklı.

Onun için bugün hakkı temsil eden insanlar, ister içtimaî hayatlarında ister

ferdî yaşantılarında kat'iyen yalana yer vermemelidirler. Her şeyden evvel böyle bir davranış, emniyet insanı olmanın ilk şartıdır. Evet, yalan bizden, biz de ondan olabildiğince uzak bulunmalıyız. Eğer biz, yalan konusunda bu kadar hassasiyet gösterme mevkiinde isek, doğruyu kendilerinden öğrendiğimiz nebilerin o mevzuda ne denli hassasiyet göstereceklerini düşünmek icap eder.! Hele o nebi, doğrular doğrusu Hz. Muhammed'in (aleyhisselâm) ceddi Hz. İbrahim (aleyhisselâm) ise...

*İkincisi: "Belki o yaptı!"*

Bu hâdise Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

*"Andolsun ki, daha önce İbrahim'e akla, vicdana uygun olanı (düşte) göstermiştik. Biz onu biliyorduk. İbrahim, babasına ve milletine: 'Bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir?' dedi. Onlar da, 'Babalarımızı onlara tapar bulduk.' diye cevap verdiler. İbrahim, 'Andolsun, siz de babalarınız da apaçık bir sapıklık içindesiniz!' deyince, 'Sen bize bir gerçek mi getirdin (ciddî misin) yoksa şaka mı ediyorsun?' dediler.*

*O da şöyle dedi: 'Hayır, Rabbiniz, yerin ve göğün de Rabbidir. Onları O yaratmıştır. Ben de buna şahitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki, siz ayrıldıktan sonra putlarınızın hakkından geleceğim.' Sonra hepsini paramparça edip, içlerinden büyüğünü ona başvursunlar diye sağlam bıraktı.*

*Milleti: 'Tanrılarımıza bunu kim yaptı? Doğrusu (bunu yapan) zalimlerden biridir.' deyiverdiler. Bazıları: 'İbrahim denen bir gencin onları diline doladığını duymuştuk.' deyince, 'O hâlde bunların şahitlik edebilmeleri için onu halkın gözü önüne getirin.' dediler. İbrahim gelince ona: 'Ey İbrahim! Bunları tanrılarımıza sen mi yaptın?' deyince İbrahim: 'Belki o yapmıştır, işte büyükleri, konuşabiliyorsa sorun (bakalım) onlara...' demişti."*[39]

O, müşriklerin putlarını teker teker kırdıktan sonra, baltayı en büyük olanın boynuna asmak ve müşriklerin dikkatlerini onun üzerine çekmekle, şüphesiz onlarla olan mücadelesinde ve bilhassa daha sonra söyleyeceği şeyler adına ciddî bir fetanet örneği sergilemişti.

Müşrikler geri döndüklerinde, putların perişan hâlini görür, merak ve biraz da öfkeyle; *"Ey İbrahim! Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?"* diye sorarlar. Hz. İbrahim de; *"Belki o yaptı!"* der ve sözün burasında biraz duraksar. Zaten

Kur'ân-ı Kerim'de de بَلْ فَعَلَهُ *"Belki o yaptı!"*[40] sözünün üzerinde vakıf vardır. Yani, okurken sözün burasında durulacak demektir.

Hz. İbrahim (aleyhisselâm) onlarla konuşurken "o" zamiriyle, esasen kendisini kastediyor, belki de o anda kendisine işarette bulunuyordu. Fakat öyle bir söz ustalığı ve sanatı sergiliyordu ki, onların dikkatlerini doğrudan büyük puta çekiyordu. İki ayrı cümle söylemiş, fakat telaffuzda onları tek cümle hâlinde ifade etmişti. Böylece muhataplar, kelâm içindeki gizli inceliği kavrayamamışlardı.

Evet, *"Belki o yaptı"* cümlesi iki şekilde anlaşılabilecek hususiyetteydi. Evvelâ müşrikler, baltayı büyük putun boynunda görmüş ve Hz. İbrahim'e kimin yaptığını sormuşlardı. Hz. İbrahim de, *"Belki o yaptı, işte büyükleri!"* deyince, ifade etmeye çalıştığımız "târiz-i kelâm" sanatı ile cevap vermiş oluyordu. Birinci, yani *"Belki o yaptı!"* cümlesiyle kendisine işaret ediyordu. *"İşte büyükleri!"* cümlesiyle de büyük putu gösteriyordu. Yani yaptığı, bir târiz-i kelâmdan ibaretti.

Ayrıca burada, küfür ve putçulukla bir istihza da vardı. Evet, *"Büyükleri şu!"* derken Hz. İbrahim (aleyhisselâm), onların bu basit anlayışlarıyla istihza etmişti. Ancak, onlar kafalarını putçuluğa öyle takmışlardı ki, bu istihzayı anlayacak durumda değillerdi. O, onların putlarına *"Büyük"* dedi ya, artık ne kastettiği umurlarında mıydı? Veya anladıysalar bile, bu târiz-i kelâm sanatı ve mücadelede düştükleri mağlubiyetten ötürü diyecek ya da savunacak bir şeyleri kalmamıştı.

İşte bu mahcubiyetle, Hz. İbrahim'e karşı mücadelelerini başka sahaya çekmek mecburiyeti duydular. Davalarını sözle savunamayınca, Hz. İbrahim'in vücudunu ortadan kaldırmaya karar verdiler. Aşağı yukarı bütün peygamberlerin hayat mücadeleleri hep bu nevi münakaşalarla geçmiştir. Müşrikler usta ve mahir olduklarını iddia ettikleri söz düellosu ve diyalektiklerinde dahi mağlup olduklarında, daima hakkın temsilcilerine ve mübelliğlerine karşı hep aynı taktiği kullanagelmişlerdir… İşte dünküler, işte bugünküler!

Hâsılı, aradan geçen bunca zamana rağmen değişen bir şey olmamış demekti. Evet, putperestlik, sadece belli nüanslar arz ederek taassup yüklü beyinler tarafından günümüze kadar sürdürülegelmiştir. Veyl olsun putperestliğe! Veyl dumûra uğramış beyinlere ve inanca, sevgiye kapalı sinelere!..

*Üçüncüsü:* Hz. İbrahim'le alâkalı diğer bir mesele de, onun hanımı için *"kardeşim"* tabirini kullanmasıdır. Böyle bir tabir öteden beri bazı densizlerin yanlış yorumuna sebep olagelmiştir. Evet, bunlar, imanlarının tehlikeye düşebileceğini dahi akıllarına getirmeden bir peygamber için "Yalan söylemiştir." diyebilecek kadar densizlik sergileyebilmişlerdir. Evet, bir kısım inançsızlar, tarih boyunca Kur'ân'da zikredilen bu nevi sözlere, inceliklerini kavrayamadıkları için hücum edegelmişlerdir; inançsızların bu densizliklerini anlamak kolay, ancak inançlı olduklarını iddia edenlerin bu nevi sözleri mesnet göstererek yalan isnadına yeltenmelerini anlamak mümkün değildir.

Oysa Hz. İbrahim'in bu sözünde –hâşâ– yalanın zerresi dahi yoktur. Hatta buna târiz bile denmez. Olduğu gibi doğru.. hem de apaçık bir doğru… Eğer o ülkenin kralı veya adamları Sârâ Validemiz'le Hz. İbrahim arasındaki münasebeti Sârâ Validemiz'e sorarlarsa o, *"Ben onun kardeşiyim."* diyecekti; Hz. İbrahim'e (aleyhisselâm) sorarlarsa, bu defa o, Sârâ için *"Kardeşim"* tabirini kullanacaktı. Zira, Hz. İbrahim, onun zevcesi olduğunu söylese, Sârâ Validemiz'e kötülük yapmaları muhtemeldi.. muhtemeldi ve bu her ikisini de zor durumda bırakacaktı.. hatta Hz. İbrahim, Hz. Sârâ'yı terk etmeye mecbur edilecekti. Ancak, her iki takdim şeklinde de söylenecek olan, doğruya mutabıktı. Zira Cenâb-ı Hak, mü'minleri bütünüyle kardeş saymaktadır.[41]

İnanan insanların ilk birleşme noktaları, iman bağıdır. Bu bağla birbirine bağlanmayanlar, aynı anadan-babadan dahi gelseler yine de kardeş sayılmazlar. Oysaki zaman ve mekân ayrılıkları bile iman kardeşliğine mâni değildir. İnananlar, bütünüyle birbirlerinin kardeşleridirler ve bu mevzuda kadın-erkek ayrımı da yoktur. Diğer bütün yakınlıklar ise bu kardeşlikten sonra gelir. İnsan karısını boşarsa, karı-kocalık bağı ve yakınlığı ortadan kalkar, ama iman kardeşliği yine devam eder.

İşte Hz. İbrahim (aleyhisselâm), esas olan bu yakınlığa dikkat çekmiş ve Sârâ Validemiz'e *"Kardeşim"* demiştir. Bu söz, doğrunun ta kendisidir ve târiz dahi değildir. Ancak, gözüne perde inmiş olanlar ve kulakları bu türlü inceliklere kapalı bulunanlar, bunu hiçbir zaman anlamayacaklardır.

Şimdi konunun bize vermek istediği mesaja gelelim:

1.Hz. İbrahim (aleyhisselâm), asla yalan söylememiştir.

2.Nebilerin yolunu tutup giden hizmet erleri de hep yalana kapalı kalmalıdırlar. Aslında, hakikî mü'min, gözüne isabet eden bir haram veya

dudaklarından dökülen bir yalan karşısında bütün bir ömür boyu ızdırap çeker ve gözyaşı döker. Bu itibarla da, ne seviyede olursa olsun iman yolundaki bütün rehberlere, hayatlarını ruhanîler gibi geçirmek düşer.

## 2. Kur'ân'ın İfade Bütünlüğü İçinde Hz. İbrahim

Hz. İbrahim (aleyhisselâm) oğlunu, kurban etmek üzere şimdiki Harem-i Şerif'in bulunduğu yere getirdiği an ne kadar mütevekkildir! Evet, bu sabır ve itminan insanı, Mekke'ye oldukça yakın bir yer olan ve asırlar sonra Nebiler Serveri'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) ilk ensarla el sıkışıp biat alacağı "Akabe" mevkiinde oğlunu kurban etmek için yatırırken, sorumluluğunu yerine getirme konusunda ciddî ve kararlıydı. Tabiî oğlu da tam bir peygamber oğluna yakışan teslimiyet içinde: *"Ey babacığım, sana emrolunanı yerine getir!"*[42] demekteydi. Zaten, Kur'ân'da Hz. İbrahim'in karakterini takip ettiğimiz hemen her yerde bu engin teslimiyet ve tevekkülünü görürüz. Öyle ki, onda ne sabırsız bir tavır ne de hesabı ve muhasebesi yapılmamış bir davranış söz konusudur.

İşte böylesi bir iman ve teslimiyetle dopdolu bu âbide insan ve büyük Nebi'nin, aynı karakteri, ama farklı bir hâdise ile yine Kur'ân'da karşımıza çıkar: Allah (celle celâluhu) ondan, henüz çocuğunu yeni dünyaya getirmiş hanımını götürüp ıssız çöllerde bir vadiye bırakmasını ister.

Böyle tahammülfersâ bir teklife rağmen o, sonsuz bir tevekkül, teslimiyet ve itminan içinde: *"Ey bizim Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını Senin kutsal mâbedinin yanında, ekin bitmez bir vadide yerleştirdim. Ey bizim Rabbimiz! Namazı gereğince kılsınlar diye böyle yaptım."*[43] dediğine şahit oluruz. Ve sonra da zürriyetinin namaz kılmasını, Allah yolunda bulunmasını, kalbleriyle Kâbe'ye teveccüh etmelerini, insanların orayı iskân etmelerini Mevlâ'dan diler ve arkasına bakmadan çekip gider. Hanımı arkasından bağırır, *"Yâ İbrahim!"* Hz. İbrahim, bu ürperten çığlığa dönüp bakmaz. Hanımı tekrarlar, yine iltifat etmez.. etmez; Mevlâ'ya karşı olan teslim ve tevekkülüne halel geleceğinden korkar...

Görüldüğü gibi, Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmek üzere yere yatırdığı andaki hâlini aynen burada da müşâhede etmek mümkündür. Evet, hanımı üçüncü kez bağırır: *"Ey İbrahim! Bunu sana Rabbin emrettiyse çek git. Ben buna katlanırım."* Hz. İbrahim de: *"Evet, Rabbim emretti."* cevabını verir…[44] Evet, burada da Hz. İbrahim'in aynı karakter, aynı teslimiyet ve

tevekkülünü görmek mümkündür.

Bir başka âyette bu sabır ve hilim insanını, babasına nasihat ederken müşâhede ederiz ki, oldukça önemlidir: *"Babacığım, neden o duymayan, işitmeyen ve sana hiçbir fayda getirmeyen şeylere ibadet ediyorsun?"*[45]

O, içi yanan bir evlâdın istek ve temennisiyle, babasının hidayete erme beklentisi içinde şefkat edalı bir üslûpla inler. İnsan azıcık tasavvurunu zorlasa, nasıl buruk bir dudak, mütekallis bir çehre, ızdıraptan buruşmuş bir sima ve fakat bunun altında rıza ile tüllenen bir yüzle karşı karşıya olduğunu hemen fark eder.

Evet, dikkatli bakan birinin nazarında Cenâb-ı Hakk'a inanmanın vakar ve ciddiyetini üzerinde taşıyan, teslimiyet ve tevekkül kahramanı bir insan siması canlanıverir..

Hz. İbrahim'in babası için yaptığı samimî duası, bazı densizlerce ta'n ü teşnie sebep olmakta ve onun adına bir zelle sayılmaktadır. Onun için bu mesele üzerinde biraz daha durmakta fayda mülâhaza ediyoruz.

Acaba, Hz. İbrahim (aleyhisselâm) dalâlette olan babası için, neden Cenâb-ı Hak'tan mağfiret talebinde bulunmuştu? Onun gibi bir peygamber, getirdiği mesajları kabul edenlerle iktifa etmesi gerekmez miydi? Niçin inanmayan bir babanın arkasına bu kadar düştü ve ardından da onun affedilmesi için Cenâb-ı Hakk'a onca dua ve niyazda bulundu? Estağfirullah, bu bir hata mıydı? Hata ise, –tekrar hâşâ– bu şanı yüce bir nebiyle nasıl telif edilebilirdi? Bu böyle olunca, onların başka hususlarda da hata edeceklerine ihtimal verenler çıkmaz mı? Öyle ise nasıl gönül itminanıyla onların arkalarından gideceğiz? İşte dünkü mülhitlerin, bugünkü modern münkir ve şüphecilerin dile doladıkları istifhamın esası!

Hz. İbrahim (aleyhisselâm) duasında: *"Babamı da bağışla. Şüphesiz o, sapıklardandır."*[46] demişti. Hz. İbrahim'i bu duaya sevk eden âmili de Kur'ân-ı Kerim şöyle anlatmaktadır: *"İbrahim'in babası için mağfiret dilemesi, sadece ona verdiği bir sözden ötürü idi. Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca da ondan uzaklaştı. Doğrusu İbrahim, çok içli (halim selim) ve yumuşak huylu idi."*[47]

Hz. İbrahim (aleyhisselâm), babasına ne sözü vermişti? Kur'ân buna da temas eder: *"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, size güzel bir örnek vardır: Hani onlar hemşehrilerine şöyle demişlerdi: Artık bizim ne sizinle ne*

*de Allah'tan başka ibadet ettiğiniz şeriklerinizle hiçbir ilişiğimiz kalmamıştır. Siz Allah'ın tek ilâh olduğuna inanmadıkça, biz sizi reddediyor, bizimle sizin aranızda ebedî olarak düşmanlık ve nefret meydana geldiğini ilan ediyoruz. Ne var ki, İbrahim'in babasına: 'Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Bununla beraber, Allah'ın senin hakkında dilediği hiçbir şeyi önlemem de mümkün değildir.' demesi başka."*[48]

Bu âyette, imanla küfür arasındaki düşmanlığın ebedî oluşuna, küfrün ruhunda imana karşı nefretin bulunduğuna ve bunun küfrün tabiatı olduğuna işaret edilir. Bu itibarla da kâfirin, Müslüman'ı bir türlü sevemeyeceğini işaretlemektedir.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. İbrahim'in babasının dalâlette olduğunu gösteriyor. Evvelâ, babasının böyle olması, Hz. İbrahim (aleyhisselâm) için bir nakise ve kusur değildir. Efendimiz'in cedleri içinde de tam tevhide ulaşamayanların olduğu söylenebilir. Abdulmuttalip, Haşim ve daha başkaları nasıl bir tevhid anlayışına sahiplerdi bilemeyeceğim. Ne var ki, fetret devri insanları gibi muamele göreceklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bununla beraber onlarda olması muhtemel kusurların, Efendimiz'in risalet vazifesiyle gönderilmesine mâni olması da kat'iyen söz konusu olamaz.

Evet, *evvelâ* bilinmelidir ki, eğer Âzer, Hz. İbrahim'in babası ise ve Hz. İbrahim de onun için *"Dalâlette idi."*[49] diyorsa, bunun Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) peygamberliğine hiçbir zararı yoktur. Bazen Cenâb-ı Hak, Âzerlerden İbrahim (aleyhisselâm), bazen de Hz. Nuh (aleyhisselâm) gibi nezih ruhlardan Kenanlar yaratır. Evet, bazen, şeytan gibi insanlar, melekler için kuluçkaya yatarlar, bazen de melek gibiler şeytanlara kuluçkalık ederler. Allah (celle celâluhu) ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarır. O'nun kudreti her şeye yettiği gibi, kimse O'na hesap da soramaz. Evet O, Âzer gibi bir ölüden, Hz. İbrahim (aleyhisselâm) gibi, insanlara hayat üfleyen bir diriyi de yaratabilir.. yaratır ve onu iki altın silsilenin mebdei yapabilir. Nitekim Hz. İbrahim'in iki oğlu da peygamberdir.

*İkincisi*: Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) babasına dua etmesi, tamamen fıtrî ve insanî bir harekettir. Nitekim Efendimiz de, amcası Ebû Talib'i yana yakıla tevhide davet etmiş; ardından da, *"Eğer men olunmazsam, senin için hep istiğfar edeceğim."*[50] demiştir. Ebû Talib ki, Efendimiz'i tam kırk yıl bağrına basmış ve her zaman onun yanında olmuştur. Onun bütün sıkıntılarını

paylaşmış, hatta Kureyş'in ilan ettiği boykotta bile onu yalnız bırakmamıştır.

Allah Resûlü'nün, kendisine bir hayat boyu bu kadar hizmet eden ve onu hep himayeye çalışan amcasına, ısrarla dini telkin etmesi ve onun Müslüman olmasını istemesi ne derece makul ve fıtrî ise, Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) yaptığı dua da o derece tabiîdir. Çünkü babası, onun maddî vücudunun sebebidir. Belli bir devreye kadar onu büyütüp yetiştirmiş biridir. Ayrıca, düşünceleri ne olursa olsun din, onlara (yani ana-babaya) "üf" demeyi bile yasaklamıştır.[51]

*Üçüncüsü*: Tebliğ, peygamberlerin varlık gayesidir. Hidayete erdirmek ise onların elinde değildir. Onların vazifesi hak ve hakikati sürekli anlatmak ve bu mevzuda meşru olan her vesileyi kullanmaktır. İşte Hz. İbrahim de (aleyhisselâm) bu mânâda babasını yumuşatıp, onun gönlünü hidayete hazırlama gayretini gözetmiştir. Ona vaadettiği dua da bu cümleden olsa gerek...

*Dördüncüsü*: Bir peygamber olarak Hz. İbrahim'in bütün insanlarla münasebetlerinde müsavi davranması söz konusu idi. Yani o, tebliğ açısından uzak-yakın herkese vazifesi icabı davasını samimî ve içten anlatma mevkiinde bulunuyordu. Kaldı ki, dua da hidayet vesilelerinden biridir. Bu hususta ümitsizliğe düşmemek gerekmektedir. Gerçi Bakara sûresinin *"İnkâra saplananları ise, ister uyar ister uyarma, onlar için birdir, imana gelmezler."*[52] âyeti, sarahaten bazı kâfirlerin hidayete ermeyeceğini ifade etmektedir; etmektedir ama, buna rağmen Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Ebû Cehil, Ebû Leheb, İbn Ebî Muayt gibi kâfirlerin yanına sık sık gitmiş ve sürekli onları doğru yola davet etmiştir. Hidayet Allah'ın (celle celâluhu) elindedir ve tabiî insanların kalbleri de... Buradaki "bir olma" yani uyarıp uyarmamanın aynı olması, hidayete kapalı insanlar içindir; yoksa onlar da dahil, bütün insanlara tebliğle vazifeli olanlar için değildir.

İşte Hz. İbrahim de bunu bildiği ve buna inandığı içindir ki, duaya varıncaya kadar, babasına karşı meşru her vesileye başvurmuş ve her yolu denemiştir. Ayrıca bu, onun inancının ve itminanının da bir tezahürüdür. Ne var ki, Hz. İbrahim (aleyhisselâm), meşîet-i ilâhiyenin bu istikamette olmadığını anlayınca, derhal bu yoldaki dualarından vazgeçmiş; vazgeçmiş ve babasından, babası ile beraber olanlardan ve Allah'tan başka taptıkları şeylerden uzaklaşmıştır.

Evet o, herkese tebliğ etmekle yükümlü bulunduğu davasında, babasını istisna edecek değildi. Bir de buna, cibillî yakınlık eklenince, onun hem bir

evlat hem de bir nebi olma durumunu, babası karşısında nasıl yanıp tutuştuğunu ve ondan gördüğü kabalıklara hiç aldırmadan nasıl *“Babacığım, babacığım!”* dediğini ve onu doğru yola davet ettiğini şu âyetler ne güzel dile getirir:

*“Kitapta, İbrahim’e dair anlattıklarımızı da an: Şüphesiz o dosdoğru bir peygamberdi ve babasına şöyle demişti: Babacığım! O işitmeyen, görmeyen ve sana bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi; bana uy, seni doğru yola eriştireyim. Babacığım! Şeytana tapınma; çünkü şeytan, Rahmân’a başkaldırmıştır. Babacığım! Doğrusu sana Rahmân katından bir azap gelmesinden korkuyorum ki, böylece şeytanın dostu olarak kalırsın.”*[53]

Evet, Hz. İbrahim (aleyhisselâm), başkalarına sunduğu o nurlu mesajlarını babasına da arz ediyordu ve onun için âdeta ölüp ölüp diriliyordu. Zaten hangi evlat, babasının hidayeti için böyle yürekten, kemal-i ciddiyet ve hürmetle, samimî olarak gayret göstermez ki? Hele o insan, Hz. İbrahim (aleyhisselâm) gibi halim, selim ve evvâh bir peygamber ise…

Her şeye rağmen Hz. İbrahim, ne babasının gölgesinde kalacak ne de onun dalâletini bildikten sonra onun için istiğfar edecek bir insandı. Dolayısıyla o, bidayetteki bu duasında dahi temizdi, masumdu, günahsızdı ve ismet sahibi yüce bir nebiydi. O, her zaman hak söylemiş ve daima hakkın yanında olmuş kutlulardan bir kutluydu. Bütün bunlara rağmen onun günaha girebileceğini düşünmek başka değil, sadece onu bilmemenin, tanımamanın, daha açık bir ifadeyle kapkara bir cehaletin ifadesidir.

### 3. Ülü’l-Azm Bir Peygamber: Hz. Musa

Kur’ân, Hz. İbrahim’den (aleyhisselâm) farklı bir büyüğe de dikkatlerimizi çekmektedir. Bir nebiye, öfkeli insan denemez ama misyonu icabı fıtraten oldukça müteheyyiç bir insandır Hz. Musa. Yaptığı her şeyi derin bir heyecan içinde yapar. Aslında her işinde ayrı bir hikmeti olan Allah’ın, onu gönderdiği kavme öyle bir nebi göndermesi mahz-ı hikmettir ve bunu sadece O bilir. Şöyle ki, bir karar ve azim insanı olan Hz. Musa bir şeye azmetti mi, karar verdiği istikamette, ölümü pahasına da olsa yürür o işin üzerine; altından kalkamayacak gibi olsa bile kat’iyen vazgeçmez; Allah’ın emirlerini yerine getirirken yolunun üzerine çıkan her şeyi çiğner geçer.

Bu itibarla, ıslahlarıyla vazifelendirildiği farklı bir cemaati ıslah etmek için Hz. Musa gibi bir ülü’l-azm lazımdı. Evet, kırk sene Tih sahrasında onlara

erbaîn, yani olgunlaşmaları için eğitim yaptıracak, rehabilite edecek ve çileden geçirecekti. Bu, günlük, aylık erbaîn türünden değildi; tam kırk senelik bir erbaîndi…

Tevrat müellifleri anlatırlar, bizde de bir kısım zayıf rivayetlerde bunları görürüz: Hz. Musa, daha çocukken Firavun'un kucağında öfkeyle onun sakallarını yoluverir. Bu sebeple bazı esâtirciler, Firavun'un bundan şüphelendiğini, bu çocuğun ileride kendisine ve saltanatına zarar getirebileceğini düşünerek, onun öldürülmesini emrettiğini rivayet ederler. Fakat kendisine onun bir çocuk olduğunu, henüz bir şeyi temyiz edemediğini söylerler ve eline bir kor verilip denenmesi teklifinde bulunurlar. Hz. Musa, ateşi diline değdirdiği için de çocuk olduğuna hükmeder ve ilişmezler. Bunlar zayıf rivayetlerdir ama, Hz. Musa'nın karakteriyle tıpatıp uyuşmaktadır. Hz. Musa, Firavun sarayında neş'et eder ve onun büyük misyonu için burada hazırlanması çok önemlidir.

Kur'ân, Hz. Musa'yı, bir yerde başka, diğer bir yerde/yerlerde de başka münasebetlerle zikreder. Yirmi üç senede nazil olmasına ve muhtelif âyetlerde farklı konulara bağlı farklı şekilde ele alınmasına rağmen Kur'ân'da Hz. Musa hep aynı karakter ve aynı tavırlar içinde karşımıza çıkar.

Kur'ân-ı Kerim'de, uzunca bir sûre olan Tâhâ sûre-i celilesinde, Hz. Musa'ya da uzunca bir yer verilir. Orada anlatıldığına göre, halkın gaflet içinde bocaladığı, Mısır'da Kıptîler ile İsrailîlerin durmadan birbirleriyle uğraştıkları bir dönemde Hz. Musa, birisi Kıptî diğeri de İsrailî olan iki kişinin kavgasına şahit olur.. haklı olarak öfkelenir ve Kıpti'ye bir tokat aşkeder; Kıptî de ölüverir. Evet, Hz. Musa gibi hiddetli bir hakperest ve güçlü bir insanın bir vuruşuyla adam cansız yere seriliverir. Fakat Kur'ân, Hz. Musa'yı o engin muhasebe hissiyle şöyle konuşturur: *"(Onlara): Ben dedi, yanlışlıkla, sonunda ne olacağını bilmeksizin, şaşkın bir vaziyette o işi yapmıştım. Sizden korktuğum için de kaçmıştım. Ama Rabbim bana hüküm ve hikmet verdi ve beni peygamberler arasına dahil etti."*[54]

Bir başka zaman Hz. Musa, Eyke'ye gider; bir ağacın altında oturur ve Rabbine karşı derin bir saygı edasıyla: *"Hemen (Musa) o iki kızın (hayvanlarını) da suladı, sonra gölgeye çekildi ve: Rabbim, dedi, doğrusu bana indireceğin bir hayra muhtacım."*[55] der.

Evet, bu sızlanış, niyaz edalı bir iç çekiştir. O, aç ve susuzdur. Kendisini

tehdit eden bir toplumdan kaçıp oraya gelmiştir ve bir melce aramaktadır. İhtimal, dağarcığında yiyecek bir ekmek bile yoktur. Ve işte bu ruh hâleti içinde biraz nazlı, biraz da niyazlı Mevlâsına yalvarır: *"Ben şu anda göndereceğin hayırlar açısından gerçekten çok fakirim."* der. Yani "Hususî ihsanına muhtaç ve bu çöllerde aç, susuz, bîilacım." diye içini döker.

Bütün bunları Hz. Musa, yani müteheyyiç bir gönül ve kavminin hususî karakterinin televvünlerini de taşıyan bir İsrail peygamberi söylemektedir! Ve her şey fevkalâde yerindedir. Şimdi bu Nebi'yi Kur'ân âyetlerinde takip ederek onunla birlikte Tur dağına çıkıverin; orada da yine aynı tavır ve üslûpta şunları ifade edecektir: *"Musa, tayin ettiğimiz vakitte Bizim ile buluşmaya gelip de, Rabbi ona konuşunca: 'Rabbim, bana görün, Sana bakayım!' dedi. (Rabbi) buyurdu ki: 'Sen Beni göremezsin, fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa, sen de Beni görürsün!' Rabbi dağa görününce onu darmadağın etti ve Musa da baygın düştü. Ayılınca da: 'Sen yücesin, Sana tevbe ettim, ben (bu konuda da) inananların ilkiyim!' dedi."*[56]

Mîkat için Tur'a çıktığında, *"Rabbim, bana görün, Sana bakayım!"* diyor. Bunu şanı yüce, büyük bir nebi söylüyor..! Her Nebi, Mevlâ'nın gönderdiği şeylere bilâ kayd u şart rızadâde olmuştur. Ama o, benzer bir dilekte bulunan kavminin peygamberi olarak, o kavimde var olan ruh hâletiyle ve maddeciliği kırma niyetiyle, tabiî biraz da iştiyaktan ötürü böyle söyler.

Bu yüksek karakter fakat müteheyyiç fıtratı, daha çocukluğunda Firavun'un sakalını yolarken, Kıpti'yi bir tokatta yere sererken nasıl tanımışsak, hiçbir nebinin söylemeye cesaret edemeyeceği sözü sarf ederken de aynı şekilde görürüz. Evet, Kur'ân, o kendine has müthiş tasvir ve üslûbuyla hep aynı karakteri resmeder.

İsterseniz Kur'ân âyetlerinde Hz. Musa'yı takibe devam edelim: Rable buluşma vâki olmuş ve o, Tur'dan geriye dönmüştür. Cemaatinin yanına gelip de, onların Sâmirî tarafından azdırılarak buzağıya taptıklarını görünce, elindeki levhaları öfkeyle yere atıverir ve kardeşini yakasından tutarak sarsar. Kardeşi de bu heyecan karşısında: *"Anamın oğlu, sakalımı saçımı çekiştirip durma! Bana ne diye itap ediyorsun?"*[57] der.

Arkasındakilerin dalâleti karşısında heyecan dolu bir gönlün tepkisidir bu. Öyle ki, o, kendisi gibi bir nebi olan kardeşinin dahi saçını sakalını yolabilmektedir. Bütün bunlar, tam bir Hz. Musa hakperestliğinin tezahürüdür.

O, Kur'ân'da hemen her yerde böyle anlatılır.

Bütün bunları düşündüğümüz zaman, herhâlde Hz. Musa'nın pazularını tasavvur edebiliyor, yüz takallüslerinden nasıl bir karaktere sahip olduğunu görüyor ve bunların yanında, Mevlâ'ya olan ilticasını, O'nun rızasını aldığını ve hak bildiği yolda ne müthiş bir hakşinas olduğunu herhâlde görüyor gibi oluyorsunuzdur...

## 4. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Yusuf

Kur'ân, Hz. Yusuf'u (aleyhisselâm) anlatırken de karşımıza çok farklı bir karakter çıkarır. İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem) onu bize tarif ederken, hikmeti, sabrı, teennisi, tedbiri ve ilmiyle devâsâ bir kameti resmeder. Aslında daha çocukken gördüğü bir rüyadan da bunu anlamak mümkündür.

O, ayın, güneşin ve yıldızların kendisine secde ettiklerini görür.. görür ve kendisinin bir hikmet kahramanı olacağını ele verir. Ay, güneş ve yıldızlar, Cenâb-ı Hakk'ın hikmetle çizdiği sayfa ve kitaplardır. Bunların gelip onun karşısında secde etmeleri, secde edip inkıyatlarını belirtmeleri.. evet, bütün bunlar, onun nübüvvetine delâlet ettiği gibi, hikmet, ilim ve tedbir sahibi olduğuna da işarette bulunurlar.

Aynı zamanda o, bir teslim ve tevekkül insanıdır. Düşünün ki, kardeşleri götürüp onu kuyuya attıklarında derin bir teslimiyetle sesini bile çıkarmaz... Yoldan geçen bir kervan, onu kuyudan çıkardıktan sonra götürüp şehirde köle gibi satmak isterken, "Ben şuyum, buyum…" diye kendini anlatma ve kendini ispat etme lüzumunu duymaz; duymaz da Mevlâ'nın hikmetle ne nescettiğini takip etmeye çalışır.

Aynı zamanda o, tam bir ilim ve hikmet insanıdır. Geçirildiği bu yollardan geçerken nereye götürüldüğünü teenni ile düşünür ve hâdiseleri yorumlamaya çalışır (tevil-i ehâdîs). Onu, hapishaneye düştükten sonra kendisine rüya tabir ettiren insanların rüyalarını tabir ederken de aynı şekilde görürüz: O, rüyaları tabir etmekle kalmaz, onlara ciddî bir tevhid ve iman dersi de verir. Tabiî, Kur'ân bunları anlatırken, aynı zamanda irşad edilmek istenen insanlara karşı nasıl davranılması gerektiği mevzuunda da irşad erlerinin yoluna ışık tutmaktadır.

Burada antrparantez bir hususu arz etmekte fayda görüyorum. Şöyle ki: Bir kısım insanlar değişik maksatlarla gelerek bize çeşitli sorular tevcih ederler..

içtimaî, iktisadî ve dinî sorular. Bu arada dinsiz ve ateist kesimden de sırf diyalektik niyetiyle sorulan sorular olur. Bunlar prensip olarak Allah'ı asla kabul etmezler ama, yine de gelir sorarlar. Kader var mıdır? Kutuplarda nasıl namaz kılınacak? Ayda insan namaz kılarken yüzünü nereye döndürecek, falan filan...

Evet, bütün bunlar tamamen diyalektik yapmak içindir. Sanki sordukları soruları izah etseniz, hemen ibadet edeceklermiş gibi bir görüntü sergilerler. Aslında, kutuplarda nasıl namaz kılınacağını açıklasanız, ayda yüzlerin hangi tarafa döneceğini izah etseniz dahi inanmazlar; inanmazlar ama, soru üretirler durmadan.. ve bir meselede ilzam olsalar başka bir meseleye kaçarlar; onda da sesleri kesilse kalkar yeni meseleler üretirler.. ve sorular sürer gider.

İşte Hz. Yusuf bu konuda bize iyi bir ders ve mükemmel örnektir. Hikmet, ilim ve irfan insanı, evvelâ adamın esas derdinin dinlenmesi gerektiği mesajını verir. Tıpkı bir hastanın, hekiminin karşısında dil döküp ağlaması gibi...

Evet, mahir bir hekim evvelâ hastanın şikâyetlerine kulak verir. Yoksa elini ağrıyan yere koydu diye hemen oraya bakmaz. Hasta baş ağrısından şikâyetle eliyle başını tutar. Ama belki de bu, dişindeki bir iltihaptandır. Ya da böbrekleri ağrıyor diye iki büklüm hekimin karşısına çıkar. Böbreklerinden iki büklümdür ama ihtimal bu, onun dişinin iltihap kapması veya çürümesinden kaynaklanmaktadır. Veya sinüzit ya da damar tıkanıklığı başa vurmuştur.

Evet, baş ağrıyor diye, teşhis ve tedaviye mutlaka baştan başlanmaz. Evvelâ hastalığın gerçek sebebine inilir ve başka yerler de kurcalanarak hastalık teşhis edilmeye çalışılır. Evet, Yusuf (aleyhisselâm) da irşat adına inançsız bir insanı ele alırken, onu tıpkı bir hekim hassasiyeti içinde ele alır.

Meselâ, ona rüya tabiri sorarlar; o, rüyayı tabir etmeden önce mahir bir hekim edasıyla onları karşısına alır ve bir tevhid dersi verir. Varlık ve şuunâtı, bunları Allah'a vermeden, her şeyi O'na isnat etmeden açıklamanın imkânı olmadığını anlatmaya çalışır. Kendisinin de Allah'a inandığını, babaları İbrahim ve İshak'a tâbi olduğunu ve tevhide inanmanın insana nasıl huzur getireceğini bir bir şerh eder.. ve böyle bir tevhid dersi verdikten sonra da: "Gelelim şimdi sizin rüya meselenize…" der.

Evet, biz de, türlü türlü itirazlar hatta diyalektikler ile karşımıza çıkan insanlara, en evvel Allah'a ve Kitab'a inanmıyor ve Peygamber'i kabul etmiyor olduklarını düşünerek, en azından buna ihtimal vererek onlara Allah'ı, Kitab'ın mahiyetini, Peygamber'in nübüvvet ve risaletini anlatmalıyız. Ondan sonra

soruya ve varsa, meselâ rüya gibi başka meselelerine cevap vermeye çalışmalıyız. Aksi hâlde “sittîn sene” rüya tabir etseniz, sadece rüya tabir edilmiş olacak ve bir adım ileriye gidilemeyecektir. Şanı yüce Nebi, değil sorulan sorulara karşı, rüya tabir ederken dahi her şeye hikmetle yaklaşmaktadır.

Evet, “Kader nedir?” diye sorana, inanmıyorsa onu anlatmak faydalı olmayacaktır. Önce Allah’a inanmalı ki, kaderi de doğru anlayabilsin. Çünkü bunlar birbirine bağlı şeylerdir. Laboratuvarda bir neticeye varmışçasına, hendesî bir gerçeği ortaya koymuşçasına, fizikî bir hâdiseyi vuzuhla anlatırcasına Allah (celle celâluhu) anlatılmalı ki, inkâra mahal kalmasın.

Evet, yemek yeme, su içme rahatlığı içinde her mesele ilmî olarak ortaya konduğu takdirde, altyapı hazırlanmış olur. Yoksa belli bir temel oluşturmadan Allah’ı ve Peygamber’i anlatmanın ve kabul ettirmenin imkânı yoktur. Tabiî boş ve kuru diyalektiklerin de hiçbir faydası yoktur. Diyalektiğe girersek, iman meselelerinde kendimizi ezdirmiş ve boşuna yorulmuş oluruz.

Aslında Hz. Yusuf gibi olunmalıdır. Büyük Nebi, her hâliyle ders veriyor ve hapishanede bile o, bu yönüyle temayüz ediyor.

Yine başka bir yerde Kur’ân, onun bir başka yönünü nazara verir: İffetini, teennisini ve ağırbaşlılığını... O, görkemli bir delikanlıdır. Ve bir gün bütün cazibesiyle bir kadın çıkar karşısına.. hem de kadının evinde ve kapılar da kapanmış vaziyettedir. Kur’ân, işte bu âbide iffet kahramanını şöyle tablolaştırır: *“Yusuf’un evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murad almak istedi ve kapıları kilitleyip: ‘Haydi gelsene!’ dedi.”*[58]

Kapı kapanmış, üzerine çullanan, entarisinden çeken ve eteklerini yırtan olabildiğine cazip bir kadın, onu ağına almak için her şeyi hazırlamıştır. Hz. Yusuf henüz peygamber değil. Ona, sen nebisin denmemiş, ama o iffetli bir insan ve bir hikmet adamıdır. Zinanın insanı nasıl başaşağı getireceğini çok iyi bilmektedir. Böyle bir manzara karşısında sarsılmamak ve bu korkunç alev karşısında yanmamak çok zordur. Ancak nebi namzedi bu insan, Everest Tepesi gibi dimdiktir.

İşte böyle bir durumda Hz. Yusuf, bir o kadar daha büyür insanın gözünde. Evet, bir hikmet, bir iffet âbidesi gibi müşâhede ederiz onu; çok açık teklifler karşısında, başında kar taneleri ve çiğ düşmüş gibi o kadar ak ve berrak tabiatıyla şöyle dediğine şahit oluruz: *“Ben, Allah’a sığınırım!”* Evet, bir

nebideki Allah korkusu, namus mülâhazası ve iffet düşüncesi işte bu enginliktedir.

Evet, onun her davranışı peygamberliğe ait ayrı bir derinliği ifade eder. Meselâ o, hapishanede o incelerden ince davranışları ile âdeta hep hikmet kanaviçeleri örer.

Bir iftira yüzünden hapse girmiştir. Orada melike ait bir rüyayı tevil eder. Tevil, melik tarafından isabetli ve hakîmane bulunur. Bunun üzerine, hapse bir adamını gönderir ve *"Onu bana getirin!"* der. Ancak o iffet âbidesi, kendisini almaya gelen elçiye, *"Efendine dön.. ve 'Ellerini kesen kadınların zoru neydi?' diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilendir."*[59] karşılığını verir. Yani Hz. Yusuf bu sözleriyle, melike şu mesajı göndermiştir: "Ben bir iftira neticesi hapse girdim. Böyle bir şeyin bir daha tekerrür etmesini istemem. Mesele tahkik edilsin. Suçlu ya da suçsuz kimmiş, her yönüyle açığa çıksın."

İşte Nebiler Serveri İnsanlığın İftihar Tablosu, iffet âbidesi Hz. Yusuf'un bu tavrını tebcil ve takdir sadedinde: *"Hz. Yusuf –sabır ve hikmet insanı– hapisten hemen çıkmadı. Bana çık denseydi, o dakikada çıkardım."*[60] buyurarak onu takdir eder. Nihayet yapılan tahkikat sonucu kadınlar, *"Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik."* derken Zeliha da, *"Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden kâm almak istemiştim. Şüphesiz ki o doğruyu söyleyenlerdendir."*[61] diyerek suçunu itiraf eder.

Kur'ân'ın, teferruat diye nitelendirilebilecek ölçülerde bütün detayları ile bildirdiği bu olayda, Hz. Yusuf tam bir tedbir ve temkin insanıdır. Öyle ki o, hiç acele etmez, sabırla hakikatin bütün çıplaklığı ile ortaya çıkacağı anı bekler.

Biz onun bu temkin ve tedbir insanı olma yönünü bir başka hâdisede de müşâhede ederiz. Şöyle ki, Mısır'da, o korkunç kıtlığın baş gösterdiği yıllarda, Melik'in kendisine özel danışmanlık teklifine rağmen o, *"Beni ülkenin hazinelerinin (başına) tayin et. Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim."*[62] der.

İlk bakışta onun vazife talebini anlamakta biraz zorlanırız. Ama o, bu vazifenin eri olduğunun şuurundadır ve alternatifi de yoktur. Zahireleri usûlüne uygun şekilde stok etmesi, ülkeyi bir krizden kurtarması.. ve bütün bunları

yaparken de müsâvâta (eşitlik) dikkat etmesi, hatta Kur'ân'da gördüğümüz kadarıyla, kardeşlerine bile bu hususta bir ayrıcalık göstermemesi, onun bu işe tam ehil olduğunu ifade eden misallerdendir.

Evet, bütün bu olaylar, onun ne kadar teenni, ilim, hikmet ve tedbir insanı olduğunu göstermektedir.

Aslında biz, bu ve buna benzer sonuçlara Kur'ân'ın o ölçülü, âhenkli, insicamlı ifade ve tasvirleri ile ulaşıyoruz. İşte Kur'ân'ın bu tasvir gücüdür ki, peygamberlerin hiçbirini diğerine karıştırmadan, onların normal insanüstü tip ve karakterlerini gözler önüne serer ve fevkalâde bir muvazene içinde o en büyük hak erlerini resmeder. Öyle ki, insan bu gözle Kur'ân'a bakınca, "Kur'ân Allah'ın kelâmıdır, beşer kelâmı olamaz." demekten kendini alamaz.

Modern psikoloji de bir mânâda insanları belli kategorilere ayırır ve öylece mütalaa eder: "Şu tip insanlar şöyledir, içe dönük olanlar böyledir." der ve belki genelleme yaparak mevzuu biraz daha daraltmış olur. Hatta çok defa hemen hemen aynı şeyleri tekrar eder durur.

Oysa Kur'ân, daha on dört asır evvel, insanların ruh dünyalarına, kalbî hayatlarına nüfuz etmiş olma üslûbuyla onları heyecanlarında, arzu, heves ve niyetlerinde âdeta zumlamış ve en vâzıh çizgilerle sunmuştur. Evet o, her tipi ayrı bir kâinat, ayrı bir kitap gibi resmetmiş ve onun portresini ortaya koymuştur. Yani Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan insanları arz ederken, modern psikolojinin acze düştüğü, yetersiz kaldığı her sahayı inceden inceye tahlil ederek gözler önüne sermiştir.

Şüphesiz Kur'ân'ın arz ettiği yüzlerce tipi burada mütalaa etmemize imkân yoktur. Belki altı-yedi tip üzerinde durarak Kur'ân'ın üslûp, beyan, ifade ve edasındaki eşsizliği ve benzersizliği ortaya koymaya çalışıyoruz ki, kanaatimce şimdilik yapılabilecek şey de budur.

Burada Firavun'u anlatmak da olabilirdi. Ancak gül bahçesinde saksağanı arz etmek suiedeptir. Onun için Firavun gibi, Nemrut gibi tipleri atlayacağız. Evet, dünyada Allah'ı, O'nun kitabını ve peygamberini atlayan insanları biz de atlayacak, nebi iklimini ve ondan gelen nurlarla gönüllerini donatmış mü'minleri anlatmakla yetinip, hayatlarında hep kara düşüncelerle yaşamış insanları bu gül bahçesinde misafir etmeyeceğiz.

## 5. Kur'ân ve Hz. Meryem

Hz. Meryem'den adını alan Meryem sûresinin baş taraflarında, giriftar

olduğu musibet ve belâlarla bir kısım imtihanlara maruz kalan Hz. Meryem anlatılır. Buradaki ana konulardan biri, Hz. Meryem'in sebepler üstü diyebileceğimiz bir keyfiyette Hz. İsa'ya hamile kalmasıdır. Hâlbuki Hz. Meryem, çocukluğundan beri mâbedin ruhanî ikliminde yetişmiş, iffetine, namusuna son derece düşkün bir kadındır.

Allahu a'lem, bu kıssanın Kur'ân'da anlatılmasının hikmet ve sebeplerinden biri, o bin bir musibet ve belâya maruz kalan Nebiler Sultanı'nı teselli ve tesliye etmektir. Yani *"Ey Habibim! Maruz kaldığın bu imtihanlarda Sen tek değilsin, Senden önce gelenler de bu ve buna benzer nice imtihanlar geçirdiler. İstersen bak, Hz. Meryem'in başından geçenlere…"* denilmek istenmektedir.

Bunun yanı sıra, bu kıssa ile ilgili daha birçok sebep ve hikmet de söylenebilir. Ezcümle, Hz. İsa ve Hz. Meryem'in gerçek mahiyetleri ancak bu âyetlerle anlaşılabilir. Hristiyanlıkta bugün dahi hâlâ var olan ekânim-i selâse anlayışı bu âyetlerle açık olarak sorgulanır. Bu açıdan Hristiyanlar Kur'ân'a çok şey borçludurlar. Nitekim Habeş Kralı Necaşi'nin Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçmesi, bu âyetlerin nuranî atmosferinde gerçekleşmiştir.

Her neyse, Hz. Meryem'in Kur'ân'da zikredilmesinin sebep ve hikmetleri adına söylediğimiz bu hususları geçerek, o büyük kadınla ilgili âyetler çerçevesinde biraz da karakter tahlilinde bulunmak istiyoruz:

Hz. Meryem, Kur'ân âyetleri ve tarihi bilgilere göre, daha doğmadan ana-babası tarafından mâbedin hizmetine vakfedilmiş bir kutluydu. Kur'ân da, kavminin ona *"Ey Harun'un kızkardeşi!"*[63] dediğine işaret eder. Şayet bu Harun, peygamber olan Hz. Harun ise, onunla aralarında asırlar var. Ancak Hz. Harun, herkesin bildiği gibi, yaşadığı dönemde mâbetlerin kayyimliğini yapıyordu. İşte Hz. Meryem'e bu açıdan bir benzetme yaparak kavmi ona *"Ey Harun'un kızkardeşi!"* diyordu. Bazı rivayetlerde ise, âyette geçen Harun'un Hz. Meryem'in hakikî erkek kardeşi olduğu nakledilir.

Hz. Meryem, mâbede adanmış olması sebebiyle çocukluğunu, gençliğini hep orada geçirmiştir. Kendini ister istemez böylesi lâhûtî esintilerin sabah akşam estiği bir mekânda bulan bu yüce kadın, zamanla daha ruhanî bir derinlik kazanmıştır. Öyle ki zaman gelmiş o, lâhûtî âlemden gelen nimetlerle perverde edilmiştir. Bazı camilerimizin mihraplarının üstünde yazılı bulunan: *"Zekeriya, onun yanına mâbede ne zaman girse, beraberinde yiyecekler bulurdu.*

*‘Meryem, bu yiyecekleri nereden buluyorsun!’ deyince de o: ‘Bunlar Allah tarafından gönderiliyor. Muhakkak ki Allah dilediğine sayısız rızıklar verir.’ derdi.”*[64] âyeti, bu harikulâde hususların ifadesidir. Bazı tefsirler bu yiyecek maddelerinin kış mevsiminde yaz, yaz mevsiminde kış meyve ve sebzeleri olduğundan bahsederler.[65]

İşte böylesi mânevî atmosferde günlerini geçiren ve lâhûtî âlemin maddî ve mânevî nimetleriyle perverde olan iffet ve namus âbidesi bir kadın, birden sebepler üstü denecek şekilde hamile kalır. Kur’ân, hamile kalma esnasında emri tebliğ eden melekle, Hz. Meryem’in diyalogunu da anlatır.

Bu meleğin Hz. Cebrail olduğu rivayet edilir ki, o, bu esnada insan suretinde yeryüzüne indirilmiştir. Hz. Meryem onunla ilk karşılaştığında, *“Eğer Allah’tan korkan bir kimse isen bana dokunma!”* der. Bunun üzerine melek, *“Ben yalnızca sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbimin bir elçisiyim.”* karşılığını verir. Hz. Meryem bu defa, *“Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz olmadığım hâlde benim nasıl çocuğum olabilir ki?”*[66] mukabelesinde bulunur. Ve neticede Hz. Meryem hamile kalır. Ancak, Hz. Meryem, kavmine bunu nasıl izah edecektir? O, Allah’tan geldiğine inandığı bu mesele karşısında, sonsuz bir sabır gösterecektir ama, etrafındaki insanlara bunu anlatabilmek âdeta imkânsızdır.

Şimdi siz, tam bu noktada Hz. Meryem’in içinde bulunduğu ızdıraplı hâli tahayyül etmeye çalışın..!

Hz. Meryem, bu durumu itibarıyla kavminden uzak bir yere çekilmeye karar verir. Aslında onu uzlete çeken şey, iffeti ve namusudur. Onun ne kadar bir süre uzlette kaldığını bilmiyoruz. Kur’ân, bu konuda net bir şey söylemez; söylemez ve uzlete çekildikten sonra, hemen doğum öncesi zamana geçer. Doğum sancıları onu kıvrandırmaya başladığı anda, Hz. Meryem sevk-i ilâhî ile bir hurma ağacına yaslanır ve başına gelen şeyler karşısında derin derin düşüncelere dalar; dalar ve *“Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!”*[67] der. *“Keşke ölseydim.. unutulup gitseydim!”* sözlerini, baştan bu yana ilâhî kaderin kendisi için nescettiğini o engin imanıyla takip eden Hz. Azrâ’nın, iffet duygusunun ağır bastığı ve onu feverana sevk ettiği anda söylediği sözler olarak değerlendirmek lazımdır.

Ayrıca burada, iki şey daha dikkat çekiyor:

1.Vicdan ızdırabı.

2. Doğum sancısı.

İşte bir taraftan doğum sancısı çeken, eli ayağı çekilen, maddî ızdıraptan dize gelen, diğer taraftan da bütün bu acıları bastıran vicdanının ızdırabıyla iki büklüm olan bu kadına, Mevlâ-i Müteâl'den öyle bir derman gelmeli ki, hem doğum sancıları son bulsun hem de vicdanında yanan ateşi söndürsün. Çok geçmeden meleğin getirdiği hak mesajı onun imdadına yetişir: *"Tasalanma! Rabbin senin alt yanında bir su arkı vücuda getirmiştir. Hurma dalını kendine doğru silkele ki, üzerine taze, olgun hurma dökülsün."*[68]

Hz. Meryem, içinde bulunduğu hâlet-i ruhiyeden, ikaz mahiyetini taşıyan bu beyanlarla birden uyanır. Buradaki ilk ilâhî hedef –tabiî sezebildiğimiz kadarıyla– psikolojisi altüst olmuş bu iffet âbidesini o boğucu atmosferden kurtarmaktır. Nitekim bu ilâhî ikaz ya da ses, onu düşünce dünyasından az da olsa uzaklaştırır; uzaklaştırır ve daha başka düşünceler içerisine çeker. Kavminden kaçarak kupkuru bir çölde, tek başına bulunan Hz. Meryem, kendisini hurma ağaçları ile çevrili yeşilliklerin içine getiren kudreti düşünmeye başlar; başlar ve gönlü inşirahlarla dolarak rahatlar.

Bu iki âyet-i kerimede dikkati çeken ve mutlaka araştırılması gereken bir husus daha bulunmaktadır. O da, hamilelik ya da özellikle doğum öncesi dönem ile su ve hurma arasındaki ilgidir. İhtisas alanım olmamakla beraber, sırf Kur'ân'a olan itimadımdan temas edip geçeceğim. Hurma ve suyun –sesiyle, havasıyla, yenilip içilmesiyle– doğum esnasındaki kadınlara, ister fiziki yani rahim açılması, ister psikolojik yani moral değerler açısından faydalı olacağı kanaatindeyim. Bu espriye bağlı olarak modern tıbbın "suda doğum" gibi projeleri üzerinde durulabilir.

Ve melek mesajlarına devam eder: *"Artık ye, iç, gözün aydın olsun! Eğer herhangi bir insana rastlarsan: Ben, Rahmân'a oruç adamıştım, de, o sebeple bugün hiç kimseyle konuşmayacağım."*[69]

Bu ifadelerle zannediyorum, ruhî açıdan sıkıntılı, maddî açıdan da hasta olan –çünkü doğum yapmış– bir kadının hissiyatı, iç âlemi okşanmakta veya ona huzur verecek bir usûl telkin edilmektedir. Modern psikolojinin de bu noktada insanlara yaptığı benzer tavsiyeler vardır. Ama çoğu itibarıyla o tavsiyeler insan ruhuna nüfuz etmekten uzak, insanı daha çok hastalıklar içine itecek mahiyette ve tamamıyla tavsiyeyi yapan bilim adamlarının (!) dünya görüşlerini

yansıtır niteliktedir.

Bunlar pek çoğu itibarıyla tamir adına ortaya konan, ama insanı kendine karşı daha çok yabancılaştıran, fıtratından uzaklaştıran ve değişik bir hastalığa çare bulacağım derken, belki onlarca hastalığa davetiye çıkaran türden şeylerdir.

Nihayet Hz. İsa dünyaya gelir. Hz. Meryem, kucağında çocuğuyla kavminin arasına döner. Kavminin ithamlarına beşikteki çocuk cevap verir… Vak'anın geri kalan kısmı Meryem sûresinden takip edilebilir. Biz konumuz açısından meseleye bir kere daha dönüp, bu çerçevede bazı genellemelerde bulunmak istiyoruz.

Bizi bu kıssada ilgilendiren en önemli şey, bir kadının duygularını, ruhî durumunu, his ve heyecanlarını, toplum içerisindeki konumunu Kur'ân'ın nasıl tahlil ettiğidir. Görüldüğü gibi, Kur'ân, modern psikolojinin henüz ulaşamadığı ledünnî ufuklarda dolaşmakta ve bayrağını çok yükseklerde dalgalandırmaktadır. Bu açıdan Kur'ân'a bakıldığında, bundan asırlar önce ortaya konan tahliller, bu tahlillerdeki derinlik, akıllara durgunluk verecek ölçüdedir. Aslında farklı ruh hâllerinin tahlili hem psikoloji hem de psikososyoloji açısından çok mühimdir.

Evet, Kur'ân'da mutlak olarak insanın heyecan ve helecanlarına, teessürlerine, maddî ve mânevî geçirdiği değişimlerin ifadelerine sıkça rastlanır. Hatta normal karakterler bir tarafa, zaman zaman anormal karakterler, üstün zekâ ve dehaya sahip dimağlar, hayatlarını zaferlerle süslemiş zafer âbideleri, ibadet ü taatte kutuplaşmış tipler, âlem-i şehadette âlem-i misale ait levhaları seyreden zevk ve istiğrak ehli kişiler… ve daha nice karakterlerin tahlilleri sıra sıradır Kur'ân-ı Kerim'de.

Şimdi böylesine engin ve zengin bir kaynaktan müstağni kalmayı nasıl izah ederiz? O hâlde Müslüman psikolog ve sosyologlara oldukça fazla iş düştüğü ortadadır. Bunlar, Kur'ân'ın genel hedef ve maksatlarını göz önünde bulundurarak, yapacakları çalışmalarla, günümüzün kendi özünden ve ruhundan uzaklaşmış/uzaklaştırılmış insanını, bir kere daha Kur'ân'a yöneltebilir ve Kur'ân ufkunda dolaştırabilirler.

## E. Kur'ân'da Toplum Tahlilleri

Kur'ân-ı Kerim, belli prensipler dahilinde yer yer toplum tahlilleri de yapar. Yapılan tahliller sonucu, o cemiyetin genel karakteri ayan beyan ortaya çıkar. Genelde isim tasrih edilmeden yapılan bu tahlillerde öyle bir üslûp kullanılır

ki, ilgili cemiyet hemen gözler önünde beliriverir. Hem öyle beliriverir ki, bunları tam anlamıyla kavrayabilmek için sosyolog veya psikolog olmaya da gerek kalmaz. Zira Kur'ân'ın ortaya koyduğu her tablo, aksine ihtimal vermeyecek ölçüde nettir.

Nitekim Asr-ı Saadet'te gerek Yahudi, Hristiyan ve gerekse müşrik ve Müslümanlar, içlerinden geçen şeylerin ifşa edileceği endişesiyle tir tir titrerlerdi. Bunlar arasında özellikle Müslümanlar, kalb ve vicdanlarını her zaman vahy-i semavî karşısında derleme, toparlama ihtiyacı duyarlardı. *"Biz, Allah Resûlü hayatta iken, içimizden bir şey geçirmeye korkardık. Gerçi isimlerimiz verilmezdi ama kusurlarımızın büyüklüğü, O'nun ukbâdaki mücâzâtı nazara verilirdi ki, biz âdeta kaçacak delik arardık."* sözleri, onların duygularının ifadesidir.

Hatta bu noktada denilebilir ki, gönülleri dilhûn eden Nebiler Sultanı'nın vefatı, bir ölçüde onların rahatlamasına vesile olmuştu. Çünkü ilgili mevzuda bir âyetin nazil olması o edeb, vakar ve ciddiyet insanlarını çatlatacak ölçüde bir kısım şoklar yapabiliyordu.

Bu tür âyetlerde en çok dikkati çeken husus, Kur'ân'ın şahısları veya cemiyetleri unvan ve isimleri ile değil de, vasıfları itibarıyla zikretmesiydi. Yani ekranda yansıtılan manzara kâfir değil küfür, münafık değil nifak, dalâlet ve fisk ehli değil, dalâlet ve fiskın kendisiydi. Bugün fert ve toplum ile ilgili bilim adamlarının Kur'ân'ın bu özelliğinden çok büyük dersler çıkarmaları beklenir.

İşte bu çerçevede, Kur'ân'ın ayrı bir özelliği de, fert ve cemiyet tahlillerinde genelleme usûlünün kullanılmış olmasıdır. Öyle ki, Müşrik, Yahudi, Hristiyan, Mecusi, Sâbii, Müslüman vb. bütün insanların genel özelliklerini, her zaman Kur'ân'ın satırlarında veya satır aralarında bulmak mümkündür. Bu, bizler için olabildiğine önemli bir kriterdir. Bizler bu kritere göre, insanlarla ister bire bir, isterse toplu olarak münasebetlerimizi ayarlayabiliriz. Arızaların nasıl giderileceği, neyin insanlara nasıl sunulacağı konusunda yukarıdaki hususlar çok önemlidir.

*Kur'ân'ın, fert veya cemiyetleri tahlilinde öne çıkan hususiyetleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:*

1. Bu tahlillerde mutlaka ferdî ve içtimaî maslahatlar gözetilmiştir.
2. Tahliller, şahıslardan tecrit içinde yapılmış ve fertler isimleriyle değil,

özellikleriyle nazara verilmiştir.

Böylece, ilgili vasıfların kötülüğü tescil edilirken, şahıslar toplum içinde, cemiyetler de sair cemiyet ve toplumlar içinde kısmen kamufle edilmiştir. Bu vesile ile de birçok insan ve birçok cemiyet, rencide edilmeden, mükemmel insan, mükemmel toplum olma yolu gösterilmiştir.

3.Tahlillerde, cemiyette kabul gören meşru edep ve muaşeret kaidelerine, disiplinlere riayet edilmiştir.

4.Tahlillerde yıkıcı tenkitten ziyade, yapıcı bir üslûp kullanılmıştır.

5.Âzamî tasarruf prensibine riayet edilerek, mesele kısa ve özlü ifadelerle, gayet veciz bir biçimde ortaya konmuştur.

## 1. Kur'ân'da Ehl-i Kitap Resimleri

Kur'ân-ı Kerim'de fertlerin yanı sıra toplumların da çeşitli açılardan tahlillerinin yapıldığını ve tahlillerde öne çıkan hususları veya takip edilen esasları ifade ettik. Şimdi, Kur'ân'da tahlili yapılan Ehl-i Kitap'tan bazı resimlerle o hususu da biraz açmaya çalışalım:

Kur'ân-ı Kerim'de en çok tahlili yapılan milletlerden biri İsrailoğulları'dır. Sadece Bakara sûresine bu açıdan bakıldığında, bu konuyla alâkalı pek çok malzemenin var olduğu anlaşılır. Acaba Kur'ân, bu millet üzerinde neden bu kadar çok durmuştur? İsrafın her çeşidi Allah nezdinde ve Allah Kelâmı'nda söz konusu olmadığına göre bundaki hikmet ya da hikmetler nelerdir?

Öncelikle şunu belirtmeliyim ki, Kur'ân'ın bahsini ettiği bazı kitlelerle günümüzdeki müsamahasız ve saldırgan yığınlar arasında ne zihniyet ne de karakter açısından hiçbir fark yoktur. Bu açıdan projektörünüzü Kur'ân'a tuttuğunuzda bugünkü mütegallipleri; günümüz mütegalliplerine tuttuğunuzda da Kur'ân'daki fanatikleri rahatlıkla bulabilirsiniz. Öyleyse Kur'ân'ın bazıları hakkında on dört asır önce söylediği şeyler hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Evet, insanlık tarihi boyunca meydana gelen içtimaî, idarî, siyasî, askerî, kültürel hatta dinî fesatların temelinde bazı fanatik düşünce ve bağnaz zihniyetler vardır. Bütün dünyayı emperyalizm hesabına bir pazar hâline getiren kapitalizm, anarşinin yeryüzüne yayılmasına vesile olan komünizm, milletleri birbirine düşman hâline getiren ırkçılık, dahası şehvetin putlaştırılması… evet, bunların hepsi bahsi geçen zıvanasız mantık ve düşüncenin ürünüdür. Bilhassa şu son asırlarda ortaya çıkmış pek çokları, Durkheim, Freud, Marks, Sartre, Engels ve sahalarında ün yapmış, şöhrete ulaşmış daha niceleri hep bu

endazesiz düşüncenin çocuklarıdır.

Bu insanların düşüncelerinin ürünü olan kapitalizm, komünizm, faşizm ve Nazizm başta olmak üzere birçok sistem, değişik dönemlerde hep içtimaî dengeleri bozmuş, milletleri kendi iç bünyelerinde inkıraza sürüklemiş ve onları başka milletler nezdinde de düşman hâline getirmiştir. Neticede dünya bir kan gölü olmuştur ki, en son 1. ve 2. Dünya Savaşları bunun apaçık göstergesidir.

Bu açıdan Kur'ân, günde yüz defa çeşitli hile ve desiselerle insanlığı iğfale çalışan, sürekli fitneyi körükleyen, maddî çıkarları uğrunda her şeyi mubah gören bazı toplum ve insanlara karşı sairlerinin dikkatli olması için birçok âyetle tahkimat yapmakta ve onları teyakkuza sevk etmektedir.

Bu noktada hiç kimse, Allah, bir kısım anarşistleri nazara vermede itnab yapıyor (uzun uzadıya açıklamalarda bulunuyor) diye şüphe ve tereddüde düşmemelidir. Zira Allah (celle celâluhu), böylelerini sırat-ı müstakîme davet etmek için başta ülü'l-azm peygamberler olmak üzere birçok mürşit, muslih göndermiştir. Ama onlar kendilerine gönderilen peygamberlerin öğretilerine kulak asmamış, hatta onlardan bazılarını akıl almaz işkencelerle öldürmüşlerdir.

İşte Kur'ân'ın yaptığı şey, bütün bunlara rağmen, istikamete girmeyen bu ifrit ve muzır kimselere karşı, insanları uyarmaktan ibarettir. Zaten bugün dünyada siyasî, idarî, askerî ve iktisadî alanda cereyan eden hâdiseler de Kur'ân'ı doğrulamakta ve yapageldiği tenbihat ve tahşidatın ne kadar yerinde olduğunu göstermektedir.

Öteden beri her şeyi kendi çıkar ve menfaatleri etrafında ele alan bu kabîl insanlar, her şeyi maddeye irca etmiş ve her şeyi maddede aramış "akılları gözlerinde" öyle körlerdir ki, maddeden başka hiçbir şey görmezler. Bu özellikleri itibarıyla da dünyanın her yerinde sömürünün temsilcileri olmuşlardır.

Evet, bunlar maddeciliği o kadar ileri götürmüş ve maddeci zihniyetle öylesine bütünleşmişlerdir ki, mânevî şeyleri bile madde ile izaha ya da anlamaya kalkmışlardır ki, bu mânevî şeyler arasında, bizzat Allah (celle celâluhu) da vardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim gibi, mukaddes kitaplarda da ifade edildiği gibi bir gün böyle bir mantık, hem de küstah bir tavırla peygamberinin karşısına dikilip *"Ey Nebi, Biz, Allah'ı açıkça görmedikçe asla*

*sana inanmayız!"*[70] der. Aslında bu, karakteristik bir iddia ve istektir.

Aynı zamanda bu, materyalizm, kapitalizm, ateizm, pozitivizm vb. fikrî ve idarî düşünce ekollerinin de temel esprisini oluşturmaktadır. Bu çerçevede siz, bir nebiye (aleyhisselâm) söylenen bu sözle, yirminci asırda aya çıkan Gagarin'in söylediği söz arasında bir farkın olmadığını görürsünüz. Gagarin de öyle diyordu: "Ben dünyanın etrafını dolaştım. Ay'a çıktım ama Allah'a rastlamadım." İşte aklı gözüne inmiş, materyalist zihniyeti temsil eden sefil ruh ve işte Peygambere: *"Allah'ı bize göster!"* diyen Allah ve peygamber bilmez küstah!

Bu zihniyetin etkilerini günümüz Türkiye'sinde de görmemiz mümkündür. Ne acıdır ki bu zihniyet, ilim yuvaları olan bazı mekânlarda bile bütün ağırlığı ile kendini hissettirmektedir. Evet, hoca ve talebeleriyle, dün olduğu gibi bugün de, "Allah'ı görmüyoruz ki, O'na inanalım?" diyen insan sayısı azımsanmayacak kadar çoktur.

Kur'ân'ın bu mevzuda yaptığı tahlilleri tam anlamıyla kavrayabilmek, Kur'ân'ın onların niyet, düşünce ve tasavvurlarını lif lif çözmesini, lime lime parçalamasını tam anlayabilmek ve onların içlerindeki fesat, hastalık ve kirleri tam görebilmek için, onların içlerinde bulunmak, hatta onlar gibi olmak lazımdır. Bu açıdan, onlar gibi veya onlardan biri olmadan, ilgili âyetlerin künhüne tam mânâsıyla vâkıf olunabileceğini zannetmiyorum.

Yaptığımız ön açıklamalardan sonra geçmiş peygamberler ile onların peygamber olarak gönderildiği milletler arasında geçen bazı olayları nazara vererek, onların karakterleri hakkında ancak ilme'l-yakîn seviyede olabilecek daha başka tahlil ve değerlendirmelere ihtiyaç var.

Bilindiği gibi bir toplum, yıllarca Firavun'un zulmü altında inim inim inlemiş ve ezilmişti. Zulmüyle etrafa dehşet saçan Firavun, elinin altındaki yığınları en ağır işlerde çalıştırıyor, çok defa erkekleri öldürtüp, kadınları da zillet içinde bırakıyordu... Ancak Allah (celle celâluhu), peygamberleri vasıtasıyla onları bu zulüm ve zilletten kurtarıp, rahat edecekleri bir muhit ve hür yaşayacakları bir ortama çıkardı. Öyle ki, Tîh sahrasında yaşarken bile –ki bu biraz da cezaydı– en medenî ve en zengin milletlerin dahi rahat elde edemeyecekleri "اَلْمَنُّ" ve "اَلسَّلْوٰى" yani bıldırcın eti ve kudret helvası onların sofralarını süslüyordu.

Lâhut âleminden nebi ufkuna akıp akıp gelen bu ve benzeri nimetler, onların

günlük hayatlarının tabiî bir parçası olmuştu. Bir mânâda huzur ve saadetle dolu bir hayat içindeydiler. Ancak bilhassa bunların içlerinde bulunan ve hürriyetin kadrini idrak edemeyip, köleliğin ve emir kulları olmanın ruhlarında yer ettiği bayağı tipler, önlerindeki peygambere, dolayısıyla da Allah'a başkaldırarak, Firavun'un zulmü altında yaşadıkları günlerdeki hayata özlem duyuyor ve peygamberlerinden sebze, soğan, sarımsak, hıyar, mercimek vb. şeyler istiyorlardı. İhtimal, bunların ötesinde başka gıda maddelerini de bilmiyorlardı.

İşte bu insanlar, ruhlarında yer etmiş köleliğin tezahürü ve nankörlüklerinin göstergesi olarak, bıldırcın eti ve kudret helvası yerine, eskiden bildikleri sebze, soğan, sarımsak vb. şeyler peşindeydiler. Kur'ân, bu toplum içindeki nankörlüğü ele veren bir hususu bize şöyle bildirir: *"Hani siz (verilen nimetlere karşılık): 'Ey Musa! Bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; bakliyatından, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından da bize çıkarsın' demiştiniz."*[71]

Bu tarihî vâkıada karakter tahlili adına şunları söyleyebiliriz:

Bazen insan, hemen çarçabuk ülfet ve ünsiyetin öldürücü güç ve atmosferine yenik düşebilir. Bu yanı itibarıyla o, ne kadar olağanüstü nimetlerle perverde edilirse edilsin, biraz da temadinin tesir kırıcılığıyla, daha başka şeyler arzu edebilir. Hatta çok defa bu arzunun doğru veya yanlış olduğunu da düşünmeyebilir. Nitekim yukarıdaki örnekte bazı kişiler, Firavun'un zulmünden kurtulup rahata, rahmete kavuşmuş olmalarına rağmen, şükür gerektiren böyle bir hâli hiç de nazar-ı dikkate almadan, eskiden yiyip içtikleri gıda maddelerini istemişlerdi. Hâlbuki bu, apaçık bir nankörlüktü. Ama yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bazen insan böyle bir durumda yaptığı şeyin ne kadar doğru veya yanlış olduğunu düşünemeyebilir. Kaldı ki, onların bu hâle düşmesinde, yani yıllarca Tîh sahrasında dolaşmaya mecbur bırakılmalarında, Hz. Musa'nın kat'iyen herhangi bir dahli yoktu. Ne var ki, peygambere karşı nasıl davranılacağını bilmeyen bir kısım kimseler, sanki suçlu Hz. Musa imiş gibi bir de ona karşı tavır takınmışlardı. Aksine, *"Ey Musa! Rabbine dua et…"* sözlerini başka nasıl izah edebiliriz ki? Evet, onca nimet-i ilâhînin kendilerine gelmesine vesile olan Hz. Musa'ya karşı böyle davranmamalıydılar...

Aslında Kur'ân'ın beyanına göre, Hz. Musa'ya bu türlü çıkışta bulunanlar bir kısım nankör fıtratlı kimselerdi. Aynı nankör tipteki insanlar, İnsanlığın İftihar

Tablosu Hz. Muhammed'e de (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelmiş ve *"Sana yüklerimizle, ailelerimizle geldik. Seninle falan kabile gibi savaşmadık."*[72] deyip sadaka istemişlerdi.

Kur'ân, Hz. Muhammed'i minnet altında bırakmak isteyen bu insanların karakterlerini de şu âyetiyle ortaya koyar: *"Onlar, İslâm'a girdikleri için seni minnet altına almak istiyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayınız. Eğer doğru kimseler iseniz bilmelisiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur. (Bundan dolayı edecekse O size minnet eder.)"*[73] Demek ki bu tür insanlar, sadece Hz. Musa cemaatine münhasır da değiller.

Hz. Musa'dan soğan, sarımsak vb. şeyler isteyen insanların ifadelerinden hareketle, genelleme planında şöyle bir yorum yapmak da mümkündür:

Hemen her insan yaşadığı hayat şartlarına belli bir müddet sonra alışıverir ve ülfet, ünsiyet içine girer; ardından da daha değişik şeylerin peşine düşer. Muselâ, yeknesak, tekdüze şehir hayatı yaşayan insan, "keşke bağım, bahçem, tarlam olsa; eksem, biçsem, sulasam" vs. der. Bu imkânlara kavuştuktan belli bir müddet sonra da kalkar başka şeyler ister ve bu istekler ilânihaye devam eder gider. İşte bu duygu, insan fıtratında tekdüzeliğe karşı var olan tepkinin açığa vurulmuş hâlidir.

Yukarıdaki âyete tekrar dönecek olursak, böylesine isteklerle huzuruna gelen insanlara Hz. Musa (aleyhisselâm): *"Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O hâlde şehre inin. Zira istekleriniz sizin için orada var."* şeklinde mukabelede bulunur. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın cezası bundan daha ağırdır ki, aynı âyetin devamında: *"İşte (bu hâdiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu."*[74] ifadeleri gelir.

Evet, Kur'ân bir hâdiseyi nazara verip, projektörlerini oraya tutarak, insanlığa gerçek insan veya insanlığın yollarını göstermek suretiyle insan olmanın vazgeçilmez vasıflarına doğrudan veya dolaylı olarak sık sık temas eder. Bütün mesele, Kur'ân'a bu zaviyeden bakabilmek, gerekli dersi alabilmek ve hepsinden öte de bunu hayata taşıyabilmektir.

## 2. Refah ve Zenginliğin Azdırdığı Hislere ve Şımarık Ruhlara Kur'ân'ın Bakışı ve İrşadı

İnsan fıtratında köpürüp duran his ve heyecanlar, onun yaşantısıyla orantılı

olarak sürekli yatak değiştirirler. Pratik hayatın getirdiği sıkıntıların, sürur ve sevinçlerin, ızdırap ve çilelerin hisler üzerinde oldukça derin tesirleri vardır. Tabiî rahat ve rehavet içinde geçen bir hayat da hususî bir kısım hisler hâsıl eder. Hatta bu durum bazen gurur ve kibre sebebiyet verdiği için de insanın felâketine yol açabilir.

İnsan bazen nimetler içerisinde yüzer, hayatını lezzetlerle geçirir; seyahatler, seyr ü seferler ile zevk ve lezzet arayışı içinde olur. Evet, transatlantiklerle suları yara yara uzak diyarlara seyahatlerde bulunma, tabiî, maddî güzellik ve zenginlikleri müşâhede etme, insanın ruhuna, his ve duygularına haz ve lezzet adına neler ve neler kazandırır. Şayet bu insan, bir de tefekkür ufku ile gördüğü güzellikleri tahlil ve terkip yapabiliyorsa, artık o seyahatin tadına doyum olmaz. Kâinat meşherinde müşâhede edilen güzellikler, onların insanda meydana getirdiği intibalar, insanın tefekkür ufkuna zevk olur akar. Böyle bir tefekkür ciddî bir vahdet içinde, sanat ile sanatkâr arasında tefekkür koridorları açar.

Görüldüğü gibi, böyle bir seferin insanın maddî ve mânevî hayatına katkısı sayılamayacak kadar çoktur. Kaldı ki, insan bedeninin ve iç dünyasının zaman zaman bu tür seyahatlere ihtiyacının olduğu da açıktır.

Böylesi seyahatlere çıkanlar arasında tefekkür ufkunu zorlamayan, eşya ile Hâlık'ı arasındaki münasebeti göremeyen ve kavrayamayan, dolayısıyla sadece dünyevî ve cismanî zevkler arayanlar da vardır. Bu insanlar, yapacakları seyahatlerde, seyahat vasıtalarının en rahat ve ferah olanını tercih ederler. Son model arabalar varken eski model bir arabaya iltifat etmezler. Bir mânâda bu beden insanları, cismanî zevk ve lezzeti doruk noktada tadabilmek için, her türlü masrafa girerek ellerinden geldiğince hayattan kâm almaya çalışırlar.

Hâlbuki bu âlemde her zevk, bir elemle neticelenir. Sadece zevk ve lezzet mülâhazası ile girilen her iş, akıbetinde çok defa bir elem ve keder getirir. Bundan kurtulmanın bir tek yolu vardır; o da bu seyahatler esnasında tefekkür ufkunu zorlama, masnûdan Sâni'e ulaşma, böylece cismanî zevklerin yanında fikrî ve ruhî hayatımıza ve dolayısıyla da uhrevî hayatımıza zenginlik katmadır. Buna bir de İslâm'ın iki esası olan sabır ve şükrü ilave edersek, konu bütün bütün kazanç kaynağı hâline gelir. Yani tattığımız her zevk ve lezzete şükürle mukabelede bulunur, başımıza gelen belâ ve musibetlere de sabırla göğüs gerersek, dünyevî ve uhrevî haybet ve hüsrandan kurtulacağımız gibi, zevk ve lezzet verici sair şeyler de kendi kendine hâsıl olur.

Burada, fikrî ve tasavvurî bir tablo ile kendi içimize girme ve onda derinleşme adına bir hususu daha arz etme lüzumunu duyuyorum. Şöyle ki, çok verimli bir bağ ve tarlanız olduğunu düşünün. Tarlanızda pamuklarınız mükemmel şekilde büyümekte ve bağınızda da üzümleriniz yüzünüzü güldürecek keyfiyette bereket içinde gelişmektedir. Bu arada sizin yarınlara ait de bir kısım düşleriniz vardır. Meselâ siz bu ürünlerden elde edeceğiniz kazançlarınız ile sürekli girişeceğiniz yatırımları düşlüyorsunuzdur.

Bu yüzden durmadan bağınız ve tarlanız arasında, şevk insanlarına has bir tavır ve endamla, belki bazen gururla mekik dokuyup durursunuz. Öyle ki hep o kuru üzüm çubuğunun ucundaki şerbeti onun içine sanki siz doldurmuş, güneşten gelen radyasyonlarla onun çıkardığı hava arasındaki münasebeti siz kurmuş ve bu şeker sentezini sanki siz yapmışsınız gibi bir ruh hâleti içinde olursunuz. Hâlbuki sizin ürüne yaptığınız muamelelerle bunlar gerçekleşmez. Bunları lütuf ve ihsan eden Allah'tır (celle celâluhu). Sizin yaptığınız, sadece O'nun size ihsan ettiği bağ ve tarlaya yanlış veya doğru müdahaleden başka bir şey değildir.

Siz bu duygu ve düşünceler içinde iken birden havada yağmur bulutları belirse, şimşekler çaksa, yıldırımlar gürlese, gelmesi muhtemel felâket karşısında içinizde müthiş bir ürperti hâsıl olur. Havada çakan her şimşek içinizde bin bir fırtına koparır. Bütün bütün rahatınız kaçar. Geceleri uyuyamaz hâle gelirsiniz. Nihayet bir havaya, bir de bağ ve tarlanıza bakar durursunuz; durursunuz da, yağacak şiddetli bir dolunun hayallerinizi nasıl altüst edeceğini düşünmeye başlarsınız. Zira dolu neticesi pamuğunuzun ve üzümünüzün en azından kalitesi düşecektir. Belki de toptan helâk olacaktır. Bu arada ticarî piyasa da dalgalanabilir. Karaborsacılık başını alır gider. Bunu rüşvet, yolsuzluk vb. şeyler takip edebilir ve gayrimeşru ilişkiler artar. Derken ticarî alandaki bu istikrarsızlık, uzunluğu veya kısalığına göre siyasî, idarî, ahlâkî hemen her alana sirayet eder ve etkileri de uzun yıllar sürebilir. Hatta öyle ki, toplum yıkılmanın eşiğine bile gelebilir.

Şimdi refah, rahat ve rehavetin azdırdığı hisler üzerine yaptığımız bu tahlil denemesinin açılımını bir de Kur'ân'da takip edelim. İlgili âyet, Yûnus sûresinde yer almaktadır. Âyet, bu olayla alâkalı tabloyu şöyle resmeder: هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتّٰى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ

مَكَانٍ وَظَنُّوا أنَّهُمْ أحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أنْجَيْتَنَا مِنْ هٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ *"Sizi karada olsun, denizde olsun gezdirip dolaştıran O'dur. Gemide olduğunuz zamanı düşünün: Gemiler, tatlı bir rüzgârla içindeki yolcuları alıp götürdüğü ve yolcular da bundan ötürü keyiflendikleri bir sırada birden gemiye şiddetli bir fırtına gelir, dalgalar her taraftan onları sarar ve artık kendilerinin tamamen kuşatılıp bir daha kurtulamayacaklarını zannedince, bütün niyaz ve ibadetlerini yalnız Allah'a tahsis edip gönülden O'na yalvarırlar: 'Ahdimiz olsun ki, eğer bizi bu felâketten kurtarırsan, mutlaka şükreden kullarından olacağız!' derler."*[75]

İsterseniz bu toplu mealden sonra, âyetin mevzumuzu ilgilendiren yanlarını ön plana çıkartarak, bir de –eskilerin ifadesiyle– "lazım-ı mânâ" veya açıklamalı meali üzerinde duralım:

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ Yani sizin karada, denizde, havada, otobüs, gemi, uçak vb. vasıtalarla yolculuk yapmanıza imkân sağlayan sadece ve sadece O'dur.

حَتّٰى إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلْكِ... Düşünün ki, siz gemi ile yolculuk yapıyorsunuz. Deniz mutedil, tatlı bir rüzgâr var ve siz de ferih-fahur bir hâldesiniz. Daha doğrusu öyle bir hâlet-i ruhiye içindesiniz ki, sanki suyun kaldırma kuvvetini ve yüzme/yüzdürme kanununu siz vaz'etmişsiniz.. hatta etrafta seyrettiğiniz ve seyredip kendinizden geçtiğiniz o fevkalâde güzellikleri de siz yaratmışsınız gibi bir gaflet içindesiniz ve sanki bu türlü zevk ve safa içinde ebedî kalacakmış gibi bir hâliniz var.. hâlbuki dünyada her şey bir imtihan olduğu gibi, bu da bir imtihandır. Nitekim o imtihan da gelip çatacaktır:

جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ... Ortalığı kasıp kavuran şiddetli bir fırtına ve her taraftan hücum eden korkunç dalgalar, birden gemiyi sarıp sarmalayıverir. İşte o an ikbal idbara döner. Gülmeler, ağlamalarla yer değiştirir. Herkesi bir endişe ve bir telaş alır ve ne yapacaklarını bilmez hâle gelirler.

وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ... Ve onlar, geç de olsa çepeçevre kuşatıldıklarını sanırlar. Bütün sebeplerin sukut ettiği böyle bir anda yapılacak tek şey, Müsebbibü'l-esbâb olan (sebepleri yaratan) Allah'a sığınmaktır. Bu, insan tabiatının da gereğidir. Zaten onlar da öyle yaparlar; yaparlar ama teveccühlerinde bir noksanlık vardır.

لَئِنْ أنْجَيْتَنَا *"Bizi bu musibetten kurtarırsan..."* diyerek böyle bir

atmosferde dahi, Allah'a karşı şart koşma saygısızlığında bulunurlar. Ne var ki, musibetten sıyrılınca o şartı da görmez olurlar. Nedir o şartlar?

لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ *"Mutlaka Sana şükredenlerden olacağız."*

Heyhât! Onlar bu duygu ve düşüncelerinde asla samimî değillerdir. Gerçekten samimî olsalardı, musibet başlarına gelmezden önceki hâlleri öyle olmazdı. Dolayısıyla yaptıkları bu dua da içlerinin sesi değildir.

Şimdi bu âyet, –aradan bunca asır geçmiş olmasına rağmen günümüz insanlarını da muhatap alarak– rahat ve rehavetin şımarttığı insanların ruh hâllerini tahlil etmekte ve sıkışık anlarda onların söyledikleri sözlerin samimiyetsiz mırıltılar olduğunu açığa vurmakta, satır aralarında da gayet net olarak anlaşılan bir üslûp ile onları ikaz ve irşad buyurmaktadır.

Aynı çizgide bir başka âyet de bizlere, dünya hayatının gerçek veçhesini göstererek gaflet, cehalet, hırs, tamah vb. hasletlerle kazanılan ya da kaybedilen dünyevî şeylerin çok önemli olmadığını, aksine, esas olan ebedî hayata teveccühün önemli olduğunu vurgular. İşte böyle bir resmin kuşbakışı özeti:

*"Bu fâni dünya hayatı bilir misiniz neye benzer? Tıpkı şuna benzer: Biz gökten bir yağmur indiririz, derken o yağmur vasıtasıyla, insanların ve hayvanların yiyerek beslendikleri bitkileri bol bol yetiştiririz ki, her taraf yemyeşil bir hâl alır. Yeryüzü renk renk, çeşit çeşit meyve ve mahsullerle süslenir; bahçe sahipleri de tam, bütün o ürünleri devşirmeye giriştikleri sırada, geceleyin veya gündüzün aniden verdiğimiz emirle bir afet olur, her şeyi biçer götürür. Sanki daha dün, o şen manzara, orada hiç olmamış gibi bir hâl alır... İşte Biz düşünüp ibret alacak kimseler için âyetleri, delilleri böyle ayrıntılı olarak açıklarız."*[76]

Evet, gençlik, servet, makam, ihtişam vb. şeylerin tam kıvamını bulduğu anda birdenbire yok oluvermesi, tıpkı hasat mevsimi geldiği zaman, şiddetli bir yağmurla ekinlerin hazana uğraması veya maddî, bedenî ve cismanî zevkleri doruk noktada yaşarken, hastalıkların başa gelip çatması gibidir ve bunların hepsi bu çizgide ikazlardır. Aslında bunlar, insanları ahirete hazırlamakta ve nihaî olarak dünyanın, dünyada elde edilen şeylerin gerçek veçhesini göstermektedir ki, kişi dünyevî zevklerle ruhen ölmesin, her zaman bâki, ebedî şeyler arayışı içinde olsun.

İşte bu arayışa karşılık, *"Allah, insanları esenlik ve mutluluk ülkesine davet eder ve dilediği kimseleri doğru yola iletir."*[77] âyeti, insana gerçekten rehber

olur. Böylece törpülenmiş hisler, rencide olmuş ruhlar, gurur ve kibirleri kırılmış insanlar, bu ümit-bahş âyetle yeniden hakikî hayata dönerler.

## F. Kur'ân'da Umumu Alâkadar Eden Tiplemeler

### 1. Aceleci, Mürai ve Münafık Tipler

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, yer yer umumî bir "tip" ve bir "model" kullanır. Evet o, nurefşan beyanlarıyla hâdiseleri tahlil ederken hedefte hususî bir şahıs olmaz. Fakat şu âyetler her insan için ya da belli tipler için, hemen her zaman söz konusu olabilecek davranış, inanış ve aldanış biçimlerini sergiler: *"İnsan bir sıkıntıya maruz kalınca gerek yan yatarken, gerek otururken veya ayakta iken, Bize yalvarıp yakarır. Ancak Biz onun sıkıntısını giderince de, sanki uğradığı dertten dolayı Bize yalvaran kendisi değilmiş gibi çeker kendi yoluna gider. İşte (hayat sermayelerini boşuna harcayıp) haddini aşanlara yaptıkları işler böyle süslü gösterilmiştir."*[78]

Dikkat edilirse âyet şu ya da bu kimseye değil, mutlak mânâda insana ait bir hususiyeti tespit ve tersim eder ve bu konumda bulunan insanın hâlet-i ruhiyesini enfes bir üslûpla dile getirir.

Evet, insan, kendisine herhangi bir zarar isabet ettiği; meselâ oğlu-kızı veya hanımı vefat ettiği; bağına-bahçesine bir zarar geldiği, işleri tamamen tersine dönüp ticaretinde iflasa gittiği ya da makam ve mevkiini kaybetme sath-ı mailine girdiği zaman durup dinlenmeden Rabbine dua eder. Bu duayı her zaman diliyle yapmasa da vicdanıyla sürekli aynı şeyleri mırıldanır, her zaman bunları düşünür ve en içten feryatla O'na teveccüh edip yalvarır.

Sonra Allah, onun başına gelen musibeti ve zararı kaldırdığı, sırtından o ağır yükü aldığı, pâye-i hil'atini yeniden giydirdiği, "Sen hükümdar oldun!" deyip yeniden tâcı başına koyduğu, işlerini yeniden denge ve düzene soktuğu zaman aynı insan öyle bir tavır takınır ki, sanki hiç o musibetlere maruz kalmamış, hiç el açıp Allah'a yalvarmamış ve yana yakıla Mevlâ'ya teveccüh etmemiş biri gibi oluverir.

Bu çizgide bir başka ruh hâleti münasebetiyle de Kur'ân şöyle der: *"İnsana ne zaman bir nimet versek hemen Allah'tan yüz çevirir ve yan çiziverir."*[79]

Kur'ân'ın karakterini tasvir ettiği bu tip, Allah'ın kendisine in'amda ve ihsanda bulunmasına, nimetleriyle serfiraz kılmasına karşılık sanki elde ettiği bu nimetleri sebepler vermiş veya onları kendisi yaratmış gibi bir tavra girer.

Aslında Kur'ân'ın çok veciz olarak ifade buyurduğu bu insan tipi, her asırda karşımıza çıkan ve çıkabilecek olan bir karakteri simgeler. Evet, mazhar olduğu nimetleri ifade ederken; *"Bunlar benim ilmim ve mârifetimle elde ettiğim şeylerdir."*[80] diyen insanların sayısı hiç de az değildir. Aslında, tiz perdeden telaffuz edilen bu tür lafları bugün çokça duymaktayız. Bunlar firavunca ve nemrutça düşüncelerden kaynaklanan sözlerdir.. ve Mevlâ'nın nimetlerine karşı korkunç bir nankörlüğün; Hazreti Müsebbibü'l-Esbâb'ı unutmanın, sahip olunan bütün nimetleri ihsan edenden gafletin ifadesidir.

Kur'ân, o nurlu ifadeleriyle ayrı bir tipi de şöyle anlatır: *"Ona bir zarar dokununca hemen umutsuzluğa düşer."*[81]

Aslında bu da bir kâfir karakteridir. İlk etapta insan bunu sezemeyebilir. Fakat biraz düşününce ve âyete im'ân-ı nazar ile (derinlemesine) bakınca bu ifadelerin arkasında, Mevlâ'ya başkaldıran bir Firavun tipinin resmedildiğini hemen anlayıverir.

Çünkü yeis (ümitsizlik) kâfirin şiarı ve onun ayrılmaz vasfıdır. Evet, küçük bir zarara maruz kaldığında hemen ümit dünyası yıkılıp altüst olan, elbette sağlam bir mü'min olamaz.

Görüldüğü gibi, örneklerini sunduğumuz bu âyetler ve Kur'ân'ın o engin ifadeleri içinde, iç dünyasında gelgitler yaşayan insanların hâli öyle karakterize edilmiş ve bu karakterler öyle sağlam tespit buyrulmuştur ki, akıllarını kalbleriyle beraber kullanmasını bilenler, his ve vicdanlarını dinleyenler ve sergüzeşt-i hayatlarını sinema şeridi gibi hayallerinden geçirebilenler, büyük-küçük maruz kaldıkları musibetlerle rehnedâr ve dâğidâr oldukları zamanlar hep içlerinde aynı şeyleri duyacaklardır.

Bir diğer ifadeyle insanlar, nimetlerin baş döndürücü atmosferi içinde yaşarken ülfet ve rehâvetle Mevlâ'yı nasıl unuttuklarına, unutup da kendi dünyalarında yer yer nasıl gelgitler yaşadıklarına bir bakıverseler, Kur'ân'ın çizdiği karakterlerdeki berraklığı görecek ve bütün benliğiyle, "Bu olsa olsa Allah kelâmıdır; başka olamaz!" diyeceklerdir.

Bu açıdan Kur'ân'ın, o engin ifadeleriyle tespit ve tersim ettiği "umumî karakterler" de büyük önem arz etmektedir.

Bazen de Kur'ân, değişik karakterleri resmederken karşımıza gösteriş ve çalım budalası bir karakteri çıkarır. O, mu'ciz ifadeleriyle iki-üç kelime içinde böyle birini gayet enfes bir üslûpla şöyle anlatır: *"Onları gördüğün zaman*

*kalıpları göz doldurur (ve dikkatini çeker), konuştuklarında durur sözlerini dinlersin, (sözlerini allayıp pullayarak konuşurlar, dinletirler ama) aslında onlar elbise giydirilmiş kereste gibidirler. Her bağırtıyı kendi aleyhlerinde sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın. Allah, canlarını alsın, sürekli nasıl da bâtıla (dönüyor ve) döndürülüyorlar?"*[82]

Burada Kur'ân, dönek bir karaktere ait bulanık bir tip resmetmektedir. Bu, sokakta, evde bir türlü; insanlar içinde bir başka türlü görünen zıp orada zıp burada bir tiptir. Böyle bir karaktere sahip kişiler her sayhayı kendi aleyhlerine zannederler. Bunlar büründükleri hâl ve sun'î tavırlarıyla görkemli görünseler de aslında şeytan karakterinde insanlardır. O kadar ödlek, o kadar korkaktırlar ki, çevrelerinde hafif bir ses, bir sayha duyuluverse ya da gök gürleyip şimşek çaksa ödleri kopuverecek gibi olur. Zayıf ve yüreksiz olduklarını gizleyemez ve hemen kendilerini ele verirler.

Şimdi bir de Kur'ân'ın, ipliklerini birer birer pazara çıkardığı şu durumlarına bakın: *"O ettiklerine sevinen, yapmadıkları şeylerle övülmeye bayılan kimselerin, azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için can yakıcı bir azap vardır."*[83]

Âyetten de anlaşıldığı üzere insanlar içinde, yaptıkları şeylerle medhedilmeyi isteyenler onlar olduğu gibi, yapmadıkları şeylerin kendilerine mâl edilmesini isteyenler de yine onlardır. Bunların hayır adına yaptıkları işlerden tek maksatları, dertleri, davaları halk arasında medh u senaya mazhar olmaktır. Bu yüzden de söyledikleri tesir etmez ve mâşerî vicdanca da hüsnükabul görmezler.

Ayrıca, Kur'ân'ın medhe lâyık gördüğü, bunun zıddı olan bir tip de vardır ki, bunlar, yapmadıklarıyla övünme şöyle dursun, yaptıklarıyla dahi övünmemeye azmetmiş muhasebe ve murakabe insanlarıdırlar. Kur'ân başka bir yerde de onların resmini nazara verir: *"Nice peygamber var ki, onlarla beraber birçok yiğit çarpışıp gitti. Ama onlar Allah yolunda başlarına gelenlerden ötürü yılmadılar, zaaf göstermediler ve boyun eğmediler. Allah böyle sabredenleri hep sever. Onlar sadece şöyle diyorlardı: Rabbimiz, bizim günahlarımızı ve işlerimizdeki taşkınlığımızı bağışla, ayaklarımızı (kaydırma) sağlam tut, kâfir topluma karşı da bize yardım eyle!"*[84]

Aslında bu dualar, büyük ölçüde hep kabul edilegelmiştir. Nitekim İslâm tarihinin değişik dönemlerinde bunları söyleyen pek çok fedakâr ve hasbiler

görürüz. Meselâ:

*"Allahım! Çalışmam neticesinde hâsıl olacak semereyi ve harmanın dövülüp savrulacağı günü bana gösterme... Cihad ettik; ederken kolumuz kanadımız kırıldı. Vücudumuzda yara almayan, ok, mızrak ve kurşun isabet etmeyen para kadar bir yer dahi kalmadı... Mahkeme mahkeme dolaştırılmadığımız, akla hayale gelmedik işkencelere tâbi tutulmadığımız, hâkimler ve savcılar önüne çıkmadığımız gün ve zaman yok gibidir. Bütün bunlar bir yana Allahım, eğer bu mazlumlara ihsan edeceksen, o günü bana gösterme.. ve sa'yimin semeresini dünyada tattırma. Evet, Müslümanlara umumî ihsanda bulunacağın gün benim canımı al ki, arkadan gelen nesiller benim ne olduğumu, ne yaptığımı bilmesin... Bana hizmet ettir!. Beni Kur'ân'a ve İslâm'a hâdim eyle; ama her Ashab-ı Kehf'e bir Kıtmir gerekir, beni de bu dönemin mücahitlerine öyle eyle!"* der; der ve ameline karınca kadar riya ve süm'a karışmasına razı olmaz. *"Benim sayemde İslâm yeryüzünde şehbal açtı."* düşünce ve ifadesi nevinden gizli şirklere düşmekten tir tir titrer.

Bu da Kur'ân'ın methettiği bir tiptir. İşte bu konudaki prototip; Hz. Ömer (radıyallâhu anh) şehit olacağını düşündüğünde, koca halife, kendisine şöyle seslenir: *"Ey Ömer, nerede şehitlik, nerede sen?"*[85]

Evet, işte Kur'ân nazarında maksut ve matlup olan mükemmel tip. Kur'ân'ın matlup ve maksudu böyle olunca, onu rehber olarak kabul edenlerin de mütemadiyen bu duygu ve düşünce içinde olması gerekir. Onlar, yaptıklarıyla övünmeyen ve övülmeyi istemeyen hizmet küheylanlarıdır ve yüksek karakterleriyle de bu çizginin kahramanlarıdırlar!

Kur'ân, umuma ait karakterleri ve onların vasıflarını belli bir üslûpla dikkatlerimize arz ederken, yerdiği, kınadığı o aceleci, mürai ve ikiyüzlü tiplerin yanında, hidayete mazhar olmuş, Kur'ân ve Sünnet'te övgüye liyakat kazanmış tipleri de arz eder. Bütün bunları arz ederken de onların hâl ve etvârını, ruhî ve kalbî durumlarını, iç ile dış uyumlarını, hatta bütün hayatlarını bir muvazene insanı olarak geçirdiklerini öyle tablolaştırır ki, "İşte bu hakikî bir mü'min ve Müslüman karakteridir." dersiniz.

Şimdi de bu tipte insanlardan birkaç misal vererek konuyu biraz daha açmaya çalışalım:

## 2. Hidayete Mazhar Tipler

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, hidayete ermiş tiplerin karakter ve genel yapılarını sunarken, onları, bir kısım temel vasıflarıyla öyle net olarak ortaya koyar ki, insan onlarla alâkalı âyetleri okuduğunda, içinde o insanlara karşı ciddî bir hayranlık, hatta içinde onlar gibi olmaya karşı bir aşk ve şevk hisseder. Bu tiplerin en temel vasıfları, Allah'a, ahiret gününe inanmaları ve hayatlarını da ona göre tanzim etmiş olmalarıdır.

Bir insan, o ülü'l-azm kahramanların Kur'ân-ı Kerim'de dile getirilişini dinlerken veya Kur'ân'ın onlarla alâkalı âyetlerini okurken, o büyük ruhların nasıl kendi devirlerini aştıklarını, yaşadıkları zaman diliminin üstüne çıktıklarını apaçık müşâhede eder. Her zaman davranışlarına bir vakar ve ciddiyetin hâkim olduğu bu insanlar, sürekli gönül verdikleri davanın sancısıyla yatıp kalkarlar; onları yakından tanıma bahtiyarlığına erenler de âdeta gök ehlinin onların arkasında saf bağladığını müşâhede eder gibi olurlar. Yeni bir hayat, yeni bir dava ve yeni bir mesajla gelen peygambere ilk defa kulak verenler onlardır. Zira peygamber, hakka-hakikate davet edip çağırırken, onlar hiç tereddüt etmeden "inandık" demişlerdir.

İşte Kur'ân'dan konuyla alâkalı farklı bir tablo: *"Rabbimiz, biz, 'Rabbinize inanın' diye imana çağıran bir davetçi işittik, hemen inandık. Rabbimiz, bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, canımızı (alacağın zaman da) iyilerle beraber al!"*[86]

Hayalinize arz edilen bu ifadeyi ve onun arkasındaki manzarayı takip etmeye çalışabildiğiniz takdirde, bütün insanları hakka, hidayete davet eden bir münadinin sokaklarınızda dolaştığını duyar gibi olursunuz. O, ölüm burkuntularından kurtulasınız diye ev ev, kapı kapı dolaşırken, siz de, altında ırmakların çağladığı, üstünde ağaçların semaya ser çektiği köşklerde, koltuklar üzerinde mütebessim yüzlerle birbirinize bakıp, tâli'lerinize tebessümler yağdırdığınız o aydınlık günü şimdiden görür gibi olursunuz.

Dahası, sizi yaratan, buraya gönderen ve her şeyi emrinize musahhar kılan o Mevlâ-i Müteâl'le yüz yüze geleceğiniz, visale ereceğiniz bir âlemi, şimdiden gönüllerinizin derinliklerinde hisseder ve içinizden kopan bir sesle: *"Biz, nida eden bir münadi duyduk. Saadetimiz için kapı kapı dolaşıp bize varlığı ve varlığın perde arkasını yorumluyordu. Ey Rabbimiz! Biz de O'na iman ettik!"* niyazıyla gürleyeceksiniz. Evet, eğer Allah'a inanıyorsanız, mutlaka böyle diyeceksiniz.

İşte bu tabloda Allah (celle celâluhu) bize, bir mü'min tipi resmediyor. Ahiret endişesi içinde, yüzünde o endişenin izleri belirmiş, attığı her adımı öbür âleme göre atan ve her zaman inanmanın mesuliyetini üzerinde taşıyan bir mü'min tipi...

Şimdi bir de olabildiğine mütevazi ve ülü'l-azmâne engin bir vicdan taşıyan şu hasbi ruhların soluklarına kulak verin: *"Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi bağışla, kalblerimizde inananlara karşı asla kin bırakma! Rabbimiz, Sen çok şefkatli ve çok merhametlisin!"*[87] ifadeleriyle bizi istikbal eder.

Bu ölçüdeki bir âlicenaplık ve civanmertlik ne yücedir! Sadece kendi devrinde kader birliği ettiği mü'minleri değil, asırlar öncesinde aynı davaya omuz vermiş, İslâm hakikatine hizmet etmiş insanları da duaya dahil ederek yakarışa geçmek; evet, bu ne büyük bir vefadır!.

Aslında, ülü'l-azmâne söylenmiş bu sözün altında şu da gizlidir: "Bizi affedip Cennet'e koyabilirsin, ama bu işin temelinde olanları, yani bu davayı bize intikal ettirmede gayreti olanları Cehennem'e atıp da sadece bizi Cennet'e alacaksan, hikmetine bir şey diyemeyiz ama doğrusu biz tek başımıza değil, oraya beraber girmek isteriz."

İşte ülü'l-azmâne bir ruhun, Rabbisinin ve peygamberinin çağrısına vereceği cevap budur. Böyle bir ruha sahip insan, Allah'ın huzuruna gelir, hem kendisine hem dava arkadaşlarına ve hem de İslâm'a gönül vermiş bütün mü'minlere dua eder.. eder ve mü'minler için kalbinde zerre kadar kin ve gıll ü gışa yer vermemesi için Mevlâ'ya tazarru ve niyazda bulunur. O'na inanan herkesi sevmeyi ve O'nun nefret ettiği kimselerden de uzaklaşmayı ister.

İşte bunlar, ülü'l-azm bir ruh ve Allah'a tam teveccüh etmiş bir gönlün Kur'ân-ı Kerim'de resmedilişi ve nakış nakış işlenişidir.

Buna karşılık bir de, Kur'ân'ın nazara verdiği şu mürai, ikiyüzlü tipe bakın: *"İnsanlardan öyleleri de vardır ki, inanmadıkları hâlde 'Allah'a ve ahiret gününe inandık.' derler."*[88]

Kur'ân'ın resmettiği bu tipe uyan insanlar, inanıyor gibi gözükürler, ama kendi gürûhuna dönüp, kendi yandaşları ile başbaşa kaldıkları vakit tamamen değişik bir ifade sergilerler. Bunlar, *"Allah'a ve ahirete inandık."* derler, fakat aslında onlar Allah'a da, ahirete de inanmış değillerdir. Nitekim kahvehanede, sokak ve çarşılarda yığın yığın insan: "Ben de Allah'a

inanıyorum, babam hocaydı, dedem hafızdı, ninem günde beş vakit namaz kılardı…” gibi laflar ederler. Oysa önemli olan dedenin, ninenin edip eylediklerinden daha ziyade kişinin kendi durumudur ve aslolan da odur.. evet, önemli olan, kişinin babasının hoca oluşu değil, gönlünde İslâm adına ne kadar heyecanının olduğudur. Ali’nin, Veli’nin oğlu oluşu hiç kimse için bir şey ifade etmeyeceği gibi, hacının, hocanın oğlu olması da insana bir şey kazandırmaz.

Evet, bu tipler ikiyüzlüdür, müraidir ve “inandık” demelerinde asla samimî değillerdir. Yakınlarını sayıp nazara vermekle inanıyor gibi gözükürler, ama hakikatte bunlar, *“Arada yalpalayıp dururlar. Ne bunlara (bağlanırlar) ne de onlara.”*[89]

Bu ikiyüzlü tiplerin sabit bir yönleri, düşünceleri yoktur. Bir ağaç gibi yere kök atmış, semaya ser çekmiş, dal budak salmış hâlleri olmadığı için de hiçbir zaman meyve veremezler. Bunlar, kelimenin tam mânâsıyla eyyamcı, gününü gün eden, renksiz, daha doğrusu her renge giren bukalemun tiplerdir. Menfaatlerine göre bazen orada, bazen burada; bir o cephede, bir bu cephede; evet, bazen mü’minler arasında, bazen de kâfirler arasındadırlar.

Kur’ân’ın bize böyle bir-iki cümleyle anlatıverdiği şeyleri sayfalarca anlatsak bile tam ifade etmemize imkân yoktur. Doğrusu modern psikolojinin bin sayfalık bir kitapla, o da yarım yamalak ve doğrusu yanlışıyla karışık anlatmaya çalıştığı bu tipi Kur’ân, iki-üç kelime ile anlatıverir. İki-üç kelime ama, meseleyi bütün ayrıntılarıyla karakterize ederek arz ediyor; arz ediyor ve insan, münafığın bütün ahvâl ve etvârını karşısında tecessüm etmiş olarak buluyor.

Kur’ân, umuma ait karakterleri anlatırken başka bir karakterden daha bahis açar. Bu tip de, en az diğer tipler kadar önemlidir.. ve bu tip günümüzde belki de en çok karşılaştığımız renksiz tiplendendir: *“Haydi siz, biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız; ama hiç bilginiz olmayan şey hakkında neden tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*[90] buyrulur.

Evet bu, günümüzün en büyük hastalıklarından biridir. Günümüzde herkes, her sahada, hususiyle İslâmî meselelerde bilir-bilmez konuşmaktadır. Oysa İslâmî meseleler, en fazla ihtisası gerektiren meselelerdir. Siz bir sahada lise diploması seviyesinde bir eğitim görmüşseniz, o sahada seviyenize göre söz söyleyebilirsiniz. Hekimlik ya da mühendislik sahasında ihtisasınız yoksa size bir tek kelime dahi konuşma imkânı tanımazlar. Fakat saha İslâmî saha olunca,

her önüne gelen her şeyi söyler. Evet, eğer ortada İslâmî bir mesele tartışılıyorsa, bir de bakarsınız hemen cahil biri kalkar ve lügat parçalamaya ve ahkâm kesmeye durur.

İşte Kur'ân, *"İnsanlar içinde öyleleri var ki, ne ilmi ne yol göstereni ve ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah (ve iman) hakkında tartışır (durur)."*[91] buyurarak bu tipi kınamakta ve ona itap etmektedir.

Bu da, Kur'ân'ın o ulaşılması imkânsız beyan ve üslûbu içinde arz ettiği ve değişik hareketleriyle tutup gözler önüne serdiği ayrı bir karakterdir ki, bu ölçülere bakarak, karşımıza çıkan karakterleri çok rahat diğerlerinden ayırabilir ve böyleleri hakkındaki kanaatlerimizi ortaya koyabiliriz. Kur'ân, bu konuda da o eşsiz üslûbuyla kendisine kulak verenlere, beşer kelâmı olmayıp Allah kelâmı olduğunu apaçık ortaya koymaktadır.

Evet, Kur'ân'da, İslâm'a gönül vermiş, iman ve Kur'ân davasını dava edinmiş tipler üzerinde durulurken, bunların, İslâm'ın yeniden ihyâ edilmesi ve her yanda iman ve sevgi ruhunun şehbâl açması için tasavvurlar üstü bir gayret gösterdikleri nazara verilir. Nitekim bidayet-i İslâm'da manzara tamamen bu şekilde idi. İslâm davası, aşk ve heyecanla her yanda yaşanırken onlar da bu aşk ve heyecanı iliklerine kadar duyabiliyorlardı. Dolayısıyla cihad duygusu da mal-mülk infak edilerek devamlı canlı tutulabiliyordu.

Böyle bir yarışta, Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) gibileri bütün mallarını getirip ortaya dökebiliyor.. ve kendisine, *"Ailene ne bıraktın?"* diye sorulunca da, *"Onları Allah'a ve Resûlü'ne bıraktım."* cevabını veriyordu.[92] Buna yakın bir civanmertliği de Hz. Ömer (radıyallâhu anh) sergiliyordu. –Allah'ın rıza ve rıdvanı serâdan süreyyaya kadar üzerlerine olsun.– Kaldı ki onlar, sadece mallarıyla değil; mallarıyla birlikte canlarını da ortaya koyuyorlardı. Bir de onların bu yarışlarına iştirak edemeyip de dışardan temâşâ edenler vardı. Onlar da her şeyleriyle bu yarışa katılmak istiyorlardı ama, evlerine gitseler ele avuca gelecek bir şey bulamayacaklardı. Bunun için de derin bir telehhüf ve tahassürle gözyaşlarını ceyhûn ederek bir şey veremeden geriye dönüyorlardı.

Kur'ân, işte bu manzaraya tercüman olarak onların heyecan, helecan ve ızdıraplarını şu âyetleriyle dillendirmektedir: *"Kendilerine (binek sağlayıp) bindirmen için sana geldikleri zaman, sen: 'Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum' deyince harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı*

*üzüntüden gözlerinden yaş akarak dönen kimselerin aleyhinde de sana (yol yoktur, onlar da kınanmazlar).”*[93]

Evet, âyette sanki Efendimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem): “Habibim! Senin bilmediğin bir cemaat var. Onlar senin yanına girememiş ve bir şeyler verememişlerdi. Bunlar dışarıdan bakıyor, bakıyor ve içerde olanları müşâhede ediyorlardı. Sonra da, dolu dolu gözyaşlarıyla evlerine dönüp bir şey infak edemediklerinden dolayı nasıl üzüldüklerini bir görmeliydin!” buyruluyordu ve onların bu hâllerini tebcil ve takdirlerle yâd ediyordu Kur’ân.

Eğer biz de, biraz daha meselenin içine girebilsek, herhâlde, inci tanesi gibi gözlerinden süzülen ve gözyaşlarıyla serinlemeye çalışan bu cemaatin, nasıl kolu-kanadı kırık bir hâlde evlerine döndükleri gözlerimizin önünde temessül edecektir. Evet, bizler de tasavvur ve tahayyüllerimizle, Kur’ân’ın ifadeleri içine girebilsek, onun alkışladığı bu önemli tipleri, duygu ve düşünceleriyle karşımızda bulacak; hem her şeyiyle öylesine sıcak, öylesine terütaze olarak duyacağız ki, dahası olamaz...

Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyan’ın resmettiği ülü’l-azmâne tiplerden biri de, yığın yığın belâ ve musibetler karşısında hep mukavemet edip, hâdiselerin önünde eğilmeyen, küfür ve zulüm karşısında daima yüce dağlar gibi dimdik durabilen irade insanlarıdır ki, haklarında Kur’ân, *“Onlar ki, halk kendilerine: ‘(Düşmanınız olan) insanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun!’ denince, (bu söz) onların imanını artırdı. Ve: ‘Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir’ deyiverdiler.”*[94] buyurarak, âdeta onları semavîlerle eşdeğerde gösterir.

Evet, onlara, “İnsanlar sizin aleyhinize ittifak ettiler ve her gün değişik bir tuzakla karşınıza çıkacaklar, yeni yeni kanunlar vaz’edip sizi baskı altına alacaklar; mahkeme mahkeme gezdirip, istintak ve işkencelerle akı-karayı seçtirecekler; size aklınıza, hayalinize gelmedik şeyler yapacak ve âdeta başınızda değirmen taşları döndürecekler.” dendiğinde, bütün bunları gülerek karşılayacaklardır. Evet, müfsit ve fitneci bir güruh, her zaman Hakk’a hizmet eden kimselerin karşısına çıkıp hep böyle demişlerdir. Saadet Asrı’nda ve asrımızda böyle dendiği gibi, daha sonraki asırlarda da yine böyle denecektir.

Evet, bu müfsit ve fitneciler her zaman inanan insanları korkutmaya ve onları gittikleri yoldan vazgeçirmeye çalışmışlardır ve çalışacaklardır. Buna karşılık İslâm davasına gönül vermiş insanlar da, hep azm ü ikdam içinde olmuşlardır

ve olacaklardır. Zira onlar zaten bu davayı omuzlarken, bütün bâtıl temsilcilerinin harekete geçeceğini bilmektedirler. Çünkü nerede nur varsa, karşısında daima zulmet ve nerede Cennet yolunu açma davası varsa, mutlaka karşısında Cehennem'e itici bir güç hep olagelmiştir. Bundan dolayı da zulüm ve işkenceler, mahkeme ve istintaklar sadece bu inananların imanlarının artmasına vesile olmuştur ve olacaktır.

Bazı kimseler, onların aleyhine ittifaklar kurup kanunlar, fermanlar çıkarabilirler; hizmet ruhu henüz neş'et ederken onu boğmak isteyebilirler; buna karşılık mü'minler de, gürül gürül ve hep bir ağızdan *"Allah bize kâfî ve vâfîdir, Mevlâ-i Müteâl bize yeter!"* diyeceklerdir.

İşte bu mülâhazalar ile biz de nâr-ı Nemrut'a atılan Hz. İbrahim'den (aleyhisselâm) asırlarca sonra, başına taş-toprak saçılıp ve yüzüne tükürük atılan Nebiler Serveri'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) ızdırap ve çilesini ruhumuzda duyarken, Kur'ân'ın konuyu ifade eden o enfes üslûbu karşısında, onun başka değil ancak Allah kelâmı olabileceğini hisseder ve bir kere daha tasdik ve takdir hislerimizle coşarız.

## 3. Mütefekkir Tipler

Kur'ân'ın övgüye lâyık gördüğü tipler arasında *'mütefekkir'* tiplerin ayrı bir yeri vardır. Bunlar, hayatlarının her dakikasını, en engin duygu ve düşüncelerle âdeta bir kanaviçe gibi işlerler. Üzerlerinden geçen ve itibarî bir hattan ibaret olan zamanın hiçbir parçasının boş geçmesine müsaade etmez ve onu dolu dolu yaşarlar.

*"Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. 'Rabbimiz (derler), bunu boş yere yaratmadın, Sen yücesin, bizi ateş azabından koru!'"*[95]

Evet, hayatlarını tefekkürle süsleyen bu insanlar; yatarken, kalkarken, yerken, içerken mütemadiyen düşünür; sebep-netice, eser-müessir, Hâlık-mahluk arasındaki münasebetleri derinlemesine inceler ve mârifet-i Sâni adına her zaman sonsuza yelken açar; göklerin ve yerin yaratılışına, onlardaki o şiirimsi âhenge, mükemmel nizama hep ibretle bakar ve bu tefekkür sayesinde hiçbir şeyin sahipsiz ve gayesiz olamayacağı neticesine ulaşırlar.

Değişik semavî sistem ve galaksilerin baş döndürücü keyfiyetlerinden arzdaki her şeyin hikmet, maslahat ve faydalarına kadar harikulâdeliklerle dolu varlık karşısında hayretten hayrete girer ve: *"Ey Rabbimiz! Bütün bunları Sen*

*boşuna yaratmadın;"* her şeyde Hakk'a götüren bir yol ve her şeyde Hak isminin bir tecellîsi var, derler. Sonra da, *"Allahım, Seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederiz. Bizi Cehennem azabından muhafaza eyle!"*[96] niyazıyla hep O'na yönelirler.

Kur'ân bunları anlatırken, üzerimizden geçen zamanın her parçasına Mevlâ'nın adını yazan bir tip canlanır onların gözlerinde. Hiçbir anını boş geçirmeyen, yaşadığı her ana kendi şuurundan bir ruh katan ve böylece her zaman canlı ve hareketli geçen bir hayata sahip olan bu tip, tam bir mütefekkir tipidir. Einstein, zamanı *'itibarî bir hat'* olarak tarif eder ve zamanın, zatında vücudu olmadığını ve mekânın sırlı bir buudu olduğunu söyler. Ne var ki, cansız ve vücutsuz zaman şeridi, her parçasına Allah'a ait mânâları işleyebilen mü'minler sayesinde, hayat kazanır ve onun imanı ve ameli sayesinde de, âlem-i bekâya ait ebedî-sermedî birer manzaraya dönüşür.

Kur'ân'ın bu tipi nazara verip o tatlı beyan ve üslûbuyla resmedişi fevkalâde büyüleyicidir. Bu öyle bir resmediş ki, mü'min bir gönül bu tasvir ve üslûp karşısında kendinden geçer. Bu seviyeyi yakalamış böyle birinin kalbinde, his ve heyecanında, tefekkür ve tezekküründe ciddî bir iştiyak hâsıl olur.. derken bu iştiyakla Kur'ân'ı âyet âyet tefekküre dalar ve kendi diliyle onun Allah Kelâmı oluşunu duymaya çalışır. Hatta onun ötelerden getirdiği cennetlerin kokusunu iliklerine kadar hissetmeye başlar.

## G. İnananların Alacağı Dersler

### 1. Mü'minin Kendini Tanıması

Bu bölümde, buraya kadar üzerinde durduğumuz, Kur'ân'daki karakter tahlillerinin neden önemli olduğunu belli ölçüde de olsa az daha açmaya çalışacağız. Düşünen ve hayatını düşünerek yaşayan hemen herkesin bildiği gibi, insanımız birkaç asırdan beri şuur, idrak ve düşünce adına yaşadığı dünyanın dışında kalmıştır. Bu ölçüde bir bîgânelik inananları birbirlerine ve kendilerine yabancı yapmıştır. Kendini bilmeyen, –tasavvufî ifadesiyle– nefsini ve özünü tanımayan insanın, ne başkalarını ne de Rabbini tanımasına, dolayısıyla da, Yaratanıyla münasebetlerini olması gereken seviyede tutmasına imkân yoktur.

*İşte biz, bazı âyetleri tahlil edip, bazı tiplemeler ortaya koyarken, tarihe mâl olmuş bazı olayları, bazı Ehl-i Kitab'ı ve onların peygamberlerine*

*yaptıkları şeyleri ifade etmeyi, onlara karşı kin ve nefret duygularını tahrik etmek için yapmadık. Belki bu tarihî misallerden hareketle, hâdisede yer alan insanların iç dünyalarını, beşerî boşluklarını, günümüzdeki benzerlerine ışık tutar mülâhazasıyla irdelemeye çalıştık. Yoksa biz tarihî hâdiselerin, kin ve nefret vesilesi yapılmak üzere bu günlere taşınmaması gerektiği kanaatindeyiz.*

Evet, insan her şeyden önce maddî, hususiyle de mânevî boyutu itibarıyla evvelâ kendini tanımalıdır. Bu, onun terakkisinde en önemli bir faktördür. Hatta diyebilirim ki, bir mü'min namaz, oruç, hac vb. ibadetlerde ne kadar ileri giderse gitsin, onları kemmiyet itibarıyla ne kadar artırırsa artırsın, o kimse ledünniyat adına derinleşememiş ise bu ibadetler, onu çok fazla terakki ettirmeyebilir. Gerçi böyle bir mü'min, vazifesini yapmış, Allah'a karşı kulluk borcunu yerine getirmiştir ama, iç âlemine doğru açık olması gereken menfezler kapalı olduğu için, yaptığı ibadetlerden kâmil mânâda istifadesi söz konusu değildir.

Evet, böylesi sığ, ledünniyata karşı yabancı mü'minler, sabahtan akşama kadar Kâbe'yi tavaf etse de, Kâbe ile beraber kendi derinliğinin etrafında dönemediği için, beklenen ölçüde Kâbe'yi tavafın semeratını göremeyeceklerdir. Bu açıdan bakıldığında nice Kâbe'yi tavaf eden vardır ki, siz onları kupkuru cesetler veya cansız cenazeler olarak görürsünüz. Bundan müstesna olan pek çok şuurlu insan olsa da sayıları çok fazla değildir.

Hatta bu durumu bizzat Kâbe'de de müşâhede edebiliriz. Şöyle ki, orada Allah'ın tazim ettiği çok şeyin tahkir, tahkir ettiği şeylerin de tazim edildiğini görürüz. Eğer, tavaf yapılırken Allah'ın haram kıldığı yasaklar irtikâp ediliyor ve insanlar nafile tavaf uğruna dünya kadar haramı veya mekruhu işleyebiliyorlarsa, harem sınırlarında işlenen günahlara bire iki ceza verildiği düşünülecek olunca, hâdisenin vehametini tahmin edebilirsiniz. Kadın-erkek beraberliği içinde yapılan tavafta bundan sakınma imkânı yok diyenler olabilir. Hâlbuki her zaman alternatif yollar bulmak mümkündür. En azından, daha çok vakit alsa da pekâlâ ikinci katta, üçüncü katta tavaf yapılabilir.

Rica ederim, Kâbe'de, Allah'ın huzurunda, O'na yaklaşmak ve yakınlaşmak için yapılan ibadette bile haram davranışlar sergilemek, O'ndan ne kadar uzak kalındığının göstergesi değil midir? Aynı şeyleri başta namaz olmak üzere oruç, zekât, Allah yolunda infak gibi diğer hayrât ve hasenat yolları için de söyleyebiliriz.

Hâsılı, özellikle son birkaç asırdır, bizde kalbî hayat büyük ölçüde sönmüş veya söndürülmüştür. İnsanın kendini dinlemesi, kontrol etmesi ve iç âlemini temâşâsı tamamen veya kısmen ihmal edilmiştir. Hatta tekkelerde dahi –ki oralar insana İslâmî heyecan veren, canlılık aşılayan, insanların aşk u şevkini coşturan kudsî mekânlardır– bu ruhun öldüğü söylenebilir.

Bu sebeple, içinde bulunduğumuz mevcut durumun farkında olarak, bu ruhu canlandırmak, topluma bu düşünceyi yeniden kazandırmak vazifemiz olmalıdır. Zira asıl mesele, insanın kendini iç âlemi itibarıyla tanıması ve ledünniyatta derinleşmesi olmalıdır. Ledünniyatı sönmüş bir insan, Allah'ın huzuruna giderken, bırakın Allah'tan uzak olmayı –Aman Allahım, o ne büyük felâkettir!– kendinde bile değildir.

İşte, bu ve benzeri düşüncelerle, Kur'ân merkezli bazı karakter tahlillerini gündeme getirmekle, kendini bulmak, kendini bilmek ve kendini tanımak isteyen insanlara, nefislerini tahlil etmeleri adına yardımcı olmaya çalıştık.

Evet, kendinden habersiz, mârifet ufkuna oldukça yabancı, yaratılış gayesini bilmeyen insanın fikrî ve kalbî hayatı adına falso falso üstüne yaşaması kaçınılmazdır. Böylesi sorumsuzluk içinde hayatını sürdürmeye çalışan insan, kim bilir dünya ve ahiretini tehdit eden nice tahripkâr virüslere açık bir hâlde bulunuyordur! O hâlde insan, önce kendini tanımalı, hep kemal yolunda olmalı ve sonra o hâlini muhafaza etmeye çalışmalıdır. Tıpkı vatanın düşman hücumlarından korunduğu gibi ki, bunların her ikisi de dinin çok önem verdiği hususlardandır.

Şimdi isterseniz, Âl-i İmrân 200. âyetinin yol göstericiliği içinde bu düşüncelerin açılımını yapmaya çalışalım: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ *"Ey iman edenler! Sabredin; sebat gösterin; (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilesiniz."*

Âyette yer alan ifadelerle, اِصْبِرُوا yani sabredin.

Bundan daha önemlisi وَصَابِرُوا *"Birbirinize sabır tavsiyesinde bulunun, sebat edin."* Şöyle de denilebilir: Biriniz kabz, diğeriniz bast hâlindeyse, bast hâlinde olan kabz yaşayan kardeşine yardım etsin. Biriniz dilhûn ve dilgîr, diğeriniz pürneşe ise, birbirinizin neşe ve üzüntüsünü paylaşmalısınız. Veya genelleme yaparak şöyle de meal verilebilir: Mü'minler her hâlükârda birbirlerinin yardımına koşmalı ve birbirlerine mededresân olmalıdırlar.

وَرَابِطُوا *“Râbıta yapın.”* Yani tehlikeye açık menfezleri iyi gözetin.. maddî ve mânevî düşmanlarınızın, ferdî ve içtimaî alanda içinize sızmasına fırsat vermeyin.. fikrî, zihnî, kalbî ve ruhî hayatınızı bozacak olan fesat unsurlarının her çeşidine karşı tetikte olun; zira ferdî veya içtimaî bir bünyeye herhangi bir virüs musallat olunca, o bünyede sarsıntı ve çözülmelerin meydana geleceği açıktır. Maddî ve mânevî bütün değerler, kısa veya uzun vadede dejenere olur. Millet kendi öz kimliğinden uzaklaşır, toplumdaki bütün dengeler bozulur ve böyle bir toplumda korkunç anarşi anaforları meydana gelmeye başlar; başkaldırılar birbirini takip eder; ihtilal türküleri yankılanır her tarafta; sonra da, iftirakları iftiraklar, bozulmaları bozulmalar takip ederek millet ve devlet önü alınmaz çözülmelere maruz kalır.

İşte böyle bir sonucun başlangıcı diyebileceğimiz bir duruma gidildiğinde, yukarıda bahsettiğimiz, millî ve dinî değerlere aykırı şeylere açık bulunduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Bu açıdan, vatan sınırlarının korunma hassasiyeti içinde ferdî ve içtimaî yapının korunmasında da aynı hassasiyet gösterilmelidir. Aslında bizim yakın tarihimiz, bunun örnekleri ile doludur. Asırlarca İslâm âlemine bayraktarlık yapmış olan Osmanlı Devleti’nin yıkılmasının asıl sebebi, bazı kimselerin haricî düşmanların entrikalarına kanarak, millî ve dinî değerlerinden uzaklaşması olsa gerek. Bugün de fazla değişen bir şey yok. Milyarı aşan İslâm âleminde, Müslüman fert, kendini bilmemekte ve tanımamaktadır. İstisnalar bir tarafa, çok büyük bir kitle kalbî, ruhî ve hissî hayattan uzaktır. Hâlbuki hayat, şuur ve idrak sayesinde bir mânâ kazanır. Eğer bu ölçüde bir anlayış yoksa, o hayata gerçekten “hayat” demek oldukça zordur.

Böylelerinin uhrevî hayatı ise, tamamen harap demektir. Kur’ân böyle insanları حَصَبُ جَهَنَّمَ *“Cehennem yakıtı”*[97] diye tavsif eder. Zira bunlar dünyada şuursuzca yaşamışlar.. varlık ve varlık ötesi ile münasebet kuramamış, çevrelerinde, açık-kapalı cereyan eden şeyleri görememiş ve her zaman tefekkür ve tezekkürden uzak kalmışlardır.

Özetle, onlar Allah’ın ihsan ettiği fırsat ve imkânları iyi değerlendirememiş ve tabir caizse odun gibi yaşamışlardır. *“Ceza, amel cinsindendir.”* fehvâsınca da, ahirette odun gibi muamele göreceklerdir. *“Siz ve Allah’ın dışında taptığınız şeyler Cehennem yakıtısınız. Ve oraya gireceksiniz.”*[98] âyeti bu hakikatin dili ve tercümanı gibidir.

Hâsılı, insan kendini tanımalı, kâinatla arasında var olan münasebeti bütün

yönleriyle kavramaya gayret etmeli, ledünniyatta derinleşmeli, böylece her insan için mukadder kılınan kemal noktasına ulaşmaya çalışmalıdır. Kur'ân âyetleri dikkatlice okunduğunda o, bu çerçevede insana yardım elini uzatacak, ona yol gösterecek ve yön tayin edecektir. Yukarıda mealini sunduğumuz Âl-i İmrân sûresi 200. âyeti bunlardan sadece biridir.

## 2. Mahzun Gönüller ve Ümit Kapısı

*"Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer gerçekten inanıyorsanız, üstünsünüz."*[99]

Bu âyet, Uhud Savaşı sonrasında nazil olmuştur. Bilindiği üzere, Uhud Savaşı'nda Müslümanlar geçici bir mağlubiyet yaşamış, bundan dolayı da çok ciddî bir üzüntü duymuşlardı. Konumuzla ilgisi olmamakla beraber, yeri gelmişken şu hissiyatımı ifade etmeden geçemeyeceğim:

Benim Uhud Savaşı ile ilgili yapılan değerlendirmelerde ona mağlubiyet, hezimet vb. şeyler söylemeye hiç gönlüm razı olmuyor. Zaten savaşın neticelenmesinden hemen bir gün sonra Müslümanların Mekkelileri takip ederek Medine sınırlarının çok çok ötesine kadar kovalaması tarihen sabit bir gerçektir ki, bundan dolayı da "Uhud mağlubiyeti" demek kat'iyen doğru değildir. Ayrıca Uhud'da yaşanan "mağlubiyet" görünümlü o olayda, Okçular Tepesi adı verilen yere yerleştirilen sahabe için "Ganimet sevdasıyla Hz. Peygamber'in emrini terk ettiler." demeyi de sahabe telakkimiz açısından yanlış bulurum. Bunun yerine "Emre itaatteki inceliği kavrayamadılar." demek bana daha doğru geliyor.

Konumuza dönecek olursak; işte bu durum sahabe-i kiramdan bazılarının moral değerlerini altüst etmişti. Zira onların büyük bir kısmı, bir yıl önce gerçekleşen Bedir Savaşı'na katılmamış kişilerdi. Onlar Efendimiz'in Medine'de kalıp "müdafaa harbi" düşüncesine karşı "taarruz harbi" teklifini getirmiş ve teklif kabul görünce de, Bedir misali galibiyet arzu, aşk ve şevki ile Uhud'a gitmişlerdi. Ancak yaşanılan, ama ümit edilmeyen sarsıntı onları mahzun etmiş ve sarsmıştı. Ganimet alamama bir tarafa, tam yetmiş tane, hepsi bir birinden değerli sahabi de (radıyallâhu anhüm) orada şehit olmuştu. İşte bunlardan ötürü o muvakkat tezelzül âdeta onları ciddî bir tasaya sevk etmişti.

İşte tam bu esnada Kur'ân'ın: *"Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer gerçekten inanıyorsanız, üstünsünüz."* nidasıyla kendilerine geldi ve yeniden hayata, hayatın gerçeklerine uyandılar. Evet, galibiyet veya

mağlubiyet, hâkimiyet ya da mahkûmiyet, Allah'ın koyduğu kevnî prensipler açısından dairevî bir yol takip etmekte ve bizim arzularımıza göre tekdüze ve müstakim bir hat izlememektedir. Nitekim rivayetlere göre Ebû Süfyan, Uhud'un sonunda Nebiler Sultanı'na bunu hatırlatmış ve "Bedir'e karşı Uhud, Ebû Cehil'e karşı Hamza!" gibi şeyler söylemişti...

İşte bu âyet, sahabenin kulaklarında yankılanır yankılanmaz onların gönüllerini harekete geçirmiş, düşüncelerini tadil etmiş, ufuklarını açmış ve yaşanan muvakkat dağılmanın her şey olmadığını göstererek, yeni gayretlerle galip gelinebileceğini hatırlatmıştı. Ancak hemen ilave etmeliyim ki, bu duygu ve düşüncelerin üzerine oturacağı zemin ve esas da imandı. İmanı olmayan bir gönlün bu âyet ve bu âyetin ihtiva ettiği hakikatler karşısında harekete geçmesi, hüznünü bir kenara bırakarak yeniden şahlanması düşünülemez.

Evet, yukarıdaki âyet-i kerime, hayata ait gerçekleri hatırlatmanın yanında, ümitsizlik girdabına düşmüş ruhları şaha kaldıracak ve ölü gönülleri okşayarak harekete geçirecek bir mahiyet sergilemekte ve –satır aralarındaki mânâya göre– onlara çıkış yollarını göstermektedir. Kur'ân'a gönül veren, ona candan ve yürekten inanan, onun ilham ettiği mânâyı, etrafa saçtığı kokuyu duymak isteyen herkes, kapasite ve kabiliyetine göre bunu Kur'ân'ın satırlarında ve satır aralarında bulabilir, duyabilir, hissedebilir. Kur'ân'a bu perspektiften bakan kişi veya kişiler –kurumları da ilave edebiliriz– yarınlarına emniyetle bakabilirler.

1 Buhârî, *enbiyâ* 24, 48; Müslim, *iman* 271, 272, 278.

2 Şuarâ sûresi, 26/127.

3 Şuarâ sûresi, 26/105.

4 Şuarâ sûresi, 26/108.

5 Şuarâ sûresi, 26/111.

6 Şuarâ sûresi, 26/116.

7 Hûd sûresi, 11/32.

8 Kamer sûresi, 54/10.

9 Kamer sûresi, 54/11.

10 Hûd sûresi, 11/37.

11 Şuarâ sûresi, 26/123.

12 Şuarâ sûresi, 26/128.

13 Şuarâ sûresi, 26/128.

14 Şuarâ sûresi, 26/129.

15 Şuarâ sûresi, 26/130.

16 Hûd sûresi, 11/12.

17 Zuhruf sûresi, 43/31.

18 Şuarâ sûresi, 26/141-145.

19 Şuarâ sûresi, 26/145-150.

20 Bkz.: Fecr sûresi, 89/7.

21 Şuarâ sûresi, 26/149.

22 Şuarâ sûresi, 26/153.

23 En'âm sûresi, 6/76.

24 En'âm sûresi, 6/77.

25 En'âm sûresi, 6/79.

26 Sâffât sûresi, 37/88-89.

27 Enbiyâ sûresi, 21/59-63.

28 Enbiyâ sûresi, 21/63.

29 Buhârî, *enbiyâ* 8, *nikâh* 12; Müslim, *fezâîl* 154.

30 Tirmizî, *menâkıb* 45; Ebû Dâvûd, *edeb* 92.

31 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 3/129; el-Irâkî, *el-Muğnî an hamli'l-esfâr* 2/796.

32 Tirmizî, *eş-Şemâil* s.199; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 5/357.

33 Sâffât sûresi, 37/89.

34 Enbiyâ sûresi, 21/63.

35 Buhârî, *enbiyâ* 8, *nikâh* 12; Müslim, *fezâîl* 154.

36 Sâffât sûresi, 37/83-90.

37 Buhârî, *enbiyâ* 8; Müslim, *îmân* 327.

38 Tirmizî, *birr* 26; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/459, 460.

39 Enbiyâ sûresi, 21/51-63.

40 Enbiyâ sûresi, 21/63.

41 Bkz.: Hucurât sûresi, 49/10.

42 Sâffât sûresi, 37/102.

43 İbrahim sûresi, 14/37.

44 Buhârî, *enbiyâ* 9; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 5/100.

45 Meryem sûresi, 19/42.

46 Şuarâ sûresi, 26/86.

47 Tevbe sûresi, 9/114.

48 Mümtahine sûresi, 60/4.

49 Şuarâ sûresi, 26/86.

50 Buhârî, *cenâiz* 81, *tefsîru sûre* (9) 16, (28) 1; Müslim, *îmân* 39-40.

51 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/23.

52 Bakara sûresi, 2/6.

53 Meryem sûresi, 19/41-45.

54 Şuarâ sûresi, 26/20-21.

55 Kasas sûresi, 28/24.

56 A'râf sûresi, 7/143.

57 Tâhâ sûresi, 20/94.

58 Yûsuf sûresi, 12/23.

59 Yûsuf sûresi, 12/50.

60 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 12/235. Ayrıca bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/346, 389; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/263.

61 Yûsuf sûresi, 12/51.

62 Yûsuf sûresi, 12/55.

63 Meryem sûresi, 19/28.

64 Âl-i İmrân sûresi, 3/37.

65 Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 3/244-246; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* 1/297.

66 Meryem sûresi, 19/18-20.

67 Meryem sûresi, 19/23.

68 Meryem sûresi, 19/24-25.

69 Meryem sûresi, 19/26.

70 Bakara sûresi, 2/55.

71 Bakara sûresi, 2/61.

72 Bkz.: Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/235; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 26/142, 145.

73 Hucurât sûresi, 49/17.

74 Bakara sûresi, 2/61.

75 Yûnus sûresi, 10/22.

76 Yûnus sûresi, 10/24.

77 Yûnus sûresi, 10/25.

78 Yûnus sûresi, 10/12.

79 İsrâ sûresi, 17/83.

80 Kasas sûresi, 28/78.

81 İsrâ sûresi, 17/83.

82 Münâfikûn sûresi, 63/4.

83 Âl-i İmrân sûresi, 3/188.

84 Âl-i İmrân sûresi, 3/146-147.

85 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 11/94; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 44/403.

86 Âl-i İmrân sûresi, 3/193.

87 Haşir sûresi, 59/10.

88 Bakara sûresi, 2/8.

89 Nisâ sûresi, 4/143.

90 Âl-i İmrân sûresi, 3/66.

91 Lokman sûresi, 31/20.

92 Ahmed İbn Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe* 1/360; İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr* 2/536.

93 Tevbe sûresi, 9/92.

94 Âl-i İmrân sûresi, 3/173.

95 Âl-i İmrân sûresi, 3/191.

96 Âl-i İmrân sûresi, 3/191.

97 Enbiyâ sûresi, 21/98.

98 Enbiyâ sûresi, 21/98.

99 Âl-i İmrân sûresi, 3/139.

# DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
# KUR'ÂN ve ONUN EŞSİZ ÜSLÛBU

## KUR'ÂN VE ONUN EŞSİZ ÜSLÛBU

Kur'ân-ı Kerim, değişik mevzuları ele alıp muhataplarına arz ederken tamamen kendine has bir üslûp kullanır. Onun bu fâik üslûbuna ve mevzuların arz edilişinde seçilen, kullanılan kelimelerin inceliğine az vâkıf olan kimseler, aradan on dört asır geçmiş olmasına rağmen, onun hâlâ tarâvetini, halâvetini koruması karşısında hayrete düşer ve onun mucize bir beyan olduğunu hemen tasdik ederler.

Kur'ân, bir bakıma bedevî bir cemaate nazil olmuştu. Bu cemaat, Kur'ân'ın getirdiği pek çok şeye yabancı sayılan yirminci yüzyılın insanlarından daha fazla ona yabancıydılar. Pek çoğu itibarıyla bedevi bu insanlar, sürekli birbirleriyle yaka paça oluyor ve vuruşuyorlardı. Evet, başıboş ve idealsiz bir hayat yaşayan bu güruh, hiçbir zaman içtimaî, iktisadî ve ahlâkî salaha erememiş, kabile çerçevesinde olsun, şuurlu bir cemaat ve ideal bir birlik oluşturamamışlardı. Hemen bütün müşrikler, Kâbe'ye doldurdukları putlara karşı yaptıklarıyla övünüyor ve bununla kendilerini teselli ediyorlardı. İçlerinden pek az ilim sahibi olan aydınlar ise, bu putları sadece Allah'a (celle celâluhu) yaklaştırıcı birer vasıta olarak kabul ediyor ve ancak bu ölçüde bir farklılık ortaya koyabiliyorlardı.

Böylece, insanın fıtratına emanet olarak tevdi edilmiş bulunan kulluk duygusu, bir kere daha suiistimal edilmiş oluyor ve bir kere daha ihanete uğruyordu. Bu insanlar, ağaca, taşa, toprağa, güneşe, aya, yıldıza kullukta bulunuyor; hatta helva ve peynir gibi yiyecek maddelerinden kendi elleriyle yaptıkları putlara bir süre tapıyor, sonra da karınları acıkınca bu putları yiyorlardı. Yine her yönüyle cahiliye bataklığına saplanmış ve vahşileşmiş bu insanlar, kız çocuklarını –tamamı olmasa da– diri diri toprağa gömüyorlardı ki, bu vahşice âdeti, kimileri tuhaf bir cahiliye âdeti, kimileri geçim sıkıntısı sevkiyle, kimileri de servet ü sâmânlarının, kızları vasıtasıyla başkalarının eline geçeceği endişesi ve kabile hırsıyla yapıyorlardı.

Evet, o gün müthiş bir buhran içinde bulunan insanlık, her gün çölün

karanlıklarında bin bir fezâyiin yanında bir de, derin derin çukurlar kazıyor ve o çukurlara atılan nice masum çocuk, onların içinde can veriyordu. Beşer, vahşette sırtlanları çok geride bırakmıştı. Dişsiz olanın hakk-ı hayatı yoktu ve mutlaka bir dişlinin dişleri arasında parçalanmaya mahkûmdu.

Yukarıda da işaret edildiği üzere, kısaca vasfetmeye çalıştığımız bu ortamda nazil olan Kur'ân'ın kullandığı malzeme o kadar mükemmel seçilmişti ki, dahası olamazdı. Öyle ki, dağda birkaç tane deve ile ömrünü geçiren çoban bile gönlünü ona verdiğinde, kullanılan ifadeler karşısında iliklerine kadar irkiliyordu. Bu da Kur'ân'ın, sadece üst seviyede belirli bir kesime değil, havâstan avama, bir aristokrattan dağ başındaki çobana varıncaya kadar herkesin istifade edebileceği, anlaşılır umumî bir malzeme kullandığını gösteriyordu. Seçtiği mevzular itibarıyla da öyleydi. O, bir taraftan iman esaslarını işlerken, diğer taraftan göklerden ve yerden bahisler açarak, muhataplarına astronomi ilminin ve teleskopların on dört asır sonra dahi varamayacağı, ulaşamayacağı noktaları gösterebiliyordu.

Evet, o günden bugüne, onun bu yüce beyan ve üstün üslûbuna karşı hiçbir itiraz veya yadırgama olmamıştır. Şayet böyle bir şey olsaydı, şüphesiz Kur'ân düşmanları, işlerine yarayan bu malzemeleri elden ele, dilden dile dolaştırarak destanlaştıracaklardı. Böyle bir fırsat, onların Kur'ân'la olan mücadeleleri adına ele geçmez bir fırsat olacaktı. Aslında meselenin özü işte burada düğümlenmektedir.

Kur'ân, verdiği misalleri ve ortaya koyduğu meseleleri bizzat hayatın içinden seçmektedir. Meselâ, gökten ve buluttan bahsederken, onu devenin kamburunda ele almakta; bir diklik veya büyüklüğü anlatırken bir tepeyi göz önüne getirmekte ve bu tepeleri büyüte büyüte Sidretü'l-Müntehâ'ya ulaştırmaktadır. Dolayısıyla bedevî, kafasını hiç yormadan, üzerine çıktığı tepelerde dolaşırken Sidretü'l-Müntehâ'yı da tahayyül edebilmekteydi.

İşte Kur'ân'ın bu ifade keyfiyeti karşısında, en ümmî bir insandan edebiyatın en derin ve dâhi üstadına kadar herkes, ondan aldıkları zevkle kendilerinden geçiyorlardı/geçmektedirler. Evet, Hz. Bilal-i Habeşî (radıyallâhu anh), ondan seviyesine göre alacağı dersini alırken, tepeden tırnağa mârifet âbidesi sayılan Hz. Ebû Bekir, yaratılışı itibarıyla "büyük devlet adamı" vasfını haiz olan Hz. Ömer ve daha niceleri, bu Kur'ân'dan kendi hisselerine düşen dersleri almaktaydı. Evet, Kur'ân'ın sihirli ve manyetik alanına kim girerse girsin gönlünü ona kaptırır ve meczup bir Mevlevî gibi hep onun etrafında dönmeye

başlardı.

Kur’ân’ın dili Arapça olmasına rağmen, “Gönlün ve fıtratın dili birdir.” fehvâsınca gönlünün diline kulak veren herkes, ondan ayrı bir zevk alır. Zira gönül dili, öyle bir dildir ki, Allah’ın kelâmından bir şeyler anladığı gibi, şeytanın ve insanın konuşmasından da bir şeyler anlar. Bu hakikatten dolayıdır ki Kur’ân, gönül dili ile okunmalı ve dinlenmelidir.

Kur’ân, insanı hemen her yönüyle ele alır ve onunla his ve mantık diyaloğu kurar. Aşağıda sıralayacağımız misallerde bunu apaçık görmek mümkündür. Bunların birincisi, kâfirin iç dünyasını; diğeri de hidayete mazhar olmuş, fakat her an tehlikelerle muhat bir ruhun, nasıl bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu dile getiren âyetlerdir.

*İlk misal:* Aşağıdaki âyette, duanın sadece Allah’a yapılabileceği ve O’ndan başkasından yardım talep eden nankör bir ruhun nasıl acınacak bir hâle düştüğü ve düşeceği tasvir edilir:

*“Gerçek dua, ancak O’na yapılır (ancak O’na tapılmaya davet edilir). O’ndan başka dua ettikleri ise, onların hiçbir isteklerini karşılayamaz. (Onların durumu) tıpkı ağzına gelsin diye suya avuçlarını uzatan kimse gibidir. Oysa (uzanıp suyu avuçlamadıkça) su, on(un ağzın)a gelmez. İşte kâfirlerin duası, böyle boşa gitmektedir.”*[1]

Mealde de açıkça görüldüğü gibi, dualara icabet edebilecek olan, yalnız Hz. Allah’tır (celle celâluhu). O’ndan başkaları duaları da, dualardaki hedefi de bilemez. Hiçbir varlık, insanın içinde gizli bulunan niyetlerine vâkıf olamadığı ve insan fıtratına uygun maslahatları kavrayamadığı için yapılan dualara icabet edemez. Onun duada isteneni gerçekleştirmeye de gücü yetmez. Binaenaleyh Allah’tan başkasına el açıp dua eden kimse, beyhude yorulmuş sayılır.

İster ibadet hâlinde, isterse ihtiyaç hâlinde kapısına gelip el açan ve kendisine yalvaranlara istedikleri şeyleri verebilecek olan, ancak ve ancak bütün mülk ve melekûtun sahibi Cenâb-ı Hak’tır. Çünkü her şeyin zimamı O’nun elinde olduğu gibi, her şeyin anahtarı da yine O’nun nezdindedir. Kalblerin ve gönüllerin biricik Sultanı, kâinatın yegâne sahibi O’dur. Bütün hazineler ve bütün varlıklar O’nun emrine musahhardır. Dolayısıyla kul ne isteyecekse Sultanından istemeli ve yalnız O’na teveccüh etmelidir.

Kâfir, bu hakikati anlayamadığından dolayı sürekli yanlış mercilere müracaat eder ve kendisini bir çıkmaz ve açmazlar girdabına atmış olur. İşte

Kur'ân, isteklerini Allah'tan başkasının yerine getiremeyeceğini bilmesine rağmen, başka kapılara koşanların hâlini, su kaynağına varan, fakat suyun kendiliğinden avucuna dolması için elini uzaktan ona doğru uzatıp bekleyen kişinin hâline benzetir... Bu kişi, eğilip ve avuçlayarak ondan içeceği veya o suyu kabına, testisine dolduracağı yerde şaşırır ve ellerini uzaktan uzağa suya doğru uzatır. Bir an önce suya kavuşup susuzluğunu gidermek ister, fakat hiç olmayacak bir yolu denediğinden, hiçbir zaman suya kavuşamaz.. ve olmazlar "fasit daire"si içinde bocalar durur.

Evet, Kur'ân, kâfirin dünyaya ait isteklerinde yanlış bir mercie müracaat ettiğinden dolayı, onun zavallı ve acınacak hâlini anlatırken işte böylesine veciz bir üslûp kullanır. Öyle ki o, kâfirin bir ömür boyu süren hayat hikâyesini, âyetteki birkaç kelimeyle özetleyerek o denli engince tasvir eder ki, bu tasvirden daha üstün bir tasvir düşünülemez.

Evet, insan, her yanıyla mucize olan Kur'ân'ın sadece bu âyetine baksa, kâfirin bütün ahvali, hayal kırıklıkları, kalbî ve ruhî boşlukları birer birer gözünün önünde canlanır; canlanır ve Kur'ân'ın ancak ve ancak bütün kâinatla beraber kendisinin de sahibi ve müdebbiri olan bir Zât'ın kelâmı olabileceği kanaatine yönelir.

*İkinci misal:* Bu âyette, hidayete ermiş ve bu hidayet sayesinde cemaat olmaya mazhar olmuş kimselere, cemaat olmanın nimeti hatırlatılır. Tabiî bu arada, İslâm'ı tanıdıktan sonra onun ruhuna uygun bir hayat sergilemiş o cemaatin, bidayette nasıl bir uçurumun kenarında olduklarına dikkat çekilir: *"Ve topluca Allah'ın ipine yapışın, (yapışın, sonra da) ayrılmayın; Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz, (Allah) kalblerinizi birleştirdi de, O'nun nimetiyle kardeşler hâline geldiniz. Siz ateşten bir çukurun kenarında bulunuyordunuz, (Allah) sizi ondan kurtardı. Allah, size âyetlerini böyle açıklıyor ki, yola gelesiniz."*[2]

Evet, âyet, ruhlarımıza şöyle sesleniyor: Allah'ın ipine sımsıkı sarılın.. zinhar tefrikaya ve ihtilafa düşmeyin.. Mevlâ'nın size olan o ihsanını hatırlayın ki, siz birbirinize düşman idiniz.. ondan da öte âdeta birbirinizi yiyordunuz. Allah (celle celâluhu), sizlerin kalblerini birbiriyle telif etti.. ve siz birbirinizin düşmanı iken, Allah (celle celâluhu), sizi birbirinize yaklaştırdı ve aynı vücudun hücreleri gibi bir bütün hâline getirdi. İşte dilimize çevrilmiş o Mu'ciz Beyan: *"Ve onların kalblerinin arasını telif etti. Sen yeryüzünde*

*bulunan her şeyi verseydin, yine de onların kalblerinin arasını uzlaştıramazdın; ancak Allah'tır ki, onları uzlaştırdı."*[3]

Evet, Allah'tan başka hiçbir kimse, kalblere kendini dinletip onları telif edemez.

Bu âyetin ifade ettiği mânânın bir buudu da, daha bu dünyada iken, Cehennem hayatı yaşayan, hâl ve hareketleri itibarıyla alabildiğine kaba, delidolu bir karakterin nazara verilmesidir. Herkesi ve her şeyi kırıp geçiren, Allah'a imanı olmadığı gibi, hiçbir konuda emniyet de vaadetmeyen bir insan karakterini...

Bu ve emsali âyetleri, derinlemesine inceleyip anlamaya çalıştığımızda görürüz ki, bu âyetler kendi üslûp ve ifadeleri içinde yüzlerce enginlikle insanın kafasında canlanmakta ve mânâ çağlayanları hâlinde insanın düşünce havzına akmaktadır. Zaten Allah Kelâmı'nın başka türlü olması da düşünülemez.

## A. İnsan Güzele Meftundur

İnsan, fıtrat itibarıyla güzel şeylere karşı meyyaldir. O, güzel bulduğu her şeye karşı alâka duyar. Bir çiçeği sevdiği gibi koca bir baharı hayranlıkla temâşâ eder. Tabiî sevdiği, alâka duyduğu şeylerin bekâ ve devamını da arzu eder.

Kur'ân, değişik yerlerde insanın bu yönü üzerinde durur ve bu tür duygu ve hislerini dile getirir. Sonra da, Allah'ın ona olan hedâyâ ve behâyâsını hatırlatarak ondaki minnet duygularını coşturur. Evet O, yeryüzüne yayıp serdiği çeşitli nimetleri sayar-döker ve bu konuda insanı dikkatli olmaya davet eder. Onun iş'ar ve irşadıyla her yanda tüllenen nimetler karşısında insanın içinde ciddî bir hâhişkârlık meydana gelir.. tabiî bu arada Cehennem'i arz ederken de insanı ürpertir ve ona götürecek şeylerden nefret ettirir.

Misallere geçmeden önce bilhassa şu hususun hatırlatılmasında yarar var: Burada serdedeceğimiz misaller ile bir kısım kimselerin Cennet'e, diğerlerinin de Cehennem'e gideceğini anlatma niyetinde değiliz. Burada üzerinde durmayı düşündüğümüz husus, Kur'ân'ın bu mevzudaki büyüleyiciliği ve fıtratla iç içe o muhteşem üslûbu ve bu üslûbun, insan gönlünde ne derin tesirler meydana getirdiği hususudur. Yoksa mücerret Cennet ve Cehennem meselesi bu bahsin dışındadır.

İnsanın aşk ve şevkini kamçılayan, onu ufuklar ötesi âlemlerin güzellikleriyle

coşturan misaller o kadar çoktur ki, biz o deryadan sadece bir damla ile iktifa edeceğiz:

*"Müttakiler (ise), güvenle tüllenir bir makamdadır. Bahçelerde ve çeşme başlarında. İnce ipekten ve parlak atlastan (elbiseler) giyerek karşılıklı otururlar. Böyle olduğu gibi (ayrıca) onları, iri gözlü hurilerle de evlendirmişizdir. Orada, güven içinde, (canlarının çektiği) her meyveyi isterler. Yine orada o ilk ölümden başka ölüm de tatmazlar (böylece sürekli yaşarlar). Zaten (Allah), onları Cehennem azabından korumuştur."*[4]

Her insanın, sonsuza uzanan bir kısım arzu ve emelleri vardır. Her şeyden evvel hemen herkes, ebedî bir gençlik; tehlikelerden uzak, emniyet ve huzur dolu bir hayat ister. Kendisine ait, içinde ırmaklar akan bir bağ ve bahçesinin olmasını da arzu eder. Bunun yanında, onu yalnızlıktan kurtaracak, dert ve kederlerini, sevinç ve neşelerini paylaşacak bir hayat arkadaşı da arzularının başında gelir. "Nimetlerin en güzeli, daimi olanıdır." esasına binaen, sevdiği şeylerin devamlı ve hiçbir zaman zayi olmaması onun en önemli arzusudur.

Evet, gençliğinin kaybolup gidişi karşısında hüzne boğulan insan, elindeki değişik nimetlerin zeval bulup gitmesi karşısında kendi zevalini de düşünüp titrediği sürece mutlu olamaz. Çünkü devamı olmayan şeylerdeki lezzet, lezzet değil, insanın hayal hanesinde elemdir. Bu açıdan da insanoğlu, nimetler içinde yüzerken bile, hep nimetleri nimet yapan devam ve bekâ mülâhazası içindedir.

Kur'ân-ı Kerim, yer yer insanın bu mevzudaki his ve arzularına da tercüman olur, en bedevî ve ümmî insandan en medenî insana kadar herkesin arzu ve ihtiyaçlarına cevap teşkil edecek keyfiyetteki ifadeleriyle de insanı hep varlığın öbür buuduyla sevindirir.

*"Müttaki",* "takva"dan gelir ve bunun birçok buudu vardır. En geniş mânâsıyla "müttaki", helâli helâl bilerek onunla iktifayı, haramı da haram bilerek ondan kaçmayı benimsemiş; şer'î ahkâmın bütününe saygılı ve itaatkâr olarak yaşayan mü'min demektir. Yani o, daha dünyada iken ahiretteki hesap endişesini taşıyan ve Allah'tan hakkıyla korkan bir ihsan ufku insanıdır.

Bunlar, ahirette *ince ipekten ve parlak atlastan* elbiseler giyerler. Bu elbiselerin keyfiyeti, onları kimin kesip biçtiği meçhulümüzdür; meçhuliyeti de aşkınlığın gereğidir. Bu konuda, düşünebileceğimiz bir şey varsa o da, bunların fitrî elbiseler olmalarıdır. Tıpkı Cenâb-ı Hakk'ın şu kâinat kitabından kesip-biçtiği ve bize giydirdiği elbiseler gibi... Evet, Allah (celle celâluhu), bu

kâinatı kocaman bir tezgâh gibi işletmekte ve buradan herkese ve her şeye kendi tabiatına münasip elbiseler kesip biçmektedir. Her şey O'ndandır ve her şey O'nun ululuğuyla mütenasiptir.

Kur'ân'ın bu üstün tasvir gücü karşısında kabaran duygular ilâhî beyan zemzemini yudumlayınca insana derin ve tatlı bir "oh" dedirtir. Öyle ki insan, Kur'ân'ın bu tasvirleriyle hayalen yemyeşil bağ ve bahçelerin, kol kol akan ırmakların içinde reftâre gezer gibi olur. Bu duygularla hemen herkesin içinde bir heyecan dalgalanması meydana gelir ve daha dünyada iken kendini, ipekten elbisesini giymiş, Cennet'in zümrüt tepelerinde dolaşıyor gibi hisseder.

Bütün bunların ötesinde âyet, bizlere şu hususları da hatırlatmaktadır: Allah (celle celâluhu), bu kâinatı, nasıl inşâ edip bir meşher gibi döşeyip insanın hizmetine sunmuş, öyle de, ondan daha mükemmel şekilde başka bir âlemi kurup vefalı kullarını orada da memnun edecektir; zira dünya ve ahiret, bir mânâda, aynı kitabın birbirinden istinsahı gibidir. Bu dünyayı inşâ eden Zât, aynıyla hatta fazlasıyla öbür âlemi de inşâ edebilir. İşte orada mü'minlere tasavvurlar üstü nimetler verilecek ve onlar, hayal bile edemedikleri saadetlerin ufkuna ulaştırılacaklardır.

Bu âyette, saadetlerin nümâyân olduğu dünyaların dışında hayat süren bir başka zümreden de bahsedilmektedir. Evet bunlar, varlığa ve onun arkasındaki Zât'a saygısızlıklarının cezası olarak aşkın bir azap içinde kıvranıp duracaklardır. Allah (celle celâluhu), mü'minlere bu zümreden de bahsederken onlara nimetinin ayrı bir buudunu hatırlatmaktadır ki, âyetin sonunda ifade edilen bu hakikat, nimetlerin en büyüğü olarak, ehl-i saadetin huzur ve mutluluğunu doruğa ulaştırmaktadır.

Evet, sadece mealini arz ettiğimiz şu kısa âyette dahi görülüyor ki Kur'ân, insanın hiçbir yönünü ihmal etmemiş, onun bütün insanî duygularını en çarpıcı tablolarla memnun etmiş ve öteler arzusuyla şahlandırmıştır.

Netice olarak diyebiliriz ki, âyetten de anlaşıldığı üzere, insanın güzel şeylere meftun olması, gayet derecede fıtrî ve tabiîdir. Ona bu duyguları bahşeden Cenâb-ı Hak, Kur'ân'ın ve kâinat kitabının âyetlerini de bu duygularla şifrelemiş ve insanın hisleri içine yerleştirmiştir. Ancak bütün bunları görebilmek, idrak edebilmek de basiret, firaset, fetanet gibi duyguların iradî fiillerle geliştirilmesine bağlıdır.

## B. İnsan, Çirkinden Nefret Eder

Yukarıda, insanın fıtraten güzel şeylere meftuniyetinden bahsedip, Kur'ân'ın, o engin ifadeleriyle bu duyguya nasıl parmak basıp onu ihtizaza getirdiğini bir-iki misalle izah etmeye çalışmıştık.

Şimdi bir lahza burada durup, bir de bu tablonun öbür tarafına bakmak yararlı olacaktır. Zira güzele karşı meftun olan insanda, kötü şeylere karşı da bir nefret hissi vardır. Acaba ondaki bu his nereden kaynaklanmaktadır? Bu sorunun cevabını bulabilmek için, yine bütün problemlerimizin çözüm kaynağı olan Kur'ân'a müracaat ederek konuyu orada takip etmemiz uygun olacaktır.

Kur'ân, insan fıtratında mündemiç bulunan nefret duygusunu harekete geçirerek, sevgiyle ulaşılacak hedefe onu bir vesile yapmaktadır. Evet o, bir tarafta, bütün ferahlatıcılığı ile o tasavvurları aşkın Cennet'i sunarken, öbür tarafta da olabildiğine dehşet vericiliğiyle Cehennemleri resmeder ve vicdanlarımıza sunar: *"Zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir. O, erimiş maden gibi onların karınlar(ın)da kaynar. Sıcak suyun kaynaması gibi. (Allah, zebanilere emreder): Tutun onu, Cehennem'in ortasına sürükleyin. Sonra başının üstüne kaynar su azabından dökün. Tat, zira sen kendi anlayışınca üstündün, şerefliydin."*[5]

Şecere-i zakkum, ağzı parça parça eden keyfiyetiyle Cehennem sofrasının başyemeğidir. Cennet ehli, insanın bütün arzularına cevap verecek Cennet nimetleriyle nimetlenirken, Cehennem ehlinin yiyeceği de –buna da yiyecek denecekse– zakkum ağacıdır.

Evet, Kur'ân'ın yaptığı tasvirden de anlaşıldığı gibi Cennet ehli, Cehennem'i gördükleri zaman, Cennet'in kendileri için nasıl bir nimet olduğunu; Cehennem ehli de, Cennet'i görünce, nasıl bir nimetten mahrum kaldıklarını açık seçik idrak edeceklerdir.

Kur'ân'ın tasviri, tasvirde seçtiği kelimeler ve kelimelerin kullanılış yerleri müthiş ve baş döndürücüdür. Âyet, önce zakkumu nazara vererek başlamaktadır. Zakkum, erimiş ve kaynayıp duran bir maden keyfiyetinde tesir icra edecekse, bunun insan karnında kaynadığını düşünmek ne ürperticidir! Kur'ân, buradaki "maden" sözüyle ince bir noktaya da işaret etmektedir. Su, kaynama derecesine ulaştığında, onun fokur fokur sesler çıkardığı herkesin malumudur. Ancak, Kur'ân'ın bu misali getirdiği gün, birçok insan, eritilebilen demir, bakır, çelik gibi çeşitli madenlerin potalarda yüksek derecedeki ısıyla nasıl eritildiğini çok fazla bilmiyordu. Kur'ân, o devrin insanına bunu

anlatabilmek için onların, kaynayışını bildikleri suyu örnek vererek meseleyi izah etmekte ve günahkârların yiyeceği zakkum ağacını bir teşbihle anlaşılır hâle getirmektedir.

Evet, dünyada iken çok aziz ve kerim geçinen, Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ettiği nimetler başından aşağıya dökülürken, o nimetleri vereni ve niçin verildiğini düşünmeyen Karun'ların ve Sâmirî'lerin o acıklı hâllerini ifade bakımından bu ne acıklı akıbettir! Evet, dünyada iken böyle bir hayat yaşayan insana orada, bu nankörlüğünün karşılığı olarak, *"Tat, zira sen kendince üstündün, şerefliydin."*[6] denecek ve başından aşağıya kaynar sular dökülecektir. Kur'ân'ın bu müthiş tasviri karşısında insan, iliklerine kadar Cehennem endişesiyle ürperir ve Allah'a sığınır.

Mevzuyla ilgili bir diğer misal de Nebe sûresindeki âyetlerdir: إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا لِلطَّاغِينَ مَآبًا لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا *"Cehennem bir gözetleme yeri olmuştur (günahkârları gözetleyip durmaktadır). (Orası) azgınların varacağı yerdir. Orada çağlar boyu kalacaklardır."*[7]

Şâyân-ı dikkattir, âyetlerdeki medler (harflerin çekilmesi) dahi, muhteva ve mânâya iştirak etmektedir. Cehennem ehlinin orada ebedî kalacakları ifade edilirken فِيهَا kelimesinde medd-i munfasıl olduğundan sonu çekilmekte ve âdeta uzun bir zamanı ifade etmektedir. أَحْقَابًا kelimesi de zaten ebediyete işaretle Cehennem ehlinin orada ebedî olarak kalacaklarını vurgulamaktadır.

Burada, mânâyı destekleyen ses, ton, âhenk, mûsıkî ve uzatmalar tam yerli yerinde ve birbiriyle âhenk içindedir. Aslında Kur'ân'ın tamamında bu özelliğin var olduğu söylenebilir. Evet, onda, kulak tırmalayıcı tek kelime bile bulunmaz ve her kelime hatta her ses, ulvî bir armoniden yükselen ses dalgaları gibidir.

Kur'ân, Cehennem ehline ait tabloları sunmanın hemen ardından terğib u terhib ve inzar u tebşir esprisine bağlı olarak Cennet ehline ait mazhariyetleri de arz eder. Böylece o, âdeta insanın içine nüfuz ederek onun arzu ve heyecanlarına tercümanlık yapmakta ve onları harekete geçirmektedir.

*"Takva sahipleri için de bir başarı ödülü vardır. Bahçeler, bağlar, göğüsleri tomurcuklanmış yaşıt kızlar ve dolu kadeh(ler)."*[8]

Kur'ân, burada da muttakilerin Cennet'e gireceklerinden ve orada sahip olacakları nimetlerden söz eder ki, o yüce üslûbuyla bâtılı tasvire girmeden,

her şeyi insan fıtratına uygun bir keyfiyette dile getirir. Onun bu tasvirinden sonra insanın Cennet'e olan iştiyakı artar ve bir daha da çıkmamak üzere hemen oraya girmek ister.

Verdiğimiz misallerde de görüldüğü gibi Kur'ân, hangi meseleyi ele alırsa alsın, ifadelerinde kullandığı malzemeyi çok iyi seçer ve onu mânâ, maksat, eda, ses ve konu mûsıkîsine uygun bir üslûpla arz eder. Yani Kur'ân, kelimelerle ortaya koyduğu sahneleri resmederken, bazen harf ve seslerin birbiriyle uyum ve âhengini, bazen de şahısları ve karakterlerini devreye koyar; koyar ve arz etmek istediği armoniyi muciz bir şekilde, hem de israf-ı kelâm etmeden itmam eder. Kur'ân diyeceğini deyince sahnede ses, eda, mûsıkî karar noktasına gelmiş ve tamamlanmış olur. Ve son olarak insana sadece, "Bu, olsa olsa Allah kelâmı olabilir!" demek kalır.

## C. Kur'ân'ın Seçkin İfade Gücü

Kur'ân'ın, insan hislerine nasıl tercüman olduğunu kısmen mütalaa ettikten sonra şimdi de birkaç kelime ile onun kullandığı malzemeler üzerinde durmaya çalışalım:

Bir kelâmın mu'ciz olması ve beşer gücünü, takatini aşıp tarih boyunca bütün söz ve fikir dâhilerine meydan okuması gösterir ki, onda kullanılan kelimeler dahi sıradan kelimeler olmayıp, olağanüstü derinlikte ve kendilerine göre televvünü bulunan bir kısım ışıktan sözlerdir ki, her biri tasavvurlarımızı aşan ifadelere malzeme teşkil etmektedirler.

Bir kere Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, kullandığı kelimeleri seçerken, maksadı ifade etmede hiç müphemiyete meydan vermeyecek bir usûl takip eder. Mevzu incelendiğinde, bu seçimin iki şekilde yapıldığı görülür:

*Birincisi:* Bir kelime, doğrudan doğruya o lafızla anlatılmak istenen mânâda kullanılır.

*İkincisi:* Seçilerek kullanılan o kelimenin yerine, başka bir kelime konduğunda, maksadı bihakkın eda edemediği açık olarak görülür.

Şimdi burada, her iki şekille de alâkalı misaller getirerek konuyu incelemeye çalışalım. Burada önce, insanın daha fazla dikkatini çeken ikinci şıktaki misalleri arz etmekle başlamak istiyorum.

*Birinci Misal:*

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوَاتِ

الشَّـيْطَانِ
فَإِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَـاءِ وَالْمُنْكَرِ

*"Ey inananlar, şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanı izlemeye durursa şeytan da ona edepsizliği ve kötülüğü emreder..."*[9]

Görüldüğü gibi âyet kısaca, şeytana inkıyat etmekten, ona tâbi olup adım adım onu takip etmekten müntesiplerini sakındırmak istemektedir. Bu maksat ve mânâyı anlatmak için seçilen tabir لَا تَتَّبِعُوا'dur. اِتِّبَاع (İttiba) kelimesi, تَبِعَ kökünden gelir ki, şu mânâları ifade eder:

*1.* Birinin arkasına takılıp gitme; 2. Birine uyma ve ona uydu olma; 3. (Bir başka bâbda yani "iftial" kalıbında ise) Birinin peşine takılmayı tabiat hâline getirme…

Kelimeyi bu mânâlarda tahlil ettiğimizde karşımıza şunlar çıkar: Kelimenin sülasi kipine iki harf ilave edip onu bir başka kalıba naklettiğimizde, o, farklı mânâlara da kaynaklık eder. Yani, bir kalıpta bir mânâ ifade eden kelime, başka bir kalıpta bir başka mânâ daha anlatabilir. Söz konusu âyette تَبِعَ fiilinin "tâbi olma" mânâsında üç harfli kalıbı yerine, iftial bâbında اِتِّبَاع şeklinde gelmesi, *"Şeytana itaat etmeyin ve ona tâbi olmayın; adım adım kendi yolunu izleyen şeytanın izlerine basa basa onu takip etmeye kalkmayın"* mânâsını vermektedir.

Ayrıca burada şöyle bir mânâ daha sezilmektedir: Şeytan, çok sinsi bir varlıktır. Yapacağı şeyleri, dobra dobra ortaya koymaz. Her şeyi, sinsice âheste âheste, adım adım bir plan dahilinde yapar. Öyle ki şeytanın, o sinsiliği içinde ne yapmak istediğini hemen hissetmek mümkün olmayabilir. O, bir adım atar ve attırır. Ona tâbi olan insan da bu adımı küçük görerek, "Ne olacak, sadece bir adım!" der ve arkasından gider. Oysaki şeytan, peşi peşine başka adımlar da attırır; iki-üç adım derken, insanı kendisine kul ve köle hâline getirir. Böylece insan, küçük görerek girdiği günahlarla, içinden çıkılmaz bir bataklığa saplanmış olur.

İşte, لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّـيْطَانِ *"Adım adım şeytanı takip etmeyin."* âyeti, bize böyle bir takipten söz etmektedir. Bu takip, âdeta farkına varmadan gerçekleştirilen, ama neticede insanda huy ve tabiat hâline gelen bir yürüyüştür. Evet, insan, çok defa bunun farkına bile varamaz. Çok defa o ilk adım atıldıktan sonra artık dizginler şeytanın eline geçmiş olur. Öyleyse لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ

الشَّيْطَانِ ifadesinde, *“Ona uymayı tabiat hâline getirmeyin.”* ikazı da vardır.

Ayrıca bu âyet, bir de insandaki farklı bir ruh hâletini resmeder. İnsan, bir günah işler.. işler ve “Ne olacak, küçük bir şey” der. Hâlbuki o bilemez ki, küçük bile olsa, *“Her günah içinden küfre giden bir yol vardır.”* Eğer işlenen günah tevbe ve istiğfarla giderilmezse, o küçük gibi görünen günahlar, neticede azgın bir yılan olur ve her zaman kalbi ısırır ki, gelinen bu nokta –hafizanallah– küfür noktasıdır. Dolayısıyla bu ifade, insanın bu günahını ona anlatırken, ağırlığını ruhunda hissettirecek bir üslûp kullanır.

Buradaki “ittiba” lafzını kaldırıp, yerine uygun mânâda başka bir lafız getirmek mümkün olsa bile, bu lafızla insanın his, heyecan, huy ve tabiatını ifade etmek mümkün olmayacak ve o ifade, muhatabın gönlünde aynı tesiri uyaramayacaktır. Evet, ne şeytanın sinsiliği ne adım adım yaklaşma düşüncesi ne de insanın küçük günahlarla farkına varmadan küfre kayıp gitmesi, bu rahatlıkta ifade edilemeyecektir.

Buraya kadar geçen misallerde görüldüğü ve gelecek misallerde de görüleceği gibi Kur’ân, bütün malzemelerini kelime kelime, harf harf seçerek kullanan ve on dört asırdır alternatifi getirilemeyen bir Kadîr-i Zü’l-Celâl’in kelâmıdır.

*İkinci misal:*

Kur’ân-ı Kerim’de, lafızların özenle seçildiğini ve değiştirildiğinde aynı mânâların muhafaza edilemeyeceğini gösteren tipik bir örneği de aşağıdaki âyette görüyoruz: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ *“Ey inananlar! Size ne oldu ki, Allah yolunda topluca savaşa çıkın, dendiği zaman yere çakılıp kaldınız? Dünya hayatını ahirete tercih mi ediyorsunuz? Ama dünya hayatının vaadettikleri, ahiretin yanında pek azdır.”*[10]

Burada bir kısım tembel ve uyuşuk insanların, havanın sıcaklığı, bağ ve bahçelerin büyüleyici güzelliği ve rahat tutkusunun ruhlarını sarmasıyla cihaddan geri durmaları kınanmaktadır. Evet, bu insanlar, herkesin canıyla, malıyla iştirak ettiği cihad çağrısına kulak asmaz ve iştirak de etmezler. İşte, böylelerinin hâli, en bariz çizgiler ile burada serdedilmekte ve şöyle denmektedir:

Ey iman edenler! Size; *“Yeryüzünde cihada çıkın!”* dendiği zaman, ne oluyor ki, yerinize çakılıp kalıyorsunuz; sırtınıza korkunç bir ağırlık çökmüş gibi olduğunuz yerde kendinizi salıyorsunuz.

Burada kullanılan kelimeler içinde bilhassa اثَّاقَلْتُمْ konuyla alâkalı anahtar bir kelime mahiyetindedir. Bunun yerine تَثَاقَلْتُمْ veya ثَقُلْتُمْ kelimesi kullanılabilirdi. Zira bunlarda da ağırlaşıp yerinde kalma mânâsı vardır. Ancak Kur’ân-ı Kerim, bu kelimeden türetilmiş اثَّاقَلْتُمْ kelimesini özellikle seçmiştir. İştikak ilmine vâkıf olanların da malumu olduğu üzere, buradaki şedde, kelimenin telaffuzu ve fiilin bu sigada kazanmış olduğu mânâ, cihada karşı tenperver davranan bir insanın ruh hâletini anlatması bakımından emsalsiz bir uygunluk arz etmektedir.

*Üçüncü misal:*

وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلٰى ظُهُورِهِمْ *“...Onlar, günah yüklerini sırtlarında taşıyorlar.”*[11] âyetidir.

İnsan, kendi ağırlığını, bir başka deyişle her insanın vücudunu kendi ayakları taşır. Bu müsellem hakikatin yanında, bir de batmanlar ağırlığında bir yükü sırtına almış, yolda giden bir adam düşünün; yolu oldukça tehlikeli, vücudu fevkalâde çelimsiz ve ayakları da olabildiğine cılız ve dermansız.. hele bir de sırtında başkalarına ait yükler de varsa, böyle bir insanın, bu sıkletin altında kalıp ezilmesi ne ürperticidir!

İşte bu âyette, böyle bir insanın, kendi günahlarının yanında başkalarının da günaha girmesine sebebiyet vermesi, kendi günahıyla beraber onların günahlarını da yüklenmesini, Kur’ân’ın o kendine has enfes ifade gücüyle öyle bir anlatır ki, bunu görebilmek için maddeten ve mânen çelimsiz bir vücudun ağır bir yük altında nasıl ezileceğini düşünmek yeter. Ayrıca âyetin bu konuyu tablolaştırırken kullandığı kelimeleri seçmedeki harikulâdeliği görmemek mümkün mü?

Evet, bu âyet-i kerimede günah bir “yük”, hem de Mevlâ’nın huzurunda insanın belini bükecek ölçüde ağır bir yük olarak tavsif edilmekte; sonra bu yükün insanı dünyada ve ukbâda nasıl iki büklüm bir hamal hâline getireceği esprisi verilmektedir ki, böyle batmanlarca günahın yanı başında, yolun yokuşları, zikzakları ve virajları hesaba katılacak olursa, kelimenin ifade ettiği mânâ ve o mânâdaki enginliğin kalblerdeki tesirini varın siz tahmin edin.

Evet, sırtlarında yük taşıyanlar, başka cinsten varlıklardır. İnsan, sırtında yük taşımaya müsait olarak yaratılmamıştır. Ancak Kur'ân, günahın ağırlığını, onun taşınma keyfiyetini ve vicdanda hissedilen sıkletini böylesine mânâlı bir üslûpla ifade etmektedir. İnsan bu mülâhaza ile âyeti okurken, bütün günahlarının ağır bir yük hâlinde sırtına yüklendiğini hisseder ki, bu da bize, Kur'ân'ın malzemelerini nasıl bir titizlikle seçerek kullandığını ve başka kelimelerin –aynı anlamda kullanılsa bile– aynı mânâ ve mûsıkîyi veremeyeceğini açık bir şekilde göstermekte ve Kur'ân'ın, bu yanıyla da nasıl bir mucize olduğunu ortaya koymaktadır.

## D. Kur'ân'ın Lafız-Mânâ Bütünlüğü

Kur'ân'ın seçtiği lafızlar, hedeflenen mânâyı eksiksiz olarak ifade ederler. Her bir lafız, hangi mânâ için seçilmişse, o mânâyı eda etmesinde herhangi bir eksikliğe veya ihmale rastlamak mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerim'deki hemen bütün lafızların bu tarzda olduğu söylenebilir ve bu konuya misal teşkil edecek birçok âyet getirmek mümkündür. Ne var ki, sözü uzatmamak için biz burada sadece bir-iki misal ile iktifa etmeyi düşünüyoruz:

*Birinci Misal:* وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ *"Onlar orada; 'Rabbimiz, bizi çıkar, (önce) yaptığımız (menfi şeylerden) başkasını yapalım' diye feryat ederler..."*[12]

Bu âyette, Cehennem ehlinin, hem yüzlerine bakılmayacak şekildeki hâlleri hem de ağlayıp feryat etmeleri dile getirilir. Kur'ân burada, صَرَخَ fiilini "iftiâl" bâbında يَصْطَرِخُونَ olarak kullanmaktadır ki, kısaca:

1.Şiddetli bağırmak,

2.Avaz avaz feryâd u figan etmek,

3.Çığlık atıp yardım talep etmek,

4.Ehl-i Cehennem'in kulak verilmeyen bağırış ve haykırışları,

5.Kadının, ölen oğluna feryat etmesi gibi mânâlara gelir.

Kelime, değişik kalıplara girdikçe, ihtiva ettiği mânâlar da çoğalmaktadır. Ancak, hemen hepsinde de, "yavrusunu yitirmiş bir ananın feryadı" temel anlam gibidir. Yani Cehennem ehlinin hâli, "yüreği yanmış ananın, bağırıp çağırarak sağdan soldan imdat istemesi"ne benzetilir. Mânâ bunu ifade ederken, lafızlar da aynı hâlet-i ruhiyeyi soluklamakta ve bilhassa boğazdan çıkan خ harfiyle

خُون lafzı, mûsıkî olarak da ümitlerini yitirmiş insanların şaşkın ve yeis içindeki çığlıklarını hatırlatmaktadır.

*İkinci misal:* قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ۝مَلِكِ النَّاسِ۝إِلٰهِ النَّاسِ۝مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ۝الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ۝مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ *"De ki; 'Sığınırım ben, Rabbine nâsın. Melikine nâsın. İlâhına nâsın. Şerrinden o sinsi vesvâsın. Ki vesvese verir sinelerinde nâsın. (Onlar) gerek cin gerekse insden."*[13]

İfadenin bu şekildeki sıralanışı, önceden sıfatı zikredilmek suretiyle o sinsi vesveseci hakkında duyguların tepkiye geçmesi ve o sinsi vesveseciye karşı bir metafizik gerilim içindir.

Bu âyetler, şeytanla/şeytanlarla alâkalıdır. Ancak burada, sadece lafiz ile mânâ arasındaki uyuma dikkat çekilecektir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi şeytan, çok sinsi bir varlıktır. O, bu sinsiliğiyle şüphe ve desiselerini hiç sezdirmeden insanın içine atıverir. İşte bu mübarek âyetler, şeytanın bu sinsice işlerine karşı insanı uyarmaktadır. Kur'ân, hâdiseyi öyle bir üslûpla anlatmaktadır ki insan, onun seçtiği her kelimede bu sinsiliği ve bu esrarengizliği duyabilmektedir.

Sûrenin bütün âyetlerinin sonu "s" ile bitmektedir ki bununla biraz da aliterasyon esprisi çerçevesinde şeytanın fısıltıları, vesvese ve fitneleri nazara verilmekte ve ona karşı insan uyarılmaktadır. Bundan anlaşılan da, şeytanın bütün gücü, silahı ve malzemesinin, sadece hile ve vesveseden ibaret olduğudur. O, her an insanın zayıf bir anını yakalamaya ve bir çelme ile onun sırtını yere getirmeye çalışır. Tabiî böyle bir şeye azmettiği zaman, öncelikle sinsiliğin bin türlü tuzağını kullanarak kalbde ve kafada tahribat yapmayı ve insanı değişik zaaf noktalarından yakalayarak kendi sultası altına almayı planlar.

Evet, bu sûre, her harfiyle, bu vesvâs ve sinsi varlığa karşı insanı uyarmakla beraber, insanoğlunu her an her şeye nigehbân olan Rabbine teveccüh etmesi için de teşvikte bulunur. Çünkü şeytan, tam bir hilekâr olarak hiç ummadığı yerde insanın karşısına çıkar. Esasen her sinsi ve fitneci ruhta bu şeytanlığın var olduğunu da Nâs sûresinin kelimeleri arasında bulmak mümkündür. Öyle ki, mânânın gizliliği ve bilinmezliği kadar lafızlar da fısıltılarıyla bu mânâya iştirak etmektedir. Binaenaleyh, insan bu âyetleri okurken, sesini ne kadar yükseltirse yükseltsin, yine de lafızların ifade ettiği ses ve nağmenin üstüne

çıkamaz.

Bu mevzuda çok daha çarpıcı misaller getirmek mümkündür. Ancak hepsini burada teker teker serdetmenin imkânı yoktur. Zaten mevzuumuz da bütün Kur'ân-ı Kerim'i anlatmak olmayıp, sadece birkaç misal ile onun bu meseledeki mucizevî yönüne dikkat çekerek akılları, vicdanları, hisleri ve zevkleri Kur'ân'a karşı uyarmak ve duyarlı kılmaktır.

Görüldüğü gibi Kur'ân'ın seçtiği lafız ve kelimeler, mânâyı, maksudu ve matlubu asla ve en küçük tarzda bile ihmal etmemenin yanında, iç ve dış bütünlüğüyle de ayrı bir mûsıkî, ayrı bir şiiriyete sahiptir. Onu okuyan her hâhişkâr ruh, ondaki bu taklit edilemez âhenk ve mûsıkîyi, bütün his, zevk ve kabiliyetleri ile duyar ve bu zevkle iliklerine kadar ürperir. Mevlâ-yı Müteâl, İslâm'a ve Kur'ân'a bel bağlamış her ferdi, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın semasına i'lâ buyursun..!

## E. Kur'ân ve Mûsıkî ile Alâkalı Birkaç Kelime

İnsan, yorgunluktan sonra dinlenme ihtiyacını duyan bir varlıktır. Ondaki bu ihtiyaç fıtrîdir. Fıtrata ait ihtiyaçlar, şayet meşru yoldan temin edilmezlerse, gayr-i meşru yollara sapmalar olabilir. Kur'ân, mü'minin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak niteliktedir. Zira o, insanın ferdî ve içtimaî dertlerine çare olmak üzere indiği gibi, onun ruhî zevklerini de karşılamayı tekeffül etmiştir/etmektedir.

İnsan, içtimaî bir varlık olmanın da ötesinde çok hususiyetleri olan komplike bir canlıdır. Evet, her insanın kendisine ait bir kısım hususî hisleri, zevkleri ve ruhî hâlleri vardır. *Mükemmel bir cemiyet, mükemmel fertlerden teşekkül ettiğine göre, mükemmel bir cemiyet için mükemmel fert çok önemlidir.* Bir ferdin ruhî ve ahlâkî kemali, onun her yönüyle terbiye edilmesine bağlıdır. Bu itibarla cemiyetin en başta gelen vazifesi, fertleri topluma ve içtimaî hayata faydalı hâle getirmektir. Ve işte Kur'ân, fert ve cemiyete güçlü bir yapı kazandıracak şekilde maddî ve mânevî, ruhî ve ahlâkî, sosyolojik ve psikolojik değer yargılarını ve terbiye sistemini de beraber getirmiştir. Bu itibarla o, kıyamete kadar beşerin ihtiyaçlarına kâfi ve vâfi bir kitab-ı Samedanîdir.

### 1. Kur'ân, İnsanın Mûsıkî İhtiyacını da Karşılar

Hemen her insanda güzel söz ve seslere karşı fıtrî bir meyil vardır. Dünyanın dört bir yanında insanlar bu fıtrî duygularını tatmin için meşru veya gayr-i

meşru mûsıkî ve müzik aletleri geliştirmişlerdir ki, işte bütün bu gayretler, insandaki bu duygunun fıtrîliğini göstermektedir.

Şüphesiz Müslümanlar'ın da kendilerine has mûsıkî kültürleri vardır. Hatta kütüb-ü fıkhiyede uzun uzun mûsıkî dinlemenin hükmü tartışılmış ve meşru ile gayr-i meşru arasına bir kısım sınırlar konmuştur. Biz bu tartışmaları o kaynaklara havale ederek, düşüncelerimizi Kur'ân mûsıkîsi üzerinde yoğunlaştıracağız.

Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, her derde deva olduğu gibi mü'minin, mûsıkî ihtiyacını da karşılayabilecek bir enginliktedir. İnsan, otururken, yatarken, kalkarken her zaman Kelâm-ı İlâhî'yi dinleyebilir. Vâkıa fıkıh kitaplarında insan iş görürken, gezerken ve yatarken Kur'ân'ın okunmasına dair kerâhet ifade eden sözler var ise de, bunlar işin âdâb yönüyle alâkalı olup, ciddî mesnedlere de dayanmamaktadır. Bilakis Kur'ân-ı Kerim'de: *"Onlar; ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken hep Allah'ı anarlar, zikrederler..."*[14] buyrularak, herkesin otururken, kalkarken, yatarken Kur'ân'ı her zaman vird-i zeban etmesi, âdeta zımnen teşvik edilmektedir. Tabiî ki tazim, temkin, tedebbür ve konsantrasyon çok önemlidir; ama bunlar her zaman bulunmayabilir.

Kur'ân'ın bu yönünü kavrayamayan bazı kimseler, beşer fıtratında var olan bu duyguyu tatmin için, mûsıkî adına bir kısım hırıltılara cevaz vermeye kalkışmışlardır. Oysaki Batı kaynaklı bu gürültülü şeyler, insanda ne Cennet arzusu ne meâliye ait his ve heyecan ne de vatan ve millet sevgisi gibi ulvî ve lâhûtî bir his uyarabilmektedir. Lâhûtî bir his uyarmak şöyle dursun, tam aksine onların değer yargıları ve ürünleri, bütün âdiliği içinde mûsıkî yoluyla insanımızın kalbini, ruhunu ve kafasını bulandırmış ve onun meleklik yanını söndürmüştür. Zira mûsıkî kılığındaki bir kısım hırıltıların hemen hepsi, insan mahiyetinde ne kadar süflî duygular varsa onları uyarmakta ve insandaki ulvî hisleri fesada uğratmaktadır. Hâlbuki mü'min, Kur'ân'ı dinlediği ve onu diline vird-i zeban ettiği zaman, ihtiyacını meşru yoldan karşılayacağı gibi meâliye müştak gönlünü de tatmin etmiş olacaktır. Böylece gönlümüze endişe salan hususlar da söz konusu olmayacaktır.

Mü'mine düşen temel vazife, bütün vakitlerini Kur'ân'la zenginleştirmek, onu hakkıyla anlamaya, diline vâkıf olmaya, bir meal, bir tefsir ile mevzu içindekileri takip etmeye çalışmaktır. Bir de onu güzel tilavet eden ve tatlı

okuyan ağızlardan dinleyebilirse, artık böyle biri başka şeylere kat'iyen ihtiyaç duymayacaktır. Ne var ki bu, topyekün bir cemiyetin terbiyesi ile alâkalı bir husustur. Evet, camiden eve bütün mekânlar Kur'ân'a ait lahutî mûsıkîlerle donatıldığı ve fertler de bunu duyup zevkettiği an, toplum gerçek yolunu bulmuş olacaktır.

Burada hemen ifade etmek gerekir ki, mûsıkîde ruhsat, insanı meâliye götüren, Cennet ve ibadet aşkını pompalayan, insanı Mevlâ'nın huzuruna yönelterek onu cûş u hurûşa getiren kısımlarına aittir. Yoksa din-iman aşkı, vatan ve Allah sevgisi veya Cennet iştiyakı, Cehennem korkusu hâsıl etmeyen, aksine insanın içine karamsarlık salan, onun ümidini yıkan veya bedenî ve cismanî duygularını şahlandıran karışık ve bulanık şeyleri dinlemek, memnû ve merdut olduğu gibi, aynı zamanda vakit israfıdır. Allah (celle celâluhu) gözümüzü, gönlümüzü, dilimizi kulağımızı Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ını dinlemeye hâhişkâr kılsın!..

Şimdiye kadar Kur'ân'ın mûsıkîsine dair çok söz söylenmiş ve çok şey yazılmıştır. Gerçi böyle bir tabiri yadırgayanlar da olabilir ama zannediyorum burada ifade edilmek istenen hususun yanlış anlaşılmasından veya ifade edenlerin tam olarak ne demek istediklerini dile getirememelerinden kaynaklanmaktadır.

Evet, bazıları, genelde mûsıkî deyince belli hususları anladıklarından ve o hususlara göre düşündüklerinden, Kur'ân'la alâkalı böyle bir nisbeti biraz garip bulmaktalar. Oysaki çok defa tekrarladığımız gibi, Kur'ân'ın kendine has bir sesi, bir şivesi, bir üslûbu ve hatta kendine has melodisi vardır. Zannediyorum iltibas, bizim dar mûsıkî telakkimizden kaynaklanmaktadır.

Meseleyi böylece yerli yerine oturtunca, buradaki mûsıkî kelimesinden kastedilen klasik mûsıkî midir, modern mûsıkî midir türünden akla gelen istifhamlar da artık söz konusu olmayacaktır. Zira Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, her şeyiyle kendidir ve onun kendine has bir beyan zemzemesi vardır.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi Kur'ân, insan fıtratına hitap etmektedir. Evet, fıtratta mevcut olan bütün duygulara Kur'ân'da cevap bulmak mümkündür. Güzel sesin belli keyfiyetlerde terennüm edilmesiyle, beşerde meknûn (saklı) bazı duygu ve hisler heyecana gelir. Şüphesiz beşerî duyguları en güzel şekilde heyecanlandıran en üstün beyanların başında Kur'ân gelir. Bir şecaat hissi, kahramanlık hissi, diğergamlık hissi neyse, güzel sese ve güzel terennüme meyil duygusu da odur. İşte Kur'ân, hakikî okuyucusuyla bütünleştiği

zaman, dinleyicisinin gönlünü öyle mest eder ki, artık onda başka herhangi bir şeye meyil ve arzu bırakmaz. Arzu ederseniz bu mevzuu biraz daha açalım:

Peşinen ifade etmeliyim ki, bazı sözler, bazı kişilerde rahatsızlık uyarabilir. Ama Kur'ân, kendi özü, kendi ruhu ve kendine has ritmiyle eda edildiği takdirde böyle bir mülâhaza asla söz konusu değildir. Kur'ân'ın kendine has okunuşu, mûsıkîsi, bazı ülkelerde biraz da millî müktesebat ve millî mülâhazalara bağlı geliştiği bir gerçektir. Meselâ, bir dönemde bizde, Kur'ân'ı klasik mûsıkînin Sabâ, Uşşak, Hüseynî, Nihavend, Hicaz, Acemaşirân, Acemkürdili vs. klasik Türk mûsıkîsi makamlarına göre okuma âdet olmuştu. Hâlâ da bir ölçüde öyledir. Kur'ân'ı süslü olarak sunup onun dinleyici üzerindeki tesiri yönüne gidilmiş olabilir. Bu, aslında doğru da olabilir. Ne var ki bunun, Kur'ân'ın kendine has ifade üslûp ve şivesinin yerini almış olması itibarıyla çok ciddî boşluklar meydana getirdiği de bir gerçektir. Bu mülâhaza ile hep kendi kendime, "Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın kendine has mûsıkîsi, vücuhu ve kıraat-ı aşeresi içinde olabildiğine renkli ve kulaklara monoton gelmeyen o mübarek terennümatının yerine bunlar neden ikâme edildi?" demişimdir.

Oysaki Kur'ân-ı Kerim'in ruhunda öyle tatlı bir sihir vardır ki, bizim heva ve heves ürünlerimiz kat'iyen onun yerini dolduramaz.

Zaten Kur'ân, kat'iyen mûsıkînin o dar kalıplarında kendi olarak kalamaz. Hele hele onu, yapmacık, bozuk ve sıkıcı arabesk gibi bir üslûpla eda etmek, onun ruhunu hırpalama demektir. Zira o mûsıkîde, mânâsız çekip uzatmalar, ağızda gevelemeler, sözleri ve kelimeleri anlaşılmaz hâle sokmalar söz konusudur ve bunlar, en âmi nazarlardan dahi gizli kalamaz. Hatta denebilir ki, en temiz ve mevzun güftelerde, bestelerde dahi bu arızaları görmek mümkündür. Ne var ki, Kur'ân'ın bu çeşit arızalara asla tahammülü yoktur. Âyetlerin sonunda dahi olsa, münasebetsiz ve mânâsız uzatmaları onda görmek mümkün değildir. Bazılarımızın okuyuşunda olsa da bu, Kur'ân'ın ruhuna aykırıdır.

Kur'ân'ın ruhî yapısına uygun tecvid ve kıraat kaideleri geliştirilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'ı okurken bu kaidelere riayet etmek esastır. Aslında onun kelime ve lafızları da bu kaidelere uygun irad buyrulmuştur. İnsanda heyecan ve iştiyak hâsıl etmesi için, bunlar hep göz önünde bulundurulmalıdır; bulundurulmalı ve Kur'ân'ın tabiî havasıyla, edasıyla bütünleşmeli, sadece mûsıkînin dondurulmuş kalıplarını gözetmeden daha ziyade kendi idrak ve

hislerinin hâsıl ettiği duyuş ve sezişlere göre kıraat ve tilavette bulunmalıdır.

Böyle bir yaklaşımla kendini ilâhî beyanın çağlayanlarına salan insandır ki, Kur'ân'la bütünleşir ve onun için zaman-mekân âdeta ortadan kalkar. Artık daha sonraki kelimeye gelmeden, hangi çeşit ses ve ton gelecekse dili kendi kendine o sesleri, hem de kendi tonlarıyla seslendirmeye başlar.

Mahir bir okuyucu her zaman Kur'ân'ın içine girer, kalbini ve hislerini ona teslim eder.. hâlen ve ruhen Kur'ân'ın mânâ ve muhtevasını anlamaya müheyya hâle gelir. Artık bundan sonra onun dilinden, tatlı tatlı, dinleyenleri mest eden Kur'ân terennüm ve tegannileri coşa coşa akar durur.

Keşke, bu mevzuda yetişmiş, mahir Kur'ân hafizlarının insanı coşturan Kur'ân nağmelerini neslimize dinletebilseydik!.. İhtimal, bu sayede onları başkalarının cızırtılı seslerinden kurtararak Kur'ân'ın mûsıkî, mânâ ve mahiyeti etrafında bir araya getirmiş olurduk.

Zaman zaman yaptığımız tarif ve tasvirlerde, Kur'ân âyetlerindeki eda, ton ve mûsıkîyi nazar-ı itibara alarak, onlardaki âhengi ifade etmek için, "Tıpkı şiir gibi" ifadesini kullanmışızdır. Aslında bu "dîk-i elfâz"dan kaynaklanan, yani Kur'ân'daki güzelliği, bediiyyatı ve inceliği ifade için daha güzel bir benzetme bulamadığımızdan dolayı kullandığımız bir tabirdir. Böyle bir benzetme ile hata etmiş de olabiliriz. Hata ise, Allah cürmümüzü affetsin.

Kur'ân-ı Kerim, beşer karihasından akan ve belli kalıplar dahilinde dile dökülen manzum söz ve şiirden fersah fersah uzaktır. Bunu da, bizzat Kur'ân kendisi söylemekte ve *"Biz, O'na (Muhammed'e) şiir öğretmedik, (şiir) O'na yakışmaz da. (O'na vahyedilen) sadece bir öğüt ve apaçık bir Kur'ân'dır."*[15] buyurmaktadır.

Bütün özellikleriyle şiirin, beşerî idrakin dar kalıplarına hapsolmuş, tabiat kaynaklı, his kaynaklı söz dizilerine münhasır olmasına karşılık Kur'ân, hiçbir zaman, şiirdeki veznin ve kafiyenin esareti altına girmemiş ve belli ölçülere tâbi kılınmamıştır. Âyetler, bir yönüyle tıpkı gökteki yıldızlar gibi, kendi daireleri içinde serbesttir. Her yıldız, kendi kümesine ait bir eleman olmakla birlikte, tek başına da parıldamaktadır. Âyetler de, her biri kendi iç nizamına bağlı bulundukları kadar, müstakil ele alındıklarında da müstakil ve serbest mânâlar ifade edebilmektedirler.

Hiçbir asırda, hiçbir anlayış, Kur'ân'ın bu engin anlatım üslûbunu yakalayamamış ve onu tanzîr edememiştir. Zira Kur'ân, her zaman beşer

anlayışı ve bu anlayışın dar kalıplarının üstünde olmuştur. Bunun için de, eski-yeni şiir ve mûsıkî çeşitlerinin zaman aşımına uğramasına mukabil Kur’ân, hep o mukayese kabul etmeyen enginliği, zenginliği ve yeniliğiyle devam edegelmiştir.

Şimdi örnek olarak Âdiyât sûresini arz ederek meseleyi noktalayalım:

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا۝فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا۝فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا۝فَأَثَرْنَ بِهِ
نَقْعًا۝فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا۝إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ۝وَإِنَّهُ عَلٰى ذٰلِكَ
لَشَهِيدٌ۝وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ۝أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعْثِرَ مَا فِي
الْقُبُورِ۝وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ۝إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَخَبِيرٌ

*“Andolsun nefesleriyle (güp güp) ses çıkararak koşan (at)lara, (tırnaklarıyla yerden) ateş çıkaranlara, sabahleyin akın edenlere, (koşarak) toz koparanlara, derken bir topluluğun ortasına dalanlara. (Bunlara andolsun) ki insan, Rabbine karşı çok nankördür. Ve kendisi de buna şahittir. Doğrusu o, malı çok sever. O bilmez mi ki, kabirlerde olanlar dışarı atıldığı, göğüslerde bulunanlar devşirildiği zaman, o gün Rabbileri onların her hâlini haber almış, (gizli ve açık bütün yaptıklarını bilmiş)tir. (Bunu bilmez mi insan? O hâlde neden bu bilgisine uygun hareket etmez?)”*[16]

Görüldüğü gibi âyet-i kerimede önce âdeta bir savaş meydanı canlandırılmaktadır. Bu canlandırma, seçilen kelimeler, o kelimelerin telaffuzundaki ton, ses, mûsıkî bizleri bir savaş alanının içine çekmekte ve etrafı toza-dumana boğan atlar arasında bulunma gibi müthiş bir arenada dolaştırmaktadır. Evet, hayal dünyası geniş, ufku engin olanlar, sûrenin ilgili âyetlerini okurken, zırhlı birliklerin tanklarından ve atların nallarından çıkan kıvılcımlarını, mücahitlerin nâra ve tekbirlerini Kur’ân’ın o ulvî mûsıkîsi sayesinde rahatlıkla hissedebilir ve duyabilirler.

Yalnız hemen ifade etmeliyim ki, bu biraz da okuyucunun seviyesine, istidadına ve bediî zevkine vâbestedir. Ve tabiî herkesin aynı şeyleri duyması ve hissetmesi de mümkün değildir. İnşâallah neslimiz, Kur’ân’la bütünleştiği zaman, –Allah’ın tevfik ve inayetiyle– onun bütün özelliklerini de duyacak, ruhen, kalben ve hissen doyacaktır.

## 2. Kur’ân-ı Kerim ve Güzel Sesle Alâkalı Küçük Bir Mütalaa

Asr-ı Saadet’ten bugüne hemen herkes, Kur’ân-ı Kerim’in gönüllerde

heyecan uyaran bir eda ve ruhları inşirahla coşturacak bir enginlikte okunmasında ittifak etmişlerdir.

Kur'ân'ın güzelce okunması hususunda, birçok rivayet mevcuttur. Şimdi müsaadenizle bunlardan birkaçını arz edelim:

Hz. Berâ İbn Âzib (radıyallâhu anh) rivayet ediyor: *"Nebi'yi (sallallâhu aleyhi ve sellem), yatsı namazında "*وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ*"yi okurken işittim. Ondan daha güzel bir ses ve okuyuş duymadım."*[17]

İtiraf etmeliyim ki, okuyan Resûl-i Ekrem, dinleyen de sahabe olunca, onda duyulan hazzı bizim tarif etmemize imkân yoktur. Demek Hazreti Sahibu'l-Kur'ân, kendine has tadı, şivesi ve kendi duyuş ve sezişine göre okurken, arkasındaki Berâ İbn Âzib'ler kendilerinden geçebiliyorlardı; geçebiliyorlardı zira Kur'ân'ı en iyi okuyan, en iyi duyan, en iyi bilen, mehbit-i vahy-i ilâhî olan Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) dinliyorlardı.

2.Berâ İbn Âzib'in rivayet ettiği diğer bir hadis-i şerifte Efendimiz şöyle buyururlar: *"Kur'ân'ı sesinizle tezyin ediniz (süsleyiniz)."*[18] Yani bir mânâda, müzeyyen olan Kelâm-ı İlâhî'nin ziynetine göre sesinizi ve dilinizi güzel kullanın. Böyle bir mânâyı özellikle arz etme lüzumu duydum; zira bir kısım katı hadis nakkadı (tenkitçisi) ve zâhirperest kimseler, sahih hadis kitaplarında rivayet edilmiş olmasına rağmen, bu hadisi kabul etmezler ve "Kur'ân, zaten süslü ve ziynetlidir ve onu sesle tezyine ne hacet var? Hadisin metni, 'Seslerinizi Kur'ân'la süsleyiniz.' şeklinde olmalıdır; olmalıdır çünkü Kur'ân-ı Kerim'in bizim sesimizle güzellik kazanmaya ihtiyacı yoktur. Aksine bizler onun kıraatiyle seslerimizi tezyine muhtacız. O ise her zaman güzeldir." derler. Fakat bu, oldukça tekellüflü bir yaklaşımdır. Zira hadis-i şerifte *"Siz, Kur'ân'ı kendi seslerinizle süsleyin."* buyrulmaktadır.

Gerçi Kur'ân-ı Kerim'de baş döndüren bir ifade ve üslûp güzelliği vardır ama, sesi güzel olmayan ve tecvid kaidelerini bilmeyen birisinin, münasebetsizce bağırarak ve harflerin başını-gözünü yararak okuduğu Kur'ân, şüphesiz onun dilinden ve mûsıkîsinden anlayan insanların kulaklarını tırmalar. İhtimal, böyle bir okuyuş, gönüllerde heyecan uyandırma yerine insanları Kur'ân dinlemekten dahi soğutur.

Bu açıdan da denebilir ki, *"Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştiriniz."* tevcihinin önemli bir mahmili olmakla beraber, hadisle vurgulanmak istenen husus, ayrı bir güzelliğe atıfta bulunmaktadır. Zira sesini Kur'ân'ın

muhtevasıyla bütünleştirip, onun mûsıkî ve âhengini yakalayan, kıraat ve tecvid kaidelerine de hassasiyetle riayet ederek, onu güzel sesle okuyan birinden Kur'ân dinlemek, insanı zevk ve heyecana boğar.

Evet, zatında güzel olan sesler, Kur'ân tilavetiyle bir derece daha güzelleşir. Çünkü gerçekten de Kur'ân'ın kelime ve lafızlarındaki o müthiş mûsıkî ve âhenk, iyi bir icra ile desteklendiği, bütünleştiği ve seslendirilebildiği takdirde, Kur'ân'ın o kendine has sihirli beyanı ve mûsıkîsi olduğu gibi ortaya çıkar. Nitekim Ebû Musa el-Eş'arî, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine: *"Sana Hz. Davud'un mizmarından bir mizmar verilmiştir."*[19] buyurduğunu nakleder.

Hadisin sebeb-i vüruduyla alâkalı olarak şunu naklederler:

Allah Resûlü, Eş'arîlerin kapısının önünden geçerken büyüleyici bir Kur'ân okunuşuna şahit olur ve oradaki insanlara: *"Bu kimin evidir?"* diye sorar. Onlar da: *"Ebû Musa el-Eş'arî'nin evidir."* cevabını verirler. Bunun üzerine Efendimiz, Ebû Musa el-Eş'arî'ye: *"Sana Hz. Davud'un mizmarından bir mizmar verilmiştir."* buyurur.[20] Mizmar, bir çeşit çalgıya verilen isimdir. Allah Resûlü'nün meseleyi bir çalgıya teşbihle ifade etmesi, ya Kur'ân'ın gönüllerde heyecan, neşe ve sevinç uyandıran mûsıkîsini anlatmak, ya Hz. Davud'un mezâmiri tilavet etmesine benzetmek ya da onun yaptığı tevbede yana yakıla dile getirdiği sözleri, yani Zebur'daki âyetleri hatırlatması sebebiyledir.

3.Konuyla alâkalı Berâ İbn Âzib'in rivayet ettiği bir başka hadiste ise, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Kur'ân'ı seslerinizle tezyin ediniz. Güzel ses, Kur'ân-ı Kerim'in okunuşuna güzellik katar."*[21] buyururlar.

Zikredilen bu hadis-i şeriflerin hemen hepsi de göstermektedir ki, Kur'ân'ı güzel ve hoş bir sesle okuma, ona saygının ayrı bir buudunu teşkil etmektedir. Ve bu konu, Kur'ân'a bir hizmet olarak mutlaka ele alınmalı ve hassasiyetle üzerinde durulmalıdır. Ancak, bilmem ki, bunca zamandır Kur'ân'a yabancılaşmış zevk-i selimden mahrum insanlara bunu anlatmak mümkün olacak mı? Ben, şahsen çok kolay olacağını zannetmiyorum.

1 Ra'd sûresi, 13/14.

2 Âl-i İmrân sûresi, 3/103.

3 Enfâl sûresi, 8/63.

4 Duhân sûresi, 44/51-56.

5 Duhân sûresi, 44/43-49.

6 Duhân sûresi, 44/49.

7 Nebe sûresi, 78/21-23.

8 Nebe sûresi, 78/31-34.

9 Nûr sûresi, 24/21.

10 Tevbe sûresi, 9/38.

11 En’âm sûresi, 6/31.

12 Fâtır sûresi, 35/37.

13 Nâs sûresi, 114/1-6.

14 Âl-i İmrân sûresi, 3/191.

15 Yâsîn sûresi, 36/69.

16 Âdiyât sûresi, 100/1-11.

17 Buhârî, *ezân* 102, *tevhîd* 52; Müslim, *salât* 177.

18 Ebû Dâvûd, *vitr* 20; Nesâî, *iftitah* 83; İbn Mâce, *ikâmet* 176.

19 Buhârî, *fezâilü’l-Kur’ân* 31; Müslim, *salâtü’l-müsâfirîn* 235-236.

20 Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 2/485; en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ* 5/23.

21 Dârimî, *fezâilü’l-Kur’ân* 34; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/768.

# BEŞİNCİ BÖLÜM
# KUR'ÂN'I ANLAMA

## KUR'ÂN'I ANLAMA

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, beşerin bütün hayatını kuşatmaktadır. O, ferdî, ailevî, içtimaî, ahlâkî, iktisadî… hâsılı, hayatın her sahasına ait bazen icmâlî bazen de tafsîlî hükümler vaz'etmiştir. Asırlar boyu insanlığın büyük bir bölümü şöyle ya da böyle kendisini alâkadar eden her meselede onun getirdiği esaslara müracaat etmiş ve hayatını onunla şekillendirmiştir. Bu müracaatlarda zaman zaman yorum sapmaları olmuş ise de, Kur'ân, temiz bir gönülle ve sahabe anlayışı ve sâfiyeti içinde kendisine yapılan müracaatlarda insanlara hep kurtuluş ve mutluluk yolu gösteren yegâne kaynak olmuştur.

Hemen belirtelim ki, zaman zaman Kur'ân'la alâkalı yorum sapmaları, onun her zaman sahabe anlayışı içinde ele alınamamış olmasındandır. Yoksa her asırda Kur'ân'ın binlerce cilt tefsiri yapılagelmiştir. Bu tefsirler, bizim için ve İslâm kültür tarihi açısından çok feyizli ve bereketli eserlerdir. Elbette ki bu ciddî çalışmaların artıları olduğu kadar, eksileri de vardır.. ve artılar daha çok olmasına rağmen, –maalesef– Kur'ân adına esefle karşıladığımız bir kısım eksiler de olmuştur.

Bu konuda söylenebilecek en büyük eksiklik, Kur'ân'ı yorumda asrî yaklaşımlardır. Yani müfessirler, Kur'ân'ı tefsir ederken, yaşadıkları devrin ilim ve idrak seviyesini aşamamış ve çağlarının bilgi seviyesi açısından tafsile girerek muvazeneyi koruyamamışlardır. Dahası, bir kısım müfessirler, Kur'ân anlayışını kendi devirlerinin nâtamam bilim anlayışlarına uydurmaya çalışmışlardır. Böyle bir şey, hüsnüniyetli de olsa, Kur'ân'a yapılan yersiz ve seviyesiz bir müdahaledir. Bununla beraber, bunlardan art niyet taşımayan, samimî ve hâlis kimselerin sa'yini alkışlamayı İslâmî edebimizin gereği sayar ve "Allah, onların sa'y ve gayretlerini meşkûr kılsın..!" deriz.

Şimdi isterseniz bu meseleye de tarihî gelişimi içinde kısaca bir göz atalım:

Sahabe-i kiram hazerâtı, Kur'ân-ı Kerim'i gerçek mânâda vahyin kaynağından öğrenme gibi bir pâye ile serfirâz olmuş tâli'li kimselerdir. Öncelikle onlar, Kur'ân'ın inişine şahit olmuş ve daha nüzûlü döneminde onu

bütün canlılığı, mânâsı ve ruhuyla kalb ve kafalarına yerleştirmişlerdi. Zira onlar, anlayamadıkları yerleri, hemen anında Hz. Sahib-i Kur'ân'a müracaatla çözüyor ve bizlerde olduğu gibi Kur'ân'ı anlamak için ortaya konan sistematik kaidelere ihtiyaç duymuyorlardı. Ayrıca onlar her nazil olan vahyi, kendi aralarında hemen müzakere edip tatbik edebiliyorlardı. Bu yönüyle de hemen her zaman onlar arasında bir icma oluşabiliyordu. Gerçi o gün için bu ameliyeye ıstılah olarak "icma" denmiyordu ama sahabenin böyle davranması, daha sonraki ulemânın ortaya koyacağı ıstılahlara kaynaklık edecekti...

Tâbiîn dönemine gelinceye dek Kur'ân'a yönelik bu tür çalışmalar, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) devrindeki sâfiyetini belli ölçüde muhafaza etmişti. Zira o dönemde sahabe hayattadır ve tâbiînin yegâne mercii de onlardır. Ayrıca bu dönemde herhangi bir dış müdahale veya dış kültürün tesiri de bahis mevzuu değildir. Ancak, daha sonraki asırlardadır ki, Kur'ân'ı yorumlamadaki o nezih anlayış kısmen fire vermiş; derken devrin kültür ve anlayışları, az da olsa tefsir ve tevillere hulûl etmiştir. Hatta bir bakıma tefsirler, o devirlerin kültür ve ilim anlayışlarını gösteren birer tevil kaynağı hâline gelmişlerdir denebilir.

Şimdilik bu faslı da, konumuzla ilgili kanaatimizi dile getirerek kapatalım: Sahabe dönemine ait –usûle dair meselelerde olduğu gibi– fürûatla alâkalı tarz-ı telakki de bütünüyle muhafaza edilip günümüze taşınabilseydi, bizim Kur'ân'ı anlamamız da, yorumlamamız da ve tabiî ki yaşantımız da çok daha renkli olacaktı.

## A. Kuşbakışı Kur'ân Tefsirleri ve Çağını Aşan Müfessirler

"Kur'ân'ı anlama" mevzuunda, Kur'ân'ı en iyi anlayan ve onu özüne ve tabiatına uygun bir şekilde tefsir edenlerin sahabe efendilerimiz (radıyallâhu anhüm) olduğunu daha önce ifade etmiş ve büyük ölçüde tâbiîn devrinde de bu anlayış ve yaklaşımın devam ettiğini vurgulamıştık. Aslında, tâbiîn döneminde, her biri pek çok asrı bir müceddit gibi tenvir edecek seviyede büyük imamlar yetişmiştir.

Bu dönem, çok velûd ve münbit bir dönemdir. Bu vadinin kahramanlarından, *"Ben, Kur'ân-ı Kerim'i İbn Abbas'tan (radıyallâhu anh) tefsiriyle birlikte hatmettim. Resûl-i Ekrem'den ona dupduru intikal eden mesajları İbn Abbas'tan bizzat dinledim."* diyen Said İbn Cübeyr, İkrime ve Tavus b. Keysan gibi dev şahsiyetler akla ilk gelen örneklerdir ki, bunlar bulundukları

yerlerde birer işaret projektörü gibiydiler.

Medine-i Münevvere'de Ebu'l-Âliye ve Zeyd b. Eslem, Irak'ta ise, Alkame b. Kays, Hz. Âişe'nin (radıyallâhu anhâ) tilmizlerinden Mesruk, Mürretü'l-Hemedânî ve Basra'nın aydınlık siması Hasan Basrî, bu dev şahsiyetlerden sadece birkaçı idi ki, bunlar Kur'ân'la alâkalı yaptıkları yorumlarla hem kendi devirlerini hem de kendilerinden sonraki asırları aydınlatan simalardı. Ayrıca o günün Müslüman beldelerinin hangisine gidilse, hemen her zaman böylesine kâmet-i bâlâlarla karşılaşmak mümkündü.

Daha sonra, bu zirve insanlara bağlı olarak, rivayet ve dirayet vadilerinde binlerce müstakil tefsir yazılmıştır. Bunlar içinde yoldakilere rehber mahiyetinde olanlara kısaca işaret etmekle, bir ölçüde de olsa Kur'ân ve onun tefsirine karşı gösterilen ihtimamı ifadeye çalışalım.

## 1. Taberî Tefsiri

Yazarı İbn Cerir et-Taberî'dir. İbn Cerir, hicri 224-310 yılları arasında yaşamıştır. Rivayet tefsircilerinin en önde gelenlerinden biridir. Tefsiri, otuz cilt olarak basılmıştır. O, tefsirinde fıkha ait görüşlerini de işlemiştir. Zira o, aynı zamanda, bir hayli taraftarı olan bir mezhebin kurucusu, rey ve içtihad sahibi, ehliyetli ve dirayetli bir fakihtir.

Taberî, bu muhteşem tefsirinde, hep sahabe anlayışına sadık kalmış ve onlardan nakledilen şeyleri –ki biz bunlara "eser" diyoruz– aynen muhafaza etmiştir. Yaşadığı dönemin kültürünü olduğu gibi aksettirmenin yanında, bazı âyetlerin tefsirinde kendi döneminin kültürünü de aşmıştır. Meselâ, *"Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik de, gökten su indirdik, böylece sizi suladık. (Yoksa) siz, suyu depo edemezdiniz."*[1] âyetinin tefsirinde, İbn Abbas'tan yapmış olduğu nakille, bugünün ilmî anlayışına sonrakilerden bile daha fazla yaklaşmıştır.

Kendinden sonrakiler, bu âyette ifade buyrulan rüzgârların aşılayıcı olması hususunu, ilmin sonradan bulacağı "çiçeklerin tohumlarını aşılaması", yani erkek tohumun dişi tohumla birleşmesi şeklinde anlamışlardır. Oysaki ancak şimdilerde anlaşılan bir diğer husus vardır ki, o da, rüzgârların mühim fonksiyonlarından biri olan bulutların aşılanması ameliyesidir. Bulutlar, bu suretle birbirinin içine girer ve bir kesafet oluştururlar. Böylece –en basit ifadesiyle– yağmur teşekkül eder. İbn Cerir, *"Bu âyetin tefsiri, İbn Abbas'tan nakledilene göre toprak üzerinde çiçeklerin aşılanmasıdır. Aslında bu, aynı*

*zamanda havada da bulutların aşılanması demektir.”*[2] şeklinde yorumunu ortaya koyar.

Görüldüğü gibi devrimizden on-on bir asır önce yazılmış bir tefsirde, bugünün ilmî verilerine mutabık bilgiler sunulmaktadır. Şahsen ben İbn Cerir’in bu neticeye, sahabe anlayışına sadık kalarak ulaştığı ve değişik devirlerin anlayışlarının mutlak doğru kabul edilmesi yüzünden, ondan daha çağdaş tefsirlerin o seviyeye henüz ulaşamadığı kanaatindeyim.

Taberî’ye ilaveten rivayet tefsiri tedvin eden müfessirler arasında; *“Bahru’l-ulûm”* sahibi Ebu’l-Leys Semerkandî’yi ve *“el-Keşf ve’l-beyan*” tefsiriyle Sa’lebî’yi, *“el-Veciz”* isimli tefsiriyle İbn Atıyye’yi de sayabiliriz.

Bunlar, Resûl-i Ekrem’den mervî olan tefsirle alâkalı bütün âsârı bir araya getirip telifatlarında kaydetmişlerdir. Kur’ân’ın o dupduru ve sahabe ufkuyla nasıl anlaşıldığını biz genellikle hep bu tefsirlerde görmekteyiz. Tabiî ki, sahabe anlayışı da vahyin kaynağı Efendimiz’le (sallallâhu aleyhi ve sellem) irtibatlı idi.

Daha sonraki devirlerde, başta bundan altı-yedi asır evvel yaşamış olan *“Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm”* sahibi Hafız Ebu’l-Fidâ İsmail İbn Kesîr’i görürüz. İbn Kesîr, aynı zamanda büyük bir hadis tenkitçisidir. Tefsirde israiliyatı büyük ölçüde ayıklamış ve bazı hadislerin uzun uzun kritiğini yapmıştır. Ondan yaklaşık bir asır sonra da *“ed-Dürru’l-mensûr”* sahibi Celâleddin es-Suyûtî’yi müşâhede ederiz ki, o da, rivayet sahasında mevcut malumatın pek çoğunu toplamaya çalışmıştır.

Elbette burada, rivayet tefsirlerini bütünüyle sayacak değiliz. Sadece fikir verme babından, en önemli olanlarını arz ettik. Bu insanlar, tefsirlerinde yaklaşık yirmi-otuz bin hadis toplamışlar ve daha sonra gelen bir kısım muhakkikler ise, bunların tahkik ve kritiğini yapmışlardır.

Dirayet sahasında da, rivayet sahasındaki seviye insanlarından geri kalmayacak dehalar yetişmiştir. Tabiî bunlar da büyük ölçüde kendi devirlerinin kültürlerini yansıtmışlardır. Fakat itiraf etmeliyiz ki, bu tefsirlerin de muhtevalarının –az bir kısmı müstesna– birçoğu günümüzde dahi hâlâ geçerliliğini muhafaza eden birer bilgi hazinesi gibidirler.

## 2. Fahreddin Râzî

Dirayet tefsiri deyince akla Fahreddin Râzî’nin tefsiri gelir. Tam sekiz asır önce yaşamış bulunan ve *“Mefâtîhu’l-gayb”* adlı tefsirin sahibi bu dev

müfessir, tefsirinde, tefsirden kelâma, ondan felsefe ve mantığa ve tabiî ki fıkhî hükümlere, lügat, bedî', beyan ve i'caza kadar hemen her sahada söz söylemiştir. Denebilir ki, Fahreddin Râzî, tam mânâsıyla efsane bir şahsiyettir. Yazdığı kitaplar, boyumuzu aşacak kadar çoktur.

Dünyanın küre şeklinde olduğunu, güneşin etrafında döndüğünü, hatta dolaylı yoldan yer çekimi kanununun var olduğunu, daha sekiz asır önce tefsirinde münakaşa etmiştir. Ama ne hazindir ki, bizde okutulan ilk, orta ve lise kitaplarında bu şeref daima Galileo ve Kopernik gibi kimselere verilmiştir. Hâlbuki Fahreddin Râzî, onlardan tam dört asır evvel bu hususları açık veya ima yoluyla söylemiş bir ilim adamıdır.

Bu açıdan da denebilir ki, ecdada karşı bizdeki bu ölçüde bir küfrân (nankörlük) ve düşmanlığın ikinci bir benzerine dünyada şahit olmak mümkün değildir. Sanki dimağlarımız, ecdat ve seleflerimize karşı kin ve nefretle doldurulmuş gibi bir durumumuz var. Fahreddin Râzî'nin tefsirini alıp bütün nankörlerin suratlarına çarpmalı ve nasıl bir küfran içinde oldukları onlara mutlaka anlatılmalıdır. Aslında küfran-ı nimet ve vefasızlık kadar sahibini alçaltan bir başka sıfat olmasa gerek. Ama biz Müslümanlar, küfran-ı nimette bulunamayız. Kâfir de olsa, insanlığa gerçekten hizmet etmiş olanları o hizmetleriyle hep alkışlayagelmişizdir.

Evet biz, Avrupalının yaptığı nankörlüğü yapmayız. Aldığımız şeylerin kaynaklarını gösterir ve fazileti ikrar ederiz. Oysaki onların Müslümanlara ait buluşları nasıl kendilerine mâl ettikleri, Müslüman ilim adamlarının isimlerini bile nasıl Avrupalılaştırdıkları dillere destandır. Meşhur Câbirî'miz, namıyla, nişanıyla, kitaplarıyla onların elinde tanınmaz hâle gelmiş; İbn Sina Avicenna, İbn Rüşd Averos olmuştur. Bu mevzuda söylenecek daha çok söz olabilir; ama konu dışına taşmamak için kısa kesiyoruz.

Fahreddin Râzî, *"O, (Allah) ki, yeryüzünü sizin için döşek, semayı da bina yaptı. Gökten su indirdi, onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkardı. Öyleyse siz de, artık bile bile Allah'a eşler koşmayın."*[3] âyetinin tefsirinde şu açıklamada bulunur: *"Yeryüzü, burada bir yanıyla döşek olarak anlatılsa da, başka bir âyet-i kerimede küre olduğuna dikkat çekilmektedir. Güneşin etrafında dönen yerküredir. Şayet "Yer, küre olarak güneşin etrafında dönüyorsa, bu durumda insanlar ve cisimler onun üzerinde nasıl dururlar?' diye sorulacak olursa, ben de derim ki, dünya o kadar büyük bir küredir ki,*

*üzerinde satıhlar meydana gelmiştir."*[4] Dikkat edilecek olursa bunlar, tam sekiz asır evvel söylenmiş ve yazılmış şeylerdir.

Fahreddin Râzî'nin tefsiri incelendiği zaman, fıkha, sarfa, nahiv, gramer ve belâgat kaidelerine ait yüzlerce misal görülür. O, i'caz üzerinde de ısrarla durur. Kur'ân'ın beşer tarafından yazılamayacağı meselesinin her yerde müdafaasını yapar. O, mantık ve felsefeye de çok ehemmiyet vermiştir. Bu yüzden de tenkit edilmiş ve bir kısım müfritlerce: "Râzî'nin tefsirinde her şeyi bulmak mümkündür; ama tefsir adına bir şey bulunamaz." denmiştir. Tabiî ki bu, onu söyleyenlerin Kur'ân'a bakış açılarını da yansıtan, kendilerine ait bir görüştür.

Yine Fahreddin Râzî'nin selefi olan ve Mutezile imamlarından sayılan meşhur "Keşşaf" sahibi Zemahşerî de dirayet ehlindendir. O da az farkla, yerin küre olduğu meselesinde Râzî'nin söylediklerine yakın şeyler söylemiş ve: *"Dünya, küre şeklindedir. Kur'ân-ı Kerim'in ona döşek demesi, vüs'atine binaendir. Yer geniştir ve geniş bir küre üzerinde satıh tasavvur edebilir, düz zeminler düşünebiliriz."*[5] şeklinde, çağın ilim ufkuna yakın yaklaşımlarda bulunmuştur.

Zemahşerî'den az sonra yaşamış olan *"Envâru't-tenzîl ve Esrâru't-tevîl"* yazarı Beyzâvî'yi de ayrıca zikredebiliriz. Aynı şeyleri o da söyler. Medrese talebeleri arasında onun tefsiri için "Demir leblebi" ifadesi kullanılır. Zira ele alınan konular, müthiş bir dirayet ve dikkatle ele alınmıştır.

Osmanlıların meşhur ve müthiş şeyhülislâmı Ebu's-Suûd Efendi de, *"İrşâdü'l-akli's-selîm"* adlı tefsirinde yerin küre olduğunu ve dünyanın güneşin etrafında döndüğünü, yine Galileo ve Kopernik'ten bir hayli yıl önce söyleyen müfessirlerimizdendir.[6]

Kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu çok az sayıdaki Kur'ân tefsirinden birkaçını daha arz ettikten sonra isterseniz bu faslı da noktalayalım:

Kur'ân'ın büyüklüğünü ortaya koymaya çalışanlardan biri de, hiç şüphesiz İmam Nesefî'dir. Onun tefsiri "*Medârikü't-tenzîl*", bir bakıma Zemahşerî'nin eserinin ihtisarı da sayılabilir. Bu tefsirde de hadis ve eser üzerinde bir hayli durulmuştur. İçinde az da olsa israiliyat olduğu söylenebilir.

Bu arada, Bağdatlı sofi Hâzin'in "*Lübâbü't-tevil*" adlı tefsirini de zikretmek gerekir. Bu tefsirde israiliyat diğerlerine nispeten biraz daha fazladır. Fıkıhtan kelâma değişik konuların yer aldığı tefsir, sahabeden gelen rivayetler üzerinde

daha çok durmaktadır.

Bunlardan başka Bağdatlı Merhum Âlûsî'nin *Ruhu'l-meânî*'sini hatırlamamak da mümkün değildir. Tam otuz ciltten ibaret olan Âlûsî tefsiri, bir bakıma geçen bütün müfessirlerin tefsirlerinin hulâsası gibidir.

Bir de, bizim meşhur tefsircimiz Allâme Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsiri vardır ki, doğrusu tefsirlerin şaheseri dense değer. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*'ni, *Ruhu'l-meânî*'ye yakın bir usûl ve üslûpla ele almıştır. Ancak, yer yer pek çok kimseyi tenkit ettiği de bir gerçektir.

Tenkit noktası açık olmakla beraber, Kur'ân'ın ilmî bir tefsir denemesini yapan Tantâvî Cevherî'nin *"el-Cevâhir"* adlı tefsiri, kâinata ait bütün ilimleri anlatan geniş bir tefsirdir. Cevherî bu tefsirinde, kâinata ait neredeyse bütün ilimlerden söz etmiştir ki, bu yönüyle ona bir ansiklopedi diyenler de olmuştur.

Hayat-ı içtimaiyeye ait meselelere Kur'ân'dan bir bakış açısı getirerek Kur'ân'ı tefsire çalışan Allâme Kutub'un *Fî Zilâli'l-Kur'ân*'ını da zikretmeden geçemeyeceğim. Onun, tenkit edilebilecek yanları olmakla birlikte, bu önemli eserinde tefsire yeni bir bakış açısı getirdiği her zaman söylenebilir. Arapçasını okuyanların da idrak ve itiraf edeceği üzere, onun tefsiri, şiirimsi âhenk içinde kaleme alınmış bir tefsirdir. Türkçesinde maalesef bu şiiriyetin korunduğunu söylemek çok zor.

Bütün bunlara ilaveten sofiler içinde de, meselâ Muhyiddin İbn Arabî'den Kuşeyrî'ye birçok müellif Kur'ân'ı tasavvuf penceresinden tefsir edegelmişlerdir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, tefsir adına hangi çağda Kur'ân tevil ü tefsire tâbi tutulmuşsa, bunların bütünü Kur'ân'ın enginliğini, eşsizliğini ve beşer havsalasından çıkamayacak kadar mükemmel olduğunu ortaya koymaktadır. Hangi saha olursa olsun, Kur'ân'ın muhakkak o sahada, her asrın idrakine söylediği ve söylettiği pek çok şey vardır. Tabiî burada tefsirleri nazara verirken, onları tarihi yönden de, teknik açıdan da sıralamaya tâbi tutmadığımız ortadadır. Zaten mevzuumuz da tefsirleri bu yönleriyle incelemek değil, Kur'ân'ın değişik devirlere göre nasıl yorumlandığını, ilim, fen ve teknik sahalarında dahi onun taptaze prensiplere sahip olduğunu göstermektir. Aksi hâlde böyle bir meselenin, beş-on sayfaya sığmayacağı herkesin malumudur.

Ecdat ve eslâfımızın, kendi devirlerinde üzerlerine düşen görevi bihakkın ifa edip etmedikleri hususunda bir şey söylemek bize düşmez. Ancak şunu

rahatlıkla ifade edebiliriz ki, onlar bütün sa'y ve gayretlerini Kur'ân'ı anlama ve tebliğ etme hususuna sarf etmişlerdir; sarf etmişlerdir ama belli ölçüde kendi devirlerinin kültürünün, değer yargılarının, dünya ve ukbâ görüşlerinin tesirinde kaldıkları da bir gerçektir.

Biz, onları bu engin ve samimî mesaileriyle düşününce Kur'ân'a sığınıyor ve şöyle diyoruz: *"Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanan kardeşlerimizi bağışla. Kalblerimizde inananlara karşı bir kin bırakma! Rabbimiz, Sen çok şefkatli ve çok merhametlisin!"*[7]

Evet, bu duayı bize Kur'ân öğretiyor. Biz de Allah'tan onlar hakkında mağfiret dileğinde bulunuyoruz. Allah (celle celâluhu) bizi Kur'ânî bu mülâhazadan ayırmasın.

## B. Nasıl Bir Kur'ân Tefsiri?

Kur'ân'ın genel karakterine ve muhtevasına baktığımızda, onun, insan hayatının bütün cephelerini kuşattığını müşâhede ederiz. Evet, Kur'ân, insanı ilgilendiren hemen her konu ile çok yakından alâkadar olmuştur. O, ezelden ebede kadar, geniş bir dairede insanların içlerini, dışlarını, dünya ve ahiret saadetlerini bir bütün hâlinde ele almış ve seslendirmiştir. Yani Kur'ân, insanın iktisadî ve maddî hayatını tanzim ettiği gibi, vicdanına, sırrına ve letâif-i mâneviyesine ait ruhî cephesini de inceden ince gözler önüne sermiştir.

Evet, onun vaz'ettiği nizam, sadece dünyaya ait bir nizamdan ibaret olmayıp, burayla beraber öteleri de içine almaktadır. Hâsılı o, dünya ve ukbâ dengesini tesis eden en büyük kitaptır.

Eğer Kur'ân, insanların sadece maddî yapısına hasr-ı nazar etseydi ve sadece maddî saadetlerini teminle yetinseydi –ki bugün batıda daha çok böyle tek yönlü ve madde yörüngeli, bedene ve cismaniyete hizmet eden, dolayısıyla gerçek bir mutluluk vaadedemeyen bir anlayış hükümferma bulunmaktadır– vicdanları nazar-ı itibara alıp insanın iç âlemine, mânevî duygularına yönelmeseydi, hiç şüphesiz bu onun için ciddî bir eksiklik olurdu ve bu eksiklik, her an insan ruhu üzerinde kendini hissettirirdi.

Dünya ve ahiret saadeti, ancak iç ve dış yapının âhenkli beraberliğiyle teessüs edebilir. Bu itibarladır ki, Kur'ân, hedeflerinden biri olarak, insan hissiyatını dikkate almış, yer yer onu hatırlatmış ve onun üzerinde durmuştur. Her şeyden evvel ona dikkatle baktığımızda daima muhataplarının düşünce seviyesinin gözetildiğini görürüz. Öyle ki, fikren onun içine giren herkes, kendi

ruhî enginliklerine ait bir kısım çizgileri onda bulabilir. Bence Kur'ân'ın bir önemli hususiyeti de işte buradadır. İnsan, hiç olmazsa yirmi dört saat içinde bir saat kendini onda aramalı ve bulmaya çalışmalıdır.

Evet, Kur'ân insana hitap etmekte ve Kâinâtın Yüce Yaratıcısı, o Kitab'ın diliyle insanla konuşmaktadır. Öyleyse bu Kitap, insanın hem maddî hem de mânevî yapısını şerhedecek ve onun içtimaî yapısını seslendirdiği kadar ledünniyatını ve letâifini de eleveren bir hususiyet taşıyacaktır. Aslında insan ister ki, okuduğu kitap, onun içini okşasın, hissiyatına mümâşat etsin; onu tehlikelere karşı uyardığı gibi menfaatlerine karşı da duyarlı kılsın; hatta ailesini, milletini, ailesinin ve milletinin aklını ve iradesini de yönlendirsin.

Dikkatle bakabilenler için bütün bu özellikler Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'da mevcuttur. Hatta onun her âyetinde bunlar vardır. Ama derinlemesine Kur'ân'a vâkıf olunmamışsa, yani eksiklik insandan kaynaklanıyorsa, hadisin yaklaşımıyla, Kur'ân bir vadide, insanlar da bir vadide hayat sürüyorlarsa,[8] böyle bir topluma onun hidayet kaynağı olması düşünülemez. Müslüman milletlerin birkaç asırlık derbederliklerinin gerçek sebebi de bu olsa gerek. Bu perişaniyetin giderilmesi de, yeniden ümmetin Kur'ân'a yürekten dönmesine bağlıdır.

Eğer yeryüzünde Kur'ân düşüncesinin yeniden soluklanması isteniyorsa, onun insanla alâkalı yorumlarını, toplum telakkisini, Allah-insan-kâinat tefsirini bir kere daha incelememiz icap edecektir. Günümüze doğru gelirken Kur'ân'ın bu yönünün gerektiği ölçüde işlendiği pek söylenemez.. ve hele Kur'ân'ın psikolojik eksenli tefsiri, neredeyse hiç düşünülmemiştir. Oysaki bütün bu hususların insanla ne kadar alâkalı olduğu açıktır.

"Ruh veya nefis ilmi" dediğimiz psikoloji, insanın hakikî melekût ve ledünnî cihetlerini müştereken ele alması gereken bir ilimdir. Bugün Kur'ân'ın işte bu hususları da içine alacak şekilde tefsir edilmesine ihtiyaç vardır. Psikoloji ilmi, şimdilerde pek çok yeni şey söyledi ama insanı gerçek derinlikleriyle ortaya koyamadı. Hatta biraz daha cesurca bir tabirle ifade edeyim: Psikolojinin, Kur'ân'ı önüne almadan, insan psikolojisine ait, akl-ı selimi tatmin edebilecek esaslar vaz'etmesi ve söylemesi imkânsız gibidir.

Bunu belki iddia sayabilirsiniz; ama ben bunu Kur'ân'ın kuşatıcılığına dayanarak arz ediyorum. Çünkü Kur'ân, insan için gelmiş bir kitaptır.. ve o, ilimde, fende ve içtimaiyatta 'insan' merkezli bir medeniyet tavsiye etmektedir.

O insan ki, Kur'ân'a göre, koskoca bir kâinat mahiyetinde yaratılmıştır. Baharı, yazı, çiçeği ve arısıyla bütün varlık, onda mündemiçtir. Şairimiz, bu büyük mânâyı Hz. Ali'nin bir sözünü açıklama sadedinde: *"Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir"* şeklinde seslendirir.

Evet, âlemler onda gizli, o ise varlığın özü gibidir. Kaldı ki, birçok hakikatin, içinde câmî bulunduğu bu insan, sabahtan akşama, akşamdan sabaha birçok değişik atmosferde sürekli bir kısım psikolojik ve ruhî hâllere mazhar olur veya maruz kalır. Öyle ki, bazen nebatî mertebeye iner, bazen sadece hava alıp veren bir mahluk hâline gelir, bazen de hayvaniyet mertebesine düşer.. bu mertebede o artık behimî ve şehevî hislerden başka bir şey duymaz. Buna karşılık, onun öyle bir ânı da olur ki, o dakikada kâinat ayağının önünde bir top gibi kalır. Düşünce ufku itibarıyla gider ta Arş-ı A'zam'a uzanır, Sidre'yi gömlek gibi giyer ve Resûlullah'ın ayağının ulaştığı noktaya yaklaşır ve bütün mâsivâyı geride bırakır. İlim bu durumu, laboratuvarların dar dünyası ve dar imkânları arasına sığdıramaz. Zaten onun bunu ölçüp-biçebilecek bir kıstası da yoktur.

Şimdi, bütün bunlar sadece sevk-i tabiî ile izah edilebilir mi? İnfialler, refleksler, heyecan ve hisler, gözyaşları, öfke ve gazabın bin türlüsü, nasıl böylesine basit bir tabirle izah edilebilir ki?..

## C. İnsan Eksenli Kur'ân Tefsiri

İnsanı, insanlar bütün hususiyetleriyle izah ve şerh edemez. Onu, sadece ve sadece yaratan Allah (celle celâluhu) şerh ve tefsir edebilir. Onun mahiyetine bir kısım his ve letâif, Cenâb-ı Hak tarafından şifrelenmiştir. Kur'ân, kâinatı yorumladığı gibi insanın da biricik yorumcusudur. Bu itibarla da insanın içi ve dışıyla alâkalı malumat, bütünüyle Kur'ân'da mevcuttur denebilir. Evet, onun her dakika geçirdiği ruhî tavırlar, uğradığı psikolojik tezahürler, bütünüyle Kur'ân'da şifrelidir.

İnsan, ne teleskobun ne de mikroskobun hedefine yerleştirilmiş âdi bir cisim değildir ki, iç yapısına muttali olunabilsin. Evet, onun ledünniyatını teleskopla tespit etmeye imkân yoktur ve edilemez de. Psikoloji ilminin de bugüne kadar insanın ruh ve nefis mekanizmaları adına ortaya ciddî bir şey koyduğunu söylemek oldukça zordur. Kediler, köpekler ve fareler üzerinde yapılan tecrübelerle insan hakkında bir neticeye varmak mümkün olmasa gerek. Zaten materyalistlerin diyalektik esaslarıyla onu tahlil etmek, bütün bütün laubalilik

gibi bir şeydir; zira kâinatta en nadide ve kıymettar bir varlık olan insanı böylesine âdice ve süflice tahlil etmeye kalkmak, insan adına onda tecellî eden esmâ-i ilâhî ve onun letâifi adına en büyük cinayet ve en büyük su-i edeptir!..

Batıda insan, değişik dönemler itibarıyla değişik ekoller tarafından ele alınmış ve büyük ölçüde yukarıdaki kaymalar çerçevesinde tahlil edilmiştir. Bunlardan birkaçı müstesna hemen hepsi de, insanın yüzünü kızartacak kadar onu süflice ele alan yaklaşımlardır. Evet, Bergson, Pascal ve daha birkaç isim meseleye az da olsa insaf ve sağduyu ile yaklaşmış ve insanı bir ölçüye kadar iç ve dış derinlikleriyle kucaklamışlardır. Bunların ellerinde Kur'ân olsaydı zannediyorum, insan gerçeğiyle alâkalı çok daha güzel şeyler söyleyebilirlerdi. Ama onlar, bu imkândan mahrum idiler.

Öte yandan, her meseleyi şehevî hislere bağlayıp insanın yüzünü kızartacak ölçüde bohemliğe giren ve insanı tahlil ederken, onunla alâkalı her hususu bir çirkinlikle irtibatlandıran bir akımın öncüsü olması itibarıyla Freud'ü, bir başka sahada da Sartre gibi kimseleri görmekteyiz. Bunların hemen hepsi, insanın ledünniyat ve mânâ anatomisini göremeyerek onu tıpkı bir hayvan gibi mütalaa etmektedirler. Maalesef bunlar, hiç alâkası olmadığı hâlde, birbirinden çok uzak meseleleri irtibatlandırarak insana, boynunda şehvet tasması bir hilkat garibesi nazarıyla bakmaktadırlar.

Rica ederim insan, bu kadar âdi bir varlık mıdır? Gerçi bunlar da görüşlerini serdederken tahlil metodu kullanmışlardır. Ne var ki metottan önce, ehliyet gereklidir. Hemen ifade etmeliyim ki, onların hiçbirisi bu mevzuda söz söylemeye ehil değildir. Ancak çok ciddî bir fikrî ve ruhî boşluk içinde yuvarlanan çevrelerde onların bu sözleri ilmî bir gerçekmiş gibi telakki edilmekte ve dolayısıyla da hüsnükabul görmektedir. Freud, libidosuyla her meseleyi şehvete bağlar. O kadar ki, iki aylık yavrunun annesinden süt emişini dahi şehevî hislerle irtibatlandırarak, her insanî tavrın arkasında bu duygunun mevcudiyetini vehmeder.

Şimdi, lütfen bir düşünün, melekleri dahi geride bırakacak kadar aziz ve mükerrem yaratılan insanoğlu, acaba bunca hakareti hak etmiş midir? Etmemişse, akıl ve iz'an sahibi birinin böylesine bir "insan" tahlil ve teşrihini kabul etmesi ne mânâya gelir; bunun değerlendirilmesini size bırakıyorum.

Şimdi acaba, insanı mezbeleliklere atan tahlillerle Kur'ân'ın insana verdiği değer karşılaştırıldığında, aradaki muazzam farkı idrak etmemek, Kur'ân'ın tahlil ve tarifine "bârekellah" dememek kabil midir?

İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, hem de bir beşer olarak ta Sidretü'l-Müntehâ'ya varıp meleklerin en azizini dahi geride bırakması, insanın Allah indindeki değerini göstermesi bakımından ne mânidardır! Evet, Cibril dahi Miraç'ta bir noktaya varır ki, ondan ötesi için *"Vallahi buradan öteye bir adım atarsam mahvolurum. Bundan öte yol senin, devran senindir."*[9] der.

Evet biz, insanı böyle bilmekte ve böyle tanımaktayız. Allah (celle celâluhu), ona böyle ikramda bulunmakta ve O'nun kelâmı olan Kur'ân da onu böyle tarif ve tahlil etmektedir. Modern dünyada hangi ilim, hangi araştırma insanı böylesine azizleştirmiştir?.. Bu kadar mükerrem olan insanı, solucandan daha aşağı düşüren telakkiler ile onu tahlil ve teşrih etmek, onun ruhuna ve muhtevasına karşı ne büyük bir cinayettir!..

Öyleyse, insanın Kur'ân'da bir defa daha keşfedilmesi ve maddî-mânevî donanımıyla ele alan âyetler arasından, ona ait derin mânâları çıkaracak bir tefsirin yapılması ve mükerrem bir varlık olan insanı, habâset yüklü tahlillerden kurtarmanın zamanı gelmiştir zannediyorum. Her şeyden evvel Kur'ân-ı Kerim, *"Nefislerinizde sizin için âyetler vardır."*[10] diyerek, insanın bir mucizeler âbidesi olduğunu nazara verir.

İnsanın mahiyeti, onun günlük hayatı, her an geçirdiği istihaleler incelenmedikçe onu tarif ve tahlil etmek mümkün değildir. Onun için, dünya ilimlerinin gereği olarak dahi Kur'ân'ın tahliline ihtiyaç vardır ve bir Kur'ân tefsiri yapılacağı zaman, bütün bunlar göz önünde bulundurulmalıdır. Zira bir gün fert, cemiyet, madde ve mânâ olarak Kur'ân'a dönülecekse, topyekün hayatı onun sunduğu mesajlara göre bir kere daha gözden geçirmek gerekecektir.

Bu vadide söylenecek ve yazılacak şeyler, ne satırlara ne de kitaplara sığacak gibidir. Biz burada belki de söylenmesi gereken şeylerin sadece öşr-ü mi'şarını (yüzde birini) söylemiş ve yazmış sayılabiliriz. Tabiî burada hem Kur'ân hem de kendi adımıza bir kısım sevindirici gelişmelerin olması da yegâne tesellimizdir. Neslimizin yeniden Kur'ân'a dönmesine, aslına yönelmesine –Allah (celle celâluhu) yümün ve bereket versin– ve umumî gelişmelere baktıkça, Kur'ân'ın bir küllî tefsirinin bugün olmasa da böyle bir tefsirin yazılacağı günlerin yakın olduğuna inanıyoruz.

## D. Kur'ân'dan Psikolojik Tahliller

Psikoloji ilmi, davranışlarına bakarak insanın iç dünyasını tanıma ve tahlil etme iddiasında olan bir ilim dalıdır. Bu ilme, bizim tarihimizde önceleri "İlmu'r-ruh" denirdi ve o zaman bu ilim, biraz daha insan ledünniyatını, onun iç âlemini, melekûtî yönünü incelerdi. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar olan son bir-iki asırlık dönemde, "İlmü'n-nefs," son zamanlarda ise "Psikoloji" ve müteakiben "Modern Psikoloji" tabiri kullanılmaya başlandı.

Peşinen ifade edelim ki, ne bizim kendi ulemâmızın kullandığı İlmü'n-nefs veya İlmü'r-ruh ve ne de batılı ifadesiyle Psikoloji, Kur'ân'da arz edilen insan ledünniyatını, onun metafizik anatomisini tam karşılayamamaktadır.

Evet, Modern Psikoloji, geliştirdiği onca sisteme ve metotlu çalışmalara rağmen, Kur'ân'da olduğu ölçüde insanın içine girememiş ve onu tam anlamıyla keşif ve ifade edememiştir. O, bu hususta oldukça yaya kalmakta, hatta yavan durmaktadır.

Bir bütün olarak insan ledünniyatını ele alma, kalbi, sırrı, duyguları ve bugüne kadar henüz keşfedilmemiş latîfe ve hisleriyle onu bir bütünlük içinde tahlile tâbi tutma, kritik etme sadece Kur'ân'a nasip olmuştur. Kur'ân, insanı bütün derinlikleriyle ele alır. Onu bütün gizli ve açık duygularıyla adım adım takip eder ki, bu ölçüde Kur'ân'ın vicdanlara girmesi, insanın letâifini keşfetmesi ve onun her hâline tespit edici bir bakışla bakması, onun Mu'cizü'l-Beyan olduğuna kâfi bir delil sayılır zannediyorum.

Kur'ân'ı dinleyen, onun lafız ve mânâ münasebetlerini yakından takip eden herkes, onun âyetleri arasında kendi ruh hâlini bulur; hatta çok defa kendisinin dahi izahta güçlük çektiği ledünnî ahvalinin şerh edildiğini görür. Tabiî bu biraz da, insanın bütün hissiyatıyla Kur'ân'ın ruhuna nüfuz etmesine ve onun dünyasına sızmasına bağlıdır. Evet, her meselede ona dehalet edip sığınmadan onun içine girmeye imkân yoktur. Ama insan, bir kere de kendine açılan o menfezlerden içeriye girip de onun teşrih masasına uzandı mı; artık ruhuyla, hissiyle, vicdanıyla kendini bir başka müşâhede eder.. evet, Kur'ân, insanla işte bu kadar içli dışlıdır...

Hatta insan, bir âyette kendini görüp bulamasa da, bir başka âyette mutlaka Kur'ân kelimelerinin onun kalbini avucuna aldığını, gönlünü okşadığını ve nabzını tuttuğunu görür gibi olur. Ne var ki, Kur'ân'a tam gönül vermeyenin, onu anlaması ve onda kendini bulup kendini kavraması da çok kolay olmasa gerek. Evet, Allah (celle celâluhu), insanı Kur'ân'da âdeta şifrelemiştir. Bu şifre çözüldüğü an her şey anlaşılacaktır. Kur'ân, şu koca kâinatın en ücra

köşelerinde yapayalnız olan insana Allah'ın en büyük bir lütfu, ihsanı ve hediyesidir. İnsan, onunla dostluk kurabildiği takdirde kendini tanır, Yaratıcısına iltica eder ve her türlü yalnızlıktan kurtulur.

Doğrusu insan, ancak Kur'ân'ın içine girebildiği ölçüde onun nasıl bir kitap olduğunu kavrar. Zira Kur'ân, insanla kâinat arasında bir koordinatlar mecmuasıdır. Dahası Kur'ân, insanı dünyaya baktırdığı gibi ukbâya da baktırır. Fenâya ve bekâya mazhar yönleriyle onu cemeder ve bütünleştirir. Maddesinin anatomisini yaptığı kadar, ledünniyatının da anatomisini ortaya kor. İnsanın nasıl bir gelişme ve terakki, ya da düşüş ve tedenni yolu takip ettiğini, şekilden şekle, hâlden hâle, tavırdan tavıra girerken hangi mertebe ve makamlardan geçtiğini ve hisleri, heyecanları ve ruhî referanslarıyla nasıl bir çizelge ortaya koyduğunu bütünüyle Kur'ân'da bulmak mümkündür.

Modern Psikoloji, henüz insanı bu ölçüde tanımaktan çok uzaktır. Şunu da kat'iyen ifade etmeliyim ki Kur'ân'ın, psikolojinin geliştirdiği tecrübî metotlarla kesinlikle alâkası yoktur. Evet, çok defa hayvanlar üzerinde yapılan tecrübelerle, insanı izahta kullanılan prensiplerin, Kur'ân âyetleri ile uzaktan yakından bir irtibatı söz konusu olamaz. Ve psikoloji, ancak ulaşabildiği en son noktalarda ve en doğru tespitlerinde, Kur'ân'ın âyetlerindeki espriyi kavrayabilir.

Burada üzerinde durulacak ve hakkında misaller verilecek olan âyetlere, eskilerin İlmü'n-nefs dedikleri, şimdikilerin ise, biraz da fantastik bir mülâhaza ile "Psikoloji" olarak adlandırdıkları ilmin kıstaslarıyla yaklaşılamayacağının bilinmesi çok önemlidir. Misalleri tahlil ederken işe "ilmî hava" verme gibi indî yaklaşımlara girilmeyecektir. Bu da, Kur'ân'a saygımın gereğidir. Zira Kur'ân, olduğu gibi kendi fıtrî eda ve üslûbuyla arz edilmezse ona gölge düşürülmüş olur. Hele hele henüz kesinlik dahi kazanmamış ölçü ve kıstasları kullanmanın Kur'ân adına nasıl bir cinayet olacağı açıktır. Kur'ân müşâhedeye alınırken, gözlerdeki sun'î çapakların ortadan kaldırılması zarurîdir. Ta ki ondaki parlaklık, aydınlık ve zenginliğin televvün dalga boyu kırılmasın.

## E. İnsan Ledünniyatının Kur'ân Açısından Tahlili

Kur'ân, insanı bir bütün olarak ele alır ve onun duygularının ve ledünniyatının hiçbir yanını ihmal etmeden onu bir kül hâlinde değerlendirir. Evet, Kur'ân'da insanî hiçbir duygu ve his ihmal edilmez. Bir diğer yaklaşımla, bir mânâda her tip, her şekil ve tavırda insanı Kur'ân'da bulmak mümkündür.

Esasen insan ledünniyatını şerh etmek kolay bir iş değildir. Çünkü insan, koca bir kâinat gibi her an farklı farklı tavırlar sergilemekte; sırrı, hafîsi ve ahfâsı ile her an ayrı bir şekle bürünmektedir. Nedir onu hâlden hâle sürükleyip yerinde şevklendiren ve yerinde de miskinleştiren duygular?

İşte bu meseleler, insanlık tarihi boyunca, sürekli beşerin zihnini meşgul etmiştir. Batıda insan ledünniyatı üzerine çalışan bir yığın insan vardır. Ama her birisi kendi zaviyesinden ve onu görebildiği bir yönü ile değerlendirmeye çalışmış ve çalışmaktadır. Meselâ onlardan biri, insandaki sezgiyi esas almış ve ona göre teşrihî mütalaalarını ortaya koymuştur. Bir diğeri, insana şevk veren duyguları itibarıyla onu tahlil etmiştir. Bir başkası ona mantığıyla yaklaşmıştır ama hiçbiri, insanın câmî (kapsamlı) bir tahlilini yapamamıştır.

Bu mevzuda yine söz, sözler sultanı Kur'ân'a aittir. Evet, insanın câmî bir varlık olduğu orada vurgulanmakta ve her tip ve tavrın teşrihi onda gerçek ifadesini bulmaktadır. Hatta insanın geçirdiği bütün ahvâl ve etvâr (hâl ve tavırlar), yine onda şerh edilmektedir.

Mücrim ve günahkâr bir insan, nasıl bir psikoloji içindedir? İnsanlarla konuşurken, toplum içine çıkarken hangi duygu ve hislerle meşbûdur? Bir türlü fiyaskolardan kurtulamayan bir insanın ruhî çöküntüleri, mânevî buhranlarının tezahürleri nelerdir? Kırılan ümitlerin, sönen aşkların, sarsılan emellerin veya ümitle çarpan sinelerin, tülpembe hülyâların, sevapla ışıldayan gözlerin, günahla kararan yüzlerin, aşk u iştiyakla çarpan sinelerin, karamsarlığa kendini salmış bedbîn ruhların… evet, hepsinin akislerini onda görmek mümkündür.

İmanın müflis ruhu nasıl okşadığı, onun letâifini nasıl meâliye (yüce duygulara) yönlendirdiği, değişik handikapları aşmada gönlü nasıl şahlandırdığı, yine ona has bir ses ve soluktur.

Hele, bütün kalbi kırıkların, bir mânâda rencide olmuş his ve duygularıyla nasıl teselli bulduklarını, bulup Kur'ân'a ve evrâda yöneldiklerini yine sadece onda görebiliriz.

İdare eden ve zirveleri tutanların da, seviyelerine göre Kur'ân'da ayrı bir yerleri vardır. Öyle ki, gururları kırılmadan, izzet-i nefisleri rencide edilmeden, şahsiyetleri ve benlikleri hırpalanmadan, ufkî olarak hedefe götürüldüklerini görür, onlarla beraber üslûbun sihrine büyüleniriz. Evet, Kur'ân, onları bir yandan kendi hedefine doğru çekerken, diğer yandan da yol boyu ulvî hakikatleri gönüllerine boşaltmayı, iştiyak ve inşirahlarını coşturmayı

asla ihmal etmez.

Kur'ân'da, anne ve babanın ruhî durumlarının tahlili de ayrı bir üslûp harikasıdır. Evlat ve anne-baba arasındaki münasebetler en ince bir ruh hâline göre tahlil edilirken, bu münasebetler, ruhu kucaklayıp meâliyâta götürecek şekilde tesis ve tanzim buyrulmaktadır. Evet, aile onda öylesine ince, öylesine zarif bir üslûpla ele alınır ki, bu üslûptan, aile fertlerinin yukarıdan aşağıya şefkat ve muhabbetle, aşağıdan yukarıya doğruda da hürmet ve saygıyla birbirinin içine aktığı görülür.

Soyumuz, kendi nizamını tesis ederken, Kur'ân'ın düsturlarını esas almıştır. Bir yeniçeri ocağı –ki Osmanlı'yı cepheden cepheye şahlandırarak, İslâm nizam ve ahlâkını, o geniş fütuhât hamleleriyle bir cihan hâkimiyeti mefkûresi hâline getirmede en önemli rollerden birini oynamıştır– bu düsturlar üzerine eğitilmiş bir ocaktır. Yerinde her askerî ferde benlik ve şahsiyet verilirken, yerinde de bu benlik ve şahsiyetten tecerrüt ederek, otoriteye saygı ve itaati sağlayacak şekilde terbiye edilmeleri, Kur'ân'ın insan ledünniyatını ele vermede kullandığı umumî ve hususî prensiplerinden istifade ile mümkün olabilmiştir.

Bu açıdan da o ocağın tefessüh edip yozlaşmasında, Kur'ân'dan ve onun besleyiciliğinden uzak kalmasını gösterebiliriz. Kur'ân'ın ledünnî hayatı tahlil ve teşrih prensiplerinin gözardı edilmesi, dünyanın en güçlü ve disiplinli devletlerinden birinin yerle bir edilmesine sebebiyet vermiştir. Zira Kur'ân, o toplum ve onun fertlerinin ruhu mesabesindeydi; onun sayesinde baş başa verip birliklerini sürdürebiliyorlardı. İslâm'a omuz vermiş o yüce kâmetler, ruhî rabıtalarla birbirlerine sımsıkı bağlı idiler. Yoksa sadece cisimlerin bir araya gelmesi, cismanî beraberlik ve yüzlerin aynı istikamete yönelmesi, o ciddî nizam için yeterli değildi. Olmadığı için de, yeniçeri ve sonrasında tesis edilen askerî nizam ve birliklerin hemen hiçbiri pâyidar olmadı. Hem de bu dönemde psikolojinin prensiplerinden ve Batı'nın askerî tecrübelerinden âzamî derecede istifade edilmiş olmasına rağmen pâyidar olmadı; zira millet ruhuyla, aşılanan hususlar arasında mânâ ve muhteva dokusu açısından ciddî farklar söz konusuydu.

Bir kere daha şunu çok rahatlıkla ifade edebiliriz ki, terbiye adına Kur'ân'ın getirdiği sistem bize yeter ve bizi aşkındı. Hangi meselede olursa olsun, ne psikolojinin ne de modern pedagojinin, bir insanı tahlil etmede Kur'ân'a yetişmesi asla mümkün değildi. Onun için bugün Müslüman milletlerin, yeni ve

daha canlı bir bakış açısıyla bir kere daha Kur'ân'a yönelmeleri çok önemlidir.

Biz de burada, işte bu zarureti vurgulama sadedinde Kur'ân'dan küçük birkaç misal daha arz edeceğiz. Maksadımız, psikoloji dersi vermek değildir; o ne haddimizedir ne de vazifemiz. Ancak böyle bir ders vermeye kalkan herkes de bilmelidir ki, Kur'ân'a dönmeden, onun getirdiklerinden istifade etmeden insanın içine nüfuz edilmesi ve tam olarak onun ledünniyatına inilmesi asla mümkün olmayacaktır.

Oysa Kur'ân, her ferde ayrı bir pencere açarak oradan içeriye girer, onun letâifinde gezer ve en karakteristik hususiyetleriyle onları keşfederek tastamam yerinde tespitlerde bulunur. Tıpkı şuanın cisimlerin içine girip her şeye sızdığı gibi Kur'ân da fertlerin ona açılan ruh pencerelerinden içeriye girer, onları yorumlar; sonra da onların içinde meydana getirdiği değişimlerle onları imana ve İslâm'a yönlendirir ve onlara diriliş yollarını gösterir. Bu irşad ve tebliğ, sadece inanmış gönüllere has bir şey de değildir. Yer yer inançsızın ve münafığın içine de nüfuz ederek onları da kabiliyetleri ölçüsünde ışığa uyarır.

Şimdi de Kur'ân'ın, insanların ledünniyatına nasıl girdiğine ve ne gibi teşrih ve tahlillerde bulunduğuna çok kısaca bir göz atalım:

Meselâ, Bakara sûresinin baş kısmı, mü'minlerin hallerini ve psikolojik yapılarını ele alır. İcmalen de olsa onların durumlarını, daha önceki bölümlerde arz etmeye çalıştığımız şekilde tahlil eder. Ancak biz burada daha çok münafıklarla alâkalı âyetler üzerinde durmak istiyoruz:

*"İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları hâlde 'Allah'a ve ahiret gününe inandık.' derler. Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah'ı ve mü'minleri aldatmaktadırlar; ama bunun farkında değillerdir. Onların kalblerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını artırır ha artırır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elîm bir azap vardır. Onlara, 'Yeryüzünde fesat çıkarmayın!' denildiği zaman, 'Biz ancak ıslah edicileriz.' derler. Şunu bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridirler; ancak anlamazlar. Onlara: 'İnsanların iman ettiği gibi siz de iman edin!' denildiğinde de 'Biz hiç, sefihlerin (akılsız ve ahmak kişilerin) iman ettikleri gibi iman eder miyiz!' derler. Biliniz ki, sefihler de ancak onların kendileridirler. Ne var ki bunu bilmezler (veya bilmezlikten gelirler.)"*[11]

Âyetleri tahlile geçmeden evvel, şu iki hususa bilhassa dikkatlerinizi rica edeceğim:

1.Âyetlerde kâfir tamamen devre dışı bırakılıp münafığın hâli ve nasıl bir hissiyata sahip olduğu arz edilmektedir. Bir mânâda onlara, “Siz kâfir değilsiniz.” denilerek bir ümit kapısı açılmıştır. Böylece “Sizler zaman zaman zikzaklar ile haktan sapıyor, doğru yoldan çıkıyor olsanız da, bazen hak dairesine girdiğiniz de olabiliyor. Hak dairesine girdiğiniz esnada, az dişinizi sıksanız gerçekten imana ulaşabileceksiniz. Evet, o esnada, içinizdeki gayz ve öfkeyi, önyargı ve kıskançlığı yenip bir kenara atabilseniz, biraz da beşerî kapris ve garizalarınızdan tecerrüt edebilseniz, kalbiniz yumuşayacak ve imana meyledeceksiniz.” der gibi bir üslûp takip edilmektedir.

2.Burada insanların bütünü değil, bir kısmı (münafıklar) nazara verilerek, gerek terbiye ve gerekse psikolojik açıdan çok yüce gayeler güdülmektedir. Yani münafıklar, *“İnsanlardan bazıları var ki…”* ifadesiyle, insanların bir kısmı tecrit edilerek nazara verilmekte, falan şahıs ya da falan kabile şeklinde bir şahıs ve kabile ismi belirtilmeden mesele genel olarak takdim buyrulmaktadır. Çünkü burada esas olan irşaddır. Zaten irşadda makbul olan da, bir ferdin dertlerini, hastalıklarını şerh ederken onu diğerlerinden gizlemektir; yoksa, yarasına neşter vurulan, kanı-irini ortaya dökülen hastayı teşhir etmek değildir. Zira ancak bu sayede, hastanın onuru rencide edilmemiş olur.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de, bu ahlâk-ı Kur’âniyeye göre irşad ve ikazlarda bulunurdu. Evet O, hiçbir zaman gördüğü kusur ve ayıptan ötürü, kusur sahibini çağırıp insanların huzurunda onurunu rencide edercesine tedipte bulunmamıştı. Aksine, cemaati toplar ve onları karşısına alarak *“İçinizden bazıları var ki, şöyle şöyle yapıyorlar!”*[12] derdi. Böylece hem ayıp sahibini doğru yola irşad eder hem de cemaati böyle bir kusurdan sakındırırdı.. evet, böylesi bir irşadda hiçbir zaman onurlar rencide olmaz ve perdeler de yırtılmazdı. Aslında işin nezahet ve nezaketi de bunu gerektirmektedir.

Yukarıdaki hususlara ilaveten kayda değer bulduğum son bir hususa daha dikkatlerinizi rica edeceğim: Kur’ân, değişik tahlil ve tevillerde bulunurken, isim ve şahıslardan sarahatle bahsetmez. Bu sayede herkes, oradaki iltifat veya ikazdan hissesini alır. Şayet Kur’ân, “Falanca, filanca” şeklinde bir şahıs belirlemesine girseydi, diğerleri kendilerini alâkasızlığa salacak ve gerekli ibret ve dersi alamayacaklardı. Oysaki muhatabın gizli olmasıyla herkes, kendini oradaki iltifat veya ikaza muhatap kabul ederek hâlini ve gidişatını ona

göre gözden geçirecektir. Aslında, irşadın umumî gayeleri arasında bu da çok önemlidir. Meseleye böyle yaklaşılınca, herkes, âyet be âyet arkadan ne gelecek, hangi ruhî hissin teşrihi ve tahlili yapılacak endişe ve beklentisini taşıyacaktır.

Bununla beraber Kur'ân, âyetleriyle bir kısım hâlleri teşrih ederken, ister istemez bazı tedailerle bazı şahısların belirginleşmesi de kaçınılmazdır. Evet, yer yer, teker teker onların negatif veya pozitif pozisyonları, günahkâr veya salihane tavırları, yerleriyle, yurtlarıyla, hâl ve gidişatlarıyla göz önüne geliverir. Hatta bir kısım münafıkların, âyetleri takip ederken ciddî bir endişe yaşar ve "Ha şimdi ismimizi söyleyecek, kabilemizi deşifre edecek, ne haltlar çevirdiğimizi iplik iplik ortaya dökecek…" şeklinde büyük bir heyecan içine girdikleri de olabilir.

Kur'ân, onları anlatırken kullandığı, *"Onların (münafıkların) durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse gibidir..."*[13]; *"Yahut (onların durumu), gökten sağanak hâlinde boşalan ve içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve yıldırımlar bulunan yağmur(a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir..."*[14] ifadeleriyle, "şimşeğin çaktığı, gök gürültüsünün ortalığı velveleye verdiği, yağmurun bardaktan boşalırcasına yağdığı" bir atmosferde, onların telaşlı, endişeli ruh portrelerini tasvir etmektedir. Yani onlar, Kur'ân'ın, hastalıkları ve hasta ruhları teşrih etmesi karşısında, kendilerinin de isim be isim zikredileceği endişesini taşımaktadırlar.

Ne var ki, terbiyede takip ettiği yüce gayeler gereği Kur'ân, onları bu şekilde tasvir ederken, evvelâ hitabı umumîleştirerek insanları belli bir platforma çekmektedir. Verdiği misallerde, münafık olsun olmasın, onları tasvir ederken ve içlerindeki endişeleri dile getirirken, dahası başlarına gelebilecek belâ ve musibetler karşısında yaşadıkları iç burkuntularını arz ederken, onları iç dünyalarında çok iyi takip eder ve tam "Elhamdülillah biz değilmişiz ta'nedilen, çok şükür kurtulduk!" diyecek kadar şükran hislerini dahi iman istikametinde kullanmayı hedefler. Kur'ân, onların, "Şu canhıraş hâlden kurtulalım, Allah'ın bütün istediklerini yerine getireceğiz." dedikleri ânı, bu kadarcık olsun vaad ve ümitlerini dahi irşada vesile kılar. Ve bu hislerini bu seviyeye getirdikten sonra da: *"Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz..."*[15] diyerek onları hakkı teslime davet eder.

Bakara sûresi 8-13. âyetleri çerçevesinde, Kur'ân'ın tahlil eksenli insan

ledünniyatına girdiği ve bunu yaparken ne gibi teşrih ve tespitlerde bulunduğu dikkatle üzerinde durulacak ayrı bir konudur.

Evet, âyetteki *"İnsanlardan bazıları"* ifadesini duyan hemen herkesin içinde, âyete karşı bir alâka meydana gelir; o insan dikkat kesilir ve bir kısım beklentilere girer. Sonra da, o insanda "Acaba hangi kusur ve ayıbımız dile getirilecek?" şeklinde bir kısım endişeler hâsıl olur. Esasen bu alâka, kalb ve kafaların irşad ve ikaza müheyya hâline geldiğinin ilk habercisidir.

Bunun ardından Kur'ân, zikredeceği şeyleri zikretmeye başlar; başlar ve ruhlara, gönüllere öyle girer ki, insan her ne zaman bu yoldaki ifadelere muhatap olsa, ruhunda bir kısım tedailere çeşit çeşit yollar açılır; açılır ve artık yüksek bir tepeyi görünce, insanın aklına kubbeli camiler geldiği gibi değişik çağrışım vesileleri ve çağrışımlarla insanın içine öyle şeyler doğar ki, bir daha ne zaman o beyanla karşılaşsa, ona hemen pek çok esrarı hatırlatır.

Diyelim ki, yüksek bir tepede namaz kılan bir insan görüldü ve onun bu hâli de derince içlere işledi. Artık bir daha ne zaman yüksek bir tepe görülse, hemen insanın şuuraltı harekete geçer ve o tepede namaz kılan insanı hatırlar. Her ne kadar bu hâdiseler arasında zâhiren bir münasebet yok gibi görünse de, derinlemesine tetkik edildiğinde güçlü bir münasebetin bulunduğu anlaşılacaktır.

Onlar, inanmadıkları hâlde *"Allah'a ve ahiret gününe inandık."* derler. Oysaki Allah (celle celâluhu), *"Onlar, inanmış değillerdir."* buyuruyor. Demek ki, içlerinde bir maraz, bir hastalık var ki, sırf dünyevî bir kısım mülâhazalardan ötürü *"inandık"* derler. Ganimetten mal elde etmek, Müslümanın sahip olduğu hak ve avantajlardan faydalanmak veya başlarına bir gaile açmamak düşüncesiyle, gerçekten inanmadıkları hâlde inanmış gibi görünürler.

Böyle bir ruh hâletine sahip olan insan, bu âyetleri duyar duymaz hemen kendi içinin şerh edildiğini ve ruh sentezinin ortaya konulduğunu hisseder. Fakat yine de isminin açıktan deşifre edilmemesi karşısında içinde bu beyan sahibine karşı bir şükran hissi uyanır ve "Sana teşekkür ederim. Hiç olmazsa adımı açıktan söylemedin, beni halkın içinde rezil-rüsva etmedin." der. "Demek ki, bu hitap sahibi benim açık-gizli bütün hâlimi biliyor." der ve düşünce dünyasında ne fırıldaklar çevirdiği teker teker zihninde canlanıverir.

Kur'ân, onlara: *"Yeryüzünde fesat çıkarmayın, (anarşi ve teröre sebebiyet vermeyin)!"* derken de onların kafalarında bütün cürümleri, zincirleme

çağrıştırmalarla ortaya çıkar; çıkar ve tabiî kendi içlerindeki tedailer ile sarsıldıkları aynı anda Kur'ân, davet kapısını aralar ve onları imana çağırır.

Bu ikiyüzlü tipler, *"İnsanların inanıp iman ettiği gibi siz de iman edin!"* denilince, *"Biz hiç, sefihlerin (akılsız ve ahmak kişilerin) iman ettikleri türden inanır mıyız!"* derler. Bu şekilde ayıpları ve kusurları deşifre edilip Kur'ân âyetlerinde teker teker gözler önüne serilince öyle sarsılırlar ki, bazıları imana yönelir kurtulur, bazıları da küfr-i inâdî yolunu tutuverir. Esasen bu da, bazı ahvalde insanın ruh dünyasının bir yansımasıdır. Her ne zaman kuyruğuna hafif basılıverilse, içindeki eracifi hemen kusuverir. Ancak Kur'ân, münafığın bu zayıf hâlini, ruhen bu hâle gelmiş insanların bile ümitlerini kat'iyen kırmaz, aksine onları ümitlendirir.

Burada irşad ve tebliği meslek edinenlere ciddî bir dersin var olduğu da söz konusudur ki, kalbleri fesat ve hastalık dolu olmasına rağmen Kur'ân, münafıkların bile ruhlarına nüfuz etmeyi esas almıştır. Tebliğ ve irşad erleri, sadece hakikatleri söyleyip de bir kenara çekilmemelidirler. Zira Allah katında, hak ve hakikatin ifade edilmesi bir kıymet ifade ediyorsa, onun insanlar tarafından hüsnükabul görmesinin sağlanması kıymetler üstü kıymet ifade eder. Yani "Ben şöyle böyle hak ve hakikati söyleyeyim ve haykırayım da insanlar ister ikna olsunlar ister olmasınlar, beni alâkadar etmez." diyemeyiz. Belki, "Acaba ben neyi nasıl söylesem ki, insanlar da hüsnükabul gösterse ve söylediğim hakikatler onlarda tesir ve heyecan uyandırsa?" demeliyiz.

Evet, her zaman üslûp, ihlâs ve yeterlilik endişesi içinde bulunma mecburiyetindeyiz. Zira bazen, bilinen hakikatleri söylemek dahi insanları reaksiyon ve yanlış yola sevk edeceğinden aleyhte olabilir. Öyleyse kim söylediği zaman, insanlar ona hüsnükabul gösterecekse, Hakk'ın hatırına onların söylemesine fırsat ve zemin hazırlanmalıdır.

İşte Kur'ân-ı Kerim, bu hedefi takip eder ve münafıklık düşüncesi gibi gayr-i münbit bir zeminden dahi netice almayı hedefler. Öyle ise, hakikatler öyle arz edilmelidir ki, münafık dahi dinlediğinde, Allah'ın rahmetinden ümitvar olmalıdır. Zira çok defa böyle ruhlar, dolaylı deşifreye maruz kaldıklarında, kalblerinde yumuşama meydana gelmekte ve ciddî bir pişmanlıkla Hakk'a yönelmektedirler.

İnsan ledünniyatının, Kur'ân'da değişik şekillerde nasıl ele alındığını biraz daha açmakta zannediyorum fayda var: زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ

النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ *"Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük, insanlara çekici kılındı. (Oysaki) bunlar, dünya hayatının geçici metâlarıdır. Hâlbuki asıl varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır."*[16]

Görüldüğü gibi Kur'ân, beşerin alâka duyduğu bir kısım çekici hususları anlatırken bu arada kadını da zikreder. Kadın, İslâm nazarında muallâ bir mevkiye sahiptir. Ancak bu husus bazen şöyle veya böyle istismar edilmiş ve kadının "mihrap" hâline getirildiği de olmuştur ve olmaktadır. Örneğin Freud sistemi, bu konuda ifratı temsil eden bir ekol olduğu gibi, değişik feminist cereyanlar da dünya görüşlerini bu telakki üzerine bina ederek aynı hataya düşmüşlerdir. Zira onların nazarında kadın, âdeta şehevanî hislerin mihrabı, hatta mâbudu mesabesindedir. Dahası o, var olmanın ille-i gâiyesi gibidir.

Evlat sevgisi de en az kadın kadar beşeri hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Diğer taraftan mal-menâl sevgisi de insanda apayrı bir tutku unsurudur. Ayrıca âyet, yığın yığın altın ve gümüş biriktirmeye özellikle işaret etmekte ve böylece bir bakıma, bütün rantçı, bankacı, stokçu, ihtikârcı ve değişik spekülasyoncu kesimlere de dikkatleri çekmektedir.

Evet o, وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ sözüyle, muattal, iş yapmayan, aktif olarak piyasaya girmeyen ve bu yönüyle de piyasa iktisadını her an düğümlemek için hazır bir potansiyel olarak tutulan paralar ve diğer kıymetleri nazara vererek, iş yapmayıp para yığan, tefecilik ve ihtikârcılık ile geçinen sülük ruhlu insanlara dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bir kenara yığılmış mallar, emre hazır olan atlar, arabalar ve bütün bunların ifade ettiği debdebe ile fahirlenme, caka yapma, halkın içinde mütekebbirâne tavırlar içinde bulunma, hatta bazen bütün bütün küstahlığa girip Yaratan'ın izzetine, yaratıkların da hukukuna dokunma böyle bir yolda kaçınılmaz olur.

Evet, işte bütün bunlar, insanı baş aşağı getirecek birer kaygan zemin mesabesindedir; tabiî değerlendirebilenler için de nurdan bir helezon basamaklarıdırlar.

Sonra âyet, ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ifadesiyle, bu sayılan şeylerin hepsinin dünyaya ait olduğunu vurgulamaktadır. İfadeden anlaşılan o ki, sanki bu şeyler, hak mülâhazasıyla değerlendirilmese, insanları şeytanî yollara

sürükleyen birer saik durumunda ve birer ağ mesabesindedirler.

İnsanın böyle bir ağa yakalanmaması için ona: "Senin kadınlara karşı ciddî bir zaafın; evlâd u iyâle karşı büyük bir meylin, dünya metâına karşı da bir muhabbetin var." denilerek ona boşlukları hatırlatılmaktadır. Buna karşılık o da kalkıp: "Ne yapalım, bunu bizim mahiyetimize Cenâb-ı Hak koymuş. Mahiyetimizde mündemiç olan bir meseleden ötürü bizi muaheze etmek ise, haksızlıktır –hâşâ, yüz bin defa hâşâ.!–" derse ciddî bir yanlışlık içine düşmüş demektir.

Evet, bu fitrî meyil ve muhabbet, beşerin fıtratında dercedilmiştir. Ancak hayat sadece bu meyil ve o meyledilenlerden ibaret değildir ki! Evet, insan, sadece bunlarla dolup taşmak için yaratılmamıştır. Onda çok ulvî gaye ve hedeflere açılan meyiller de vardır.

İşte Kur'ân, her zaman insan tabiatındaki bu tür fenalıkların belini kıran ve onun dikkatini yüksek şeylere çeviren; yani insanoğlu zevkle gerildiği, kendinden geçtiği, hatta bütün bütün kendini salıverdiği bir anda, birdenbire zevklerini acılaştıracak, lezzetlerini eleme çevirecek, hayal dünyasını zîr ü zeber edecek şekilde ve düşünce dünyasının yönünü değiştirecek bir üslûpla: ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا *"Bunlar, dünyevî hayat itibarıyla muvakkat birer geçimlikten ibarettir."* buyurur.

Evet, bunların hepsi, dünya hayatı metâıdır.. ve tabiî dünya, sadece böyle hoşa giden şeyleri vermekle kalmamakta, bazen acı meyveler de tattırmaktadır. Bu cümleden olarak o, insanı ruhundan koparmakta ve cismaniyet gayyalarına sürüklemektedir.

Aslında insan, her an işte bu tür gelgitler yaşamaktadır. Evet o, hisleri, hevesleri ve hevasıyla bazen taparcasına dünyaya meyleder, bazen de, içinde öyle esintiler olur ki, dünyadan da, onun metâından da fersah fersah uzaklaşır, kalb ve ruh ufuklarında dolaşır. İşte Kur'ân, insanın bütün bu farklı duygularına teker teker parmak basmakta ve âdeta onun içine nüfuz edip deminde, damarında dolaşmaktadır; dolaşıp ruhunu uhrevîliğe ve semavîliğe çevirmektedir.

Evet, ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا dendiği zaman, birdenbire bütün nimetlerin, zevklerin bir müddet sonra sönüp gideceğini ve onların yerlerini elem ve kederlerin alacağını; gençliğin bir gün yerini ihtiyarlığa terk edeceğini öylesine yerinde vurgular ki, insana, peşi peşine gelip giden bu şeylerle, dünya hayatının

ne kadar tutarsız olduğunu hatırlatır.

Evet, insan bu dünyadaki nimetleri birer birer kaybettiği gibi, gençliğini de kaybederek ihtiyarlığın ağına düşecek.. ve nihayet bir gün her şeyinin onu terk edip gittiği gibi hiç beklenmedik bir yerde bu dünyadan dışarı atılacaktır. Kim bilir belki de "Her şeyim tamam." dediği bir anda her şeyini bırakıp öyle gidecektir. Gidecek ve adı zihinlerden silinecek, hatıraları da teker teker yok olacaktır.

İşte dünyanın gerçek yüzü budur. Onun sonu da böyle acıdır. İnsan, bunları değişik tedailerle her hissedişinde kalbi dâğidâr olur. Dünyayı tam yakaladığı, huzur ve refahı elde ettiği düşüncesiyle coştuğu bir anda, birdenbire bu mülâhazalar ile boğazı sıkılmış gibi olur ve günde birkaç defa onun bütün dünyası başına yıkılır.

Böyle bir durumda insan, elinde olmadan bir kısım arayışlara yönelir ve kendisine destek olabilecek bir teselli kaynağı aramaya durur. His ve ledünniyatı onu, bir melce ve mencâ ufkuna sevk eder. O anda birisi ona: "Arkadaş, gençliğin gitti, ama ben sana ebedî bir gençlik vaadediyorum. Dünyan gidiyor; ama ben, sana dünyadan daha güzel bir yeri salıklıyorum. Görünen o ki sen, malınla, menâlinle solup pörsüyen bir âkıbete dûçârsın ama ben sana hiç solup sönmeyecek ve bütün duygu ve hislerini okşayacak ebedî bir saadet yurdunu gösteriyorum." dese, ne hâlde olursa olsun, o böyle bir şeye hemen meyledecektir. Çünkü o, tamamen çökmüş, bütün ümitleri kırılmış bir hâldedir. Böylesine bir ümit kapısı ve teselli kaynağı, onun yüreğine su serpecektir. Gerçek olmasa da, hâlet-i ruhiyesi ona inanır, ona dayanır ve "Hiç olmazsa, elimde kalan birkaç dakikayı bu ümit kaynağının tesellisiyle rahatça yaşayayım." der.

İşte insanın bütün ümitlerinin yok olduğu böyle bir noktada Kur'ân, hem de içinde en küçük bir yalan olmayan en doğru vaadlerle onun imdadına yetişir. Bütün hissiyatını, duygularını ve ruhunu okşayarak onu, mebdei gönlünde bir cennete çağırır.

وَاللّٰهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَاٰبِ *"Bütün güzellikler, bütün sevinçler, bütün saadet dolu hayatlar, solmaz ve pörsümez nimetler, Allah'ın yanındadır."*

Şimdi durumu bu şekilde olan birinin, böylesi bir müjde karşısında, hâlet-i ruhiyesini ve önüne açılıveren bu ümit kapısına nasıl dört elle sarılacağını varın siz tasavvur edin. Evet, onun bunaldığı, sıkıldığı, boğulmakla yüz yüze

geldiği bir dakikada, böyle bir ümit belirtisinin yüzünde meydana getirdiği sevinci gözlerinizin önüne getirin; getirin ve Kur'ân'ın, insanın içini nasıl okuduğunu ve duygularına nasıl tercüman olduğunu kavramaya çalışın!

Aslında hangimiz dünya hayatı adına bunları tasavvur etmeyiz ki? Ve hangimiz, âdeta sofralar hâlinde gelen değişik nimetler karşısında sevinç ve sürur duyduğumuz bir anda her şeyin beklenmedik şekilde çekip gitmesiyle dâğidâr olmayız ki? Bütün bu iniş ve çıkışlar, dünyaya tamâlar, değişik menfaatlere perestişler insanın tabiatında vardır ve bu zayıf hâllerin hepsi de, Kur'ân perspektifinde çareleriyle yerli yerindedir.

Esasen Kur'ân, adım adım insanoğlunun peşindedir ve hep onu takip eder durur; takip eder durur ve onun en zayıf tarafını, tam gönlünün arzuladığı, kabul etmeye müheyyâ hâle geldiği en uygun ânı yakalayarak elçisi vasıtasıyla ona şöyle buyurur: *"(Resûlüm!) De ki: Size bunlardan daha hayırlısını bildireyim mi?"*[17] Yani, size içine daldığınız, bütün ruhunuzla ona teveccüh ettiğiniz, onun zevk ü sefasıyla kendinizden geçtiğiniz, onda elde ettiğiniz imkânlarla ne yapacağınızı şaşırdığınız, çok defa malıyla-menâliyle gururlandığınız dünyadan daha hayırlı bir şey söyleyeyim mi?

Aslında ruh her şeyiyle böyle bir suale "Evet" demeye müheyyâ hâle gelmiştir.. ve siyak imdada yetişir: *"Allah'tan korkanlar için Rabbileri katında altlarından ırmaklar akan, içinde ebediyen kalacakları Cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır. Allah, kullarını en iyi görendir."*[18]

Bu üslûpla Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, kalbinde dünya endişesi ve malının, mülkünün yok olması korkusu taşıyanlar, gelecek adına ümitsizlik içinde çırpınanlar, kırılanlar ve "Öldükten sonra ne olacağız?" endişesiyle kıvrananlara ne muhteşem bir melce ve mencâdır. Evet, "Yok mu beni kurtaran; insaniyetin kemaline çıkararak âlâ-yı illiyyîne ulaştıran?" diyen hemen herkese yegâne sığınak ve teselli kaynağı işte bu Kur'ânî mesajdır.

Kur'ân, bazılarının kaybettikleri dünya cennetlerine ve mutluluklarına mukabil, altlarından ırmaklar akan Cennetleri vaadetmektedir ki, bu ifadeler, teselliden de öteye büyük bir hakikatin ve ebediyete uzanan bir hayatın ilk muştularıdır.

Sonra da, *"Orada tertemiz zevceler vardır."* buyrulmaktadır ki, aslında Kur'ân, âyet be âyet ciddî bir şekilde tahlil ve tetkik edilebilse, onun, insanoğlunu adım adım takip ettiği ve onun bütün hislerine, duygularına

tercüman olduğu görülecektir.

Kur'ân'ın ledünnî hislere tercüman olmasının yanında, nazardan hiç uzak tutmadığı bir diğer husus da, hangi meseleyi ele alırsa alsın, hangi duygu ve hissi teşrih ve tahlil ederse etsin, bütün bunları irşad ve tebliğ için cazip birer malzeme olarak kullanmasıdır. Bu yüce gayeyi Kur'ân'ın bütün âyetlerinde bulmak ve görmek mümkündür. Bu yönüyle de denebilir ki Kur'ân, irşad ve tebliğe kendini adamış hasbi ve fedakâr insanlar için vazgeçilmez bir müracaat kaynağıdır. Evet, tebliğ ve irşad adına umumî prensipler tespit etmek isteyenler, mutlaka ve mutlaka Kur'ân'ı, baştan sona bir de bu gözle okumalı ve tahlile tâbi tutmalıdırlar.

## F. Kur'ân, İnsan Fıtratını Hedef Alır

Yirminci asır medeniyeti, maddeci bir zihniyetin eseridir. Ayrıca peşi peşine zuhur eden maddeci ve pozitivist akımlar, insanı mânen yozlaştırarak, onun bütün himmetini madde etrafında teksife sürüklemişlerdir.

İşte bu maddeci anlayış ve yaklaşımlardır ki, insanı kendi fıtratından uzaklaştırmış, insan ledünniyatı başta olmak üzere pek çok meselede onun zihin ve düşüncelerini yabanileştirmiştir. Böyle bir maddeci düşünce, bir kısım Müslüman zihinleri de –maalesef– bulandırmış ve modernizm de dediğimiz yirminci asrın belli açılardan hasta medeniyeti, sâri bir illet hâlinde İslâm dünyasının bütün müesseselerine sinerek onu âdeta felç etmiştir.

Şüphesiz bunda en büyük zararı da, bozulan insan fıtratı ve insan mâneviyatı görmüştür. Öyle ki, bugün insanın kendi kendini dinlemesi, anlaması ve kontrol etmesi bütün bütün unutulmuş gibidir.

Evet, yıllar var ki biz, kendimize yabancılaştık. İnsanımızın kendine yönelmesi, yeniden Kur'ân'da kendini bulması, kendini ve bütün eşyayı ona göre yorumlaması, İslâmî hayatımız adına kaçınılmaz bir meseledir. Esasen bu mesele, psikolojik açıdan da başlı başına bir konu teşkil etmektedir. İnsanın kendini dinlemesi, kontrol etmesi, kendi içine doğru derinleşmesi, kâinat ve insan açısından çok önemlidir.

Evet, bu konuda bir neticeye ulaşmak, kontrolün hedefini tayin etmek ve insanın kendi içinde derinleşmesinin mânâ ve mahiyetini idrak edebilmek, ancak Kur'ân'la anlaşılabilecek bir konudur. Şayet Kur'ân'da belirlenen maksatlar anlaşılmazsa, insanın onca gayreti de hiçbir şey ifade etmeyecektir.

Evet, insan kendi kendini dinlerse ne yapar? İç âleminde derinleşirse ne

olur? Letâifine, duygu ve hislerine vâkıf olursa, neler meydana gelir? Bütün bunlar ve bunlara benzer soruların cevabını ancak ve ancak Kur'ân'da bulmak mümkündür. Ve tabiî kendi içinde derinleşememiş, kendi kendini dinlemeye yükselememiş; her gün birkaç defa nefsiyle hesaplaşma mülâhazasıyla Mevlâ'sının huzuruna gelememiş bir insan, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın bu husustaki beyanatını derinlemesine anlayamaz.

İnsan, her zaman kendisini dinlemeli, günde birkaç defa kendi içine yönelerek, nefis muhasebesinde bulunarak ve ruhunun sesine-soluğuna kulak vererek, nefsinin elinde bütün bütün zebûn olmadan kurtulmalıdır ki, Kur'ân'ı anlayabilsin. Zira kendini anlamayan insan, Kur'ân'ı da anlayamaz; evet, içte derinleşme, Kur'ân'ı anlamaya bir ihzâriye (hazırlık) nevindendir.

Daha önce Kur'ân, insan ve kâinat üçlüsüne dikkatleri çekmiştik; çekmiştik zira bu üçlü arasında her zaman ciddî bir irtibat söz konusudur. Kur'ân-ı Kerim, yüzlerce âyetiyle sürekli insan ve kâinatı şerhetmektedir. Bu konuda ona denk ikinci bir kitap da yoktur. İnsanı yorumlayıp tahlil etmede, modern psikoloji bile henüz onun ufkuna ulaşamamıştır ve ulaşamayacaktır da. Aslında, dünden bugüne değişik ilimler, hangi noktaya ulaşırsa ulaşsın, ulaşabildikleri en zirvelerin çok daha ötelerinde hep Kur'ân'ın bayrağının dalgalandığını müşâhede edeceklerdir.. evet, bu mevzuda, Kur'ân'ın kâbına bile ulaşmaya imkân yoktur.

Kur'ân, insanı ele alırken öyle bir yol takip eder ki, muhataplarının hissiyatına girer. Onu adım adım imana çekerek ruhî duygularını uyarır ve âdeta her bakımdan ölüden sürekli diriler çıkarır ve onlarda meknî bulunan ahiret hesabına faydalı olabilecek melekeleri harekete geçirir. Onların hâlet-i ruhiyelerine dikkatleri çeker ve onları en zayıf noktalarından yakalar ve dünyaya karşı olan meyillerinin kökünü keser. Yani fıtratlarına ne konulmuşsa hepsini teker teker değerlendirir ve böylece onu hak ve hakikati kabule hazırlar.

## G. Kur'ân ve İrşad

### 1. İrşadda İstikamet

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, insanı irşad ederken, her zaman itidal ve istikamet yolunu takip eder; ikaz ve tenvirlerinde ifrat ve tefritlere asla yer vermez. Evet, insanın ruhî dengesini sarsacak, mânevî ve hissî âhengini altüst edecek aşırılıkların hiçbiri onda yoktur. Mücrimi ele alırken onun onurunu kırmadığı gibi, salih amel sahibini de iltifatlarla şımartmaz. Evet o, duyguları

okşayıp hislere mümâşat ederken, değişik teşrih ve tahlillerde bulunurken hep bu mülâhazayı gözetir ve bundan da asla sapmaz.

"İrşadda istikamet" dediğimiz ifrat ve tefritlerden sakınma, insanın tahlili adına çok mühimdir. Çünkü insanlar arasında öyleleri vardır ki, ruhu azıcık okşandığında, hemen kendini salıverir, hatta kulluk ruh ve şuurunu kısmen sulandırıverirler.. ve yine öyleleri de vardır ki, işledikleri günahlar azıcık kurcalanıp gururları örselense, hemen ümitsizlik bataklığına saplanıverirler.

Sağlam zannedilen nice insan vardır ki, bazen küçük bir günah karşısında başaşağı gidip helâk olmuştur. Haddizatında her günah işleyen, böyle bir helâk olmanın ilk adımını atmış, her mahvolan insan da, böyle bir tek günahla mahvolma yoluna girmiş sayılır. *"Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol var."*[19] ve hiç kimse günahtan masum değildir.

Evet, sağlam bir iman ve güçlü bir iradeye sahip olunmazsa, günahlar karşısında mukavemet etmek çok zordur. Hele hele böylesine günahlarla muhat bir asrın insanları için bu daha da zordur. Bu itibarla, günahkâra fazla yüklenmemeli ama günaha da asla müsamaha edilmemelidir. Eğer bir mücrim, ilk defa hata ile girdiği bu yolda ve hissiyatına mağlup olarak düştüğü bu hatada, elinden tutup onu selâmet ufkuna ulaştıracak ve Hazreti Erhamü'r-Râhimîn'in rahmetiyle buluşturacak bir el olmazsa, ihtimal o, böyle bir günahla mahvolup gidebilir.

Öyleyse, böylesi bir hâle maruz kalmış bir mücrimi, düştüğü o bataklıktan kurtarmak için ona ümit kapılarının açılması ve hissiyatının okşanıp ilâhî rahmetin enginliğine inandırılması çok önemlidir. Ve tabiî bir başkasının da, sevap ve hasenatıyla gururu okşana okşana iltifat ve teveccühün dozu kaçırılınca, o da farkına varmadan şımarıklığa, bencilliğe sürüklenerek kazanma kuşağında kaybetmiş olacaktır. Demek ki, irşad adına dozun ayarlanması da çok önemlidir. İşte bu anlayışa, "tebliğ ve irşadda istikamet" diyoruz.

Bir taraftan, bataklıktan çıkarılan bir insan, diğer taraftan ifrat ve tefritlere düşürülmeden korunmaya alınmalıdır ki, irşad bir mânâ ifade etsin. Aslında bunlar, günümüzde hemen hepimizin hata ettiği hususlardır. Psikolojinin dahi bu konuda sayılamayacak kadar hataları vardır. Fakat Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'da böylesi istikametsizlikler asla söz konusu değildir. Onda her şey yerli yerinde, tabiat ve fitrata riayet de kendi ölçüleri içindedir.

Havf ve recâ muvazenesi gibi gurur ve kibrin, muhabbet ve nefretin tabiî ölçülerini de yine Kur'ân'da buluruz. Bütün ilaçların en hassas ve en ölçülü dozları, sadece Kur'ân reçetelerinde mevcuttur. Dünya-ahiret muvazenesi, iman-küfür mukayesesi, mü'min-kâfir ve münafığın tahlil ve teşrihî ölçüleri de sadece ve sadece onun âyetlerinin minberlerinde özetlenmektedir.

Bu yüzden modern ilim de modern insan da her zaman ona muhtaçtır. Kur'ân, mücrimin ruhunu okşarken ona karşı müdârât yapmamaktadır. Aksine, onun için vaadedilen şeylerin çerçevesinde kalarak onu iyiliğe imrendirmektedir. Dualara icabetin en tabiî ve en kestirme yolu da tam olarak yine onda tarif edilebilmiştir.

Kur'ân'da insanın hem aklına hem de hislerine hitap edilerek, duyguları harekete geçirilir ve insan, ahiret saadetine götüren yollara irşad edilir. Kur'ân, her şeyini irşad ve tebliğe malzeme yapar. En küçük hususları dahi usûlünce ele alır ve onları görmezlikten gelerek ihmal etmez. İnsanı madde ve mânâsıyla bir bütün olarak ele alır, teşrih masasına yatırır, teşhis ve tespitlerini ortaya kor ve onu ümitlendirir, yüreklendirir, kendine çeker. O, her zaman çürümüş ruhlara dahi bir ümit kapısı aralar ve onlara fırsat üstüne fırsat verir. Kur'ân'dır ki, *"Diriyi ölüden, ölüyü de diriden çıkaran Allah'tır."* [20] buyurur. Evet, onda, humûdete sebep olacak, ahlâk ve mâneviyatı yozlaştırmaya sevk edecek tek söz yoktur.

İnsan, zâhir ve bâtınıyla, dörtbaşı mamur olarak her zaman kendini onda bulabilir. Zâhir-bâtın muvazenesi, tam bir istikamet hâlinde Kur'ân'ın mesajıdır. Terbiye ve irşad adına insan psikolojisini tahlil etmek için dosdoğru bilgi ve yanıltmaz ölçüler de, yine sadece ve sadece Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın sahifeleri arasında görülen hususlardır.

## 2. Günaha Batmış Mücrim Bir Ruhun İrşadı

Ta baştan beri üzerinde durduğumuz husus, Kur'ân'ın, her yönüyle Allah kelâmı olduğu ve onun beşer tarafından meydana getirilemeyeceği keyfiyetidir. Aslında, onun farklı seviye, farklı kültür ve itikaddaki insanları irşad etmesindeki usûl ve üslûbunu dikkatlere arz etmekteki maksadımız, bir kere daha onun eşsizliğini ifade ederek gözler önüne sermektir. Zira insan, Kur'ân'ı ciddî bir tedebbürle yakın takibe aldığında, netice itibarıyla "Bu, Allah'ın kelâmıdır, başkasının olamaz!" diyecektir. Nitekim şimdiye kadar verdiğimiz misallerde bunu kısmen de olsa görüp müşâhede ettik. Kur'ân'ı, ona mahsus

bütün cazibesiyle gösterdiğimizi iddia edemeyiz. Bu mevzuda kalbimin ve ruhumun hissettiği ve yine Kur'ân'ın kendisinden devşirmeye çalıştığım mânâları belli ölçüde aktarmak istedim, hepsi o kadar…

Kur'ân'ı anlayıp onun eşsiz eda ve üslûbuna hâkim olmak, ciddî bir vukûfiyet gerektirmektedir. Biz bu konuda Kur'ân ve sahih sünnetten başka kaynağa müracaat etmeden, başka görüş ve düşüncelerle zihnimizi bulandırmadan sadece bu iki kaynağın iltikasından takattur eden gerçekleri sunmaya çalıştık.

Evet, Kur'ân, kendi cazibesini, yine bizzat kendisi göstermektedir. Yeter ki ruhlar, samimiyetle ona yönelsin ve yalnız ona teveccüh etsin. Aslında Kur'ân, davasını öyle bir üslûpla ortaya koyar ki, artık onun üstünde ifade olamaz. İnsanların hâlet-i ruhiyelerini deşifre ederken insan, onun ifadelerini dem ve damarlarında dolaşıyor gibi hisseder.

Şimdi bu mülâhazanın misallerini arz etme sadedinde isterseniz mücrim birinin ledünnî hislerini ve ruh hâletini takip etmeye çalışalım: إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا *"Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere (Cennet) sokarız."*[21]

İtiraf etmeliyim ki, kırık-dökük bir mealle bu meseleyi aslî güzelliği içinde takdim etmek mümkün değildir. Evet, tercüme ne kadar maharetlice de olsa, değişik delâlet yollarıyla anlatılmak istenen pek çok gerçeğin ifade edilemeyişi de kat'îdir. Aslında ilâhî ifadedeki bir mimik, bir göz kırpış ve bir gamze tercüme ile nasıl aktarılabilir ki!.. O zengin ifadede nice işaret, nice remiz ve nice "müstetbeâtü't-terâkib"[22] vardır ki, bunları tercüme ile seslendirmek mümkün değildir. Düşünün ki, Allah (celle celâluhu), *"Eğer sizin için yasak edilen şeylerden kaçınırsanız, bunu günahlarınıza keffaret yapar ve sizi gireceğiniz o yere (Cennet) kerim insanlar gibi sokuveririm."*[23] buyuruyor.

Şimdi eli kanlı, gözü kanlı durmadan sağa-sola saldıran ve cinnet getirmiş gibi etrafını yakıp yıkan bir insan tahayyül edin ki, bu insan, günahkâr ve mücrim olduğu gibi kâinattaki kanunlara karşı saygısız ve çevresine karşı da gayet hırçın davranmaktadır. "Kebâir–Büyük günahlar" sözünden anlaşılan da işte budur.

Evet, burada, akla gelen bütün büyük günahlar sayılabilir. İşte bu günahkâr

insan, bu cürümlerin hepsini irtikâp ettiği gibi, onları etrafına da yaymakta, hatta onları propaganda etmektedir. Dahası, o bir günah/günahlar ekolü tesis etmektedir.. evet, işte böyle bir mücrimi düşünün ki, ağzından salyalar akıtarak sürekli etrafına saldırdığı bir anda, Kur'ân-ı Kerim onun ruhunun kulağına: *"Eğer şu yaptığın şeylerden içtinap edersen..."* diyerek ümit fısıldayıp ona: *"Eğer kebâire karşı kat'î bir tavır alır, mâsiyeti gördüğün zaman gözlerini kapar; fenalığa karşı da eline ayağına, gözüne kulağına dikkat edersen biz de bunu senin günahlarına karşı keffaret kılarız."* der.

Dikkat edilirse burada, mücrimden çok az bir şey istenmektedir ki, o da onun kalbî ve ruhî hayatına tuzak kurmuş bekleyen şerlere ve şerlilere karşı tavır almasıdır. Evet, ondan sadece yaptığı kötülükleri terk etmesi istenmektedir. Öyle ki henüz hiçbir hayır işlemeden, onun böyle bir tavrı dahi, irtikâp ettiği cürümlere karşı keffaret olmaktadır. Zannediyorum vicdanının sesine kulak veren herkes, böyle bir yaklaşımı kurtuluş müjdesi sayacaktır. Zira henüz ondan iyilik ve hasenat adına fazla bir şey istenmemekte; sadece ona, "Seyyiatı gördüğün an paçalarını sıva ve bataklığa bulaşmadan karşı sahile geç." denmektedir ki, o günahkâr insan, öbür sahile böyle temiz bir şekilde geçtiği takdirde, ebedî varoluş ve kurtuluşa erecektir.

*"Ve sizi güzel bir yere sokarız."* Yani, âyette deniyor ki, "Böyle yapın ki sizi esfel-i sâfilîn çukurundan a'lâ-yı illiyyîn-i insaniyete çıkaralım ve iyi bir insan gibi, kerim oğlu kerim olarak, azizlerin yurdu Cennet'e idhal edelim."

Bu kabîl ifadeler, hemen her mücrimin ruhunu okşayacak ve ona bir ümit kapısı aralayacaktır; aralayacaktır, zira burada, kuyunun dibinden minarenin tepesine füze hızıyla yükselme gibi amûdî bir "değişim" söz konusudur. Hem de pahalı böyle bir yolculuğun meşakkatini çekmeden sadece ve sadece harama karşı bir göz kapama ile...

Şimdi siz, bir tarafta kebâirin, kendini bir leke gibi hissettiren çirkinliğini, beri tarafta da mücrim bir ruhun, içine düşüp çıkmak için çırpınıp durduğu mâsiyet bataklığını ve az bir gayret ile oradan kurtulacağı fermanının onun ruhunda meydana getirdiği hareketlenmeyi, zevk-i ruhanîyi ve heyecanı tasavvur edin!.. Sonra da Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın, insanların duygu ve hislerini, heyecan ve helecanlarını nasıl harekete geçirdiğini, ümitleri tükenmiş ruhlara nasıl bitmez tükenmez bir ümit kaynağı olduğunu anlamaya çalışın ki, onun Hızır soluklu bir maden-i irşat olduğunu anlayabilesiniz.

Şimdi bir de, inanan insanların üzerine yürüyen, onlara dinlerinden ve

inançlarından ötürü eziyet eden, Hak ve hakikate teslim olamamış resûlsüz, risaletsiz bir başka mücrimi zihninizde canlandırın ve Bürûc sûresinde, pek çok mesâviyi irtikâpla günaha girmeyi şiar edinmiş kimselerin hâllerinin sergilendiği yere bakalım. Bunlar ki, bütün işleri, mü'minlere işkence etmektir ve zulümle oturup kalkmaktadırlar: إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ *"İnanmış erkek ve kadınlara işkence edip sonra (yaptıklarına) tevbe etmeyenler (yok mu) onlar için Cehennem azabı ve (orada) yanma cezası vardır."*[24]

Bu âyet, veciz bir şekilde, kadın-erkek tefrik etmeden mü'minlerin başlarına belâ olmuş, onların dinî ve uhrevî hayatlarını durmadan tehdit eden bütün kefere ve fecere gürûhunu nazara vermektedir; vermektedir ama şimdi bir de, âyetin içinde zikredilen ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا lafzı zaviyesinden meseleye bakın. Âyette deniyor ki, onlar için kendilerini yakıp kavuracak, kül hâline getirecek bir azab-ı ilâhî vardır.. evet, bu şekilde mesele ele alınınca onlar kendilerine bir ümit kapısı ve bir çıkış yolu yok sanacaklar. Oysaki ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا lafzı onlara zımnen öyle sürprizler vaadeder ki, mücrim onu duyduğu zaman, âdeta kendini sahil-i selâmete götürecek bir köprü üzerinde görür.

Evet, sürekli cürüm işleyen ve bir türlü günahlardan vazgeçemeyen ve onlardan kurtulamayan insanlar, Allah'ın huzuruna ne vaziyette giderlerse gitsinler, onlar için Cehennem azabı vardır. Ama onlar dilerse, içine düştükleri zindandan her zaman onları kurtaracak bir kapı da söz konusudur. İşte bu kapı da "tevbe" kapısıdır. Tevbe kapısı herkes için ve her an açıktır.

Mücrim bir ruhun, âyetin tehditleri karşısında nasıl kıvrandığını, "azab-ı ilâhî" denince içinde nasıl bir kısım fırtınalar koptuğunu düşünün, sonra da لَمْ يَتُوبُوا ile onlara nasıl bir ümit kapısı aralandığını, cürümlerinden vazgeçtikleri takdirde nasıl yeniden doğmuş gibi olduklarını ve olacaklarını, bunun için de kalblerinin ve duygularının nasıl okşandığını görür gibi oluruz. Demek ki Kur'ân, mücrimi dahi ele alırken onları kat'iyen ye'se atmamakta, işi sırf günah yanıyla ifade edip onların ruhlarını sarsmamakta ve hüküm verirken dahi onlara bir ümit kapısı aralamakta ve böylelerine günahlardan vazgeçme ve tevbe etme fırsatı vermektedir.

## 3. Peygambere İtaat ve Kur'ân

Peygamberlerin peygamberlikle gönderiliş gayelerinden biri de Allah'tan

ötürü kendilerine itaat edilmesidir. Kur'ân-ı Kerim bu küllî hakikati birçok âyeti ile gözler önüne sermektedir. Nisa sûresi 64. âyeti –ki *"Biz her peygamberi –Allah'ın izniyle– ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik."* mealindedir– bunlardan sadece biridir. Bu itibarladır ki, peygambere isyan etme ve ona baş kaldırma da büyük günahlardan sayılmıştır.

Aslında, başta Allah ve O'nun Resûlü olmak üzere, itaat edilmesi gerekli olan değerlere baş kaldırma, insan tabiatındaki âhengin bozulduğunun bir işareti ve ruh kayması emarelerindendir. Topyekün bir cemiyetin bu türlü büyük bir inhirafa giriftar olması ise toplumları ayakta tutan temel dinamiklerin yıkılması anlamını taşır ki, böyle bir toplumun uzun boylu yaşaması imkânsızdır. Kur'ân'ın haber verdiği Âd, Semud, Lut ve daha nice kavimlerin helâk olmalarının sebebi de bundan başka bir şey değildir.

Söz dinlememe, serkeşlik etme, huysuzlukta bulunma vb. şekilde de izah edebileceğimiz itaatsizlik, bulaşıcı bir hastalık gibidir. O, zamanında ve yerinde önlenmediği/önlenemediği takdirde, bütün bir topluma sirayet edebilir. Bu durumda toplumda var olan denge bozulur ve iş gider toplumun helâkı ile neticelenir.

Bu önemli meseleyi şöyle bir misal ile tavzih edebiliriz: Askerî bir mangada manga erlerinden birinin, çavuşu dinlemediğini ve onun bu serkeş tavrını, çavuşun cezalandırma istek ve teşebbüslerine rağmen, üst rütbeli bir subayın affettiğini farz edelim; netice bellidir; o mangada yer alan bütün askerler çavuşlarına başkaldırır. Yer yer onları hafife alır ve onlarla alay ederler ki bu da, belli ölçüde emir ve komuta zincirinin altüst olması demektir. Bu basit misali ordunun bütününe de teşmil edebilirsiniz. Burada görüldüğü gibi yanlışın ortaya çıktığı ilk anda gerekli müdahale yapılmamış ve bu sâri illet bütün mangayı ve sonra da orduyu sarmıştır.

Aynı misali, peygamber ve ümmeti çerçevesinde de değerlendirmek mümkündür. İşte bu muhtemel tehlikeyi önleme sadedinde Kur'ân, birçok âyetiyle ümmeti ikaz eder; ikaz eder ama Kur'ân'ın bu ikazda kullandığı üslûp olabildiğine nazik ve yumuşaktır.. aynı zamanda da peygamberi nazara verici mahiyettedir: وَمَٓا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللّٰهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُٓوا أَنْفُسَهُمْ جَٓاؤُكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا *"Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelip de Allah'tan bağışlanmayı dileseler ve Resûl de onlar için istiğfar etseydi*

*Allah'ı ziyadesiyle affedici, pek merhametli bulurlardı."*[25]

Görüldüğü gibi bu âyet her şeyden önce dinî emirlere karşı saygısızlık etmiş, itaat edilmesi gereken emirlere başkaldırmış ve büyüklere hürmetsizlikte bulunmuş; hâsılı, kendi nefsine zulmetmiş mücrimlere hitap etmektedir. Ne var ki hitapta, mücrimleri rencide edici, yaptıkları şeyleri yüzlerine vurucu bir üslûptan da kaçınılmıştır. Böyle bir üslûp o mücrimlerin gönlünde yumuşama meydana getiren bir unsur olmuştur.

Sâniyen, peygambere karşı yapılan isyandan geriye dönüşte mutlaka ona müracaat şart koşulmuştur. Zira Allah'ın engin rahmet ve mağfiretine kavuşmanın yolu Nebiden geçmektedir. Evet, Nebiler Sultanı, insanları Allah'ın rıza ve rıdvanına ulaştıran bir köprü konumundadır. O köprü aşılmadan Allah ile buluşma muhaldir.

Şimdi yeri gelmişken burada bir hususun bilhassa altını çizmek istiyorum. İslâm'da Allah ile kulu arasında hiçbir aracı söz konusu değildir. Kul, istediği an, istediği yerde ve istediği şekilde Rabbisiyle münasebete geçebilir. Ancak şu nokta da gözden uzak tutulmamalıdır: Rable münasebetin yolunu bize, Hz. Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) öğretmiştir. Bu açıdan O, önemli bir vesiledir.. bir vesiledir ama bizlere sunduğu öğretilerin yeri itibarıyla, gaye ölçüsünde bir vesiledir. İşte bu önemli hususu kavrayamayan pek çok ham ruh, O'nu –hâşâ– bir postacı konumunda görmüş ve böylece sırat-ı müstakîmden sapmışlardır.

Sâlisen, Allah'ın *Tevvab*; kendine olan yönelişleri kabul eden ve *Rahîm*; merhametli, bağışlayıcı vasıfları ile zikredilmesi, fevkalâde bir teveccüh olarak mücrimlerin gönüllerini okşamakta, onların affedilme ümitlerini arttırmakta, tevbe ve istiğfarın hatadan geri dönüşte en kolay ve en kestirme yol olduğuna da işaret etmektedir.

Evet, bu ve benzeri âyetlerde, Kur'ân'daki bu engin müsamaha ve hoşgörüyü müşâhede eden bir hayli insan vardır ki, Huzur-u Risaletpenâhî'ye gelerek suçlarını itiraf etmişler, suçlarına terettüp eden dünyevî cezayı çekme –ki bu ölüm de olabilir– talebinde bulunmuşlardır. Nitekim zina suçu işleyen Mâiz ve onun suç ortağı Gamidiye oymağına mensup bir kadının, Allah Resûlü'ne gelip suçlarını itiraf etmeleri, bahsini ettiğimiz gerçeğin örneklerinden sadece bir tanesidir. Dünya hayatını feda etme pahasına gelip cürümlerini itirafta bulunan bu insanların nedamet hislerini anlama ve anlatma, günümüz insanının tasavvur

ve idrak ufkunu aşar zannediyorum.

Hâsılı, peygambere isyan etme büyük bir cürümdür. Bu cürüm, bir gün gelir bütün bir toplumun helâkına sebebiyet de verebilir. Onun için Kur'ân, bu önemli mesele üzerinde olağanüstü bir hassasiyetle durmuştur; durmuş ve Peygamber'e itaati, Allah'a itaatla eşdeğerde tutmuştur.[26] Hatta toplumun bütününün bu düşünce ve inanç içinde olması gerektiğini bildiren âmir hükümler ve müeyyideler vaz'etmiştir. Bu emre imtisal etmeyen günahkârları ise ye'se düşürmemiş, aksine onların ruh ve karakter yapılarını ıslah edecek yöntemler ortaya koymuş, onlara da çıkış yolları göstermiştir.

## 4. Musibetler ve Sabır

Allah'ın takdiri icabı başa gelen musibetler, ona karşı takınılacak tavra göre insanın günahlarına keffaret veya o günahların katmerleşmesine vesile olabilir. Evet, İslâm'a göre musibetler bizatihi günahlara keffaret olmaz. Onu kefaret vesilesi yapan, şahsın Allah'a başkaldırmaması, isyan etmemesi; aksine söz ve fiilleriyle O'ndan razı olduğunu ortaya koymasıdır.

Hz. Yakup (aleyhisselâm) bu hususta, bizim için çok güzel bir örnek teşkil eder. O büyük peygamber, bir insanın tahammül gücünü aşan nice musibetlere giriftar olmuş ve bütün bu musibetler karşısında duygu ve düşüncelerini kendi zaafıyla yorumlayarak hâlini Allah'a arz etmiştir. إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللّٰهِ *"Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a arz ediyorum."*[27] âyeti, bu örnek insanın örnek hâlini resmeder. Evet, musibetler karşısında takınılacak böylesi peygamberâne bir tavır her insanı O'na yaklaştırır ve onu binlerce sene nafile namaz kılan birinin ihraz ettiği mevkilere yükseltir.

Burada Kur'ân'ın Hz. Yakup ağzıyla bildirdiği hakikate kısaca göz atmada yarar var. Bana göre bu âyet, başına gelen musibetler sebebiyle saadetini kısmen yitirmiş kalbi kırık bir insana, içinde bulunduğu fikrî ve ruhî bunalımlardan çıkış yolunu göstermektedir. Onun gösterdiği bu yol öylesine aklî ve öylesine mantıkîdir ki, ona sülûk eden insan bir anda "a'lâ-yı illiyyîn"e çıkabilir. Zaten musibetin her çeşidine karşı sabretme ve sonra da sadece Mevlâ-i Müteâl'e yönelip O'ndan yardım talep etme, imanın gereğidir.

Aynı çizgide Kur'ân'da yer alan bir başka âyet de şöyledir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ *"Ey iman edenler! Sabır ve namazla (Allah'tan) yardım isteyin. Muhakkak ki Allah,*

*sabredenlerle beraberdir."*[28]

Evet, günde beş defa Rabbin huzurunda divana durma ve ilâhî takdir gereği her şeye sabretme, musibetlerin şokunu söndüren ve insanı fikrî ve amelî bir derinliğe ulaştıran hayatî bir iksirdir.

Bu âyetin devamında Kur'ân, وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ *"Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz onu anlayamazsınız."*[29] diyerek, meselenin farklı bir boyutunu da nazara verir. Aynı hakikat Âl-i İmrân sûresinde ise şöyle ifade edilir: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın; aksine onlar diridirler; Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir hâlde Rabbileri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar."*[30]

Bu iki âyetin ifade ettiği husus öncelikle insan şuurunun taalluk etmediği bir hayat tarzının var olduğudur. Şuurun taalluk etmediği böyle bir meselede yapılacak şey, onu iman, itminan ve teslimiyetle karşılamaktır.. evet, mü'mine düşen görev de işte budur.

Sâniyen, âyet şehadet şerbetini içerek ahirete irtihal edenlerin yakınlarına da ciddî mesajlar vermekte, onları teselli ve tesliye etmektedir. Şimdi, bu âyetin ifade ettiği hakikat çerçevesinde Uhud'da amcası şehit olan Hz. Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) düşünün. Şayet bu olmasaydı, benim kanaatim o ki, Nebiler Serveri'nin o incelerden ince kalbi, Hz. Hamza'nın ölümü karşısında çok hırpalanacaktı.

Ve yine babası Uhud'da şehit olan Cabir b. Abdullah babasının geride bıraktığı bir yığın borç ve birçok yetimi nazara alarak, bunların genç yaşta sorumluluğunu üstlenmek gibi şok hâdiselerle gönlü lime lime olacaktı... Ne kadar imanlı da olsa, onun duygularının, hissiyatının altüst olduğunda ve mutlaka teselliye muhtaç bulunduğunda şüphe yoktur. İşte bu âyet, Cabir ve Cabir gibilere de bu çok önemli teselliyi vermektedir.

Zaten müfessirîn-i izâmdan pek çoğu Âl-i İmrân sûresindeki âyetin sebeb-i nüzulünün, Hz. Abdullah'la ilgili olduğunu belirtirler. Hemen her tefsir kitabında yer alan bilgilere göre Allah (celle celâluhu), Uhud şehitlerini kurb-u huzuru ile müşerref eder ve onlara *"Bir isteğiniz var mı?"* der. Hz. Abdullah

bunun üzerine tekrar diriltilme, ahirette şehadet karşılığı bulduğu mükâfatı insanlara anlatma ve tekrar şehit olma isteğinde bulunur. Allah ise, bunun olamayacağını; ancak bu gerçeği, bir âyetle dünyadakilere bildireceğini söyler ve ilgili âyetleri inzâl buyurur.[31]

Konumuzla doğrudan doğruya ilgisi olmamasına rağmen, bu vak'anın başka bir boyutunu da arz etmeden geçemeyeceğim: Megâzî kitaplarında yer alan malumata göre, Uhud'dan yaklaşık kırk yıl sonra, Medine'ye yağan şiddetli yağmur ve onun oluşturduğu sel, Uhud Dağı'nın eteklerinde bulunan şehit mezarlarını tehdit eder.. derken mezarların yerlerinin değiştirilmesine karar verilir. Gerisini Hz. Cabir'den dinleyelim: *"Ben babamın kabrini kazdım, elbisenin toprağa temas eden yüzündeki hafif bir çürüme izi hariç, ilk günkü hâlini muhafaza ediyor olduğunu gördüm."* Hatta daha enteresanını söyler: *"Eli yarasının üzerinde idi. Onu kaydırdığımda kanlar fışkıracağını sandım."*[32]

Bütün bunlardan anlaşılan, şehit olan insanların âlem-i berzahta farklı bir hayat tabakası içinde bulunuyor olmalarıdır.

Konumuza dönecek olursak, bahsini ettiğimiz iki âyetin muhtevası doğrultusunda yine Uhud'da şehit olan Amr b. Cemûh'un evlâd ü iyâli için de aynı şey söz konusu ve hele zifafa girdiği gece savaşa gidip şehit düşen Hanzala b. Âmir'in hanımının hissiyatı...

Şimdi bütün bu insanların, bahsi geçen âyetlerle ne kadar teselli olacaklarını düşünün..! Ya da yakın tarihimiz adına Balkanlar'dan Trablusgarp'a, Yemen'den Çanakkale'ye kadar buralarda şehit olan binlerce vatan evlâdının geride bıraktıkları yakınlarının, aynı muhtevadan etkilenme gücünü değerlendirin...

Hâsılı, bu dünya bir imtihan dünyasıdır. Herkes bir şekilde Bakara sûresi 155. âyette ifade edilen korku, açlık, mal, can, fakirlik vb. şeylerle imtihan olacaktır. Bütün bunlarda kazananlar ise sadece sabredenlerdir. Evet, sabır, dünya ve ukbâ adına bir saadet kaynağıdır.

## 5. Günahkârların Tevbesi

Günah, Allah'a karşı yapılan bir saygısızlık, O'nun emir ve yasaklarına karşı tavır almanın adıdır. Fakat aynı zamanda günah bir yönüyle insan fıtratının da lazımıdır. Bu yönüyle o ve insan, birbirinin ayrılmaz parçası gibidirler.

Tevbe ise, böylesi günahkâr insanların başvuracağı yegâne iş ve insanın yeniden kendine dönme ameliyesidir. Günah işleyen insanların hepsini aynı çizgide mütalaa etmek, aynı kefeye koymak doğru değildir. Onlardan bazıları vardır ki, günahla hemhâl bir hayat yaşamakta ve böyle bir hayat tarzından da memnun görünmektedirler. Bazıları da vardır ki, işledikleri günahlardan pişmanlık duymakta ve kalbleri tir tir titremekte, hatta gönülleri kırılıp dökülmekte ve dünya bütün genişliğine rağmen böylelerini boğacak şekilde onlara dar gelmektedir.

Günahkâr insan, ister birinciler arasında, isterse ikinciler arasında yer alsın, eğer tek kaynak olan tevbeye müracaat edip yegâne melce ve mencâ kabul ettiği Cenâb-ı Hakk'a el açıp af talebinde bulunursa, Allah da onu affedebilir. Zira Allah'ın (celle celâluhu), işlediği günahlardan pişmanlık duyup Kendisine yönelen kullarını bağışladığı ve bağışlayacağı pek çok âyet ve hadislerle sabittir. Evet O, bağışlayandır. O'nun rahmeti de gazabının önündedir.

Kur'ân-ı Kerim'de bu hakikate işaret eden pek çok âyet vardır. O âyetlerde resmedilen tabloları, hayal dünyasında canlandırıp da ağlamayan insanın olabileceğine ihtimal veremiyorum. Veya o tablolara bakarak kendini mücrim yerine koyup Mevlâ'nın kapısına yönelmeyen bir inanmış gönül tasavvurunda zorlanıyorum.

Meselâ: رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَانِ أَنْ اٰمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَاٰمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ *"Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, 'Rabbimize iman edin!' diye seslenen bir davetçiyi (Peygamber'i, Kur'ân'ı) işittik, hemen iman ettik. Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu iyilerle beraber al, ey Rabbimiz!"*[33]

Bunlar günahlarından sıkılan, isyanlarından bîzâr olan kalbi kırıkların feryadıdır. Burada en çok dikkati çeken ifade, günahlarının affını talep eden insanların "ebrar"dan olabilme istekleridir. *Ebrar*, Allah'a ulaşma adına zirvelere namzet kişilere verilen isimdir. Bunun bir adım ötesinde "mukarrabîn" yer alır. *Mukarrabîn* ise, maiyyet-i ilâhiyeye ulaşmış haslar demektir. Bu çerçevede Nebi mukarrabînden ise –ki öyledir– ashabı da ebrardır. Bunlar arasında umum-husus farkı vardır. Ayrıca ebrar adına hasenât sayılan nice şeyler, mukarrabîn için günahtır. Günaha batmış-çıkmış insanların mukarrabînden olmaları zor –imkânsız değil– olduğu için, bunlar "ebrar"dan olmayı arzu etmişlerdir.

Devam ediyor âyet: رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ *"Rabbimiz! Bize peygamberlerin vasıtasıyla vaadettiklerini de ikram et ve kıyamet gününde bizi rezil ü rüsvay etme. Şüphesiz Sen vaadinden asla caymazsın."*[34]

Evet, kudsî hadiste de ifade edildiği gibi *"Allah"* diyene *"Lebbeyk kulum!"* diyen, yürüyerek gelene koşarak giden Hâlık-ı Zü'l-Celâl'in, bu feryatları karşılıksız bırakması düşünülemez.[35] İşte O'dur ki, kendine samimî bir şekilde yönelen bu kullarına şöyle cevap veriyor: *"Ben erkek olsun, kadın olsun –ki hep birbirinizdensiniz– içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım. Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, Benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler; andolsun, Ben de onların kötülüklerini örtecek ve onları altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacağım."*[36]

Bu son âyet-i kerimede dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da, yapılan tevbelere cevab-ı savabın verilmesi değildir. Belki bu cevab-ı savap arasında, insanlara yapmaları gereken davranışların tekrar hatırlatılmasıdır. Bunlar, Allah yolunda mücadele ve mücahede, yine bu uğurda, gerekirse hicret, mukatele vb. şeylerdir.

Evet, bir taraftan tevbe ve inâbe yapan gönüller okşanıyor, onların duaları kabul ediliyor ve hüsnüzanları karşılıksız bırakılmıyor, diğer taraftan vazifeleri hatırlatılarak sırat-ı müstakîme davet ediliyorlar. Böylece günahkâr olup ümitsizlik içinde ya cemiyet tarafından tecrit edilen ya da bizzat kendisini cemiyetten tecerrüt edip uzlete çekilen "Battı balık yan gider." felsefesine göre kendilerini salma durumunda olanlar, Kur'ân'ın bu ifadeleri ile yeniden hayat buluyor, yeis bataklığı içinde boğulmaktan kurtuluyor ve tekrar bir durum değerlendirmesi yapıp, topluma faydalı birer fert hâline geliyorlar.

1 Hicr sûresi, 15/22.

2 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 14/20.

3 Bakara sûresi, 2/22.

4 Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 2/95.

5 ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* 1/125.

6 Bkz.: Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm* 1/61.

7 Haşir sûresi, 59/10.

8 Bkz.: el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* 4/98.

9 Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 2/214, 25/141, 28/251; Aliyyülkârî, *Mirkâtü'l-mefâtîh* 10/410.

10 Zâriyât sûresi, 51/21.

11 Bakara sûresi, 2/8-13.

12 Bkz.: Buhârî, *büyû'* 67, *mükâteb* 2; Müslim, *ıtk* 6-8.

13 Bakara sûresi, 2/17.

14 Bakara sûresi, 2/19.

15 Bakara sûresi, 2/21.

16 Âl-i İmrân sûresi, 3/14.

17 Âl-i İmrân sûresi, 3/15.

18 Âl-i İmrân sûresi, 3/15.

19 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.9 (İkinci Lem'a, Birinci Nükte).

20 Rûm sûresi, 30/19.

21 Nisâ sûresi, 4/31.

22 Birbiri ardınca gelen terkipler veya terkiplerin birbirini takip etmesi demek olan bu tabir, ifadenin içinde onun gerektirdiği veya hatırlattığı diğer hususları da birer işaret, ima veya remizle içice anarak zikretmek demektir.

23 Nisâ sûresi, 4/31.

24 Bürûc sûresi, 85/10.

25 Nisâ sûresi, 4/64.

26 Bkz.: Nisâ sûresi, 4/80.

27 Yûsuf sûresi, 12/86.

28 Bakara sûresi, 2/153.

29 Bakara sûresi, 2/154.

30 Âl-i İmrân sûresi, 3/169.

31 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/361; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.317.

32 Muvatta, *cihâd* 49; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/562-563.

33 Âl-i İmrân sûresi, 3/193.

34 Âl-i İmrân sûresi, 3/194.

35 Bkz.: Buhârî, *tevhîd* 15, 50; Müslim, *tevbe* 1, *zikr* 1, 20-22.

36 Âl-i İmrân sûresi, 3/195.

# ALTINCI BÖLÜM
# KUR'ÂN'DA GAYBÎ HABERLER

## KUR'ÂN'DA GAYBÎ HABERLER

### A. Kur'ân'da Gaybî Haberler Tabiri

Kur'ân 14 asır evvel yaşamış bir topluma nazil olmuştu. Getirdiği esasları, vaz'ettiği prensipleri, dünya ve ahirete dair hakikatleri, içtimaî, ferdî ve ruhî disiplinleri, ibadet, itikat ve ahlâk felsefeleri, nazil olduğu toplumun büyük ölçüde yabancısı bulunduğu hususlardı. Evet, Kur'ân'ın tavsiye ettiği bu yeni disiplinlerin hemen hepsi çok farklı şeylerdi. O, bu dünyayı ebedî bir hayata bağlayıp onun mezrası kılıyor, o gün revaçta olan asabî unsurları, kabile ve kavim taassuplarını kökünden yıkıyor, onların yerine yepyeni içtimaî esaslar vaz'ediyor ve farklı şekillerde ferdî hayattan içtimaî hayata kadar sirayet etmiş olan putperestliğe ciddî darbeler vuruyordu; vuruyor ve ruhlarda kökleşmiş, düşüncelere yerleşmiş, hatta derinleştikçe derinleşmiş olan ne kadar cahilî telakki varsa hepsini yerle bir ediyordu! Kur'ân o günkü insanların bilmedikleri, duymadıkları âlemlerden bahsediyor, geçmişteki tarihin kaydetmediği yüzlerce hâdise ve şahsiyetten tablolar sunuyor; geleceğe ait baş döndürücü gaybî pencereler açıyor ve bütün bunlarla her alandaki müddeilere meydan okuyordu. Dahası, onların ruhlarının en gizli derinliklerinde depreşen fikir ve düşünceleri, niyet ve planları ortaya çıkarıyor ve onları, hisleri, heyecanları, kalb atışları, nefes alışlarıyla adım adım takip ediyordu.

İşte böyle bir kitap karşısında, o günkü muhatapların bütün düşünceleri altüst olmuş, dünyaları ve ufukları değişmiş ve bu yeni ufuklardan başka başka âlemlere menfezler açılmıştı. Dolayısıyla da, onu duyanların ona teslim olmaktan başka çareleri yoktu; onlar da öyle yaptılar. Kur'ân ceste ceste nazil olurken, onlar da onu ruhlarına sindirmeye çalıştılar. İtiyat ve alışkanlıklarını terk ettiler.. ruhlarında Kur'ân'a ait farklı itiyatlar kökleşmeye başladı ve zamanla onun mesajlarına göre düşünmeye, onun gibi konuşmaya ve onunla değişik bir heyecan duymaya alıştılar. Bütün bunlar 23 sene gibi kısa bir zamanda olmuştu. İşte Kur'ân'ın mucize oluş yanlarından biri de buydu.

Oysa içtimaî ve ferdî hayatı disipline eden, düzenleyen kanunlar, ilk defa

ortaya atıldıklarında bin türlü garabetle mukabele görürler/görmüşlerdir. Toplumun önceki ruhî yapısı, kültürü, imanı ve âdetleri hâdiselerin göbeğinde asırlarca pişerek gelişmiş ve yerleşmiş itiyatlar çok defa bu kanunlarla çatışır, hatta çoğu kere onları işe yaramaz hâle getirir. Zira yeni kanunlara muhatap olan o günkü fertlerin heyecan ve hisleri, tavır ve telakkileri, dünyaya ve hayata bakışları böyle bir toplum içinde teşekkül etmiştir. Bu itibarla da tepeden inme kanunların müeyyide gücü fazla müessir olamaz ve yeni şeyler o topluma uzun süre benimsetilemezler; zira her şeyden evvel o toplumun kalben onları kabullenmesi şarttır. Onların ruhlarına ve gönül dünyalarına girilmediği takdirde içtimaî şuur bir gün mutlaka bu tepeden inme kuralları, kanunları geriye kusuverir. Bir de kanun koyucular, o memleket ve cemiyet içinde yetişmemişlerse, işte o zaman işler bütün bütün sarpa sarar ve kanunlar ile, yaşanan hayat arasında asla bir mutabakat ve muvafakat sağlanamaz.

Evet işte size belli boşlukları olan kanun ve mevzuatın nihaî akıbetleri!.. Tarihin şehadetiyle, yıkılan medeniyetler, kırılan dökülen toplum ve cemiyetler, nihayette hepsi böyle bir zıtlaşmanın kurbanlarıdırlar. Milletleri idare edenler, değişik toplum ve kitleleri yönlendirenler, onlara yeni bir aşk, heyecan ve iman aşılamaya çalışanlar, onların ruhlarına ve gönüllerine giremedikleri, duygu ve düşüncelerini, his ve heyecanlarını hesaba katmadıkları sürece hiçbir zaman, güçlü, sağlam ve sarsılmaz bir medeniyet ve bir millet vücuda getirememişlerdir, getiremezler de.

Ne var ki bu kurallar ve disiplinler Allah'a imanla yoğrulursa ferde de cemiyete de daha bir müessir olacaktır. Çünkü insanı yaratan Allah (celle celâluhu), onu sesi-soluğu, demi-damarıyla çok iyi bilmektedir. Fıtratında mündemiç bulunan bütün cihazatı yerleştiren O'dur. Nasıl yaşarlar, nasıl bir araya gelip içtimaî münasebet kurarlar, hangi kural ve disiplinlerle hayatlarını daha rahat ve daha huzurlu geçirirler, bütün bunların hepsini en iyi bilen O'dur. Dolayısıyla da insanlık, bu ilâhîlikten kaynaklanan disiplinleri pratik hayata taşıyabildiği ölçüde kendini bütünüyle daha rahat ve daha güvenilir hissedecektir; hissedecek ve görecektir ki, Kur'ân onun bütün his ve heyecanlarına, bütün ruhî ve içtimaî alâkalarına, bütün ibadet ü taatlerine en ince teferruatına kadar vakıftır ve içten içe onu şekillendirmektedir. Bu yüzden Kur'ân, ilk nazil olduğu andan vahyin kesildiği güne kadar, birkaç düzine mütemerridin itirazı dışında, herhangi bir nefret ya da tepki ile karşılaşmamıştır. Zira o kendisine kulak veren her insanın ruhuna girmiş ve

onun gönlünü âdeta fethetmiştir. Teslim olmayan veya temerrüt gösteren ruhları da hiç olmazsa büyülemiş, onların da seslerini, soluklarını kesmiştir.

Bu cümleden olarak, Kur'ân'daki gaybî haberler, beşer idrak ve ihsas ufkunun çok üstündedir. O, geçmişe ait haberleri, tarih öncesi yaşamış toplulukları bazen en ince özellikleriyle ele alır, onları öyle bir resmeder ki, beşerin ne ilmen ne de aklen onları o şekilde tafsilatıyla bilmesine imkân yoktur. Aynı zamanda o, gelecekle alâkalı da aynı şekilde ihbar ve işaretlerde bulunur ki pek çoğu daha sonra aynıyla görülmüştür. Sanki o, geçmiş zamanı, gelecekle bir çizgi, bir nokta hâlinde ve sinema şeridi gibi insanın nazarına arz etmektedir. Bunları ileride misalleriyle izah etmeye çalışacağız. Ancak, önce birkaç hususa dikkat çekmekte fayda mülâhaza ediyoruz:

a.Kur'ân'ın verdiği bir kısım misallerde de görüleceği gibi, gaybî haberler onda öyle sarih ifade edilir ki, en âmî akıllar dahi ondan Kur'ân'ın maksadını anlayabilir ve yeni yeni tefekkür, bilgi ufuklarına açılabilirler.

b.Kur'ân, sarih ihbârâtının yanında, bazen de, bir kısım kinayeler ile gayba ait işaretlerde bulunur. Bunları elbette herkes anlayamaz. Onda bu kabîl ifadeler, hususî bir takım işaretlerle, rumuzlarla sunulmuştur ki, bunu da ancak ihtisas sahipleri anlayabilir.

c.Kur'ân'da, tarihin kaydetmediği kavim ve cemaatlerden bahsedilir ki, muhatapların onları bilmesi mümkün olmadığından, bu kıssa ve hikâyeler de gayb nevinden sayılmaktadır. Kadim Roma, Çin, Babil veya firavunların yaşadığı medeniyetlere ait yazılı ya da sözlü tarihe girmemiş bir kısım haberler bu cümledendir. Zira biz, en azından iki-üç bin yıllık tarihi malumata sahip bulunuyoruz. Oysaki Kur'ân ümmî bir toplum içinde nazil olduğundan, onlar için tarihin şöyle böyle kenarında köşesinde kalan hâdiseler de, bir mânâda gaybî sayılırlar.

d.Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın ihbârâtının pek çoğu istikbale aittir. Bunu biraz açmak yararlı olacaktır. Geçmişe ait haberlere, insanlar farklı mülâhazalarla itirazlarda bulunabilirler. Hâle ait haberler ise mucize ya da harikulâde sayılmazlar. Ancak istikbale ait ihbârât ve işaretler zamanı geldiğinde vâki olur ki artık onda herhangi bir itiraza mahal kalmaz.. ve işte bu kabîl haberlerde her zaman bir meydan okuma söz konusudur. Dolayısıyla bu kabîl haberler beşerin daha fazla dikkatini celbeder ve haber kaynağı da daha fazla itibar görür.

Yeri gelmişken, tarihî bir gerçeğe temas etmek istiyorum. Materyalist

felsefenin kurucularından ve önemli köşe taşlarından sayılan Marks, sistemini kurarken bir kehanette bulunmuştu. Bu kehanete göre Marksizm ilk defa İngiltere'de uygulanacaktır. Çünkü onun felsefesinin ruhu bunu gerektiriyordu. Ve o sistemini, daha ziyade kapitalist felsefenin iflasına bağlıyordu. Böylece bu maddeci ve materyalist akım, iflasın eşiğinde olan kapitalizmden sonra –onun kehanetine göre– kaçınılmaz olmalıydı.

İhtimal, Marks'ın düşüncesi şuydu: Avrupa, ortaçağdan bu yana sosyal sınıfların çatıştığı dengesiz bir yapı arz ediyordu ve sınıflar mücadelesi de kıyasıya sürüyordu ki, işte bu sınıflar mücadelesi İngiltere'de sosyalizm ve komünizmle son bulacaktı. Bu da insanların iradelerine bağlı olmayıp, kaçınılmaz tabiî bir kanun gibi sayılabilirdi. Ne var ki, bu kehanet tutmadı. Elli yıl sonra bu maddeci sistem, hiç tahmin edilmeyen bir coğrafyada, yani Rusya'da gerçekleşti. Böylece sistem, daha baştan yara aldı ve ciddî bir yanlış üzerine kurulduğu ortaya çıkıverdi.

Şüphesiz, onun bu konudaki düşünceleri bir tahmin ve iddiadan ibaretti ve üzerinden yetmiş yıl geçmeden de fiyasko ile neticelenecekti. Neticelenecekti ama milyonlarca genç bu tahmin ve yalan uğrunda kan dökecek, zulüm irtikâp edecekti ki, bugün dahi insanlık o zorba sistemin bazı yerlerdeki bakiyeleriyle hâlâ inim inim inlemekte. İşte dünyanın dört bir yanında onları takip eden sathî düşüncelerin bin türlü yolsuzluk, rüşvet ve uğursuzlukları ve işte onlar!..

Evet, bir kısım hâdiseler yakın takibe alındığında, yakın geleceğe ait tahminler yapılabilir. Havanın bulutlanması, şimşeklerin çakması yağmurun geleceğine birer emaredir. Dolayısıyla bunları bilmek ya da söylemek gayb sayılmamaktadır. Ancak, öyle hâdiseler vardır ki, haber verme esnasında, onlar adına ne bir tahmin yapmak, ne de o hâdiselerin cereyan şeklini takip etmek mümkündür. Zira ortada herhangi bir emare olmadığı gibi, tam aksine verilen haberi yalanlayacak şekilde bir kısım hâdiseler söz konusudur. İşte Kur'ân'ın haber verdiği hususlar bu türdendir.

e.Konuyla alâkalı misalleri seçerken birkaç misal maziden, birkaç misal de istikbalden seçerek zamanın iki parçasını birbiriyle kıyaslamak istedik. Bunu yaparken de sadece, Kur'ân'ın mucizevî yönüne temasla ele aldığımız konuyu tasdik ettirecek kadarına işarette bulunduk. Yoksa bu önemli mevzuun başlı başına işlenmesi daha uygundu. Önce de ifade ettiğimiz gibi, bu tahlilde temel hedefimiz 20. asrın Müslümanını yeniden Kur'ân'a tevcih etmek ve dikkatleri Kur'ân'ın mucize bir kelâm oluşu üzerinde yoğunlaştırmaktır. Zira gönüller

yeniden ona dönmedikçe, zihinler onunla meşbû ve meşgul hâle gelmedikçe, topyekün insanlığın kurtuluşa ermesi, –bizim inancımıza göre– mümkün değildir.

## B. Geçmişe Ait Haberler

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, yer yer o güne kadar beşer tarihinde haklarında herhangi bir malumat bulunmayan geçmiş kavim ve toplumlardan söz eder ki, Arap edip ve tarihçilerinin yazmış oldukları eserler ele alınıp incelendiğinde, Kur'ân-ı Kerim'in konu edindiği meselelere dair herhangi bir bilginin bulunmadığı görülür.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), ümmî bir muhitte neş'et etmiş bulunmasına ve bir ümmî olmasına rağmen Tevrat ve İncil'den, âdeta bu kitapları tefsir ve şerhleriyle biliyormuşçasına, yerinde tesis, yerinde tavzih ve yerinde de tashih mahiyetinde ifadelerde bulunur. Evet, Nebiler Serveri bir hakem gibi, onların kendi aralarında ittifak ettikleri meseleleri tasdik etmiş, ihtiyaç duyulan yeni meseleleri tesis buyurmuş ve ihtilaflı meselelerde de çözüm alternatifleri sunmuştur. Meselâ, bazıları Hz. Mesih'e –hâşâ– "nesepsiz" diyor ve ellerindeki bazı kaynakların da bunu doğruladığını iddia ediyorlardı. Onların ihtilafa düştükleri bu noktada Allah Resûlü, evvelâ Hz. Mesih'in "Allah'ın elçisi" olduğunu bildirerek, bir taraftan Hz. Mesih'in "nesepsiz" olduğu iddialarını, diğer taraftan da ona "ilâhlık" nisbetinde bulunanları reddediyordu.

Bunun gibi, bazı israiliyat tamamen bir hidayet kaynağı olarak gönderilen peygamberler hakkında birçok safsata ve iftiralar ihtiva ediyordu. Bu konuda da Kur'ân-ı Kerim, bütün peygamberleri şanlarına muvafık bir edeple ele aldı ve her birinin, insanlığın maddî ve mânevî terakkisi adına birer yanıltmaz rehber olduklarını ortaya koydu. Okuma-yazma bilmeyen İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem), Kur'ân-ı Kerim'in o enfes üslûbuyla bu hakikatleri haykırması, onun kaynağının ne kadar duru ve doğru olduğunu göstermektedir. Evet, Resûl-i Ekrem, ümmî bir peygamber olduğu, ömründe sadece iki defa ticaret kervanıyla Şam'a gittiği ve bunun dışında başka bir bölge bilmediği hâlde, bütün Kütüb-i Mukaddese önünde duruyormuşçasına geçmişten bahsetmesi ve bir hakem gibi İsrailoğulları'nın arasında zuhur eden ihtilaflara nübüvvetin o büyülü senteziyle yaklaşıp âdilâne çözümler getirmesi olağanüstü bir hâdisedir.

Daha önceki bahislerde geçmiş kavimlere ait teferruatlı bilgiler verildiğinden dolayı burada onların tekrarına girmeden, sadece küçük bir-iki misalle iktifa edeceğiz:

Kur'ân-ı Kerim'de yer yer Âd ve Semud gibi pek çok geçmiş kavimden bahsedilmektedir. Hâlbuki Avrupa'da arkeoloji ve ilm-i tarih intişar edeceği âna kadar bu kavimlerden bahseden tek bir insan yoktu. Kozmoğrafya, coğrafya ve aynı zamanda astronomi uzmanı olan insanların yazmış oldukları eserlerin ufak-tefek telaffuz farklılıklarıyla, çok önceleri Kur'ân'ın haklarında çeşitli bilgiler verdiği Âd, Semud ve İrem birbirlerine çok yakındır. Evet Kur'ân-ı Kerim, asırlar asırlar öncesi, *"Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; direkleri (yüksek binaları) olan, ülkelerde benzeri yaratılmamış İrem şehrine; o vadi vadi kayaları yontan Semud kavmine; kazıklar (çadırlar, ordular) sahibi Firavun'a! Ki onların hepsi kendi ülkelerinde azgınlık ettiler. Oralarda kötülüğü çoğalttılar. Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kırbacını indirdi ha indirdi. Çünkü Rabbin (her an her şeyi ve herkesi) gözetlemededir."*[1] âyetleri bu konuda ne kadar mânidardır.

Kur'ân-ı Kerim'in bu tür âyetlerini okuyan o dönemin Avrupalı yazar ve bilim adamları, "Kur'ân, Âd ve Semud adında şimdiye kadar duyup bilmediğimiz kavimlerden söz ediyor. Bizim, yazının keşfinden bu yana, böyle toplumların yaşadığına dair en ufak bir malumatımız yok. Bu itibarla Kur'ân, ihtimal, hayalî şeylerden bahsediyor." diyerek ona itiraz etmişlerdi. Ancak aynı insanlar, Avrupa'da ilmî tarihler intişar edince, Kur'ân'ın böylesi gaybî ihbârâtına karşı hayret ve dehşet içinde kalmışlardı. Hayret içinde kalmışlardı; zira onların Kur'ân'ın asırlar öncesinden, haklarında bilgiler verdiği bu toplumlara dair malumat elde edebilmeleri için, arkeoloji ve antropoloji gibi.. ilimlerin teyidine ihtiyaç vardı. Nitekim daha sonradan yapılan araştırma ve arkeolojik kazılar neticesinde tarih, bir kere daha Kur'ân'ı doğrulamış ve onun ilâhî bir kelâm olduğunu tasdik etmişti...

Kur'ân-ı Kerim, geçmiş kavimleri, sanki bizzat içlerinde bulunmuş gibi onların, ruh, his ve heyecanlarını, niyet ve itikatlarını tahlîlî bir tasvirle sunuyordu ki, Kur'ân'ın âyetlerine bakıldığında o kavimler, en hususi yanlarıyla âdeta insanın gözünün önünde canlanır gibi olur. O kadar ki, onun o baş döndürücü ifadeleriyle İrem bağ ve bahçeleri anlatılırken,[2] insan, kendini bütün letafet ve ihtişamıyla o güzellikler meşherinde tenezzühe çıktığını sanır.

Biraz önce zikredilen âyet-i kerimelerde Kur'ân-ı Kerim, Firavun'dan da bahsetmektedir. Gerçi tarih kitaplarında Firavun hakkında değişik bilgiler yer almaktadır; bu mânâda da Kur'ân'ın ondan bahsetmesi belki mucizevî bir haber sayılmayabilir. Ama Kur'ân-ı Kerim'in hâdiseleri özet olarak ele alması, en karakteristik durumları en vurucu bir üslupla takdim etmesi ve vak'aları o günün heyecan ve pratiğiyle işleyip sunması, gerçekten mucize çapında bir sunuştur. Ne var ki müsteşrikler ve bizim dünyamızda onları takip ve taklit eden bazı kimseler, Kur'ân'ın gerçeklerine gözlerini kapamış ve bu önemli hususları hep görmezlikten gelmişlerdir.

Kur'ân, *"Biz, İsrailoğullarını denizden geçirdik. Ama Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti. Nihayet (denizde) boğulma hâline gelince, (Firavun:) 'Gerçekten İsrailoğullarının inandığı İlâh'tan başka İlâh olmadığına ben de iman ettim. Ben de Müslümanlardanım!' dedi. Şimdi mi (iman ettin)! Hâlbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun. (Ey Firavun!) Senden sonra geleceklere ibret olman için, bugün senin cesedini (cansız olarak) kurtaracağız. İşte insanlardan birçoğu hakikaten bizim âyetlerimizden gafildirler."*[3] âyetleriyle Firavun'un boğulduğunu ifade etmesine karşılık bir kısım müsteşrikler, "Hayır, Firavun boğulmamıştır, onun cesedi öldükten sonra mumyalanmış ve günümüze kadar bu şekilde gelmiştir." diyorlardı. Oysaki Kur'ân-ı Kerim, onun cesedini gelecek nesillere ibretle seyrettirmek üzere korunacağını anlatmakta idi. Ve nihayet gün gelip araştırmalar neticesinde Firavun'un cesedi, âyet-i kerimede ifade buyrulduğu gibi, mumyalanmadığı hâlde çürümemiş olarak ortaya çıkınca, Kur'ân'ın bu gaybî ihbârâtı karşısında herkes hayretler içinde kaldı ve inatları vicdanlarına yenik düştü.

Bazı Avrupalılar, Hz. Nuh tufanı ile ilgili âyetlere de hücum ediyorlardı. Neden sonra, bir kısım araştırmalar ile gerçekten bir zamanlar dünyayı tamamen veya kısmen korkunç bir tufanın bastığı hakikatini öğrendiler. Hatta bu araştırmalar neticesinde ulaştıkları belgeler, bu mevzuda onlarda o kadar ciddî kanaat hâsıl etti ki, onlar, Hz. Nuh'un gemisinden bir kalıntı bulabilmek için üst üste Cûdi Dağı'nda araştırmalar yaptılar. Oysaki Kur'ân-ı Kerim, çok erken bir dönemde, bu vak'ayı hem de kafalarda zerre kadar bir tereddüt ve şüpheye mahal bırakmayacak kat'iyette ve en ince teferruatıyla arz ediyordu.[4] Ne var ki, onların Kur'ân'ı anlamaları ve gerçeği kabul etmeleri için asırların geçmesi

gerekiyordu.

Kur'ân, bu konuyla alâkalı misalleri arz ettikten ve geçmiş kavimlere bir kısım göndermelerde bulunduktan sonra şöyle buyurur: *"(Ey Muhammed!) İşte bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin..."*[5]

Evet, Kur'ân'ın da ifade ettiği gibi, bu haberleri gerek Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), gerekse kavminin bilmesine imkân yoktu. Zira Ceziretü'l-Arap'da bunlardan bahseden olmadığı gibi, ne tarih kitaplarında ne de Arap şiirlerinde bu haberlere ait en ufak bir malumat bulunmuyordu. Zaman, aydınlatıcı tayflarını gönderdi ve kendi yorumlarını ortaya koydu ve Kur'ân insanlığın idrak ufkunda yeniden bir kere daha tulû' etti.

## C. Kur'ân'da İstikbale Ait Haberler

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın istikbale ait verdiği haberler, geçmişe dair olan beyanlarından daha farklı ve daha düşündürücüdür. Çünkü bir hâdisenin zuhurundan önce haber verilmesi, insanın idrak ufkunu aşan bir iştir. Evet, ortada herhangi bir emare yok iken, gelecekte zuhur edecek bir hâdisenin, meydana gelmeden önce haber verilmesi, hem büyük bir iddia hem de büyük bir meydan okumadır. Bu açıdan da Kur'ân-ı Kerim, bir mânâda bu kabîl mucizevî ihbârâtıyla hem o günkü inkârcılara hem de daha sonraki dönemlerin araştırmacılarına meydan okumaktadır. İsterseniz şimdi de bu konuyla alâkalı bir-iki misal arz etmeye çalışalım:

*"Ey Resûl! Rabbinden Sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğunu hidayete iletmez. (Sana karşı onlara fırsat vermez)"*[6]

Bu ilâhî beyan, Allah Resûlü'ne insanların eliyle bir zarar verilemeyeceği hakikatini gaybî bir surette haber vermektedir. Efendimiz, bütün insanlığı kuşatan evrensel bir dava ile ortaya çıkmıştı. Elbette böylesine büyük bir dava, bir kısım münkir ve müşrikler tarafından tepki ile karşılanacaktı, karşılandı da. Evet, pek çok münkir ve müşrik, bu mukaddes davanın karşısına dikilip, onun gelişip yayılmasına fırsat vermeme kararında idiler. Nitekim İslâm, Mekke toplumu içinde intişar etmeye başlayınca, Mekke müşrikleri her türlü mücadele yolunu deneyerek İslâm'ı ve Müslümanları âdeta abluka altına aldılar.

Muvaffak olamayacaklarını anlayınca da, doğrudan dava sahibi olan Nebiler Serveri'ni ortadan kaldırmaya karar verdiler.

Ancak Allah (celle celâluhu), onların bu gizli planlarını Resûlü'ne bildirerek, yukarıda zikredilen âyet-i kerime ile her ne suretle olursa olsun O'nu koruyacağını ve müşriklerin O'na herhangi bir şekilde zarar veremeyeceklerini haber verdi. Zira İnsanlığın İftihar Tablosu'nun davası, bütün insanlığın ebedî felâh ve saadetiyle alâkalı davalarüstü bir davaydı. Bu davanın temsilcisi ise, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) idi. Beşer, ancak O'nun rehberliğinde arzu ettiği saadete kavuşabilecekti ki, O'nun hayatına hâtime çekildiğinde her şeyin yeniden bir kere daha karanlıklara gömülmesi mukadderdi.

İşte, mevcudiyetiyle kâinatın mevcudiyeti arasında böylesine bir irtibat bulunan Zât'ın hayatı, bu âyetin bişareti çerçevesinde bizzat Cenâb-ı Hak tarafından teminat altına alınıyordu. O Hidayet Güneşi, sokak sokak, ev ev dolaşacak ve insanları hidayete, aydınlığa davet edecekti. Bu da, O'nun her zaman tehlikeye maruz kalması demekti. Zaten yer yer O'nun mübarek yüzüne tükürenler, başına taş-toprak saçanlar da eksik değildi. Ayrıca, bir yerde O'nu tek başına istirahat hâlinde görseler, hemen etrafını kuşatarak öldürmeye yelteniyor ve O'na karşı hep komplo peşinde koşuyorlardı.

Bilhassa Bedir, Uhud ve Hendek gibi vak'alarda açıktan açığa O'nun hayatına kastederek O'nu ortadan kaldırmak istemişlerdi. O ise, bütün bunlar karşısında Rabbisine karşı öylesine ciddî bir emniyet ve derin bir itimat içinde idi ki, kâfirler O'nun bu insanüstü tevekkül ve cesareti karşısında hep hayrete düşüyorlardı. Çünkü O biliyordu ki, Allah, *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğunu emellerine ulaştırmaz."*[7] buyurarak, O'nu koruma altına almıştı.

Evet, Efendimiz'i, bir güneş gibi insanlığı aydınlatmak için gönderen Allah, düşmanlarının ellerinden ve onların kötü emellerinden O'nu korumuş ve O'nun için kurulan tuzakları her zaman boşa çıkarmıştı.

Aslında, *"Hatırla ki, kâfirler seni tutup derdest etmek, öldürmek, yahut seni (yurdundan) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar (sana) tuzak kurarlarken, Allah da (onların) tuzaklarını hep boşa çıkarıyordu. Evet Allah tuzak kuranların (tuzaklarını onların boynuna dolayanların) en*

*hayırlısıdır."*[8] Keza; Kur'ân-ı Kerim'deki, *"Onlar bir (kısım) tuzak(lar) kuruyorlar; Biz de onları başlarına dolayarak mukabelede bulunuyoruz."*[9] âyetleri de bu istikamette nazil olmuş değişik bişaret soluklarıydı.

Ayrıca, *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, (sana kötülük yapma konusunda) kâfirlere yol vermez."*[10] âyeti çerçevesinde, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizzat Cenâb-ı Hak tarafından muhafaza edilmesiyle alâkalı açık-kapalı âyetlerin yanında, hadis kaynaklarımızda, henüz yukarıda zikredilen âyet-i kerime nazil olmadığı bir dönemde cereyan eden şöyle bir hâdise nakledilmektedir:

Medine'ye hicretin 2. senesiydi. Allah Resûlü bir gece sabaha kadar ciddî bir heyecan içinde hiç uyuyamamıştı.. sürekli sağa dönüyor, sola dönüyor ve bir türlü kendisini uyku tutmuyordu. Hz. Aişe Validemiz o geceyi şöyle anlatır: O'na, *"Yâ Resûlallah! Çok heyecanlanıyorsun!"* dedim. Bunun üzerine Efendimiz, *"Keşke salih bir insan olsaydı da beni korusaydı, ben de biraz uyusaydım!"* buyurdular. Zira hemen her zaman Medine gayr-i müslimleri, kendisine değişik tuzaklar kurma azmindeydiler. Efendimiz sözünü henüz bitirmemişti ki, bir kılıç şakırtısı duyuldu. Nebiler Serveri, *"Kim o?"* diye seslendi. Gelen kişi, *"Ben Sa'd İbn Ebî Vakkas yâ Resûlallah"* dedi. Allah Resûlü'nün, *"Ne arıyorsun burada?"* sorusu üzerine de Sa'd: "*Sana bir kötülük yapabileceklerini düşündüm ve sabaha kadar perdedarın olayım diye geldim."*[11] deyiverdi.

Belli bir süre sonra *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan (gelecek şerlerden) koruyacaktır. Doğrusu Allah, bu konuda kâfirler topluluğuna yol vermez."*[12] âyeti nazil olunca, o ashabını toplayarak onlara şöyle buyurdu: *"Ey cemaat! Ayrılın artık. Allah bundan sonra beni koruyacaktır. Sizin beklemenize gerek kalmadı."*[13] buyurdu. Dediği gibi de oldu; Allah Resûlü bu ilâhî koruma ve teminat altında, rahat yatağında Allah'a yürüdü de kimsenin O'na kötülük yapmasına fırsat verilmedi.

İşte Kur'ân, yaklaşık vefatından on sene önce, gaybî bir tarzda böyle bir haber vererek, Hz. Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) herhangi bir

menhus elin dokunamayacağını ilan etmişti.. ve Efendimiz, bundan sonra yüzlerce badireyle karşılaşmış, nice savaşlara iştirak etmiş, muharebe meydanlarında ölümle burun buruna gelmişti ama bu ilâhî koruma kendini her yerde gösterivermişti..

Meselâ, bir keresinde Efendimiz, bir ağacın altında istirahat etmekte iken, Gavres isminde bir kâfir, O'nun uykuda bulunuşunu fırsat bilerek, ağacın dalında asılı olan kılıcını alıp müstehzi bir tavır ile "Şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?" demişti; buna karşılık Allah Resûlü fevkalâde bir temkin içinde ve Rabbinden emin bir şekilde *"Allah!"* diye haykırmıştı ki, O'nun bu gürleyişi kâfirin âdeta ödünü koparmış ve kılıç elinden düşerek olduğu yerde kalakalmıştı. Bu sefer de kılıcı Allah Resûlü eline almış ve *"Ya şimdi seni kim kurtaracak?"* deyivermişti. Adam, sıtmalı bir insan gibi titreme içinde idi ki, Allah Resûlü'nün sesini duyanlar oraya geldiler ve gördükleri manzara karşısında hayrete düştüler. Daha sonra olup bitenleri öğrenince de, Allah'a karşı iman ve itimatları bir kat daha arttı. Gavres de, Hz. Emin'e güven sözü verdi ve oradan ayrıldı.[14]

Keza, Huneyn muharebesinin başında İslâm ordusunda bir dağılma baş göstermişti. Öyle ki, bütün sahabe âdeta bir çözülme yaşıyordu. Neticenin yenilgi ve mağlubiyet olduğu hemen herkesçe bir kanaat hâline gelmişti. Şöyle ki, savaşın çok şiddetlendiği bu hengâmede, sahabeden ensar ve muhacirîn gençleri, ok atmada mahir olan müşrik Hevâzin ve Benî Nasr'ın okçuları karşısında fazla dayanamamışlardı. Derken, baştaki ikbal birdenbire âdeta idbara dönmüştü. Herkes geriye çekiliyordu. Etrafı düşmanla sarılı olan bir insan vardı, O da Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) idi.

İşte tam bu esnada beklenmedik bir hâdise olmuş ve Nebiler Serveri Hz. Abbas'ın tutmaya çalıştığı mübarek bineğinin üzerinde, düşman saflarına doğru atılarak, o gür ve mehabet dolu sesiyle şöyle haykırmıştı: *"Ben Allah'ın resûlüyüm, bunda yalan yok! Ben Abdulmuttalip'in torunuyum, bunda da yalan yok!"*[15] Allah Resûlü'nün –hâşâ– düşmandan kaçması söz konusu değildi. O'nun ceddi Abdulmuttalip de Ebrehe karşısında kaçmamış ve ciddî bir metanet göstermişti. Allah Resûlü'nde ise öyle bir metanet, mehabet ve cesaret vardı ki, yanına gelenler, O'nun manyetik alanına girince âdeta büyülenirlerdi. Hatta ona sığınanlar da kendilerini güvende hissederlerdi. Evet, onlar "En emniyetli yer O'nun arkasıdır." deyip onun yanında toparlanırlardı;

zira Allah (celle celâluhu), *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, (sana karşı) kâfirler topluluğuna yol vermez."*[16] ferman-ı kudsîsiyle O'nu hep görüp gözetiyordu.

Nitekim Nebiler Serveri'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) damadı Hz. Ali gibi bir haydar-ı kerrar ve şah-ı merdân bir gün şöyle diyecektir: *"Biz savaşta sıkıştığımız zaman cesaret almak için Resûl-i Ekrem'in arkasında toplanırdık."*[17] İşte böyle bir toparlanma, Huneyn'in en kritik anında İslâm ordusunun zaferiyle sonuçlanmaya vesile olmuş ve neticede bu mâkus tâli' yenilerek idbar yeniden ikbale dönmüştür.

Buraya kadar zikredilen misallerden de anlaşıldığına göre, Kur'ân, hicretin ikinci yılında nazil olan *"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğunu hidayete iletmez."*[18] âyetiyle tam on sene önceden gaybî olarak Efendimiz'in masuniyetine ait bir vak'ayı dile getirerek, geçen bu süre zarfındaki hâdiseler de onun verdiği bu gaybî ihbarın doğruluğunu tasdik etmiştir. Öyle ki, hiçbir himayenin olmadığı ve düşmanların da her yanı çepeçevre sardığı bir dönemde Kur'ân'ın verdiği bu haber doğru çıkmış ve Nebiler Serveri kendi yatağında emniyet içinde ruhunu Allah'a teslim etmiştir.

Konuyla alâkalı farklı bir örnek daha vermek istiyorum: Kamer sûresindeki, *"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır."*[19] âyetiyle, Müslümanların gelecekte düşmanlarına karşı galip geleceği ve müşriklerin hezimete uğrayacağı gaybî olarak haber verilmiştir. Bu âyetler, Buhârî'nin rivayetinde geçtiği üzere, Hz. Âişe Validemiz'e göre Mekke'de nazil olmuştu.[20] Aslında Müslümanlar o dönemde fevkalâde zayıftı. O kadar ki, onlar bölük bölük Mekke'yi terk edip Habeşistan'a hicret ediyorlardı. Efendimiz de Mekke'de vefa görmeyince, davasına bir dayanak bulabilmek için Taif'e gidiyor; Taiflilerden de umduğu hüsnükabulü göremiyor, hüsnükabul görmek bir yana, onlar tarafından taşlanıyor ve çeşitli hakaretlere; saygısızlıklara maruz kalıyordu. Daha sonraları ise O ve etrafındaki Müslümanlar, Mekke'deki atmosferin yaşanmaz hâle gelmesi karşısında kendilerine kucak açan Medinelilerin davetlerine icabet ederek Medine'ye hicret ediyorlardı.

İşte Müslümanların böyle zayıf, buna karşılık kâfirlerin her yönüyle güçlü ve azgın oldukları bir dönemde, *"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır."*[21] âyeti nazil oluyor ve Efendimize, kâfirlerin pek yakın bir zamanda, hezimete uğrayarak, ökçeleri üzerine dönüp kaçacaklarını müjdeliyordu.

Oysaki mü'minlerle kâfirler arasında asla bir güç dengesinin olmadığı, kâfirlerin her geçen gün baskılarını daha da artırdıkları o günlerde bu meseleyi kabul etmek oldukça zordu. O gün için böyle bir neticeye kat'iyen ihtimal verilemezdi. Hz. Ömer gibi bir şecaat âbidesi dahi, bu âyet-i kerime nazil olduğunda *"Hangi cemaat hezimete uğrayacak, hangi cemaat mağlup olacak!"*[22] diyerek hayretini ifade etmişti. Hz. Ömer'in (radıyallâhu anh) bu ifadesi, âyetle müjdelenmiş olmasına rağmen, bu müjdenin gerçekleşmesinin zorluğunu ifade bakımından oldukça mânidardır. Gerçi Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh), âyetle verilen müjdenin tahakkuk edeceğini, sadakatinin bir remzi olarak hemen kabul etmişti; ama Hz. Ömer genel hissiyata tercüman olma sadedinde, "Ne zaman?" diyerek bu müjdenin gerçekleşeceği zamanı sormuş ve olacaksa daha sonraları olabileceğini vurgulamak istemişti.

Derken hicret-i seniyenin ikinci yılında Bedir'de, müşriklerle karşı karşıya gelinmiş ve Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), o gün el kaldırıp Cenâb-ı Hakk'a uzun uzun yalvarma sadedinde: *"Yâ Rabbi! Eğer bu topluluk helâk olursa artık yeryüzünde Sana ibadet edecek kimse kalmayacak."* deyip dua dua yalvarmış ve Allah'tan muvaffakiyet dilemişti. Öyle ki, O'nun bu hâli karşısında mahzun olan Hz. Ebû Bekir, bir yandan Nebiler Serveri'nin ridasını O'nun mübarek omuzlarına koyarken, diğer yandan da, *"Yeter yâ Resûlallah! Allah seni hüsrana uğratmayacaktır."* tesellisinde bulunmuştu.[23]

İşte bu esnada birdenbire hava değişti; etrafı bulutlar sarıverdi ve Allah Resûlü, daha önce âyetle haber verilen müjdenin bir alâmeti olan bu manzara karşısında tebessüm ederek eline aldığı kumları düşmana doğru saçtı ve *"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarına dönüp kaçacaklardır."*[24] âyetini bir kere daha okudu. İbn Ebî Hâtim, hâdisenin devamında Kureyş topluluğu bozguna uğrayınca savaştan önce nusret zamanını soran Hz. Ömer'in şu mânâda sözler sarf ettiğini nakletmektedir: "Ben Kureyş topluluğunun hezimete uğrayacağını, Bedir günü Allah Resûlü'nün, düşmanın arkasından kılıcını çekip *"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp*

*kaçacaklardır.”*[25] âyetini okurken, bu âyetle verilen müjdenin tahakkuk edeceği günün o gün olduğunu anladım.”[26]

İşte bu vak'ayla Kur'ân'ın tam on sene evvel işaret ettiği gaybî bir haber tahakkuk ediyordu ki, böyle bir zaferi muştulayan bu âyet[27] nazil olduğu zaman, birçok yeni Müslüman bu tür bir muzafferiyetin gerçekleşebileceğine pek de ihtimal vermiyorlardı. Ama Allah vaadini Bedir'de yerine getirerek kâfir topluluğu korkunç bir hezimete uğratmıştı ki, elebaşlarından Ebû Süfyan bile kervanla Mekke'ye kaçıp canını zor kurtarmıştı. Birisi o vak'ayı Mekke'de Ebû Leheb'e anlatırken: “Biz savaşta sanki felç olmuş gibi idik, onlara karşı ne kılıç kullanabiliyor ne de mukabele edebiliyorduk. Âdeta onlara boyunlarımızı uzatıyorduk da onlar da istediklerini öldürüyor istediklerini de esir alıyorlardı. Zira kuvve-i mâneviyemizi tamamen yitirmiştik.” deyince Hz. Abbas'ın kölesi Ebû Râfi' “Vallahi, bunlar meleklerdi!” deyivermişti.[28]

Evet, Bedir'de melâike-i kiramın, Müslümanların safları arasında kâfirlere karşı tavır aldıklarını bizzat kâfirler de görmüş idi ki bununla mâneviyatları bütün bütün kırılmıştı.

*“Hatırlayın ki, siz Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ‘Ben peş peşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim’ diyerek duanızı kabul buyurdu. Allah bunu (meleklerle yardımı) sadece müjde olsun ve onunla kalbiniz yatışsın diye yapmıştı. Zaten yardım yalnız Allah'tandı (celle celâluhu). Çünkü Allah mutlak galipti, yegâne hüküm ve hikmet sahibiydi. O zaman katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu ve sizi tamamen temizlemek, şeytanın pisliğini (verdiği vesveseyi) sizden gidermek, kalblerinizi birbirine bağlamak ve savaşta sebat ettirmek için üzerinize gökten bir su (yağmur) indiriyordu. Hani Rabbin meleklere: ‘Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun; Ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına! Vurun onların (ellerine) parmaklarına!’ diye vahyediyordu.”*[29]

*“Hatırla ki, Allah, uykunda sana onları az gösterdi. Eğer onları sana çok gösterseydi, elbette (bazılarınız itibarıyla) çekinecek ve bu iş hakkında münakaşaya girişecektiniz. Fakat Allah (sizi bundan) kurtardı. Şüphesiz O, kalblerin derinliklerinde olan her şeyi bilir. Allah, olacak bir işi yerine getirmek için (savaş alanında) karşılaştığınız zaman onları sizin gözlerinizde*

*az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki takdir buyurduğu şeyi yerine getirsin. Nihayette bütün işler Allah'a aittir."*[30] âyetleri de Cenâb-ı Hakk'ın Bedir gününde Müslümanlara yaptığı maddî ve mânevî yardımı ifade etmektedir.

Kezâ bu cümleden olarak, Müslümanların Mekke'de değişik tazyikler altında inim inim inledikleri bir dönemde, Kur'ân-ı Kerim, inanması çok güç bişaretlerle onların içine su serpiyor ve *"Allah içinizde iman edip salih amel işleyenlere daha önceki mü'minleri (Hazreti Davud ve Süleyman aleyhimesselâm) dünyevî hâkimiyetle serfiraz kıldığı gibi onlara da hâkimiyet lütfederek, hoşnutluğunu ona bağladığı İslâm dinini yaşama ve tatbik etme güç ve imkânı bahşedip, yaşadıkları o korkulu dönemin arkasından herkesi tam güvene erdirecektir."*[31] diyordu ki, o günkü şartlar ve dünya ahvâli içinde böyle bir şeye ihtimal vermek çok güç hatta imkânsız görünüyordu. Ama mevsimi gelince hepsi oldu. Âkif'in ifadesiyle, "Başlarda gezen ayaklar suya erdi." ve Kur'ân temsilcileri gidip dört bir yana otağlar kurdu.

Müslümanların baskılar altında bulundukları bir sırada, Romalılarla Sasaniler arasında da mütemadi bir savaş vardı; İranlılar bu savaşlarda Romalıları İstanbul (Konstantiniyye) önlerine kadar sürmüş ve onları çok ağır vergilere mahkûm etmişlerdi. İşte o günlerde müşrikler gelip gelip Müslümanlara dalaşıyor; "Ateşperest İranlılar Allah'a inanan Hristiyanları ezip geçtikleri gibi biz de sizi bitireceğiz!.." diyor ve o bir avuç mü'mini sürekli tehdit ediyorlardı. Tam bu esnada Allah şu bişaretle onları sevindirdi ve yüreklendirdi: *"Rumlar size yakın bir yerde (şimdilik) mağlup oldular; ama bu yenilgiden sonra onlar tekrar galip geleceklerdir. (Bütün) bu vaad birkaç yıl (bid'-i sinîn) içinde mutlaka gerçekleşecektir. İşin önü de sonu da emir ve irade-i ilâhiyeye tâbidir. Ayrıca o gün mü'minler de Allah'ın lütfettiği bir zaferle (Bedir zaferi) sevineceklerdir."*[32] Mevsimi gelince her şey Kur'ân'ın dediği gibi oldu; Romalılar derlenip toparlanıp Sasanileri bir kere daha yenilgiye uğrattıkları aynı gün, mü'minler de Bedir zaferiyle sevinç yaşıyorlardı.

Diğer bir gaybî haber de Mekke fethiyle alâkalıydı. Bazı mü'minler açısından ümit-şiken hâdiselerin iç içe cereyan ettiği Hudeybiye sulhü esnasında muahede şartlarından ötürü bir kısım mü'min sineler buruklaşmış,

gözleri Efendiler Efendisi'nin çehresinde bir muştu bekliyorlardı.. sonunda bekledikleri oldu ve Fetih sûre-i celilesi inzal edildi. Evet, Kur'ân: *"Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkarıp, kiminiz traşlı, kiminiz de saçlarını kısaltmış olarak (bunlar Hac menâsikine ait esaslar) kimseden korkmaksızın ve tam bir güven içinde mutlaka 'Mescid-i Haram'a gireceksiniz."*[33] diyordu ve dediği gibi oldu. Kısa bir süre sonra ilahî beyanın resmettiği çerçevede Mekke'ye girildi ve Kâbe tavaf edildi.

Bir sonraki âyet de, geleceğe ait bir bişarette bulunuyor ve Müslümanların daha geniş ufuklara açılacaklarını müjdeliyordu. Ve bu farklı müjde çerçevesinde mü'minlere, *"Topyekün dinlere galip gelmek üzere Elçisini hak din ve hidayetle gönderen de O'dur."*[34] diyordu. Zamanla bu büyük hâdise de gerçekleşti ve Müslümanların diriltici solukları dünyanın pek çok kıtasında duyulmaya başladı.

Bütün bunlar gibi Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyet, gelecekle alâkalı bazı hususları haber verdi, Müslümanları hem sevindirdi hem de yüreklendirdi.. vakt-i merhunu gelince de haber verilen hususlar aynıyla gerçekleşti.

Buraya kadar serdedilen misallerden de anlaşılmaktadır ki, Kur'ân, verdiği gaybî haberler ile ayrı bir mucize ufkunu nazara vermektedir. Her ne kadar bu misallerden bazıları o dönemde vâki olan hâdiseler ise de, Kur'ân'ın âyetleri, bütün zaman ve mekânlara hitap etmektedir. Bizler geçmişte olduğu gibi, günümüzde ve gelecekte de Kur'ân'ın gaybî haberlerinin tecellî edeceği ve buhranlar anaforunda inleyen dünyanın yeniden onunla aydınlanacağı inanç ve kanaatini taşımaktayız.

Evet, çok yakın bir gelecekte –inşâallah– dünyadaki karanlık bulutlar dağılacak, karanlığa alkış tutanlar ya insafa gelecek ya da hezimete uğrayacaktır. İşte o gün Kur'ân'a gönül verenler, onun âyet ve gaybî haberlerini bir kere daha tasdik ederek "Kur'ân, ancak Allah'ın mucizevî bir kelâmıdır." diyeceklerdir.

## D. Mutlak Olarak Zikredilen Gaybî Haberler

Bundan önceki iki fasılda "Geçmişe Ait Haberler" ve "Kur'ân'da İstikbale Ait Haberler" başlıkları altında, –icmâlen dahi olsa– Kur'ân'ın geçmişe ve geleceğe dair verdiği gaybî haberlerden bir kısım örnekler sunmuştuk. Esasen bu fasılda arz edeceğimiz hususlar da *"İstikbale Ait Haberler"* bölümüne dahil

edilebilirdi. Ancak burada arz etmeyi düşündüğümüz konular biraz daha farklı olduğu için, diğer bir ifade ile vereceğimiz örnekler, hem geçmiş hem de gelecekle alâkalı olup âdeta Kur'ân'ın, asırlara meydan okuması mânâsını taşıdığından, konuyu bir de bu hususiyetiyle vurgulamak istedik. Kanaatimizce, Kur'ân'ın bu meydan okuması, geçmişte olduğu gibi gelecekte de mukabelesiz kalacak ve Kur'ân, istikbalin semalarında hep ilâhî bir mucize olarak sonsuza kadar hep dalgalanacaktır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, ne insan ne cin ne de diğer mahlukatın gaybe muttali olması kat'iyen mümkün değildir. Zira bu mesele, mahlukatın idrak ve anlayışının çok çok fevkindedir. Bir kere, insanın ilim ve idrak alanı oldukça sınırlıdır. O, bu sınırlı bilgisiyle âlem-i gaybe ait hususları kavrayamayacağı gibi, böyle bir konuda tahlil ve terkiplerde de bulunamaz. Tabiî bu konuda, Allah'ın insanlar arasından seçerek gaybe muttali kıldıkları müstesnadır.[35] Evet, Allah (celle celâluhu) onları seçer ve şu kâinat sarayındaki, ya da o sarayın önemli bir parçası sayılan bu dünya meşherindeki sergileri tarif ve takdime memur eder. Ayrıca onlara, bütün mahlukatı, özellikle de insanları bu sergiyi seyre davet vazifesini verir. Sonra da O büyük zatları sözlerinin dinlenmesi, zihinlerin onlara yönelmesi; insanların onları rehber kabul etmesi için, bu müstesna kametleri bir kısım mucizelerle serfiraz kılarak diğerlerinden ayırır. Cenâb-ı Hakk'ın, çeşitli mucize ve nimetlerle serfiraz kıldığı zatların başında Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelir. Allah O'nu gaybe de muttali kılarak müşarun bilbenan olma seviyesine yükseltmiştir.

Evet, Hz. Muhammed, böyle bir mürşid-i ekmel ve Allah'a davet eden eşsiz bir mübelliğdir. O'nun kalbine vahy-i ilâhî ile dökülen Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan da, içinde birçok gaybî haber bulunan semavî ve mukaddes bir kitaptır. Buradan hareketle diyebiliriz ki, Hz. Muhammed, Kur'ân'ın, Kur'ân da o Mürşid-i Ekmel ve Ekber'in en büyük mucizesidir.

Bir kere daha hatırlatalım ki, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, beşer ifade ve beyanının çok çok fevkindedir ve her yönüyle mucize bir kitaptır. Kur'ân'ın gaypten haber vermesi ise, onun mucizevî yönlerinden sadece birini teşkil etmektedir. Bu itibarla da insanlık böyle bir mucize mecmuasını bugün olmasa da yarın mutlaka kabul edecektir.

Şimdi evvelâ Kur'ân'ın mucize olduğunu, beşere her asırda meydan okuduğunu ifade sadedinde, benzerinin yapılamayacağını gaybî bir tarzda bütün

zamanlara ilan eden bir âyet üzerinde az da olsa durmaya çalışalım: *"Eğer kulumuz (Muhammed)'e indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız –ki elbette yapamayacaksınız– yakıtı, insan ve taşlar olan Cehennem ateşinden sakının; evet o ateş kâfirler için hazırlanmıştır."*[36]

Kur'ân-ı Kerim, yukarıda zikredilen âyetlerle, nazil olduğu o ilk dönemden ta kıyamete kadar herkese meydan okuyarak, kendisine hiçbir zaman nazire yapılamayacağını ilan etmektedir.

İslâm'ın zuhuru esnasında, Arap yarımadasında edebiyat çok ilerlemiş ve âdeta altın çağını yaşıyordu. Öyle ki, söz, onların en kıymetli metaıydı ve kendilerini büyük ölçüde onunla ifade ediyorlardı. Hatta bazen bu uğurda birbiriyle vuruşuyor; yer yer kabileler bir tek sözle birbirine düşüp savaşıyor; bazen de, tek bir sözle birbirine düşmüş bu kabileler birleşip aralarında sulh oluyorlardı. Nasıl ki, 20. asırda madde bütün değerlerin önüne geçti ve her şey madde ile değerlendiriliyor ve o her şeyin esası, gayesi, olmazsa olmaz lazımesi sayılıyor; öyle de, o dönemde Arap Yarımadası'nda, söz ve hususiyle de şiir bütün değerlerin önünde ve her şeyin üstündeydi.

Cenâb-ı Hak, her peygamberi, gönderildiği toplumda revaçta olan değerlerle mücehhez kılmış ve bu zatların davalarını ispat sadedinde, o dönemde hakim düşünceleri aşacak mucizelerle teyit etmiştir. Meselâ, Hz. Musa döneminde sihir, Hz. İsa döneminde tababet ön planda idi. Dolayısıyla Allah Teâlâ, Hz. Musa'ya, davasını ispat adına, Firavun tarafından karşısına çıkan sihirbazların oyunlarını bozacak mucizeler; bazı ameliyatların dahi yapılabileceği kadar tıbbın ilerlediği bir dönemde, peygamber olarak gönderilen Hz. İsa'ya da tıpla alâkalı mucizeler bahşederek bu zatların peygamberliklerinin hak olduğunu ortaya koymuştur.

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), peygamber olarak gönderildiği dönemde de şiir ve edebiyat altın çağını yaşıyordu. Bu itibarla İnsanlığın İftihar Tablosu'na Kur'ân gibi, söz üstadlarının dahi karşısında söz söylemekten âciz kalıp lâl kesildikleri, hatta onun belâgati karşısında secdeye kapandıkları bir mucize lütfedilmiştir.

Evet, Kur'ân, şu âyetleriyle bütün şair ve edipleri münazara meydanına davet etmiş ve onlara meydan okumuştu.. ve okuyor: *"Eğer kulumuz*

*(Muhammed)e indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan başka şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız –ki elbette yapamayacaksınız– yakıtı, insanlar ve taşlar olan Cehennem ateşinden sakının; zira o ateş böyle kâfirler için hazırlanmıştır."*[37]

*"Yoksa, O'nu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar? De ki: Eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de çağırın da (ve hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin."*[38]

*"Yoksa, 'Onu (Kur'ân'ı) kendisi uydurdu' mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da, onun gibi, velev uydurulmuş on sûre olsun getirin."*[39]

*"De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere ins ü cin bir araya gelseler ve birbirlerine destek olsalar, yine de onun mislini asla getiremezler."*[40]

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ *"Eğer kulumuza (peyderpey) indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız –ki tereddüde düşmemeniz gerekmektedir– haydi onun misli bir sûre getirin."*[41]

Âyet-i kerimede geçen إِنْ kelimesinden anlaşılmaktadır ki, bu âyetin muhatapları zayıf bir şüphe içinde bocalayıp durmakta ve kuşkular içinde bocalıyormuşçasına kendi şüphelerinin altında ezilmektedirler.

Ayrıca bu âyet-i kerimedeki, *"Haydi onun misli bir sûre getirin. Eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan başka şahitlerinizi (yardımcılarınızı) de çağırın."* ifadeleriyle de, âdeta onlara şöyle denmektedir: Allah'tan başka bütün şahitlerinizi, şair ve ediplerinizi, bugün ve yarın size yardımcı olacağını sandığınız ne kadar ehl-i ilim ve mârifet erbabı varsa onları da çağırın. Aranızda fikir birliği yapıp bütün alternatif düşüncelerinizi ortaya koyarak Kur'ân'ın sûrelerinden yalnızca bir surenin benzerini ortaya koyunuz.

Tarih şahittir ki, şimdiye kadar Kur'ân'ın, değil bir sûresine, tek bir âyetine dahi nazire yapılamamıştır. Zira Kur'ân'ın lafızlarındaki harikulâde seçim, terkiplerindeki fevkalâde selâset ve âhenk, mânâ ve üslûbundaki büyüleyici nizam, şiiriyet –şiir değil– ve mûsıkî; lafız ile mânâsının arasındaki münasebet ve mutabakat ve gaybe ait açtığı muhteşem pencerelere kadar her şeyiyle bir

sûre veya âyet meydana getirmek, Allah'tan başka kimsenin ortaya koyamayacağı harikulade bir hâdisedir.

Evet, bütün bu tevcihleri bir arada mütalaa edip göz önünde bulundurarak Kur'ân'ın sûrelerinin misli bir sûre veya bir âyet meydana getirmenin beşer takatinin çok çok üstünde olduğu görülecek ve hayrete düşülecektir. Evet Kur'ân, bütün bu harika yönleriyle herkese meydan okumuş olmasına rağmen şimdiye kadar ona nazire yapmaya kalkıp da âleme maskara olan üç-beş densizin, kendilerini gülünç duruma düşürecek teşebbüslerinin dışında herhangi bir şey göstermek mümkün olmamıştır. Herhangi bir şey göstermek şöyle dursun, o gün Ukaz ve Kaynuka gibi panayırlarda, kendileri için büyük tahtlar kurulan ve bu tahtların üstünde pek çok söz sultanı –bunların arasında A'şâ, Lebid, Hansâ gibi o günün dev şairleri de vardır– Kur'ân'ın mu'ciz ifadeleri karşısında dize gelmişlerdir. Ayrıca bunlar arasında Müslüman olmadan önce ilhamla söz söylüyor gibi algılanan ve insanların etrafında pervaneler gibi döndükleri Lebid türü öyle şairler vardı ki, Kur'ân'ın mu'ciz-beyan ifadelerini duyunca ona teslim olmuş ve şiirle iştigalden vazgeçmişlerdir. Evet, Kur'ân bunların düşünce dünyalarına girdikten sonra, bir daha şiir yazmamışlardır.[42]

Öyle ki o dönemin bütün şair ve ediplerinin hepsi, Kur'ân'ın baş döndürücü o sihirli ifadeleri karşısında âdeta büyülenmişlerdir. Oysaki onlar, dile ve dilin bütün inceliklerine vâkıf kimselerdi. Öyle ki bir tek cümleye secde edecek kadar şairane derin duygular taşıyorlardı. Şiirleri altın yaldızlarla yazılıp Kâbe'nin duvarına asılan o "Muallakât-ı Seb'a" şairlerinden hayatta olanlar, Kur'ân nazil olunca şiirlerinin artık bir kıymet ifade etmediğini anlamış ve onları kendi elleriyle Kâbe duvarından söküp atmışlardı. Evet o gün Kur'ân'dan birkaç âyet olsun dinleyen hemen herkes, ona nazire yapılamayacağını ve onun bir mislinin meydana getirilemeyeceğini itiraf etme zorunda kalıyordu.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın meydan okuması sadece o döneme münhasır değildir. Şöyle ki o asırdan sonra da bir kısım dâhi şairler yetişmiş, hatta bunlardan bazıları şiiri putlaştıracak kadar da büyütmüşlerdir ama, onların yazdıklarına dikkatle bakıldığında, çoğunun sunilik, tekellüf ve bir kısım tumturaklı sözlerden ibaret olduğu görülecektir. Meselâ, belli bir döneme damgasını vuran meşhur şairlerden Maarrî; "Ben şiirin peygamberiyim" diyecek kadar ileri giden Mütenebbî, kibir ve azamet kokan o muzahref sözleriyle sözde Kur'ân'a nazire yapmaya kalkışmışlardır ama, bu mağrur

kâmetlerin şiir divanlarında, değil Kur'ân'a nazire bulmak, büyük ölçüde muhtevanın hiciv, bedbinlik, iddia ve karamsarlıktan ibaret olduğu müşâhede edilecektir. Bu kemtâli'liler, bir kısmı yirminci asrın nihilistleri gibi hiç mi hiç bu dünyadaki mevcudiyetlerinin sebeb-i hikmetiyle, zerreden küreye kadar şu kitab-ı kebir-i kâinatta cereyan eden baş döndürücü nizamın cereyan etme keyfiyetiyle ve "varlığın ille-i gayesiyle" ilgilenmemişler; hatta basit bir mevzuu süslü püslü ifadelerle anlatmadan öte kıymet-i harbiyesi olan herhangi bir şey ortaya koyamamışlardır.

Maarrî'nin de iddia ve çalımda bedbinlik ve karamsarlıkta Mütenebbî'den aşağı kalır bir tarafı yoktur. Şiirleri baştan başa müdâhene, övgü, hiciv gibi karanlık ve zulmanî tablolarla dopdolu olan bu tâli'siz insan, hep karanlık geceleri dile getirmiştir. Zaten böylesine karanlık ruhların, insanlığın his, düşünce, tasavvur, niyet ve hedeflerine tercüman olmaları da düşünülemez. Ruh dünyaları lâhûtî esintilere kapalı olan bu zavallıların, insanların ruhî, kalbî ve ledünnî yapılarına dair bir şey söylemeleri, düşünceleri âhenk ve intizam içinde zapturapt altına almaları ve genel olarak fert ve topluma hedef ve idealler tayin etmeleri tamamen imkânsızdır. Oysaki bütün bunlar çok ciddî hususlardır ve gönüllere inşirah salan Kur'ân'ın ele aldığı temel konulardandır.

Şu anda mevzumuz bu olmadığı için, burada o konuya temas etmeyecek ve sadece bir hususu belirtip geçeceğim.

Bugün bütün kütüphanelerdeki manzum ve mensur eserler taranabilse ve bütün dil üstadları bir araya gelerek Kur'ân'a misil olabilecek bir şey ortaya koymaya çalışsa onun bir tek sûresine, hatta bir tek âyetine bile bir nazire getiremeyeceklerdir. Bu önemli hakikat, dün ve bugün geçerli olduğu gibi yarın da geçerli olacaktır. Zira böyle olacağını bizzat Kur'ân, *"Eğer kulumuz (Muhammed)e indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın. Bunu yapamazsanız –ki elbette yapamayacaksınız– yakıtı, insanlar ve taşlar olan Cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş, kâfirler için hazırlanmıştır."*[43] âyetiyle gaybî olarak on dört asır önce haber vermiş olmasına rağmen bugüne kadar da böyle bir şey yapılamamıştır.

Burada hemen ifade etmeliyim ki, Maarrî ve Mütenebbî gibi Kur'ân'a nazire yapmaya kalkışanlar, hiçbir zaman "Bizim sözümüz vahiy gibidir" dememişler

ve sadece hiç kimse tarafından söylenemeyecek bir kısım güzel sözler söylemeye çalışmışlardır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, hem dost hem de düşman çevrelerden yüz binlerce insan, şiir ve yazılarını süsleyip güzelleştirmek ve tesir gücünü arttırmak için Kur'ân'ın âyetlerinden iktibaslar yapmış ve bu sebeple de sık sık Kur'ân'a müracaat edegelmişlerdir. Bu da, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın esrarengiz ifade ve beyanlarından hiçbir zaman müstağni kalınamayacağını göstermektedir.

Şimdi tekrar âyet-i kerimeye dönerek kaldığımız yerden tahlile devam etmeye çalışalım: *"Bunu yapamazsanız..."* Yani Kur'ân'ın bir sûresine hatta bir âyetine misil olabilecek bir söz ortaya koyamazsanız, *"Ki (bunu) elbette yapamayacaksınız."* Öyleyse hiç olmazsa haddinizi bilip, akıbetinizi düşünerek *"Yakıtı, insan ve taş olan Cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş, kâfirler için hazırlanmıştır."*

Ayrıca, âyetin herkese meydan okumasının yanında şunu ima ettiği de sezilmektedir: Siz, taş ya da odun değil; şuur, idrak, his ve kalb sahibi "insanlar"sınız. Dolayısıyla aklınızı başınıza toplayıp iyi düşünün; düşünün ve sîret olarak taş ya da oduna dönüşerek Cehennem'e yakıt olmayın ve donanımınız çerçevesinde kemalât-ı insaniye semasına çıkmaya çalışın.. hem bilin ki, Kur'ân'ın misli olamaz ve ona asla nazire yapılamaz. Öyle ise ona misil getirebilme yolunda beyhude yorulmayın. Aslında Allah (celle celâluhu), size, bu akıl ve insan olma pâyesini, şuur ve istidatlarınızı geliştirmeniz ve esfel-i sâfilîn vadilerinde sürünmemeniz için vermiştir.

Bundan başka şu iki hususa da dikkat etmek lazımdır:

1.Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'a bir nazire yapılıp yapılmadığını anlayabilmek için, az da olsa dile vukufiyetin yanında edebî zevk ve ifade inceliğine âşinâ bulunmak, belâgat, fesahat, i'caz vs. gibi konularda malumat sahibi olmak gerekir. Bu konularla alâkalı herhangi bir bilgi birikimi olmadan, sadece bu mevzuda söz söyleyenlerin söyledikleriyle yetinen birisinin, onun inceliklerini anlaması mümkün değildir. Bu mevzuda söz söyleyenlere itimadı olmayanların kendileri araştırma yapma mecburiyetindedirler. Bütün bunları bilmeden, işin tekniğini kavramadan, Kur'ân hakkında değerlendirmeler yaparak ileri geri konuşanların sözleri, bir değer ifade etmediği gibi, böyle bir sahada söz söylemeye hak ve salahiyetleri de yoktur.

2.Yukarıda meali zikredilen Bakara sûresinin 23 ve 24. âyet-i kerimelerinde

dikkat çekici iki nokta daha vardır: Evvelâ, âyet-i kerimede نَزَّلْنَا *"Biz indirdik"* ifadesiyle Cenâb-ı Hak, Kur'ân'ı Kendisinin indirdiğini ve onun Kendisine ait olduğunu; sâniyen عَلٰى عَبْدِنَا *"Kulumuz (Muhammed)e"* ifadesiyle Hz. Muhammed'in de bir kul olduğunu bildirmektedir.

Evet, her şeyin nisbeti O'nadır (celle celâluhu). Şayet Kur'ân ve Sahib-i Kur'ân, Allah'a nisbetten koparılacak olursa, her ikisi de sahip oldukları muallâ mevkii yitireceklerdir. Meselâ, "Hele şu Kur'ân'ı bir de beşer sözü olarak kabul edelim de öyle inceleyelim" veya "Meseleyi önce objektif olarak, tarafsızca ele alalım" gibi safsatalar, sadece birer aldatmacadan ibarettir. Zira Kur'ân, Allah'a nisbet edilmezse nasıl izah edilebilir ki?. Aynı şekilde Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah'ın kulu ve Resûlü olarak kabul edilmezse, O'nun fevkalâde cesareti, harikulâde sabrı, hilmi, irfanı, o veciz ifade ve beyanları, o büyüleyici tavır ve hareketleri ve insanların gönüllerini daha ilk bakışta fethetmesi, o müthiş irade ve firaseti, ismet ve fetaneti ne ile açıklanabilir?.

Hâsılı, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, her şey O'nundur ve O'na nisbet edilmelidir. Zira şu güzellikler "meşheri kitab-ı kebir-i kâinat" tesadüf ve sebeplerin değil, her şeye kâdir olan Zât-ı Zülcelâl'in eseridir. Dolayısıyla asrımızda eşyayı Cenâb-ı Hakk'a nisbetten kopararak bir nevi dinsizlik yolunu tutan pozitivist ve rasyonalist yaklaşımların düştüğü yanlışlığa düşmemeli; Kur'ân ve Sahib-i Kur'ân'ı ele alırken, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı, Hz. Muhammed'in de O'nun kulu ve resûlü olduğu unutulmamalıdır!..

Belli bir zamanla mukayyet olmayan gaybî haberlerden biri de şu âyetle işaretlenmektedir: فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ *"(Ey Resûlüm) Sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. Onları tehdit ettiğimiz şeylerin bir kısmını ya sana gösteririz yahut seni vefat ettiririz. (Nasıl olsa) onların hepsi Bize döndürülecektir."*[44]

Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerimede de, bir yönüyle Efendimiz'i teselli etmekte, diğer yandan da başına gelen musibetlerin neticesiz olmadığını bildirerek, O'na sabretmesini tavsiye etmekte ve *"Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir."* ifadeleriyle kendi muradını gerçekleştireceğini bildirmektedir.

Şimdi gelin hayal dünyamızda şöyle bir insan tasavvur edelim ki, bu insan, olabildiğine şirazesiz ve darmadağınık bir cemaat içinde zuhur etmiş ve tek

başına bütün insanlığa âdeta meydan okumaktadır. Olabildiğine çarpık ve fasit fikirlerin, insanlığın hayatına hâkim olduğu bir devirde, yepyeni düşüncelerle gelerek, dünya çapında çok hayati bir kısım inkılapların planından söz etmekte ve bu inkılapların prensiplerini onlara kabul ettirmeye çalışmaktadır; çalışmaktadır ama dinleyen de çok azdır. Dahası bu toplumda bir yandan sefahet ve rezalet hükmetmekte, diğer yandan da bazıları putlara kurban keserek onlardan medet ummaktadır. İşte insanlar arasında, hem de din adına bin bir hurafenin yaşandığı, rezalet ve şenaatlerin ayyuka çıktığı, bazılarınca Kâbe'nin çırılçıplak tavaf edildiği bir dönemde, O'nun yaptığı şeyleri görmemezlik, bir körlüktür.

Evet, işte bu tür tablolar ile resmedilen o karanlık atmosferde, Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir güneş gibi tulû ediyor ve onlara ancak cennettekilerin yaşayabileceği en nezih hayat düsturlarını sunuyordu. İnsanların, olabildiğine sefahet içinde bulundukları bu karanlık devrede, bu prensiplere karşı hüsnükabul göstermeleri aklın kabul edeceği bir şey değildir. Nebiler Serveri'nin, oldukça kısa bir zamanda o sefahet bataklığında yaşayan insanlara hak ve hakikatleri anlatabilme ve onları hidayete sevk edebilmedeki başarısı tamamen bir inayet-i ilahidir ve elinde sadece Kur'ân vardır. Evet o Hidayet Güneşi'nin hutbesi o, tesellisi o ve problemlerinin çözümü de ondadır. O, insanlara kurtuluş yollarını gösterebilmek için türlü türlü eziyet ve hakaretlerle maruz kaldığı, kalbinin kırık ve mahzun olduğu hemen her zaman Allah'a sığınmış ve onun sayesinde hep dimdik ve ümitli kalabilmiştir. Allah (celle celâluhu) O'na: *"(Ey Resûlüm) Sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. Onları tehdit ettiğimiz şeylerin bir kısmını ya sana gösteririz yahut seni vefat ettiririz. (Nasıl olsa) onların hepsi Bize döndürülecektir."*[45] buyurmuş ve teyidat vaadinde bulunmuştur.

Burada *"Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir."* ifadesiyle vaadedilen hususlar çerçevesinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)'in mesajının dört bir yanda şehbal açacağı.. –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– O'nun insanlar üzerinde hükümran olacağı.. ümmet-i Muhammed'in şarktan garba kadar her yerde bir ses ve soluk haline geleceği.. Din-i Mübîn-i İslâm esaslarının her yerde saygı göreceği.. Kur'ân-ı Kerim'in ellerde, dillerde, gönüllerde olacağı ve herkesin ona hürmet edeceği ve onu anlama mevzuunda âdeta yarışılacağı... gibi hususlar, gaybî surette işaretlenmektedir.

Allah Teâlâ, bu müjdeyi Efendimiz'e, O'nun bin bir gâile ile kuşatılmış

bulunduğu ve O'na kimsenin destek olmadığı bir zamanda vermiştir. Vaadedilen bu hususların tahakkuk edeceğine dair herhangi bir emarenin olmadığı o gün, hiç kimse bunların gerçekleşeceğine ihtimal bile veremezdi. Ama Allah (celle celâluhu), Elçisine: *"Onları tehdit ettiğimiz şeylerin bir kısmını ya sana gösteririz yahut seni vefat ettiririz."* buyuruyordu ki, bundan şu iki hususu anlamak mümkündü: Birincisi, âyette olduğu şekliyle, *"Onları tehdit ettiğimiz şeylerin bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni vefat ettiririz";* ikincisi ise, âyetteki أَوْ "veya" bağlacını "ve" mânâsına hamlederek, *"Onları tehdit ettiğimiz şeylerin bir kısmını sana göstereceğiz ve seni vefat ettireceğiz. Nitekim öyle de oldu.*

Cenâb-ı Hakk'ın, vaadettiği bu şeylerin bir kısmı Allah Resûlü'nün hayatında, diğer bir kısmı ise, O vefat ettikten sonra zuhur edivermişti. Evet, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendi döneminde Mekke'nin fethini, ümmetinin Bizans önlerinde savaştığını, değişik kavim ve kabilelerin fevç fevç İslâm'a dehalet ettiklerini gördüğü gibi, Abbasi, Emevi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini –ruhaniyetiyle muttali olması hariç– müşâhede edememişti...

Nebiler Serveri'nin uhdesinde risalet vazifesi gibi devâsâ bir sorumluluk vardı ve O, yüce davasına bütün kalbiyle bağlıydı. Allah (celle celâluhu) gaybî bir surette seneler önce O'na göstermeyi vaadettiği şeyleri vakt-i merhûnu geldiğinde birer birer gösteriyor ve onun içine inşirahlar salıyordu. Müslümanlar, Efendimiz ile birlikte Hudeybiye'den önce umre niyetiyle yola çıkmışlardı. Ama Kureyş, onlara fırsat verme niyetinde değildi. İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem), en tabiî hakları ve istekleri olan Kâbe'yi tavaf etmeye bile kâfirlerin izin vermeyeceklerini, gerekirse kılıç kullanacaklarını duyunca irkilmiş ve hislenmişti; hislenmiş ve *"Bu adamlar (Kureyş) harpten başka bir şey bilmiyorlar. Vallahi Allah bu dini izhar edinceye kadar ben de bu mücahedeme devam edeceğim. Ya bu kafile Mekke'ye gider veya onlar mağlup olurlar."*[46] buyurmuştu.

İşte bu noktada Hudeybiye'de yaşanan hâdiselere bir de, *"(Ey Resûlüm) Sen sabret. Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir (ve gerçekleşecektir). Onları tehdit ettiğimiz şeylerin bir kısmını ya sana gösteririz, yahut seni vefat ettiririz.."* âyeti perspektifinden bakılacak olursa, Cenâb-ı Hakk'ın âyet-i kerimede vaadettiği hususlardan birinin de, Hudeybiye'den hemen iki sene sonra gerçekleşecek olan "Mekke'nin fethi" olduğu tebarüz eder.

Kur'ân'da zikredilen, mutlak ve herhangi bir zamanla mukayyet olmayan gaybî haberlere dair son örneği, Nûr sûresinden vereceğimiz bir misalle noktalamayı düşünüyorum: وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضٰى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا *"Allah, sizden iman edip salih amel yapanlara kat'i vaad buyuruyor ki; onlardan öncekilerini yeryüzünde hükümran kıldığı gibi, onları da hükümran kılacak ve onlar için seçip beğendiği dinlerini yaşama güç ve kuvveti vererek, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini (tam) bir güvene erdirecektir. Öyle ki artık onlar hep Bana kulluk eder ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar..."*[47]

Bu âyet-i kerimede Allah (celle celâluhu), mü'minlere –iman edip salih amel işlemek şartıyla– Asr-ı Saadet'ten kıyamete kadar geçerli olabilecek bazı vaadlerde bulunmaktadır. Ne var ki vaadedilen bu hususlara mazhar olabilmek için, sadece fert veya toplumların iman edip iyi davranışlarda bulunması da yeterli görülmemekte, Allah'a (celle celâluhu) eş-ortak koşmadan kullukta bulunma, nankörlük ve şirke girmemenin de önemli birer esası olarak üzerinde durulmaktadır.

Her şeyden evvel Cenâb-ı Hak, *"Allah, sizden iman edip salih amel yapanlara vaat etmiştir ki, daha öncekileri nasıl hükümran kıldıysa, sizi de öyle yeryüzünde hükümran kılacak..."* ifadeleriyle gaybî bir surette, iman edip salih amel işleyenlere, daha önce Hz. Davud ve Hz. Süleyman'a lütfettiği gibi, yeryüzünde hükümranlık ihsan edeceğini bildirmektedir.

Bu noktada bir an geriye dönüp âyetin nazil olduğu, yani gökten bir damla yağmurun düşmediği, yerde bir tek otun bitmediği, kalb ve gönüllerin taş gibi kaskatı olduğu, Kur'ân-ı Kerim'e karşı ciddî reaksiyonların birbirini takip ettiği ve Nebi'nin mahzun, ümmetinin mağmum; yani ortada henüz hiçbir ümit emaresinin bulunmadığı bir dönemde böyle bir vaad, bazı inananlara bile âdeta muhal gelecektir. Çünkü henüz ümit emaresi olunabilecek bir tek ışık bile yoktur.

İşte, bu şartlar altındaki böyle bir müjde, hakiki mü'minler adına kurtuluş vaadeden tam bir gaybî haberdir. Nitekim Allah (celle celâluhu), bu vaadini sonraki tâli'lilere gösterecek ve Kur'ân'ın zamana ve asırlara nasıl meydan okuduğunu ilan edecektir.

Ayrıca Allah Teâlâ, bu âyette: *"... ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini onlar hesabına sağlamlaştıracak..."* buyurarak, mü'minler için razı olduğu dine temkin verip onun prensiplerine istikrar kazandıracağını ve her türlü değişme, bozulma ve yozlaşmadan onu muhafaza edeceğini haber vermektedir ki işte bu sayede din, inançlı gönüllerde kök salıp, onların hayatlarına hâkim olacaktır.

Kur'ân'ın gaybî bir surette bunları haber verdiği devirde din, henüz aile ve toplum içinde yerleşip istikrara kavuşamamıştı. Şayet, mü'minler en zayıf günlerini yaşadıkları o gün, bu vaadleri bildiren, Kur'ân-ı Kerim olmasaydı, inanan insanların pek çoğunun dahi böyle bir şeye inanmaları çok zor olabilirdi.

*"Ve korkularının ardından onları (tam) bir güvene erdirecektir."* âyetiyle de Cenâb-ı Hak, herhangi bir toplumda dinî duygu tam oturunca emniyetin de kendiliğinden gelip yerleşeceğini, sineleri inançla coşan kişilerin kalb ve kafalarında hiçbir korkunun kalmayacağını, herkesin yürekten Allah'a kulluk yapacağını gaybî bir şekilde haber vermektedir.

Evet, âyet, açık olarak mü'minlere yeryüzü mirasçıları olduklarını vaadetmektedir. Ancak burada vaadedilen hükümranlığın sadece maddî bir hükümranlık, saltanat ya da insanları halâik gibi kullanan kuru bir hakimiyet şeklinde değerlendirilmesi de kat'iyen doğru değildir. Nasıl olabilir ki, âyette vaadedilen bu hükümranlığın, herkesin huzur ve saadetini teminat altına alıp garanti etmesi, Müslümanların sair millet ve devletler arasında hakem durumuna gelmesi, bu suretle yeryüzünde sulh ve sükûnu yerleştirmesi, huzursuzluk ve anarşi çıkaran yığınların hizaya getirilmesi, âsilerin ikaz ve tedip edilmesiyle insan mutluluğunu ihlal edecek her şeyin ortadan kaldırılması gibi mesuliyetli ve sorumluluğu oldukça yüksek bir muvazene unsuru olma hususuna vurguda bulunulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, bunları henüz bütün birimleriyle bir İslâm devletinin teşekkül etmediği bir dönemde vaadetmiştir. Ancak Allah (celle celâluhu), Nebiler Serveri'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) hemen sonra nisbî seviyede de olsa bu gaybî ihbarını tahakkuk ettirmiş ve istenildiği şekliyle daha dört halife döneminde dünyanın önemli bölgelerinde, hem de Kur'ân'da zikredildiği şekliyle o hükümranlığı temsile Müslümanları muvaffak kılmıştır.

Burada önemle üzerinde durulan husus hakkaniyetin hükümranlığıdır. Oysaki, bu âyetin nazil olduğu günlerde, âyette vaadedilen hususların tahakkuk etmesi

imkânsız denilebilecek kadar uzaktı. Daha sonraları ve hatta günümüzde din, gönüllere öylesine yerleşti ve yerleşiyor ki, her an yeni yeni İslâm'a dehaletler, Müslümanlara âdeta yeni bir Asr-ı Saadet neşvesi yaşatmakta.. evet bugün Efendimiz, yiyip içmesi, oturup kalkması, yürümesi, insanlara muamelesi... gibi zorlayıcılığı olmayan, farz ya da vacip kabul edilmeyen hâlleriyle bile, inanmış gönüller tarafından heyecanla örnek alınmakta ve milimi milimine O'na uyulmaktadır.

Doğrusu, geçmişte olduğu gibi din, bugün de –Allah'ın inayet ve keremiyle– bir kere daha kalb ve gönüllerde rüsuh bulmaktadır. Asr-ı Saadet'te yaşanan aşk, iştiyak ve heyecan, –Allah'a sonsuz şükürler olsun ki– bugün yeniden bir kere daha yaşanmakta ve ümit bahşeden bu manzara âdeta hicranlı sinelere su serpmektedir. Allah'ın (celle celâluhu), *"... ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini oturtup sağlamlaştıracak..."* şeklindeki gaybî ihbarı, bir kere daha tedricî olarak tekerrür etmektedir.

*"Ve O, korkularının ardından onları (tam) bir güvene erdirecektir."*

Habbab b. Eret anlatıyor: Müslümanlar Mekke'de sığınacak bir yer bulamıyorlardı ve Medine-i Tâhire'ye hicret etmek zorunda kalmışlardı. Hicret ettiler ama, uzun zaman orada da hep aynı endişeleri yaşadılar.. evet çevredeki kefere ve fecerenin ve içerideki münafıkların endişesi orada da onları sürekli tedirgin ediyordu.. ve herkes âdeta kılıcı belinde yaşıyordu. Baskı ve tedhiş tahammül eşiğini aşınca, bir gün sahabe, huzur-u Risaletpenahi'ye gelerek *"Yâ Resûlallah! Bu korkunun bir sonu yok mu?"* dediler. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara hitaben: *"Sabredin, Allah korkuyu giderecek ve gönüllere emniyet bahşedecektir. Öyle ki Hadramut'tan Şam'a kadar, tek başına bir kadın hevdecinde, hem de hiçbir endişe duymadan ve yanında kimse olmadan seyahat edebilecektir."*[48] buyurmuşlardı.

Vahşetin olabildiğine azgınlaştığı o dönemde, gerçekleşmesine ihtimal verilemeyecek böyle gaybî bir müjde o gün nasıl karşılandı onu bilemeyeceğim ama, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer devirlerinde o emniyetin tastamam yaşandığı da bir gerçekti. Allah (celle celâluhu), o günkü Müslümanlara bahşettiği emniyeti bu ümmete de –inşâallah– yeniden yaşatacaktır. Çünkü yukarıda zikrettiğimiz âyet, gaybî bir tarzda kıyamete kadar bütün Müslümanlar için aynı şeyin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Âyet-i kerimedeki, *"Onlar hep Bana kulluk ederler ve Bana hiçbir şeyi asla eş ortak koşmazlar..."*[49] beyanıyla da

Allah, İslâm'ın yeryüzünde kendini ifade etmesiyle büyük ekseriyetin O Zât-ı Ecell ü A'lâ'ya ibadet edeceğini ve O'na şirk koşmayacağını haber vermektedir.

Evet, bu âyetin verdiği haber değerlendirilirken, hayalen Mekke dönemine gidilebilse, ortalıkta bir sürü putun bulunduğu, her kabile ve oymağın kendi putuna tapmakta olduğu, toplumun kargaşaya kurban gittiği, putperestliğin kalb ve gönüllere hükmettiği, putlara hediyeler takdim edilerek onlardan yardım dilenildiği ve her tarafta sahte itikat ve inançların revaçta olduğu görülecektir. Bu gaybî haberi bugün ele aldığımızda da, yine Kur'ân'ın o eşsiz mucizevî yanıyla karşı karşıya gelinecektir. Zira her şeye rağmen bugün bile milyonlarca insan âyetteki vaad çizgisinde Allah'a kulluk yapmakta ve gerçek mânâda sadece O'na ibadet ve itaatte bulunmakta, şirkten uzak, en hâlis niyet ve teveccühlerle hep O'na yönelmektedir.

O gün, o ilk müjdeyle şahlanan Müslümanlar daha sonra Hz. Ömer dönemi, Emevi ve Abbasi devirlerinde yapılan fütuhatla, Afrika kıtasından İç Asya steplerine kadar yayıldı ve Kur'ân'ın, yukarıda zikrettiğimiz âyeti ve daha başka âyetleriyle gaybî bir tarzda verdiği müjdeleri gerçekleştirdi ve devletler muvazenesinde önemli bir unsur hâline geldiler.

İşte bütün bunlar göstermektedir ki, Kur'ân, verdiği gaybî haberlerde dahi eşi, menendi olmayan bir kitaptır ve bu konuda onunla yarışacak başka bir kitap da yoktur. Evet o, bu haberleri, değişik devir ve asırlara tasdik ettirerek her zaman akıllarda hayranlık uyarmaktadır. Ümit ediyoruz ki, dünya muhtaç olduğu bu mucize kelâma en içten beklentileri ve ihtiyaçları ile yeniden teveccüh eder ve insanlık bir kere daha ebedî saadetin kaynağına doğrudan doğruya ulaşmış olur.. evet bugün insanlık canı dudağında, son bir kere daha onun hayatbahş olan soluklarını beklemektedir.

## E. Şahıslarla İlgili Gaybî Haberler

Kur'ân-ı Kerim, bazen kapalı da olsa bir kısım kimselerin akıbetlerinden bahseder ki, onun bu gibi şahıslar hakkında verdiği haberler, mevsimi gelince aynıyla zuhur etmiştir. Evet o, bir şahıs hakkında *"imansız"* hükmünü vermişse, o hayatı boyunca hep dalâlet içinde yaşayarak; bir başkası için *"Cehennemlik"* demişse, o da ömrünü o çizgide sürdürerek o uğursuz akıbetlerine doğru yürümüşlerdir. Hatta bu şahıslardan bazıları, imana bir adım kala yeniden kibir, gurur, makam hırsı veya başka ihtiraslara kapılarak küfür ve dalâlet

yolunu seçip Kur'ân'ın haber verdiği şekilde dünyadan göçüp gitmişlerdir.

Şimdi isterseniz, konuyu bazı misallerle biraz daha açalım: Tefsircilere göre, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın haber verdiği şahıslardan birisi Velid b. Muğire'dir. O, hem çok sayıda evlâda hem de bol miktarda mala sahip olan, oldukça zengin biridir. Aristokratlar arasında yetişmiş, oranın edep ve irfanına sahip bulunan, dolayısıyla konuşmasını da iyi bilen ve hemen her yerde itibar gören bir insandır. Velid b. Muğire vahyin ilk yıllarında Resûl-i Ekrem'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşılaşmış, O'ndan Kur'ân'ı dinlemiş, sözden iyi anladığı için de Kur'ân'ın ifadelerinin tesirinde kalmış ve O'nun bir beşer kelâmı olamayacağını hemen anlamıştı; anlamıştı ama, kibir ve gururu Müslüman olmasına engel olmuştu. Evet, kibir ve gururuna yenilen bu tâli'siz insan, evvelâ Kur'ân hakkındaki kanaatlerinde oldukça insaflı davranmıştı:

"Vallahi, Muhammed'den az önce bir söz dinledim ki, o ne ins ve ne de cin sözüdür. Onun kendine has bir tatlılık ve halâveti var ki, yukarısı meyveli, aşağısı bereketli ve zemini de oldukça sulu.. bu itibarla o kesinlikle bir gün mutlak üste çıkacaktır ve kat'iyen aşılamayacaktır." Buna karşı Kureyş, "Velid sapıttı; vallahi bütün Kureyş de sapıtacaktır!" dediler. Bunu işiten Ebû Cehil, "Ben onun hakkından gelirim!" diyerek kalkıp öfkeli öfkeli Velid'in yanına vardı ve "Ey Velid! Kavmin sana vermek için mal topluyor. Çünkü sen Muhammed'den bir şeyler elde etmek için O'nun yanına gidiyormuşsun!" dedi. Bunun üzerine Velid: "Kureyş bilir ki, ben onların malca en zenginiyim." şeklinde konuştu. Bu defa Ebû Cehil: "O hâlde O'nun hakkında bir söz söyle de kavmin işitsin ve senin O'nu sevmeyip inkâr ettiğini anlasın." teklifinde bulundu.

Velid: "Ne diyeyim, içinizde şiiri, kasideyi ve cin sözlerini benden daha iyi bilen biri yoktur. O'nun söylediği bunların hiçbirine benzemiyor" deyince; Ebû Cehil: "Yok, mutlaka bir şey söylemelisin!" ısrarında bulundu, o da kalkıp kavminin toplandıkları yere geldi ve "Siz, 'Muhammed mecnun!' diyorsunuz; O'nda hiç cinnet emaresi gördünüz mü? 'Kâhin!' diyorsunuz; O'nu hiç kâhinlik yaparken müşâhede ettiniz mi? 'Şair!' diyorsunuz; O'nu hiç şiirle uğraşırken ve şiir söylerken gördünüz mü? 'Yalancı!' diyorsunuz; O'nun hiç yalan söylediğini duydunuz mu?" diye konuştu. Onun bu soruları karşısında orada bulunanlar: "Hayır. Ama peki öyleyse O nedir?" dediler. Velid de: "Durun bir düşüneyim!" dedi ve uzunca bir bekleyişten sonra da, "Bu (Kur'ân), olsa olsa sihirbazlardan öğrenilip nakledilen bir sihirdir ve bu, insan sözünden başka bir şey değildir."

şeklinde mırıldandı. Onun bu sözleri üzerine de Kureyş, onu alkışlayarak oradan ayrıldılar.[50]

Kur'ân'a bu kadar yaklaşan, onun mânâ ve muhtevasını bu derece kavrayıp âlî ve mukaddes bir kelâm olduğunu hisseden bir insanın hâlâ küfürde inat etmesi, hakikate karşı kibir, zulüm ve inhiraf olduğundan Kur'ân onu da ebedî idamlıklar arasına soktu, hem kâfirce, zalimce tavırlarını hem de su-i akıbetini şöyle bir resimle ortaya koydu:

*"Zira o, düşündü taşındı, kendince ölçtü biçti.*
*Canı çıkasıca, bu ne biçim ölçüp biçmekti!*
*Kahrolası nasıl (ölçüp biçti) ve nasıl ölçtü biçtiyse!*
*Sonra (başını kaldırıp halka) baktı.*
*Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.*
*Sonunda da, kibrini yenemeyip sırt çevirdi.*
*'Bu (Kur'ân) dedi, olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir.*
*Ve bu, insan sözünden başka bir şey değil.'*
*(Allah da) Ben onu sekara (Cehennem'e) sokacağım."*[51]

buyurdu.

Bu ifadelerden evvela şu hususları anlamak mümkündür:

*1.* Bu sihir, çok farklı ve bütün sihirleri aşkın tesirli bir sihirdir.
*2.* Kur'ân büyüsünün insan üzerinde anlaşılmayan bir tesiri söz konusudur.

Bir mânâda her tarafa çekilebilen bu sözlerden anlaşılan şudur; Velid b. Muğîre, her ne kadar çevresindekilere böyle söylese de, içinden Kur'ân'ın bir sihir olmadığını çok iyi bilmektedir. İhtimal ki o, bu sözlerle Kur'ân'ın tesirini anlatmak ve "Kur'ân'ın bizzat kendisi sihir değildir ama sihir gibi insanları büyülüyor." demek istemiştir. Bu da vak'anın raporundan başka bir şey değildi.

Bu, günümüzde de bir kısım inkârcıların, Allah'ın kâinattaki o baş döndürücü tasarrufunu görmezlikten gelerek, varlık ve hâdiselere fennî birer nam takıp bu namlar her şeyi izah ediyormuş gibi eşyayı tarif ve tefsir etmelerine benzemektedir. Meselâ, kâinatta bütün kütleler birbirini çekmektedirler. Kütleler arasındaki bu çekim (câzibe) kuvveti, cisimlerin kütleleriyle doğru orantılı, aralarındaki mesafenin karesiyle de ters orantılıdır. Dolayısıyla dünya ile güneş de birbirlerini karşılıklı olarak çekmektedirler. Bu

çekim kuvvetinden dolayı dünya güneşin etrafında bir sapan taşı gibi döndürülmektedir ki, bu çekme hâdisesine fizikte *“Nevton Çekme Kanunu”* denilmektedir.

İşte böyle bir yaklaşım, sadece o hâdiseye bir isim takmaktan ibarettir. Sadece fennî bir nam takmakla henüz tam olarak bilinmeyen o hâdisenin mahiyetinin anlaşılmayacağı açıktır. Bu noktada bir kısım zâhirperestler, her zaman aldanagelmişlerdir. Bir kere her şeyden evvel acaba, “Bu baş döndürücü çekim kuvvetini yoktan yaratan kimdir?” sorusuna makul cevap bulunmalıdır. Bu çekim kuvveti, insan yaratılmadan milyarlarca yıl önce de var olduğuna göre herhâlde bu kanunu ne Nevton ne de bir başka insan yaratmadı! Öyle ise bütün kâinatla beraber onu yaratan da ezel ve ebed sultanı Cenâb-ı Hak’tır. Burada insanlara düşen vazife, sadece bu kanunu keşfedip, varlığını anlamak ve onu değerlendirmektir.

Evet, câzibe de, Allah’ın kâinatta yarattığı kanunlardan biridir. Bu koca dünyayı bir sapan taşı gibi döndüren kimse, kâinattaki eşya ve hâdiselerin belirli bir nizam ve âhenk içinde cereyan etmesi için her şeyi bir kısım kanun, sabite ve prensibe bağlayan da O’dur. Meselâ, dünya da diğer gezegenler gibi güneşin etrafında tıpkı bir saatin çarkları gibi, hatta daha dakik olarak dönmekte ve matematik bir eğri “elips” çizmektedir. Öyle ki, dünyanın güneşe hayalî bir iple bağlandığı farz edilecek olursa, bu ipin, eşit zamanlarda eşit alanları süpürdüğü müşâhede edilecektir (Kepler Kanunu).

Keza, bu umumî kanunlar çerçevesinde güneşe baktığımızda görürüz ki, güneş, öyle korkunç bir ateş kütlesidir ki, yüzeyindeki sıcaklığın 6.000 derece civarında, iç kısımlarında ise 15 milyon derecenin üstünde olan bu dev hidrojen-helyum reaktörü durmadan çalışmakta ve onda, 4 hidrojen atomu birleşerek 1 helyum atomunu meydana getirmektedir. Ancak 4 hidrojen atomu 1 helyum atomundan daha ağır olduğu için geri kalan bu madde de enerjiye dönüşmektedir. Bu şekilde her saniye, 564 milyon ton hidrojen, 560 milyon ton helyuma çevrilmekte, geri kalan 4 milyon ton madde de, ısı ve ışık suretinde uzaya yayılmakta; bu arada dünya da etrafa yayılan bu enerjinin milyarda ancak ikisini tutup almaktadır. Aslında eğer dünya, bu enerjinin milyarda üçünü almış olsaydı yeryüzündeki hayat altüst olurdu.

Şu bir gerçektir ki, umumî çekim kanununu, dünyanın elips çizmesini ve güneşin bir hidrojen-helyum reaktörü olduğunu tespit edip bir kanuna bağlamak önem arz etse de burada üzerinde durulması gereken ayrı bir husus var ki, o da

kâinatta cereyan eden bu kanunları yoktan yaratanın ve insanın yaşamasına müsait hâle getirip onun hizmetine sunanın kim olduğunun bilinmesidir. Aksine o bilinmeyince, kâinatın da bir kaostan farkı olmayacaktır.

İşte Velid b. Muğîre de "Bu (Kur'ân) olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir. Ve bu, insan sözünden başka bir şey değildir." derken Kur'ân'ın hakikatini izahtan ziyade bir vâkıaya parmak basıyordu. Yoksa Kur'ân'ı sihirle izah etmenin imkânı yoktu. Aslında o, bu sözüyle hakikate çok yaklaşmasına ve Kur'ân'ın insan sözü olmadığını bilmesine rağmen, kibir ve gururuna yenik düşerek, tıpkı Allah tarafından yaratıldığını bile bile kâinattaki cari kanunları sebeplere havale eden cahiller gibi, onun bir beşer sözü olabileceğini söylemiş ve sahil-i selâmete bir adım kala ökçeleri üzerine gerisin geriye dönüvermişti. Bunun için de Cenâb-ı Hak, *"Ben onu sekara (Cehennem'e) sokacağım."*[52] buyurmuştu.

Kur'ân-ı Kerim'de bu âyet-i kerimede olduğu gibi belli şahısların Cehennem'e sokulacağının söylenmesi, onların kendi meyelanlarıyla imana gelmeyeceklerini göstermektedir. Burada ayrı bir noktaya daha dikkatlerinizi çekmek istiyorum. O gün, Velid b. Muğîre gibi, Kur'ân'ı kabul etmeyen, hatta ona karşı savaş ilan eden pek çok muannit kâfir vardı. Ancak Kur'ân'ın *"Cehennem'e sokacağız"* demediği bu kâfirler, daha sonra birer birer Müslüman olmuşlardı ki, Ebû Süfyan da onlardan biriydi ve ilk dönemlerinde Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) en büyük düşmanları arasındaydı. Yine Velid b. Muğîre'nin öz oğlu Halid b. Velid (radıyallâhu anh) ve siyasî dehası, dirayet ve kiyasetiyle Müslümanlar için o gün en büyük bir problem olan Amr b. Âs (radıyallâhu anh) da onlardandı. Kur'ân'ın Cehennem'e sokulacağını bildirdiği Velid b. Muğîre[53] iman etmemiş ve hayatının sonuna kadar küfür ve dalâlet içinde yaşamıştı; yaşamış ve böylece Kur'ân'ın verdiği gaybî bir haberi doğrulamıştı.

Ebû Leheb ve Ümmü Cemil'le alâkalı sûre de Velid b. Muğîre hâdisesinde olduğu gibi böyle bir sû-i âkıbetin mesajını taşımakta ve bu iki tâli'sizin durumlarını gözler önüne sermektedir. Evet, *"O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu hâlde karısı da (ateşe girecek)."*[54] mealiyle ifade edilen sûre-i celile, Ebû Leheb ve hanımı Ümmü Cemil hakkında gaybî şehadette bulunarak, onların da hayatları boyunca iman etmeyeceklerini ve neticede Cehennem'e gireceklerini

açıkça haber vermektedir.

Ebû Leheb ve hanımı, aile olarak İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) diriltici iklimine çok yakın oldukları hâlde O'ndan istifade edememe bahtsızlığına birer örnek sayılırlar. Dahası bu tâli'siz ailenin Peygamber Efendimiz'in kerimelerinden Rukiyye ve Ümmü Gülsüm ile evli olan oğulları Utbe ve Uteybe de, anne ve babalarından etkilenerek Nebiler Serveri'ne karşı hep düşmanca duygular sergilemişlerdir. Hatta oldukça edepten yoksun ve olabildiğine hoyrat bir kimliği olan Uteybe, Müslüman olanların halkası genişledikçe ve hele hanımının Müslümanlığını sezince iyiden iyiye kudurmuş, nihayet bir gün hanımının kolundan tutarak zorla huzur-u risaletpenahiye getirmiş ve Efendimiz'in yakasına yapışarak "Al kızını, onu boşuyorum!" deme saygısızlığında bulunmuştur. Bunun üzerine Efendimiz de ona, –Allah'ın ruhsatıyla– *"Allah sana kelblerinden bir kelbi musallat etsin!"* diyerek dünyevî akıbetini işaretlemiştir ki, bir süre sonra Yemen taraflarına giden bir ticaret kervanı içinde tam konaklama esnasında bir arslan gelerek Uteybe'yi bulup parçalamıştır; parçalamış ve Efendimiz'in ihbarını doğrulamıştır. Peygamber düşmanı bu zatın kardeşi Utbe ise, Mekke fethinden sonra İslâmiyet'i kabul edip saadete ermiştir.[55]

Evet, Efendimizle de olsa cibillî karabet, azab-ı ilâhîden kurtuluş için kâfi değildir. Eğer kâfi olsaydı Nebiler Serveri'ne neseben yakın olan Ebû Leheb ve onun hanımı kurtulurlardı; çünkü Ebû Leheb, Allah Resûlü'nün öz be öz amcası idi ki, kim bilir kaç defa O'nu kucağına almıştı; Ümmü Cemil ise onun hanımıydı. Ne var ki bunlar Peygamber Efendimiz'e ne kadar yakın da olsalar, Allah'a kurbiyetleri olmadığı için O'ndan istifade edip hidayete erememiş ve kendilerini kurtuluşa götürecek olan peygamber yoluna girememişlerdi.

Zannediyorum bu mevzuda asıl dikkat çeken husus şudur: O gün Resûl-i Ekrem'e ellerinden gelen kötülüğü yapan pek çok kâfir ve zalim vardı ama, âyetle tehdit edilen Ebû Leheb'di.. ve o, bir gün tehdit edildiği şeye maruz kalacaktı.

Bu hususun açılımında şu mülâhazalar söz konusu olabilir:

1.Efendimiz'in akrabası ve O'nun öz amcası olan bir şahsın, açık açık Kur'ân'ın tehditlerinden nasibini alması, kamuoyunda daha büyük bir tesir icra edecektir. Zira kimse, risalet etrafında şüphe uyarma anlamına gelen "Peygamber akrabaları kayırılıyor" zannına kapılmayacak ve Allah'ın indinde

bütün kâfirlerin aynı kabul edildiği vurgulanacaktı ki, bu da bize, Nebiler Serveri'nin her yönüyle vahye ve risalete gölge düşürecek mülâhazalardan korunduğunu göstermektedir.

2.Cenâb-ı Hak, Tebbet sûresi ile gayet açık bir şekilde, Ebû Leheb ve ailesinin Cehennem'e gireceklerini ilan etmektedir. Müslümanların henüz kemmiyet bakımından zayıf oldukları, kâfirlerin, bütün güçleriyle Müslümanların üzerine yüklendiği bir dönemde, bu kadar düşmana karşı, onların kin, nefret ve gayzlarını artırma pahasına, Kur'ân'ın bu şekilde onlara meydan okuması, onun bir beşer kelâmı olmadığını ve onun mübelliğinin kendisinden gayet emin bulunduğunu gösterir ki, o dönem itibarıyla bu da fevkalâde önemlidir.

3.Hz. Peygamber'in yakınlarının tehditlere maruz kalması ve ilk defa ilâhî azapla cezalandırılacakların açıktan açığa ismen zikredilmeleri, bu meselenin ehemmiyetini bir kat daha arttırmaktadır. Zira Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), tebliğ vazifesine *"(Önce) en yakın akrabanı uyar."*[56] ilâhî emri gereği, evvelâ akrabalarından başlamıştı; başlamıştı çünkü O'nun temel karakterini, ruhî ve kalbî yapısını en iyi bilen onlardı. Evet o, onların ellerinde büyümüş ve gözleri önünde neş'et etmişti. O'nun yüce ahlâkını, meâlîye açık fıtratını, şecaat ve semahetle tüllenen şahsiyetini evvelâ teslim edenler ve bunu âleme duyuranlar onlar olmuştu.

Evet, onlar, hayatında hiçbir zaman yalan söylemeyen, lehviyat ve mâlâyânî şeylere iltifat etmeyen, herhangi bir kimseyi kıracak tavır ve davranışlardan kaçınan Nebiler Serveri'ni çok iyi tanıyor ve hatta O'nunla iftihar ediyorlardı.

İşte bu durum, onların, O'nun davasını herkesten önce kabul etmelerini gerektiriyordu. Ne var ki, Ebû Leheb, Ebû Cehil, Ümmü Cemil... gibi daha pek çok yakını O'nun hizmetine engel olmak için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı. Tabiî bunun yanında Hz. Hamza ve Hz. Abbas.. gibi Efendimiz'i her zaman takdir edip O'nun yanından bir lahza ayrılmayan akrabaları da vardı...

İşte Kur'ân, Tebbet sûresiyle Ebû Leheb'i ele alarak, ona âdeta "Senin çok yakınında böyle bir ilâhî meşale par par yanıp durduğu hâlde, sen ona gözlerini kapıyor hatta onu söndürmeye çalışıyorsun. Dahası bütün cihana hidayet vesilesi olacak mübarek bir kaynağa sırtını dönüyorsun!" demekte ve bütün âleme ders olabilecek canlı bir tablo sunmaktadır.

Evet, Kur'ân: *"O, alevli bir ateşte yanacak."* diyerek, Ebû Leheb henüz hayatta iken onun iman etmeyeceğini ve neticede imansızlığı ve küfrü yüzünden Cehennem'e gideceğini haber veriyordu. Mevsimi gelince, Kur'ân'ın dediği aynıyla çıkıyor ve Ebû Leheb hayatını küfür ve dalâlet içinde noktalıyordu. Bir rivayete göre o, müşriklerin Bedir'de mağlubiyetlerini öğrenince kederinden ölüp gitmişti. Diğer bir rivayette ise, Bedir neticesinde bir kuyu başında Ebû Süfyan, Ebû Leheb'e Müslümanlar karşısında nasıl kuvve-i mâneviyelerinin sarsılıp hezimete uğradıklarını ve Müslümanların kahramanlıklarını anlattığı bir sırada, orada bulunan ve Hz. Abbas'ın daha önce Müslüman olan kölesi, meleklerin Müslüman ordusuna yardım ettiğini söyleyivermiş, buna sinirlenen Ebû Leheb de öfkeyle ona bir tokat vurmuş ve onu yere yıkmıştı.

Bunu gören Hz. Abbas'ın hanımı, kölesine vurulan bu yumruğu hazmedemeyerek elindeki sopayı Ebû Leheb'in kafasına indirmiş ve *"Efendisi burada olmadığı için onu dövebiliyorsun!"* demişti. İşte böylesine şiddetli bir sopa darbesi alan Ebû Leheb, ihtimal, beyin kanamasından ölüp gitmişti. Öldüğünde de cesedi hemen kokuşmuş olacak ki, günlerce yanına kimse yaklaşamamış, hatta evlatları dahi ona sahip çıkıp gömmemiş ve sonunda ayağına bir ip bağlanarak sürüklenmiş ve bir çukura atılıvermişti.[57]

Kur'ân'ın, Ebû Leheb'in bu kötü sonunu haber verdiği dönemde, ufuklarda bu neticeye emare sayılabilecek en küçük bir iz dahi yoktu. Bu âyetlerin nazil olmasından –yaklaşık– on sene sonra Müslümanların Bedir'de galibiyeti ve müşriklerin mağlubiyeti karşısında küfrü, gayzı, nefreti ve hasedi içinde, tam Kur'ân'ın haber verdiği gibi imansız olarak ölmüş ve bu şekil ölümüyle o da Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu doğrulamıştı.

Herkes "Falan, Cehennem'e gidecek!" türünden iddialarda bulunabilir. Ancak kâfir olarak ölmesi beklenen pek çok kimsenin hayatının son deminde hâlis bir Müslüman hâline geldiği de az değildir.

Evet, gaybe ıttıla, insan için mümkün değildir. Allah dilemez ve bildirmezse hiç kimse böyle bir şeyden haber veremez. Hele hele gaybı taşlarcasına ortaya atılan haberler, neticede sahiplerini rezil ve rüsvay etmekten başka bir şeye yaramaz. Ancak Allah (celle celâluhu), bu ve benzeri gaybî haberlerle Nebisine ihsanda bulunmuş ve bunlarla O'nun nübüvvet ve risaletini teyit etmiştir ki, en başta da Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile alay etmeye kalkışanlar, Kur'ân'ın verdiği bu haberlerin teker teker zuhuru karşısında apışıp

kalmışlardır.

## F. Müteferrik Mucize ve Haberler

### 1. Her Şeyi Yaratan Allah'tır

Gaybî haberler, beşerin güç, tâkat ve idrak ufkunu aşan konulardandır. Zira insanın, ne ilim ve irfanı ile ne de akıl, mantık ve idraki ile bunlara muktedir olması düşünülemez; düşünülemez zira bunlar birer mucizedir. Kelime itibarıyla "acz" kökünden türetilmiş olan mucize, "âciz bırakan, acze düşüren" mânâlarına gelir.

Dinî literatürde mucize, insanların yapmaktan âciz kaldıkları ve ancak peygamberlerin eliyle Allah (celle celâluhu) tarafından yaratılıp ortaya konulan ve onların nübüvvet davasını destekleyen harikulade ve olağanüstü bir vak'a demektir. Allah'tan başka hiç kimsenin yapamayacağı ve yapmaktan âciz kaldığı ve kalacağı bu mucizeler, aynı zamanda mü'minlerin imanlarını takviye, inkârcıları ilzam niteliğini taşımaktadır.

İnsanoğlu, hiçbir şeyi yoktan var edemez. O, ancak mevcut nesneler üzerinde değişik araştırma, keşif, tespit ve terkipte bulunabilir. Bundan dolayı da, insanın ortaya koyduğu icat ve keşiflerin enginliği ne olursa olsun yine de o, kat'iyen bir mucize değildir. Evet mucize Allah'a (celle celâluhu) ait bir harikadır ve onun aynı zamanda peygamberlik davasına iktiran etme gibi bir hususiyeti vardır.

İşte Kur'ân-ı Kerim, bu hakikate işaretle, وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ *"Yeryüzünde (O'nu) âciz bırakamazsınız. Sizin Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur."*[58] buyurur ki, bu âyet-i kerimeyi lazımî mânâsı ile ele alacak olursak, burada konuyla alâkalı şöyle bir işaretten bahsedilebilir:

Siz, yeryüzünde herhangi bir mucize meydana getiremez ve Allah'ın dilediğinin dışında da hiçbir şey yapamazsınız. İlimlerde terakki edebilir, değişik teknolojilerde başarılı olabilir ve çok önemli tespitlerde bulunabilirsiniz; meselâ kimya ilminde değişik tahlil ve terkiplerde bulunabilir, var olan elementlerin sayısıyla oynayarak farklı şeyler ortaya koyabilir, laboratuvarlarda sentetik olarak yeni elementler meydana getirebilir, maddenin en küçük temel yapı taşı olan atomu ve içindeki elektron, proton ve nötron gibi parçacıkları keşfedebilir, elektronların saniyede 1.000-150.000 km hızla

proton ve nötrondan oluşan çekirdek etrafında döndüğünü, proton ve nötronları meydana getiren kuarkları keşfedebilirsiniz.

Yine atomu parçalayarak atom bombası yapabilir, böylece 1 kg uranyum çekirdeğinin bölünmesiyle 2.500 ton kok kömürünün vereceği enerjiyi açığa çıkartabilir, hidrojenin yeni yeni terkiplerini keşfedip büyük bir tahrip gücüne sahip olan hidrojen bombasını yapabilirsiniz; ama sizin bütün bunları yapmanız kat'iyen bir mucize değildir. Amerika'yı keşfeden kişi sadece mevcudu keşfeden bir kâşiftir.. siz de öyle...

Haddizatında atomları yaratan Allah'tır. Göklerin ve yerin dizgini O'nun elinde, her şeyin açılıp kapanması ve farklı şekiller alması da O'nun meşîet ve iradesiyledir. İnsanın kalbinden, en uzak gök cisimlerine kadar her şeyi her an elinde tutan ve bu iki farklı âlem arasında sürekli değişik münasebetler kuran Cenâb-ı Hak'tır. Atomların, partiküllerin içinde hep O'nun kurduğu program vardır ve bu programı devam ettirme de yine O'na aittir. Binaenaleyh sizin yaptıklarınız, sadece bir kısım mevcudu keşiften ibarettir. Dolayısıyla sizin herhangi bir mucize meydana getirmeniz söz konusu değildir. Mucizeleri meydana getiren Allah'tır (celle celâluhu). Peygamberlik davasına matuf olanlarda da vesile Resûllerdir.

*"Yeryüzünde (O'nu) âciz bırakamazsınız. Sizin Allah'tan başka bir dostunuz ve bir yardımcınız da yoktur."*[59] âyet-i kerimesinde sadece *"yer"* zikredilmekte, *"Siz ne yerde ne de gökte, Allah'ı âciz bırakamazsınız."*[60] âyet-i kerimesinde ise yerle beraber *"gök"* de zikredilmektedir. Bunun mânâsı ise "Sizler yerde mucize diyeceğimiz bir harika meydana getiremeyeceğiniz gibi, göklerde de getiremeyeceksiniz." demektir.

Kur'ân-ı Kerim'in değişik âyetleri ile belli ölçüde göklere çıkılacağına işaret etmesi, bir gün insanoğlunun sınırlı da olsa bir kısım gök tabakalarına çıkacağına işaret etmektedir ki, böyle bir başarının harika olmadığı açıktır. Bir kere göğe çıkmak isteyen, yerde Allah'ın koyduğu kütle, ağırlık, sürat ve yerçekimi kanunlarını hesaba katmak zorundadır. Bu sebeple de insanın gerçekleştireceği bu iş bir mucize olmayıp, sadece Allah'ın yarattığı atmosferden, matematik ilminden ve örnek cisim ve modellerden istifade ederek onları taklit etmekten ibarettir.

Ayrıca, yukarıda zikredilen âyetlerden şu hususları anlamak da mümkündür:

1.Her şey bir kısım prensiplere bağlıdır, ama bu noktada beşerin herhangi

bir müdahalesi söz konusu değildir. İnsanoğlunun bir kısım prensipler vaz'ederek eşyanın özüne, esasına, mahiyetine müdahale etmesi mümkün değildir, zira o konudaki temel kaide ve prensipleri vaz'eden sadece ve sadece Allah'tır (celle celâluhu).

2. Bundan başka bu âyetler, günümüzün insanına: "Bugün yeryüzünde başar üstüne başarılarınızla artık her şeyi yapabileceğinize inanmaktasınız. Yarın göklerde de aynı şeyi yaparak, daha bir cesaretlenerek belki de bu başarılarınızla küstahlaşıp küfür ve dalâletinizi göklerde de ilan edeceksiniz. Ancak, ne yaparsanız yapınız, şunu iyi bilmelisiniz ki bu yaptıklarınızla kat'iyen Allah'ı âciz bırakamazsınız; aksine mucizevî icraatı ve harika sanatları karşısında, hep siz âciz kalacak ve ister istemez O'na (celle celâluhu) döneceksiniz." denilerek ilmin yolunun açık olduğunu ifade etmenin yanında, bilgiyle bir kısım küstahlaşmalar olacağını da işaretlemektedir.

İlimler ilerledi ve ilerliyor; teknolojik başarılar birbirini takip ediyor; ama her şey ta baştan beri Allah'ın vaz'ettiği kanunlar çerçevesinde cereyan ediyor.. ne ilâhî kanunları aşma ne de beşerî mucize... Gerçi dünden bugüne ilim adamları, insanlığın hizmetine pek çok harika şeyler sundular ama, bunların hiçbiri mucize değildir. Aksine bütün bu gelişmelerde, Allah'ın (celle celâluhu), varlığın sinesine vaz'ettiği kurallara bağlı kalınmış ve O'nun meşîeti, iradesi asla aşılamamıştır.

Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde, günümüzde olduğu ölçüde uzayla ilgili çalışmalar yoktu; yoktu ama, kapalı bir üslûpla da olsa, Kur'ân umumi maksadın yanında uzaya çıkılabileceğine de işaret ediyordu. Zamanla gelişen şartlar ve ilerleyen feza teknolojisi Kur'ân-ı Kerim'in beyanına uygun şekilde ortaya çıkıyordu; en azından o, ifade aralıklarında günümüzdeki gelişmelere imalarda bulunuyordu.

Hâsılı, bir yandan Kur'ân-ı Kerim, insana yerde ve göklerde aczini, zaafını hatırlatıp, onun ortaya koyacağı bütün keşif ve tespitlerin harikulâde görünümünde âdiyattan hâdiseler olduğuna dikkatleri çekiyor, diğer yandan da çok zor olmasına rağmen insanoğlunun bir gün semalara çıkacağına imada bulunuyordu. Evet eğer böyle bir ima söz konusu olmasaydı, *"Siz ne yerde ne de göklerde Allah'ı (celle celâluhu) âciz bırakamaz (veya mucize îkâ' edemezsiniz)."* beyanının bir anlamı kalmazdı.

Ne var ki, semaların ulaşılacak bölgelerine de yine, Allah'ın (celle celâluhu) koyduğu kurallarla, O'nun güç, kuvvet ve hâkimiyeti ile ulaşmak mümkün

olabilecektir. *"Ey cin ve ins toplulukları! Yer ve göklerin dairesini aşmaya gücünüz yetiyorsa haydi aşınız!.. Doğrusu ilahi kudret ve kuvvet olmadan siz arz ve sema çemberini aşıp onların içine giremezsiniz."*[61] fehvâsınca, havasızlık, yerçekimi, sürtünme, değişik kozmik hâdiseler türünden pek çok engel vardır ki, bunlar ancak Cenâb-ı Hakk'ın vaz'ettiği kanunların bilinip değerlendirilmesi ölçüsünde aşılabilecektir.. ve tabiî, O'nun koyduğu kurallarla elde edilen bu başarılara da kat'iyen mucize denemez. Bu hususta modern yorumcuların teferruat nev'inden ifade ettikleri önemli detaylar üzerinde durulabilirdi. Ancak biz bu kadarlıkla iktifa edeceğiz.

## 2. Nakil ve Binek Vasıtaları

Bu konuda da Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, Asr-ı Saadet'ten kıyamete kadar gelecek olan bütün nesillere ima ve işaretleriyle hemen her devir insanının ufkunu ve ilmini aşkın mucizevî haberler vermektedir. Bu türden haberleri ihtiva eden âyetlerin birinde şöyle buyrulmaktadır: وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ *"Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve bir de ziynet olsun diye (yarattı). Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (nakil ve binek vasıtaları) yaratacaktır."*[62]

Kur'ân'ın nazil olduğu dönem düşünülecek olursa, insanların binekleri –âyet-i kerimede de gösterildiği gibi– sadece at, deve, eşek ve katır gibi hayvanlardan ibaretti. O gün hemen bütün dünyada binek olarak bunlar kullanılıyordu. Seferler bunlarla yapılıyor, bunlarla kervanlar tertip ediliyor ve ticaret eşyaları bunlarla taşınıyordu.. ve bunlar aynı zamanda göz alıcı birer ziynet ve süs eşyası gibiydi. Öyle ki, onlarla meşgul olmak, herkes için bir eğlence ve haz konusu idi.

İşte âyette önce bu binek ve ziynet vasıtaları zikredildikten sonra, *"Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (nakil ve binek vasıtaları) yaratacaktır."* demek suretiyle sizlere binek ve eğlence vasıtaları olarak daha sonra yaratacağı şeylere işarette bulunur. *"Yaratma"* mefhumu Arapça'da *"halk"* kelimesi ile ifade edilir. Her ne kadar günümüzde bazen yanlış olarak insanların yaptıkları fiiller için kullanılıyor olsa da o, Allah'a mahsus bir iştir ve o yoktan var etmek demektir. İnsanın meydana getirdiği nesneler yoktan var etme değil, mevcuttan inşâ sayılırlar ve aslında o da yine Allah'ın izni ile olmaktadır. Geriye dönelim: *"Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (nakil*

*ve binek vasıtaları) yaratacaktır."* beyanı bugün, insanoğlunun ilmi, irfanı ve Allah'ın ona ihsan ettiği imkânlar neticesinde denizde, karada ve havada onun keşf, icat ve inşâsı ile daha nice nakil ve binek vasıtaları vardır ki, hepsi de Allah'ın (celle celâluhu) bizlere birer ihsanıdır. Hatta bu husus günümüzde bilinen nakil vasıtalarıyla da sınırlı değildir. Allah gelecek nesillere, kim bilir daha ne tür seyahat nakil ve binek vasıtaları ihsan edecektir!..

Ayrıca bu âyet-i kerimede, bir yandan ilim adamlarının himmet ve gayretleri şahlandırılıp, ilim âşıkı ruhlar araştırmaya sevk edilmekte, diğer yandan da bilinen şeylerden yola çıkılarak, bilinmeyen şeyleri keşfetmeye işaret ve tembihlerde bulunulmaktadır. Aslında, bu ve benzeri âyetler hemen her zaman Müslümanları çalışmaya teşvik etmekte ve onları yeni yeni ufuklara yönlendirmektedir. Ama ne acıdır ki, son birkaç asırdan beri Müslümanlar, çok ciddî bir fikir tembelliği ve atalet yaşamaktadırlar. Eşya ve hâdiselerden kendilerine açılan onca kapı karşısında Kur'ân'a saygıları, hakikate saygıları, imanları ve Kur'ân'ın sarih işaretleri ile kendilerine gelip hakikat aşkı ve ilim aşkı ile şevklenecekleri yerde, ruh, kalb ve akılları itibarı ile hep âtıl yaşamaktadırlar.

Ümidimiz o ki, bundan sonra olsun, Kur'ân'a yeniden sahip çıkacak bir nesil bu hususun gerektirdiği hassasiyeti göstererek bizi içine düştüğümüz fikir tembelliğinden, hakikat körlüğünden kurtarır ve bize kendimiz olma yollarını gösterir.

Bilindiği gibi günümüzde semaya belli vasıtalar ile çıkılmaktadır. Âyet-i kerimede ise –bu sadece bir işaret de olabilir– semalara vasıta ile çıkmanın yanında, vasıtasız çıkmaya da işaret edilmektedir. İlim, teknik ve fen ilerlediği ölçüde, ihtimal ilim adamları bir gün bunu da başaracak ve Allah böyle bir nimeti olduğunu da ortaya koyacaktır. Ayrıca âyet, çalışan ve aklını kullananlara özel olarak seslenmekte ve onların ümit ve meraklarını kamçılamaktadır. "Semaya hangi vasıtalarla çıkılır? Bunun için neler gereklidir?" onu zamanın yorumuna bırakarak gaybî bir tarzda, onlarla semaya çıkılacak her nevi vasıtaya işaret etmekle kalmayıp aynı zamanda insanları böyle bir gayeyi gerçekleştirmeye de teşvik etmektedir.

Arz edeceğimiz şu âyet de –ilâhî maksat mahfuz– yeni yeni vasıtaların icat edileceğine işarette bulunup, araştırma âşıklarına yeni hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için de bir kısım koordinatlar vermektedir: وَاٰيَةٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا

ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ
*"Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibrettir. Onlar için, bunun gibi binecekleri daha başka şeyler de yaratacağız."*[63]

Evet, hiç şüphesiz, Cenâb-ı Hakk'ın lütfettiği nimetlerden biri de insanların denizlerde seyahat ettikleri gemilerdir. Âyetin nazil olduğu dönemde sadece rüzgârın esişine göre yol alan veya küreklerle yürüyen oldukça iptidaî ve basit gemiler vardı. Âyet-i kerimede, nimet ve minnet hususları korunadursun, *"Onlar için bunun gibi binecekleri daha başka şeyler de yaratacağız."* buyrularak gelecekte icat edilecek olan buharlı gemiler, transatlantikler, motorlu vapurlar, denizaltılar, elektrik, atom ve hatta güneş enerjisi ile işleyen daha pek çok deniz vasıtalarına işaretlerin bulunduğunu kabulde hiçbir mahsur olmasa gerek.

O günün Müslümanları etseler etseler ancak yelkenli bir gemiyi tasavvur edebilirlerdi. Ama kat'iyen buharlı ve motorlu bir gemiyi ya da bir transatlantiği düşünemezlerdi. Ne var ki, Kur'ân, *"Onlar için bunun gibi binecekleri başka şeyler de yaratacağız."* diyerek ilim adamlarına doğrudan doğruya bir fikir veriyor ve yeni yeni vasıtalar icat etmek isteyen kabiliyetlere daha engin ufuklar gösteriyordu. Zamanı gelince o gün için kullanılan iptidaî gemilerin yerini daha modern vasıtalar alacak ve Kur'ân'ın işaretleri ile örgülenen hususlar da bir bir gerçekleşecekti.

Şu anda insanların gelecekte daha ne tür vasıtalar icat edecekleri bilinememektedir. Bilinen bir hakikat varsa o da Kur'ân'ın imalarına göre ufkun her zaman açık olduğudur ki, zamanı geldiğinde pek çok tasarı ve tasavvur, şartlara ve ortama göre realize edilerek bir hayli rüya daha gerçekleşecektir. Bu konuda da modern yorumcuların daha farklı tespitleri olabilir.

## 3. İleride Topluluklar Hâlinde İslâm'a Girmeler Olacaktır

Kur'ân'ın gaybî haberlerinden biri de, insanların bir gün fevç fevç İslâmiyet'e dehalet edeceklerinin onun tarafından müjdelenmesidir. Evet, Kur'ân-ı Kerim: إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ ۝ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللّٰهِ أَفْوَاجًا ۝ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا *"Allah'ın yardımı ve fethi geldiği ve insanların fevç fevç Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit, Rabbini hamd içinde tesbih et ve O'ndan*

*mağfiret dile. Çünkü O tevbeleri kabul eden biricik Tevvabdır.”*[64] sûre-i celilesi ile yakın bir gelecekte, insanların fevç fevç İslâmiyet’e dehalet edeceklerini müjdelemişti ki, mü’minlerin gönüllerine inşirah salan bu bişaretin verildiği gün onlara bu konuda ümit verecek herhangi bir emare de söz konusu değildi. Gün geldi bu müjde Mekke’nin fethi ile aynen zuhur etti: Evet Huneyn halkı, Hevâzin kabilesi, Taif ve Necid ahalisi fevç fevç İslâmiyet’e girerek bu bişareti doğruladılar.

Mekke, Ümmü’l-Kurâ (Beldelerin Anası) idi. Fetih öncesinde her taraftan insanlar bölük bölük Kâbe’ye gelir ve orada putlara tazimde bulunurlardı. Fetihle Müslüman olan Ümmü’l-Kurâ halkı, kabile kabile Müslüman olmak üzere Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) meclis-i saadetlerine gelmeye başladı ki, bu fetih ile âdeta bütün gönüller fetholmuştu. Öyleki Veda Haccına gidilen yolda Hz. Ruh-i Seyyidi’l-Enâm binlerce sadık dostu ile muhat bulunuyordu ki, bu da, senelerce önce haber verilen büyük müjdenin tahakkuku demekti.

Ayrıca bu âyetler anlayanlar için İslâm’ın intişarı ve inkişafı ile beraber Resûl-i Ekrem’in vefatını da haber veriyordu. Konu ile alâkalı İbn Abbas’tan (radıyallâhu anh) şöyle bir vak’a nakledilmektedir:

İbn Abbas diyor ki; Hz. Ömer beni, Bedir büyükleri ile birlikte (sohbet ve istişare meclislerine) alıyordu. Bu hâli bazı kimseler hazmedememiş olacak ki, *“Bizim onun kadar çocuklarımız var; sen ise onu bizimle aynı meclise kabul ediyorsun!”* demiş ve Hz. Ömer’e itirazda bulunmuşlardı. Hz. Ömer de onlara: *“Onun kim olduğunu biliyorsunuz!”* diye cevap verip meselenin üzerine gitmemişti. Bir gün yine onlarla beraber beni de çağırıp hepimizi aynı meclise kabul etmişti. Bu sefer sırf bu konudaki tercih sebebini onlara göstermek için beni çağırdığını anlamıştım. Hz. Ömer oradakilere: *“Cenâb-ı Hakk’ın* إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللّٰهِ وَالْفَتْحُ *kavl-i şerifi hakkında ne dersiniz?”* diye sormuştu, onlardan bazıları: *“Yardıma ve fethe mazhar olduğumuz zaman Allah’a hamd etmek ve istiğfarda bulunmakla emrolunduğumuzu anlıyoruz.”* demişlerdi. Bazıları da hiçbir şey söylememişti.

Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bana dönerek: *“Ey İbn Abbas, sen de aynı mı düşünüyorsun?”* dedi. Ben de: *“Hayır!”* dedim ve sustum. Hz. Ömer: *“Öyle ise ne düşündüğünü söyle.”* dedi ve bana söz hakkı verdi. Ben de şu açıklamayı yaptım: *“Bu sûre, Resûlullah’ın ecelini haber vermektedir.*

*Evet, bu sûrede Cenâb-ı Hak, Resûlü'ne şöyle demektedir: 'Allah'ın nusreti ve fethi geldiği zaman, bil ki bu senin vazifenin bitmesi demektir. Öyle ise hamdederek Rabbini tesbih et ve O'na istiğfarda bulun. O tevbeleri kabul edendir.'"*

Bu yorumum üzerine Hz. Ömer: *"Bu sûreden ben de senin söylediğini anlıyorum."* der.[65] İşte bu cevaptan sonradır ki mecliste bulunanlar Hz. Ömer'in niye İbn Abbas'a bu kadar değer verdiğini anlar ve susarlar.

Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın verdiği bu gaybî haber de aynen zuhur etmiş; afv u mağfirete giden yolları açmak için gelen Nebiler Serveri dilinde afv u mağfiret dilekleri yükselip ruhunun ufkuna ulaşmıştır.

## 4. Kudüs'ün Fethi

Burada kuşbakışı sadece meallerine göz atıp geçtiğimiz âyetler, Kur'ân'ın mucizevî yönlerinden biri sayılan gelecekten verdiği hususlarla alâkalıydı. Mevzuun hacmini aşacağı için, gaybî haberlerle ilgili âyetlerin bütününü sıralamamız elbette ki mümkün değildir. Zira Kur'ân'da 150'den fazla gaybî haberlerle ilgili âyet vardır. Kaldı ki, arz etmeye çalıştığımız âyet-i kerimelerde de sadece sarih haberler türünden olanlara temasla yetinip işârî mânâlarla anlatılmak istenen hususlara hiç mi hiç temas etmedik. Aslında şimdiye kadar müfessirler, işârî tefsirlerde bunlar üzerinde uzun uzadıya durmuş ve onlardan ne hakikat cevherleri çıkarmışlardır.. ve bu mevzuda telif edilmiş dünya kadar kitap mevcuttur. Bunlar arasında Kur'ân'ın kelime ve harflerinden dahi işârî yolla değişik mânâlar çıkaran onlarca müfessir vardır.

Bunlar, bu metotla Kur'ân'dan İstanbul'un fethini, Kudüs'ün Haçlılar tarafından işgal edilip yağmalandıktan sonra tekrar Selahaddin Eyyûbî'nin eliyle Müslümanlar tarafından istirdat edileceği istihracında bulunmuş; dahası bunların tarihlerini bile bildirmişlerdir. Mevzuu müşahhaslaştırmak için bir örnek arz etmede fayda mülâhaza ediyorum:

Kudüs-i Şerif'in, Haçlılar tarafından işgal edilip yağmalanması Müslümanları derinden derine yaralamıştır. Bütün İslâm âleminin kederle kıvrandığı böyle bir dönemde, kendisinden çok şey beklenen ve üzerine aldığı işlerin de üstesinden gelebilen, İslâm'ın yüzünün akı Selçuklu atabeylerinden Nureddin Zengi, evet bu ufuk insan, Kudüs-i Şerif'in Müslümanlar tarafından istirdadından tam 25 sene önce Mescid-i Aksâ'nın ölçülerine uygun bir minber yaptırmış ve onu bir gün Mescid-i Aksâ'ya yerleştiririm ümidiyle, bu minberin

yanından her gelip geçişinde sevinç-keder karışımı bir hisle dolup boşalmıştır.

Kendisine, bu minberi niçin yaptırdığını soranlara da o, bu minberi "Mescid-i Aksa için yaptırdım." der dururmuş. "Şu anda Kudüs haçlıların elinde, bu nasıl olacak?" diyenlere de "Ben, İbn Berrecân'ın tefsirinde, Rûm sûresine hâşiye düşürülmüş derkenâr bir notta, Haçlıların orada bir kere daha hezimete uğrayacaklarını ve Kudüs'ün yeniden Müslümanların hâkimiyetine geçeceğini, hem de tarihiyle yazılı olarak gördüm. Şimdi İbn Berrecân'ın verdiği o tarihe tam 25 yıl var. 25 yıl sonra ömrüm olursa o minberi oraya koyacağım." dermiş.[66] Ne var ki, Nureddin Zengi'nin ömrü vefa etmemiş; Kudüs'ü fethedip o minberi Mescid-i Aksâ'ya koyma şerefi, onun yetiştirdiği Selahaddin Eyyûbî'ye nasip olmuştur.

Evet, İbn Berrecân, Kudüs Selahaddin Eyyûbî tarafından fethedilmeden senelerce önce bu fethi Kur'ân'ın işârî mânâlarından çıkararak müjdelemiştir.

Benzer bir başka haberi, İbn Cerir et-Taberî, Şûrâ sûresinin tefsirinde zikretmektedir ki, İbn Cerir'in tefsiri hem bir rivayet hem de dirayet tefsiri olup, çok fazla işârî mânâlara ehemmiyet vermeyen bir tefsirdir. Bundan yaklaşık 1100 sene önce yazılan bu tefsirde İbn Cerir, حٰمٓ عٓسٓقٓ harfleriyle ilgili şöyle bir hâdise nakleder:

İbn Abbas'a bu harflerin ne mânâya geldiği sorulur. İbn Abbas'ın yanında Hz. Huzeyfe de vardır; ancak İbn Abbas soruya cevap vermeyip yüzünü ekşitir. Aynı soruyu bir kere daha tekrar ederler ama o yine cevaptan kaçınır. Onun cevap vermeme konusundaki kararlılığını gören Hz. Huzeyfe, soruyu soranlara şunları anlatır: "Bu âyetteki حٰمٓ عٓسٓقٓ harflerinin mânâsını anlayamazsınız. Bu harflerle Fırat havzasındaki bir devletten bahsedilmektedir. Orada Resûl-i Ekrem'in neslinden Abdülilâh veya Abdullah isminde bir kişi, bağiler tarafından öldürülecek ve o idare inkıraza uğrayarak Resûl-i Ekrem'in neslinin yönetimdeki hâkimiyeti de sona erecektir."[67]

Ne enteresandır ki, 1958'de Irak'ta ihtilal olunca Peygamber'in torunu olan Abdulilâh bağiler tarafından orada öldürülmüş ve Kur'ân'ın işârî olarak asırlarca önce bildirmiş olduğu haber de tahakkuk etmiştir. 1300 sene önceden verilen bir haberin aynen vuku bulması, beşerin bilgi ufkunu aşan hadiselerden olsa gerek..!

Harf ilmine vukufiyeti olan Muhyiddin İbn Arabî ve Kuşeyrî gibi âlimler de Kur'ân'ın bu yönüyle meşgul olmuş, işaret ve remiz diliyle pek çok esrardan

bahsetmişlerdir. Gerçi bu arada bir kısım kimseler işi bütün bütün çığırından çıkararak Hurufiliğe dalmışlardır ama, ifrata-tefrite sapmayan bir hayli yorumcu o argümanları kullanarak Kur'ân'ın çağlara ışık tutacak nice esrarına ulaşmışlardır ki, mevsimi gelince hepsi birer birer zuhur edivermiştir. Bu türlü şeyler, ya Kur'ân'ın remiz ve işaretlerine verilmiş ya da Kur'ân'ın bu müstesna talebelerinin mânevî ufuklarına tecelli dalga boyunda birer tayftan ibarettir.

Aslında bu konuda daha pek çok misal verilebilir. Ancak hepsini burada zikretmek mümkün olmadığından şimdilik bu misallerle yetinmek istiyoruz. Zikredilen bu örneklerden de açıkça anlaşılacağı üzere, Kur'ân, kat'iyen bir beşer sözü olmayıp o, geçmiş ve geleceği bütün detaylarıyla bilen Cenâb-ı Hakk'ın mu'ciz bir beyanıdır.

1 Fecr sûresi, 89/6-14.

2 Bkz.: Fecr sûresi, 89/7-8.

3 Yûnus sûresi, 10/90-92.

4 Bkz.: Hûd sûresi, 11/37-48.

5 Hûd sûresi, 11/49.

6 Mâide sûresi, 5/67.

7 Mâide sûresi, 5/67.

8 Enfâl sûresi, 8/30.

9 Târık sûresi, 86/15-16.

10 Mâide sûresi, 5/67.

11 Buhârî, *temennî* 4; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 39-40.

12 Mâide sûresi, 5/67.

13 Tirmizî, *tefsîru sûre* (5) 4; Saîd İbn Mansûr, *es-Sünen* 4/1504.

14 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/364; 390; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/138.

15 Buhârî, *cihâd* 52, 61, 97, 167, *meğâzî* 54; Müslim, *cihâd* 78-80.

16 Mâide sûresi, 5/67.

17 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/156; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 1/258.

18 Mâide sûresi, 5/67.

19 Kamer sûresi, 54/45.

20 Buhârî, *tefsîru sûre* (54) 6, *fezâilü'l-Kur'ân* 6; Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/352.

21 Kamer sûresi, 54/45.

22 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 4/145; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 2/25.

23 Buhârî, *cihâd* 89, *tefsîru sûre* (54) 6; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/329.

24 Kamer sûresi, 54/45.

25 Kamer sûresi, 54/45.

26 es-Suyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr* 7/681. Bir kısmı için bkz.: Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/259; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 4/145; İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr* 10/3321.

27 Kamer sûresi, 54/45.

28 Bkz.: el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/317; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 1/308; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 4/73.

29 Enfâl sûresi, 8/9-12.

30 Enfâl sûresi, 8/43-44.

31 Nûr sûresi, 24/55.

32 Rûm sûresi, 30/2-5.

33 Fetih sûresi, 48/27.

34 Fetih sûresi, 48/28.

35 Bkz.: Cin sûresi, 72/26-27.

36 Bakara sûresi, 2/23-24.

37 Bakara sûresi, 2/23-24.

38 Yûnus sûresi, 10/38.

39 Hûd sûresi, 11/13.

40 İsrâ sûresi, 17/88.

41 Bakara sûresi, 2/23.

42 İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve* 1/736; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe* 4/540; İbn Hacer, *el-İsâbe* 1/98, 5/675.

43 Bakara sûresi, 2/23-24.

44 Mü'min sûresi, 40/77.

45 Mü'min sûresi, 40/77.

46 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/323; İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 4/276.

47 Nûr sûresi, 24/55.

48 Buhârî, *menâkıb* 25, *menâkıbü'l-ensâr* 29, *ikrâh* 1; Ebû Dâvûd, *cihâd* 97.

49 Nûr sûresi, 24/55.

50 Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/550; Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/329; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 29/156-157.

51 Müddessir sûresi, 74/18-26.

52 Müddessir sûresi, 74/26.

53 Müddessir sûresi, 74/18-26.

54 Tebbet sûresi, 111/3-5.

55 el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 5/211; İbn Abdilberr, *et-Temhîd* 15/161

56 Şuarâ sûresi, 26/214.

57 Bkz.: el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/317; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 1/308; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 4/73.

58 Şuarâ sûresi, 42/31.

59 Şuarâ sûresi, 42/31.

60 Ankebût sûresi, 29/22.

61 Rahman sûresi, 55/33.

62 Nahl sûresi, 16/8.

63 Yâsîn sûresi, 36/41-42.

64 Nasr sûresi, 110/1-3.

65 Buhârî, *meğâzî* 51, *tefsîru sûre* (110) 4; Tirmizî, *tefsîru sûre* (110) 1.

66 el-Makdisî, *er-Ravdateyni fî ahbâri'd-devleteyni'n-Nûriyye ve's-Salâhıyye* 3/394-395; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 1/102.

67 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 25/6.

# YEDİNCİ BÖLÜM
# KUR'ÂN'IN IŞIĞINDA İLMÎ GELİŞMELER

## KUR'ÂN'IN IŞIĞINDA İLMÎ GELİŞMELER

### A. Kur'ân'ın Geniş Perspektifi

Ön yargısız âyet âyet takip edildiğinde Kur'ân-ı Kerim'in, insanın iç âlemindeki en derin his ve düşüncelerinden, kâinattaki en geniş sistem ve galaksilere; oradan da âlem-i misal ve öteler ötesine kadar açılan çok geniş bir yelpazede, pek çok hakikate işaret ettiği görülecektir.

Evet bu kitap kalbî ve ruhî meyilleri, gizli-açık hisleriyle insanı ele alıp yorumladığı, değerlendirdiği aynı anda, kâinatın en geniş daire ve en ücra köşelerinden bahisler açarak, bir anda insanın nazarını kâinattan insana, insandan da kâinat katmanlarına çevirir; kâh o koca kitabı mütalaaya sunar, kâh Ehadî bir tecellî ile dikkatleri insan üzerinde yoğunlaştırır.

O bazı âyetleriyle insanın ledünniyatından bahsedip dikkatleri o noktaya çektiği aynı anda bir de bakarsın nebülözler ve güneş sisteminden bahisler açarak bizi makro âlemin nâmütenâhîliklerinde gezdiriverir. Bu ona has bir üslûptur ve o bu üslubuyla varlığı her zaman bir bütün olarak nazara verir ve küllî bir irade ve kudretin hem dar hem de geniş dairede nasıl tecellî ettiğini birden gösterir. İşte bir örnek: Kur'ân bir âyette şöyle ferman eder: سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ *"Biz onlara âfâkta (arz, sema ve kâinatlar) ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz, nihayet onlar için (Kur'ân'ın) gerçek olduğu, apaçık belli olacaktır."*[1]

Cenâb-ı Hak, insanlara âyetlerini hem âfâkta hem de enfüste peyderpey, ceste ceste göstererek bir gün büyük çoğunluğa mutlaka "Hak" dedirtecektir. Bu "hak" Hak'tan gelmiş, hakikati neşretmiş, varlık gerçeğine tercüman olmuş Kur'ân'dır.

Bu âyet, insana ve kâinata ait pek çok hakikati ihtiva etmekte ve gelecek

yılların Kur'ân yılları olacağı müjdesini vermektedir. Yine bu âyet, insan icadı olan teknik aletler sayesinde kâinatın bütün derinliklerinin bir ölçüde hallaç edilerek bir esasa bağlanacağına parmak basmakta ve bunu yaptığı aynı anda, insanoğlunun kendi iç ve dış derinliklerinde de çok ciddî ilerlemeler kaydedileceğini vurgulamaktadır.

Evet, her gün biraz daha gelişen teknoloji sayesinde elde edilen imkânlarla insan, yeniden kendine yönelmiş, her yönüyle kendini, özünü yorumlayıp keşfetmek için kendini teşrih masasına yatırmış; fizik, kimya, astronomi, tıp, hendese hatta psikoloji, pedagoji gibi bütün modern bilimlere göre kendini yeniden yorumlama ve değerlendirmeye tâbi tutmuş ve bir ölçüde Kur'ân'ın işaret ettiği süreci başlatmış gibi görünüyor. Buna, herkesin "hak" diyeceği noktaya geliniyor da diyebiliriz.

Aslında hakikat aşkı, ilim aşkı ve araştırma aşkı sayesinde insanı, kâinattan koparmadan, varlığın hakla irtibatını zedelemeden ve insanın kâinat içindeki mevkiini olduğu gibi koruyarak tarif eden sadece ve sadece Kur'ân olmuştur. Evet, onda, kâinat anlatılırken aynı anda insan da anlatılmakta, kalbin tahlil edildiği yerde güneş sisteminin ve yıldız kümelerinin genel durumları dile getirilmekte, insan ledünniyatından bahsedilirken de kâinatın derinlikleri nazara verilerek hep tevhîdî bir mülâhaza sergilenmektedir.

Bundan sonra da sürekli ilimler gelişmeye devam edecek; insan düşüncesi, ilimlerin inkişafı ölçüsünde derinleşecek; bir yandan (x) ışınları ve elektron mikroskoplarıyla mikro âlemlerdeki bilinmezler ortaya çıkarılırken, diğer yandan da devâsâ teleskoplar ile en büyük dairede, ulaşılabildiği kadarıyla kâinat didik didik edilecek. Böylece, âdeta insan gibi pek çok varlık da teşrih masasına yatırılarak; en ince parçasına kadar her şey müşâhede imbiğinden geçirilmek suretiyle netice nereye varırsa varsın, her şeyin, hâl ve kâl diliyle "Lâ ilâhe illallah" dediği duyulacaktır.

Bu hakikati Kur'ân, kâinatı kudret ve iradesiyle var eden Sahib-i Kur'ân'ın beyanı olarak anlatmaktadır ki, Allah (celle celâluhu) bu yüce hakikati *"Biz onlara âfâkta ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz de, nihayet onlar için (Kur'ân ve onun ifade ettiği şeylerin) gerçek olduğu apaçık ortaya çıkacaktır."* âyetiyle, hem bir müjde hem de bir vaad mânâsında ifade etmektedir.

Bu hitap, o gün sahabeye idi. O günün o temiz ve sade insanları bu hitaptan ne anlamışlar onu bilemeyiz. O devirde âfâka ait rasat aletleri olmadığı gibi

enfüsün de her yanını bilmek mümkün değildi. Ayrıca (x) ışınları keşfedilmemişti ve elektron mikroskopları da henüz yoktu. Ama Kur'ân onlara, *"Gelecekte herkese 'hak' dedirteceğiz"* diyordu. Demek ki bu âyet onlara bir şeyler ifade ettiği aynı anda 20. asrın insanına da çok ciddî şeyler fısıldıyordu.

Evet, bu çağın insanı, o çok ileri teknolojileri sayesinde, bu ilâhî bişâreti kısmen dahi olsa idrak etmiş sayılırlar. Evet bugün, insan anatomisine ait pek çok sır keşfedilmiş, elektron mikroskoplarıyla insan didik didik edilip taranmış, âfâk ve enfüste daha nice derin araştırmalar yapılmış ve âdeta gaybın kapıları aralanmış gibi bir durum söz konusudur.

Ayrıca burada şöyle ince bir nükteden de söz edilebilir: Kur'ân, insan ve kâinatı aynı anda ve aynı ehemmiyet ve hassasiyet içinde, birini diğerine tercih etmeyip ikisini birden insanoğlunun nazarına sunmakta ve tam bir bütünlük içinde bütün varlığın anlaşılmasını dilemektedir. Bununla O, insanın iç derinliklerinden, kâinatın enginliklerine uzanan çizgide bütün varlığın araştırılması gerektiğini, ilahi âyetlerin keşfedilmesi gayretinin gösterilmesini, araştırmacı ve mütecessis ruhların bütün tecessüs kabiliyetlerini kullanmaları gerektiğini vurgulayarak hamiyetli ruhlara bir "Arş!" emri vermektedir.

İşte bu ince nükte de göstermektedir ki, müspet ilimlerde dahi istikamet aranacaksa, insan-kâinat ve Allah münasebeti gözardı edilmeden küllî bir yaklaşımla yapılan araştırmalar sayesinde hem âfâk hem de enfüse açılmak suretiyle bu mümkün olacaktır.

Hâsılı Kur'ân-ı Kerim, yerler, gökler ve topyekün varlık hakkında verdiği bilgilerden o kadar inandırıcı bir üslupla bahsetmektedir ki, insanlığın, keşif, tespit ve yeni buluşlarında ilerledikçe, hemen her ilmî merhalede Kur'ân gerçeğiyle karşılaşacağı O'nun âyetlerinde vurgulanmakta ve her şeyin Allah'a bağlanacağı günlerin geleceği hatırlatılmaktadır.

Zaten bütün kâinatları yaratan Allah'ın kelâmının varlığa, tabiata, ilimlere aykırı olması da düşünülemez. Bu itibarla bizim Kur'ân'dan aldığımız bilgilerle varlıktan edindiğimiz malumat arasında –eğer doğru alabilmişsek– kat'iyen herhangi bir "çelişki" söz konusu olamaz. İlimlerle Kur'ân arasında tenakuz gördüğümüz yerlerde ya biz Kur'ân'ı yanlış anlıyoruzdur yahut ilimler adına ortaya atılmış bir kısım hipotezleri ilim zannediyoruzdur.

## B. Fünûn-u Müsbete (Pozitif İlimler) Tabiri

Fünûn-u müsbete (pozitif ilimler), aklî ve nazarî bilimlerin aksine, tecrübe

ve müşâhedeye dayanan ve farklı ispat yollarıyla doğrulukları tebeyyün etmiş kabul edilen ilimlerdir. Biyoloji, fizik, kimya, astronomi, tıp vb. gibi ilimlerin sübut bulmuş bütün meseleleri bu türdendir ki, biz bunlara ispatlanmış bilimler mânâsına “Fünûn-u müspete” diyoruz.

Bugünkü anlayışta pozitif bilimler, her zaman yanlışlanabilen teorilerden oluşmuş bilgi kümeleri veya kâinattaki yapılar hakkında tahmin yürütmemize imkân tanıyan araçlar olarak kabul edilmektedir. Ne var ki bunun mefhûm-u muhalifini alarak, tecrübe ve müşâhede sahasına girmeyen ilimlere “menfî ilimler” demek de doğru değildir.

İlimler mevzuunda, 19. ve 20. asırda, belli ölçüde de olsa, insanlık düşüncesine hükmeden diyalektiğin, bazı zihinleri bulandırması türünden bir kısım yanlış anlamalara da meydan verilmemelidir. Her şeyden evvel bir kısım ilimlere, laboratuvarın araç ve gereçleriyle değil ancak akılla ulaşılabilir. Tecrübe sahasına girmeyen nice gerçekler vardır ki onların da kendilerine ait bir kısım kaideleri vardır ve ancak o kaidelerle onlara ulaşılır. Meselâ, Vâcibü’l-Vücud olan Allah, hatta melâike-i kiram, cin, şeytan vb. gibi fizikötesi varlıklar, fünûn-u müspete ile değil, vahiy, akıl, mantık, vicdan, kalb ve hisle anlaşılır. Zira bu mevzular, laboratuvarlara sokulacak cinsten konular olmadığı gibi mikroskop veya teleskop ile de görülemezler. Binaenaleyh “ilim” tabirine vahiy, akıl, mantık, his ve vicdan yoluyla ispat edilen şeylerin hepsini idhal etmek icap edecektir.

Burada hemen şunu da ifade etmeliyim ki, ispatı hususunda en fazla üzerinde durulan varlık Vâcibü’l-Vücud’dur. Her ne kadar ispat tabiri, Vâcibü’l-Vücud hakkında çok fazla kullanılmasa da, Allah’ın sıfat ve isimleri, zâtî şe’nleri, melâike-i kiram, haşir ve nübüvvet hakikati en fazla ispata bağlanagelen mefhum ve mazmunlardandır.

Bunlar, şimdiye kadar öyle sağlam aklî kıstaslarla ele alınmışlardır ki, tecrübe dediğimiz şey bu kıstaslar yanında çok sönük kalır. Nitekim asırlardır tecrübî sahayla alâkalı pek çok kanun ve kural, keşif vesairenin bugün onların isimleri dahi unutulmuştur. Evet, tarih ve ilim çevrelerinde kendisini kabul ettiren nice iddialı fikir, nazariye (teori) ve faraziyeler vardır ki, bunlar, henüz üzerlerinden bir-iki asır geçmeden aşınmış, yıpranmış ve itibar edilmez hâle gelmişlerdir. Meselâ, bütün debdebe ve ihtişamıyla asırlarca astrofiziği meşgul eden Kant ve Laplace’ın fikirleri, bugün çağın farklı yorumları karşısında hazan yemiş yapraklar gibi savrum savrumdur. Hatta sarsılmaz gibi görünen

*Nevton'un çekim kanunu* dahi bugün bir kısım detaylarıyla tartışılır olmuştur.

Bütün nazariyeler, hakikate götüren birer vesile ve basamak olduklarından, elbette ki sürekli sarsılacaktır ama günü gelince –izafi dahi olsa– sarsılmaz kanun ve hakikatlere ulaşılacaktır. Biz, ulaşılan bu hakikatlerle bir gün bütün nazariyelerin gelip Kur'ânî bir öz ve icmâlde buluşacağı inancını taşıyoruz. Her devirde bir kısım yeni yeni gelişmeler gerçekleşecek.. gelişen ilimler ve mârifet nazariyeleri, içinde bulunduğu zamana takılıp kalmadığı müddetçe sürekli yenilenerek devam edip gidecektir.

Gerçek ilim erbabı, hakikati olmayan pek çok nazariyenin hem tarihî hem de değişik ilim mahfillerini nasıl meşgul edip, defaatle tökezlettiğini iyi bilirler. Evet, bir kısım ilim mahfilleri, bu nevi kör dövüşlerinin en fazla yaşandığı yerlerdir. Ne var ki artık bilim kendini aşma kertesindedir ve er-geç o, bir gün mutlaka "Allah" diyecektir. Allah'a ulaşan ve ulaştıran her ilim, O'nda sonsuzluğa da ulaşacak ve artık tıkanmalara, tökezlenmelere maruz kalmayacak, bâtıl nazariyeler gibi teâruzların-tesâkutların ağına takılmayacaktır.

İşte bu noktada Kur'ân, ilim erbabına nihâî bir nokta çizmekte ve onları peşin hükümlü nazariyelere takılıp kalmaktan kurtararak sürekli yeni gelişmelerle varılacak son noktaya irşad etmektedir. O, doğrunun özü, esası ve icmâlidir; onda hatalar ve kırılıp dökülmeler bahis mevzuu değildir. O, kâinatı kudret ve iradesiyle idare eden Cenâb-ı Hakk'ın aziz bir kitabıdır ve onun ne önünde ne de arkasında bir bâtılın bulunması söz konusudur.

Nitekim Cenâb-ı Hak (celle celâluhu), onunla alâkalı şöyle buyurur: *"O (kitap) aziz ve eşsiz bir kitaptır. (Öyle) ki ne önünden (gelecekten) ne de arkasından (geçmişten) onu boşa çıkaracak (iptal edecek) bir söz gelemez. O (kitap) hüküm ve hikmet sahibi, çok övülen Hamîd (Allah) tarafından indirilmiştir."*[2]

Evet, bu Kur'ân, Azîz ve Hakîm olan Allah'ın kelâmıdır. Onun ne geçmiş ne de geleceğe ait ortaya atıp ifade ettiği haber ve tespitleri arasına herhangi bir bâtılın sızması mümkün değildir. O nazil olalı bin beş yüz seneye yakın bir zaman geçti; daha on binlerce sene geçse, yine de onun söylediği hakikatler, hiç mi hiç değişmeyecektir.

Evet, bir tarafta eskiyip unutulan nazariyeler, diğer taraftan da sönmez hakikatlerden haber veren Kur'ân âyetleri hep gürül gürül bu gerçeği haykırmaktadır. Bundan sonra da daha nice popüler nazariyeler eskiyip

gidecek, ama Kur'ân ve onun haber verdiği hakikatler hiçbir zaman yıpranmayacak, aksine her zaman yeni nazil olmuş gibi tazeliğini koruyacaktır. Çünkü o, mutlak ilim sahibi Allah'ın ezel ve ebed soluklu mu'ciz bir beyanı ve harikulâde kelâmıdır.

## C. Beşerî Nazariyeler ve Kur'ân Hakikatleri

Çeşitli sahalarda ortaya atılan nazariyelerle Kur'ân'ın ortaya koyduğu hakikatler arasında benzerlik, tevafuk hatta ayniyet olsa bile, bu tespitleri Kur'ân'ın hakikatleriyle birebir mukayese etmek doğru değildir. Çünkü ilimler onca gelişmelerine rağmen henüz yolun yarısına dahi varmış sayılmazlar. Bu itibarla Kur'ân'ı bilim nazariyelerine bağlayarak "O da tıpkı falan filan ilimler gibi söylüyor." demek yanlıştır.

Gerçi bütün ilimler, Allah'ın (celle celâluhu) insanlığa ilhamının bir neticesidir. Münkir dahi olsa, herhangi bir mevzuda onun araştırma yapması, bazı tespitlerde bulunması, Cenâb-ı Hakk'ın ona bir çeşit ilhamı sayılır. Düşünce, tefekkür ve ilmî araştırmaların bir hikmet-i vücudu vardır. Mücerret olarak sadece tefekkür ve araştırma mutlak hakikati bulma mevzuunda kâfi değilse de, ona ulaşmaya birer vesiledirler. Allah (celle celâluhu), ilmi de onunla alâkalı araştırmaları da bir hakikat ve bir kıymete bağlamıştır. İster münkir ister mü'min kim olursa olsun, gayret ve cehd sarf ederek onu elde etmeye çalıştığı ve sebeplere riayet ettiği nispette bu husustaki istek ve arzularını elde edebilmesi âdetullahın gereğidir.

İlim ve Kur'ân, aynı noktaya ayrı ayrı bakan iki göz veya bir gören iki ayrı dürbün gibidirler. Bunlar başta iki ayrı şey olsalar bile bir hakikatin iki yüzü gibidirler. Kâinatı bir kitap, bir meşher, bir saray ve bir bahçe gibi mütalaa ve temâşâmıza sunan Cenâb-ı Hak, Kur'ân'ı da bir tarifname mahiyetinde inzal etmiştir. İnsan, ancak bu iki yüzü ve iki yanı olan fenomen sayesinde hakikate ulaşabilir.

Bugün gelinen nokta itibarıyla bazı ilim dallarıyla Kur'ân hakikatleri arasında bir farklılık söz konusu olsa da bunun sebebi, ilmin hâlâ iyi değerlendirilemeyişi veya bizim Kur'ân'ı yanlış anlayışımızdan kaynaklanmaktadır. Evet, ilim, nâehil ve inançsız insanların elinde kör kalacağı gibi, din de cahiller elinde hep yanlış yorumlanacaktır. Ben şahsen laboratuvarların, sınaî, ziraî, kimyevî ve fizikî araştırmaların, Allah'a gönül vermiş hakikat erlerinin elinde çok farklı şeyler söyleyeceğini düşünüyorum.

Hâsılı, inanan insanların ilim alanında söz sahibi olduklarında, ilimle Kur'ân'ın bir noktada birleştiği görülecek ve işte o zaman bizler de eşyayı olduğu gibi görüp yorumlama imkânını elde edeceğiz. Ne var ki şu anda miyop bakan ve renk körü olan çoğumuzun ciddî bir ameliyat-ı ruhiyeye ihtiyacımız olduğu da bir gerçek. Gönüller imana açılmadıkça ne ilmin ne de insanın ve insan cemiyetlerinin dengeli düşünmesi mümkün değildir.

Burada bir kısım nazariyeler arz edilirken kesinlikle Kur'ân'ı ilmin vesayetine verme gibi bir düşüncemiz olduğu zannedilmemelidir. Aslında Kur'ân böyle bir vesayetten müberra ve münezzehtir. Bunun tam aksine biz, ilmin doğru yorumlanması ölçüsünde Kur'ân'a yaklaştığını göstermeye çalışıyoruz. İlk hilkat, göklerin ve yerin yaratılması, küre-i arzda hayata müsait bütün şartlar hazırlandıktan sonra ilk canlı ve ilk insanın yaratılması, dünyanın yuvarlaklığı ve hareketi, dağların faydaları gibi konularda epistemolojik mülâhazalarla Kur'ân'ın sunduğu hakikatlere beraber bakmaya çalışıyoruz ki, bu da ele alınan konuların bilgi ve mârifet nazariyelerine uygun bir çizgide götürülmesi demektir.

## D. Kur'ân ve İlmî Hayatımız

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, insanoğlunu alâkadar eden hemen bütün meselelerle yakından ilgilenmiştir. Zira o, beşer için gönderilmiş bir hidayet ve saadet kaynağıdır. İlmî ve teknolojik gelişmeler her zaman insan hayatıyla içli-dışlı gelişmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'da, bu tür gelişmelere ait bir kısım mücmel sözlerin bulunması da gayet tabiîdir. Her ne kadar Kur'ân'ın getirdiği esaslar, dinî, ahlâkî, ruhî ve içtimaî hayatı tanzim edici disiplinler olsa da, onda sarahaten, zımnen ya da işareten ilim ve tekniğe teşvik ifade eden âyetler de vardır.

Haddizatında Kur'ân'ın getirdiği sistem, hem enfüsî hem de âfâkî yönleriyle aklî, mantıkî, hissî hiçbir boşluğa meydan vermeyecek mükemmeliyettedir. Daha önce de geçtiği gibi O, insanın kalbinden göklerin derinliklerine uzanan bir çizgide, yer yer icmâlî, yer yer de tafsilî her şeyden bahseder. Onun üslûbunda her zaman tam bir bütünlük söz konusudur. Bu bütünlüğü kavrayan ilk Müslümanlar, dinî ilimlerin yanı sıra müspet ilimlerde de derinleşmiş ve yeryüzünde rasathaneler kurmuş, tıp merkezleri tesis etmiş ve ciddî araştırmalar başlatmışlardır.

Onlar, bu mevzudaki araştırma ve gözlemlerini, evvelâ çıplak gözle yapmaya

başlamış, daha sonraları da çalışmalarını kolaylaştırıp onları daha doğru neticelere ulaştırabilecek çeşitli aletler geliştirmişlerdir. Güneş tutulmasından yıldızların hareketlerine, ondan dünyanın yuvarlak oluşu ve güneşin etrafında dönüşüne varıncaya kadar astronomiyle alâkalı ilk gelişmeleri Avrupa'ya duyuranlar da onlar olmuştur.

Onların bu çalışmaları Kur'ân-ı Kerim'in kâinatla alâkalı emirlerine gösterilen bir hassasiyet örneğidir. Kur'ân, şeriat-ı diniye ile şeriat-ı fıtriyeyi birlikte ele alıp, bunları talebelerine bir hakikatin iki yüzü gibi sunmuştur. Evet O, namaz kılmayı, zekât vermeyi emrettiği gibi, kâinatı bütün alanlarıyla rasat etmeyi, Allah'ın yerde ve gökte yarattığı sanat eserleri üzerinde inceleme ve araştırma yapmayı da teşvik etmiştir. Bize göre gerçek mânâdaki takva da bu olsa gerek. Evet, şeriat-ı diniye ve şeriat-ı fıtriyeden birisini ihmal etmek, hayatı tek boyutlu devam ettirmek mânâsına gelir ki, iki-üç asırlık âlem-i İslâm'ın yaşadığı inkırazların başlıca sebebi de bu olsa gerek.

Kur'ân, ilim ve tekniğe teşvik ettiği, varlık ve kâinat üzerinde düşünmeyi emrettiği hâlde, maalesef tâli'siz bir dönemde, Allah'ın yarattığı mahlukat üzerinde tefekkür etmeyi mahzurlu sayabilecek, "Yer ve gökyüzündeki cisim ve varlıklar üzerinde düşünmek ve bunlarla alâkalı araştırmalar yapmak ne işe yarar?" diyebilecek kadar Kur'ân'dan nasipsiz bir hayli cahil zuhur etmiştir.. ve Allah (celle celâluhu), mü'minleri, gökte ve yerdeki âyetlerini tetkik ve temâşâya davet ederken, O'nun emirlerini kendi dar havsalalarına göre yorumlayan bir hayli de nasipsiz türemiştir. İlk Müslümanlar ilim, fen ve teknikle kalb ve kafalarını aydınlatıp, hem iç (enfüs), hem de dış dünyada (afak) derinleşmelerine karşılık şeriat-ı fıtriye ve dini emirleri birbirinden ayıranlar kendi fasit daire (kısır döngü) ve çıkmazları içinde bocalayıp durmuş ve âlem-i İslâm'ı da günümüzde olduğu gibi hep gerilerin gerisine götürmüşlerdir.

Oysa Kur'ân, o nurefşan âyetleriyle hep gelecekte zuhur edecek gelişmelere ışık tutmuş ve sürekli asırları aydınlatacak kalbin ziyasından ve aklın nurundan bahsetmiştir. Anlayanlar için, ilim ve teknik hangi seviyeye ulaşırsa ulaşsın yine de Kur'ân'ın nur ve ziyasına muhtaçtır. Zaman ihtiyarladıkça Kur'ân gençleşmekte ve onun terütaze beyanları, her asrın ilim ve fikir insanlarını aydınlatacak, tıkanan ufukları yeniden açacak sihirli bir anahtar gibidir. Ancak, esefle ifade etmeliyim ki, Kur'ân'a yeni yönelişler olmakla beraber, yine de onun bu yönünü anlama gayretleri kat'iyen yeterli değildir. Kanaat ve inancımız

odur ki, ilim ve fikir adamları, araştırmalarını Kur'ân ekseninde sürdürecekleri gün, Kur'ân da bütün vâridâtıyla açılacak, Asr-ı Saadet insanının elinden tuttuğu gibi, 21. asır insanının da elinden tutarak onları bu asrın seviyeli toplumları arasına yükseltecektir.

Bizim Kur'ân'a bakışımız, ilim ve teknik ile şöyle-böyle münasebetleri olan âyetleri tahlilimiz, sadece bu mevzuda ehliyet sahiplerinin himmetlerini kamçılama düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Zira teknik sahalarda söz söylemek, o sahalarda ihtisas yapmış aydınlık dimağların işidir. Evet, biz burada Kur'ân'ın bu yönüyle de mucize oluşunu ifade sadedinde bir kısım âyetler üzerinde durarak o saha ile meşgul olan ehl-i ihtisasın dikkatlerini bu âyetler üzerine çekmeye çalışıyoruz.

Bugüne kadar bu mevzuyla alâkalı pek çok eser telif edilmiştir. Ne var ki bu eserlerin müellifleri daha ziyade, teknik gelişmeler ile bu gelişmelere ışık tutan âyetler arasındaki mutabakat ve muvafakate dikkatleri çekmeye çalışmışlardır. Yani daha çok Kur'ân ile hâlihazırdaki gelişmelerin uyumunu ortaya koymak istemişlerdir. İleride ilim nereye gidecek? İnsanlar teknik ve teknolojiyle alâkalı nelere sahip olacak? Kur'ân'ın teknik ilimler adına özel vaadleri olacak mı? Varsa, bunlar için şimdiden bir şeyler söylemek mümkün mü? Teknik gelişmelerden gaye nedir? Hayatın yegâne gayesi teknik yönden gelişmek midir? Kur'ân'ın bu husustaki tavsiye ve emirleri nelerdir?.. gibi hususlar üzerinde bir hayli kimse durmuştur. 18. asırdan itibaren, ikbali idbare dönen ve kendi değerleri açısından sarsıntılar yaşayan İslâm dünyasının aydınları, uyku-uyanıklık arası hep bu gibi hususları sayıklayıp durmuşlardır.

Dileğimiz o ki, şimdilerde olsun Müslüman araştırmacılar, bütün gayretleriyle bir kere daha Kur'ân'a yönelip, onu ilmî araştırmalarına esas yaparak, Allah'ın Kur'ân'da vaadettiği ilim, teknik, kültür ve medeniyette yeryüzünün hakikî mirasçıları olma şerefini elde etsinler.

Burada hemen şunu da ifade etmeliyim ki, asrımızda bir hayli yeni gelişmelerin olduğu da bir gerçektir ve bu bizim ümitlerimizi de kamçılamaktadır. Aslında, teknik ve medeniyetin zirvesine ulaşıldığı şu günlerde, insanlığı bir kısım ciddî tehdit ve tehlikeler beklemektedir ki, bunlar da ancak ve ancak Kur'ân'ın getirdiği esaslar ile aşılabilecektir. Son yılların ferdî, içtimaî, ruhî ve kültürel bunalımları bir kere daha göstermiştir ki, insanlık âlemi, içine düştüğü maddî boşluğu dolduracak yeni bir mânevî sisteme muhtaçtır. Bu arzu ve arayış onları er-geç İslâm'a yönlendirecektir. Bu

itibarla da günümüzün Müslüman düşünür ve araştırmacılarına büyük işler ve vazifeler düşmektedir.

Kur'ân döneminin ilk dört asrında Müslümanlar, heptenci bir mülâhaza ile Kur'ân'a yöneldiklerinden o zamana nispeten hem maddî hem de mânevî ilimlerde terakki etmişlerdir. Kur'ân da, ihlâs ve samimiyetle kendine yönelen bu aydınlık dimağların ellerinden tutmuş ve onları dünyanın en medeni insanları hâline getirmişti.

Evet onlar, bir yandan Kur'ân'ın tefekküre teşvik eden âyetlerini anlamaya yönelmiş, hususiyle de gökyüzünü keşfetmek için rasathaneler tesis etmiş ve modern feza araştırmacılarının öncüleri olmuş ve Kur'ân'ın, *"Biz, insanlara her ufukta ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz."*[3] fermanıyla şahlanarak hem insana yönelmiş ve onun maddî-mânevî yapısını didik didik ederek ilk modern tıbba giden yolu açmışlar –ki bugünkü modern tıp, ulaştığı o müthiş seviyeyi o dönemin Müslüman ilim adamlarının geliştirdiği ilmî-teknik altyapıya borçludur– diğer yandan da bu insanlar feza ve semalarla alâkalı âyetleri işârî birer emir telakki ederek, bütün imkânlarıyla göklerin fethine yönelmişlerdi.

Her şeyden evvel o günün Müslümanları, Kur'ân'ın her âyeti karşısında "Acaba Allah ne diyor?" mülahazasını bütün hayatlarının yegâne gayesi bilerek onu değişik yorumlarla anlamaya çalışmış; Allah'ın Kur'ân'da ortaya koyduğu her meseleyi birer birer ele almış ve her hâdiseyi inceden inceye tetkik etmişlerdi. Dahası, ilk ilmî toplantılar, müzakereler de onların insanlığa armağanıydı. O kadar ki, o mahfillerde konuşulup tartışılan pek çok mesele bugün dahi hâlâ, geçerliliğini ve tazeliğini korumaktadır. Elbette ki, o günün mebdedeki o gelişmeleri ile günümüzde ilmin ulaştığı seviyeyi mukayese etmek doğru olmayacaktır. O günkü ilmî seviyenin bugüne nazaran geri olduğu muhakkaktı. Ancak, o meseleyi o günün şart ve imkânları içinde değerlendirdiğimizde, o çağdaki Müslüman araştırmacıların kendi üzerlerine düşen vazifeleri bihakkın yerine getirdikleri görülecektir. Hele işi başlatanlar olarak merkezi tutmaları, onların başarılarını kat kat öne çıkarır; zira 'merkezde ve mebde'de nokta kadar bir açılımın muhit hattında kocaman bir açıya dönüşeceği' esprisi açısından onların başarıları bugünkülerin kat kat üstünde sayılır.

Hiç şüphesiz burada, üzerinde durulması gereken hususların başında bizim

üç-dört asırdan beri süregelen durgunluğumuz ve onun muhasebesi gelmektedir. Evet, İslâm dünyası, birkaç asırdır ciddî bir inkıraz yaşamaktadır. Öyle ki, bu dönemde ilmî hayat tamamen durmuş; ne tekke ne zaviye ne de medresede ciddî canlılık kalmamıştır. Yani bir tarafta gönül ve ledünniyat gurûb üstüne gurûb yaşarken diğer yandan da ilmî sahada çok ciddî ihmaller olmuştur. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'daki ilâhî maksatları anlama mevzuu tamamen terke uğramış ve Müslümanlar hemen her sahada bir tedenni fasid dairesi içine sürüklenmişlerdir.

Ne acıdır ki, bir kısım haddini bilmez Batı mukallidi düşünür ve yazarlar da bu ihmalkârlığın cürmünü İslâm'a fatura etmeye kalkışmışlardır. Dostlar vefasız ve uyuşuk davranmış, düşmanlar da hep hasmâne tavır almış böylece İslâm da kendini ifade edebilme fırsatını bulamamıştır. Özellikle de son dönemlerde, mektep ve medrese birbirine düşmüş, birbirini yıkmaya çalışmış; ardından da bunlar geri kalmışlığımızın sebeplerini birbirlerinin üzerine atmaya başlamışlardır.. evet, bunlardan biri "Batı Batı!" diyerek âdeta her gün bir kıble değiştirirken; diğeri de âfâk ve enfüste Allah'ın âyetlerini düşünmeyi boş bir iştigal sayarak kendi sonunu hazırlamıştır.

Biz yeniden o kavga kapısını aralamamaya çalışsak da, iki tarafın işlediği günah da affedilir gibi değildir... Evet, bu saygısızlığı irtikâp edenler, hem kâinatın sahibi olan Allah'a hem de O'nun mu'ciz kelâmı olan Kur'ân'a karşı saygısız davrandıklarından cezalandırılmalıydılar ve cezalandırıldılar.

Cenâb-ı Hak, her vesileyle tefekkürü emrettiği hâlde, belli dönemde tekke ve zaviyelerde kalbî ve ruhî hayattan habersiz binlerce insan yatıp kalkmaya başlamıştı. Cenâb-ı Hakk'ın, yerde ve göklerde derinlemesine tahkik ve araştırmayı teşvik etmesine mukabil, mektep bütün müntesipleriyle sırtüstü yatarak ve Batı edebiyatı yaparak demagojilerle cehlini örtmeye çalışıyordu. Tekke ve zaviyedekiler ise tek yanlı ve tek yönlü davranarak, sadece "gönül" diyor ve başka bir şey bilmiyorlardı; bari onu tam bilselerdi; ama ne gezer!.. Mektep, bütünüyle dünyaya yönelmiş gibi görünüyordu ama aslında her hamlesi ya medreseye tepki ya da Batıyı taklitti. *"Onlar bir ümmetti, gelip geçtiler... Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız da sizindir."*[4] fehvâsınca, topyekün İslâm dünyası, Kur'ân-ı Kerim'e karşı korkunç bir ihmalkârlık, idraksizlik, duygusuzluk ve hissizliğinin cenderesindeydi; elbette ki bu işin neticesi de çok acı olacaktı.

Günümüzde bir siyaset adamının iki kelimelik sözü yediden yetmişe herkesi günlerce, aylarca meşgul ettiği ve ne demek istediği uzun uzun araştırıldığı hâlde, Kur'ân, bu seviyedeki bir insanın sözü kadar olsun kayda değer bulunmuyordu. Biz milletçe büyük bir günah işliyorduk.. şu anda ne yapıyoruz, onu da Allah bilir!.. Onun için, eğer bir an evvel tarifi nâkabil bu gaflet ve ihmalkârlığımızı aşmaz, genci-yaşlısı, kadını-erkeğiyle bütün bir toplum olarak Kur'ân'a yönelip, dikkat ve gayretlerimizi ona tevcih etmezsek, içine düştüğümüz bu vahametten kurtulmamız çok zor olacaktır.

Allah (celle celâluhu), Kur'ân'da insanların dikkat ve nazarlarını kâinata ve kendi nefislerine tevcih edip ilimler arasında herhangi bir ayırım yapmaksızın, teşri emirlerde de tekvini emirlerde de bizi araştırma yapmaya teşvik etmektedir. İnananlardan hakikat aşkı, ilim aşkı ve araştırma aşkı istemektedir. Evet, Kur'ân ve İslâm kendi müntesiplerini daima araştırma yapmaya çağırmaktadır ki, geçmişimiz, o devâsâ insanlarıyla bu çağrıya icabet etmenin en güzel örneklerini sergilemişlerdir.

O engin fitratlar ellerinden geldiğince Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine icabet etmiş ve İslâm'ı hayata hayat yapmışlardır. Oysaki ilâhî emirlere onlar muhatap olduğu ölçüde bizler de muhatabız. Kaldı ki günümüz Müslümanları teknik ve teknolojinin getirmiş olduğu imkânlar ile onlara nazaran pek çok avantajlara da sahip bulunmaktadırlar. Dolayısıyla bizler, Kur'ân'ı ilmî ve teknik gelişmeler ışığında daha mükemmel bir şekilde inceleme imkânına sahibiz. Şimdi bize düşen şey, iki-üç asırlık gaflet ve ihmalleri telâfi gayret ve himmetiyle Kur'ân vesayetinde istikbale yürümektir.

## E. Bir Tahassürün İfadesi

Günümüzde, bir kısım çevrelerin tesiriyle tek yönlü yetişmeye bağlı kalmış bazı gafil kimseler, iki-üç asırlık çöküş ve durgunluğumuzu İslâm'a yüklemeye çalışmaktadırlar. Buna mukabil ayrı bir kesim de, "ötekiler" dediği cepheye küfretmeyi mârifet saymakta ve âdeta topyekün buluşma, uzlaşma noktalarını bir kavga zeminine çevirmektedir. Bir başka grup ise her fırsatta kendi kusur ve ihmallerini görmezlikten gelerek, ecdadın ortaya koyduğu her şeyi tenkit etmeyi mârifet saymaktadır. Vâkıa, diyanetin içine bir kısım hurafelerin sızdığı ve bunların Kur'ân'a ve İslâm'a gölge düşürdüğü doğrudur. Ancak bütün bunların yanında o dönem itibarıyla çok ciddî çalışma ve gayretlerin bulunduğu da bir gerçektir; vakıa bugün de pek çok güzel şeyler yapılmaktadır ki bunları

görmezlikten gelmek de bir nankörlüktür.

Biz millet olarak dünden bugüne Kur'ân'ı yorumlarken her zaman Asr-ı Saadet duruluğunu muhafaza etmiş ve daha bin sene önceden ilim ve teknikle ilgili olup da ancak şimdilerde anlaşılabilen bir kısım izah ve yorumlar ortaya koyabilmiş, dahiler yetiştirmiş bir toplumuz. Az da olsa, bu hususlara daha önceki mevzularda yer yer temas etmiştim. Ama ne acıdır ki, kendi milletine ve geçmişine küfretmeyi huy hâline getirmiş bazı hasta ruhlar, bu hususları bir türlü kabul etmek istememekte ve bazı gerçekleri görmezlikten gelmektedir.

Osmanlı, o mimari abideleri, değişik kültür eserlerini, şifahaneleri, imarethane ve aşhaneleri tesis ettiği dönemlerde, Avrupa ciddî bir cehalet ve vahşet içindeydi. O dönemde Avrupa'nın, medeniyetin "m"sinden bile haberi yoktu. Gel gör ki Avrupa sevdasıyla başı dönmüş, bakışı bulanmış bazı aydınlar, "inadım inat" diyerek, bütün bunları bir türlü görmek istememekte ve koca bir cihan devletini, densizce karalamaya devam etmektedirler. Her şeye rağmen şu bir gerçek ki biz, o kökün semereleri ve iyisiyle-kötüsüyle onların evlatlarıyız. *Binaenaleyh aslımızı inkâr ve ecdadımıza küfretme gibi yanlışlığa düşülmemesi yanında, kuru kuruya onların yaptıklarıyla övünme gibi ayrı bir hataya da girilmemesi gerektiği kanaatindeyiz.*

Daha açık bir ifadeyle her zaman akıl, iz'an ve insafla davranmak mecburiyetindeyiz. Şayet onlardan bize intikal eden kültür ve medeniyet mirasını geliştirememiş ve Batı hayranlığıyla kendi kökümüze kezzap dökerek onu kurutmuşsak "redd-i miras"ta bulunmuş sayılırız. Evet, yıllar var biz, Kur'ân'ı kendi derinliği içinde ele alamadık. Aksine Batıdan transfer ettiğimiz fikir ve düşünceler ile Allah kelamını değerlendirmeye tâbi tuttuk. Böyle olunca da, onu hakkıyla anlamak mümkün olmadı, olamazdı da. Zira kendimize ait bir dünyayı, başkalarına ait kriterlerle dizayn etmeye çalışıyorduk ki neticenin hüsran olacağı açıktı. Bu şekilde kat'iyen yol alamazdık; yol almak bir yana kendi güç ve kuvvet kaynaklarımızı da kurutmamız mukadderdi.

Öyle günler gördük ki, ne zaman teknik ve teknolojik gelişmelerden söz açılsa, hemen kendi soyumuzu sorgulamaya durduk ve tecavüzlerin en insafsızcasıyla ecdadımıza hakaretler yağdırdık. "Kur'ân'da bir hayli ilim, teknik ve medeniyete ait meseleler yer aldığı hâlde İslâm âlemi niçin geri kalmıştır?" gibi sorularla zihinleri bulandırdık ve geri kalmanın faturasını İslâm'a çıkarmaya çalıştık; daha acısı da Kur'ân'a kendini ifade edebilme fırsatını vermedik. Üç-dört asır evvel, hatta on dört asır önce yaşamış olan

selef ve ecdadımızı suçlayarak teselli olmaya çalıştık. Oysaki eğer onların bu hususta bir kusur ve ihmalleri varsa, bize düşen ondan ders alma olmalıydı.

Ayrıca İslâmî ve insanî bir edeb olarak geçmişimize ait temel düşüncemiz, *"Ölülerinizi iyilikleriyle yâd edin, kötülükleriyle anmayın."*[5] fermanıyla anlatılan çerçevede olmalıydı. Zira onlar, Kur'ân'ı anlama uğrunda hayatları dahil her şeylerini feda etmekten çekinmemişlerdi. Bu itibarla da bize düşen, önce kendi kusurlarımızı gidermeye çalışmak, lâakal düşünce ve meziyetlerimizi, himmet ve gayretlerimizi Kur'ân'a yönelterek, onu hakkıyla anlamaya çalışmak ve bunu hayatımızın temel gayesi hâline getirmek olmalıydı.

## F. Kur'ân'da Güneş Sistemi

Kur'ân-ı Kerim'in müspet ilimlere mücmel bir bakışı vardır. Bunun yanında ondaki cümle, kelime ve harflerin hususî konumlarının dikkati çekecek ölçüde açık-kapalı bir kısım hakikatlere işaret ettiği de bir gerçektir. Kur'ân bir muhit ilimden geldiği için bilim ve teknik hangi seviyeye ulaşırsa ulaşsın Hazret-i Furkân'ın icmâlî de olsa bu faikiyeti bir gerçektir. Evet o, ifadelerinde mucize olduğu gibi muhteva ve mazmununda da kuşatıcı ve aşkındır. Gerçi bu ilahi beyan bilimlerle alâkalı mevzularda teferruata girmez, ama bazen pek çok yeni tespit ve keşfin anahtarını size sunar ve çok uzun cümlelerle anlatılabilecek gerçekleri sadece bir veya yarım cümle ile hatta bazen üç-dört kelime ile kestirmeden ifade eder. Ama o, bu ifadelerinde öyle kelimeler seçer ki, müspet bilimin mukarrer birer kanun olarak ortaya koyduğu hususların hemen hepsini, hem de zihinlerde herhangi bir şüphe ve tereddüde meydan vermeyecek bir üslûpla işaretler.

Meselâ, Kur'ân, üç-dört kelime ile güneşi ve güneş manzumesini resmederken, onların mebde ve müntehâlarıyla nasıl bir çizgi takip ettiklerini; müşâhede, akıl, mantık ve his açısından öyle sağlam ve boşluğu olmayan bir üslûpla ortaya koyar ki, astronomi gözüyle bunlara bakıldığında insan, iç içe hâdiselerin birkaç kelime ile özetlendiğini görür: وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ *"Güneş, kendisi için belirlenen bir yörüngede akar (döner). İşte bu, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir."*[6]

Cümlenin kuruluşu ve kelimelere yüklenen mânâlarla âyet, güneşin, karardîde olabileceği bir noktaya doğru akıp gittiğini anlatır. Bu mânâ çok açıktır ve bunu herkes rahatlıkla anlayabilir. Öyle ki çok az Arapça bilen bir

insan dahi bu mânâyı anlamada kat'iyen zorlanmaz. Hele, kelime ve harflere inildiğinde, daha geniş ve teferruatlı bilgilerin verildiği görülür. Bundan 500-1000 sene önce yazılmış tefsirlere müracaat edildiğinde müfessirlerin hepsinin âyetten aynı mânâyı anlamış olmaları da, bu yorumun ne kadar isabetli olduğunu göstermesi bakımından fevkalâde mânidardır. Yaklaşık hicrî 6-7. asırda geniş bir tefsir yazan Fahreddin Râzî ne demişse, ondan üç-dört asır önce yaşamış olan İbn Cerir de aynı şeyleri söylemiştir.

Evet, bunlar güneşi anlatırken, bugünkü bildiğimize yakın bilgiler vererek güneşin maddi âlemden bir nesne olduğunu ve bir nizamın parçası bulunduğunu ifade etmişlerdir ki, hayret etmemek elden gelmez. Dahası onlar bu sözlerini, sahabeden İbn Ömer, İbn Abbas veya İbn Mesud'a dayandırarak söylemişlerdir ki bu ayrı bir harika sayılır.

Burada meselenin en dikkat çekici yönü de, لِمُسْتَقَرٍّ ifadesindeki harf-i cerrin birkaç mânâya gelmesi ve her mânânın bugünün astronomi bilgilerini teyit edici mahiyette olmasıdır. Buradaki لِ harf-i cerrinin, eskiden beri dilcilerce üç mânâya delalet ettiği üzerinde durulmuştur:

1. لِ mânâsına,

2. فِي mânâsına,

3. إِلَى mânâsına.

İlk mânâya göre güneş, kendi etrafında tıpkı bir Mevlevî gibi dönmektedir ve bu dönüş yaklaşık bir ayda tamamlanmaktadır. Ancak güneşin her bölümü aynı hızla dönmez. Dönüş hızı, ekvatorda yaklaşık 25 gün, kutuplarda ise 36 gün olmak üzere değişiklik arz eder. İyice derinlerde kaynar plasma hâlindeki bölgenin alt kısımlarında ise her şey dönüşünü 27 günde tamamlar. Eğer güneş, katı hâlde olsaydı, dünyamız gibi bütün bölümlerinin aynı sürede dönmesi gerekirdi. Bilindiği gibi dünya, kendi ekseni etrafında bir günde yani 24 saatte bir defa dönmektedir.

Güneşin saniyede 20 km'lik dehşetli bir hızla Vega Yıldızına yönelik diğer bir hareketi daha vardır ki, astronomi dilinde onun seyrettiği bu yörüngeye "solar apex" denir. Bu hız, saatte 72 bin km'yi bulur. Yani güneşin kendisine ait bir yolu olup, durmadan orada hareket eder ve sürekli belirli bir noktaya doğru yol alır. İşte Kur'ân'ın *"Güneş, kendisi için belirlenen yörüngede akar (döner). İşte bu husus, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir."* âyetiyle teferruata girmeden bunların hepsini işaretler.

Güneşin hareketleri açısından burada en önemli husus, onun belirlenmiş bir süreye bağlı olarak, mukadder bir sona doğru akıp gitmesi hâdisesidir. Belli bir çizgide, kendi hareket-i meczûbânesiyle kendi sonuna doğru yüzüp gitmesini, sırasıyla إِلَى , فِي , لِ mânâsına geldiği yukarıda icmâlen bahsedilen لِمُسْتَقَرٍّ kelimesinin başındaki harf-i cer ifade etmektedir.

Bu âyetin yorumunda her zaman iki yaklaşım söz konusu olmuştur: Zaman ve mekân. Mekânın mülâhazaya alınmasına göre güneş, belli bir merkeze ve belli bir noktaya doğru akıp gitmektedir ki, bu nokta mânen –Allahu alem– "Arş" maddeten de ona işaret olarak –Beytullah'ın Kâbe hakikatini işaretlemesi gibi– Vega burcu ve merkezidir. Zaman düşüncesinin öne çıkarılmasına göre ise, güneşin hareket ve fonksiyonu zaman olarak belli bir süre ile mukayyettir; o bu süreyi tamamlayınca hâlihazırdaki misyonunu da bitirmiş olacaktır.

Bir tespite göre güneşin 4,6 milyar senelik ömrü içinde hâlihazırdaki seyahati onun 19. seyahati kabul edilmektedir. Yine ilmî tahminlere göre 250 milyon yılda gerçekleştirdiği bu hareketi daha kaç defa tekrarlayacaktır, bunu kestirmek mümkün değildir. Aslında 19'a takılıp kalması da ihtimalden uzak değil. Bugün o, saatte 72 bin km hızla kendi değişim, dönüşüm ve istihale ufkuna doğru yürüyor demektir. Tıpkı bizim belli bir noktaya ve başkalaşmaya doğru yürüdüğümüz gibi. Ancak bu seyahat ve yürüyüşün güneşe mahsus فِي tevcihiyle alâkalı dairevî bir yanı var ki, o da oldukça önemli sayılır ve üzerinde durulmaya değer.

Bir güneş veya gezegenin kendi mihveri ya da bir başka kütlenin çevresindeki –kapalı devre de diyebileceğimiz– hareketine, dairevî hareket diyoruz. Buna göre dönerek hareket eden bir cisim, bir yandan kendi mihveri etrafında dönerken, diğer yandan da bu hareketini bir yörüngeye bağlı olarak gerçekleştirmektedir. Ne var ki, konuyla alâkalı bu âyette ve benzer diğer âyetlerde müşterek nokta, güneşin düz hareket değil de bir "felek"te dairevî yüzüp gittiği şeklinde gerçekleşmektedir ki, *"Ne güneşin aya yetişmesi ne de gündüzün geceyi gelip geçmesi uygun ve (ihtimal dahilinde) değildir. Bütün bu (gök cisimlerinin) hepsi ayrı ayrı bir 'felek'te yüzer dururlar."*[7] âyeti bunu daha da umumîleştirerek bütün semavî cisimlerin benzer hareket içinde olduklarını vurgular.

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ *"Güneş, kendisi için belirlenen yerde akar (döner). İşte bu, azîz ve alîm olan Allah'ın*

*takdiridir."*[8] âyet-i kerimesindeki مُسْتَقَرٍّ kelimesi de, insanın aklına bu türden mânâlar fısıldamaktadır. Güneş dönerek, kendi için bir sona doğru ilerlerken tabiatıyla küre-i arzın hareketinde de değişiklikler olur. Evet, güneş, yol alırken onun etrafında dönen küre-i arz da helezonik bir yolda hareket eder ve âdeta her sene sürekli değişen ve uzayan bir mesafeyi almaya koşar. Bu iç içe hareketten güneşin daima bir yolculuk hâlinde olduğu anlaşılsa da onun bu yolculuğu kat'iyen sonsuz değildir. Kuvve-i kudsiye güneş için nereyi son nokta olarak tayin etmişse, bu yolculuk orada son bulacak ve –ihtimallerden biri– işte o zaman kıyamet kopacaktır...

Aslında güneş manzumesi, Samanyolu galaksisi içinde çok küçük bir yer teşkil etmektedir; zira o, Samanyolu içindeki milyarlarca yıldızın sadece biridir. Allah (celle celâluhu), Samanyolu'nu öyle tanzim etmiştir ki, güneş onun merkezinden ışık hızıyla tam 30 bin senelik bir uzaklıkta bulunmaktadır. Yani eğer o, ışık hızıyla sürekli yol alacak olsa, ancak 30 bin sene sonra Samanyolu'nun merkezine ulaşabilecektir.

Büyük-küçük bütün sistemler gibi Samanyolu da kendi etrafında dönerek hareket etmektedir. Dolayısıyla güneş de bütün ailesiyle birlikte, gezegenlerden, kuyruklu yıldızlardan ve diğer gök cisimlerinden oluşan galaksimizin merkezi etrafında hem dönmekte hem de ilerlemektedir. Güneşin bu hareketinin hızı ise kendi etrafında dönmesinden daha dehşet vericidir; bu hız saniyede 268 km'dir. Ne var ki, güneşin yörüngesi çok büyük olduğundan bir turunu yaklaşık olarak 250 milyon senede ancak tamamlayabilmektedir. Ama o da büyük-küçük gök cisimleri gibi "yüzme" sözüyle ifade edecek olursak, kendisi için belirlenen güzergâhında –bu ifadeye uygun şekilde– yüzerek bir sona doğru gitmektedir.

Hemen hemen bütün galaksiler belli bir kümeye aittirler. Samanyolu da, içinde 20 galaksi bulunan küçük bir gruba dahildir. Her küme içindeki galaksiler, çekim kuvvetiyle birbirlerinin çevresinde dönerler. Ancak her kümenin içinde meydana gelen bu hareketten başka, umum kümeler de bir bütün olarak hareket ederler. Bu arada her küme, ötekilerden uzaklaşma hareketi içindedir. Buna göre dünyadaki bir gözlemci, bütün kümelerin hızla Samanyolu'ndan uzaklaştığını, diğer galaksideki bir müşahit de aynı şekilde bütün kümelerin kendisinden uzaklaştığını söyleyebilir.

Her galaksi kümesi, uzaklığıyla orantılı bir hızla hareket eder. Meselâ,

dünyadan 100 milyon ışık yılı uzaklıkta olan bir sehâbiye (Nebülöz), saniyede aşağı yukarı 2.500 km hızla, 500 milyon ışık yılı uzaklıkta olan bir galaksi ise, saniyede 12.000 km hızla hareket eder. Güneşin bu iç içe ve olabildiğine karışık gibi görünen, fakat bir nizam içinde cereyan eden hareketleri, gidip karardîde olacağı bir yerde (müstekar) son bulacaktır. Elbette ki, 4 milyar 600 milyon senedir enerji üreterek etrafına ısı ve ışık saçan güneşin yakıtı da sonsuz değildir. Bilim adamları, güneşin ancak 5 milyar sene daha şimdiki aktif hâliyle devam edebileceğini söylüyorlar. Bu onların sözü ama mülâhaza dairesi de açık. İhtimal, bu sürenin sonunda güneş iyice şişip, kızıl bir dev olarak dünyamızı yutacaktır. Bundan 1 milyar sene sonra da aniden çökerek sönmüş küçük bir beyaz top hâline gelecektir; kader buna sebkat edip de değişik bir sebep önünü kesmezse...

Ayrıca güneş, kendi galaksisi içinde tamamen merkezine bağlı olarak hareket etmektedir. Onun bütün hareketleri Samanyolu'yla, Samanyolu'nun hareketleri de bulunduğu galaksi grubuyla sınırlıdır. Ancak bütün bu sistem ve galaksilerin verâsında bir kuvve-i kudsiye vardır ki, her şeye hareket kabiliyet ve imkânını veren de işte O'dur. Bu kuvve-i kudsiye, bütün sistem ve galaksiler üzerinde muttarıt tasarrufta bulunmakta ve bütün bu baş döndürücü hadiseleri varlığına, birliğine delil olarak tekvînî bir kaside gibi tanzim etmektedir. Bu kuvve-i kudsiye, esmâ-i ilâhiye ve sıfât-ı kudsiyeden gelmektedir ki; evet her şeyin verâsında bunlar vardır. İmam Rabbânî'nin ifadesiyle de, "Verâların verâların verâların verâsında Allah'ın her şeyi evirip çevirmesi söz konusudur." Evet لِ harf-i cerr'i إِلَى mânâsına alındığında bu mânâlar bahis mevzuudur.

Burada hemen şunu da ifade etmeliyim ki, eğer âyetler, ilmi ve tekniği teşvik etmeseydi, arkadan teleskoplar icat edilerek kaşifler gökyüzünü incelemeye almasalardı, bunların hiçbirini anlamak mümkün olmayacaktı. İşte bu sayededir ki biz, şimdilerde elimizdeki teknik bilgiler ile Kur'ân'ın güneş manzumesi hakkında verdiği malumatı daha iyi anlamaktayız. Bu hususta daha ileriye götürücü teknik imkânlar ve vasıtalar hazırlanabildiği takdirde, âyetlerin işaret ettiği yeni ufukları görmek de mümkün olacaktır.

Kim bilir Kur'ân, ilim ve tekniğe yol ve hedef göstererek daha nice hakikatlere işaret etmektedir ki, bunlar hakikat âşığı, ilim âşığı araştırmacıları beklemektedir. Kur'ân bunları, kendine mahsus üslûbuyla işaretleme, bazı icmâlî hatırlatmalarda bulunma, diğer erkân-ı imaniyenin yanında kendisine de iman etmeyi vurgulama gayesi çerçevesinde bizlere sunmaktadır.

Evet, Kur'ân'ın dili budur. O, bazen açıktan açığa, bazen işârî mânâlar ile, bazen de insanın bilmediği âlemler hakkında ciddî bir merak hissi uyararak, onu hep bilinmedik yeni ufuklara yönlendirir ve düşünceye sevk eder. Onda her şey vardır.. vardır ama "teferruatıyla vardır" diyenlerin mübalağa etmiş olmalarına karşılık, işaret, hedef ve icmâllerini görmezlikten gelenler de ona karşı kör sayılırlar.

Aynı âyetin devamında aya da işaret edilerek onun da hareket edip yol aldığı şu ifadelerle vurgulanmaktadır: وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ *"Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi (hilâl) olur da geri döner."*[9]

Evet, ay da kendisi için takdir edilen menziller içinde yol alır. O, kendi ekseninde hareket ettiği aynı anda, dünyanın etrafındaki yörüngesinde de yoluna devam eder. Bu iki dönüş süresi 27 1/3 gün olup iki hareketin de müddeti aynıdır. Ancak o, dünya çevresindeki yörüngesinde dönerken, güneşten alarak dünyaya yansıttığı ışıkların miktarı her zaman değişir. Bundan dolayı o, bazen kurumuş hurma yaprağı şeklini veya âyetteki ifadesiyle *"urcûn"* hâlini, yani hurma salkımının eğri olan dip kısmının şeklini alır.

Herkes burada Kur'ân'ın hilâle işaret ettiğini rahatlıkla anlar. Böylece ay, menzil menzil gezerken her menzilde farklı bir manzara arz eder ve hiç ışık yansımayan safhanın ardından onda hilâl safhası başlar. Daha sonra ise, hilâl giderek büyür ve ay yüzeyinin yarısını kaplar. Bu safhada o, yarım ay hâlinde gözükür. Bunu takip eden dolunay safhasında ayın dünyadan görülebilen yüzü bütünüyle parlamaya başlar. Sonra da parlak kısım yeniden küçülmeye yüz tutar ve bir an gelir ki, tekrar kuru bir dal gibi incelerek hilâl şeklini alır.

Ay da aynı güneş sistemi içinde, çekim kuvvetiyle dünyanın etrafında dönüp dururken dünyanın ve dolayısıyla güneşin yaptığı aynı hareketleri yapar. Üstteki âyet, ayın değişik yörüngelerde seyahat ettiğini vurguladığı gibi, Şems sûresinin ilk âyetleri de وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ۝ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَاهَا *"Yemin olsun güneşe ve onun aydınlığına, onu izlediği zaman aya."*[10] diyerek, dünya ile beraber ayın da, güneşin hareket zemini içinde onun etrafında döndüğünü apaçık bir üslûpla ifade etmektedir. تَلَا bir nesnenin tâli derecede başka bir şeye tâbi olduğu ve onu takip ettiği mânâsına gelir ki, burada, kamerin kademeli olarak güneşe bağlı döndüğünü ifade bakımından fevkalâde bir kelime seçimi

söz konusudur.

Ayın, dünya etrafında döndüğü öteden beri bilinen bir gerçektir. Kamerin kendi mihveri çerçevesinde dönüşüne gelince, bu onun dünya çevresindeki dönüş süresine tetâbuk eder.. ve yaklaşık bu takvimcilik seyahatini 29,5 günde tamamlar. Böyle dünya merkezli bir seyahatte ayın kendi yörüngesinde dönüş hızı saatte 3.683 km kabul edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, tafsilata girmeden, vak'ayı vaz'ediliş gayesine bağlayarak, temel disiplinler açısından ayın, dünya çevresinde dönerek, bir aylık süre içinde uğradığı menziller itibarıyla dünya ile yaptığı açı farklılıklarından ötürü meydana gelen görüntü değişikliklerine temas eder ve seyahati açısından bize göre, belli burçlarla mukabele, örtüşme veya tekâtüüne "menzil" der. Ay, uğrak yerleri sayılan menzillere (menâzil) uğradığında, güneşten aldığı ışık sahası değiştiğinden, biz de ondan değişik görüntüler alırız.

Onun bütün bir ay boyunca, değişik menzillerden değişik görüntüler vermesi, bizlere ayları, seneleri hesaplama imkânı tanıması ve bunları sürekli tekrarlaması da, ibadet vakitlerinin belirlenmesi bakımından çok önemlidir. *"Sana hilâlleri soruyorlar, de ki, onlar insanlar için bir takvim ve haccın vakit ölçüleridir."*[11] mealindeki âyet, hem ayın değişik hareketlerini hem de bu hareketlerle bize anlatılmak istenen temel espriyi ifade etmesi bakımından fevkalâde manidardır.

Hâsılı, güneşin dairevî hareketi üzerinde durduğumuzda ifade ettiğimiz gibi, ay, güneş ve yıldızlar hepsi ayrı ayrı feleklerde yüzüp durmakta, Aziz ve Alim olan Allah'ın (celle celâluhu) takdirini ilan etmektedirler.

## G. Uzay Boşluğunda Yüzen Sistemler

Güneş, ay, küre-i arz ve milyarlarca gök cisminin uzay boşluğunda belli yörüngelerde yüzüp gittiklerini 14-15 asır evvel biri kalkıp size söyleseydi ne düşünürdünüz bilemiyorum ama, bugün bedihiyyat türünden kabul edilen bu gerçek, o çağlarda Kur'ân'ın ortaya attığı hakikatlerdendi.

وَكُــلٌّ فِي فَلَـكٍ يَسبَحُونَ *"Hepsi bir felekte (yörüngede) yüzüp gitmektedir."*[12] âyet-i kerimesi bu hakikati gayet net olarak ifade etmektedir.

Arapça'da كُلٌّ kelimesi umum ifade etmektedir. Bu kelime, âyet-i kerimede sonu tenvinli olarak kullanılmıştır. Tenvin ise tenkire (belirsizlik) delâlet eder. Dolayısıyla bu kelimeyle, uzayda bulunan cisimlerin hemen hepsi kastedilmiştir

ki, bunlar nâmütenâhî denecek kadar çoktur ve hepsi de kendi yörüngelerinde yüzmektedirler. Buradaki فَلَكٍ ifadesini, *"gökteki cisimlerin çizdikleri hatlar"* şeklinde de, bir çark ve genel âhenge bağlılık şeklinde de anlamak mümkündür. Nitekim bütün gök cisimlerinin, birer galaksi olarak belli bir noktaya doğru farklı süratlerle süzülüp gittiklerini artık herkes söylüyor. Böyle bir seyr ü seyahatte her galaksi kümesi, ötekilerden uzaklaşma hareketi içindedir. Gök cisimlerinin bu hareketi Kur'ân'da, *"gezmek"* veya *"bir cisme dayalı olarak hareket etmek"* şeklinde değil de, *"yüzmek"* ifadesi ile anlatılmaktadır.

Evet, uzaydaki bütün gök cisimleri, denizde yüzen gemi veya balıklar gibi yüzmektedir. Burada mesele hem şairâne duygular içinde hem mütefenninâne bir üslûpla tek bir cümle ile öyle güzel ve net anlatılmaktadır ki, dahası olamaz. Evet, bu ifadeden, nizamı, değişik faydaları, maslahatları ve netice itibarıyla tevhidi anlatmak üzere küre-i arzdan güneşe, güneşten aya, ondan da diğer sistemlere kadar her şeyin kendileri için tayin edilen yörüngelerde yüzüp gittiği, gayet net olarak anlaşılmaktadır.

Aslında bizim burada meseleye yaklaşımımız icmâlî ve umumî hisse mülayim bir üslûp içinde oldu. Böyle olmayıp da astronomi diliyle ele alınacak olsaydı, zannediyorum bunu fenciler de fevkalâde cazip bulacaklardı. Ayrıca burada işaret edilen mühim bir hakikat de şudur: Yüzme boşlukta değil, bir madde içinde olur. Âyet-i kerimede gök cisimlerinin yüzdükleri belirtilmektedir ki, bu da o koca semavî cisimlerin boşlukta değil de bir madde içinde hareket halinde olduklarını ifade etmektedir. Yani uzay, korkunç bir boşluk değil; o dev cisimlerin içinde yüzdüğü latif bir madde denizidir.

Günümüzde ilim adamlarının *"karanlık madde"* dedikleri görünmeyen madde *(esir maddesi)*, uzay araştırmalarında vuzuha kavuşturulabilirse, pek çok konuyu yeniden gözden geçirmek icap edecektir. Ayrıca, bu husustaki buluşlar, astronomların araştırmalarında da bir dönüm noktası teşkil edecektir. İddialara göre bu görünmeyen madde, kâinatın toplam maddesinin % 90'ını oluşturmaktadır. Yıldızlar ve gezegenler topluluğu olan galaksiler, gazlar ve tespit edilebilen maddeler kâinatta bulunması lazım gelen bu maddenin, sadece onda birinden ibarettir.

Uzaydaki cisimlerin izn-i ilâhî ile teşekkül edebilmesi ve fonksiyonunu eda edilebilmesi için görünen ve tespit edilen maddenin on misli daha fazla maddenin bulunması gerekmektedir. Bilim adamları, daha önceleri gezegenler

arasında hiçbir maddenin bulunmadığına ve uzayın korkunç bir boşluktan ibaret olduğuna inanırlardı. Hâlbuki Kur'ân'ın işaret ve lazım-ı mânâ kabîlinden de olsa, *"yüzerler"* kelimesiyle işareti, tevhid hedefli tespitler açısından önemlidir. Kaldı ki şimdilerde pek çok bilim adamı, uzayı dolduran o görünmeyen bir maddenin, aşağıda zikredilen unsurların bazılarından veya hepsinden oluşabileceği ihtimali üzerinde durmaktadırlar:

*Nötrinolar:* Bunlar, elektronların, atomdan çok daha küçük olan akrabalarıdır. Elektrik yükleri yoktur. Sıradan maddelerle çok zayıf şekilde etkileşirler de dolu dolu hissedilmezler. Şimdilerde çok hafif kütleye sahip oldukları söylenen bu mini mevcudatın kâinatta hadsiz miktarda oldukları söylenmektedir. Öyle ki bir santimetrekarelik bir yerden, meselâ vücudumuzun bu kadarcık bir yüzeyinden her saniye 60 milyon nötrino parçacığı geçmektedir.

*Wimp'ler (Weakly Interacting Massive Particle):* Zayıf tesirleriyle kendini belli eden kütleli parçacıklardır. Soğuk (az hareketli) karanlık bir maddedirler ve mevcudiyetleri şimdilerde teorik olarak bilinmektedir.

*Macho'lar (Massive Compact Halo Object):* Ya Jüpiter büyüklüğünde belirsiz gezegenlerdir veya beyaz cüce(ler ve Nötron) yıldızlardır.

*Karadelikler:* Bunlar, ışığın bile kurtulamadığı çok şiddetli çekim alanına sahip cisimlerdir. Genel izafiyet teorisi çerçevesinde varlıklarına dair bir hayli delilin mevcut olduğu bilinmektedir.

*Bovling topları:* Bunlar ise astronomların tespitini zor bulabildikleri objelerdir. Çünkü bilinen fizikî kanunların dışında kalmalarının yanı sıra Macho'nunkine benzer problemlerle karşılaşılmaktadır.

Buraya kadar yapılan izahlardan da anlaşıldığı gibi, Kur'ân'ın ifadeleri, camiye gelen avam insandan, astrofizik uzmanına, ondan da ince ruhlu, edebî zevke sahip bir şair ve edibe kadar her seviyeden insana bir şeyler ifade edecek mahiyettedir. Ayrıca her devrin bilim adamları ondan ayrı ayrı mânâlar hissetmekle, gelişmelere ve zamanın yorumlarına göre yeni hedeflere yönelme mesajları alabilmektedirler. Elbette ki o, ilimleri laboratuvarlar ve gözetleme evlerindeki detaylar çerçevesinde anlatmayacaktır.

O, anlatılması gerekli olanı anlatacak; bu önemli hutbesini irad ederken de bazen ima, işaret, remiz ve bazen de heyetin umumundan süzülüp çıkan tâli bir mânâ ve mazmunla –anlatmak istediği hakikat mahfuz– Kudret ve İrade kitabı olan kâinatla Kelâm sıfatından gelen beyanının sımsıkı bir irtibat içinde

olduğunu vurgulayacaktır ki, biz burada böyle bir yaklaşımla Kur'ân'ın bir fen ve felsefe kitabı olmadığını ifade etmenin yanında, onun hikmet-i nüzûlünü bilmeyenlerin "Neden o, her şey ve her hâdiseden açıkça bahsetmiyor?" itirazlarının da vârid olamayacağına küçük bir işarette bulunmak istedik.

## H. Dağların Hareketi

Dağların, bulutlar gibi yürümesi ve hareket etmesi öteden beri çok farklı yorumlanagelmiştir. Mevzuyla alâkalı âyet-i kerimede meâlen Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ *"Sen dağları görür de onları yerinde duruyor sanırsın. Oysa onlar, bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu) her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sun'u rasîn ve bedîidir. Muhakkak ki O, işlediğiniz her şeyden hakkıyla haberdardır."*[13]

Burada esaslı bir nükte var; o nazar-ı itibara alınmazsa, âyet yanlış anlaşılabilir. Evvelâ, bu âyet, ancak yirminci asırda anlaşılan önemli bir hakikat ki, kıtaların daha önce bitişik oldukları ve milyonlarca yılda birbirlerinden yavaş yavaş uzaklaşma neticesinde bugünkü hâli aldıklarının işareti sayılabilir. Nitekim kıta levhalarının, magma üzerinde yüzdüğü ve bir taraftan magmaya dalıp erirken, diğer taraftan yeni malzemenin yerin derinliklerinden çıkarılıp katılaşması ve kıtalara eklenmesiyle her yıl santim santim hareket ettiği artık bilinen bir gerçektir.

Diğer bir tevcih de şu olur: "Toprağa dâyelik yapan dağlar, zamanla eriyerek toprak hâline gelir ki, bu hâlleriyle onları yürüyor kabul etmek mümkündür. Buna göre bir gün dağlar eriye eriye yok olup giderler de böylece câmid olmadıkları ortaya çıkmış olur." Bu da farklı bir yaklaşım tarzıdır.. ve tenkit edilebilir.

Bu mevzuda, daha değişik şöyle bir tevcih de söz konusu olagelmiştir. İhtimal, cüz zikredilip küll murad edilmekte veya tâbi nazara verilerek metbûun durumu vurgulanmak istenmektedir. Ancak küre-i arzın bu hareketi, onun dışına çıkılmadıkça hissedilmemekte ve üzerindeki müşahide de sanki hiç hareket etmiyor gibi gelmektedir. Gerçi dağlar da tıpkı küre-i arz gibi bize hareket etmiyor gibi görünmektedirler ama onlar, Kur'ân'ın ifadesiyle *"Bulutların yürümesi gibi yürümektedirler."*

Burada âyet, dağların hareketini nazara vererek cüz'ü zikirle küll'ü murat etmiştir. Yani dağlar zikredilmiş ama dağları sırtında taşıyan küre-i arz (dünya) kastedilmiştir. Çünkü küre-i arz, gerçekte dağlardan başka bir şey değildir. Zira dağlar, içte arzın merkezine doğru sarktığı gibi, dışta da zirveler meydana getirmekle arzın esasını temsil etmektedirler. Bu itibarla Kur'ân'ın dağların hareket ettiğini ifadesinden, küre-i arzın hareketini anlamak mümkündür.

Ayrıca burada şöyle bir yaklaşım da söz konusu olabilir: Bir geminin uzaktan ilk defa direklerinin gözükmesi gibi küre-i arza uzaktan bakıldığında, onun direkleri mesabesinde olan dağlar gözükür. İnsan, bir füze içinde küre-i arzın hareket çizgisini izleyecek olursa onun bir Mevlevi gibi hem kendi etrafında hem de güneşin çevresinde delice döndüğünü müşâhede eder. Ne var ki burada yine insanın en fazla dikkatini çeken şey dağlar olacaktır. Zannediyorum bu da vâki ile çelişmeyen, hatta tam örtüşen farklı bir yorumdur. Kur'ân'ın böyle bir meseleyi bahse konu etmesi onu, hassasiyet ve dikkatle üzerinde durulması gereken bir mevzu hâline getirmiştir.

Bütün bunlardan başka dağlar, bir gemiyi yerinde tutmak için demir atma ne ise arz için de iç ve dış pek çok faydalarının yanında arızasız aynı vazifeyi görmektedirler. Onlar yerinde arzın merkezinden yürür, yerinde de deniz gibi bir ortamdan yükselerek sağlam birer direk gibi arzı ve arzdaki her şeyi kucaklarlar. Zemin sarsıntılardan kurtulur ve sabitleşir; canlı-cansız her şey emniyetli bir gemide seyahat ediyor rahatlığına erer.

Evet, dağlar, kütle ağırlıklarıyla, arzın içine doğru baskı yaparak büyük ölçüde yüzey tabakayı dengeler ve kendi çerçevesinde yerkürenin âhengini sağlarlar. Küre-i arzın ömrüyle mütenasip olarak, bu âhenk yeni bir âhenk adına bozulma sürecine girer; yerkabuğu yeni şekiller almaya başlar ve derken tekerrür devr-i daimi işleyerek mevcut zirveler aşınarak yerlerini denizlere bırakır; deniz dipleri de birer ana rahmi gibi dölyataklarında besledikleri dağ malzeme ve materyaline yol verir ve yeni bir tekvînî oluşum sürecine girerler.

Toplumlardaki doğumlar, gelişmeler ve ölümler gibi yer fiziğinde de sürekli gelmeler-gitmeler birbirini takip edip durmuştur. Ancak onlar ihtimal en mükemmele doğru bir seyahat, bir oluşum esprisi içinde bunları gerçekleştirir. Nihayet mükemmellerden daha mükemmele sıçrama sırası gelince, bu küçük küçük gelip gitmeler, tamir ve restorasyon faaliyetleri durur; bu fâni nizam bütün unsurlarıyla sarsılır ve sarsıntıları sarsıntılar takip eder. Evet, *"O gün yeryüzünde dağlar da temelden sarsılır; (o koca) dağlar saçılıp savrulan*

*kum yığınına döner."*[14] İşte böyle *"Yeryüzü dümdüz hâle geldiği, o içinde bulunanları dışarı atıp boşaldığı."*[15] gün yeni bir âlem kurulur; gelip-gitmeler durur ve her şey en mükemmel, en güzel, en bedii şekliyle yerli yerine oturur.

Demek ki, dağların-denizlerin zaman zaman yer değiştirme devr-i daimi eğer bir yürüme ise, bu her zaman en iyiye ulaşma yolunda bir yürümedir. Bütün bu gelip gitmeler, konup göçmeler ayn-ı hayat olan ahirete ulaşma yolunda planlı bir hareketin neticesi ise –ki öyle olduğunda şüphe yoktur– dağların bu seyahati de, iyiye, güzele mükemmele bağlı (ve doğru) cereyan etmektedir ve şayan-ı takdir bir sun'-i ilâhîdir. Zaten Kur'ân, *"Bu, her şeyi en iyi yapan Allah'ın işi ve sanatıdır."*[16] âyetiyle O'nun (celle celâluhu) yarattığı bu şeylerle en mükemmel ve akıllara durgunluk verecek yeni bir yaratılışa ve oluşuma zihinleri hazırlamaktadır.

Burada, bilhassa bir hususa daha dikkatlerinizi arz etmekte fayda mülâhaza ediyorum. Küre-i arzın dışına çıkıp onun hareketini anlama meselesi, Asr-ı Saadet'te bilinen bir husus değildi. Bu âyeti o günün insanı, kendi anlayışlarına göre nasıl anladı, ben onu bilemeyeceğim. Ancak fennin tespitlerini yanımıza alarak daha farklı şeyler söyleyebiliyoruz. Bu arada âyetin ifade ettiği mânâ, bugünün insanının anlayışıyla da sınırlı değildir. Gelecekte bilim, teknik ve teknoloji daha da geliştiğinde, bunlara yeni mülâhazaların ilave edileceği de açıktır. Yeter ki insanlar, Kur'ân'a yönelip, bütün güçlerini onu anlamaya sarf etsinler. Evet, insanlar, onu anlamayı hayatlarının gayesi hâline getirdikleri zaman, Kur'ân'ın keşfedilmemiş daha nice derinliklerinin açılacağı da muhakkaktır.

## İ. Küre-i Arzdaki Değişiklik

Küre-i arzla ilgili farklı bir durum da, onun üzerinde meydana gelen değişikliklerdir. Şu âyet, ilmî bir tarzda, icmâlen ve ihbar nevinden, hedefi de tevhid diyebileceğimiz bir üslûpla buna işaret ederek yeni bir sürpriz daha ortaya koymaktadır: أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللّٰهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ *"Bizim, yeryüzüne gelip, onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah (dilediği gibi) hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse de yoktur. Ve O, hesabı çabuk görendir."*[17]

Burada ilk olarak âyet, açık bir şekilde küre-i arzın ilk yaratılıştaki hâlinin, şimdiki durumundan farklı olduğunu vurgulamaktadır. Bunu yaparken de insanın

dikkatini çekecek bir üslûp kullanarak, *"Görmediler mi?"* buyrulmaktadır.

Evet, insanlar, teknolojik imkânları kullanıp küre-i arzı inceledikleri zaman ondaki değişikliği bizzat gözleriyle göreceklerdir. Âyet-i kerimedeki مِنْ أَطْرَافِهَا ifadesindeki مِنْ, teb'iz içindir ve bununla ilk defa küre-i arz üzerinde yapılan eksiltmenin, onun her tarafından değil de, sadece bir kısmından olduğu hatırlatılmaktadır.

18. asırdan itibaren değişik uzmanlar, küre-i arz üzerinde, hemen hemen yaptıkları her ölçümde bir değişikliğin meydana geldiğini müşâhede etmişlerdir. Şöyle ki, ölçümlerle küre-i arzın kutuplarda bir basıklaşmanın yanında, karın kısmının şişerek elipsi bir şekil aldığı görülmüştür. Bunu yapan, bunun böyle olduğunu söyleyen hüküm ve hikmet sahibidir. Bizim ve ilim adamlarının yaptığı şey sadece vak'anın raporundan ibarettir. Gerçi müfessirler, bu âyete kendilerine ve devirlerine göre bazı yorumlar getirmişlerdir. Meselâ, İbn Abbas'a atfedilen bir rivayette, âyetteki *"eksiltme"* ifadesini *"yıpranma ve aşınma"* şeklinde anladığı nakledilmektedir. Bu anlayışa göre mânâ, *"arzın bazı yanlarını aşındırır ve onun şeklini değiştiririz"* şeklinde olur ki, bu da, çok erken dönemde, şeyhü'l-müfessirîn İbn Abbas'ın, küre-i arz üzerinde meydana gelen değişikliği asrımıza çok yakın bir tarzda anlamış olduğunu gösterir.

Bazı müfessirler ise âyet-i kerimedeki *"eksiltme"* ifadesini *"nüfusta azaltma yapma, rızıklarının bereketini kesme"* mânâsında anlamışlardır ki, bir mânâda bu da dünyanın çapının küçültülmesine yani büzülmesine işaret olabilir. Buna göre şu anda dünya büzülüyor. Yer tarihinde son 250 milyon yılda her 26-30 milyon yılda bir, kıyametvâri dönemlerin yaşandığı, o dönemlere mahsus canlıların bir kısmının nesillerinin tükendiği –bu oran % 90'a kadar çıkabiliyor– dikkate alınırsa, periyodik bir büzülme söz konusu olabilir. Bu durumda uçlarından eksiltme, söz konusu dönemlerde yeryüzündeki hayvan-bitki çeşidi ve nüfusunun da azaldığına bir işaret olabilir.

Gerçi âyet, umumî mânâda bu anlayışların hepsine işaret etse de, ondaki kelime ve lafızlar yerli yerinde takip edildiğinde, buradan kastedilen mânânın daha ziyade günümüzün anlayışına muvafık olduğu görülecektir. Daha önceleri küre-i arzın şekli hakkında isabetli tasvirler yapılmışsa da âyetler, bugünün fen ve teknik gelişmeleri ışığında daha iyi anlaşılmaktadır ve gelecekte de günümüzden daha da iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

*“Geceyi gündüzün üstüne O dolayıp örtüyor; gündüzü de gecenin üstüne getirip doluyor.”,*[18] *“Gece de, onlar için bir âyet ve emirdir. Biz ondan gündüzü (hayvanın derisinin yüzülüp çıkarılması gibi) sıyırıp çıkarıyoruz.”*[19] gibi âyetlerin yanında وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحَاهَا *“Bundan sonra da Allah yeri (belli bir biçimde) yayıp döşedi.”*[20] ilâhî beyanı da değişik ipuçları verir mahiyettedir. Bu son âyetin yorumlanmasında arzın yuvarlaklığı üzerinde duran tefsirciler olduğu gibi, yuvarlaklığına rağmen tıpkı düz bir satıh gibi yaşamaya elverişli olduğunu anlayanların sayısı da az değildir. Asrımızın müfessirlerinden bazıları ise دَحَى kelimesinde, deve kuşu yumurtalarını bıraktığı yer anlamına gelen مَدْحَى’dan istidlalle, arzın deve kuşunun yumurtası şeklinde olduğu, yani daha sonraları kutuplardaki basıklaşma sonucu onun elipsileştiği hükmünü çıkarmışlardır.[21]

Bu tevcihlerin hepsinde belli bir hakikat payı olmakla beraber, yine de gerçeği yalnız Allah (celle celâluhu) bilir. Ancak ortada sabit bir husus varsa o da, yeni tespit ve izahların, Kur’ân’a muarız bir üslup içinde olmamaları; hatta her yeni keşif ve buluşun, tekvînî emirlere ve onun icmâlen ortaya koyduğu hükümlere daha da yaklaşmalarıdır ki, gerisi teferruat sayılır.

## J. Ayın Işığının Alınması, Gece ve Gündüz Âyetleri

İlimler ilerlediği ölçüde insanoğlu daha bir Kur’ân’a yaklaşmakta ve onun âyetleriyle tanışma bahtiyarlığına ermektedir. Evet onun âyetleri, kelime nüansları ile ele alındığı takdirde günümüze ait bir kısım ilmî gerçeklerin onun beyanlarıyla örtüştükleri açıkça görülecektir. Meselâ, İsrâ sûresindeki şu âyete, detaya inmeden icmâlen bakıldığında dahi gece ve gündüzle alâkalı pek çok gerçeğin ifade edildiği müşâhede edilecektir: وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا اٰيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا *“Biz, geceyi ve gündüzü birer âyet (delil) olarak yarattık. Nitekim Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, ayrıca, yılların sayı ve hesabını bilmeniz için gecenin âyeti ayı silip gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık. İşte Biz, her şeyi böyle açık açık anlattık.”*[22]

Gece veya gündüz, semaya bakıldığı zaman ilk önce nazarlara çarpan, çarparken de Allah’ın vahdaniyetine işaret eden iki âyet ve iki delil müşâhede

edilir. Gündüzün âyeti güneş, gecenin âyeti ise aydır. Allah (celle celâluhu), bu âyetiyle, biri geceye, diğeri gündüze ait olan iki emare ve işaret üzerinde dururken bu arada, gecenin âyeti olan ayın ışığının söndürüldüğünü ve böylelikle onun güneş gibi kendinden aydınlatıcı özelliğinin kalmadığını bildirir ki, gayet mânidardır.

Bilindiği gibi ay bize, sadece güneşten gelen ışıkları kısmen yansıtmaktadır. Bundan dolayı güneş gönderdiği ışıkla karanlığı gündüze çevirip her şeyi ayân beyan gösterdiği hâlde ay, belli ölçüde bir ışık yansıtsa da fazla bir şey gösteremez. Âyette de *"...gecenin âyetini silip yerine gündüzün âyetini aydınlatıcı yaptık."* buyrulmaktadır ki, bu mânâ, ayın ziyası olmadığını göstermek bakımından fevkalade açıktır. Bundan ötürüdür ki, Asr-ı Saadet'teki ilk müfessirler dahi bizim bugün anladığımız hususları rahatlıkla anlayabilmişlerdir. Meselâ, ilk dönem müfessirlerinden İbn Abbas, üç asır sonra İbn Cerir, âyeti tefsir ederken bugün bizim anladıklarımıza uygun yorumlar getirmişlerdir. İbn Cerir, yaklaşık 1100 sene evvel yazmış olduğu tefsirinde İbn Abbas'a atfederek âyeti şu şekilde yorumlar: *"Ay da, aynen güneş gibi bir ateş kütlesiydi. Allah, güneşin ateşini ibka edip ayın ateşini söndürdü."*[23] Kaldı ki günümüzde dahi ayın güneşten kopmuş bir parça olduğunu bir kısım kimselere kabul ettiremediğimiz açıktır. Ama İbn Abbas, 1400 sene evvel rahatlıkla bu hakikati ifade edebilmiş ve muhataplarınca itiraza maruz kalmamıştır.

Burada akla, "Gece alameti ayın ışığının alındığı hâlde gündüzün ışığının bırakılmasındaki hikmet nedir?" şeklinde bir soru gelebilir.

Bu sorunun cevabı, aynı âyet-i kerimede *"Rabbinizin nimetlerini araştırmanız, ayrıca, yılların sayı ve hesabını bilmeniz için."* şeklinde verilmektedir. Yani gündüz çalışmak, geceleri de istirahat edilip dinlenmek için ayın ışığı tıpkı bir lambanın söndürülmesi gibi söndürülmüştür. Aksi hâlde her şey alt üst olur ve dengeler bozulurdu. Tabiatperestler bunu bir tesadüf olarak değerlendirebilir; ancak hiçbir konuda olmadığı gibi burada da tabiatın tesiri kat'iyen söz konusu değildir.

Şimdilik bu mevzu üzerinde uzun uzadıya durmayacağım. Ama şu kadarını ifade etmeliyim ki, kafası bir sürü faraziyelerle allak bullak olmuş bazı fıtratlar bunu anlamak istemeyeceklerdir. Aslında ne varlığın yaratılışında, ne de mevcudiyetini devam ettirmesinde tabiatın da esbabın da tesiri söz konusu

değildir. Her şeyin yerli yerinde olması ve yüzlerce hikmetlere, maslahatlara bağlı bulunması bunu şiddetle reddeder. Ama gel gör ki insanımıza dinin ruhu, kitabın esrarı, İslâm'ın özü anlatılmadığından çokları iğfal edilebilecek şekilde yetişti; hatta bazı yerlerde yığınlar ilhad ve inkâra sürüklendi. Evet, bu gibi meseleler Kur'ân'da açıkça ele alınmasına rağmen ona inanıp onu okumaya çalışan insanların kaçta kaçı ilim, fen ve teknikle alâkalı ima, işaret ve delaletlerine muttalidir? Bu itibarla da Kur'ân'dan ve onun mânâsından uzak yaşayan insanımızın, ilmî ve fennî gelişmelere yabancı kalması tabiî olsa gerek. Günümüzde ilim adamlarının dahi ihmal ettiği bu yüce hakikatler bu şekilde ihmale uğruyorsa cahil kitlelerin hâlini varın siz düşünün...

Bu konuda bir diğer husus, bugüne kadar müspet ilimlerde dahi yani fizik, astrofizik ve jeofiziğe dair söylenen sözlerin hepsi, muhakkak ya da tartışmasız doğrular değildi. Bunlar arasında asırların anlayış ve kültür seviyelerinin tesirinde söylenmiş nice sözler vardır ki bu gün birer ustureden farkları kalmamıştır. Evet bu asra kadar astronomlar uzayla ilgili pek çok tez ortaya atmışlardı, ama eldeki imkânların darlığı, rasat aletlerinin iptidailiği vb. gibi sebeplerle bize intikal edegelen bilgilerin çoğu zan ve tahminden ibaretti.

İşte bu yanlışlar nazara alınarak Kur'ânî hakikatlere bakıldığında onun çok erken dönemde farklı şeyleri işaretlediği görülecektir. 20. asırda pek çok ilim dalında olduğu gibi, astronomi ve jeoloji-jeofizik dallarındaki ihtisaslaşmalar da yeni yeni anlayışlar ortaya koydu. İşte bu terkip ve anlayışlar üzerine bina edilen teknik ve teknolojik unsurlar, bizim daha sağlıklı bilgilere ulaşmamıza yardım edecektir. Bu gelişmeler büyük ölçüde, Kur'ân'ın o mevzuyla alâkalı söylediklerini doğrular mahiyette olacaktır. En azından ilmî hakikatlerle onun arasında bir muaraza (çatışma) olmadığı görülecektir. Biz burada Kur'ân'ın, pek çok âyetiyle, küre-i arza ve semaya ait ilmî hakikatleri mücmel olarak fakat sarahate yakın bir keyfiyette ortaya koyacağına inanıyoruz.

## K. Göğün Genişlemesi

Dünden bu güne ilim ve fikir adamları sürekli olarak göğü rasat etmiş ve bu yolda çeşitli teknik aletler geliştirmişlerdir. Ancak bu çalışmalar, bir önceki bölümde de işaret edildiği gibi, hakikat aşkı, ilim aşkı, araştırma aşkı gibi hususların her zaman canlı tutulamaması gibi sebeplerden ötürü ileriye götürülememiştir. Asrımız düşünürleri ise modern çağın bütün teknik ve teknolojik imkânlarıyla yeniden göğün derinliklerini tetkike yönelmiş ve eski

malumatlara nazaran daha yeni, daha derin ve daha orijinal bilgiler elde edebilmişlerdir. Ve bu yeni bilgiler ışığında bir kere daha Kur'ân-ı Kerim'in modern ilimlerle çelişmediği hatta icmâlî mânâda onlarla tam uyumlu olduğu, hatta bazı konularda sunduğu fezlekelerle işi çok önde götürdüğü ortaya çıkmıştır.

İşte onun mucize beyanlarından kâinatın sürekli genişlemesiyle alâkalı bir âyet: وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ *"Semayı Kendi (Kudret) ellerimizle Biz bina ettik ve (onu) sürekli genişleten de Biziz."*[24]

İbn Zeyd, Fahreddin Râzî, Zeccac, İbn Kesir, Ebu's-Suud gibi pek çok eski-yeni tefsirci bu âyeti, *"Biz gökleri genişletmekteyiz."* veya *"Göklerin çapını genişletiyoruz."* şeklinde anlamışlardır ki, konunun teferruatı bir tarafa, bu anlayışın araştırma ve yeni tespitlerin verileriyle çelişmediği, hatta vak'anın çerçevesi itibarıyla uyum içinde olduğu apaçıktır. Hele, genişleme ile alâkalı âyetin öncesindeki, *"Biz Kendi güç ve kuvvetimizle kurduk."* ifadesi, bu mânâyı daha bir güçlendirmektedir.

Günümüzde kâinatın genişlemekte olduğu nazariyesi artık bilim adamlarının pek çoğu tarafından kabul edilen bir konudur. 20. asrın başlarında Amerika'da Wilson rasathanesinden duyurulan bir haberde, gerçekten de o güne kadar duyulup görülmemiş bir yeni iddia yer alıyordu. Gerçi daha önce ona benzer şeyler söylenmişti, ama bunların hiçbiri Wilson rasathanesinin fotoğrafladığı görüntüler kadar etkili olmamıştı.

Bu yeni tespitte, bir kısım yıldızların ve yıldız kümelerinin ışık spektrumları fotoğrafla belgelenmişti. Daha basit bir ifade ile söyleyecek olursak, renk spektrumlarından anlaşıldığına göre bir kısım yıldızların bizden uzaklaşması, spektral çizgilerin sona yani kırmızıya doğru kayması gibi bir durum söz konusuydu. Amerikalı bir uzman olan Dr. Hubble uzun süren araştırma ve gözlemlerinden sonra, bu hâdiseyi değerlendirerek Batı dünyasında ilk defa kâinatın genişlediği tezini ortaya attı. Bu iddia karşısında 1929'ların ilim dünyası, işin doğrusu hayret ve heyecana kapılmıştı.

Daha sonraları ise, Belçikalı bir matematikçi olan rahip Lemaitre, bu işin matematik açısından hesabını yapmış ve Dr. Hubble'ın tezine katıldığını duyurmuştu. Büyük patlama (Big Bang) ismi verilen bu teoriye göre galaksiler birbirlerinden uzaklaşmakta, uzay tıpkı bir balon gibi şişmekte ve kâinat dev boyutlarıyla irileşip büyümekteydi. Bu şekilde galaktik sistemlerin

birbirlerinden uzaklaşmalarının keşfedilmesi, ilim tarihinde en çarpıcı başarılardan biri olarak yerini alıyordu.

Galaksilerin birbirlerinden uzaklaşmalarının ölçü ve hesabındaki katsayıya *"Hubble sabiti"* denmektedir. Bu ölçeğe göre aralarında bir milyon ışık yılı uzaklığı bulunan herhangi iki galaksi, birbirlerinden saniyede 20 km hızla uzaklaşmaktadırlar. Eğer bu iki galaksi arasındaki uzaklık, bin katına çıkarsa, bunların birbirlerinden uzaklaşma hızları da bin misli artacaktır. Aynı ölçüleri bizden 10 milyar ışık yılı uzaklıktaki bir galaksiye uygulayacak olursak, bu galaksinin saniyede 200 bin km hızla bizden uzaklaştığı, yani o noktada bir genişlemenin var olduğu söz konusudur ki, bu müthiş sürat, ışık hızının üçte ikisi kadardır.

Bu âyet nazil olduğu zaman bu mevzuda söylenen sözler ve verilen misaller kavranamadığından tabiî olarak tenkit edilebilirdi. Ancak müspet bilimin henüz bazı şeyleri hecelemeye çalıştığı bir dönemde, Kur'ân'ın gayet sade ve vak'anın raporu türünden, *"Biz (semayı) elbette genişletmekteyiz."* diyerek dünkü insanlardan daha çok, bugünün insanlarına meydan okurcasına böyle bir beyanı, üzerinde ciddî ciddî durulmalıdır.

Dikkat edilecek olursa burada mesele hiçbir tevil ve tefsire girilmeden ve tamamen asrın mantığına ve ilimlerin ulaştığı seviyeye uygun olarak ortaya konmuştur. Kur'ân, semanın durmadan genişletilmekte olduğunu لَمُوسِعُونَ şeklindeki beyanıyla tekitli olarak ifade etmiş ve bununla, kâinatın genişlemesinde kat'iyen kimsenin şüphe duymaması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca burada, konu anlatılırken isim cümlesi kullanılmaktadır ki, fiil cümlesi, tekrar ve teceddüt ifade etmesine karşılık, isim cümlesinin devam ve sebata delâleti de, kâinatın genişlemesinin devamlılığını ifade açısından gayet mânidardır.

Bu açıdan 14 asır önce nazil olmuş bir kelâmın 20. asırdaki keşif ve tespitlerle mütenakız bulunmayışı bile, o kelâmın "Kelâmullah" olduğunu göstermesi bakımından yeter zannediyorum. Aslında böyle bir kelâmı Allah'ın ilm-i ezelîsine bağlamadan izah etmek de mümkün değildir. Evet, Kur'ân, Allah'ın mu'ciz bir kelâmıdır ve O'ndan başka bir varlığa izafe edilmesi de asla söz konusu olamaz.

Ayrıca burada, kâinatın genişlemesi bildirilirken çok önemli bir diğer gerçeğe de işaret edilmektedir. Şöyle ki, kâinatın belirli bir sâbite ile sürekli

genişlemesinin kesin ve temel bir neticesi vardır ki, eğer zamanda geriye doğru gidilecek olursa kâinatın da küçüldüğü görülecektir. Kâinat devamlı genişlediğinden dolayı, yüz sene evvelki kâinat, şimdiki hâlinden daha küçüktür. Binlerce, hatta milyonlarca sene önceki kâinatın şimdikinden daha küçük olması, ilmî hiçbir itirazın söz konusu olmadığı son derece çarpıcı bir gerçektir. Bu şekilde yeteri kadar maziye gidildiğinde, nokta kadar küçük, fakat sonsuz sıcaklıktaki nüve bir kâinatla karşılaşılacaktır.

İşte bu nazariyeye göre kâinat, Allah'ın emir ve iradesi çerçevesinde, büyük bir patlama *(Big Bang)* ile bu şekildeki bir başlangıçtan, yani fizikî olarak bakıldığında "yok"tan yaratılmıştır. Bugün ilim adamları kâinatın büyük bir patlama ile maddî olarak yokluktan veya kaostan çıkıp varlığa erdiği hususunda müttefiktirler. Kâinatın büyük bir patlama ile yaratılması, yapılan başka araştırmalarla da desteklenen güçlü bir teori olarak kabul edilmektedir.

Evet, kâinat, Cenâb-ı Hakk'ın كُنْ *"Ol"* emriyle yokluktan varlığa geçerek çok farklı şekil ve hüviyetler kazanmıştır. Son tespitlere göre de o, 13-14 milyar sene arasında bir yaşa sahiptir.

## L. Güneş Sistemi ve Dünyanın Meydana Gelmesi

Güneş, dünyamızın da içinde bulunduğu gök sisteminin merkezi durumunda olup, çevresindeki gezegenlere ve dolaştığı alana, ısı ve ışık yayan büyük bir gök cismidir. Dünyadan çap olarak 109 kat daha büyük ve takriben 4,6 milyar yaşında olan güneşin içindeki sıcaklık 15 milyon dereceye kadar varmaktadır. Ondan uzaya doğru fışkıran sıcak gaz sütunlarının uzunluğunun 400 bin km'yi bulduğu söylenmektedir. Onu teleskoplarla gözlemleyenlerin, bu ihtişam ve heybet karşısında dehşete kapıldıkları, kapılacakları da bir gerçektir.

Güneşe, onu emrine musahhar kılan ve zimamını elinde bulunduran Yüce Allah'ın musahhariyeti noktasından bakıldığında, bu kadar dehşetli ve celâlli olan güneşin yeryüzünde oldukça zayıf, hakir ve insanoğlunun hizmetine musahhar bir hizmetçi olduğu görülecektir. O, ısı ve ışık yayarken, bir taraftan yeryüzünü ısıtıp aydınlatmakta, diğer taraftan da bitkilerin fotosentezine vesile olarak yeryüzünde hayatın bekâ ve devamına hizmet etmektedir.

Dünya ise, üzerinde, Allah'ın türlü türlü nimetleriyle perverde olduğumuz ve Kur'ân'da kendisinden bir *"beşik"*[25] olarak bahsedilen, Cenâb-ı Hak tarafından insanın hizmetine tahsis edilmiş bir tayyare, bir semavî gemi ve bir binektir.

Dünyanın böylesine muhteşem bir şekilde hazırlanması, güneşin belli vakitlerde doğup, dev bir mum gibi dünyayı aydınlatması, belli vakitlerde de gidip guruba kapanarak insanın istirahatine zemin hazırlaması ve onun kendi sistemi içindeki hareketi, kendine bağlı cisimler üzerindeki müessiriyeti, ziyası, renkleri, farklı istidatların gönüllerine farklı ilhamları ile öteden beri düşünürlerin kafasını hep meşgul edegelmiştir. İlk çağdan beri düşünce, fikir ve ilim adamları, güneş sisteminin teşekkülü, dünyanın meydana gelmesi ve bunun semavî sistemlerle münasebetleri vs. gibi konular hakkında pek çok nazariyeler ortaya atmışlardır.

Dünya ve güneşle ilgili –bir nazariye de olsa– ilk derli toplu malumatı *Buffon* vermiştir. Buffon'a göre güneş, önceleri garip, yalnız, kimsesiz bir yerde bir gaz yığını hâlinde meskûn olup, hâlihazırdaki bütün aktiviteleri kendi içinde ketmedilmiş bir vaziyetteydi. Daha sonraları bir kuyruklu yıldız gelerek ona çarptı; derken onun yüzünde bir kısım damlacıklar ve lekeler meydana geldi. Sonra da bu damlacıklar, güneşin etrafındaki peykler hâline dönüştü. Evet, güneşin hacmi o kadar büyüktür ki, o koca peykler onun etrafında ancak birer damlacık sayılabilirler.

Bu nazariye, ilk bakışta akıl ve mantığa uygun gelebilir. Zira Allah (celle celâluhu) isterse bir kuyruklu yıldızı güneşe çarptırır, sonra ondan damlacıklar hâsıl eder ve o damlacıklar ani'l-merkez (merkezkaç) bir hareketle ondan uzaklaşır, ile'l-merkez (merkezçek) esasına göre de onun etrafında dönmeye başlarlar. Ve böylece küreler ve peykler bugünkü konumlarıyla ortaya çıkar. Buffon'un bu nazariyesi matematiksel bir değer olarak ispat edilemediği gibi bir hayli tenkit de görmüştür.

Bu meseleye biraz daha çeki düzen verip daha bir sistemleştiren kişi ise Alman filozofu *Kant*'tır. Ona göre, güneşe herhangi bir kuyruklu yıldız çarpmamıştır. Güneş, müthiş bir gaz yığını hâlinde kendi yörüngesinde hareket ederken birdenbire hareketinde bir hızlanma olmuş, bu hareket şiddetlendiğinde de bu koca gaz yığını hızla soğumaya başlamış ve bu soğuma neticesinde güneşten bir kısım parçalar kopmuştur ki, kopan bu parçalar, bir taraftan "ani'l-merkez" diğer yandan "ile'l-merkez" hareketlere bağlı olarak güneşin etrafında dönmeye başlamış ve böylece güneş sistemi teşekkül etmiştir. Her ne kadar Kant, bir matematikçi olmasa da onun bu görüşleri ilim dünyasında bir hayli zaman hüsnükabul görmüştür.

Konuyu, Kant'tan daha derli toplu bir şekilde ele alan ve onun nazariyesini daha da geliştiren, Fransız matematikçi *Laplace*'tir. Laplace, Kant'ın nazariyesinin matematikle ispatını yapmış ve onu daha da popülerleştirmiştir. Ama bu nazariye de belli bir süre sonra eskimiş ve onun görüşleri de kendisinden sonra gelen *Maxwell*'in tenkidinden nasibini almıştır. Maxwell, hem Kant'ın hem de Laplace'in yanıldıklarını ileri sürerek güneş ve gezegenlerin bulunduğu sistemlerin sahasının çok geniş olduğunu ve güneşin çekim sahasını aşacak uzaklıkta daha pek çok sistemin varlığını ve bunların, güneşin çekim dairesi içine girmesinin mümkün olmadığını iddia etmiştir. Öyle ki ona göre, güneşin çekimi, bunları ne cezbedebilir ne de etrafında döndürebilir.

Kant ve Laplace'ın nazariyelerini daha ilmî bir kritiğe tâbi tutan kişi, büyük astronom *Sir James Jeans* olmuştur. O da kendi fikirlerini delilleriyle ortaya koymuş ve bugün dahi nazariyesi hâkim olan aslen Danimarkalı, Fransız Fen Akademisi üyesi, kozmogoni bilgini *Bohr*'a kadar ilim dünyası onun fikirleriyle uğraşmıştır. Bohr'a göre başlangıçta mekânın her tarafı gaz ve buhar gibi duman hâlindedir. Atom parçacıkları yavaş yavaş bir araya gelerek kütleleri oluşturmuşlardır. Meydana gelen her kütle, merkezçek durumuyla etrafındakileri çekmiş ve bu kütleler, yavaş yavaş büyümeye başlamışlardır. Başlangıçta böyle olduğu gibi daha sonra da bu parçalanma ve kütleleşme mütemadiyen sürüp gitmiştir. Kâinatta daima atomik parçalanmalar ve çözülmeler olmaktadır ve olacaktır da. Yani sürekli atomlar, bir araya gelerek yeni terkipler ve yeni kütleler oluşturacaklardır. Bir mânâda ömürlerini tamamlayan güneşler, parçalanarak iyonlaşmaya doğru giderken beri tarafta, atomaltı parçacıklar, atomlar derken moleküller toparlanacak ve yine büyük büyük kütleleri meydana getireceklerdir. Ve bu durum da Allah'ın dilediği sürece devam edip gidecektir. *Einstein* da, bilemediğimiz bir sırla mekânın meçhul bir noktasında yeni yeni kâinatların yaratıldığından söz etmektedir ki bu faraziyeyi ifade ediyor gibidir.

Bu nazariyelerin ortak bir paydada tahlilini yaptığımızda şunları söyleyebiliriz: Evvelkiler de sonra gelenler de başlangıçta kâinatı bir bütün olarak görmektedirler. Kâinat, onlara göre önceleri bir gaz yığınıdır. Sonra partikül, atom ya da moleküllerin çarpışıp bir araya gelerek merkezçek kuvvetler hâsıl etmeleri ve büyük büyük kütleleri meydana getirmeleri şeklinde devam etmektedir. Bu büyüme, bir bakıma anne karnındaki bir cenine

benzetilebilir. Zira anne karnındaki yavru ilk önce bir yumurtacıktan ibarettir. Daha sonra bu yumurta içindeki cenin, yavaş yavaş beslendikçe büyüyüp gelişir ve belli bir cesamete ulaşır. Tıpkı bunun gibi, atom parçaları da bir araya gelerek terkipler ve kütleleri oluştururlar ve neticede çok büyük kütlelere sahip uzayın dev cisimleri meydana gelir.

Bütün bunlar, öteden beri kâinatların yaratılışıyla ilgili ileriye sürülmüş faraziyelerdir. İfade değişikliği, üslûbun âmileştirilmesi nazar-ı itibara alınmayacak olursa, genel kanaat bu çerçevede yoğunlaşmaktadır. Şimdi konunun özeti sunularak Kur'ân'ın ne dediğine geçebiliriz.

Buffon, Kant, Laplace, Maxwell, Sir James Jeans ve Bohr'un kâinatın oluşumuyla alâkalı ortaya attıkları faraziyeler, asırlar ve asırlar boyu birbirlerinden etkilenerek teşekkül edegelmiş nazariyelerdir. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'a gelince o, bu mevzuda farklı bir üslûp kullanır; teferruata girmez.. her şeyi meşîet ve ilâhî iradeye bağlar.. tabiat, esbab ve kendi kendine oluşuma kapılarını kapayarak: أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ *"O kâfirler görmediler mi ki (evvelemirde) göklerle yer bitişik idi. Biz onları ayırdık; sonra her canlı varlığı sudan yarattık. Hâlâ inanmayacaklar mı?!"*[26] şeklinde ferman eder ki; âyet-i kerimeye göre bütün sistemlerin evvelemirde رَتْقًا *"bitişik"* hâlde olup, sonradan birbirinden ayrıldığı açıkça vurgulanmaktadır. Burada "ratk – bitişik", Duhân sûresinde "duhân–bulutsu" her ikisi de tek kütle anlamına gelir ki, bu üslûba ve bu icmâle itiraz etmek kabil değildir. Garibtir bu âyet, daha ilk dönem Müslüman ilim adamları tarafından da bu çerçevede anlaşılmıştır. İsterseniz biz şimdi nüanslarıyla o gün nasıl anlaşıldığı üzerinde duralım. O dönem itibarıyla âyette geçen رَتْقًا tabiri üzerinde düşünce ve mülâhazalar şu üç husus üzerinde yoğunlaşmıştır:

1.İbn Ömer ve İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre âyet, "Başlangıçta semavattaki parçalar ve sema ile yer arasında bir alâka ya da bir alışveriş yoktu. Küre-i arz kuru, sema da bulutsuz idi." şeklinde tefsir edilmiştir.

2.Bunların talebeleri olan Mücahid, İkrime ve Hasan Basrî vasıtasıyla yine bu zatlardan nakledilen görüşe göre, semavat ve arz رَتْقًا hâlde yani bitişik, işe yaramayan ve eksiği fazlası olmayan bir bütün idi. Daha sonra Cenâb-ı Hak bu bütünü açıp sistem sistem çözdü ve şekillendirdi.

3. Sahabe ve tâbiînin büyük bir çoğunluğu ise âyeti şöyle anlamıştır: Semav

ve arz bir ratk idi. Yani vardı ama görünmüyordu. (Bir nevi gaz yığını hâlindeydi.) O, Allah (celle celâluhu) tarafından açılıp, çözülüp, görülür hâle getirildi.

Bu görüşleri, İbn Abbas'ın (radıyallâhu anh) meşhur talebelerinden olan Mücahid (radıyallâhu anh) ve velilerin serdarı Hasan Basrî (radıyallâhu anh) gibi tâbiînin iki büyük imamı nakletmektedir. İbn Cerir ve İbn Kesir tefsirlerinde bu görüşlere bir hayli yer ayırmışlardır.[27]

Bu görüşlerden çıkan netice şudur: Başlangıçta sema ile arz arasında herhangi bir münasebet yoktu. Zira o zamanlar, arz ve sema bir ateş parçası veya duman hâlindeydi. Nitekim bu hakikat, Kur'ân-ı Kerim'de, *"Sonra (Allah) semaya yöneldi. Ve o, duman hâlinde idi..."*[28] âyetiyle ifade edilmektedir ki burada Allah'ın iradesini semaya tevcih ettiğinde, semanın bir "duman-bulutsu" hâlinde olduğu gayet açık olarak zikredilmektedir.

Daha sonraları ise bu kopukluk dönemi sona erecek; sema ile arz arasında bir münasebet başlayacaktır. Allah (celle celâluhu), irade ve kudretiyle bu münasebeti tesis edince gökler ve yer arasında bir alışveriş başlayacak; sema hüzme hüzme ışıklar gönderecek, derken yerde de emr-i ilâhî ile sular yaratılacak, sonra buharlaşmalar.. atmosfer.. bulutlar ve derken yağmur.. nihayet yer ile semanın izdivacı tamamlanmış olacak. Bu izdivaçla hayata müsait bir ortam oluşacaktır ki, Allah, bu oluşumların hepsini Kendi meşîetine bağlayarak, *"Biz böyle yaptık."* diyecektir.

Evet, bütün bu oluşumları baş döndüren bir ahenk içinde meydana getiren Cenâb-ı Hak'tır. Zira tesadüflerle bu hâdiseleri izah etmenin imkânı yoktur ve böyle bir iddia da asla makul değildir. Âyetin karakteristik ifadesine dikkat edildiğinde sanki Allah şöyle buyurmaktadır: Semalar bir duman, bir gaz hâlinde idi. Ona yeni bir mahiyet kazandırmak istedim; bu gaz yığınını parçalara ayırarak ondan güneşler ve güneş sistemleri meydana getirdim. Ve o parçaları, parçacıkları peykler hâlinde bir sisteme bağladım ki, sizin dünyanız da o peyklerden biridir ve güneş etrafında dönüp durmaktadır.

Âyet-i kerimedeki üslûp fevkalâde sağlam, net, kapsamlı ve münakaşalara kapalıdır. Onda beşerî faraziye ve nazariyelerin "acaba"larına, "veya"larına ya da tereddüt ve zan dolu ifadelerine rastlamak mümkün değildir. Evet, âyet-i kerimede meseleler gayet muhkem bir kanun şeklinde arz edilmektedir. Öyle ki, âyet bir yandan ilim adamlarını herhangi bir tereddüde düşürmeden

araştırmalar yapmaya teşvik ederken, diğer yandan da temkinli yorumlara kapı aralamaktadır.

Zannediyorum, Kur'ân-ı Kerim'in güneş, sema ve dünyayla ilgili muhkem birer kanun hâlinde arz ettiği bu hususlar, astrofizik açısından ciddî bir tahlile tâbi tutulsa onun bütün asırları aştığı görülecektir; görülecek ve bunca teknik alet ve teleskoplarla milyarlarla ışık yılı[29] uzaklıktaki cisimleri görme imkânına kavuştuğumuz şu günlerde, Kur'ân'ın ortaya koyduğu kanunların ne kadar sağlam olduğu bir kere daha müşâhede edilecek ve onun karşısına hangi nazariye ile çıkılırsa çıkılsın her zaman onun mu'ciz-beyan ifadeleri düşünce ve araştırma ufkumuzda parıl parıl parlayacaktır. Çünkü Kur'ân'ın üslûbu câmî olup, her asrın ilim ve irfanını işaretlemektedir. Ve bu yönüyle de o, her zaman eşsizliğin remzi olarak anılmaya devam edecektir.

Hâsılı, bir ikinci irade ile Cenâb-ı Hak semaları tanzim edip şekillendireceği ana kadar her şey bir "ratk" ve bir "duhân" halinde idi; Allah (celle celâluhu) onu "fetk" etti *(ayrıştırdı, şekillendirdi)*. Dünya da o ratk'ın bir parçasıydı ve zamanla fetk'in bir önemli ünitesi hâline geldi. Derken, başta o da bir gaz kütlesi iken, zamanla soğudu, sımsıcak bir döşek, bir beşik, bir yuva, bir bağ ve bahçe hâline geldi; geldi ve insanoğlunun istifadesine sunuldu.

Güneş ise, vazifesi gereği eski hâlini devam ettirerek, hidrojenin helyuma dönüşüp durduğu bir fırın, bir ışık kaynağı olma vazifesiyle hayata giden zincirin en önemli halkalarından biri olarak kısmi değişikliklerle yerinde kalakaldı. إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ *"Güneş dürülüp ışığı söndüğü zaman."*[30] fehvâsınca, bir zamanlar, ademden (yokluktan), esirden, duhândan yaratılıp başta dünya olmak üzere pek çok kürenin ışık ve hararet kaynağı olan güneş, bu âlemde işi kalmadığı için öbür âlemdeki yerini almak üzere ziyası başına dolanarak, ciddî bir değişimle vazifesini orada sürdürecektir.

İnsanoğlunun yerküre ile buluşması, yerin bir beşik gibi döşenip hayata müsait hâle getirilmesinden sonra olmuştur. Kâinatta hiçbir canlının var edilmesi tesadüflere, tekâmüllere ve tabiata verilemez. Zira her şeyde apaçık bir kast ve iradenin var olduğu görülmektedir. Zannediyorum evrimcilerin çıkmaza düşmelerinin temel sebebi de onların kâinattaki bu irade, şuur, kudret ve hikmeti görememeleri ya da görmek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Bu öyle bir çıkmazdır ki, yeni bir kast ve irade söz konusu olmadan, onların bu bakar körlükten kurtulmaları mümkün olmayacaktır. Aslında canlıların genel

durumu gibi Allah'ın varlığına ve birliğine apaçık delil teşkil eden böyle bir hususun, tam aksine yorumlanması çok gariptir. Ama onlar, kudret elini görememiş ve kâinattaki bu baş döndürücü sistemin yanında önemli bir vak'a olan hayatı da tabiata ve tesadüflere vermişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim insanın yaratılmasını şöyle dile getirmektedir: *"O (Allah) dur ki her şeyin yaratılışını güzel yaptı. Ve insanı yaratmaya çamurdan başladı."*[31]

Çamur, balçık ya da yeryüzündeki minerallerden meydana getirilmiş bulamaç, insanın menşe-i aslîsidir. İnsan vücudunda ne varsa hemen hepsi toprakta da vardır. Allah (celle celâluhu) yeryüzünü teşkil eden elementlerden meselâ azot, karbon, hidrojen, oksijen, kükürt vb. gibi maddelerin karışımını, canlı varlıkların temel unsurları olarak kullanmıştır. Evet O, bu karışımı, âdeta bir protein çorbası hâline getirmiş, sonra da bu bulamacı şekillendirip ondan insanları yaratmıştır. Başka bir âyette, insanın yaratılışıyla alâkalı olarak biraz daha ileri bir safhada şöyle denilmektedir: *"Andolsun Biz insanı pişmemiş (sulu bir) çamurdan, değişmiş, cıvık (ve kokmuş bir) balçıktan yarattık."* veya *"Andolsun Biz insanı, pişmiş kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık."*[32]

Hilkat ve hayat adına suyun önemini vurgulama sadedinde de: *"Biz her canlı şeyi sudan yarattık."*[33]

*"Allah her canlıyı sudan yarattı; onlardan kimi karnı üzerinde (sürünerek) yürür; kimi iki ayak üstünde, kimi de dört (ayak) üstünde yürür. Allah, daha dilediklerini de yaratır; zira Allah, her şeye kadirdir."*[34] âyetleri de farklı bir üslûpla işte bu gerçeği ifade ederler.

İnsanın madde-i asliyesinin büyük bir kısmı sudur. En basit hücreden o upuzun, dev Kaliforniya çamlarına kadar her canlı cismin mahiyetindeki su, onların temel moleküllerinden kat kat fazladır. Vücudun ¾'üne yakını sudur. Hücrelerin içindeki organeller, bütün karbonhidrat ve yağ molekülleri, aminoasitlerin hepsi bir mâyi içinde yüzmekte ve bir mâyi içinde hareket etmektedirler.

Meseleye bu açıdan bakıldığında en küçük hücreden en büyük varlıklara kadar bütün canlılarda temel moleküllerinin hepsinden fazla, mâyiatın hâkim olduğu görülecektir. Su, kâinatta da bir esastır; ilk canlılar suların kenarlarında

yaratılmışlardır. Bu itibarla hayatın temel kaynağının su olduğu, Kur'ân tarafından açıkça ifade edilmektedir. Modern ilim onu ancak yıllar ve yıllar sonra anlayabilmiştir. Evet, Kur'ân, yukarıda zikredilen âyetlerden de açıkça anlaşılacağı üzere tam 14 asır önce bu hakikati hem de dupduru bir üslûpla ifade etmiştir.

Hâsılı, hayatın hangi safhası ele alınırsa alınsın, tek hücrelilerden en kompleks varlıklara kadar her şeyde suyun hâkim unsur olduğu görülecektir. Kur'ân'ın bu koca gerçeği bir cümlecikte ifade etmesi ise hem ilginç hem de mânidardır. Zira 1400 sene öncesinin insanı ne hücre bilgisinden ne de hayatın terkibindeki su nispetinden haberdardır.

Allah (celle celâluhu) Kur'ân-ı Kerim'de, *"Her canlıyı sudan yarattık.", "Allah, her canlıyı sudan yarattı.", "Andolsun Biz insanı pişmemiş (sulu bir) çamurdan, değişmiş, cıvık (ve kokmuş bir) balçıktan yarattık."* buyurarak canlıların yaratılışlarındaki bütün aslî unsurları nazara vererek, icmâlî mânâda ilimlere rehberlik yapmakta, tafsilat ve teferruatı zaman ve geleceğin ilim adamlarına bırakmaktadır. Onu icmâlde göremeyen kör, tafsilde, detaya giren de basiretsizdir.

## M. Göklerin Direksizliği Beyanı

Bugüne kadar üstümüzde durup o muhteşem hâliyle hep başlarımızı döndüren semalar hakkında kim bilir kaç faraziye ortaya atılmıştır. Dünyanın, Kur'ân'da سَبْح *"yüzmek"* ve جَرَيَان *"sürekli akıp gitmek"* kelimeleriyle ifade edilen boşlukta yüzmesi ve görünmez direkler, bilinmez destekler üzerinde durması, ilk devirlerde pek anlaşılamadığı için ortaya atılan faraziyelerde insanı güldürecek çok basit mülahazalara girilmiştir. Meselâ, bir kısım Ehl-i Kitap ulemâsı, meseleyi tam ve vazıh olarak kafalarına yerleştiremedikleri için, dünyanın altına öküz, balık, kaya.. vs türünden şeyler yerleştirme gibi akıl almaz ifadelerde bulunmuşlardır. Onların bu yorumlarına göre dünya, koca bir öküzün boynuzları arasında durmakta, öküz zaman zaman boynuzlarını salladıkça da yeryüzünde depremler olmaktadır. Aslında öküz-balık rivayeti sahih kabul edildiği takdirde ona mâkul, mecazî bir mahmil bulmak da mümkündür.[35]

Evet, o günün insanı dünyanın boşlukta yüzebileceğini kavrayabilecek kafa ve muhakemeye, daha doğrusu câzibe ve dâfia gibi konulara vâkıf olmadığından böyle düşünebilirdi; ne var ki Kur'ân-ı Kerim, göklerin de yer kürenin de gözle

görülür bir desteği, bir direği olmadığını bütün bu semavî cisimlerin görünmez, sezilmez bir güçle birbirine bağlı bulunduğunu ifade buyurarak o eski vehimleri temelden yıkmıştır. Onun bu konudaki beyanı aynen şöyledir:

اَللّٰهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا *"Allah O'dur ki, gökleri görebileceğiniz bir direk olmadan yükseltti."*[36]

Şimdi isterseniz, âyet-i kerimede geçen bazı kelimelerin karakteristik özel durumları üzerinde duralım: *"Ref' etmek"*, bir şeyin mekânla irtibatını kesip onu yükseğe kaldırmak demektir. Yoksa yatık bir şeyi kaldırıp dikmek demek değildir. Meselâ, küre-i arz üzerinde bazı tepeler vardır ve bunlar dik dururlar. Fakat bunlara hiçbir zaman *"merfu'"* yani *"kalkmış"* denilmez. Yine kafamız, ayaklarımıza nispeten diktir ama biz "kafamız kalkıktır" demeyiz.

Bu âyet-i kerimeden anlaşıldığına göre Allah (celle celâluhu), dünyayı ve semaları herhangi bir mesnede dayandırmaksızın –Kur'ânî ifadesiyle– وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ *"Yükseltilmiş tavan"*[37] olarak başımızın üstünde tutmaktadır. Cenâb-ı Hak bir kanun vaz'etmiştir ki, onunla (atmosferle) dünyayı her gün binlerce göktaşının çarparak mahvetmesinden korumaktadır. Ayrı bir kanun vasıtasıyla da sistemlerin birbirlerine çarpmaları gibi tehlikeleri bertaraf etmektedir.

İlk devir tefsircilerinden olan Mücahid, İkrime, Katâde ve Hasan Basrî (radıyallâhu anhüm) gibi müfessirler, İbn Abbas'ın (radıyallâhu anh) göklerin direksiz olmasıyla ile ilgili âyeti şu şekilde tefsir ettiğini naklederler: Doğrusu semaların bir mesnedi, bir nokta-i istinadı vardır ama, o sizin görebileceğiniz türden değildir. Zira bu, sizin görebileceğiniz mahsûsat (duyu organlarının algılama sahasına giren) cinsinden bir şey olmadığı için siz onu göremezsiniz.[38]

Âyet-i kerimede, Allah'ın semaları direksiz olarak başımızın üstünde tuttuğu, ancak o tutma unsuru mahsûsat cinsinden olmadığından, onu bizim görüp hissedemeyeceğimiz açıkça vurgulanmaktadır. Evet, bu mesnedi, 20. asır insanı gözle değil, ilimle bilecek ve keşfedecekti (çekme ve itme kanunu). Demek ki bütün cisimler, bir çekme ve itme kanunu içinde hareket etmekteydi. Bu âyetin icmâlen ortaya koyduğu bu tespit de oldukça enteresandır. Zira tarifi yapılıp, ismi konulsa bile, bu iki zıt şeyin asıl mahiyeti henüz bilinememektedir. Gerçi bu konuda daha önce *Nevton* ve sonra da *Einstein* gibi bilim adamları farklı mütalaalarda bulunmuşlardır ama, yine de meselenin gerçek mahiyeti ortaya

konulamamıştır. Zira onların yapmış olduğu iş, sadece o kanunu tarif edip ismini koymaktan ibaret olmuştur. Meselenin gerçek mahiyetini bilen ve o kanunu vaz’eden Cenâb-ı Hak’tır. Burada esas bilinmesi gerekli olan husus da, Cenâb-ı Hakk’ın, onların isim ve namları ne olursa olsun bu iki zıt kuvvetle semaları mesnetsiz olarak ayakta tutmasıdır.

Hulâsa, göklerde ve yerde düzenin sağlanması için yaratılan dengeler, hiç şüphesiz esbap planında bir kısım kuvvet ve hareketler üzerine oturtulmuştur. Bunda kütleleri meydana getiren maddenin çeşidi, evsafı, kütlenin büyüklük ve ağırlığı, çekim gücü, hareketliliği ve diğerleri arasındaki mesafeler, hatta Einstein’ca bir yaklaşımla uzayda bir yer işgal eden gök cisimleri ve bütün gök adalarının tesirleri söz konusudur. Ama, işin mahiyeti gidip Kuran’ın dediğine dayanmaktadır.

İsterseniz bu konuyu da şu iki âyetin meal-i münifiyle bağlayalım:

*“Allah, o Allah’dır ki, görüp durduğunuz şu gökleri direksiz yaratmış ve sizi sarsar diye de yeryüzüne de ağır baskılı dağları yerleştirmiştir.”*[39]

*“Allah o Zât-ı Ecell’dir ki, gökleri sizin de görüp durduğunuz gibi direksiz yükseltmiştir.”*[40]

## N. Gece ve Gündüzün Başına Sarılan Sarık

Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyan’ın, ilim, fen ve tekniğe ışık tutacak mesajlarından biri de *“gece ile gündüzün birbirinin başına sarık gibi dolandığı”* türünden mecazî fadeleridir. 14 asır öncesinin mantık ve idrak ufkuna riayetle beraber 20. asır ve daha sonraki dönemlere de ışık tutan bu âyetler, bilhassa güneş ile dünya arasındaki ilginç münasebeti ortaya koymada fevkalâde orijinaldir:

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى

*“(Allah) Gökleri ve yeri hak ile yarattı. O sürekli geceyi gündüzün üzerine doluyor, gündüzü de gecenin üzerine doluyor. O güneşi ve ayı buyruğu altına aldı ve her biri belli bir süreye kadar akıp gitmektedir..”*[41]

*“Tekvir”* kelimesi, Arapça’da bir şeyi sarmak, yumak hâline getirmek ve dolamak demektir ki, sarığın başa sarılmasına da *“kevru’l-ımâme”* denmektedir. Her şeyden önce âyetteki ifadeler ve seçilen kelimelerin hususiyetleriyle açıkça dünyanın küre şeklinde olduğu vurgulanmaktadır. Evet, gece ile gündüzün dünyanın başına birer sarık gibi sarılmakta olduğu ifadesi

gayet mânidardır. Aynı zamanda âyet, bu işin sürekli olduğunu ifade etmekte ve her zaman gecenin, zulümatıyla etrafı karanlığa boğup gündüzü takip etmesini ve böylece mevcut sistemin, âdeta bir mekik gibi işleyip durmasını anlatmaktadır ki, bunlar oldukça ciddî ipuçları sayılırlar.

Şu âyet, ilk beyandaki iphamı daha bir açar:

إِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا

*"(Allah gökleri ve yeri altı günde yarattıktan) sonra iradesini Arş'a tevcih etti. Gündüzü kovalayan geceyi de gündüzün üstüne örtmektedir."*[42] der.

Burada geçen يُغْشِي fiilinin mastarı غَشْي kelimesi, örtmek, bürümek, örtü üstüne bir örtü daha getirip örtmek gibi mânâlara gelmektedir. Bu örtü gece olsun, gündüz olsun fark etmez; gece ve gündüzün birbirini bürüdüğünü ifade ettiği açıktır.

Ayrıca bu ifadeyi nahiv açısından tahlil edecek olursak; اللَّيْلَ ve النَّهَارَ'ın her ikisi de mefuldür. Arapça gramer esaslarına göre, burada olduğu gibi iki meful peş peşe geldiğinde ikisinden birini fâil takdir etme durumu söz konusu olur. Bu kaideye göre ilk kelime olan اللَّيْلَ fâil olur. Bu husus da, "Gündüz mü geceyi, gece mi gündüzü takip ediyor?" konusuna açıklık kazandırma açısından fevkalade önemlidir. Zira burada hangi kelime önce gelmiş ise örten ve süratle diğerini takip eden odur. İkinci kelime ise örtülen ve takip edilen durumunda kalır. Bu demektir ki her zaman gece, gündüzü takip etmekte ve karanlık ışığı örtmektedir.

Ayrıca âyet-i kerime diğer bir detaya da حَثِيثًا kelimesi ile işaret eder. Şöyle ki, "bu, seri bir şekilde ve baş döndürücü bir hızla" hareket demektir. Meşhur Rus astronotu *Gagarin*'in biri çirkin, diğeri de güzel olan iki tespiti vardır: Birincisi, bu tâli'siz insan, atmosferin üstünde muvakkat bir seyahatten dönünce şöyle demişti: "Gökyüzüne çıkıp dolaştım. Fakat orada Allah diye bir şeye rastlamadım." İkincisi ise, "Dünyadan uzaklaştığımda mütemadiyen arz üzerindeki dairelerde karanlığın ışığı takip ettiğini gördüm.. evet güneşe ters düşen taraftan dünyanın etrafında sürekli karanlık bir perde dolanıyordu." sözüdür.

Evet, dünya, küre şeklinde olup süratle güneşin etrafında döndüğünden, güneşe ters gelen taraftaki karanlık, âdeta bir perde gibi sürekli ışığı

kovalamaktadır. Ne var ki insanın bunu tam kavrayabilmesi için mutlaka bir feza yolculuğu yapması gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerim, asırlar önce bu hususu, يَطْلُبُهُ حَثِيثًا tabiriyle işaretler. Yani *"Karanlık, süratle ışığı kovalamaktadır."* sözcüğüyle buna dikkatleri çeker.

Bundan da anlaşılmaktadır ki, karanlık olan dünyadır; ışık olan da güneş. Buna göre süratli bir şekilde ışığı takip edip kovalayan dünyadır ve o bir sapan taşı gibi hep güneşin etrafında dönmektedir. Şayet dünya, küre şeklinde olmayıp bir satıh gibi olsaydı, karanlık sürekli ışığı kovalayamazdı. O zaman bu sathın bir yüzü daima ışık, diğer yanı da karanlık kalırdı.

Evet, bütün bunlar birer işaret olup ilmî tespitlerle çelişmemektedir ki, Kur'ân bunu iki kelimelik bir ifadeyle ortaya koymuştur. Ama bu işaretler öyle komprimeler hâline getirilerek sunulmuştur ki, asrımızda dahi, bu ifadeler tahlile tâbi tutulup incelendiği, dahası dev teleskoplarla müşâhede edildiği zaman Kur'ân'ın hakikatlerinin pırlanta gibi nazarlarda arz-ı dîdar ettiği görülecektir. Evet, insanlık, ilim ve teknolojide ilerledikçe, Kur'ân'ın ifadelerinden daha pek çok sırlı nükte ortaya çıkacak ve böylece Kur'ân, bir kere daha hakikat diliyle ilâhî kelâm olduğunu haykıracaktır.

## O. Dünyanın Şekli

Allah semaları bir kanun ve nizam ile intizama koyup zapturapt altına aldıktan sonra dünyaya da İrade ve Kudretini tevcih ederek onu da düzenleyip yuvarlak bir şekle sokmuştur.

Kur'ân-ı Kerim, bu gerçeği, وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحَاهَا *"(Sema ve dünyanın) Gecesini örtüp kararttı, kuşluğunu (güneşini) açığa çıkardı. Bundan sonra da yeri yayıp yuvarlak olarak döşedi."*[43] âyetiyle ortaya koymaktadır.

Âyetten anlaşıldığına göre, semanın tertip ve tanzim işi bitmiş, gece ve gündüz takdir edilmiş; sonra da dünya *"udhiye"* hâline getirilmiştir.

Âyetteki bazı tabirler üzerinde durmadan önce burada bilhassa bir hususa dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Herhangi bir cismi tarif etmek isteyen bir insan, meselâ cisim yuvarlaksa, *"yuvarlak"* diyerek tarif eder. Aynı zamanda daha bir vuzuha kavuşturma adına tarif etmek istediği o cismin yuvarlaklığını, "elmamsı", "portakalımsı" gibi yuvarlaklığı bilinen bir nesneye benzetme yaparak tarif eder. Böylece o, bu benzetmeyle hem o cismin yuvarlaklığına,

hem de yuvarlaklığın özelliğine işaret etmiş olur.

Bunun gibi Kur'ân da, anlatmak istediği meselelerin hakikatini söylemenin yanında, bir benzetme ile de o hakikatin ayrı bir hususiyetine dikkatleri çeker. Zikredilen âyet-i kerimede geçen دَحَى fiili, özellikle seçilerek kullanılmıştır. Zira bu kelime, دَحْو veya دَحْي kökünden gelmektedir. Bu kökten türetilmiş bir isim olan أُدْحُوَّة veya أُدْحِيَّة de "deve kuşu yumurtası" demektir. Dolayısıyla دَحَى kelimesinin karakteristik yapısından anlaşılmaktadır ki, Allah (celle celâluhu) semayı tanzim ve tertip ettikten sonra yerküreye yönelmiş ve onu da deve kuşu yumurtası gibi *"elipsoid"* şeklinde düzenlemiştir. İlk devirden beri Müslüman müfessirler, dünyanın yuvarlak olduğunu söylemişlerse de bu hakikat tam olarak ancak bugün anlaşılabilmiştir. Bazıları böyle bir yaklaşımda tekellüf görseler de, Kindî'den Gazzâlî'ye, ondan da Fahreddin Râzî'ye pek çok eski müfessirin yanında modern yorumcular da bu ve benzer âyetlerden yeryüzünün küreviyetini istinbat etmektedirler.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, kendine has ifade ve üslûbuyla ele aldığı konuları öyle bir titizlikle ortaya koyar ki, fünûn-u müspete onca geniş imkânlarla her şeyi gayet net tespit ettiği hâlde, onun Kur'ânî ifadelerin derinliği ölçüsünde ve ihtimallere açık bir üslûpla aynı şeyleri ifade edebildiği söylenemez. 20. asrın her şeyi tek gözle gören maddeci ve materyalist zihniyeti, Kur'ân'ın bu yüce hakikatlerini –hiç olmazsa çağla uyumunu– görmezlikten gelse de, onun neşrettiği hakikatlerin yayılmasına ve gönüllere girmesine mâni olamayacak ve buna gücü de yetmeyecektir. Zira ilimler geliştikçe Kur'ân daha da iyi anlaşılmakta ve gençleşmektedir.

İhtimal bir gün müspet ilmin bütün dalları, Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu haykıracak ve yeryüzünde yeni bir Kur'ân çağı başlatacaklardır. Zira ilmin araştırma alanı, Allah'ın baş döndüren bir sanat meşheri ve sırlı bir kitabıdır. Yer küreyi yumurta gibi şekillendiren, güneşi dev bir mum gibi semaya yerleştiren, nebülözleri ve koca sistemleri tesbih taneleri gibi elinde evirip çeviren, mutlak kudret sahibi olan Allah'tır. Aynı zamanda insanın derinliklerine, kalbine ve hissiyatına nazar eden ve onun iç âlemini de baş döndürücü bir keyfiyet ve zenginlikte dizayn eden yine O'dur.

## Ö. Kur'ân'da Atmosferle İlgili Gerçekler

### 1. Farkında Olmadığımız Nimet: Atmosfer

İnsan, çok defa Cenâb-ı Hakk'ın ihsan ettiği nimetlerin farkında olamaz. Bazen de olsa bile gereği gibi şükrünü eda edemez. Öyle zamanlar olur ki o, ülfet ve ünsiyetin kıskaçları arasında, bakarken görmez, gördüklerini değerlendiremez ve bin bir nimet içinde yüzüp durduğu hâlde, her yandan kendini kuşatan bu nimetlerin farkına bile varamaz.

Evet, kâinattaki her şey insanın emrine musahhar kılındığı hâlde o, böyle bir musahhariyetin idrak ve şuurunda olamama gibi bir körlük ve gafletle maluldür. İnsanlar pek çoğu itibarıyla nimetlerin şuurunda olsa da, Allah'ın bahşetmiş olduğu, onca lütuflara hakkıyla hamd ve şükürle mukabelede bulunanlar enderdir. Kur'ân, وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ *"Kullarımdan gereği gibi şükreden çok azdır."*[44] der.

Allah başka bir âyette, değil şükrünü eda edebilmeye, verdiği nimetleri saymaya bile gücümüzün yetmeyeceğini bildirerek şöyle buyurur: وَاٰتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللّٰهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ *"(Allah) size, istediğiniz her şeyden verdi. Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, sayamazsınız. (Doğrusu) insan, çok zalim, çok nankördür."*[45]

Evet, Mün'im-i Hakikî –gerçek nimet veren– sadece ve sadece Cenâb-ı Hak'tır. Evet her şeyi veren O'dur. Ama gel gör ki insan, çok nankördür ve bu nimetleri veren Zat'ı, hatta bazen verilen nimeti dahi unutup şükür ufkunda küfran-ı nimetlere düşer. Öyleki Hak'tan ona sağanak sağanak nimetler yağar gelir de o bunların hiçbirinden haberdar değildir.

Aslında Allah'ın in'am ve ihsan ettiği nimetleri saymaya gücümüz yetmez ama biz, şimdilik onlardan sadece biri üzerinde objektifimizi gezdirerek, kısmen dahi olsa ülfetimizi dağıtma denemesinde bulunacağız.

Kur'ân, yer yer bilim ve tekniğe ait nimetlerden bahseder. Ancak o bu bahisleri çok defa mücmel olarak sunar. Dolayısıyla insan, dikkatle bakmadığı takdirde onlardaki esrarı kavrayamaz. İşte pek farkında olmadığımız, Allah'ın büyük nimetlerinden biri de, şu her an başımızın üzerinde bizi bir sera gibi koruyan, hava ihtiyacımızı karşılayan, seslerin, sözlerin intikalini sağlayan atmosferimizdir. Ona ister hava küresi, ister gaz kütlesi veya atmosfer, ister canlıların yaşamalarına müsait bir vasat teşkil etmesi yönüyle biyosfer denilsin ve isterse bunların dışında daha başka adlarla anılsın, onun yeryüzü hayatının başlangıcından günümüze kadar devam etmiş ve bundan sonra da –Allah'ın

takdir ettiği müddete kadar– devam edecek olan büyük nimetlerden biri olduğunda şüphe yoktur.

Atmosferin sayılamayacak kadar vazifeleri vardır. Eğer insan, Allah'ın onu ne denli büyük ve mühim işlerde istihdam ettiğini bilseydi, hayretten başı dönerdi. O basit gaz yığınlarının, insana nasıl hizmet verdiğini ancak günümüzün bilim ve araştırmaları sayesinde bir parça olsun kavramış sayılırız. Beşer, her gün sudan ve ekmekten daha fazla muhtaç olduğu havayı kendisine ihtiyacı nispetinde ihmal etmeden –Allah'ın izniyle– veren atmosferin ne büyük bir nimet olduğunu, bilhassa onun belli ölçüde bozulduğu ve genel nizamının altüst olduğu şu günlerde bunu daha bir anlamış bulunuyoruz.

Her gün feza-i ıtlaktan dünya semasına on binlerce meteor (göktaşı) yağmaktadır. Ama atmosfer sahip olduğu tabiî savunma gücüyle bu taşlara karşı âdeta koruyucu bir çatı vazifesi görmektedir. Ayrıca o, rüzgârların oluşmasında da çok önemli bir ortam oluşturmaktadır. Öyle ki, onlar, değişik adlar ile zikredilirken kâh meltem olup kâkülümüzü okşamakta, kâh rüzgâr olup tohumları taşıyarak aşılama yapmakta, kâh fırtına olup bulutları birbirine karıştırmakta ve yağmurun yağmasına vesile olmaktadırlar. Rüzgârlar, bazen kutuplardan ekvatora doğru, bazen de ekvatordan kutuplara doğru esmekte ve bütün bu menzillerde farklı isimler alarak farklı fonksiyonlar eda etmektedirler; etmekte ve ilâhî meşîetle insanın emrine âmâde olduklarını sergilemektedirler.

İnsan, yeryüzünde gezip tozarken çok defa o nimetin farkında değildir ama nimet sahibi cömert, nimet de vefalıdır ve bu sayede insanoğlu asla mahrumiyet yaşamamaktadır. İnsan, yazın boğucu sıcağında çalışırken ve kan ter içinde kaldığı anlarda, ne büyük bir iştiyakla rüzgârın esmesini bekler; bekler de bir meltem gelip onun vücudunu okşayınca onun ne büyük bir nimet olduğunu anlar; tabiî sahibini biliyorsa.

İnsanlar birbirlerine seslerini yine atmosfer vasıtasıyla duyurmaktadırlar. Onun dışına çıkan kimse, bir metre uzağında bulunan birine dahi sesini duyuramaz. Zira sesi taşıyan atmosferdir. İnsan, zeminin üzerinde bitkilerin başlarını okşaması ve serinletmesini, bulutları sevk edip birbiriyle buluşturmasını, erkek tohumları dişi tohumlara aşılamasını düşündüğünde ancak, havanın ne kadar büyük bir nimet olduğunu anlar ve böylesi büyük bir nimetin tesadüflerin işi olmadığını idrak eder.

Evet o, Allah'a inandığı, her şeyi O'na verdiği, eşyayı tesadüflerin sisli

dumanlı dünyasından kurtarıp hakikî sahibine teslim ettiği an, her şeyi daha bir farklı duyar ve hisseder. Aksine o, inat edip nankörlükte bulunduğunda, duygu dünyası gibi arz ve hava da ona yüzünü ekşitecek, tayfun, fırtına ve hortum olup, belâ ve musibetler hâlinde algılanacaktır.

Evet, her şeye iman nazarıyla bakmak, eşyayı Kur'ân perspektifinden ele alıp tetkik etmek ve yorumlamak çok önemlidir.

*"Eğer Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, sayamazsınız."*[46]

Nasıl sayacaksınız ki; Cenâb-ı Hak bir tek şeyi evirip çevirerek, ondan bin türlü nimet meydana getirmektedir. Öyle ki, insan hangi nimeti ele alsa, onun içinde ayrı bir nimetle karşılaşmakta ve kendini iç içe nimetler dairesi içinde hissetmektedir. Bu iman sayesinde o, havanın tatlı tatlı esmesini, denizlerin üzerinde küçük dalgaları meydana getirmesini ve bir âşık-mâşuk münasebeti içinde cilvelenmesini, tohumları aşılamasını ve saçlarını bir anne şefkatiyle okşamasını düşündüğünde devamlı farklı nimetlerle karşılaştığını duyar ve şükranla gerilir. Aslında, farklı keyfiyetlere bürünen bu nimet, gerçekte bir tek nimettir. Ama Cenâb-ı Hak, büyüklüğünün bir ifadesi olarak biri bin yapmakta ve bir tek nimeti insana bin nimet şeklinde sunmaktadır.

Şimdi de, Allah'ın bu büyük nimeti olan atmosferi çeşitli yönleriyle ele alıp, ilmin geldiği seviye ile Kur'ân'ın asırları aydınlatan beyanlarının nasıl mutabakat arz ettiğini görelim. İtiraf etmeliyim ki, Kur'ân'ı hangi tarzda ele alırsak alalım, içinde yetiştiğimiz çağın kültür ve bilim seviyesinin tesirinde kalmadan onu kendi hususiyetleriyle aksettirmek oldukça zordur.

Bu itibarla da ortaya konan faraziyeler, bugün için orijinal gibi görünse de, daha ilerideki asırlarda belki de pörsüyüp gidecektir. Ancak, pörsüyüp giden bütün bu şeylerin yanında eskimeyen ve pörsümeyen bir tek şey vardır ki, o da Kelâm-ı İlâhîdir. Evet ilmî hipotezler eskiyecek, teknik ve teknolojik vasıtalar yorulacak ve belki de bütün bunlar, neticede gidip Kur'ân'ın sarsılmaz ve yıkılmaz temel kaidelerine sığınacaklardır.

## 2. Kuşların Atmosferde Uçması

Kur'ân-ı Kerim'de kuşların atmosferde nasıl uçtukları ve hangi katmana kadar yükselebildikleri anlatılmakta ve bu husus anlatılırken de جَوِّ السَّمَاءِ[47] tabiri kullanılmaktadır ki, bu tabirle, daha ziyade canlıların cevelangâhı olan biyosfer kastedilmektedir. Kur'ân'da bir *"cevvi's-sema"*, bir de *"sema"* tabiri

vardır ki, bunlardan ilki canlıların yaşamasına müsait olan hava tabakası; ikincisi de diğer bazı gazlar bulunmasına rağmen, canlıların teneffüs ihtiyacı olan yeterli oksijenin bulunmadığı hayata elverişli olmayan diğer tabakalardır.

Suyun içinde ve derinliklerinde, toprakta ve toprağın derinliklerinde, havada ve havanın derinliklerinde yaşayan her canlının sınırlarını aşamadıkları belli alanlar vardır. Kuşların havada rahatça cevelan ettikleri saha, Kur'ân'ın *"cevvi's-sema"* tabiriyle ifade ettiği sahadır. Allah'ın bunları Kur'ân-ı Kerim'de anlatıp mü'minlerin nazarlarını bu noktaya celbetmesinde insanlar için belli hikmet ve gayeler gözetilmiş olsa gerek. Yoksa maksat, atmosfer veya havadaki hayatın nasıl olduğu, karada hangi canlıların yaşadığı vb. gibi bilgiler vermek değildir.

Allah (celle celâluhu) bazı âyetlerde, insanların ülfetlerini gidermek ve anlatılmak istenen mevzuda onları tefekküre sevk etmek için biliyor zannettikleri şeylerin ötesinde, bilmeleri gerekli olan şeylere de dikkatleri çekmektedir. Evet, Cenâb-ı Hak, Kur'ân'da bir şeye bakılmasını emrederken, onlarca hikmet ihtiva eden icraatını dikkatlerimize sunmak ister. Bu yolla insanı, ülfet ve ünsiyetten kurtararak, sanat-ı ilâhî karşısında duyarlı ve hüşyar kılmak, beyan-ı Kur'âniyeyi iyiden iyiye tetkik etmek suretiyle kalbî ve ruhî hayatını inkişaf ettirme gibi pek çok hikmet ve gayeyi hedefler. Bu itibarla da, Kur'ân'ın her beyanını fevkalâde bir dikkatle mütalaa etmek pek önemlidir. Meselâ, *"(Feza-i ıtlaka) Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?"*[48] âyet-i kerimesi mütalaa edilirken, Kur'ân'ın emrinin arkasındaki maksat ve hikmetin kavranması salıklanmaktadır ki, ancak böyle bir dikkat ve teemmülle kelâm-ı ilâhîden alınması gerekli olan şeyler alınabilir.

Bu âyet-i kerimede insan âdeta, feza-i ıtlakta, yıldızların deveranından gezegenlerin cevelanına, güneş sisteminin işleyişinden dünyanın onun etrafında bir peyk gibi dönüşüne, atmosferin pek çok hususiyet ve keyfiyetinden canlı-cansız her şeyle münasebetine kadar iç içe pek çok şeyi birden mütalaaya çağrılmaktadır. İşte bunun için *"Bir bozukluk görebilecek misin?"* dedikten sonra, hemen *"Gözünü, tekrar tekrar çevir ve bak..."*[49] emriyle de feza-i ıtlakın tekrar tekrar mütalaası emredilir.

Bu ifadelerle insana, âdeta şöyle denmektedir: Bu koca semaya istersen bir de astronominin kanunları, fizik ve matematiğin faraziyeleriyle bak! İstersen konuyu bir de laboratuvarlarda değerlendir; sonra bir kez daha bakmayı dene!

Böyle davrandığın takdirde herhangi bir âhenksizlik, genel nizamı ihlâl edecek herhangi bir hareket ya da müspet ilimlerle mütenakız herhangi bir durum görmeyeceksin. Sizden öncekiler bunları çıplak gözle yapmaya çalışıyorlardı. Onların teleskopları, dev dürbünleri ya da elektron mikroskopları yoktu. Siz, bütün bu imkânlara sahipsiniz; öyleyse Allah'ın o âlemlerdeki türlü türlü nimet, sanat ve icraatlarını müşâhede edin; edin ki iz'an, irfan ve imanınız artsın ve milyonlarca sistem içindeki o müthiş âhengi, âhenk içindeki vahdeti ve vahdet içindeki Allah'ın ayân beyan mevcudiyetini görebilesiniz. Kur'ân-ı Kerim bu ifadeleriyle insanı hem feza-i ıtlakı temâşâya hem de onu araştırmaya sevk ve teşvik etmektedir.

Evet, Allah (celle celâluhu), kuşların semanın belli bir tabakasında uçuşlarına dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır:

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللّٰهُ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

*"Onlar,(kâfirler ve müteredditler) göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi? Onları orada Allah'tan başkası tutamaz. Kuşkusuz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır."*[50]

Bu âyet-i kerimede daha önce de işaret edildiği gibi "جَوِّ السَّمَاءِ – *göğün boşluğu"* ifadesiyle "kuşların belli bir tabakada uçtuklarının" gaybî bir şekilde haber verilmesi fevkalâde dikkat çekicidir. Pek çok Müslümanın bu âyete, gerektiği ölçüde derince baktığını zannetmiyorum. İhtimal biz, bizi kuşatan atmosfer ve biyosferin alt ve üst katmanlarının hep bir olduğunu zannetmişizdir. Oysa mesele iyiden iyiye ve derinlemesine araştırılıp incelendiğinde, atmosferin birbirinden farklı tabakalarının olduğu ve bu tabakaların ayrı ayrı hususiyetleri haiz bulunduğu ortaya çıkacaktır. Farklı ısı dağılımlarıyla karakterize edilen bu tabakalar şunlardır: 1. Troposfer. (Biyosfer, bu tabakaya dahildir.) 2. Stratosfer. 3. İyonosfer. 4. Exosfer.

Yukarıda zikredilen Nahl sûresinin 79. âyet-i kerimesinde *"imsak"* tabiri kullanılmıştır. *"İmsak"* kelimesi, if'al babından olup cevvi's-semanın daha evvel Allah (celle celâluhu) tarafından tanzim edilerek, kuşların uçmasına müsait bir hâle getirilmiş olduğuna işaret etmektedir. Binaenaleyh onların orada uçmasına fırsat veren yine bir nizam-ı ilâhî ve kanun-u ilâhîdir. Kuşların gökyüzünde bir uçuş alanları vardır. Bu saha, canlıların içinde gezip tozabilecekleri bir sahadır. Bu saha dışına çıkıldığında o âhenk ve düzenin

canlıların aleyhine bozulması mukadderdir.

Diğer canlılar için durum böyle olmakla beraber âyette insanın sahip olduğu ve olacağı vasıtalar ile oraya çıkacağı ve oranın, canlıların yaşaması için müşkil bir yer olduğunun keşfedileceği hakikatine de işaret edilmektedir. Tabiî, bu yükselmelerin hemen bir kerede gerçekleşmeyeceği de açıktır. Defaatle denenecek, zorlanacak; yerçekimi, sürtünme ve atmosfer şartları aşıldığında böyle bir hülya da gerçekleşecektir. İşte âyet: *"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse onun göğsünü (o kimse) göğe çıkıyormuş gibi (tıkayıverir ve) dar, tıkanık hâle getirir.* [51]

Konu âyette, kâfir ve mü'minin, yani kalbi hidayete açılanın ve hidayete karşı kaskatı olanın; içinde iman ve mârifet nurunun lemean ettiği insanın, küfür ve dalâlet sapıklığında boğulup da göğsü daralan kimsenin durumuyla mukayese esprisi içinde verilmiştir.

İnsan, iradesini iyi kullanıp, mârifet-i ilâhî istikametinde sarf eder ve Allah da (celle celâluhu) onun hidayetini murad buyurursa, o kişinin gönlünü İslâm'a açar ve kalbine de genişlik verir. Burada "insanın iradesini işin içine katmasını" biz ekledik. Çünkü selef öteden beri böyle durumlarda hep beşerin irade ve ihtiyarını nazara vermişlerdir. Yani onlar, insan iradesi olmadan o istikamette bir meşîet-i ilâhî taallükünü düşünmemişlerdir. Vâkıa Allah'ın irade ve meşîeti, insanın iradesine bağlı değildir. Allah, Mâlikü'l-Mülk'tür ve mülkünde her zaman dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Ama adalet-i ilâhî ve hikmet-i Rabbanî, O'nun kullara ait takdir, tayin ve hidayet ü idlâllerinde onların iradelerinin de taalluk etmesini şart-ı âdi olarak esas almıştır. İşte biz de burada kulun iradesini bu mülâhaza ile zikrediyoruz. Evet, insan, istediği şeyin peşine düşecektir ki, Allah da onun hidayetini murad buyurunca kalbine inşirah versin. Evet insan, isterse Allah da onun kalbine genişlik verir ve o kişi imandan zevk alır, zevk alır ve hayatını cennetlikler gibi yaşar.

Şimdi de bu âyetin mevzuumuzla alâkalı daha farklı bir yönü üzerinde duralım: Cenâb-ı Hak, iradesini kötüye kullanan bir insanın dalâletini murat buyurursa onun göğsünü daraltır. İman etmemek ve bu imanın gereği olan ibadetleri yapmamak, böyle bir kimsenin kalbinde, ciddî bir darlık ve sıkıntı meydana getirir. Kâfir, iradesini iyi yönde kullanmadığından, Allah da onun Cennet'e girmesini murad etmez. Bu neticeyi hazırlayan başka değil, imanı irade etmeyen ve bir kere olsun alnını secdeye koyup "Aman yâ Rabbi! Beni

dalâlete sevk etme!" demeyen kâfirin kendisidir. O kimse, kendi iradesiyle dilini, kalbini ve dimağını küfür istikametinde kullanmış ve hiçbir ilâhî ikaza ve çevresinde olup biten hâdiselerin mânâ, muhteva ve yorumlarına bakmamış ve dikkat etmemiştir. Bu yüzden de Allah (celle celâluhu) onun idlâlini murad buyurmuştur.

Hakkında böyle bir takdir buyrulan kişinin göğsü daralır ve sanki gırtlağı sıkılıyor gibi olur. Âyet-i kerimede, havasız kalan bir insanın tasviri yapılmakta, zindanda havasız kalmış veyahut da boynuna ip takılmış bir insanın durumu resmedilip canlandırılmakta ve âdeta havasızlıktan tıkanan bir insanın fotoğrafı gözlerimizin önünde şekillenmektedir.

Âyet-i kerimedeki fiil kipi özellikle kullanılmıştır. صَعِدَ kelimesi, عَلَا mânâsına yükselmek demektir. Ama Kur'ân, ne يَعْلُو ne de يَصْعَدُ dememektedir. Burada belâgat açısından bir kısım nükteler vardır. İnsan, يَصْعَدُ kelimesinde, âdeta semaya çıkan vasıtaların seslerini duyar gibi olmaktadır. Ancak kelime, farklı bir kalıp olan يَصَّعَّدُ şekline çevrildiğinde işin içine bir de zorluk ve sıkıntı mânâsı girmektedir.

Kur'ân, burada fiili bu şekilde kullanarak kâfirin içindeki sıkıntıyı, hem bütün buudlarıyla hem de mûsıkîsiyle vermektedir. Böylece Kur'ân mazmun olarak günümüz insanının içine düştüğü bunalımlara parmak basmakta ve Allah'a imandan mahrumiyetin hâsıl ettiği dalâlete ve bu dalâletin gönüllerde meydana getirdiği sıkıntıya dikkatleri çekmektedir. Binaenaleyh bir bakıma muhatap, 20. asrın insanıdır. Zira 20. asırda yaşanılmış olan sıkıntı ve buhranlar günümüzde olduğu kadar hiçbir asırda yaşanmamıştır. Evet devrimizdeki küfür ve dalâletin sıkıntısı, semaya çıkılırken hissedilen sıkıntıya benzemektedir. Çünkü yukarılara doğru çıkıldıkça, havasızlıktan insan boğazı sıkılıyormuş gibi olmaktadır.

Bir insan semaya çıkmamışsa, elbette ki oranın havasızlığını ve insan göğsünün nasıl sıkıştığını bilemez. Ben, Asr-ı Saadet insanının bu âyeti nasıl anladığını bilemeyeceğim. Ancak, astronomik gelişmelerle, âyetin ifade ettiği mânâ bütün incelikleriyle ortaya çıkmış gibidir. Küfür ve dalâletin sıkıntı verici keyfiyeti anlaşıldığı gibi, yukarılara doğru çıkıldıkça, nefes almanın zorluğu ve oraların canlı hayatı için elverişli olmadığı da bugün artık tebeyyün etmiştir.

Teşbih, ya bir şeyi mübalağalı anlatmak veya gizli ve meknî maksatları

ortaya çıkarmak, diğer bir ifadeyle, bilinen bir şeyle bilinmeyen bir şeyi anlatmak için yapılır. Meselâ, Allah'ın kuvvet ve kudretinin her yerde nasıl hâzır ve nâzır olduğu bilinmemektedir. Ama güneşin, şualarıyla her yerde herkesin başını okşadığı bilinmektedir. İşte Allah'ın kudreti de güneşin şualarına teşbih edilerek onun da her yerde hâzır ve nâzır olduğu böyle bir benzetmeyle ifade edilebilir...

Bunun gibi âyet-i kerime de kâfirin sıkıntısını, bilinen bir şeyle anlatmaktadır. Onun bilinmeyen bir şeyle anlatılması mümkün değildir. Çünkü zaten inanan bir insanın kâfirin sıkıntısını anlamasına imkân yoktur. Benzetme için seçilen malzeme de bilinmeyen bir şeyden seçilecek olursa mesele, çift bilinmeyenli denkleme dönüşür. Oysa Kur'ân'ın beyanı, gayet açık ve fasihtir: *"...onun göğsünü (o kimse) göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık hâle getirir."*

Kur'ân, kuşların tayerân ettiği sahayı جَوِّ السَّمَاءِ *"göğün boşluğu"*, yani yaşamaya, nefes almaya elverişli olan saha tabiriyle ifade ederken, burada فِي السَّمَاءِ *"semanın içinde"* tabirini kullanmaktadır. Yani siz, yerde iken o sıkıntıyı asla duymazsınız. Ancak cevv-i semayı aşıp, semanın içine girdiğiniz zaman hissedersiniz. İnsan göğsünün havasızlıktan daraldığı, ancak balon ve uçaklarla semaya çıkıldığı zaman anlaşılabilmişti. Bu tabirden kastedilen mânâ da, işte o zaman ortaya çıkmıştır. Hatta uçakta fazla irtifa kaydedileceği zaman hostesler, "Kabinlerinizde hava basıncı kontrollüdür. Bir aksilik olursa başınızın üzerindeki maske otomatik olarak aşağıya inecek, onu ağzınıza alarak bastırınız ve ihtiyaç kalmadığı söyleninceye kadar da o maskeyi çıkarmayınız." ikazını yapmaktadırlar.

Bundan da anlaşılmaktadır ki, yukarılardaki hava basıncı, yerdeki hava basıncı gibi değildir. Allah (celle celâluhu) atmosferin basıncıyla, insanın içindeki kan basıncını müsavi ve dengeli kılmıştır. Bunlar birbirlerine mütenasiptirler. Yukarıya doğru çıkıldıkça hava basıncı azalır ve kanın basıncı artarak vücut çeperlerini ve damarları zorlamaya başlar. Denge bozulunca iç, âdeta dışa taşmak ister. İşte bu yüzdendir ki bazen yüksek irtifalarda insanın burnu kanar.

1920 yıllarından sonra gelişen teknoloji sayesinde stratosfer[52] hakkında daha geniş bilgiler elde etme imkânı doğmuştur. Yapılan tespitlere göre hava, deniz kenarında bir santimetrekarelik yüzeye bir kg. tazyik yapmaktadır. Bu basınç miktarına "1 atmosfer" denilmektedir. İnsan derisinin yüz ölçümü

ortalama 1,5 metrekare olduğuna göre hava her birimize 15 ton kuvvetle basınç yapıyor demektir. Bu büyük kuvvet altında ezilip pestil hâline gelmeyişimizin sebebi, içimizden de hariçteki tazyike müsavi bir basıncın mevcut olmasıdır. Yukarılara çıkıldıkça basınç azalmaya başlar, yoğunluk düşer ve oksijen seyrekleşir. Yerden 10 km yukarıda saf oksijenle nefes almak gerekir. 12 km'ye kadar çıkıldıkça saf oksijen gazı da artık yeterli olmaz, şuur yavaş yavaş kaybolmaya başlar. 13 km'lik seviyede ciğerdeki su buharı ile karbondioksit gazının iç basıncı artarak oksijen akciğere giremez hâle gelir. 18 km yükseklikte hava basıncı o kadar azalır ki, insan kanı vücutta sulu olan bütün hücrelerle birlikte fokur fokur kaynamaya durur. 19 km'lik seviyede uzaydan gelen kozmik radyasyonların bombardımanı başlar. 23 km'lik seviyede ise ozon gazı hüküm sürmektedir.

İşte Kur'ân burada ilmî bir hakikate يَصَّعَّدُ kelimesiyle işaret etmektedir. Ayrıca bu kalıp, yukarıda da zikredildiği gibi yapılan işin bir zorluk ve bir sıkıntı içerisinde yapıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kelimeyle, semaya çıkmanın kolay olmadığı ve bu işin peyderpey zorlukları aşarak, asırdan asıra gelişen teknolojik imkân ve vasıtalarla gerçekleşeceği hakikatine parmak basılmaktadır. Evet beşer, basamak basamak ilerleyecek ve bu basamaklar neticesinde semanın yolları insanlara açılacaktır.

Âyetin hassaten 20. asır insanını daha yakından ilgilendirdiği ortadadır. Zira bu âyet, hem canlının yaşayabileceği yukarı tabakaların sınırını hem de insanın sıkıntı duyacağı ve yaşayamayacağı tabakanın sınırını ilmî bir tarzda çizmektedir ki, bu ilmî gerçek de ancak 20. asırda, semanın kapıları insanlara açılınca ortaya çıkmıştır. İşte Kur'ân'ın bu ince nüktesi sayesinde beşer, yerde bulunduğu zaman duyduğu hava basıncı ile yukarıya çıktığında duyacağı hava basıncı arasındaki farkı kavrayabilmiştir.

Evet bu ilmî hakikatler ortaya çıkıncaya kadar geçen zaman içerisinde meçhul olan bu keyfiyetler, bugünün insanı için malum hâle gelmiştir. Ayrıca âyet-i kerimede bu hakikatlerin yanında, kâfirin hâli, tavrı ve kalbî hayatı da aynı anda arz edilmiştir ki, bu da, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın câmiiyetini apaçık ortaya koymaktadır.

### 3. Yerkürenin Titreşimi

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın ifadelerinde bir televvün ve çok buudluluk vardır. O, bir hakikati nazara verirken, aynı zamanda o hakikat içinde daha

başka konuları da satır aralarında (müstetbeâtü't-terâkib) ifade eder. Böylece, ufkunun derinliğine göre her seviyedeki insan bu hakikatlerden bir şeyler anlar ve mutlaka istifade eder.

Kur'ân-ı Kerim, bir meseleyi arz ederken, kullandığı üslûp itibarıyla aynı ifade içinde kevnî bir hâdiseyi de anlatıverir. Dikkat edilmediğinde, meselenin biri anlaşılırken, diğeri gözden kaçabilir. Meselâ, Kur'ân'da kıyametin kopması esnasında meydana gelecek hâdiseler sırasıyla ele alınır. Güneşin tedvir ve tekvir edilmesi, yani dürülüp muhafaza altına alınması anlatılırken, aynı zamanda onun geçirdiği değişik safhalar da işaretleniverir. İşte bu durum, Kur'ân'ın çok buudluluğu ve câmiiyetinin ifadesidir.

Keza, Kur'ân'ın öyle bir ifade üslûbu vardır ki, hemen her devrin insanı ondan kendisine ait pek çok hakikatleri, hem de hiçbir tekellüfe ve sun'îliğe girmeden anlayabilir. Yani bin sene evvel yaşayan bir insan, Kur'ân'dan kendine ait bir kısım hakikatler keşfedip kendi devrini nurlandırdığı gibi, 20. asrın insanı da aynı ifadelerden kendi devrine ait bir kısım ilmî hakikatleri bulup çıkarabilir. Meselâ: *"Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun göğsünü İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse onun göğsünü (o kimse) göğe çıkıyormuş gibi dar ve tıkanık hale getirir ..."*[53] âyetini ihtimal daha önceki insanlar, sadece kâfir ile mü'minin ve kâfirin küfrü ile mü'minin imanının bir mukayesesi şeklinde anlamışlardı.

Onların bu ilâhî beyanı, semaya yükseldikçe göğsün daralacağı, canlıların, atmosferin ancak belli bir tabakasında yaşayabileceği, bu tabakayı aştıklarında nefes alamayıp hayatlarını yitirecekleri şeklinde anlamaları herhâlde düşünülemezdi. Çünkü o günün bilim seviyesi buna müsait değildi. Ama 20. asrın insanı, aynı âyetten, küfür ve dalâlet ile iman ve hidayetin mukayesesi yanında, ilmî bir hakikati de keşfederek atmosfere ait bir gerçeği çıkarabilir. Zira onun elindeki teknik imkânlar, böyle bir ufka ulaşmasına yeterli sayılabilir.

Ancak, Kur'ân'ın bu câmiiyetini kavramak için engin bir ufka sahip olmak gerekmektedir. Zaman ilerleyip, teknik ve teknolojik vasıtalar ile malumatlarımız da arttıkça, Kur'ân âyetleri biraz daha iyi anlaşılacak ve zamanın ihtiyarlamasına karşılık onun gençleştiği ayân beyan ortaya çıkacaktır.

İfade yönüyle câmiiyete sahip olan başka bir âyet de dünyanın titreyişini ve kıyametini anlatan Nâziât sûresindeki şu âyetleridir: يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ

تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ *"O gün o zelzele sarsar. Ardından bir başkası geliverir."* [54] âyet-i kerimesinde geçen الرَّاجِفَةُ kelimesi, *"daima titreyen"* demektir. O gün gelecek ve yer-gök sarsılacaktır. Burada الرَّاجِفَةُ kelimesinin ism-i fâil kalıbında gelmesi şöyle bir edebî nükteyi ifade etmektedir:

Âyet-i kerimede âdeta, "Dünya, ayağınızın altında her an titreyip durmakta ve bu titremesiyle sabit olmadığını göstermektedir... Evet, titreyip duran böyle bir şeye istinat edilemez. Zira o, bir gün gelip tam titreyecek ve sırtında taşıdıklarını da fırlatıp atacaktır. Onun titremesine baktığınız zaman siz de titreyeceksiniz; gözleriniz dönecek ve kalbleriniz yerinden çıkacak hâle gelecektir. Bu sebeple siz şimdiden, yıkılıp gitmeyen, her şeyi elinde tutan, titreme ve sarsılmayı yaratıp emrine âmâde kılan ezel ve ebed sultanı Cenâb-ı Hakk'a itimat edip O'na dayanın ki, sizi hiçbir zaman titremeyen ve hep sabit kalan bir selâmet yurduna eriştirsin." mazmunu işaretlenmektedir.

*"Ardından bir başkası geliverir."* Evet arkasından bir de الرَّادِفَةُ gelir. الرَّادِفَةُ, insanın ata bindikten sonra arkasına aldığı şeye veya arkaya almaya denir. Kıyamet hâdisesi ile yer, iyiden iyiye sarsılır. Fakat onun ardından daha korkunç bir sarsılma olur ki, yürekler ağızlara gelir. Ondan sonra da kıyamet kopar.

Bu âyet-i kerimede kıyamet ve onun ahvali anlatılmakta; aynı zamanda yerkürede meydana gelecek sarsıntılar da nazara verilmektedir. Ancak burada yerkürenin ilmî bir hususiyetine de işaret edilmektedir. Âyette küre-i arz, daima titreyen ve hareket eden bir varlık olarak tanıtılmaktadır. O, üzerinde yaşarken hareket ettiği hissedilmeyen, gerçekte ise mütemadiyen menzil değiştiren bir varlıktır. İşte bu varlık, bir gün gelecek, olduğundan daha feci ve dehşet verici bir keyfiyette titreyecek, taşıdıklarını fırlatıp atacak, denizleri köpürüp fışkıracak, dağları dağılıp gidecek ve her şey yanıp kül olacaktır. Evet, الرَّاجِفَةَ sözüyle işte bu mânâlar işaretlenmekte ve yerkürenin titreyip duran bir varlık olduğu vurgulanmaktadır.

İlk devir müfessirleri, bu âyeti şerh ederken, meseleye neticesi itibarıyla bakmış ve *"yerküre, neticede kıyamet hâdisesi ile tir tir titreyecek ve nizamı bozulacaktır."* şeklinde anlamışlardır. Aslında bu, doğru bir yaklaşımdır. Ancak yerkürenin hareket ettiği, döndüğü hakikati ilim adamları tarafından keşfedilince âyetin farklı bir ifadesi daha ortaya çıkmış ve الرَّاجِفَةُ ve الرَّادِفَةُ kelimeleriyle onun mütemadiyen hareket hâlinde olduğuna işaret edildiği

anlaşılmıştır. Ancak 20. asırda jeofizik araştırmalarla küre-i arzın titreyişi tespit edildikten sonra âyetin bu iması daha iyi anlaşılmıştır. Yani küre-i arz mütemadiyen titremektedir. Üzerindeki denizlerde bu titreşimden ötürü aya ve güneşe bağlı olarak bir kısım değişiklikler olmakta ve med-cezir hâdiseleri meydana gelmektedir. Bu hâdiseler âdeta küre-i arzın titreyişini ve hareketini frenleyip dengelemektedir. Allah (celle celâluhu), yarattığı câzibe (çekim) kanunuyla küre-i arzı bir sapan taşı misali güneşin etrafında çevirdiği gibi, Güneş ve Ay'ın müessiriyeti ile de küre-i arzın denizlerini çekmekte ve neticede de med-cezir denilen denizlerdeki su seviyesinin yükselip-alçalması hâdisesi zuhur etmektedir. Evet Ay ve Güneş'in küre-i arz üzerinde böyle büyük bir tesiri vardır.

Bilim ve teknik çevreleri, öteden beri küre-i arzın hareketlerine dikkatleri çekmiş, orada meydana gelen hareket ve titremelerin zaman faktörü üzerinde de müessir olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.. ve yine bu eserlerde küre-i arzın hareket ve titremelerinde daima bir yavaşlama ve hafifleme olduğuna da imada bulunmuşlardır. Meselâ, 31 Aralık 1989'da dünyadaki saatlerin bir saniye geri alındığı bilinmektedir. Buna göre 1989, 1988'e nazaran bir saniye uzun olmuştur. Bu durum, gerçekten vâki olduğundan saatler de ona göre ayarlanmıştır. Yine 30 Haziran 1992 tarihinde de senenin bir saniye uzatıldığı dünya basınında ilan edilmiştir. 1972 senesinden bu yana da bir seneye 16 saniye eklenmiş olduğu ifade edilmektedir.

Bu tespitlere binaen binlerce veya milyonlarca sene evvel küre-i arz üzerinde bir günün 18 saat olduğu söylenmektedir. Şimdi ise bir gün 24 saattir. İleride belki bu süre 30 saate çıkacaktır. Belki de ileride zaman diliminin 50 saate çıkması durumunda insanlar güneşin sıcağı altında cayır cayır yanıp kül olabilecek derecede de günler uzayabilecektir. Allah (celle celâluhu), küre-i arzın hızlı dönme hareketini frenleye frenleye tedricî olarak yavaşlatmaktadır. Bu yavaşlama, insanların mahkeme-i kübrâya gitmelerine kadar devam edecek ve Allah'ın (celle celâluhu) küre-i arz üzerinde verdiği hükmü icra edecektir. Sonra da Allah (celle celâluhu) yeni bir mahkeme ve yeni bir âlem kurarak, insanları ve bütün mahlukatı orada toplayacaktır. İşte *"İkinci dirilme"* de denilen *"haşir"* hâdisesi de dünyanın (ve semanın) üzerinde böylesine sarsıntılar yaşandıktan sonra vuku bulacaktır.

### 4. Rüzgârla Aşılama

Rüzgârların atmosferdeki önemli fonksiyonlarından biri de bulutları aşılamalarıdır. Bilindiği gibi bulutlar, hem negatif (-) hem de pozitif (+) yüklüdürler. Yağmurun oluşumu bu iki hususun bir araya gelmesine bağlıdır. Ne var ki, bu zıt hamuleli bulutlar hemen her zaman bir araya gelememektedirler. Çünkü havanın şiddeti ve elektriği buna mânidir. Havanın elektrikle dolu olması, bulutların bu elektriği aşmalarına ve bir araya gelmelerine engel teşkil etmektedir. Havadaki yağmur tanecikleri aynı elektrik yüküne sahiptirler. Bir ilahî kanun gereği aynı yüklü kutuplar birbirlerini iterler.

Bu itibarla da evvelâ bu zıt elektrik yükünün dağıtılması ve bulutların bir araya gelmeleri sağlanmalıdır. Bu da haricî bir vesile ister. İşte o vesile rüzgârlardır. İşte bu bir aşılama ameliyesidir; yani rüzgârlar, bulutları aşılamaktadırlar. Kur'ân,

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ

*"Biz, rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. (Biz bunları yapmasaydık) siz onu (yeterli suyu) depolayamazdınız."*[55] ferman buyururken bu *"telkih – aşılama"* hâdisesini anlatmaktadır.

Canlılar arasındaki telkih meselesi öteden beri bilinmekteydi. Erkekteki spermin dişideki yumurta ile buluşması böyle bir aşılamaydı ve bu aşılamanın neticesinde yeni bir canlı yaratılıyordu. Bu aşılanma ve bunun neticesinde yeni bir varlığın meydana gelmesi, insanlar arasında olduğu gibi hayvanlar ve bitkiler arasında da cari idi. Bitkiler arasındaki üremenin olması için dişi ve erkek tohumun birbiriyle buluşturulmasının rüzgârlarla gerçekleştirildiği eskiden beri bilinen bir hâdiseydi. Kur'ân, yukarıda zikredilen âyetiyle bu umumî aşılamaya dikkati çekmenin yanında bilhassa bulutların telkihini nazara veriyordu ki bu çok yeni bir hâdiseydi. Zaten, *"Rüzgârları aşılayıcı olarak gönderdik ve bu sebeple gökten bir su indirdik."* siyakının da başka şekilde anlaşılması mümkün değildi.

Evet, rüzgârlar, bulutları birbirleriyle aşılamakta ve şart-ı âdi planında bunun neticesinde yağmur meydana gelmektedir. Evet bu sayede rüzgârlarla havadaki elektrik hattı aşılmış, iki zıt yüklü bulut birbirine girmiş ve beklenen izdivaç da hâsıl olmuştur. Bu izdivaç esnasında gök gürlemesiyle, şimşek

çakmasıyla yağmurun yağacağı müjdesi büyük ölçüde sezilebilmektedir ki aslında (-) ve (+) kutuplu bulutlar arasında meydana gelen bu izdivaç, bütün canlıların ümit kaynağıdır. İşte bütün bunlar, Kur'ân'ın ifadesiyle bir *"telkih"*in neticesinde gerçekleşmektedir.

Bu telkih meselesi, günümüzde ortaya çıkmış bir konu değil. Çok eski zamandan beri bazı tefsirciler, aynı istikamette kanaat izhar etmişlerdir. Çünkü zaten Kur'ân'ın konuyla alâkalı ifadesi bütün sadeliği ile meseleyi ortaya koymaktadır. Müfessirler bugünün ilmî seviyesine göre bir üslûpla olmasa da, tohumlama işini çok erken kavramış ve büyük çoğunluk itibarıyla aynı şeyleri söylemişlerdir.

Evet, rüzgârlarla tohumlanmanın gerçekleştiği bir vak'adır; ama buradaki *"aşılama"* ifadesinden rüzgârların yağmuru getirecek bulutları aşılaması kastedildiği de meydandadır.

Daha önce de işaret edildiği gibi, ilk dönem müfessirlerinden bu mânâyı anlayan kimseler de olmuştur. Meselâ, İbn Cerir, yaklaşık 11 asır evvel yazdığı tefsirinde buradaki aşılama hâdisesini âdeta bugünün insanları gibi anlamıştır. O, bu âyetteki لَوَاقِحَ *"aşılayıcılar"*ı, yerde bitkilerin aşılanması, cevv-i semada ise bulutların aşılanması şeklinde yorumlamıştır.[56] O, aşılanma hâdisesini, 14 asır önce nazil olan Kur'ân'ın âyetlerinden, devrinin kültür ve idrakini aşarak günümüz anlayışına uygun bir şekilde ifade etmiştir ki, bu da Kur'ân'ı onun dupduru anlamasının ifadesidir.

Evet, Kur'ân'ın duru ve açık beyanları her asra ait fen ve tekniğin, kültür ve medeniyetin çok çok önünde bir zenginliğe sahiptir ama, o işaretleri sezecek insanlara ihtiyaç var.. ihtimal dün olduğu gibi bugün ve hatta yarın da bilim adamları gerçeğe yaklaştıkları ve tarafsız, objektif bir görüşle meselelere bakabildikleri ölçüde, Kur'ân'ın şaşmaz doğrularını yakalayacak ve ondan aldıkları ilhamlarla asırlarını aydınlatmaya devam edeceklerdir.

## 5. Bulutların Sevki ve Telifi

Kur'ân, bulutların ve rüzgârların farklı bir özelliğinden daha bahsetmektedir. Rüzgârların bulutları sevk etmesiyle hemen yağmur oluşmamaktadır. Rüzgârlarla önce bulutlar arasında peşi peşine bir kısım hâdiseler meydana gelmekte ve ondan sonradır ki yağmur teşekkül etmektedir. Bu arada bulutların tekâsüf ve terâküm etmesi (yoğunlaşması ve birikmesi) için ayrı bir ameliye daha söz konusudur. Terâküm ve tekâsüf belli kıvama ulaşmadıkça yağmurun

yağması söz konusu değildir.

İşte Kur'ân-ı Kerim, bütün bunlara işaret sadedinde şöyle buyurur: أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللّٰهَ يُزْجِي سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ *"Görmez misin ki, Allah, bulutları sürer, sonra onların arasını telif eder (birbirine geçirerek aralarındaki boşlukları doldurur), daha sonra onları birbiri üstüne yığar (sıkıştırır). Derken bunlar arasından yağmurun çıktığını görürsün. O, gökteki dağlar (gibi büyük bulut parçaların)dan da bir dolu indirir de onunla dilediğini vurur (ziyana uğratır), dilediğinden de onu uzak tutar. (Bu arada bulutların) şimşeğinin parıltısı da neredeyse gözleri alıverecek gibidir."*[57]

Âyetteki *"telif etme"*, mizaç farklılığında olan kimseler için kullanılan bir tabirdir. Dargın ve küs olan iki kimseyi bir araya getirme ve aralarını bulmaya da "telif etme" denir. Müellefe-i kulûb tabirindeki *"müellefe"* kelimesi de *"telif"* kökünden gelmektedir ki, buradaki telif-i kulûbden maksat, gönülleri İslâm'a karşı kin, nefret ve haset dolu olan kimselerin kalblerini İslâm'a ısındırma demektir. Bundan anlaşılan şudur ki, bulutlar arasında her zaman birbirini itme söz konusudur. Fakat Allah (celle celâluhu), bu itmeyi gidererek rüzgâr vasıtasıyla onların aralarını telif etmekte ve daha sonra da onları müterâkim birer cisim hâline getirmektedir.

رُكَام, dağlar cesametinde birikme demektir ki, rüzgârlar bulutları telif ede ede, onlar bu sayede dağlar cesametinde kesif kitleler hâline gelirler.

*"Ve işte sen bunlar arasından yağmurun çıktığını görürsün."* Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki, yağmurun meydana gelmesi için sadece rüzgârın faaliyetleriyle iş bitmemektedir. Zira yağmurun teşekkülü için rüzgârların bulutları sürüklemesiyle onların, dağlar gibi bir araya gelmeleri, birbirleriyle omuz omuza vermeleri ve terâküm ederek iç içe girmeleri gerekmektedir.

Kur'ân, takibe delâlet eden harflerle bütün bu olup bitenleri sırasıyla ve ilmî tespitlerle çelişmeyecek şekilde özetlemektedir. Evet, bu ifadeler ilmî bir üslûpla anlatılabilse, anlatılmak istenen şeyin, meteorolojinin dediklerinden çok da farklı olmadığı görülecektir. Şurası da unutulmamalıdır ki, Kur'ân ele aldığı konuları büyük çoğunluğun anlayacağı bir üslûpla ortaya koyar; ilim ise sadece okumuşlara hitap eder.

Âyet devamla *"O, gökteki dağlar (gibi büyük bulut parçaların)dan da dolu indiriverir."* der ki, bu, dolunun teşekkülüyle alâkalı tatminkâr bir bilgi sayılır.. evet, bu ifadeden anlaşılmaktadır ki, dolunun teşekkül etmesi için, evvelâ havada tazyik ve şiddet ihtiva eden dağlar cesametinde bulutların terâküm etmesine, ikinci olarak âdeta yağmur damlacıklarından da şoke edecek seviyede güçlü bir elektriklenmeye ihtiyaç vardır.

Buna işaretle âyetin devamında *"(Bu bulutların) şimşeğinin parıltısı neredeyse gözleri alıverecek."* buyrulmaktadır ki, orada insanın gözlerini kör edecek derecede müthiş bir elektriğin mevcudiyeti işaretlenir. Kur'ân bu ifadeleriyle aynı zamanda bulutlardaki elektriklenme sahasını da anlatmaktadır. Buna göre bir taraftan tazyik ve şiddet, diğer taraftan elektrik ve terâküm, su habbeciklerinin donmasına sebep olmaktadır.

Ayrıca مِنْ بَرَدٍ ifadesindeki مِنْ harfi cerri "teb'iz" mânâsına ele alındığında, bulutlar içinde *bir kısmının* donarak dolular hâline geldiği vurgulanmaktadır ki, pilotlar, *"loraj" (yıldırımlı fırtına)* bulutları içine girmekten korkmaktadırlar. Bunun sebebi, bu bulutlar içinde koca koca dolu tanelerinin bulunmasıdır. Bu dolulara isabet ettiğinde, bazen çeperler delinebilmekte ve düşme tehlikeleri yaşanmaktadır.

Araştırmacı ve ilim adamları, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın ilmî meseleleri arz ederken seçip kullandığı kelimelere dikkat ettikleri takdirde, onların muhit bir ilmin hâkim beyanları olduğunu tereddütsüz kabulleneceklerdir.

## 6. Rüzgârlar

Rüzgârlar, melekler nezaretinde irade-i ilâhî ile toprağın yüzünü okşayıp bitkileri aşılamaktan, havada şiddetli fırtınalar meydana getirmeye, ondan çiçeklerin tozlaşmasına ve bulutların aşılanmasına kadar geniş bir alanda emr-i ilâhî ile vazife görürler.

Her zaman bir rahmet cilvesi ifade eden rüzgârlar, her şeye rağmen bazen de akım değişmeleri, şiddetli fırtınalar, tayfunlar ve hortumlara sebebiyet verebilmektedirler. Mürselât sûresinin ilk âyetlerinde Allah (celle celâluhu) tarafından gönderilen rüzgârlara veya onlara nezaret eden meleklere farklı şekilde işaret edilir. Hem ilk dönem hem de günümüz tefsircileri bu âyetleri *"melekler"*, *"rüzgârlar"*, *"vahiyler"*, *"ilhamlar"* ve *"hakikatle meşbû Allah'ın vazifeli kulları"* şeklinde tefsir edegelmişlerdir.

Nasıl tefsir edilirse edilsin, şümûllü bir ifadeyle bu âyetlerin peygamberlere

inen vahiyden gönüllere gelen ilhama, ondan da yeryüzünde esen rüzgârlara, fırtınalara kadar her ilâhî esintiyle bir çeşit münasebetinin var olduğu söylenebilir.

Rüzgâr, hareket hâlinde olan bir hava kütlesidir. Bu hareket, belli bir yönde olup, hemen daima yataya (ufkî) yakındır. Birbirinin yanındaki iki bölgeden birinde hava basıncı yüksek (antisiklon alanı), ötekinde alçak (siklon alanı) ise, yüksek basınç alanından alçak basınç alanına doğru bir hava akışı olur. İşte bu hava akışına "rüzgâr" denir. Basınç farkının az veya çok oluşuna göre, rüzgâr ya hafif ya da şiddetli eser. Rüzgârın bu şekilde şiddetli esmesi hâline ise "fırtına" denir.

Rüzgârların esişi, insanlar için öyle malum ve maruf olmuştur ki, onlar, bunun vermiş olduğu ülfet ve ünsiyetle onların Cenâb-ı Hak'tan olduğunu âdeta unutmuşlardır. Kur'ân-ı Kerim de buna telmihen وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا demektedir.[58] Yani rüzgârlar mâruf (bilinen, alışılan bir şekilde) esmektedirler.[59]

فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا *"Şiddetle eserek savurup atanlara."*[60] Yani belirli şekillerde esen bu rüzgârlar, bazen de bir kısım değişikliklere uğrayarak ortalığı kasıp kavuran, etrafa dehşet salan hortumlar ve tayfunlar halinde görülürler.

وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا *"Yaydıkça yayanlara."*[61] Yani bulutu semaya, tohumu da yere sarıveren mevsim rüzgârlarına.

فَالْفَارِقَاتِ فَرْقًا *"Birbirinden iyice ayıranlara."*[62]

Yukarıda zikredilen bütün bu rüzgârların verâsında, onlara nezaret edip icraat-ı ilâhiyeyi alkışlayan melâike-i kiram ve bütün bunları emriyle idare eden Allah'tır (celle celâluhu).

Cenâb-ı Hak, Mürselât sûresiyle esbabı, izzet ve azametine perde yapma esprisi içinde meleklerin nezareti ve alkışlaması altında icraat-ı sübhaniyesini böyle anlatırken, Mü'minûn sûresinde geçen şu âyet-i kerimeyle de çok veciz olarak yedi yoldan gelen rüzgârlara –Allahu a'lem– işaret etmektedir: وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ *"Andolsun Biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz (yarattığımız) mahlukattan habersiz değiliz."*[63]

Yani biz, sizin üzerinizde, sizi çepeçevre saran atmosferin içinde yedi yol yarattık. Bu yedi yoldan geliş, gidiş ve akışlar vardır. Havanın terkibini normal tutan bu yedi yoldan gelen rüzgârlardır. Allah bu rüzgârları estirmese, havanın içindeki gazlar belli bölgelerde yoğunlaşır, havanın homojen hâli bozulur, oysaki solunuma elverişli olması için bu gazların terkibinin korunması gerekir.

*"Biz (yarattığımız) mahlukattan habersiz değiliz."* Allah (celle celâluhu), yaratmış olduğu mahlukatının ihtiyaçlarını bilmekte ve onların ihtiyaçları istikametinde yedi yoldan rüzgârlar göndermektedir. O, bu rüzgârların kimisiyle onları mânen ikaz etmekte, kimisiyle gönüllerine inşirah salmakta, kimisiyle onları okşayıp geçmekte, kimisiyle vahiy ve ilham göndermekte ve kimisiyle de onları cezalandırarak altlarını üstlerine getirmektedir.

## P. Kur'ân'da Mikro Âleme Bakış

### 1. Kâinat Kitabı Gerçeği

Kur'ân-ı Mu'cizül-Beyan, sık sık nazarlarımızı kâinat kitabına tevcih etmekte, kader, kudret, ilim ve irade kaleminin kâinattaki icraatına dikkatlerimizi çekmekte ve mü'minleri tefekküre, araştırmaya sevk etmektedir. Bu bölümde de kuşbakışı kader kaleminin ucu sayılan zerrelerin, atomların ve partiküllerin hareketlerini, Kur'ân'ın bu hususlarla alâkalı işaretlerini, en azından günümüzde bilinenlerle mutabakatını görmeye çalışacağız.

Bir mânâda varlığın en küçük parçaları olan molekül, atom, elektron, proton vs. partiküller (parçacık, tanecik) gibi zerre, zerrenin büyüğü ve küçüğü her şey, bu maddi kâinatın/kâinatların esasını ve temel yapısını teşkil etmektedirler. Biz, âlem-i şehadetteki ilk taayyünleri, elektron âlemiyle ve kimyevî tayflarla müşâhede ettiğimiz gibi, ışık ve hareket hâdiselerini, çekme ve itme kanunlarını, yine maddenin en küçük parçası sayılan atomaltı partiküller sayesinde kavramaya ve keşfetmeye çalışmaktayız.

Mekânda bir yer (hayyiz) tutan her şey ve her hareket, kendine has farklı farklı dalga boylarıyla birbirine karışmadan, kader kalemince bütün hususiyetleriyle mekâna kaydedilmektedir. Hiçbirinin yazısı diğerini bozmamakta ve varlıklar, bir cebr-i lütfî ile itaat hâlinde mevcudiyetlerini devam ettirmektedirler. Bir kudret eli, binlerce ve milyonlarca hâdiseyi kaderin pergeli üzerinde öylesine hassasiyetle işlemektedir ki, hiçbir hâdise diğerine karışmamakta ve umumî, hususî nizamı asla bozulmamaktadır.

Biz, böyle bir bakışla bütün bu baş döndürücü nizamın verâsında eşyaya şekil veren kudret elini, her şeyin temel kanaviçesi kader programını ve bu programın yaratıcısını biliyor ve her şeyi O'na bağlıyoruz. Yine biliyoruz ki, Allah (celle celâluhu), yarattığı bütün eşyayı, insanların nazarlarına, müşâhedelerine arz etmeden evvel, her şeyi bir hesap ve plana göre hazırlamış ve programa göre vaz'etmiştir. Zira kâinatta her zaman ve her yerde bir kudret, ilim ve iradenin tedbiri, tedviri ve tasviri görülmektedir. Bu kudret, önce ilmî kader ve programlar altında eşyayı tayin ve tespit buyurmuş, sonra da sırası gelene âdeta "Buyurun" diyerek onları sahneye sürmüş ve varlık sahasına çıkarmıştır.

Kâinatta, zâhirî yönüyle bir kısım karışıklık ve nizamsızlık varmış gibi görünse de, esasen bütün evrende baş döndürücü bir nizam ve âhenk vardır. Bir taraftan hemen her gün müşâhede ettiğimiz bir mumu, sobayı veya lambayı, diğer taraftan, dünyamızı aydınlatıp ısıtan güneşi göz önüne getirip düşünelim. Bunların her birinin bir ışık ve ısısı vardır ama hiçbirisi birbirine karışmamaktadır. Biz bunları, sahip oldukları farklı dalga boyları ile kolaylıkla birbirinden ayırırız. Dalga boylarının farklı olması, kâinatta cari olan bir kanundur.

Bu hususiyet ve kanun ile kâinatta her şeyin nizam içinde hareket etmesi, Allah'ın her şeyi görüp gözettiğini ve her harekete müdahale ettiğini göstermektedir. Esasen hilkat âleminde her an sürekli kitaplar yazılmaktadır ve bunların hemen hepsi de, önceden planlanmış bir kader ve nizam içinde gerçekleşmektedir. Evet, o mutlak kudret ve irade sahibi Cenâb-ı Hak, her şeyi önceden takdir ve tayin etmiştir.

İşte kâinat da böyle bir kader planı üzerine yazılmış bir kitaptır. Bu kitabın harfleri ve alfabesi atomlar ise, kelimeleri de moleküllerdir. Canlı ve cansız bütün varlıklar ise âdeta bu kitabın cümleleri mahiyetindedir. Allah, *"O Rabbinin adıyla oku ki, O hilkat âlemini kurdu."*[64] âyetiyle okumayı emrederken hilkat sahasına dikkat çekmekte, okuma meselesini hilkate bağlamakta ve insanları kâinat ve hilkat kitabını okumaya davet etmektedir. Cenâb-ı Hak, *"İnsanı bir alaktan (aşılanmış yumurta) yarattı."*[65] âyet-i kerimesiyle ise makro âlemi hatırlatmak için, insanı nazara vermekte ve kâinatın yaratılışı ile insanın yaratılışı arasındaki muvazeneyi hatırlatmaktadır.

Bu yüzden de biz, kâinata, hep kudret ve irade kalemiyle yazılmış bir kitap

nazarıyla bakmışızdır. Zira Kur'ân-ı Kerim, Cenâb-ı Hakk'ın Kelâm sıfatından gelen bir kitap olduğu gibi, kâinat da Kudret ve İrade sıfatlarından gelmiş bir kitaptır. İşte Kur'ân yer yer, insan ve kâinat arasındaki bu münasebeti arz eder ki, biz, bu arz edişlerde hep insanı küçük bir kâinat, kâinatı da büyük bir insan olarak değerlendiririz.

Kur'ân'da sık sık insan ve kâinatın anatomisi nazara verilmekte, makro ve mikro planda hilkatin sırları ortaya konulmakta ve varlığın esasını teşkil eden maddeler üzerinde durulmaktadır. Bunun neticesinde ise ilmin gözü ile Kur'ân'ın gözünün ciddî bir vahdet oluşturduğu görülmektedir. İlim, maddenin içine girmeye çalışır, burada öyle derinleşir ve elektron mikroskoplarıyla ancak görülebilen derinliklere ulaşır ki işte tam o noktada, Kur'ân'ın âyet ve beyanlarının da aynı hakikatlere parmak bastığı müşâhede edilir.

Bundan da anlaşılmaktadır ki, kâinat kitabı ile Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, temelde aynı hakikati dile getirmektedirler ve bu mânâ açısından Kur'ân, kâinatın ezelî ve ebedî bir tercümanı ve lisanı sayılır. O olmadan kâinat kitabı anlaşılabilir şekilde okunamadığı gibi, onun mu'ciz beyanlarını göz önünde bulundurmaksızın ilimlerin de inhiraf etmeden ilerleme göstermeleri mümkün değildir.

## 2. Kudret ve İrade Kaleminin Yazdığı Âlem: Mikro Âlem

Maddenin küçük bir parçasıdır atom. İlim adamları, maddenin bu küçük parçasının dahi anatomisini ortaya koymuşlardır. Atom, nötron ve proton denilen parçacıklardan oluşan bir çekirdek ve bu parçacıkların etrafında hızla dönen elektronlardan müteşekkildir. En küçük âlemden, en büyük âleme kadar kâinatta Allah'ın yarattığı varlıkların temel taşları işte bu küçük parçacıklardır.

İnsan vücudunu meydana getiren hücrecikten bir ağacın meyvesindeki hücrelere; zerreden küreye, galaksilerden, nebülözlere.. evet, bu en büyük sistemlere kadar her şeyin temel yapıtaşları işte bu parçacıklardır. Allah (celle celâluhu), bu mahdut parçacıkları değişik kombinezonlar içinde hareket ettirerek, onlardan sonsuz terkipler meydana getirmektedir. Öyle ki, aynı zerreleri hareket ettirerek farklı terkiplere tâbi tutup, bu belli ve sınırlı parçacıklardan yüzlerce, binlerce hatta on binlerce yeni yapılar meydana getirmektedir.

Evet, Cenâb-ı Hak, bir şeyle bin şey inşa etmekte ve yerine göre inşa ettiği bu şeylere de pek çok vazifeler gördürmektedir. Ağacın içine güneş şualarıyla

nüfuz eden zerreler, orada belli seviyelerde farklı mahiyetler oluştururken, başka varlıkta yine farklı terkipler meydana getirmektedirler. Allah (celle celâluhu) mikro organizmalardan, hayvan ve bitkilere, ondan da makro âleme ve ışık hızıyla milyarlarca senede gidilebilecek uzaklıkta bulunan ve büyüklüğü insana dehşet veren sistemlere kadar her şeyde aynı partikülleri kullanmış ve birbirinden farklı bu sistemler arasında yine aynı yapı taşları ile belli münasebetler tesis etmiştir.

Öyle ki, insan ve kâinat arasında baş döndürücü bir münasebet vardır. Bütün bunlar, kader kaleminin uçları sayılan bu zerreciklerle gerçekleşmektedir. İnsan, zerreler ile hayatını sürdürürken, ağaçlar da rengârenk keyfiyetleri ve insanın gönlünü okşayan çiçek ve meyveleriyle yine aynı zerreler vasıtasıyla var olmakta ve mevcudiyetlerini sürdürmektedirler. Kâinatta mevcut olan her boy, karakter, tip ve şekle göre elbise de, yine bu elemanların birer farklı vaziyet almalarından başka bir şey değildir. Varlık meşheri bir konfeksiyon dükkanı gibi işlemekte ve her şey, kendi kâmetine uygun elbiseyi rahatlıkla bulup sırtına geçirmektedir. Hem bütün bunlar, o kadar rahatlıkla olmakta ve o kadar ucuza mâl edilmektedir ki, bu kadar bolluk, sürat ve ucuzluğu bir başka yolla temin etmek mümkün değildir.

Meselâ, bir ağaç, gömüldüğü topraktan suyu damla damla emmekte, havadan karbondioksiti alarak, güneşten gelen ışınlarla birleştirmekte ve şeker sentezi yapmaktadır. Bütün bunlar, o kadar rahat, kolay ve ucuzlukla meydana gelmektedir ki, insanoğlu henüz bu kadar rahatlıkla şeker imal edebilecek fabrikaları kurabilmiş değildir.

İşte Allah'ın (celle celâluhu) tesis ettiği bu fabrikada, ağaç dallarının, güneş ışınları tarafından başlarının okşanması, havadan aldıkları ve topraktan çektikleri maddelerle şeker sentezi yapmaları öyle maharetle gerçekleşmektedir ki, ağaç dallarının sergilediği bu maharet, insanı hayretlere düşürmektedir. Beşer, sahip olduğu onca teknik imkânlarla henüz bu maharetin onda birini ortaya koymuş değildir. Evet Allah'ın tezgâhlarında her şey işte bu kadar rahatlıkla olmaktadır.

Sultan-ı kâinat'a intisap eden bütün zerreler, havadaki bütün dalgalanmalar, havanın içindeki çeşitli gazlar, güneşten gelen ışınlar ve topraktan, ağaçların kökleri ve dalları vasıtasıyla yukarıya doğru çıkan su reşhaları birer memur-u ilâhî gibi hareket ederek birbirleriyle bir bütünlük tesis etmekte ve insanın zarurî ihtiyaçlarını sağlayacak çeşitli nimetleri en tatlı ve en cazip bir şekilde

ona takdim ederek bizlerin takdir ve şükran hislerini coşturmaktadırlar.

### 3. Kur'ân'da Varlığın En Küçük Parçası

Yukarıda, varlığın en küçük parçası olarak bilinen atom veya atomun temel parçalarını âyetlerin ışığı altında ele alarak, onların temel yapılarından daha ziyade farklı keyfiyetleri üzerinde durmuş ve varlığın kader programındaki şekillenişini ve önceden projelenmesini, zerreden sistemlere bütün kâinatları kuşatan bir kudret ve iradenin her şeyi kuşattığını, her şeye hükmettiğini arz etmeye çalışmıştık. Şimdi gelin Allah'ın ilim, irade ve kudretinin her şeyi nasıl ihata ettiğini arz etme sadedinde şu âyetin gölgesinde konuyu biraz daha açalım: وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ *"Ne yerde, ne gökte zerre ağırlığınca bir şey, Rabbinin bilgisinden uzak (ve gizli) kalmaz. Ne bundan daha küçük ne de daha büyük hiçbir şey yoktur ki, hepsi apaçık kitapta (yazılı) bulunmasın."*[66]

Burada istidrâdî olarak şöyle bir hususu arz etmek istiyorum: İnsanın aklına "Acaba zerreden küreye, atomlardan galaksilere varıncaya kadar, kâinatın hemen her yerinde aynı temel taşları mı kullanılmıştır, her yerde aynı maddî yapı mı vardır?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Yukarıda bütün varlığın temel taşlarının aynı parçalar olduğunu ifade etmiştik. İşte Allah (celle celâluhu), *"Ne yerde, ne gökte zerre ağırlığınca bir şey..."* ifadeleriyle bu gerçeğe işaret etmektedir ki, ifadeden de anlaşılacağı üzere, göklerin ve yerin temel taşlarının aynı şeyler olduğu işaretleniyor. Evet Allah Teâlâ burada her şeyi aynı maddeden (zerre – partikül veya tanecik) yarattığını açıkça ortaya koyuyor.

*"Ne bundan küçük ne de büyük hiçbir şey yoktur ki, hepsi apaçık kitapta (Kitab-ı mübîn) bulunmasın."* Ehl-i tahkik, Kur'ân'da geçen *"İmam-ı Mübîn"*in[67] *"Levh-i Mahfuz"*[68]; *"Kitab-ı Mübîn"*in[69] de, insanın mukadderâtının ve sergüzeşt-i hayatının bir mahv ve isbat şeridi şeklinde cereyan eden ve bir sinema şeridi gibi insanın her şeyini ihtiva edip, her tarafı dolduran zerreler olduğunu söylemişlerdir. Zerrelerin belli faaliyetleri yüklenmesi ve bütün hareket ve davranışların zaman şeridine takılıp kalması meselesi, "Kitab-ı Mübîn"i şerh etmektedir. İşte bu, Allah'ın kudret kalemiyle yazıp ve kader planına göre tespit ettiği o kitabın adıdır.

Burada "Kitab-ı Mübîn" tabirinin zikredilmesi oldukça mânidardır. Yani ister atomdan büyük –meselâ, molekül zerreleri– isterse atomdan küçük –

meselâ, elektron ve kuarklar– olsun –burada teori farklılıkları mahfuz– bunların hepsi, Allah’ın kudretiyle hareket etmekte ve Kitab-ı Mübîn’de kaydedilmektedirler.

*“Miskal”*, altının ağırlığını ölçmek için kullanılan bir ölçü birimidir. *“Zerre miskali”* denildiğinde artık burada “şu veya bu ölçüde” olmaktan ziyade, zerrenin yani atomun gerçek ölçüsü ne ise işte o kastedilmiştir. Atomun yarıçapı 10–8 cm olarak tespit edilmiştir. Bu, o kadar küçük bir yer işgal eder ki, şayet 75 milyon hidrojen atomu uç uca eklenilecek olursa ancak 1 cm ettiği görülecektir. Başka bir ifadeyle 56 gr demir içinde 6,02x1023 (602.000.000.000.000.000.000.000) tane atom bulunmaktadır. Bir insan atomdan hacim olarak 1028 misli daha büyüktür. Güneş de insandan tam 1028 misli büyüktür. İnsanın kâinattaki yeri, güneş büyüklüğü ile atom büyüklüğü ortasındadır. Güneş, içine 1 milyon 297 bin adet dünya sığacak kadar baş döndürücü bir büyüklüğe sahiptir. Buradan atomun ne kadar küçük bir zerre olduğunu kıyas edebiliriz.

Âyet-i kerimedeki *“zerre miskali”* ifadesiyle atomdan daha büyük ve daha küçük âleme yani proton, nötron, elektron, mezon, nötrino ve kuark gibi parçacıklara da dikkat çekilmektedir. Bu, hangi sahaya gidilirse gidilsin, hangi derinliğe girilirse girilsin, hangi keşiflerde bulunulursa bulunulsun, yine de zerrenin mahiyeti aşılamayacak ve onun dışına çıkılamayacak demektir. Meseleyi mutlak olarak ele almak gerekir. Ortaya atılan ve henüz gelişme sürecinde olan atom kanunlarıyla, Kur’ân’ın mu’cizbeyan ifadeleri mütenâkız değil demektir. Ancak henüz gelişimini tamamlamamış nazariyelere Kur’ân’ı adapte etmeye çalışmanın da doğru olmayacağı açıktır. Ama eğer ilimlere esas teşkil eden varlık, Kur’ân’la konuşan zatın bir kitabı ise –ki öyle olduğunda şüphe yok– saf ilim düşüncesinin Kur’ân’la çelişmesi kat’iyen söz konusu olamaz.

Yukarıda da işaret edildiği gibi atomun ortasında çekirdek, onun etrafında da hızla dönen elektronlar vardır. Hidrojen hariç, bütün atom çekirdeklerinde protonun yanı sıra mutlaka nötron da bulunur. Çünkü çekirdekte birden fazla proton bulunursa bunlar, pozitif yüklü, yani aynı yüklü oldukları için birbirlerini iterler. Bu durumda çekirdekteki nötronlar, protonların birbirlerini itmelerini önleyerek bağlayıcı rol oynarlar. Bu da protonlar, nötronsuz bir arada bulunamazlar demektir.

Bunun tersi de söz konusudur; nötronlar da her zaman protonlara

muhtaçtırlar. Çünkü onlar da tek başlarına kaldıkları zaman kısa sürede bunların yarısı bozulmaya uğrayarak proton ve elektron çıkartırlar. Ancak çekirdek büyüdükçe proton ve nötron sayısı eşit olarak değil, nötron sayısı daha fazla olacak şekilde artar. Tabiî her şeye rağmen bu artışın yine de bir sınırı ve ölçüsü vardır. Şayet nötron ve proton sayıları arasındaki fark, bu ölçüyü geçmişse atom çekirdeği kararsız bir durum arz eder. Kararsız bir çekirdek de kendi içinde meydana gelen radyoaktivite ile kararlı hâle kavuşur.

Radyoaktif bozulma, sadece nötron-proton dengesizliğinden kaynaklanmaz. Bazen sadece proton sayısının yüksek oluşu da buna sebep olabilir. Çekirdeğinde 84 ve daha fazla proton bulunan elementler ne kadar çok nötrona sahip olurlarsa olsunlar kararsızdırlar. Bu kadar çok pozitif yük, atom çekirdeğinde devamlı tutulamaz ve çekirdek küçülerek kararlı bir duruma düşer. En istikrarlı atom hidrojen, en istikrarsız atom ise uranyum atomudur. Uranyum atomunun protonları, bulundukları yerde sürekli gürültü ve infilaklara sebebiyet verirler. Onun için atom bombasında da temel unsurlardan biri olarak uranyum kullanılmaktadır.

Uranyum 238 atomu bir alfa parçacığı neşrederek proton sayısını 92’den 90’a, nötron sayısını da 146’dan 144’e düşürür. 90 protona 144 nötron biraz fazladır. Uranyum bu defa bir beta parçacığı neşreder ve proton sayısını artırır. Böylece yeni bir element olarak 91 numaralı sırada yerini alır. Bu işlem böyle devam eder ve nihayet uranyum 82 numarada karar kılar. *Lorentz*’e göre atomun çekirdeği ile elektronların arasındaki mesafe ve münasebet, güneş manzumesinin bir minyatürü gibi âdeta bir güneş sistemini andırmaktadır.

Bir kısım kürelerin güneşin etrafında peykler hâlinde mütemadiyen dönmeleri gibi elektronlar da atom çekirdeğinin etrafında hareket etmekte ve dönmektedirler. Elektronların hareketi, çekirdeğe olan uzaklıklarına göre değişir. Elektronların çekirdekten uzaklıkları, 1 mm’nin milyonda biri kadardır. Böylece saniyedeki hızları 1000 km ile 15 bin km arasında değişen elektronlar, çekirdek etrafındaki minicik yollarında saniyede milyarlarca defa tur atarlar. O kadar ki onlar, güneş etrafında dönen gezegenlerden farklı olarak bir bulut manzarası arz ederler ve bu bulut içinde her an, herhangi bir yerde bulunma vasfı gösterirler.

Elektronlar, çekirdeğin etrafında hızlı dönüşleriyle onu korumaktadırlar. Eğer bir tren, elektron hızıyla yol alabilseydi, bir saniye içinde İstanbul’dan Erzurum’a birkaç kez gidip gelebilecekti. İşte elektronların bu yüksek hızından

dolayı atomların içi dolu gibi gözükmektedir. Maddenin içi dolu gibi gözüktüğü hâlde aslında boş olduğunu ilk defa keşfedip kitabına yazan büyük İslâm âlimi İmam Rabbânî Hazretleri'dir.Elektronların çekirdeğin etrafında dönmeleri esnasında âdeta çepeçevre her şeyi saran tayfunlar, hortumlar ve fırtınalar meydana gelmektedir. Ama bütün bunlar, insanlar tarafından duyulmamaktadır.

Evet, elektronlar, alabildiğine küçük olmalarına rağmen çekirdek etrafında âdeta kıyametler koparmaktadırlar. Şimdi şu âyet-i kerimedeki "*zerre*" kelimesinin farklı mânâlarıyla mevzumuza nasıl ışık tuttuğuna bakalım:

*"Savrulup kaldıranlara (eserek bulutları, tozları kaldıran rüzgârlara, yanardağdan lavlar püskürten tabiî kanunlara, atomlara), (yağmur) yüküyle yüklü (bulut)lara.. Kolayca akıp giden (gemi ve gezegen)lere..."*[70]

Âyet-i kerimede, zerreleri ve cisimleri evirip çevirerek ve karıştırarak hareket ettiren Allah'ın adına yemin edilmektedir.

*"Zerr"* kelimesi, Arapça'da aynı zamanda şu mânâlara da gelmektedir:

a.Zerr, az katıca ve yapışkan bir yemeği pişirirken, karıştırmak için onun içine sokulan cismin etrafında, süratle karıştırma neticesinde meydana gelen toplanmaya denir.

b.Tefsircilerin büyük bir çoğunluğunun yaklaşımlarıyla *"zerr"*, "rüzgâr" mânâsına gelir. Yani rüzgârın esip savurması, tozutup durması, ortalığı karıştırıp hortumlar hâsıl etmesi demektir.

c.Bazılarına göre ise *"zerr"*, "rüzgârların tozutup durması ameliyesinde vazifeli melekler" mânâsına gelmektedir. Eski-yeni hemen her tefsirde bu mânâları bulmak mümkündür.[71]

Bu mânâlardan da anlaşılacağı üzere Allah (celle celâluhu), sadece zerreler âleminde değişiklikler yapmamaktadır. Yeryüzünde rüzgârlar vasıtasıyla da bir kısım değişiklikler meydana getirmektedir. Cenâb-ı Hakk'ın fırtınalar vesilesiyle eşyayı ve cisimleri hareket ettirmesi, en büyük âlemden en küçük âleme kadar cereyan eden bir kanun-u umumî gibidir. Milyarlarca yıldız kümesi, Samanyolu'nun merkezi etrafında fırtınaya tutulmuş gibi saniyede 250 km (dakikada 15 bin km) hızla dönmektedir. Elektronu atom çekirdeğinin etrafında belirli bir kanunla döndüren Allah (celle celâluhu), yeryüzünü ve rüzgârları da aynı kanunla döndürmektedir. Yine aynı kanunla Cenâb-ı Hak, feza-i ıtlaktaki güneşten milyonlarca defa daha büyük olan cisimleri, fırtınaya tutulmuş toz bulutları gibi belli bir noktaya doğru hareket ettirmektedir.

İşte biz, *“Savrulup kaldıranlara (eserek bulutları, tozları kaldıran rüzgârlara)...”* mealindeki âyete bakarken, en küçük âlemden, en büyük âleme kadar kopan fırtına ve tayfunlara beraber bakıyor ve her şeyde Allah’ın büyüklüğünü temâşâ etmeye çalışıyoruz.

Evet, Allah’ın kudret dairesinde, en büyük âlemlerdeki en büyük sistemler, en küçük atom parçacıkları gibi hareket etmektedir. Yeryüzünde meleklerin nezaretinde kopan fırtınalar, aynı kanunla, atom âleminde, çekirdeğin etrafında elektronlar vasıtasıyla meydana gelmekte ve nereye gidilirse gidilsin, ilâhî kanunun değişmediği görülmektedir. Eğer bu kabîl kanunlar değişseydi, hiçbir ilim inkişaf edemez ve kanunlar muttarıt olamadığından ötürü de hiçbir sâbiteden bahsedilemezdi. Zira ilimlerin meydana gelmesi, işte bu değişmez kanunlar vasıtasıyla olmaktadır.

Atomun çekirdeğinde pozitif yüklü protonlar, etrafında ise negatif yüklü elektronlar bulunmaktadır. Bu iki zıt değer, birbirini çekmektedir. Dolayısıyla etrafındaki elektronları dağılmadan çekebilmesi ve döndürebilmesi için, çekirdek maddesinin çok büyük ve ağır olması gerekmektedir. Bu yüzden de protonlar, elektronlardan yüzlerce defa daha büyüktür. Meselâ, 1 elektronun ağırlığı 1 birim ise bir proton ondan tam 1836 defa daha ağırdır. Bu ağır cisim etrafında, hafif olan elektronlar kendilerine göre hareket etmektedirler. Allah (celle celâluhu) bu husustaki kanunu da işte böyle vaz’etmiştir.

Bu hususun genel bir tasvirini yapacak olursak; etrafta şiddetli hareket etme, çekirdekte ise ağır bir yük yüklenme vardır. Dolayısıyla ağırlık merkezdedir. Kim bilir belki de şu âyet, işte bu gerçeğe işaret etmektedir: *“Bir de ağır yük taşıyanlara...”*

Evet, Allah (celle celâluhu) burada ağır yük yüklenenlere kasem etmektedir. Görüldüğü gibi âyet-i kerime, küre-i arzdaki toza toprağa dikkat çekmenin yanında, büyük sistemlerin etrafındaki ağır dönen şeylere ve atom çekirdeğinin etrafındaki elektronlara da dikkatleri çekmektedir. Evet, bu âyette ağırlığı ve tozu toprağı ile küre-i arzın kendi etrafında dönmesi ve elektronların da atomun etrafında dönmesi anlatılmaktadır. Ayrıca burada büyük sistemler ve onların bağlı bulundukları büyük çekirdeklere de işaret edilmektedir. Yine bu âyette en küçük âlemden en büyük âleme kadar sistemlerin merkez noktalarının ağırlığı kanunu, yeminle dile getirilmekte ve *“Ağır yükler yüklenenlere yemin olsun”* buyrulmaktadır ki, böylece çekirdeğin veya merkezi tutan ağırlığın ehemmiyetine dikkat çekilmektedir. Etrafındaki elektronlar dağılıp gitse, bu

koca çekirdek müthiş bir gürültü ve tarraka ile infilak edip yok olacaktır.

Çekirdekte bir de elektrik bakımından yüksüz nötronlar vardır. Bu ağır parçalar, ağırlıklarına göre süratlenirler. Hızları ışık hızından, saniyede birkaç km'ye kadar değişir. Bunlar, yüksüz oldukları için bir madde içinde uzun yol alabilirler. Bu süratle onlar, 30 cm. kalınlığındaki demir ve kurşundan bile geçebilirler. Ancak atom çekirdeğiyle çarpışmalarında enerjilerini kaybederler. Bazıları da çok ağırdır; ama öyle hız kazanabilirler ki, en kesif maddelerin bile bir tarafından girip öbür tarafından çıkıverirler. Kuş havada ne kadar rahat uçuyor veya balık denizde ne kadar rahat yüzüyorsa, onlar da o hız sayesinde o kadar rahat hareket ederler. Acaba şu âyet de buna mı işaret etmektedir?: *"Bir de çok rahatlıkla akıp gidenlere..."*

Allah (celle celâluhu), bu âyet-i kerimede çok kolaylıkla cereyan eden şeyler üzerine yemin etmektedir. Yani makro âlemde rahatlıkla akıp giden rüzgârlara, gemilere, feza-i ıtlaktaki büyük gezegen ve sistemlere; mikro âlemde ise nötronlar ve elektronlara...

## 4. Kâinatta Her Şey Bir Nizam ve Ölçüye Tâbidir

Bütün kâinatta her şey, Allah'ın vaz'ettiği kanunlar çerçevesinde bir nizam ve ölçü içindedir. İnsanlar, kendi iradeleriyle bu kanunları, dolayısıyla da hayat şartlarını karıştırıp bozmasa idiler, bu kâinat sarayı ve arz meşheri olabildiğine temiz, nezih ve fevkalâde bir âhenk içinde olacaktı. Evet kâinatta, zerrelerden sistemlere kadar canlı-cansız, şuurlu-şuursuz her varlığa, harikulâde işler yaptırılmaktadır. Zerreler, belli bir sürat içinde ve fevkalâde bir âhenkle faaliyetini sürdürmekte ve Allah'ın onlar için vaz'ettiği kanunlar çerçevesinde bütün hareket ve faaliyetlerini bir nizam ve ölçü ile sürdürmektedirler.

Şimdi bir meyveyi ağzımıza aldığımızı düşünelim; ağızdaki tat alma hücreleri ile o meyve arasında öylesine ciddî bir muvazenenin olduğu görülecektir ki dahası olamaz. Kudret eli, muhit ilmiyle insanın ağzıyla meyve arasında bir kısım münasebetler vaz'etmiş ve tükürük bezleri, mide, bağırsak, böbrek, karaciğer vb. gibi vücuttaki umumî uzuvların çalışma durumlarını bu münasebetlere bağlamıştır. İnsanın ağzının hücre yapısında vazife gören zerreler ile meyvenin hücresinde vazife gören zerreler aynıdır.

Allah (celle celâluhu) sonsuz kudretiyle, bu küçük zerrelere her varlığın içinde ayrı ayrı vazifeler gördürmektedir. Öyle ki, bu zerreler, insanın ağzına

girince tükürük bezlerinin çalışmasına sebep olmakta, tat ve lezzet alma hislerini harekete geçirmekte ve meyvenin içinde de ona ait hususiyetleri meydana getirmektedirler. Bunlar her varlıkta, o varlığın yaratılışına uygun vazife görmekte ve durdukları, bulundukları duruma göre vaziyet almaktadırlar. İşte kâinatta her şey böyle bir ölçü ve nizam içindedir. *"Biz orada her bitkiyi gayet ölçülü olarak bitirdik."*[72] âyeti sadece bir konuyla alâkalı olarak böyle bir hususu hatırlatmaktadır.

Evet, her zerre, kader kaleminin birer kelimesi gibi vazife görmekte; her şeye uygun elbise biçmekte ve her fıtrata uygun bir vücut çizmektedir. Zerrelere bütün bu işleri gördüren kader programıdır. Onlar asla, bu programın dışında hareket edemez ve kendileri için tayin ve takdir buyrulan ölçünün dışına çıkamazlar. Eğer insan vücudundaki zerreler, bazen isyan ederek bu programı ihlâl etmiş olsalardı, belki de vücudun her tarafında değişik türden kanser urları meydana gelecekti. Ama böyle olmamakta; aksine onlar, vazifesinde sadık bir eleman gibi vücutta iş görmektedirler ve bu sayede de hiçbir yerde fuzulî bir yığılma olmamaktadır. Şayet beyindeki hücrelerde muvakkaten olsun, fuzulî bir yığılma olsaydı, insan iflâh olmaz, "Beynimde ur çıktı. Kanser oldum." gibi mülâhazalarla doktor doktor dolaşır dururdu. Ama böyle olmayıp; aksine her şey yerli yerinde, her zerre vücutta belli bir nizam ve program dahilinde faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla da hiçbir yerde bir kısım özel durumlar müstesna lüzumsuz bir yığılma görülmemektedir.

Umumiyetle bütün arızalar, insanların varlık, eşya ve kendi nefislerine yanlış müdahale ve mualeceleri sonucu meydana gelmektedir. Evet, çok defa insanoğlu, vücudundaki umumî nizamı bozacak işler yaptığından, kendi kendine etmektedir. Eğer bir yerde, itaatsizlik ve başkaldırma varsa, muhakkak oraya şöyle böyle bir insan iradesi ve eli karışmıştır. Zira vücuttaki zerreler, cansız ve şuursuzdur. Onlar, Allah'ın kendileri için takdir ve tayin buyurduğu kanun ve ölçüler içinde faaliyet gösterir ve asla ilâhî kanunlara itaatsizlik etmezler. Onlarda esas olan, sonsuz bir inkıyat ve itaattir. Bu inkıyat ve itaatten dolayıdır ki, insan, çok defa her şeyi kendiliğinden oluvermiş zanneder.

Kâinatta cari olan kanun ve nizamlar, öylesine arızasız yürümektedir ki insan, en küçük işlerin arkasında dahi âdeta pek dâhiyane planları aşkın âsâra şahit olmaktadır. Oysa her şeyin verasında, her kanunun arkasında o sonsuz güç ve kudret sahibi Allah (celle celâluhu) vardır. Kâinatı tedvir ve tanzim eden O'dur ve mülkünde bir başkasının tasarrufu da söz konusu değildir. Her zerre

ve tabi olduğu kanun, O'na dayandığından dolayı en büyük âlemden, en küçük âleme kadar, işini aksatmadan, vazifesinde fütur göstermeden yaratılış gayesi istikametinde yürür gider.

Ayrıca insan, kâinatta bir kısım karışıklıklar meydana getirdiğinde, orada vaz'edilmiş koruyucu kanunlar sayesinde, kısa zamanda bu arızayı telafi edecek bir sistemin mevcudiyeti de söz konusudur. Evet ekosistemi bozan bir kısım cahil ellere ve kâinattaki bu umumi nizamı bozmaya çalışan o hâricî güçlere karşı, fıtrî denge kendini koruyacak bir mekanizmaya sahiptir. Yani eşya ve hâdiseler arasında vasıtalı ve vasıtasız, normal hareketin dışında ayrı bir tesir, koruyucu ve karşılayıcı olarak meydana gelmektedir. Zaten öyle olmasaydı, eşya ve hâdiselerin bir ucuna yapılacak dış müdahale ile bu bozulma zincirleme topyekün eşyanın ve hareketlerin bütününe de sirayet edecekti. Ama öyle olmamaktadır ve o câmid zerreler, büyük bir tayin ve takdir içinde hareket etmektedirler ki, *"O'nun indinde her şey, bir tayin ve takdire göredir."* [73] âyet-i kerimesi bu hakikatin icmâlî ifadesidir.

Evet, her şey Allah'ın indinde, bir kader ve ölçü içinde cereyan etmektedir. Hiçbir zerre, başıboş hareket edemez ve gelişigüzel herhangi bir yere çekip gidemez. İşte Allah'ın bütün kâinata koyduğu bu nizam, tanzim ve muvazenenin temel taşları, yukarıdan beri izah etmeye ve farklı keyfiyetleriyle tanımaya çalıştığımız atom zerreleridir. Allah (celle celâluhu), en küçük âlemden en büyüğe kadar her şeyi bunlarla örgülemekte ve kâinat kitabını bunlarla yazmaktadır. Atomu daha küçük parçalara bölseler ve bu parçaları yeni yeni isimlerle adlandırsalar da netice değişmeyecek ve her şeye rağmen kader kaleminin, her nesnede ve her yerde hükmünü icra ettiği apaçık görülecektir.

Hâsılı, bütün bunlarla varılan sonuç şudur: *"Allah celle celaluhu göğü yükseltti ve (her şeyle alâkalı) umumî bir denge vaz'etti."*[74] mazmununca, O, her nesneye onun kendi hususiyetleri çevresinde münasip hudutlar koyarak genel bir nizam, denge ve adalet kanunu vaz'etmiştir. Buna ister, bütün eşya arasında var olduğu kabul edilen "genel denge kanunları" veya daha farklı mülâhazalara da açık olması itibarıyla "gravitation" dersiniz, ister konuyu insanlar arasındaki hak, adalet, müsâvat ve kardeşlik gibi hususlara bağlayarak, belki de biraz da daraltarak sosyal bir vak'a seviyesine indirirsiniz, fark etmez. Âyette vurgulanmak istenen, umumî nizam, umumî âhenk ve "ekosistem"i de içine alacak şekilde bütün varlığı alâkadar eden bir takdir ve tayindir. Ra'd

sûresindeki *"Allah katında her şey bir miktara tâbi ve bir takdir iledir."*[75] âyeti de, atomlardan en büyük galaksilere kadar böyle bir ölçülmüşlüğü, biçilmişliği ve belli kaderî kalıplara bağlı olarak yaratılmış olmayı vurgulamaktadır.

## 5. Her Şeyin Çift Yaratılması

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın, zamanüstü haber verdiği ilmî hakikatlerinden biri de, her şeyin çift yaratılması hususudur. وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ *"Her şeyi çift (erkek-dişi) yarattık ki düşünüp ders alasınız."*[76] âyeti, bu hususu işaretlemede fevkalâde önemlidir. Öyle ki, zerrelerden kürelere, oradan sistem ve galaksilere kadar her yerde ve her şeyde bu gerçeği görmek mümkündür:

İnsanlar ve hayvanlar çift olarak yaratılmıştır. Bitkilerin yaratılışı da aynı şekildedir. Erkeği ve dişisinin ilkah-telakkuhu mevzuunda hemen her yerde aynı durum söz konusudur. Bitkilerde tozlaşma olmasa ve erkek tohum, dişisiyle buluşmasaydı onların hayatlarını ve nesillerini devam ettirmeleri mümkün değildi. Keza, insanın vücuduna bakıldığında da aynı kanunun cari olduğu müşâhede edilmektedir; zira vücuttaki hücrelerin temel yapısı olan atomlar, eksi-artı yüklü bir kısım temel taşlardan müteşekkildirler.

İnsanla alâkalı bu bedîhî hakikati Kur'ân şöyle ifade eder: فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثٰى *"Ondan erkek ve dişi olarak her iki cinsi yarattı."*[77]

وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ *"Orada (yeryüzünde) bütün meyvelerden çifter çifter yaratan da O (Allah)'dur."*[78] âyet-i kerimesi ise, meyvelerin de çifter çifter (dişili-erkekli) yaratıldığını hatırlatır.

Zâriyât sûresindeki âyette geçen كُلِّ kelimesi, Türkçe'de, *"Her, bütün, her şey"* mânâlarına gelmektedir. Bu kelime, kendisinden sonra gelen kelimeye muzâf olur. Arapça'da buna "izafet terkibi" Türkçe'de ise "tamlama" denilmektedir. Terkipteki ikinci kelime, ya mârife (bilinen) veya nekre (bilinmeyen) olur. Eğer bu kelime mârife olursa, bir varlığın bütün parçalarına şamil olur. Şayet nekre olursa, bu defa da o nesnenin umum efrâdını içine alır. Âyet-i kerimede شَيْءٍ nekreye izafe edilmiştir. Dolayısıyla, bundan ne kadar شَيْءٍ (nesne) varsa, hepsinin çift olarak yaratılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Yâsîn sûre-i celilesinde ise, سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ *"Ne yücedir O Allah ki, toprağın bitirdiklerinden, insanların kendilerinden ve daha bilmedikleri nice şeylerden hep çift çift yaratmıştır."*[79] buyrularak daha önce icmâlî verilen *"Çift yarattık"* sözü, burada biraz daha tafsil edilmiştir. Bu âyette evvelâ her şeyin çift yaratıldığına dikkat çekilmiş, sonra da yerin bitirdiği, ot, çiçek, ağaç vs. gibi varlıkların hepsinin, dişi ve erkek olmak üzere bu umumî kanunun şümulüne dahil oldukları vurgulanmıştır.

*"Ve nefislerinizden de…"* Yani sizin nefislerinizde bulunan şeyler de çifttir. Siz, kadın-erkek olarak çift yaratıldığınız gibi sizin vücudunuz da bu kaidenin dışında değildir. Orada da artı-eksi değerler mevcuttur.

Zannediyorum Kur'ân, *"Daha bilmedikleri nice şeyleri de hep çift olarak yaratmıştır."* ifadesiyle ise muhataplarına şu hususu hatırlatmaktadır: "İnsanlar ve hayvanlar dişi ve erkek olmak üzere çift çift yaratıldığı gibi bitkiler de çifter çifter yaratılmıştır. Dolayısıyla aralarında aşılama olmadıkça üreme de olmayacaktır. Ancak sizin bilmediğiniz daha nice çiftler vardır ki, onları ileride göreceksiniz. Şu andaki ilim ufkunuz, araştırma imkânlarınız bunu tespite kâfi değildir. Ne var ki ileride ilim ve fen inkişaf edecek ve siz daha bir sürü varlığın çift yaratıldığını görebileceksiniz. Biz, en büyük sistem ve galaksilerden, yıldızlar ile güneş arasındaki itme-çekmeye kadar ondan da en küçük âleme, insana, hayvana, ota, tohuma ve atomun içindeki temel unsurlara kadar her şeyi çift olarak yarattık."

*Maurice Dirac*, elementer parçacık pozitronun keşfedilmesiyle çift yaratılma temel prensibini kurmuştur. Elektron, atomu meydana getiren temel elemanlardan biridir. O, negatif olarak, en küçük elektrik yük birimine sahiptir. Pozitron da elektronun kütlesi kadar kütleye sahip olmakla beraber onunkinin aksine pozitif elektrik yükü taşıyan elementer bir taneciktir.

Fiziğin temel yapılarından biri olan *"çift yaratılma"* kuralına göre, kâinatın herhangi bir noktasında bir partikül yaratılınca, onunla birlikte ikizi, yani zıt olanı da meydana gelmektedir. Bunların en meşhurlarını şöylece sıralayabiliriz:

1.Elektronun zıt ikizi pozitron.

2.Protonun zıt ikizi antiproton.

3.Nötronun zıt ikizi antinötron

4.Nötrinonun zıt ikizi antinötrino.

Maddenin daha da derinliklerine inildiğinde yine çiftlerle karşılaşılmaktadır. Bilindiği gibi hemen her madde atomlardan, atomlar da proton, nötron ve elektronlardan yaratılmaktadır. Protonlar ve nötronlar da *"kuark"* denilen partiküllerden meydana gelmektedir. Bunlar da çiftler hâlindedirler. Şöyle ki:

Yukarı (up), aşağı (down);

Tuhaf (strange), tılsım (charm);

Üst (top), alt (bottom).

En son bulunan üst kuarkın varlığı sadece teorik olarak biliniyordu. Standart modele göre partiküller de çiftler hâlinde olmalıydı. Bulunan beş kuarkı altıya tamamlayacak bir kuarkın bulunması gerekiyordu. 440 ilim adamı bu gerçekten hareket ederek 17 yıl süren hummalı bir çalışmanın sonunda 1995'te üst kuarkı da bularak maddenin sırlarını keşfetme adına büyük ilerlemeler kaydettiler.

Atomun pozitif yükü çekirdeğinde, negatif yükü ise diğer kısımlarındadır. Öyle ise çekirdeği negatif, elektronları da pozitif olan atomlar niçin olmasın! Yani maddenin zıt eşi niçin olmasın! Bu sahanın mütehassısları, yıldızlar, güneş, gaz ve tozlardan meydana gelen galaksimizde antimaddenin varlığını kabul etmektedirler. Belki de astronomların teleskoplarla gördüğü yıldız sistemlerinin bazıları tamamen antimaddeden ibarettir.

Kâinatın yaratılışında ve işleyişinde temel bir rol oynayan elektriğin de pozitif ve negatif olmak üzere iki cinsinin bulunduğu ilk defa 1733 yılında keşfedilmiştir. Aynı cins elektrik yükleri birbirini iterken zıt yükler de birbirini çekmektedirler.

Ayrıca bir mıknatısın iki ucunda güney ve kuzey olmak üzere birbirine zıt iki kutbu olduğu bilinmektedir. Öyle ki bir mıknatıs ne kadar küçük parçacıklara ayrılırsa ayrılsın her seferinde iki ayrı kutup meydana gelir. Yani tek kutuplu bir mıknatıs meydana getirilemez. Zira tıpkı elektrikte olduğu gibi aynı kutuplar birbirini iter, zıt kutuplar ise birbirini çekerler. Dünyamız da dev bir mıknatıs gibidir ve kuzey ve güney olmak üzere iki zıt kutba sahiptir.

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın asırlarca önce söylediklerini yukarıda görmüştük; ilmin söyledikleri de başka değildir. Aradan bunca asır geçmesine ve ilim her geçen gün baş döndürücü bir şekilde inkişaf etmesine rağmen değişen fazla bir şey olmamıştır. Kur'ân'ın o gün söyledikleri, o günün ilim ve mantalitesi için ne kadar geçerli ise, bugünün ilim ve mantalitesi için de aynen geçerlidir. İşte bütün bunlar, Kur'ân'ın, ezel ve ebed sultanı Allah'ın (celle

celâluhu), mu’ciz bir kelâmı olduğunu göstermektedir.

## 6. Kur’ân-ı Kerim’de İnsanın Menşei

Günümüze gelinceye kadar Allah’a, Kur’ân’a ve Hz. Muhammed’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) inanmayanlar, Kur’ân’ın içtimaî ve pedagojik yönünü tenkit ettikleri gibi ilmî hakikatlere dair beyanlarını da tenkit edegelmişlerdir. Eğer bunlar, Kur’ân’ın âyetlerini dikkatlice inceleselerdi, tenkit ettikleri âyetlerin ilimlerle asla çatışmadığını, aksine temelde, ilmî gerçeklere icmâlen işaret ve delaletlerini görerek hayranlık duyacaklardı.

Şimdi, insanın yaratılışına bağlayarak konuyu biraz daha açalım: Cenâb-ı Hak, bir âyette, insanın yaratılışını nazara vererek, menşeinin bir su olduğuna ve suyun da bel kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıktığına dikkati çeker: فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۝ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ ۝ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ *“İnsanoğlu neden yaratıldığına bir baksın! O, atılan bir sudan yaratıldı. (O su) bel kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkmaktadır.”*[80]

Enteresandır, bu âyet, Kur’ân’a dil uzatan tâli’sizlerin tenkit ettikleri âyet-i kerimelerdendir. Evet, Kur’ân, *“(O su) bel kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkar.”* der. Onlar ise, annenin rahmine giden spermlerin erkeğin husyeleri (yumurtaları)nden çıktığını ve Kur’ân’ın bu beyanının ilmî gerçeklere aykırı olduğunu söyleyerek, “Bu, Kur’ân’ın yanılmasıdır.” derler. Şayet –hâşâ– bir yaratan mevcut olsaydı ve Kur’ân da O’nun kelâmı olsaydı, bu beyan, ilmin ortaya koyduğu hakikatlerle çelişen bir beyan olmayacaktı.” demektedirler.

Onların bu tenkidi, Kur’ân-ı Kerim’in literatürüne tam vâkıf olmadıklarını ve onu gerektiği gibi incelemediklerini göstermektedir. Zira âyet-i kerimede geçen الصُّلْبِ, insanın başının arka dibinden kuyruk sokumuna kadar uzanan arka kemiğine denir ki, bu kemik, *“omurga kemiği”* ve *“bel kemiği”* şeklinde de isimlendirilmektedir. Yeni Arapça sözlüklerde ise bu kelimeye, *“karbon”*, *“karbonhidrat”* ve *“magnezyum”* mânâları da verilmiştir. İnsanın menşeinin anlatıldığı bu âyet-i kerimede الصُّلْبِ kelimesinin özellikle seçilerek kullanılması oldukça mânidardır. Çünkü sperm ve yumurta denilen küçük canlılar, bu maddelerden mürekkep birer hücredirler.

Ayrıca anatomik olarak الصُّلْبِ tabirinden omurganın sağlam ve birbiriyle kaynaşmış olan sağrı bölgesi, التَّرَائِبِ tabirinden de göğüs omurları

anlaşılabilir. *"(O su) bel kemiği ile göğüs kemikleri arasından çıkar."* ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Zira bu ifadeden o suyun (meninin) atılmasının sağrı ve göğüs kemikleri arasında kalan lumbar (bel) bölge omurları arasından çıkan sinirlerin bulunduğu merkezlerde başlatılan tenbihlerden kaynaklandığı anlatılmaktadır. Nitekim son anatomik tespitler meniyi fırlatma merkezi ile ilgili sinirlerin 10. göğüs omuru ile 2. bel omuru arasındaki (T10-L2) omurilik bölgesinde bulunduğunu göstermektedir.[81]

Meninin üretildiği yer husyeler (testis) ve yardımcı bezler çok aşağıda olmasına rağmen, spermlerin atılması için gerekli sinir uyartı merkezlerinin bu şekilde belirtilmesi çok veciz bir ifade tarzıdır. Daha eski bilgilere dayanarak meninin omurların içinde bulunan ve iliklerde üretilen kandan yapıldığını anlayanlar da olmuştur; fakat kan sadece omurgaya ait kemiklerde değil, diğer birçok kemikte de yapıldığından ve kan sadece sperm üretimi için gerekli gıda dışında bütün vücut hücrelerinin gıdasını da taşıyan bir unsur olduğundan, "sulb ve terâib"den çıkanın kan değil de sinir olduğu ve bu sinirlerin de hususî olarak bu işe tahsis edilmesi Kur'ân'ın mucizevî yönüne daha uygun düşmektedir.

Durum bu şekliyle tespit edilip ortaya konunca, Kur'ân âyetlerini olumsuz şekilde kritik etmeye yeltenenlerin hem acelecilikleri hem de önyargılı oldukları apaçık ortaya çıkmaktadır.

## 7. Canlılarda Sütün Meydana Gelişi

Daha önce de ifade edildiği gibi Kur'ân-ı Kerim, dikkatlice tetkik edildiğinde onun hiçbir sûre ve âyetinin ilmî hakikatlere zıt ve ters bir yanı olmadığını hemen herkes anlayabilir. Hatta o, icmâlen ve vak'ayı rapor şeklinde de olsa, insanoğlunun çok sonraları keşfedip ortaya koyduğu hakikatleri asırlar öncesinden haber verdiği görülür.

Bu cümleden olarak onun bir âyetinde şöyle buyrulur: وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ *"Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da alınacak ibretler vardır. Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen) ve içenlerin boğazından kolayca letafetle geçen hâlis bir süt içiriyoruz."*[82]

Burada her şeyden evvel Kur'ân, *"Kuşkusuz sizin için hayvanlardan da alınacak ibretler vardır."* diyerek hayvanlar âlemi itibarıyla Allah'ın varlığına

ve birliğine işaret eden delillere dikkati çekiyor. Bu deliller ki hemen herkesin anlayacağı şekilde, açık ve vâzıhtır. Yani hem halkın hem de uzman ilim adamlarının anlayabileceği bir üslûpla anlatılmaktadır. Evet, pek çok hayvan türü, ot, yem, saman ve su gibi gıdalarla beslenerek, insanlar için birer protein kaynağı olan et, süt ve yumurta gibi nimetleri onlara sunmaktadırlar ki, avam-havas hemen herkes bunu rahatlıkla anlayabilir. İşte bütün bu nimetlerin hayvanlar vasıtasıyla bu şekilde bizlere lütfedilmesi, Allah'ın varlığına ve birliğine apaçık bir delildir.

İkinci olarak, *"Zira size, onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca rahatsız etmeden geçen hâlis bir süt içiriyoruz."* şeklinde ferman ederek, sütün, ilk defasında *"fışkı"*dan ikinci defasında ise *"kan"*dan ayrılarak hâlis, tertemiz, içenleri rahatsız etmeyecek ve onlar için önemli bir besin kaynağı haline geldiği hatırlatılmaktadır.

Burada bir hususu hatırlatmakta yarar var: Sütün özellikle bebekler için daha fıtrî oluşu, annenin memesinden aktığı andaki durumu itibarıyladır. Şayet o, annenin memesinden aktıktan sonra bekletilip daha sonra şöyle veya böyle ısıtılarak bebeğe verilirse, onun tabiîliğine riayet edilmemiş olur. Sütün hâlis olması, onun bozulmamış ve mikrop bulaşmamış olması demektir. Âyet-i kerimede sütün *"hâlis"* ve *"sâiğ"* oluşu, yani herhangi bir hastalık endişesi vermeyişi ve boğazdan rahat gidişi, biraz da canlının memesinden aktığı ana bağlanmaktadır. Zira süt, mikropların çabucak çoğalmasına müsait bir yapıya sahiptir.

Burada bir ziraat uzmanının anlattığı bir hâdiseyi aklımda kaldığı şekliyle nakletmek istiyorum: "Biz, hayvanlardan sütü alıp onu muhafaza ediyor ve bu sütü buzağılara içiriyorduk. Yaptığımız denemeler neticesinde memesi temiz bir hayvanın memesinden süt emen buzağı ile bizim süt verdiğimiz buzağı arasında gelişmeleri açısından gözle görülür bir fark söz konusu idi. Evet diğerine nispeten bizim süt vererek beslediğimiz buzağı daha az gelişiyordu. Bunun sebebini araştırıp tetkik ettiğimizde, karşımıza şu neticeler çıktı:

Buzağı, annesinin memesinden emdiği sütü, fıtrî bulmuş olacak ki daha içten emiyordu. Dolayısıyla sütü annesinin memesinden emen buzağı, kendi tabiatına daha uygun şekilde beslenmiş oluyordu. Diğer süte ise annenin memesindeki tabiî sıcaklığı vermek mümkün görünmüyordu. Evet, yavru, sütü tabiî sıcaklığı içinde içtiği zaman daha içtendi ve emmeyi tabiî bir iştihaya bağlı sürdürüyordu. Ayrıca süt, dışarıda tutulduğunda, az da olsa ona mikrop

bulaşabiliyordu ki bu da değişik yönleriyle sütün vasıf ve değeri üzerinde menfi tesirleri oluşturuyordu.”

İşte Kur’ân-ı Kerim burada, *“İçenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt”* ifadesiyle sütün, kan ve fışkı arasından çıkmış olmasına rağmen, insanların rahatsız olmadan içebilecekleri saf, temiz ve tabiî bir nimet-i ilâhî olduğunu anlatmaktadır.

Bilindiği gibi canlılar, gıdaları ağızlarına alıp yutmaktadırlar. Yutulan bu besinler, belli bir ameliye için mideye, mideden sonra da bağırsaklara gitmektedir. Bağırsaklara giden bu besinler burada bulunan villüsler içindeki kılcallar tarafından pislikler arasından tasfiye edilerek kana karışmaktadırlar. Bu, Allah’ın ihsan ettiği hoş bir içecek olan sütün fışkıdan ayrıldığı ilk safhadır. İkinci safhada kana dahil olan bu maddeler, kanın içinde deveran etmekte; daha sonra ise süt veren canlının memelerindeki süt guddelerine (bezlerine) gelen bu protein, karbonhidrat ve yağ çorbası, bu bezler tarafından süt hâline dönüştürülerek memelerin içindeki süt kanalcıklarına sevk edilmektedir.

Evet, işte böyle bir konuyu, hemen hiçbir tereddüde meydan vermeden açık seçik olarak ifade etmek Kur’ân’a has bir keyfiyettir ve mucizedir. Zira, hayvanın karnında olan bu enteresan hâdiselerin insanlar tarafından bilinmesinin mümkün olmadığı, bilhassa asırlar öncesi bir dönemde Kur’ân, daha başka âyetlerde de olduğu gibi, bu haberi bizlere âdeta şöyle vermektedir:

“Ben, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) dahil, yeryüzünde hiçbir beşerin kelâmı olamam. Hz. Muhammed sadece benimle irşad eden büyük bir mürşittir. Ben, ancak ve ancak bütün kevn ü mekânları birbirine bağlayan ve ezelden ebede kadar her şeyi ilmiyle ihâta eden bir zatın kelâmıyım. Sizin aklınızın ulaşamadığı, idrakinizin eremediği yerlerde benim asırlar öncesinden dikili olan bayrağım dalgalanmaktadır. İleride sizler, değişik yöntem ve teknolojik imkânlarla daha enteresan şeyler keşfedeceksiniz. Teleskoplarınız, trilyonlarca km ötede bulunan nebülözleri getirip gözler önüne serecek ama, oralara gittiğinizde de yine benim bayrağımın dalgalandığını göreceksiniz.”

Evet, Kur’ân’ın bu âyeti de, önceki âyetlerde olduğu gibi, haber verdiği ilmî hakikatlerin diliyle onun bir kısım beyanlarını tenkit eden münkirlerin tenkitlerini alıp onların suratlarına çarpmakta, dün olduğu şekilde bugün de bütün münkirleri susturmaktadır.

## 8. Ana Rahminde Yavrunun Teşekkülü

Allah (celle celâluhu), hem hücreler hem de hücrenin içindeki DNA ve RNA gibi önemli moleküller arasında ciddî bir vahdet temin etmiştir. Şayet hücre içinde bu sistemler arasındaki vahdet bozulacak olursa, hücreler arası ve hücre içi âhenk ve dolayısıyla doku ve organlar da altüst olur. Ayrıca hücrenin içinde DNA ve RNA'dan başka çeşitli aminoasit dizileri de vardır ki, bunların çoğu hakkında henüz ciddî bir bilginin var olduğu söylenemez. Bilinen bir husus varsa o da, hücrenin içinde bulunan maddelerin âdeta bir hükümet gibi âhenk ve nizam içinde çalışıyor olmalarıdır.

Evet, bütün bu hücreler bir araya gelerek insanın vücudunu oluşturmaktadırlar. İnsan, trilyonlarca hücreden meydana gelmiş âdeta tek hücre gibi bir varlıktır. Onu meydana getiren bu hücreler arasında öylesine bir irtibat ve âhenk vardır ki, insan hiçbir zaman kendisinin parça parça ve birbirinden kopuk farklı nesnelerden meydana geldiğini hissetmez. Yine bu hücreler arasında birbirinden kopuk olmalarına rağmen öyle bir vahdet vardır ki, insan, birbirine karıştırmadan herhangi bir nesneyi gördüğü aynı anda o şeyi veya başka bir cismi duyabilmekte, tadabilmekte, koklayabilmekte ve yürüyüp konuşabilmektedir. Hâlbuki bütün bunları kumanda eden hücreler farklı farklıdır. Fakat bütün bu farklı farklı hücreler arasında bir ayrılık değil, aksine, tıpkı bir aile fertleri –her aile ferdinde olmayabilir– arasında olduğu gibi kuvvetli bir birlik, sevgi ve dayanışma vardır.

Evet, insanın vücudundaki bütün organlar, böylesi bir birlik, irtibat ve dayanışma içindedirler. İşte bu organlardan biri de, eskiden *"rahm-i mâder"* veya *"meşîme"*, günümüzde ise *"döl yatağı"* denilen ana rahmidir. *"(Ey insanlar!) Biz sizi hakir bir sudan yaratmadık mı? Biz işte o suyu, belli bir zamana kadar sağlam bir yere yerleştirdik.. ve Biz bunu böyle takdir edip kararlaştırdık. Ne güzel takdir ederiz Biz!"*[83] âyet-i kerimesinde, bu organ ve onun özelliği işaretlenmektedir.

Ana rahmi, kendisine dokuz aylığına misafir olarak gelen ve yumurta ile aşılandıktan sonra bir canlının meydana gelmesine vesile olan spermi karşılamak için ciddî bir şekilde hazırlanmakta ve daha sperm gelmeden onda bir kısım kimyevî değişiklikler oluşmaktadır. Bu değişmeler esnasında rahmin duvarları kalınlaşmakta, bezler büyümeye başlamakta ve yumurtalığın salgıladığı bir kısım hormonların rahmin duvarlarını uyarmasıyla rahim içinde

bir hareketlilik meydana gelmektedir. Daha sonra rahmin duvarlarını yapan doku kalınlaşıp kanlanmakta, vitaminlerle donatılmakta, hücrelerin sayısı artarak kat kat hâle gelmekte ve hücre araları, meydana gelecek yavruyu besleyecek gıda maddeleriyle donatılmaktadır ve bu faaliyetler her ay tekerrür etmektedir. Rahim, misafirinin rahatlıkla kayıp gelebilmesi için, onun geleceği istikamete doğru kaygan bir sıvı salgılamaktadır. Bütün bunlardan sonra şayet rahimde bir aşılanma olmazsa, bütün bu fazlalık maddeler, "aybaşı" denilen hâdiseyle dışarıya atılmaktadır. Çünkü bu maddeler, orada daha fazla kalacak olurlarsa, rahmi tahriş eder ve bir kısım hastalıkların meydana gelmesine vesile olabilirler...

Aşılanma olduğunda ve bu maddelerin dışarıya atılmama durumunda ise, içeriye giren spermle aşılanmış olan yumurta, rahmin bir tarafına asılarak oradan beslenmeye başlar. Daha sonra bir tane olan yumurta hücresi, bir hafta gibi kısa bir sürede bölünüp çoğalarak binlerce hücreye dönüşür. Anne rahmindeki mekanizma, her zaman öylesine mükemmel işlemektedir ki, her gün sayıları artan hücreler hususî şekilde vazifelendirilip embriyonun organlarını meydana getirmek üzere dokular hâlinde bir araya gelerek farklı vasıflar kazanırlar.

Bu doku tabakalarından en dışta bulunan kısım eldiven parmağı gibi girinti çıkıntılar meydana getirirken bunun karşı tarafındaki anne rahminin duvarları da bu parmak şeklindeki çıkıntılara uygun hâle gelir ve iki tarafın girinti çıkıntıları birbirine uyacak şekilde karşılıklı olarak birleşirler. Annenin kan damarları ile embriyonun kan damarları burada birbirlerine sarılmış vaziyette bir arada bulunurlar, kanlar birbirine karışmaz, fakat aralarında gıda ve artık madde alışverişi olur. Buna halk dilinde *"eş"*, tıpta ise *"plasenta"* denilmektedir.

Çocuk, anne karnında dokuz ay hiç durmadan gelişirken bir bakıma onun karaciğer, akciğer, böbrek ve sindirim sistemi fonksiyonları, işte bu plasentaya emanettir. Yavrunun göbeğinin bir ucu kendisine, diğer ucu ise gerek insanda gerekse memeli hayvanlarda doğumdan sonra gereksiz olduğundan dolayı dışarıya atılan, âdeta bir torbaya benzeyen ve zâhiren biçimsiz görünen bu plasentaya bağlıdır. Göbek bağı, spiral şeklinde ve ne tarafa bükülürse bükülsün kırılmaz bir keyfiyette yaratılmıştır. Göbek bağında iki tane atardamar, bir tane de toplardamar vardır. Atardamarlar, yavrunun metabolizma artıklarını plasentaya ulaştırırken, toplardamarlar da annenin vücudundan protein ve vitamin gibi yavruya faydalı maddeleri toplayıp anne

rahmine getirerek çocuğu beslemektedirler. En küçük şeylere en büyük işleri yaptıran Cenâb-ı Hak, işte bütün bu akıl almaz işleri de basit bir kordona yaptırmaktadır.

Anne karnı, yavrunun çok emin, rahat ve her türlü ihtiyacını görebileceği bir şekilde hazırlanmıştır. Yavru orada dokuz ay boyunca güzelce beslendikten sonra rahim, onu dışarıya atar ve böylece yavru dünyaya gelir. Bundan sonra rahim, dokuz ay boyunca içinde taşıdığı doku artıklarını dışarıya atarak kendisini yeniden temizler. Bu durum en fazla kırk gün sürer ki, bu hâle *"nifas"* yani *"lohusalık hâli"* denir.

Bütün bu olup biten baş döndürücü hâdiselerin tesadüf ve sebeplere verilmesi mümkün değildir. Zira bütün bu hâdiseler, Allah'a değil de tesadüf ve sebeplere verildiğinde her şey birbirine karışacak ve allak bullak olacaktır. Hâlbuki cereyan eden bu farklı farklı hâdiseler arasında bir vahdet vardır. Bu vahdet ise gayet açık bir şekilde bunların bir tek ve eşi-menendi bulunmayan Cenâb-ı Hak tarafından yaratıldığını göstermektedir.

Şimdi de, bütün bu anlatılanlarda o geniş yorumlara açık hususiyetlerin Kur'ân'daki özetini görmeye çalışalım:

*"Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphe içinde iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan (aşılanmış yumurtadan), sonra uzuvları (önce) belirsiz, (sonra) belirlenmiş canlı bir et parçasından (uzuvları zamanla oluşan ceninden) yarattık ki, böylece size (kudretimizi) gösterelim. Biz dilediğimizi, belirlenmiş bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz; sonra da sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız..."*[84] ifadeleriyle buyuran Kur'ân, anne karnındaki yavrunun, dünyaya gelinceye kadar geçirdiği embriyolojik safhaları anlatmaktadır ki başka bir âyet-i kerime bu safhaları daha bir net şekilde ortaya koymaktadır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللّٰهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

*"Andolsun Biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık. Sonra onu emin ve sağlam bir karargâhta (rahimde) nutfe hâline getirdik. Sonra nutfeyi alaka yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et hâline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık.*

*Sonra onu başka bir yaratışla insan hâline getirdik. Şimdi bak da Allah'ın ne mükemmel yaratan olduğunu düşün."*[85]

*"Andolsun biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir sülâle (öz)den yarattık."*

Âyet-i kerimede geçen سُلَالَةٍ kelimesi سَلّ masdarından türetilmiş bir kelimedir. سَلّ, bir şeyi bir şeyden incelik ve yumuşaklıkla sıyırıp çıkarmak, سُلَالَةٍ ise bir şeyden sıyrılıp çıkarılan bir *"öz"* mânâsına gelmektedir. İşte insan, ilk önce böyle bir çamurdan sıyrılıp çıkarılmış özel bir sülâleden yaratılmıştır. Bu fasıl, ilk insan olan Hz. Âdem'in yaratıldığı, dolayısıyla insan cinsinin ve onun organlarının yaratılmasının başladığı ilk merhaledir.

*"Sonra onu emin ve sağlam bir karargâhta (rahimde) nutfe hâline getirdik."*

Yani bu sülâleyi (özü), sağlam bir karargâh olan قَرَارٍ مَكِينٍ rahimde nutfe hâline getirdik. *"Karâr-ı mekîn"*, nutfenin beslenmesinin, emniyetinin, rahat ve huzurunun temin edildiği sıcak ve emin bir yuva olan *"rahim"*dir.

*"Sonra nutfeyi alaka yaptık."*

Bu âyet-i kerime, küçük bir hücre olan nutfenin, rahimde, belli bir zaman sonra kan pıhtısı görüntüsünde büyük bir hücre kitlesi hâline geldiğini ve rahmin cidarlarına yapışarak orada beslendiğini bildirmektedir. *"Alaka"* kelimesinin karakteristik yapısından nutfenin hem bir kan pıhtısı hâlinde olduğu, hem de rahme alâka peyda edip onun duvarına yapıştığı anlatılmaktadır.

*"Peşinden, alakayı, bir parçacık et hâline soktuk..."*

Kısa bir zaman sonra ise, bu kan pıhtısı hâlindeki alaka, zâhirî görünümü itibarıyla çiğnenmiş bir et parçası hâline gelmektedir.. evet, *"mudğa"*, mikroskop altında değil de çıplak gözle ağızda çiğnenmiş biçimsiz bir et parçası şeklinde değerlendirilmektedir.

*"Bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik..."*

Şöyle-böyle bir et parçası görünümünde olan bu küçük canlının ilk hücreleri daha sonra kemik ve kıkırdak hâline gelmektedir. Esasen bütün bunlar, ancak modern görüntüleme metodlarıyla görülebilecek hâdiselerdir. Çünkü insanın çıplak gözle anne karnındaki yavrunun kemik hücrelerinin kas hücrelerinden ayrı olduğunu görmesi mümkün değildir. Evvelâ, yavrunun çok şeffaf bir kıkırdak hâlinde olan kemikleri yaratılmakta daha sonra ise kas hücreleri

yaratılmaktadır.

İşte Kur'ân-ı Kerim'in, *"Bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık."* mu'ciz-beyan ifadeleri böyle bir özetle çok önemli bazı hususlara dikkati çekmektedir. Âyet-i kerimede ilk defa kemiklerin yaratıldığı, daha sonra ise o kemikler üzerine kas hücreleri yaratılarak bir elbise gibi ona giydirildiği ifade edilmektedir ki üzerinde durulması gereken bir konudur.

Bu hakikat, ancak bilim ve teknolojinin geliştiği ve zigotun doğum anına kadar hemen her ceninin geçirdiği gelişmelerin takip edilebildiği bu asırda muttali olunabilen bir husustur. Tıp ilminin verilerine göre, yedinci haftaya kadar insan yavrusu ile diğer herhangi bir canlının gelişmesi arasında fark yoktur. Bu benzerlik, *Darvin*'i, Darvinistleri ve NeoDarvinistleri aldatmış olacak ki, onlar bu konuya aşağı-yukarı şöyle yaklaşırlar:

"İnsan, anne karnında geçirdiği safhalarda ilk atalarına benzemektedir. İnsan yavrusu, anne karnında gelişirken bir noktaya kadar diğer hayvanların yavrularıyla farksız olarak gelişir. Bu da insanın menşeinin başka hayvanlarla irtibatlı olduğunu göstermektedir. Menşe birliği, yavrunun embriyolojik gelişmesinin başlangıcında müşâhede edilmektedir. Öyleyse insanın menşei, insan değil hayvandır."

Onların, insan yavrusuyla diğer canlıların yavrularının gelişmeleri arasındaki benzerlikten yola çıkarak vardıkları bu sonuç, imtihan buudlu bir yanılmadır. Çünkü yavruların gelişmeleri arasındaki bu zahiri benzerlik, ancak belli bir noktaya kadar devam etmekte ve o noktadan itibaren insan yavrusu ile insan olma istidat ve kabiliyetinden uzak bulunan diğer yavrular, genomlarındaki programlarının farklılığına göre hemen ayrılmaktadır.

Evet, insan, teçhiz edildiği kabiliyet ve istidatlarıyla inkişaf edip ilerlemekte, diğerleri ise, kendi fıtratları çerçevesinde sıkışıp kalmaktadır. Nitekim âyette, *"Sonra onu başka bir yaratışla insan hâline getirdik."* ifadesi, خَلْقًا اٰخَرَ *(halk-ı âhar)* kelimesiyle insan yavrusunun belli bir noktadan sonra diğer yavrulardan farklı bir vetirede yoluna devam ettiğini göstermektedir.

*"Şimdi bak ve Allah'ın ne mükemmel yaratan olduğunu düşün."*

Yukarıda zikredilen âyetlerin ifadelerindeki âhenk, ton, mûsıkî, insana "İnsanı hor ve hakir bir sudan en mükemmel şekilde yaratan ve sonra da onun

bu yaratılış serencâmesini anlatan Allah ne güzel yaratıcıdır!" dedirtmektedir. Evet, Allah (celle celâluhu) ne güzel yaratıcıdır ki, en küçük bir şeyden en mükemmel bir varlığı inşâ ve ihdas etmekte, yarattığı şeyleri en güzel şekilde yaratmakta, hilkat âlemiyle alâkalı meseleleri insanları irşad etmek için onların nazarlarına arz etmekte ve bunları arz ederken akla hayale gelmedik esrarengiz hakikatlere de kapılar aralamaktadır.

20. asırda, Kur'ân'ın mucizevî oluşu hususunda çok şey söylenmiş ve söylenmeye de devam etmektedir. İhtimal ileride, bu asrın insanının ulaşamadığı "Kur'ân ufkuna dair hakikatler" diyeceğimiz daha pek çok sır keşfedilecek, Kur'ân'ın âyetleri ile ilmî araştırmalar değerlendirilerek vicdanlarımız yeni bir Kur'ân çağına uyarılacaktır. Kur'ân'ın âyetleri bir göz, kâinattaki âyât-ı tekviniye ise diğer bir gözdür. Bir başka ifadeyle hakikate ulaşma adına, kâinatı didik didik inceleyip araştıran bilimler bir göz, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan da diğer bir gözdür.

İnsan, eşya ve hâdiselere bu iki gözle baktığı takdirde kendisi dahil her şeyi tam görecek, nefsini bilecek ve bunun ışığında da ilâhî irfana ulaşacaktır. Bir Allah dostunun söylediği ve benzerini, Sokrates'in okulunun kapısına yazdırdığı rivayet edilen şu söz bu hakikati ne güzel ifade eder: مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ *"Nefsini bilen Rabbini de bilir."*[86]

## 9. İnsanın Yaratılması

*"Kasem olsun Biz insanı, kuru bir balçık, kokusu değişik ve şekillenmiş siyah bir çamurdan yarattık."*[87]

Burada, belki istihalelere uğrayıp değişen ve insan biçiminde şekillenen, iç ve dış unsurlarla dengelenen, sonra da ilâhî nefha ile şereflendirilen bu yeni varlık, maddenin-mânânın birleşik noktasında bir varlıktır. Allah (celle celâluhu), onun üzerinde son düzenlemeyi yapıp, onun içindeki umumi âhengi, çevresiyle olan dengesini ve topyekün varlıkla olan münasebetlerini nasıl tesis ettiğini şöyle açıklar: *"Ben onu son kez düzenlediğim ve ruhumdan üflediğim zaman, siz (bu hitabın muhatabı bütün melekûtteki asnâf) hemen onun için (imtihan ve inkiyat) secdesine kapanın."*[88]

O güne kadar namı-nişanı bilinmeyen, melekûtta mahfuz, mülkte esâmesiz ki Kur'ân: *"Dehrin cereyanı içinde öyle bir zaman gelip geçti ki, o dönemde insanın adı bile anılmazdı."*[89] buyurur. Böyle bir varlığı seleflerinin

kavrayabilmeleri ve fâikiyetini kabullenmeleri, emre itaatteki inceliğin gözetilmesiyle alâkalıydı. Bu imtihanı kazanan kazandı, kaybeden de kaybetti.

Kur'ân-ı Kerim daha başka âyetleriyle insanın kaderî plandan, değişik hilkat safhalarına kadar merhale merhale yaratılışını öyle bir üslûpla anlatır ki, basiretle bu âyetlere baktığımızda onun anne karnında geçirdiği embriyolojik süreci de görebiliriz. Evet, Kur'ân'da bu iki sürecin de üzerinde hassasiyetle durulmuştur.

Bu süreç içinde açık bir kısım farklı merhaleler söz konusudur. *Birinci merhale* toprak, *ikincisi*, "tîn" kelimeleriyle ifade edilen özel çamur; *üçüncüsü*, insan iskeleti hâline getirilen siyah balçık mânâsına gelen "*hame*"; *dördüncüsü*, pişirilmiş, kurutulmuş çömlek benzeri "salsal"dır.. bunlar, belki vetire ve belki oluşum merhalelerini ima etmektedir ki, biz benzer bir sürecin anne karnında da yaşandığını görmekteyiz. Bu safhaların dört veya altı olması fark etmez; bunlardan bazılarının bazılarına ircaı her zaman mümkündür. Önemli olan, değişik mineralleriyle toprak bulamacının safha safha insan yaratılışına esas teşkil etmesidir.

Toprağın bir mineral veya protein çorbası hâline getirilmesinde elbette ki su da çok ehemmiyetli bir unsurdur. Böyle bir karışımı ifade sadedinde Kur'ân: *"Kasem olsun Biz insanı süzülmüş bir çamur veya bir özden, hulâsadan yarattık."*[90] âyeti ile insanın özünün çamur olduğunu vurgularken *"Biz her canlı nesneyi sudan yarattık."*[91] ifadesiyle de suyun hilkatteki ehemmiyetini vurgulamaktadır. Su ve toprağın ayrı ayrı muhtevalarıyla izdivacı ayrı bir merhaleyi teşkil etse gerek. Bundan sonra şekillenme ve bir sûrete ulaşma faslı gelir ki, Kur'ân buna da, *"Andolsun Biz insanı bir kara çamur ve şekillenmiş bir balçıktan halkettik."*[92] âyetiyle işaret eder. Bunu müteakip, tam bir düzenleme, iç ve dış dengeleri sağlama mertebesi söz konusudur ki, onu da Kur'ân-ı Kerim, *"Ben onu düzenleyip insan şekline koyduğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman derhal onun için (inkıyat) secdesine kapanın."*[93] âyetiyle insanoğlunun, âdeta bir kıblenüma veya mihrap olduğunu hatırlatır.

Bu son safha ile artık kâinatta, mânâsının yanında maddesi olan, ruhu ve onunla içli-dışlı bir bedeni olan; fizikî mükemmeliyeti ölçüsünde metafizik derinlikleri de bulunan yeni bir varlık söz konusudur. İnsan, bu seviyeye geleceği ana kadar Kur'ân âyetlerinin işaretleriyle gerçek mahiyetleri ne olursa olsun, tafsilen şu safhalardan geçmiştir: *Toprak, çamur, süzülmüş mineraller,*

*yapışkan balçık ve bir şekle bulamaç gibi halitalardan mürekkep her türlü mükemmeliyete açık ilâhî ruhla serfiraz Allah'ın (celle celâluhu) halifesi eşref-i mahluk..* daha sonra insanoğlunun hayatında bütün bu safhalar, insan hususiyeti çerçevesinde teksir edilircesine devam edecektir ki, dikkatle bakanlar için mebde' ile münteha arasındaki bu irtibat her zaman çok renkli bir süreç olarak zevkle temâşâ edilmektedir ve edilebilecektir.

Âdem ve Havva (aleyhimesselâm) ile mucizevî bir yaratılışla başlayan insanoğlu macerası, esbabın perdedarlığı ile âdiyât (sıradan hâdiseler) içinde sürüp gidecektir. İnsanların isteyip dilemesi ve Allah'ın (celle celâluhu) yaratmasıyla temadi edip duran yeryüzündeki insan hayatıyla hedeflenen asıl gaye, Yüce Yaratıcı'yı bilip O'na kullukta bulunmaktır. O, insana irade, şuur, his ve gönül vererek onu bütün varlıkların önüne geçirmesine ve Âdem'in şahsında onu bir mihrap hâline getiren irade ve meşîetine mukabil, insan da O'nu tanıma-tanıtma, sevme-sevdirme vazifesiyle vazifelendirildiğini bilmeli ve mutlaka "ahsen-i takvîm"e mazhariyetinin hakkını eda etmelidir.

## R. Mucizeler Diliyle Kur'ân'ın Gösterdiği Ufuklar

### 1. Mucize-Sebep Münasebeti

Nebiler, değişik toplumların, mânevî olduğu gibi maddî terakkilerinin de rehberidirler. Toplumlar, onların gösterdikleri yoldan gittikleri, onları izledikleri sürece hem dünya hem de ahiret saadeti yoluna girmiş ve kurtulmuş olurlar.

Nebilere ait mucizelerde de toplumların terakki, huzur ve saadetiyle alâkalı önemli mesajlar vardır. Aynı zamanda bu zatların sunmuş oldukları mesajlar ve göstermiş oldukları mucizeler kendi dönemleriyle de sınırlı değildir. Her mucize, bir yönüyle nebinin nübüvvetine, diğer bir yönüyle de hayatî bir hakikate ve gelecekte ortaya çıkacak bir açılıma işaret etmektedir.

Meselâ, Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Süleyman'la (aleyhisselâm) alâkalı: *"Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de yine bir aylık mesafe olan rüzgârı Süleyman'a (onun emrine) verdik..."*[94] buyrulmaktadır ki, âyet-i kerimede ifade edilen rüzgâr, bilinen rüzgârlardan değil, Hz. Süleyman'ın emrine verilmiş özel bir rüzgârdır. Süleyman (aleyhisselâm), emrine verilen bu rüzgârla, –Cenâb-ı Hakk'ın kendisine lütfettiği böyle bir mucize ile– bir günde vasıtasız olarak havada bir aylık yol katederek dilediği yere gidebiliyordu.

Vasıtasız olarak semalara çıkıp havada gezmek, terakki adına insanoğlunun ilerleyebileceği en son sınırdır. Beşer, bugüne kadar havada sürtünme meselesini aşmış, yerçekimini halletmiş ve havada uçmayı başarmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in havada uçulabileceğine işaret eden bu âyetini çok iyi anlayan *İsmail Cevherî, Hazarfen Ahmet Çelebi* ve *Lagari Hasan* gibi kimselerin yaptıkları uçuş denemelerini, bu âyetin mü'min ruhlarda uyardığı azim ve heyecana bağlamıştır.

Onlar, henüz uçma fikrinin pratiğe dökülmediği bir devirde Galata kulesinden Üsküdar'a kadar uçmayı başarmış.. roketle semaya çıkma denemeleri yapmış.. dahası bazıları itibarıyla bu uğurda canlarını feda ederek şehit olmuşlardı. Ne var ki daha sonra gelen kimseler, hem Kur'ân'a hem de Cenâb-ı Hakk'ın kâinatta vaz'ettiği kanunlara sırtlarını dönmüş, seleflerinin açtıkları bu yolda yürüyememiş ve bu düşünceyi daha ileri götürememişlerdir. Hatta bu kabîl atılımları gereksiz bulmuş ve tenkit bile edebilmişlerdi...

Bu âyet aynı zamanda bize gelecek adına da ümit dolu mesajlar fısıldamaktadır. Bu mesajlara göre mü'minler için, Kur'ân'ın âyetleri yanında, kâinatta cari kanunlara da uygun hareket edildiği ölçüde, ulaşmayacakları zirve yoktu ve mucizeler de işte bu zirveleri işaretliyordu.

Her nebinin mucizesi, tenasüb-i illiyet prensibine uygun olmasa da bir kısım sebepler üzerine bina edilmiştir. Meselâ, Allah Resûlü'nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) sâdır olan harikulâde hâllere bakacak olursak; O, bir defasında susuz olan ordusunun su ihtiyacını gidermek için parmaklarından şakır şakır su akıtır.[95] Tabiî önce parmaklarını esbâb-ı âdiye içine sokar; yani onları bir miktar suya daldırır veya üzerine su döktürür. Bir başka defasında ise 300 civarında sahabiyi doyurmak için bir-iki avuç hurmayı değerlendirir ve Allah'ın yaratmasıyla onu bereketlendirir.[96]

Evet, Allah (celle celâluhu), insan, sebepler dairesi içinde bulunduğu sürece sebepleri tamamen ortadan kaldırmamaktadır. O, peygamberlerden sâdır olan mucizeleri dahi cüz'î sebepler vasıtasıyla lütfetmekte ve bununla sebeplerin ehemmiyetine dikkat çekmektedir. Hz. Musa'nın (aleyhisselâm) harikalar meydana getiren asâsını taşa vurup su fışkırttığı mucizesinde taşın içindeki az bir miktar suyun bu mucizeye mesned teşkil etmesi ve asânın bir vasıta olarak kullanılması bu hakikati teyit eden ayrı bir misaldir. Elindeki kitabın ahkâmına harfiyen tâbi olan ve Allah'ın huzurunda âdeta gassalin elindeki bir meyyit

hâline gelen Hz. Musa'nın, bütün heva ve hevesini terk edip onların üstüne çıktığı noktada harikulâde nevinden ve hiç beklemediği bir yerde elindeki cansız asâsının yine cansız bir madde olan taşa temas etmesiyle 12 adet kaynak fışkırıvermişti ki, bu da aynı türden bir hâdiseydi.

*"Hz. Musa (çölde) kavmi için su istemişti de biz ona: 'Asân ile taşa vur!' demiştik. O vurunca da derhal (taştan) on iki kaynak fışkırmıştı."*[97] âyet-i kerimesi böyle bir hâdiseyi haber vermektedir.

Bu mucize, beşerin en sert kayaları sinesinde barındıran zeminin altından su ve hayatî şeyler çıkarma mevzuunda varacağı nihai nokta ve son sınırdır. İnsanoğlu, hiçbir zaman bunu aşamayacak ve bir asâ ile Hz. Musa'nın yaptığı işi yapamayacaktır. Fakat Hz. Musa (aleyhisselâm), gösterdiği bu harikulâde işle, yerden su çıkarma mevzuunda insanoğluna bir son sınırı işaretlemektedir ki, Cenâb-ı Hakk'ın vaz'ettiği kanunlara riayet eden beşer, bir asâ ile olmasa da elindeki değişik santrifüjlerle en sert toprak tabakalarından dahi sular çıkarabilecektir.

## 2. Hz. Süleyman'ın Mucizeleri

### *a. Kuşlardan İstifade Etmek*

Kur'ân-ı Kerim, *"Süleyman, Davud'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi..."*[98] buyurarak, Hz. Süleyman'a (aleyhisselâm) verilen bir mucizeden bahsetmekte ve bu vesileyle bizlere, kendi dar dünyamızın dışında yeni açılım ufukları göstermektedir.

Bu âyet-i kerimeden ilk anladığımız şey, bir mucize olarak Hz. Süleyman'a kuşların dilinin öğretildiği gerçeğidir. Kur'ân, bu hakikati ifade ettiği dönemde kuşların kendilerine göre konuşup anlaştıkları bir dilleri ve anlaşma yollarının olduğu bilinmiyordu. İnsan dışındaki canlıların konuşmadıkları zannedildiği için de eski mantıkçılar, insanı *"İnsan, hayvan-ı nâtıktır (konuşan hayvandır)"* şeklinde tarif ediyor ve konuşmayı, onu diğer canlılardan ayıran temel vasıf olarak görüyorlardı. Onları kendi anlayışları içinde bırakalım; meseleyi çok iyi anlayan *"Mantıku't-tayr"* isimli eserin yazarı Feridüddin Attâr, *Lafonten*'den asırlarca önce kuşları konuşturuyor ve hayvanların dili konusunda bize iç içe kapılar aralıyordu.

Âyet-i kerimedeki *"kuş dili"* ifadesinden kuşların kendilerine göre bir dillerinin olduğu ve hemcinsleriyle bu yolla konuştukları anlaşılabilirse de

burada esas vurgulanmak istenen şey bunun daha ötesinde bir şeydir. O da, beşerin kuşların dillerini öğrenebileceği ve çeşitli aletlerden de istifade ederek kuşların yaşayışlarına vâkıf olup onlar vasıtasıyla pek çok şeyi başarabileceğidir.

***b. Metafizik Varlıklardan İstifade Etmek***

Bu konuya temas sadedinde Kur'ân, *"Şeytanlar arasından da, onun (Hz. Süleyman) için dalgıçlık yapan (ve inciler çıkaran) ve bundan başka işler görenler de vardı."*[99] âyetiyle, şeytanlar arasından Hz. Süleyman'a hizmet edenlerin bulunduğu bildirilmektedir ki, bundan insanların cin, şeytan ve ruhanîler gibi fizik ötesi varlıklarla muhabere yapabilecekleri ve onlarla, değişik yollarla diyalog kuracakları ve anlaşma tesis edebileceklerini anlamak mümkündür. Günümüzde bu varlıklarla irtibat kurmak ve onlardan değişik sahalarda istifade etmek adına pek çok çalışma yapılmaktadır.

Aynı zamanda bu âyet-i kerimede, kendisine hem peygamberlik hem de saltanat lütfedilen bir nebinin durumu arz edilerek, mânevî yönü itibarıyla dört başı mamur olduğu gibi, maddî yönüyle de muasırları üzerinde hükümran olan üstün bir toplumun durumu anlatılmakta ve böyle bir durumu ihraz edebilmek için takip edilmesi gereken yol gösterilmektedir. Aslında bununla, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için sadece teknik sahadaki gelişmeler yeterli olmadığı, olamayacağı ve maddenin sınırlılığı içinde halledilemeyen daha pek çok mesele bulunduğu/bulunacağı hatırlatılmaktadır. Ve bu meselelerin çözümü ise ancak metafizik varlıklardan istifade etmekle mümkün olacaktır. İhtimal gelecekte, devletlerarası bir kısım muhaberelerde cinlerden istifade etme de gündeme gelebilir. Hz. Süleyman'ın, hiçbir alet ve edevata ihtiyaç hissetmeden şeytanlardan bazılarını değişik işlerde kullanması, bu sahada beşerin ulaşabileceği en son sınırı göstermektedir.

***c. Eşyanın Suretinin veya Kendisinin Nakli***

Cenâb-ı Hak, bir başka âyet-i kerimede, eşyanın naklini şu şekilde ifade eder:

*"Kitaptan (Allah tarafından verilmiş) erbab-ı ilimden bir zat (Hz. Süleyman'a): 'Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm' dedi."*[100]

Bu âyette, Hz. Süleyman'ın kendisinin bir mucizesi veya yine onun bir mucizesi olarak İbn Mesud'a göre Hızır'ın, İbn Abbas'a göre ise Hz.

Süleyman'ın veziri Âsaf b. Berhıyâ'nın kerameti olarak Sebe melikesi Belkıs'ın tahtını göz açıp kapama gibi çok kısa bir zaman dilimi içinde ta Sebe'den Hz. Süleyman'a getirmesi anlatılmaktadır.[101] İşte bu âyet –burada anlattığı gerçek mahfuz– gelecekte eşyanın suretinin veya kendisinin nakledilebileceği mevzuunda bir kısım ipuçları vermekte ve insanları bu mevzuda düşünüp araştırmaya sevk etmektedir.

Eşyanın aynıyla ve suretiyle nakledilmesinin yanında, suretleri sadece iki buuduyla nakleden televizyonların, hâlihazırdaki durumları itibarıyla çok geri sayıldıklarını söyleyebiliriz. Gelecekte belki daha çok buudlarda suret nakleden aletler icat edilecektir. Hatta bu âyet-i kerimeden teknik ve teknolojinin –günümüzdeki seviyesi itibarıyla imkânsız gibi görülse de– bir alıcı cihaz bulunmadan nakil meselesini gerçekleştirilebileceği üzerinde de durulabilir..

### 3. Hz. Mesih'in Mucizeleri

Hz. Mesih'le (aleyhisselâm) ümmet-i Muhammed arasında ciddî bir alâkanın var olduğu söylenebilir. Her şeyden evvel, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile Hz. İsa'nın halef-selef olmaları söz konusudur. Nebiler Serveri, Hz. Mesih'le arasındaki işte bu sıkı irtibatı ifade sadedinde *"Ben, İsa'ya herkesten daha evlâyım. Zira onunla benim aramda hüsnükabul görmüş bir nebi yoktur."*[102] buyurduğu rivayet edilir ki, böyle bir münasebetin neler vaadettiği bizim idrak ufkumuzu aşar. Ayrıca Hz. Mesih de Allah'tan ümmet-i Muhammed içinde bir fert olmayı dilemiştir ki, bu da üzerinde durulmaya değer bir konudur.

Onun ahir zamanda –ihtimal– bir şahs-ı mânevî olarak ümmet-i Muhammed içinde zuhur edeceği bu duaya bir icabet gibidir. Şimdilerde, Hristiyanlığın tasaffi etmiş efkârıyla Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirmiş olduğu tertemiz esasları tevfik eden bir takım Hristiyanların mevcudiyeti, Hz. Mesih'in ümmet-i Muhammed'le olan yakın alâkasının remzi gibidir. Büyük bir ihtimalle ümmet-i Muhammed, günümüze kadar Muhammediyet gölgesi altında devam ettirdiği maddî-mânevî seyrini, ahir zamanda Hz. Mesih'in gölgesinin de iştirakiyle ayrı bir televvünle sürdürecek ve insanlık, fenle, teknikle alâkalı hususları, Hz. İsa'nın Mesihiyyeti ile mânâlandırarak beşerî harikaları nebevî mucizelere bağlayıp ilimlere yeni blokajlar belirlemek suretiyle asırlardan beri süregelen düalizmi sona erdirecektir.

Daha sonra ümmet-i Muhammed'le tevafuk noktaları temin ve tespit edilerek asgarî müştereklerde bir araya gelinecek ve bu iki cemaatten birisi fen ve tekniğiyle, diğeri de iman ve aksiyonuyla ateizm ve inkârcılığa karşı bir güç oluşturacaklardır. Bu itibarla da Hz. Mesih'e lütfedilen mucizelerin, son dönemde gelişecek olan ilimlerin serhaddi olduğu söylenebilir.

Hz. Mesih'in pek çok mucizesi vardır; ancak biz burada onun kendi ağzından bir kısım mucizelerini haber veren şu âyet-i kerime üzerinde durmak istiyoruz: وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتٰى بِإِذْنِ اللّٰهِ *"... Ben, Allah'ın izni ile körü, alacalıyı (abraş) iyileştirir ve ölüleri diriltirim..."*[103]

Hz. Mesih, bu mucizeleriyle dikkatleri çekmiş, derken çok insanı etrafında toplamış, dejenerasyona uğramış bir dinî telakkinin yerine tevhid akidesini tesis etmiş ve Hz. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) âdeta zemin hazırlamıştır. Daha sonra İslâmiyet de, bazı yanlarıyla tahrife uğramış Hristiyanlık için bir diriliş kaynağı olmuştur. Ümidimiz bir gün o da tasaffi etmek suretiyle İslâmiyet'le omuz omuza verecek ve küfr-i mutlaka karşı mücadele edecektir.

İhtimal Hristiyanlar, ilim ve teknikle, ümmet-i Muhammed de ruh, kalb ve içe doğru derinlemesine gelişerek bazı ortak noktalarda buluşarak aralarında bir vahdet tesis edeceklerdir. Beşer, bir gün Hz. Mesih'ten bir mucize olarak sâdır olan bu harikulâde hâlleri, bir yere kadar ihtimal tekrar hayatiyete geçirme imkânına kavuşacak ve bir nebi vasıtasıyla tıp sahasında son noktayı gösteren Allah'a ve O'nun diğer elçilerine inanacaktır.

Ayrıca âyet-i kerimede, en onulmaz cilt hastalıklarından körlüğe ve asrın vebası olarak nitelendirilen kanser ve AIDS'e varıncaya kadar bütün hastalıkların dermanının bulunabileceğine, hatta ölülerin bile şimdilerin çok ötesinde bir canlılığa kavuşturulabileceğine dikkat çekilip hiçbir hastalıktan dolayı ümitsizliğe düşülmemesi gerektiği bildirilerek, mutlaka bu hastalıkların çarelerini araştırmaya teşvikte bulunulmaktadır. Nitekim Allah Resûlü de, *"Allah (celle celâluhu), her ne hastalık vermişse onun devasını da indirmiştir."*[104] buyurarak bunu destekleyici bir mesaj vermiştir.

Evet, nebilerin göstermiş oldukları mucizeler, beşer için terakkide bir son noktadır.. ve Kur'ân-ı Kerim, mucizelerden bahseden bütün âyetleriyle, beşerin, çalışıp çabalayarak bu ufka ulaşmasını teşvik etmektedir. Ne var ki insanlık, bilim ve teknolojide ne kadar ilerlerse ilerlesin ve âyette zikredilen

hastalıkları tedavi etme adına kaç çeşit ilaç üretirse üretsin, ölüleri diriltmek için hangi yollara müracaat ederse etsin bunlar, geçici birer müdahaleden ibaret kalacak ve mucizelerin ulaştığı ufka asla ulaşılamayacaktır.

## 4. Kanunların Perde Arkası

Bundan önceki bölümlerde Kur'ân-ı Kerim'in teknik ve teknolojik sahalardaki gelişmelere dair işaretler ihtiva eden âyetleri üzerinde durmaya çalışmıştık. Burada bizim arz etmek istediğimiz şey, Cenâb-ı Hak, kudret ve iradesiyle yazdığı kâinat kitabındaki o baş döndürücü nizam ve intizamını ve Kur'ân'ın bize bu nizam ve intizamı özetler hâlinde anlatıp fikir ve irfanlarımızı inkişaf ettirerek, hepimizi kâinat meşherlerinin zümrüt tepelerinde gezdirip zâtına ve ötelere uyarması hususudur.

Her ilmin kendisine mahsus bir kısım sabit hakikatleri vardır. İşte bu hakikatlere dayanılarak çeşitli kanunlar ortaya konulmaktadır. Şekli devamlı surette değişen harflerden müteşekkil bir kitabın okunması mümkün olmadığı gibi, birer harf mahiyetinde olan kanunların sürekli değişmesi de kâinat kitabını okunup anlaşılmaz hâle getirecektir. Evet, kâinattaki kanunlar sabit ve değişmez olduklarından dolayı (buna biz âdetullah diyoruz), insanlar onları keşfetmekte – bu kanunlar keşfedenlere nisbet edilerek anılsalar da (Nevton kanunu, Arşimet kanunu.. vb. gibi)– bu muhteşem kitapta Allah'ın vaz'ettiği esasları, disiplinleri değerlendirmektedirler. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'inde, işte bu sabit hakikatlerin yüzündeki nikabı kaldırarak onların arkasındaki esas sabit hakikat olan isim ve sıfatların tecellîlerini göstermektedir.

Her şeyin sağlam bir şekilde ayakta durabilmesi için sağlam bir mesnede dayanması gerekmektedir. Kâinatta müthiş bir nizam ve intizam vardır. İnsan, varlığın ruhundaki bir takım hakikatlere ancak bu nizam ve intizam vesilesiyle ulaşabilmektedir. Bu nizam ve intizamın muallakta durması söz konusu değildir. Onun da mutlaka sabit bir mesnede dayanması gerekmektedir ki, işte o mesnet Allah'ın "Munazzım" ism-i şerifidir.

Kâinattaki her tekevvün, bir tertip ve tanzime bağlı meydana gelmektedir. Bu tertip, sabit bir hakikattir. Meselâ, bir yavru, sperm ile yumurtanın aşılanmasından, dünyaya geleceği ana kadar geçirdiği zaman diliminde, anne karnında cereyan eden bütün gelişmeler fevkalâde bir tertip ve tanzim içinde cereyan etmektedir. Bu, sabit bir hakikattir. İşte bu hakikate dayanılarak, aşılandığı andan itibaren yavrunun anne karnında, kaç aylık olduğu tespit

edilerek gerekli müdahaleler yapılabilmektedir. Ama bu hakikatin de sabit bir mesnede dayanması gerekmektedir ki, o da Allah'ın "Hâlık", "Rezzâk" ve "Musavvir" isimleridir.

Yine cansız gibi görünen tohumlar, toprağın bağrına atıldıktan belli bir süre sonra, önce küçük bir rüşeym, sonra da bir filiz hâlinde arz-ı endam etmektedirler. Derken bu filiz, bir taraftan yerin derinliklerine, diğer taraftan da yukarılara doğru dal budak salmaktadır. Ne var ki, bütün bu tekevvünler de yine kendi kendine olmayıp, *"Tane ve çekirdeği yaratan Allah'tır."* [105] hakikatine dayanmaktadır. İşte bütün bunlardan anlaşılan şudur ki, her şey lisan-ı hâliyle *"Lâ ilâhe illallah"* diyerek vahdâniyete şehadet eder ve bizi de bu yüceler yücesi hakikate uyarır.

Allah'ın varlığını, kâinattaki kanunlarla böylesine beliğ bir şekilde dile getiren Kur'ân-ı Kerim'in bu yönü, onun Mütekellim-i Ezelî'nin beyanı bir kitap olduğunun önemli bir referansıdır. İnsanlık, hangi ilim dalında, hangi noktaya ulaşırsa ulaşsın, netice itibarıyla varacağı her zirvede Kur'ân'ın bayrağının dalgalandığını ve insanlığa yol gösterdiğini görecektir. Bu şimdi tam hissedilmese de yakın bir gelecekte mutlaka görülecektir.

Evet, semavî kitaplar ve bütün nebiler, insanlara maddî-mânevî her sahada ışık tutmuş ve onların hayatlarını tenvir etmişlerdir. Beşer, Allah'ın rızasına ve Cennet'e giden yolu semavî kitaplar ve nebiler sayesinde gördüğü gibi, Allah'ın kâinatta vaz'ettiği kanunlara muvafik hareket etmekle dünyevî başarı ve saadetlere ermeyi de yine onların irşatlarıyla keşfedebilmişlerdir. Evet, beşer, pozitif ilimlerde vahy-i semavînin ışığından istifade ettiği gibi, kalblerin tenviri, ruhların terakkisi ve duyguların hüşyar hâle gelip Hâlık-ı Zü'l-Celâl'i duyması, duyup O'nunla doyması konusunda da yine semavî kitaplar ve nebilere çok şey borçludur.

Biz, buraya kadar mevzuyu müşahhaslaştırmak için tahrife uğramamış ve uğramayacak yegâne semavî kitap olan Kur'ân-ı Kerim'in müspet ilimler ve az miktarda teknolojik gelişmelere işaret eden sadece birkaç âyeti üzerinde durmaya çalıştık. Teknik ve teknolojik gelişmeler arttıkça, Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinin o sahadaki işaret ve beşaretlerinin neticesi görülecek ve Kur'ân-ı Kerim'in ilâhî bir kelâm olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

## 5. Kâinattaki Kanunlar Karşısında İnsan

Daha önceki bölümlerde de zikredildiği gibi kâinatta, üzerine hükümler bina

edilebilecek bir kısım sabit hakikatler ve kanunlar vardır. Kur'ân'ın bu kanunlardan bahsetmesinin bir sebebi, insanların dikkatini çekmek, bu konularda onları düşünmeye, araştırmaya teşvik etmek ve bunları yaparken de, tatbik etmesi gereken metotlar konusunda onlara bir fikir vermektir. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim, arzın genişlemesi, atomların, bulutların ve dağların hareket etmesi gibi hususları anlatarak insanı metotlu düşünmeye sevk etmektedir.. İşte bu sayededir ki insan, darmadağınık fikirlerden ve perişan düşünce kırıntılarından daha çok sistemli ve metotlu düşünme imkânını elde edecektir.

Konuyu biraz daha açacak olursak, meselâ, avamdan bir insan, yağmurun yağmasını *"Gökyüzünde yağmur bulutları belirdi, yağmur yağacak."* şeklinde ifade ederken, Allah'ın, kâinatta cari olan kanunlarını bilen bir bilim adamı aynı hâdiseyi, rüzgârın eserek zıt kutuplu bulutları bir araya getirmesinden, bu bulutlardan yağmurun yağmasına kadar cereyan eden pek çok hâdiseyi değişik alet ve yöntemlerle tespit edip kat'iyete yakın bir şekilde tahminde bulunarak yağmurun yağacağı zamanı bildirir.

Burada, bu iki insan arasındaki fark, bunlardan biri, hâdiseye çıplak gözle bakıp maksadını basit bir düşünce çerçevesinde ifade ederken, diğeri, sebep ve neticeleri kompoze ederek maksadını sistemli bir düşünce içerisinde sunmaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki eşya, ancak ilim nazarıyla bakıldığında arka planıyla kavranabilecektir.

İşte Kur'ân-ı Kerim, kâinatın, bir nizam ve sisteme bağlı olduğunu vurgulayarak, insanlara sistemli düşünmenin kapılarını aralamakta ve böylece o, insanı darmadağınık düşünce kırıntılarından kurtarıp, sistemli tefekküre ve kâinatı sebep-netice perspektifinden mütalaa etmeye sevk etmektedir ki, bu sayede insanlar, büyük mesele ve problemleri halletme imkânını da elde etmiş olacaklardır. Sistemli düşünme metodunu kavrayan insan, aynı zamanda, düşünce noktasında yüksek ahlâka ermiş, terbiye görmüş ve insan-ı kâmil olma yoluna da girmiş demektir. Bu da meselenin bir başka yönüdür.

Diğer yönüne gelince, insanın beyan derinliğini ihtiva eden bir buud vardır ki bu yönüyle o, hem konuşur hem de muhatap olur ve dinler. Evet, insan bu yönüyle öyle enteresan bir santraldir ki, mekân ötesinden mesajlar alır ve ötelere dilekler sunar. Evet o, yerinde Allah'ın kelâm sıfatına muhatap olur, yerinde de Mütekellim-i Ezelî'ye karşı mütekellim-i hâdis olarak içini döker, arzularını dile getirir. İşte bu yönde insanın ruhen ve kalben terakkisine medar olabilecek önemli bir kaynak ve rehber vardır ki, o da yine bu Kur'ân'dır.

Kâinatta cari olan kanunlar cebrîdir; dolayısıyla da zahiri yönleriyle olabildiğine müsamahasız ve affa kapalıdırlar. Beşer, bunlara bir santim kadar ters düştüğünde, hemen cezalandırırlar. Meselâ, insanın beynine bir kurşun isabet ettiği takdirde kâinat kitabının bir kanunu olarak Allah (celle celâluhu) onu öldürür. Evet, O'nun ayarladığı ve cebrî bir şekle bağladığı bu dolabın kanunları bunun böyle olmasını iktiza etmektedir. Yine bir insan, kendisini yüksek bir yerden boşluğa attığında, (yerçekimi kanunu Allah'ın icraatına bir perdedir) düşen kişi yere çakılıp ölür. Kâinatta şartlı bir determinizma hâkimdir.

Allah (celle celâluhu), kâinatta, bir nokta-i nazara göre *"ism-i Zâtıyla"*, diğer bir nokta-i nazara göre, *"ism-i Rahmânıyla*" tecellî ederek mutlak planda ve mutlak mânâda öylesine bir hâkimiyet izhar etmiştir ki, bu hâkimiyet karşısında insan belli çerçevede mahkûm ve mecburdur. Ama Cenâb-ı Hak, rahîmiyetinin gereği olarak Kur'ân-ı Kerim'i insanın eline vermiş ve onu muttarit dönen bu cebri dolabın içinde herhangi bir tarafa çarpmayacak şekilde –tabiî Kur'ân'ın rehberliğinde– hedefine sevk etmektedir.

Bu yürüyüş esnasında yürüyen merdivenlere binen veya döner kapıların arasından geçen insanların, yükselmek ve içeriye girmek için kendilerini onlara uydurma zorunda oldukları gibi, insan da dönen bu cebrî dolapların içinde, etrafa çarpmamak için Kur'ân'ın rehberliğinde onun prensiplerine riayet etmek suretiyle kendini korumaya almalıdır. Bu dolaplar kendi kuruluş disiplinlerine göre sürekli dönmektedirler. Beşerin bunlara müdahale etmesi de mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla hiçbir hareketin, bunlara ters olduğu müddetçe muvaffak olması söz konusu değildir. Zaten, hiçbir nebi de bunlara ters olarak ümmetine herhangi bir mesaj vermemiştir.

Bundan da anlaşılmaktadır ki, Kur'ân-ı Kerim ve nebilerin bütün himmet ve gayretleri, insanların nazarlarını bir ölçüde fıtrata çevirmek ve fıtratın değişmeyen kanunlarıyla onların uyumlarını sağlamaktır. Bu itibarla da insan, fıtratla içli-dışlı yaşamalıdır ki, ayakta kalabilsin. Bunu temin edecek olan da ancak Kur'ân ve Sahib-i Kur'ân olan Allah Resûlü'dür (sallallâhu aleyhi ve sellem). Nitekim O, bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyururlar:

*"On şey fıtrattandır: Bıyığın kesilmesi, sakalın bırakılması, misvak, istinşak (burna su çekmek), mazmaza (ağza su çekmek), tırnakları kesmek, parmak mafsallarını yıkamak, koltuk altını yolmak, etek traşı olmak,*

*intikâsu'l-mâ (istinca) yapmak."*[106]

İlk bakışta, bıyığın, tırnakların, koltuk ve etek altındaki kılların uzaması insanın fitratının bir gereği olduğu zannedilebilir. Hâlbuki Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hadis-i şerifiyle bunların uzamasının değil, kesilmesinin fitrattan olduğunu ifade etmiştir. Bundan anlaşılan şudur:

İnsanların her zaman fıtrata ve fıtratın kanunlarına derinlemesine vâkıf olmaları oldukça zordur. Onlar bunu ancak, Kur'ân-ı Kerim ve Allah Resûlü'nden öğreneceklerdir. Nitekim Allah, *"(Resûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah, insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında, nizamında değişme yoktur. İşte dosdoğru yol ve din budur; fakat insanların çoğu bilmezler."*[107] âyet-i kerimesiyle bu önemli hususu hatırlatmaktadır.

Zaten, kâinattaki bütün canlılara bakıldığında, onlara, Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen bu kanunlarının hâkim olduğu açıkça görülecektir. Şeriat buna Allah'ın vaz'ettiği esaslar mânâsına *"fıtrat veya âdet-i ilâhî"* der. Bununla, kâinatı yaratan el ile insanı halk eden elin aynı el olduğunu vurgular. Evet, kâinat ile insan arasında âdeta bir şiir âhengi vardır. Ve asıl mesele, insanın Kur'ân'a kulak vererek, kâinattaki o hâkim nizama uygun hareket etmesi ve *"şeriat-ı fıtriye"*nin kurallarına muhalefetle elimine edilmemesidir.

İnsan, Kur'ân'a kulak verip onu dinlediği, hareketlerini kâinatta cari olan kanunlara uydurduğu ve nizam-ı âleme uygun hareket ettiği nispette ruhen huzura kavuşur ve elemsiz bir lezzet, kedersiz bir zevk elde eder. Aksine o, kâinattaki kurallara riayet ederek bilim ve teknolojide ilerlemeler sağlasa da, Kur'ân'ı dinlemediği ve ona ters düştüğü durumlarda cinayetler, huzursuzluklar, haksızlıklar, şikâyetler ve değişik problemlerden kurtulamaz. Evet, Kur'ân'la beslenmeyen toplumlarda, ilim ve irfan hangi seviyeye ulaşırsa ulaşsın, haksızlıkların, cinayetlerin ve daha nice problemlerin önü asla alınamamıştır ve alınamaz da...

## S. Melekler ve Ruhanîler Dışında Başka Kürelerdeki Cismanî Varlık İhtimali

وَمِنْ اٰيَاتِهٖ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ وَهُوَ عَلٰى جَمْعِهِمْ اِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ

*"Göklerin ve yerin yaratılması ve oralarda canlıların üretilip yayılması*

*da, O'nun kudretinin ve hikmetinin delillerindendir. O dilediği zaman onları bir araya getirip cem'etmeye de kadirdir."*[108]

Göklerde ve yerdeki cismanî, gayr-i cismanî varlıkların ötede bir araya getirilecekleri açıktır. Bu hususu teyit eden âyetlerin yanında bir hayli de hadis-i şerif vardır. Ancak, burada bugün var olan ve Allah dilediğinde de bir araya getirileceklerinden bahsedilen varlıklardan "dâbbe" unvanıyla bahsedilmektedir ki, bir ölçüde önemli olan da bu olsa gerek. Meleklere ve ruhlara hakikî mânâda dâbbe denmemesine ve onlar arasında erkeklik-dişilik, dolayısıyla da üreme söz konusu olmadığına göre, burada, aralarında erkeklik ve dişilik bulunan üreyip çoğalan bir kısım cismanî varlıklardan bahsediliyor gibi bir işaret söz konusudur ki, Zemahşerî, Râzî, Ebu's-Suud.. gibi pek çok tefsirci, göklerde de tıpkı insanlar ve hayvanlar gibi debelenip gezen canlıların var olabileceği ihtimali üzerinde durmuş ve olaya daha geniş bir açıdan bakmışlardır.[109]

Arz ve semadaki canlıların "haşr-i ekber"de buluşacakları bedîhîdir. Dünyada böyle bir buluşmanın gerçekleşmesi ise hususî bir meşîete bağlanmıştır. Allah (celle celâluhu) dilerse, mucizevî şekilde olabilir; küllî mânâda olmasa da cüz'iyat planında gerçekleşebilir. Bu itibarla da burada araştırmaya, gökleri fethetmeye bir kapı aralama ve bir teşvik söz konusudur. Bu, bizim öyle bir kabiliyetle donatılmadığımızdan ötürü ilmen bize bakan yanıyla mümkün görülmese de başka kürelerde böyle bir kabiliyetle donatılmış olanlar için aynı problem kat'iyen söz konusu değildir.

Şu bir gerçek ki, kâinat nâmütenâhî denecek kadar geniştir. Bu koca kâinatta, yerküre tipinde başka gezegenlerin bulunması da imkân-ı aklî dahilindedir. Bugüne kadar ortaya konan çalışmalarda konuyla alâkalı herhangi bir ize rastlanmaması, kâinatların büyüklüğü, mekânın uçsuzluğu-bucaksızlığı, çalışmaların yetersizliği veya kabiliyetlerimizle sınırlı olması nazara alınınca, ya "Hâlâ bir hayli zamana ihtiyaç var" diyeceğiz veya bizim eksiklerimizden kaynaklanan boşlukları başkaları doldurmak suretiyle âyette işaret edilen hususun gerçekleşmesini zamana merhun beklemeye duracağız.

Elbette ki bu varlıkların türü ve hususiyetleri konusunda açık bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak, Kur'ân-ı Kerim'deki bazı genel ifadelerden, onlarla bazı şeyleri paylaşabileceğimize bir kısım imaların bulunduğu söylenebilir.

Ayrıca, Samanyolu sisteminde insanoğlunun yaşamasına uygun gezegenler de bulunabilir ve nev'en insanlık bir gün gidip oralara ulaşabilir.. arzın bütün hususiyetlerini orada ihya edebilir. Bütün bunlar, fizik ve astrofizik olarak zor görünse de وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ 'e[110] göre kolaydır.. gitme de kolaydır, üreme de, vakti gelince bir araya gelme de...

*"Siz ne yeryüzünde ne de gökte Allah'ı âciz bırak(a)maz, O'na karşı koyamazsınız."*[111] âyeti, insanî temerrüde ve yerde olduğu gibi göklerde de münkirlerin aczlerinin yüzlerine çarpılacağına işaret gibidir..!

*"Göklerde ve yeryüzünde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez Allah'a secde ederler."*[112] beyanındaki gölge, cismaniyete ait bir husus gibi görülmektedir.

Bu itibarla bu kabîl konularda kesip atma yerine, muhkemâta muvafakatı çerçevesinde imkân-ı aklîlere kapı aralamada yarar var. Önemli olan Kur'ânî çerçevenin korunmasıdır. Bana göre "Bu budur" deyip modern yorumcuların yaptığı gibi, konuyu çağın idrak seviyesine göre tek bir hususa bağlamak doğru olmadığı gibi, şer'î bir mahzur söz konusu olmadığı noktalarda ihtimalleri görmezlikten gelme de uygun değildir. Zira araştırmaya ve ilerlemeye bir esas ve teşvik ifade etmesi açısından, mevcut ihtimalleri ilim aşkına ve araştırma aşkına birer prim gibi sunma, Kur'ân'ın temel esprisiyle çelişmese gerek.

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا[113]

وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ[114]

## Ş. Göklere Çıkabilme ve Onun Zorlukları

*"Allah (celle celâluhu) kimi doğru yola hidayet ederse, onun sinesini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, o kimse sanki göğe yükseliyormuşçasına onun göğsünü sıkıştırır ve tıkanıklaştırır, işte böylece Allah (celle celâluhu) imana gelmeyenlere rüsvaylık takdir eder."*[115]

İnsanoğlu yaratıldığı günden beri hep gökleri merak edegelmiştir. Astronomi düşüncesi ve fezaları gözleme süreci bu merakla başlamıştır. Bu his ve bu bakışla o yukarı âlemler, bazen yıldızların yumuşak ve sıcak göz kırpışlarıyla recâ hislerimizi coşturmuş, bazen de değişik patlamalar, yıldız kaymaları, hatta gök gürültüleriyle içimize korkular salmıştır. Yine bu his ve bu bakışla bazen

nazarlarımızın hayallerimize aksettirdiği resimlerde, zaman-mekân üstü âlemlerin tasavvur ve tahayyüllerine açılmış, ebediyet arzumuza, sonsuzluk mülâhazalarımıza şehadet âleminin dışında cevaplar aramışızdır. Kimi insanlar oraları bir kısım sırlı ve sihirli âlemler, hatta mevhum tanrıların otağları gibi görmüş, yıldızlara, aya, güneşe yönelmiş onları ilâh saymıştır. Kimileri de kaderlerini, tâli'lerini onlara bağlamış ve o yüce âlemlerdeki her nesneyi bir fal malzemesi olarak görmüştür.

Bugünün mü'minleri bu türlü çarpık telakkilere takılıp gitmemişlerse onu peygamberlere borçludurlar. Hz. İbrahim, önce düşüncelerdeki bu çarpıklığı düzeltir; ayın, güneşin, yıldızların ne olup ne olmadığını ortaya koyar, sonra da zihinlerdeki zaferini, elindeki balta ile putları hurdahaş ederek taçlandırır. Kur'ân bu serencâmeyi: *"Böylece biz, İbrahim'e şirkin çirkinliğini gösterdiğimiz gibi, imanda yakîne, kesinliğe ulaşması için göklerin ve yerin hükümranlığını (melekûtî esrarını) gösteriyorduk."*[116] âyetiyle gayet net olarak ortaya kor.

Firavun'un yüksek kuleler yaptırtıp gökyüzünü rasata yeltenmesindeki saiklerinden birisi de, insanoğlundaki gökleri rasat merakı olduğu gibi, muhtemelen, Babil kulesinin projelendirilmesinde de bu merakın tesiri söz konusudur. Günümüzdeki göklerin fethi projelerinde de bu saik gözardı edilmemelidir. Şimdilerde buna ekonomik sebepler, uzay hâkimiyeti, hayata müsait yeni gezegenlerin keşfi, dünyanın değişik uydularla kontrol altına alınması.. gibi sebepler de inzimam edince, bugün de yarın da uzay her milletin matmah-ı nazarı olarak kalmaya, hatta her gün daha bir artan hırsla üzerinde durulmaya devam edecektir. Hırs artarak devam edecektir ama acaba göklere – yakın sema ve uzak galaksilere çıkmak kolay olacak mı? Kur'ân: "Sanki göğe çıkıyormuş gibi göğsü sıkışıp daralacak" diyor.

Burada semalara doğru yükselirken göğsün sıkışıp daralması dolaylı yoldan anlatılsa da imana karşı sinesi dar, kapalı ve tıkalı bir insanın yukarılara doğru çıkarken sıkışma yaşayan bir insana benzetilmesi gayet mânidardır. Bunlardan biri mânevî havasızlıktan sıkışmakta, diğeri de maddî havasızlıktan. Âyet, icmâlen vak'anın raporu şeklinde konuşsa da, yukarılara doğru yükselirken karşılaşılacak problemlerin başlıcasına işaret ettiği açıktır; havasızlık. Diğer problemler de, yerçekimi, sürtünme ve atmosfer şartları gibi hususlardır.

İnsanlık yükselme hedefinin uzaklık ve zorluğuna göre tekvînî emirlere riayet

edip Allah’a sığındığı nispette, bugünkü feza teknolojisinin çok daha ilerilerine bir teşvik yapıldığı işareti alınabilir ki, Rahmân sûresindeki bir âyet, iyi bir donanımla arz ve sema kuturlarının aşılabileceğine sarahate yakın delâlette bulunmaktadır: *“Ey cin ve ins topluluğu, gücünüz, takatiniz yetiyorsa, haydi geçin bakalım göklerin ve yerin çevresini ve çeperini; ama üstün bir güç, kuvvet ve tekvînî emirleri teshir gibi bir hâkimiyet olmayınca geçemeyeceksiniz.”*[117]

Gerçi burada Allah’ın (celle celâluhu) azabından kaçış olamayacağı vurgulanıyor; ne var ki ifade karakteristiğinin bu mülâhazaya açık olduğu da bedîhîdir. Hatta, ilim âşıkları ve araştırma meraklıları bu ifadeleri, Allah’ın (celle celâluhu) insana dünyaları aşması, güneş ailesinin ötesine geçmesi, bir sistemden başka bir sisteme açılması ve her gün yeni yeni âlemler keşfetmesi çağrısı şeklinde de algılayabilirler.

Âyet, açıktan açığa göklere nüfuz ve oralara açılmadan –imkân dahilinde veya değil– bahsettiğine göre, insanoğlunun, temelde ruhunda var olan bir duyguyu teyit ettiği açıktır. Burada ayrıca yerkürenin derinliklerine de öyle bir “sultan”la nüfuz edileceği vurgulanmıştır ki, zannediyorum, bu işaret küre-i arz adına şimdiye kadar bildiklerimizden çok farklı bir hususu işaretlemektedir.

Arz edilen bu hususlar bir işaret, üslûptan damlayan birer remiz, “müstetbeâtü’t-terâkib”den dökülen birer mazmun olsalar da, Kur’ân’ın bazı vak’aları noktaladığı açıktır ve bu yaklaşım müfrit fennî yorumcuların tevil ve yaklaşımlarından da farklıdır.

هَدٰينَا اللّٰهُ وَإِيَّاكُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ صِرَاطِ الَّذينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
وَصَلَّى اللّٰهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِهِ وَأَصْحَابِهِ الْكِرَامِ الْبَرَرَةِ
أَجْمَعِينَ [118]

1 Fussilet sûresi, 41/53.

2 Fussilet sûresi, 41/41-42.

3 Fussilet sûresi, 41/53.

4 Bakara sûresi, 2/134, 141.

5 Tirmizî, *cenâiz* 34; Ebû Dâvûd, *edeb* 42.

6 Yâsîn sûresi, 36/38.

7 Yâsîn sûresi, 36/40.

8 Yâsîn sûresi, 36/38.

9 Yâsîn sûresi, 36/39.

10 Şems sûresi, 91/1-2.

11 Bakara sûresi, 2/189.

12 Yâsîn sûresi, 36/40.

13 Neml sûresi, 27/88.

14 Müzzemmil sûresi, 73/14.

15 İnşikak sûresi, 84/3-4.

16 Neml sûresi, 27/88.

17 Ra'd sûresi, 13/41.

18 Zümer sûresi, 39/5.

19 Yâsîn sûresi, 36/37.

20 Nâziât sûresi, 79/30.

21 Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri* 13/6577-6578.

22 İsrâ sûresi, 17/12.

23 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 15/49.

24 Zâriyât sûresi, 51/47.

25 Bkz.: Nebe sûresi, 78/6.

26 Enbiyâ sûresi, 21/30.

27 Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 17/18-20; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 3/178.

28 Fussilet sûresi, 41/11.

29 Bir ışık yılı, hızı saniyede 300 bin km olan ışığın, bir senede gittiği mesafedir.

30 Tekvir sûresi, 81/1.

31 Secde sûresi, 32/7.

32 Hicr sûresi, 15/26.

33 Enbiyâ sûresi, 21/30.

34 Nûr sûresi, 24/45.

35 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.113 (On Dördüncü Lem'a).

36 Ra'd sûresi, 13/2.

37 Tûr sûresi, 52/5.

38 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 13/93-95; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2/500.

39 Lokman sûresi, 31/10.

40 Ra'd sûresi, 13/2.

41 Zümer sûresi, 39/5.

42 A'râf sûresi, 7/54.

43 Nâziât sûresi, 79/29-30.

44 Sebe sûresi, 34/13.

45 İbrahim sûresi, 14/34.

46 İbrahim sûresi, 14/34.

47 Bkz.: Nahl sûresi, 16/79.

48 Mülk sûresi, 67/3.

49 Mülk sûresi, 67/4.

50 Nahl sûresi, 16/79.

51 En'âm sûresi, 6/125.

52 Stratosfer: Ortalama 12 ile 40 km arasında uzanan atmosfer tabakası.

53 En'âm sûresi, 6/125.

54 Nâziât sûresi, 79/6-7.

55 Hicr sûresi, 15/22.

56 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 14/20.

57 Nûr sûresi, 24/43.

58 Mürselât sûresi, 77/1.

59 Mâruf olan bu rüzgârlar, coğrafya kaynaklarında genel olarak üç grupta toplanmaktadırlar: 1. Sürekli rüzgârlar 2. Muson (Mevsimlik) rüzgârları 3. Mahallî rüzgârlar

1. Sürekli rüzgârlar:

*a. Alizeler:* Ortalama olarak 30 derece kuzey ve 30 derece güney paralelleri civarındaki subtropikal yüksek basınç kuşağından ekvatora doğru sürekli olarak esen rüzgârlardır.

*b. Batı rüzgârları:* Her iki yarım kürede 30 derece enlemleri civarındaki subtropikal yüksek basınç alanlarından 60 derece enlemleri civarındaki subpolar alçak basınç alanlarına doğru esen rüzgârlardır.

*c. Kutup rüzgârları:* Kutuplardaki yüksek basınç alanlarından 60 derece enlemlerindeki alçak basınç alanlarına doğru esen soğuk rüzgârlardır.

2. Muson (Mevsimlik) rüzgârları:

Yıl içerisinde mevsimlere (yaz ve kışa) göre değişerek esen, çok geniş alanlı bir rüzgârlar sistemidir ki yaz ve kış musonları olmak üzere ikiye ayrılır.

3. Mahallî rüzgârlar:

Yerel rüzgârların bir kısmı genel hava dolaşımına bağlı rüzgârların mahallî olarak çeşitli değişimlere uğramasıyla meydana gelir. Bazıları ise bütünüyle mahallî basınç farklılıklarından oluşur.

*a. Meltemler*

*aa. Karadeniz meltemleri:* Bu rüzgârlar aynen musonlarda olduğu gibi ısınma ve basınç farklılıklarından doğarlar. Geceleyin karalar daha çabuk soğur, denizler ise ılıktır. Bunun sonucunda geceleyin karadan denize doğru rüzgâr eser. Buna kara meltemi denir. Gündüz ise olay tersine döner. Bu sefer karalar daha çabuk ısınır. Bunun sonucunda da denizden karaya doğru deniz meltemleri eser.

*ab. Dağ-vadi meltemleri:* Bu rüzgârlar yanyana bulunan alçak sahalarda dağların farklı ısınma ve soğumalarından oluşurlar. Bunlar, geceleri dağdan ovalara, gündüzleri ovalardan dağlara doğru eserler.

*b. Soğuk mahallî rüzgârlar*

Çeşitli şekillerde meydana gelen basınç farklılıklarından doğan bu rüzgârlar, soğuk platolardan ve dağlık alanlardan ılık kıyılara doğru eserler. En önemlileri şunlardır:

*ba. Bora:* Dalmaçya kıyılarında gerideki dağlardan Akdeniz'e doğru esen soğuk rüzgârlardır.

*bb. Mistral:* Fransa'nın Akdeniz kıyılarında Rhone vadisini izleyerek esen soğuk rüzgârlardır.

*bc. Poyraz:* Türkiye'de kuzeydoğudan esen soğuk rüzgârlardır.

*c. Sıcak mahallî rüzgârlar*

Bunlar geldikleri yerlere göre sıcak olan rüzgârlardır. En önemlileri şunlardır:

*ca. Fhön:* Bu rüzgâr, yükselen hava kütlesinin bir dağı aşarak öteki yamaçta alçalmasıyla oluşur.

*cb. Sirokko:* Cezayir ve Tunus'ta büyük sahradan Akdeniz'e doğru esen bir çöl rüzgârıdır.
*cc. Hamsin:* Mısır'da esen sıcak bir çöl rüzgârıdır.
*cd. Lodos:* Türkiye'de güneybatıdan esen sıcak rüzgârlardır.

60 Mürselât sûresi, 77/2.

61 Mürselât sûresi, 77/3.

62 Mürselât sûresi, 77/4.

63 Mü'minûn sûresi, 23/17.

64 Alak sûresi, 96/1.

65 Alak sûresi, 96/2.

66 Yûnus sûresi, 10/61.

67 Yâsîn sûresi, 36/12.

68 Bürûc sûresi, 85/22.

69 Mâide sûresi, 5/15; En'âm sûresi, 6/59; Yûnus sûresi, 10/61; Hûd sûresi, 11/6; Neml sûresi, 27/1, 75; Sebe sûresi, 34/3.

70 Zâriyât sûresi, 51/1-3.

71 Bkz.: Abdurrezzak, *Tefsîru's-San'ânî* 3/241; et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 26/187; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* 4/398.

72 Hicr sûresi, 15/19.

73 Ra'd sûresi, 13/8.

74 Rahman sûresi, 55/7.

75 Ra'd sûresi, 13/8.

76 Zâriyât sûresi, 51/49.

77 Kıyâmet sûresi, 75/39.

78 Ra'd sûresi, 13/3.

79 Yâsîn sûresi, 36/36.

80 Târık sûresi, 86/5-7.

81 Bkz.: Arslan Mayda, *"Kur'ân'dan Bir Hakikat Daha: Sırt Omuriliği-Üreme Bağlantısı"*, Sızıntı Dergisi, Şubat 2003, sayı: 289, s.13-15.

82 Nahl sûresi, 16/66.

83 Mürselât sûresi, 77/20-23.

84 Hac sûresi, 22/5.

85 Mü'minûn sûresi, 23/12-14.

86 el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 1/225, 4/399, 5/50; el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* 2/343.

87 Hicr sûresi, 15/26.

88 Hicr sûresi, 15/29.

89 Dehr sûresi, 76/1.

90 Mü'minûn sûresi, 23/12.

91 Enbiyâ sûresi, 21/30.

92 Hicr sûresi, 15/26.

93 Hicr sûresi, 15/29.

94 Sebe sûresi, 34/12.

95 Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25, *meğâzî* 35, *eşribe* 31; Müslim, *fezâil* 45-46.

96 Bkz.: Buhârî, *nikâh* 64; Müslim, *nikâh* 94-95.

97 Bakara sûresi, 2/60.

98 Neml sûresi, 27/16.

99 Enbiyâ sûresi, 21/82.

100 Neml sûresi, 27/40.

101 et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 19/163; İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr* 9/2885.

102 Buhârî, *enbiyâ* 48; Müslim, *fezâil* 143-145.

103 Âl-i İmrân sûresi, 3/49.

104 Buhârî, *tıp* 1; Müslim, *selâm* 69; Tirmizî, *tıp* 2.

105 En'âm sûresi, 6/95.

106 Müslim, *tahâret* 56; Tirmizî, *edeb* 14; Ebû Dâvûd, *tahâret* 29.

107 Rûm sûresi, 30/30.

108 Şûrâ sûresi, 42/29.

109 Bkz.: ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* 4/229; Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 27/147; Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm* 8/32.

110 *"O her şeye kadirdir."* (Rûm sûresi, 30/50).

111 Ankebût sûresi, 29/22.

112 Ra'd sûresi, 13/15.

113 *"Ya Rabbenâ! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma."* (Bakara sûresi, 2/286).

114 *"Allah'ın salâtı, Efendimiz Hz. Muhammed'e ve O'nun âl ve bütün ashabının üzerine olsun*."

115 En'âm sûresi, 6/125.

116 En'âm sûresi, 6/75.

117 Rahman sûresi, 55/33.

118 *"Allah bizi ve sizi sırat-ı müstakîme; nimet ve lütfuna mazhar ettiklerinin yoluna hidayet eylesin. Allah'ın salâtı, Efendimiz Hz. Muhammed'in ve O'nun kerem ve iyilikle taçlanmış âl ve ashabına olsun."*

# SEKİZİNCİ BÖLÜM
# KUR'ÂN'DA TERBİYE

## KUR'ÂN'DA TERBİYE

### A. Kur'ân'ın İnsan Fıtratına Seslenmesi

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, dünya ve ahiret saadeti, insanlara fıtrat kurallarını öğreten Allah'ın kudsî fermanı ve O'nun nebisinin lâl ü güher ifadelerine uyup uygulamaya bağlıdır.

Evet, o baş döndürücü nizam ve âhengiyle Allah'ı anlatan şu "kitab-ı kebîr-i kâinat" bir ses ise, –tabiri caizse– bu sesi bir fonograf gibi plak üzerinde seslendiren de Kur'ân-ı Kerim'dir. İnsanlık, Kur'ân'a kulak verip onu dinlediği zaman, kâinatta cereyan eden hâdiseleri, onların ruh ve mânâsını, bu mânânın gönüllerde hâsıl ettiği heyecanı rahatlıkla duyabilir. Öyleyse insanın fikren seviyeli ve mazbut olması, insanî kemalâta namzet bulunması, varlık ve hâdiselerin ruhuna vâkıf olmasına; kalbî ve ruhî kemali ise, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın âyetlerine ve rehber-i ekmel, muktedâ-i küll Hz. Muhammed Mustafa'nın (sallallâhu aleyhi ve sellem) nurefşân ifadelerine mutlak mânâda inkıyada bağlıdır.

Buraya kadar arz etmeye çalıştığımız hususları iki maddede özetlemek mümkündür:

1.İnsanlığın ruhen ve kalben terakki etmesinde Kur'ân'ın sihirli gücünün tam duyulup hissedilmesi.. evet, bugüne kadar mükemmel fert, mazbut aile ve muntazam bir toplumun teşekkül ve teessüs etmesi, ancak Kur'ân-ı Kerim'in rehberliğiyle mümkün olabilmiştir. Öyle ise, hemen her zaman, mükemmel fert, muntazam aile ve toplumların oluşmasına rehberlik yapan Kur'ân-ı Kerim'in mu'ciz-beyan ifadelerinin, ümmî bir toplum içinde zuhur eden bir zatın karihasından çıkması kat'iyen söz konusu olamaz. Öyle ise o, ancak ve ancak Allah'ın kelâmıdır.

2. Değişik devir ve değişik coğrafyalarda, yüksek ahlâk ve insanî değerlerin temsilcisi olma gibi ideal toplumların yetişmesinde/yetiştirilmesinde bir kaynak olması itibarıyla Kur'ân eşsiz bir güce sahiptir ve benzeri yoktur. Öyle ise o lâhûtîdir.

Evet, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, en büyük meselelerden ve en temel prensiplerden, en küçük konulara kadar hemen her mevzuda, mü'minlere öylesine ışık tutmuş ve rehberlik yapmıştır ki, onun ışığı ve rehberliği altında yürüyen insanlar asla kalbî-ruhî çarpıklıklara düşmemiş ve mütemadî bir perişaniyet görmemişlerdir. O, değişik âyetlerinde anne-babaya itaati, komşu haklarına riayeti emretmiş, ferdin cemiyet karşısındaki vazifelerini hatırlatmış, zulüm, gıybet, nemmamlık, başkalarının ayıplarını araştırmak, insanları alaya almak vb. gibi pek çok kötü fiilin de birer içtimaî hastalık olduğu üzerinde ısrarla durarak, onlara karşı mü'min ruhları teyakkuza çağırmıştır. Aynı zamanda o, kibir, gurur, suizan, yalan, fuhuş vb. gibi bir takım beşerî zaafların kötü neticelerini hatırlatarak, bizi mü'mince bir duruşa davet etmiştir.

Bunlardan başka Kur'ân-ı Kerim, bazı âyetlerinde de, civanmert, âlicenap ve yüksek ruhlu kimseleri ele alarak onların sabır, af, müsamaha, cömertlik ve şecaatlerinden söz ederek hep ideal bir insan tipini nazara vermiştir.

Yaratılış itibarıyla insanın mahiyetinde iyi duyguların yanında bir takım kötü duyguların nüveleri de mevcuttur. Onun daima hareket hâlinde olabilmesi ve kendini yenileyip geliştirebilmesi için bu duygulara da ihtiyacı vardır.

İşte böyle zıt şeylerin halitasından ibaret olan insan mahiyeti, mütemadiyen aksiyon hâlinde olmalıdır ki bu sayede o, bir taraftan insanlık için mümkün olan en zirve noktaya yükselsin, diğer taraftan da kendini ihmal etme sonucu esfel-i sâfilîne düşerek şeytanlarla beraber olmasın. Böyle bir terakki veya tedenniye medar olan, insanın içindeki bu duyguları Kur'ân-ı Kerim, bütünüyle ele alarak tadil eder ve onları insanın hizmetine sunar. Böylece insan, ancak gerçek fıtrat derinliklerine Kur'ân-ı Kerim'in bu ifadeleri sayesinde uyanır ve muttali olur.

## B. Kur'ân'da İnsanın Terbiyesi

Allah (celle celâluhu), Fatiha sûresinde terbiye ile alâkalı çok önemli bir hususu hatırlatır: *"Hamd, bütün âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."*[1]

Cenâb-ı Hak, kâinatta aynı malzeme ve materyali icraatına perde ve vesile yaptığı gibi, aynı prensip ve aynı kanunları da icraat-ı sübhâniyesine perde yapmıştır. O (celle celâluhu), insanların, hayvanların, bitkilerin, zerrelerin, galaksilerin, meleklerin.. hâsılı bütün âlemlerin Rabbidir. Bazı müfessirler kesretten kinaye olarak Allah'ın 18 bin âlemin Rabbi olduğunu söylerlerse de, bu rakam, O'nun Rab olduğu âlemlerin sayısının yanında çok küçük kalır. Zira

nâmütenâhî âlemleri terbiye eden, her şeyi kendi istidadı istikametinde kemale sevk eden, âlemlerin Rabbi Allah'tır ve hamd de O'na mahsustur.

Burada, farklı bir hususa temas etmekte de fayda mülahaza ediyorum: *"Hamd, bütün âlemlerin terbiyecisi Allah'a mahsustur."* âyetinin ruhunda öyle bir genişlik ve şümûl söz konusudur ki, O'nun fizik ve astronomiye ait kanunları vaz'etmesinden insan bünyesinde hücreler arası münasebetleri tanzim etmesine kadar her şey, bu şümûllü rubûbiyetten hissesini alır. Evet, Allah (celle celâluhu), hücreler arasındaki veya hücrenin içindeki RNA ve DNA molekülleri arasındaki münasebetleri tanzim ettiği aynı kanunla sistemler ve galaksiler arasındaki münasebetleri de tanzim eder. Her nesnenin farklı istidat ve kabiliyetlerine göre bir tecellî ve zuhur söz konusu olsa da, bir tohumun filizlenerek koca bir ağaç hâlini almasından, bir sperm ve yumurtadan yavrunun dünyaya gelmesine kadar kâinatın her yerinde aynı kanunlar caridir.

Bu açıdan eğer insan, bütünüyle kâinatı, insan ruhunu, insan hissiyatını birden nazara alarak Kur'ân'a kulak verebilse, onda topyekün eşya ve hâdiselerin sesini-soluğunu duyabilir. Ne var ki bunu, köhnemiş anlayışların dehlizlerine çekilerek orada kendi kuruntularıyla meşgul olanlara anlatmak ve kalb-kafa ikilemi yaşayanlara kabul ettirmek çok zor olacağı gibi, sırf bilimin kuru ve ruhsuz kanunlarıyla avunan, aklına yenik düşmüş kimselere anlatmak da kolay olmasa gerek.

Bugün bir kısım kimseler, insanları dünyadan tamamen uzaklaştırıp Hint fakirlerinin yaşadığı hayata sevk etmelerine karşılık, bazıları da maddenin darlığında insanların ses ve soluklarını kesmektedir. İşte bütün bu olumsuzluklara rağmen, insanlık kendi içinde derinleşerek fikrin, ruhun ve kalbin terbiyesini birlikte ele almayı başardığı gün –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– hakikat semalarında pervaneler gibi pervaz etmeyi de başaracaktır.

Evet, Cenâb-ı Hak Kur'ân'da, her zaman insanla kâinatı birlikte ele alarak yorumlamakta ve değerlendirmektedir. İşte bu hususu esas kabul ederek *"Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın."*[2] hadis-i şerifinde ifade edildiği gibi, Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmak ve Allah'ın kâinattaki icraatına uygun hareket ederek kendi konumumuzu çok iyi belirleme mecburiyetindeyiz. İhtimal, işte bu sayede, terakki etmiş ruhlar olarak ulaşmak istediğimiz zirvelere kolaylıkla ulaşacak ve olmamız gerekli olan yerde olacağız.

Kur'ân, her ferdi "mükemmel bir fert" olarak ele almak ister. Zaten fert,

mükemmel olmadan sağlam bir aile ve cemiyet düşünmek de mümkün değildir. Kur'ân, ferdi yoğurup olgunlaştırarak fıtrata yönlendirir ve onu kâinattaki kanunları anlar hâle getirir. Derken daha sonra onun olgunlaştırıp belli bir kıvama getirdiği bu fertlerden mükemmel aile ve mükemmel bir toplum oluşmaya başlar.

Kur'ân-ı Kerim'e göre, anne-baba bu konumlarının ötesinde aynı zamanda birer muallim ve mürşittirler. O, pek çok yerde, babanın evlâda nasihati üzerinde durur ve bu önemli hususu sık sık vurgular. O bir âyette aynen şöyle buyurur: *"Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma. Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür."*[3]

Evet, kâinatta işlenilecek olan en büyük zulüm, Allah'a ortak koşmaktır. Gönül dünyası lâhûtî esintilere açık hüşyâr bir dimağ böyle bir zulmün büyüklüğü karşısında ürperir. Şirk, Cenâb-ı Hakk'a karşı bir zulüm olduğu gibi aynı zamanda hukuk-u ilâhiyeye karşı da bir tecavüzdür. Çünkü Allah, kâinatı bir kitap, bir meşher şeklinde hazırlamış, çeşit çeşit antika sanatlarıyla süslemiş ve insanların istifadelerine arz etmiştir.

İnsan, bu sanatların teşhir edildiği yerde gezip dolaştığı ve onları gördüğü hâlde, gözünü yumup geçiyor, ya da bunları tesadüf ve tabiata havale ediyorsa, Allah'a karşı büyük bir zulüm işliyor demektir. İşte bu, Allah'a eş ve ortak koşma mânâsına gelen "şirk"tir ve bundan daha büyük bir zulüm de tasavvur edilemez.

## C. Kur'ân'da Fert ve Aile Terbiyesi

Yukarıda, Kur'ân-ı Kerim'in ferdi olgunlaştırarak belirli bir kıvama ulaştırmayı hedef aldığını ifade etmiş ve bir babanın evlâdına yaptığı nasihati konu alan bir âyet-i kerime ile de o hususu noktalamıştık.

Şimdi isterseniz bir başka zaviyeden yine Kur'ân-ı Kerim'e dönerek babanın, çocuğuna bir kısım nasihatleri üzerinde duralım: *"Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, insanları kötülükten vazgeçirmeye çalış ve başına gelenlere/geleceklere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir."*[4]

Kur'ân, burada bir babayı en önemli konularla alâkalı konuşturuyor, Allah'a karşı sorumlulukların en büyüğünü hatırlatıyor ve bir nebinin diliyle evvela namazın ehemmiyetini vurguluyor: *"Yavrucuğum! Namazı dosdoğru kıl (ikame*

*et).”* Yani onu, Allah’ın azameti karşısında duruyor olma şuuruyla, tam bir iç ve dış bütünlüğü içinde yerine getir. *“İnsanlara iyiliği emret ve onları kötülükten vazgeçirmeye çalış.”* Evet her yerde iyiliği, yani dinin hoş gördüğü ve dince matlup olan şeyleri usûlünce anlat; kötülüklerden, kötü huylardan da onları uzaklaştırmaya bak. Bu arada böyle bir yolun belâlı olacağını da düşün ve daha baştan, *“Başına geleceklere karşı sabır yolunu tut.”* Evet, insanların yanlış alışkanlıklarına dokunup, iyilik ve fenalık telakkilerine iliştiğinde hazır olmalısın bir kısım sataşmalara.. ve sabretmelisin mukadder saldırılara.. *“Doğrusu bunlar, azim ve kararlılık gerektiren işlerdir.”* Yani bu büyük işler, seviyeli ve çaplı insanların işidir.

Burada Kur’ân, oğluna en hayatî meseleleri anlatan bir nebiyi konuşturarak bir babanın çocuklarına karşı sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

Başka bir âyet-i kerimede ise, baba evlat yer değiştirir; bu defa da hakikate uyanmış evlat babasını kurtarma gayretine girer ve usûlünce ona el uzatır: *“Bir zaman (İbrahim babasına): Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niye tapıyorsun, demişti.”*[5]

Evet, taptığın bu putlar senin hiçbir ihtiyacını karşılayacak durumda değiller; aksine onlar da senin gibi âciz ve güçsüzler. Dolayısıyla onların sana herhangi bir konuda yardım etmeleri mümkün değildir.

Burada o tâli’li evlat Hz. İbrahim, putlara tapan baba da Âzer’dir. Evlat babayı ikaz edip ona nasihatte bulunuyor. Kur’ân-ı Kerim, ailede fertlerin mükemmel yetişmesi için bu tür emirleriyle ideal aile tiplerini tasvir ediyor ve ibret alınması için o aile içinde olması zaruri olan en ciddî faaliyetleri nazara veriyor.

Evet, Kur’ân adesesiyle aile müessesesine bakıldığında herkesin belli sorumluluklar altında olduğu görülür: Onda bazen babanın diliyle evlâda, bazen de evlâdın diliyle babaya nasihat edilerek, hem evlâdın hem de babanın mükellefiyetleri hatırlatılır:

*“Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunmasından ve şeytanın yakını olmandan korkuyorum.”*[6]

Yani senin bu inhirafın yüzünden, azab-ı ilâhiyeye dûçâr olacağından, Allah’tan kopup şeytanın dostu olma durumuna düşeceğinden endişe ediyorum. Zira Allah’ı dost edinmediğin müddetçe gittiğin bu yol bir gün seni mutlaka şeytanın enîsi hâline getirecektir.

Görüldüğü gibi burada da babanın muhatap alınıp, evlâdın yürekten ifadeleriyle irşad edildiği görülmektedir. Yine bu âyet-i kerimede yukarıda da zikredildiği gibi, aile fertlerinin hepsinin hayır adına sorumlu oldukları, saygı ve sevgi atmosferi içerisinde birbirlerine karşı hayırhâhlık yaptıkları gözler önüne serilmektedir.

Cenâb-ı Hak, bir başka âyet-i kerimede de, sadece kendisine kulluk yapılması gerektiğini belirttikten sonra ehemmiyetine binaen hemen şu çerçevede, anne ve babaya karşı da sorumlulukları hatırlatır ve: *"Rabbin, O'ndan başkasına ibadet etmemenize; anneye-babaya ihsanda bulunmanıza hükmetti; şayet onlardan biri veya her ikisi birden senin bakım ve görümünde yaşlılığa ererlerse, sakın onlara "öff" bile deme ve (hele asla) onları azarlama; onlara hep gönül alıcı sözler söyle."*[7] der.

Bu ve bunun gibi âyetlerle Kur'ân hep ideal bir aile fotoğrafı ortaya kor. Bu aile içindeki bütün fertler, faaldirler. Her fert, kendisi için mukadder hedef istikametinde ve kemale erme yolunda Rabbü'l-âlemîn olan Allah'ın terbiye edici kanunlarına uygun hareket ederek kendi "arş-ı kemalât"ına koşar. Bu aile içinde her zaman ruhlara inşirah verecek şekilde bir samimiyet ve huzur nümâyândır.

İşte böyle sıcak bir aile atmosferinde vazifelerini hakkıyla ifa eden her ferde, daha sonra, Kur'ân biraz daha büyük bir aile sayılan devlet ve millet bünyesindeki vazifeleri hatırlatarak, *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülü'l-emre (idarecilere) de itaatte bulunun."*[8] diyerek, münasebet alanını daha genişleterek yeni bir kısım sorumluluklara kapı aralar; aralar ve hepimize: Mü'minler, hepiniz, hâkim-i mutlakınız olan Allah'a, râi-i mutlakınız olan Resûlullah'a ve bir de sizin içinizden çıkıp sizinle aynı duygu ve düşünceyi paylaşan idarecilerinize itaat ediniz, fermanıyla sözü bağlar.

Böylece, fertte başlayıp gelişen vazife ve sorumluluk şuuru gider ta millet çerçevesine ulaşır ve bir cennetlikler toplumu olarak herkesi yüksek ufuklara yönlendirir. Evet, Kur'ân'ın çerçevesini çizdiği devlet ve millet ailesi içine girildiğinde, onun bütün fertlerinin kendilerinden olan idarecilere karşı itaat ettikleri; onları, baba-kardeş-evlat şeklinde gördükleri, böyle her tarafta tüter durur ve böyle bir ülkenin her yanında üfül üfül cennet yamaçlarının esintileri hissedilir.

Kur'ân-ı Kerim, aile çapındaki en ufak bir idare mekanizmasından, devlet ve millet çapındaki en geniş ve sorumlulukları oldukça komplike bir sisteme kadar hemen her kademede sağlam ruh ve karakterin yetişmesine olabildiğine ihtimam göstermekte ve insanların her zaman faal, ruhen ve kalben terbiyeli olabilecekleri, Kur'ân ahlâkıyla ahlâklanıp Allah'a yükselebilecekleri büyülü bir yolu gösterir:

*"... Aralarında Allah'ın indirdiği Kur'ân'la hükmet ve onların heva ve heveslerine uyma. Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamalarına dikkat et..."*[9]

Kur'ân'ın ilk muhatabı Nebi'dir. Allah bu âyetle ilk muhatabına âdeta şöyle seslenmektedir:

"Ey şanı yüce Nebi! Sen onların arasında Allah'ın sana indirdiği Kur'ân-ı Kerim'in ahkâmına göre davran ve zinhâr onun emirlerinden ayrılma; ayrılıp onların heva ve heveslerine uyma! Onlar, belki sana vahyi olarak indirilen bazı hususlarda seni fitneye sürüklemek, kararlarında yanıltmak isteyebilirler. Ayağını sağlamca bas!. Her zaman kararlı ol ve yüksek karakterinin gereğini yerine getir; zaten senin gibi yüce bir ruha ve mehbit-i vahy-i ilâhî olan bir kalbe sahip bulunan birinin, onların heva ve heveslerine uyması da söz konusu değildir ya.. öyle ise, bir kere daha konumunu ve konumuna göre duruşunu gözden geçir; Hak'la onlar arasındaki vesileliğin gerekleri olarak, Cenâb-ı Hakk'ın ahkâmına saygıyı gönüllere hâkim kılıp, her işlerinde onları Allah'a yönlendir; yönlendir ki, bu sayede onlar arasında huzur ve sükûnet teessüs edecek ve onlar için insanca yaşama imkânları doğacaktır."

Bir başka âyette, mü'minler arasında meydana gelen her türlü anlaşmazlıklarda, Hz. Muhammed'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakem olarak kabul etmeleri ve O'nun, Allah'ın halifesi olarak verdiği hükümlere karşı en ufak bir rahatsızlık duymadan kararlarına razı olmaları gerektiği bildirilerek şöyle buyrulur: *"Hayır, Rabbine andolsun ki, onlar aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kabul edip sonra da verdiğin hükümden/hükümlerden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam mânâsıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar."*[10]

Burada, âyet-i kerimede Hz. Peygamber'in verdiği hükümlere tam mânâsıyla rıza göstermek, mü'min olmanın bir şartı olarak vurgulanmaktadır ki, bu hususun önemi hatırlatılması adına konu Allah'ın kasemiyle anlatılmaktadır.

Evet, işte bütün bunlar bize ideal bir toplum çerçevesi çizmekte ve bizi tam bir huzur toplumu olmaya hazırlamaktadır.

## D. İdarecilerin Halka Karşı Vazifeleri

Yukarıda, Kur'ân-ı Kerim'de halkın idarecilerine karşı vazife ve mükellefiyetlerine kısmen temas edilmişti ki Kur'ân, bu konudaki disiplinleri şu hususlar üzerine temellendirir: *"Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size böyle öğüt verir."*[11]

Cenâb-ı Hak, bu âyette bilhassa idarecilere adaletli olmalarını ve kılı kırk yararcasına tebaanın hukukuna riayet etmelerini, yeme, içme, barınma… vb. gibi her türlü durumda onların mutluluk ve refahını ön planda tutarak onları görüp gözetmelerini emreder. Allah, idarecilere ihsanı emrederken onlara sanki şöyle der: Rabbiniz, sizi görüp gözetmekte, her hâlinizi bilmekte, hatta binlerce hâdiseyle sizi gördüğünü vicdanlarınıza duyurmakta ve her vesileyle mevcudiyetini size hissettirmektedir. Öyleyse siz de ona karşı mesuliyet ve mükellefiyetlerinizi yerine getirirken, her davranışınızın, O'nun tarafından bilinip görüldüğü şuuru içinde olunuz. Burada ihsanın tarifindeki mülâhazalar düşünülebilir.

Allah (celle celâluhu), ayrıca âyette, bütün servetin, halkın huzuru, saadeti, imana bağlı İslâmî bir düşünce ve telakkinin tabiatın bir derinliği haline getirilmesi istikametinde sarf edilmesini.. ve en yakın daireden başlayıp en uzak dairelere kadar, bu infak işinin yürütülmesini emretmektedir. Daha sonra ise onlara, ahlâksızlık, sapıklık, serkeşlik, isyan ve tuğyanın önünün mutlaka alınması mükellefiyetini yüklemekte ve onlardan, televizyon, sinema, gazete ve dergi gibi basın-yayın organlarının, neslin ahlâkını bozucu değil, millî ruh ve mânâ köklerimiz açısından düzenleyici bir hizmet vermelerini, planlamalarını, genç nesiller arasında dejenerasyon ve bohemliğin gelişmesine meydan vermemelerini istemektedir.

Kur'ân, "insanlar ahlâklı olsun" diyerek meseleyi sadece tavsiye niteliğiyle ele almamaktadır. Çünkü insanların ahlâklı olabilmeleri için ahlâksızlık, isyan, tuğyan yuvalarının ıslah edilmesi gerektiğini ve ıslah teşebbüsünde bulunulmasını ısrarla vurgular. Evet Kur'ân-ı Kerim bir taraftan insanları, Allah'ın çirkin saydığı şeylerden nehyederken diğer taraftan da onları mazbut ve ruh insanları olarak yaşamaya davet eder. Ne var ki Kur'ân'a göre bu vazife,

toplumun değişik katmanlarında farklı şekillerde değerlendirilir ve yorumlanır.

Kur'ân, açık günah işlemiş bir mücrime veya asi bir insana karşı özel bir yöntem uygular ve bununla onlara, doğrulup kendilerine gelme imkânı hazırlar. Bu konuda o, ister aile, ister toplum, ister millet, isterse, daha geniş ortamlarda böyle bir mesâvî veya herhangi bir hata işleyen kimseye engin bir müsamaha ile yaklaşılmasını, ona afv u safh ile muamele edilmesini tavsiye eder ve bu konuda kendi talebelerine müsamaha, vakar ve ciddî olmayı yeğler. İşte örnek: *"(O kullar), boş ve yaramaz sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler."*[12]

Evet, mü'min fıska, fücura karşı Allah'ın gösterdiği yerde durur ve kararlıdır. Bu arada fuhşiyat ve ahlâksızlığın irtikâp edildiği bir yere bilmeyerek yolu düşmüşse o zaman da, fevkalâde âlicenâbâne ve civanmerdâne bir tavırla "selâm" verir ve yoluna devam eder, devam eder ve o mücrimlerin işledikleri kusuru, bir kusur olarak nazar-ı itibara alıp onların yüzlerine vurmaz ve onların dinden ve diyanetten uzaklaşmalarına sebebiyet verecek hareket ve davranışlarda bulunmaz.

Kur'ân-ı Kerim, bu âli prensipleri kendilerine düstur edinmiş hoşgörü ve müsamaha kahramanlarını da şu şekilde tavsif eder: *"Rahmân'ın (has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile hareket eder ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında da onları (incitmeksizin) 'Selâm!' der (geçerler.)"*[13]

Onlar, vakar ve ciddiyetleriyle mü'minlere örnek ve davranışlarıyla daima Kur'ân ruhunu aksettiren Rahmân'ın has kullarıdırlar, yürürken Allah'ı hatırlatırlar, oturup kalkarken onun ahlâkını temsil ederler. Onların her türlü hâl, hareket ve davranışlarında, Allah ve Resûlü'ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) ait yüksek ahlakı görmek mümkündür. Aynı zamanda onların vakar, ciddiyet, saygı ve edeplerinde her zaman Allah'a iman nümâyândır. Allah'ın bu hoşgörü ve müsamaha âbidesi kulları, cahillerin ve gafillerin bulunduğu bir yere uğradıklarında *"selâm"* vererek, onları dahi Allah'ın emn ü emanından mahrum bırakmak istemezler.

Kur'ân-ı Kerim, bu ifadeleriyle cahil, görgüsüz, bilgisiz ve günahkâr olanlara karşı bir mü'minin nasıl davranması gerektiğini açıkça ortaya koyar ve başka bir din ve kitapta görülmedik şekilde ümit ve af eksenli bir genişlik sergiler.

## E. Kur'ân'da İnsan Terbiyesi

İnsan, mânen terakki edip Cennet'e ehil hâle gelmek için gönderildiği ve bir talimgâh, bir terbiye yeri olan şu imtihan dünyasında bütün duygularıyla tekemmül ettiği zaman Allah'a yakınlık pâyesi ve O'nun cemalini müşâhede etme mazhariyet ve seviyesini kazanmış olur. Duygu ve latîfelerinin herhangi birinde bir deformasyon veya tefessüh edip sönme söz konusu olduğunda da, akıbet endişesiyle titrer ve döner ahd ü peyman yenilenmesinde bulunur. Bu itibarla insan olan insana düşen vazife önceki selim tabiat ve keyfiyeti kazanma yolunda bütün duygu ve latîfelerini yaratılış hikmeti istikametinde inkişaf ettirme çizgisini takip etme olmalıdır. O, kalb, kafa, vicdan, latîfe-i Rabbaniye; sır, hafî ve ahfâ gibi duygularını yaratılış hikmet ve gayesi yönünde geliştirdiği ölçüde, ilahi emanet olan potansiyel derinliklerine saygılı davranmış olacaktır.

Evet, onun, böyle davranması hem kendine hem de Rabbine karşı bir saygının gereğidir. Vâkıa insan, sadece imanıyla dahi Allah'ın huzuruna vardığı zaman O'nun iltifatını görebilecek ve –inşâallah– Cennet'e girecektir; ama bir de insanî donanımın insana yüklediği özel bir hukuk söz konusudur ki, mutlaka korunması gerekir.

İnsanın bütün duygularının inkişaf etmesi ve eksiksiz tam bir insan hâline gelmesi, onun yaratıcısıyla olan sağlam münasebetlerine bağlıdır. Bu da ancak, Kur'ân-ı Kerim'de öğretildiği şekliyle, insanın kendisini çok iyi okuması, yer ve konumunu çok iyi anlaması ve etrafında cereyan eden hâdiseleri takip edip kendi hesabına değerlendirmesiyle mümkün olacaktır.

Cenâb-ı Hakk'ın "RAB" ism-i şerifi etrafında örgülenen bu hususu noktalamadan evvel özel bir-iki meseleye daha dikkatlerinizi rica edeceğim:

1.Belli bir sistem içinde kemale ermek ve kemale ulaşmak için çırpınıp duran ferdin, Yüce Yaratıcı'nın Kur'ân-ı Kerim'de tesbit ettiği çerçeveye göre bir yönlendirilmeye tâbi olması çok önemlidir.

2.Böyle bir kimsenin kalbî, ruhî, fikrî, vicdanî bütün gücü, Allah'a nisbeti içinde, insan, eşya ve kâinat iyi idrak edilip iyi yorumlanarak aydınlatılmalıdır ki, aslında yaratılışın gayesi de bu olsa gerek. Biz buna, "varlığın diliyle ilâhî ahlâkın seslendirilmesi" diyoruz. Bunun pratiğe yansıyan yönü ise, Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan'ın telkin ettiği, ahireti netice verecek olan yüce ahlâktır. İnsan, bu ahlâkla yaşadığı zaman ahiretini ve ona her şeyi bahşeden Allah'ın rızasını, Resûl-i Kibriya'nın (sallallâhu aleyhi ve sellem) da şefaatini kazanmış

olacaktır.

Allah Teâlâ, Rubûbiyet-i âmme tecellîsiyle kâinattaki cebrî kanunlar içerisinde, insanlara bir ahlâk nizamı göstermektedir. Buna karşılık onlar da ilimlerin diliyle o ahlâka uyarak buna mukabele etmelidirler. Cenâb-ı Hak, o ilimleri, Kur'ân-ı Kerim ile bize anlatmakta ve şahsî hayatımızda, ruh dünyamızda, kalb ve sır âlemimizde inkişaf etmemizi, Kur'ân'ı anlamaya bağlamaktadır. Aslında biz, yukarıda zikredilen bu iki meseleyi birlikte mütalaa ederek, namazlarımızda laakal günde kırk defa *"Hamd, bütün âlemlerin terbiyecisi Allah'a mahsustur."*[14] diyor ve bu ahd ü peymâna olan sadakatimizi tekrar ber tekrar ilan ediyoruz.

## F. Allah Ahlâkıyla Ahlâklanmak

Cenâb-ı Hak, kâinattaki en devâsâ nebülözlerden, insanın vücudundaki hücrelerin en küçük parçacıklarına kadar her şeyi hareket ettirmekte ve insanla, bu âlemler arasında sürekli münasebetler kurmaktadır. İşte Allah'ın bu türlü icraatı ve böyle bir icraatla her şeyi belli bir kemale sevk etme gibi O'na mahsus mukaddes ahlâkın keyfiyetinden şu hususları anlamak mümkündür:

Allah ahlâkı ile ahlâklanmak, O'nun dış âlemler (âfâk) ve iç âlemler (enfüs)de bize duyurmak istediği şeyleri bir vâhidin birbirini tamamlayan iki yüzü gibi duyup değerlendirmek ve bütün hissettiklerimizi Kur'ân'a bağlayıp onda dinlemeye çalışmak... Evet biz, Kur'ân-ı Kerim'de hayat prensipleri olarak vaz'edilen meseleleri amelî olarak tam tatbik ettiğimiz zaman –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– umum hayatımız da düzene bir ölçüde girecek, zannediyorum biz de işte o zaman ikilemlerden kurtulmuş olacağız.

Şu anda, hayatımızdaki bütün aksaklıkların arkasında böyle küllî bir nazar ve küllî bir değerlendirmenin bulunmayışını düşünüyor ve yerimizde saymayı böyle bir düalizme bağlıyoruz. Günümüzdeki süper devletlerin teknik ve teknolojik alandaki gelişmeleri kimseyi aldatmamalıdır. Zira onların bu hâlleri, bir ara ortaya çakan sonra da kaybolan şimşekler gibidir. Bu sözlerin mânâsı, bazı totaliter sistemler örneğinde olduğu gibi, birkaç sene sonra kırılmalar ve çatırdamalar duyulduğu zaman daha iyi anlaşılacaktır.[15]

Fıtrî olmayan ve kâinatta cari kanunlara uymayan hiçbir sistemin uzun ömürlü olması mümkün değildir. Zira fıtrata muhalif şeylerdeki iyilik emareleri, insanın bedeninde tedafüî tesiri olan bir kısım mualecelerin

meydana getirdiği muvakkat sıhhat ve afiyet gibi bir duruma benzer ki kat'iyen mütemadi değildir. Bu, daha çok, beş dakika önce gözlerini açıp tebessüm ederek, yakınlarını sevindiren ve hemen arkasından da ahirete göçüp giden bir hastanın hâline benzer ki, çok parlak ve cazip görünen bu gayr-i tabiî ve fıtratı inkâr esası üzerine kurulmuş bütün bu kabil sistemler, kat'iyen uzun ömürlü olamayacakları gibi insanlığı da mutlu edemeyeceklerdir.

Bunun aksine bir de öyle devletler vardır ki bunlar temel esasları itibarıyla kâinatta cari kanunlara riayet ettiklerinden ötürü ayaktadırlar, ayakta durmaya devam etmektedirler ve işte bunlar istikbal vaadetmektedirler. Belli bir süreden beri mü'minler kâinatta cari kanunları ve şeriat-ı fıtriyeyi inkâr edip Kur'ân'ın düsturlarını da yaşamadıklarından sürüm sürümdürler ve hep gerilerin gerisinde kalmışlardır. Müslümanların içine düştükleri bu feci durumdan kurtulmaları için uyuşukluk ve tembelliği terk etmeleri, hem âyât-ı Kur'âniyeyi hem de âyât-ı tekvîniyeyi çok iyi okumaları şarttır. Zira Mukaddes kitabımız olan Kur'ân-ı Kerim ile kâinat kitabı, bir bütünün ayrılmaz iki parçası gibidir. İster bizim iç âlemimize, ister dış âlemimize, ister kâinatın öteki yüzü, ister zâhirine dair yazılan her kitap, bir yönüyle Kur'ân-ı Kerim'in tefsiridir. İnsanlık, ancak bu kitaplara sımsıkı sarıldığı zaman, dünyasını cennetlere çevirip ötelerin koridoru hâline getirecektir.

## G. Kur'ân'ın Terbiye Sistemi

Kur'ân-ı Kerim'in terbiye sistemi incelendiğinde, onun başka düşünce sistemleriyle mukayese edilmeyecek kadar bir fâikiyetinin olduğu görülecektir ki bu da onun Allah kelâmı olduğunda aranmalıdır. Kur'ân'la beslenmeyen, Kur'ânî üslûba bağlı olmayan ahlâkî ve terbiyevî sistemler, muvakkaten pek parlak görünseler de kat'iyen süreklilikleri söz konusu değildir. Çok orijinal gibi görünen bazı akım ve ideolojilerin kısa zamanda sönüp gitmeleri, kalabilenlerin revizyon üstüne revizyon görmeleri veya reformize edilmeleri, bunların hiçbirinin, insanlığın problemlerini çözmeye yeterli olmadığını göstermektedir.

Dolayısıyla da pek çok yeni düşünce ve sistemin doğumuyla ölümü bir olmakta, bazıları bugün moda olsa da yarın demode olup gitmektedir. Allah'ın, her şeyi kuşatan ilminden gelen düstur ve prensiplere gelince –ki bunlar icmâlen Kur'ân-ı Kerim'de özetlenmektedir– bütün gençliği ve tazeliğiyle hâlâ devam etmektedir ve sonsuza kadar da devam edecektir.

Ferdî ve ailevî ahlâkın ihmale uğradığı cemiyetlerin uzun ömürlü, sıhhatli ve inkişafa açık olmaları mümkün değildir. Onun için biz burada, Kur'ân-ı Kerim'in, ahlâk açısından ferdi nasıl ele aldığı hususu üzerinde bilhassa durmak istiyoruz. Zira yuva, toplum her şey, bir bakıma ferdin ahlâk ve istikametine bağlı görünmektedir. Yığınları sürü sayan dikta yanlısı tiranlar, yetişkin toplum ve hür iradeli fertler istemezler. Onlar halâik türünden rahat idare edecekleri kimseler isterler. Onlar için ahlâkî dejenerasyon, yetersizlik önemli değildir; önemli olan onların küflü düşüncelerine itaat ve inkıyattır.

Oysaki ferdin düzenli bir hayat seviyesine yükselmesi ve sağlam bir iradeye sahip olması çok önemlidir. Bu da, her şeyden önce ferdin, şirk ve şirk kokan hastalıklardan uzak durmasına, ölüm ve rızık endişesini aşmasına ve Allah'ın vesâyetinde âdeta, O'nun varlığının gölgesinin gölgesi olma durumunu elde edip onu muhafaza etmesine bağlıdır.

Böyle devâsâ iş, Kur'ân'ın ruhunu kavramış yetkin mürşitler ister. Şimdiye kadar bu önemli hizmeti hep bu çapta seviye insanları temsil etmiştir. Enbiyâ ve mürselîn, tabiî en başta Sultan-ı enbiyâ Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu işin kusursuz temsilcileridirler. Daha sonra evliyâ, asfiyâ, ebrâr ve mukarrabîn. Ondan sonra da kendi toplumlarının salahı için çalışan ıslah erleri...

Şirk ve şirk kokan hastalıkları aşmadan, Allah'a bağlı olmanın dışında bütünüyle bağımsız hale gelmeden insanlığın ıslahı kat'iyen mümkün değildir. Zatında, Allah'tan başka bizzat sevilecek, korkulacak, itaat edilecek ve himayesine sığınılacak bir başka varlık da yoktur. Şirkin her türünden kurtulmak da, bunu böyle kabullenmeye bağlıdır. Bir insan, içinde başkalarına karşı bir kısım endişeleri taşıyor, rızık korkusuyla yaşıyor, ölmekten ve mezara girmekten ürküyorsa bu, o insanın şirk mevzuunda daha aşamadığı pek çok probleminin var olduğunu gösterir.

## H. Tevhide Çağrı

Düşüncede tevhide, davranışlarda tevhide yönelip hemen her meselede tam bir muvahhit olarak Cenâb-ı Hakk'ı birleme ve sadece O'na teveccüh etme her türlü şirk ve şirk şaibesinden kurtulmanın yegâne yoludur. Müşrikler bir yana, tevhid hakikatine inanan mü'minler, acaba bu hakikati ne ölçüde anlayıp sindirebilmiş ve içtenleştirebilmişlerdir!

Cenâb-ı Hak, bu yüce tevhid hakikatini en câmi şekilde: قُلْ هُوَ اللّٰهُ

أَحَدٌۚ ﴿﴾ اَللّٰهُ الصَّمَدُۚ ﴿﴾ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْۙ ﴿﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ *"De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir. O, ne doğurmuş ne de doğurulmuştur. Ve O'nun asla dengi yoktur."*[16] beyanıyla belirler ve ortaya kor.

Evet, Allah, birdir. O'nun vahdeti izâfî olmayıp zâtî ve hakikîdir. *Vâhid,* izafî 1'dir ve *ikinin biridir,* ama *"Ehad"* ikincisi tasavvur edilmeyen bir 1'dir, yani onun eşi ve menendi yoktur. O, öyle bir ehaddir ki, ne önü vardır ne arkası ne de bir dayanağı; bütün birler, ikiler, üçler hepsi gider O'na dayanır; O ise kendi kendine vardır.

*"De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir."* Herkesin kendisine muhtaç olduğu, el-etek açıp dilendiği, hâl, vicdan ve hissiyat diliyle kapısının tokmağına dokunduğu biricik Zât olan Hz. Allah'tır. İnsan, Cenâb-ı Hak'tan başka hangi şeye bel kırıp boyun bükerse büksün, bunların bir hususta yetmediğini görecektir. اَللّٰهُ الصَّمَدُ bu mânâyı ifade sadedinde, O, muhtaç olmayan, ama bütün ihtiyaçları gideren, dua edip yalvarmayanın da, yalvaranların da âh-u efgânlarını dinleyip dindiren biricik mercidir.

Evet, *"O, ne doğurmuş ne de doğurulmuştur."* O'nun esbabla münasebeti, onları icraatına perde olarak kullanmaktan ibarettir. Ve bundan öte de sebeplerin hakiki bir tesiri yoktur. O, verâların.. verâların verâsında bir varlıktır. O, ne doğmuş ne de doğurmuştur. O'nun bir anne ve babası olmadığı gibi evlâdı da yoktur. O, mahlukata ait bu türlü nakise ifade eden evsafın, hepsinden münezzeh ve müberrâdır.

Bu âyetler, bütün sebeplerin, tabiatın, maddenin ve enerjinin kıymet-i harbiyelerini ortaya koymakta ve hakikî müessiriyeti sadece ve sadece Allah'a vermektedir. Bunun yanı sıra da şirk ve şirk kokan hususlara karşı tavır almayı, sebeplere O'nun emri olduğu için riayet etmeyi, ama ne olursa olsun, bütün kevn ü mekânlarda cereyan eden hâdiseleri de zatına bağlamayı zımnen ihtar etmektedir.

Evet, mü'minler, kalb ve vicdanlarını her türlü şirk ve şirk şaibesinden yıkayıp tertemiz hâle getirerek bu büyük hakikati ifade eden bu sûreye mutlaka kulak vermelidirler. Özellikle de bilgi elde etme yollarının alabildiğine kolaylaştığı, yazılı ve görüntülü yayın organlarında Kur'ânî hakikatlerin yayınlandığı bir dönemde artık her mü'min, kat'iyen tevhid hakikatine karşı yabancı kalmamalı ve Allah'ın ihsan ettiği imkânları mutlaka, iman, mârifet ve muhabbet adına değerlendirmeye bakmalıdır.

Kur’ân: قُلْ يَٓا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلٰى كَلِمَةٍ سَوَٓاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ *“(Resûlüm!) de ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan şu çağrıya gelip icabet ediniz: Allah’tan başkasına ibadet etmeyelim. O’na hiçbir şeyi eş tutmayalım; ayrıca Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rab edinmesin. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman: ‘Şahit olun ki biz Müslümanlarız!’ deyiniz.”*[17] fermân-ı sübhânisiyle –müşrikler anlamasa da– Hristiyan ve Yahudilerin ve onların içinde de ilim ehlinin dikkatleri çekilerek böylesine ulvî bir çağrıda bulunulmaktadır:

Ey Hristiyanlar, Yahudiler ve hususiyle de ilim ehli olanlar! Geliniz, aramızda müşterek olan bir kelime üzerinde –Allah’a imanda ve tevhidde– anlaşalım. Zira her şeyin O’na muhtaç bulunduğu Allah hakkında anlaşmak sizin de bizim de en önemli ve hayatî meselemizdir. Gelin, *“Allah’tan başkasına ibadet etmeyelim. O’na hiçbir şeyi eş koşmayalım.”* Yani, Allah’tan başkasına kul olmayalım. Zâtında eşi ve ortağı olmayan Allah’a eş, ortak aramayalım. Zira kâinatı kabza-i tasarrufunda tutup çeviren sadece O’dur. Bütün sistemler ve bütün kevn ü mekânlar, O’nun azamet ve ulûhiyeti karşısında âdeta bir zerre mesabesindedir. Dolayısıyla kâinat da biz de Cenâb-ı Hakk’a muhtaç ve medyun olduğumuz, O’nun da eşi ve ortağı olmadığı hâlde, hayallerimizde O’na eş ve ortak koşmak suretiyle gelin kendi kendimize yazık etmeyelim.

Yani doğru yoldan inhiraf ederek, *“Allah’ı bırakıp da birbirimizi Rab edinmeyelim.”* Zira bir kere Allah’tan başkasına tapmaya durunca, daha doğrusu Allah’ı bırakıp başka vadilerde kurtuluş aramaya başlayınca bir daha da belimizi doğrultamayız. Öyle ise gelin bütün benliğimizle Allah’a yönelelim ve وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللّٰهِ yani *“Allah’ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rab edinmesin.”*

Bunca tembih ve tenvire rağmen hiçbir şey yokmuş gibi, *“Eğer onlar yine de yüz çevirirlerse, işte o zaman: ‘Şahit olun ki biz Müslümanlarız!’ deyiniz.”* İkaz, tembih, tenvir ve aklı işhaddan sonra da, vazifenizi ifa ile alâkalı onların vicdanlarını şahit gösterip bir adım geriye çekilin.

Cenâb-ı Hak, bu âyette bütün Ehl-i Kitap’a çağrıda bulunduğu gibi, kıyamete kadar gelecek bütün ilim ehlini, kitap mücadelesi verenleri ve kitap çevresinde müesseseleşenleri de muhatap olarak almakta ve onlara âdeta şöyle

seslenmektedir:

Ey ilim erbabı! Gelin, aramızda müşterek olan, bizim kalben ulaştığımız ve vicdanlarımızın kabullenip tasdik ettiği *“Allah’tan başka Mâbud-u Mutlak’ın olmadığı”* hakikatinde birleşelim. Aslında, hangi ilim dalıyla iştigal edersek edelim, neticede bu ilimlerin, vâhid-i hakikî ve vâcibu’l-vücud olan Allah’a dayanmayınca muallâkta olduğunu duyacağımız kaçınılmazdır. Oysaki mü’min gönüller, Kur’ân’ın talim ve terbiyesiyle ruhen, vicdanen ve kalben ilimlere konu teşkil eden şeyleri daha farklı duymakta ve hissetmektedirler. Bu noktadaki problemler aşıldığı takdirde, ruh, fikir ve ilimlere ait tıkanıklık sayılan hususlar da kendi kendine vuzuha kavuşacaktır. Evet, ilmin inhiraflardan kurtulabilmesi işte böyle bir tevhid anlayışında Kur’ân’la tanışmaya bağlıdır.

## İ. Kur’ân’ın Fertleri Terbiyesi

Daha önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz âyetlerden de[18] anlaşılacağı üzere Kur’ân-ı Kerim, ferdi terbiye ederek, onun kalb ve vicdanını şirk ve şirk kokan hususlardan arındırarak ona, hakikî insanlığa giden yollar açmaktadır. Evet, onun terbiyesiyle yetişen fertler, eski hâllerinden bütün bütün sıyrılarak sadece Allah için duyup duygulanan ve O’nun için dolup boşalan insanlar hâline gelmektedirler.

Bir insanın tam tevhide ulaşabilmesi, her şeyden evvel onun şirk ve şirk kokan hususları tamamen terk edip vicdanen temizlenmesine bağlıdır. Açık-kapalı şirk düşüncesini aşamamış bir kimseye hak ve hakikat adına bir şey anlatmak çok zordur. Evet, hak ve hakikat adına anlatılan hususların vicdanlarda mâkes bulması için, o vicdanların arınmasına, dimağların ön yargılardan sıyrılmasına ve gönüllerde hakikat aşkı, araştırma düşüncesi ve hakperestlik duygusunun gelişmesine ihtiyaç vardır.

Buraya kadar belli ölçüde de olsa, insanın şirk ve şirk şaibesinden uzak kalması ve dupduru bir anlayışla Allah’a yönelmesi üzerinde durduk. İşte böyle bir yönelişi gerçekleştirebilen temiz vicdanlar, tevhide öylesine yürekten kilitlenirler ki, Allah karşısında değil şirke düşmek; şirk ihtimali olan şeylerden dahi yılandan çıyandan uzak durdukları gibi uzak dururlar. Ehlullah arasında Allah’a kurbet mevzuunda sübjektif bir uygulama olarak, bir gusül yorumlaması söz konusudur. Bu herkesin anladığı mânâdaki gusülle de irtibatlandırılabilir. Bu yorumun özeti şöyledir:

İnsan fâni zevklerini yaşarken, birkaç dakika dahi olsa, Allah'ı (celle celâluhu) unutabilir. İşte böyle bir unutmaya keffaret olarak o, ciddî bir 'evbe'nin yanında bütün bedenini de yıkayarak tam bir arınma ameliyesinde bulunur. Hatta ehlullah, bu şekilde bir unutma değil de, gayr-i iradî bile olsa, bir lahza Allah'ı unutunca: "Allahım! Madem iradî olarak Sen'den gafil olmanın keffareti gusletmek oluyor; ben, gayr-i iradî dahi olsa, gaflet ettiğimden dolayı abdestle arınıp yeniden Sana dönmek istiyorum der, tecdid-i teveccühte bulunur. Evet, hak dostları, ağyâr düşüncesine karşı bu ölçüde dikkatli ve her zaman teyakkuz içindedirler.

Bir sistem ve metot insanı olan ve Allah'ın talimiyle Kur'ân-ı Kerim'i pratik hayata geçiren Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem) daha önce bin bir baskıyla kovulduğu Mekke'yi fethedip de Kâbe'ye muzaffer bir kumandan olarak girerken, tevazuundan mübarek başı bindiği merkûbun eğeri kaşına değecek şekilde iki büklüm Kâbe'ye girmiş ve her şeyi O'ndan bilmeyi böyle bir mahviyet ve tevazu ile temsil etmişti.[19]

Bir ihlâs âbidesi olan Hz. Ömer (radıyallâhu anh), bir gün hutbe esnasında hiç münasebet yokken mevzuu değiştirerek, *"Yâ Ömer! Daha dün baban Hattab'ın develerini güden bir çobandın!"* deyip minberden inmişti. Ona, durup dururken böyle bir söz söylemesinin sebebi sorulunca da, *"Aklıma halife olduğum geldi..."* cevabını vererek meseleyi kesip atmıştı.

Yine O (radıyallâhu anh) omzunda kırba ile su taşıdığını görüp de: *"Bu ne hâl ey Allah'ın Resûlü'nün halifesinin halifesi!"* diyen sahabiye *"Dış ülkelerden bir kısım elçiler gelmişti. İçimde bir şeyler hissettim. O hissi kırmak istedim"* cevabını vermişti. Mukarrebliğin mukîmi koca halife Hz. Ömer, duygu ve düşünce planında dahi kalbinin içine giren en küçük bir şeyi, mukarrabîne yakışır şekilde inhiraf sayıyor ve o duyguya karşı savaş ilan ediyordu..

Ömer b. Abdülaziz (radıyallâhu anh), bir keresinde dostlarından birine ifadeleri edebî olan bir mektup yazmış, sonra da nefsine bundan pay çıkıyor olma mülâhazasıyla bu mektubu hemen yırtıvermişti. Sebebini soranlara da: *"İçimde bir gurur hissettim. Onun için mektubu yırttım"* deyivermişti.

Evet, bizim dünyamızda devletin başındaki devlet reisinin duyguları işte bu kadar şirkten uzak ve bu kadar arı ve durudur. Devlet başkanları böyle olduğu gibi halkın duygu ve düşünceleri de bundan farklı değildi. Evet mübarek bir

dönemde bütün kuvve-i inkişafiyelerini başlarındaki idarecilerinden alan toplum, ütopyalarla bile resmedilemeyecek kadar derindi...

Fertleri böyle şirk ve şirk şaibelerinden sıyrılıp, vicdanen dupduru hâle gelen toplumlar ne mübeccel ve böyle bir toplum içinde hayat ne zevklidir..!

Kur'ân-ı Kerim, sıhhatli bir aile ve toplumun oluşması adına her şeyden evvel, fertlerin sıhhatli olmalarına büyük bir önem vermiş ve bunun için de pek çok emir ve tavsiyelerde bulunmuştur. O, âdeta her şeyi ferdin kendini düzeltmesine, kendini görüp gözetmesine bağlamıştır. *"Ey iman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca, sapan sapık size zarar veremez."*[20] âyetiyle bu gerçek hatırlatılır ve mü'min kendi vazife ve sorumluluklarına yönlendirilir.

Evet, insan, başkalarının dalâlet, küfür ve küfranıyla meşgul olmak yerine, kendisinin hidayette olup olmadığı üzerinde durmalı ve istikamet adına hep kendini sorgulamalıdır ki, Hak nazarında kurtuluşa ermenin en kestirme yolu da bu olsa gerek.. evet, siz, hidayette olduktan sonra başkalarının dalâlet, küfür ve küfranı size asla zarar vermeyecektir.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, bu tür âyetleriyle şu hususlara da dikkat çekmektedir:

1.Başkaları küfür ve küfran içinde bulunurken, bir Müslüman, kendi köşesine çekilip şahsî ibadet ü taat ve evrâd ü ezkârla yetinmemelidir; ehl-i dalâletin menfi yollarına alternatif olarak onun da temel disiplinlere göre bir yolu-yöntemi olmalıdır ve o, bu çerçevede hizmetlerini devam ettirmelidir.

2.Müslümanın vazifesi, ruh ve mânâ kökleriyle alâkalı evrensel değerleri neşretmek ve onu muhtaç gönüllere duyurmaktır. O, bu yolla ruhen perişan ve dâğidâr kimselerin imdadına koşmuş ve onlara mânen nefes alacakları bir ortam hazırlamış olacaktır.

3.O, bütün bunları yaparken, önüne çıkan engeller karşısında sarsılmadan –Allah'ın tevfik ve inayetiyle– bunların hepsini aşma azmiyle doğru bildiği yolda yürümeye devam etmelidir.

Evet, bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere Kur'ân-ı Kerim, her şeyden önce ferdin ahlâk ve karakteri üzerinde durmakta ve âdeta diğer her şeyi bunun üzerine bina etmektedir. Ona göre şahsî hayatı müstakîm olmayan kimselerin mükemmel bir toplum ve millet oluşturması da bahis mevzuu değildir. Namazında, niyazında ve Allah'a teveccühünde, insanlarla muamelesinde

samimî olmayan bir insanın mensup olduğu topluma bir hayır vaadetmesi de söz konusu değildir.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) şu hadis-i şerifiyle bu konuyu bir buudu ile şöyle tenvir eder: *"Kim bizim namazımızı kılar, bizim kıblemize yönelir, bizim kestiğimizi yerse işte o, Allah ve Resûlü'nün zimmetini alan (taahhüdü altında bulunan) bir Müslümandır."*[21] Bu sözün mefhum-u muhalifi şudur: Bir kimse bizim namazımızı kılmıyor, kıblemize dönmüyor ve kestiğimizi yemiyorsa Allah ve Resûlü'nün nezdinde O'nun zimmetinden de söz edilemez. Bugün bizim de, bu sınıfa dahil olan ve inançları itibarıyla kalbî dünyaları kararmış pek çok bildiğimiz kimse vardır ki, bu kimselerle daha samimî diyaloglar kurarak kalbimizin en samimî soluklarını onlara duyurma mecburiyetindeyiz.

Biz şuna inanıyoruz, insanların hayat standartları ne kadar yüksek olursa olsun, yine de bu insanlar huzurlu olmayabilirler; olmayabilirler zira gönül, onu yaratan Allah'a (celle celâluhu) imanla aydınlanmadıktan ve vicdan da iman ve Kur'ân nuruyla nurlanmadıktan sonra insanın huzur ve itminana ermesi mümkün değildir. Evet, bizim en büyük gayemiz, herkesi inancın diriltici iklimiyle buluşturmak, onların dünyada huzura kavuşmalarına, ahirette de Allah'ın rıza ve rıdvanına mazhar olmalarına vesile olmaktır.

Bir plan ve projenin gerçekleştirilebilmesi için her şeyden önce o plan ve projeye göre bir alt yapı ve zemin hazırlanması gerekmektedir. Meselâ, eğer Cenâb-ı Hakk'ın bize lütfettiği iman ve Kur'ân nimetinden bütün dünyanın istifade etmesi düşünülüyorsa, ulûm-u diniye ile fünûn-u müspeteyi mezcedip her türlü bilim ve teknolojide kendimizi ispat ederek, hedef kitle kabul ettiğimiz milletler nazarında, geri kalmış ve ayakta durabilmek için başkalarına muhtaç olma imajını silmemiz ve silkinip kendimize gelmemiz şarttır.

Evet, İslâm'ın getirdiği emniyet ve saadetin gönüllerde hâkim olması, biraz da Müslüman fertlerin maddî-mânevî derinliklerine bağlıdır. Böyle bir derinliğin en önemli kazancı uhrevî saadettir. Allah bir yerde: *"Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklaştırmış bulunan kimse için, şüphesiz onun varacağı yer Cennet'tir."*[22] diyerek bu hakikati işaretler. Yani, eğer bir insan, her zaman Rabbinin huzuruna çıkıp O'na hesap verme endişesini içinde duyuyor ve dünyada her an O'nun tarafından görülüp gözetildiği duygu ve düşüncesiyle yaşıyorsa, o kişi Cennet yolundadır ve

varacağı yer de Cennet'tir. Aslında, onun hem dünyası hem de ahireti güven altında demektir.

Bu tür âyetler, bir taraftan insana Cennet'i kazanma yolunu gösterip onun içine huzur salarken, diğer taraftan da onun nefsanî ve şeytanî arzularını gemleyerek onu örnek insan seviyesine yükseltmektedir. Nice kimseler vardır ki, ahirette yeniden var olmak, Cenâb-ı Hakk'a kavuşmak ve O'nun cemal-i bâkemalini seyretmek, böylelerinin ruhunda öyle bir huzur hâsıl eder ki, dahası tasavvur edilemez. Böyle bir duygu ve düşünceye sahip olmayan birinin ise, uhrevî saadetten mahrum olmasının yanında dünyevî huzur ve saadeti de söz konusu değildir.

Evet, bir insanın içine Allah korkusu, muhasebe duygusu ve mesuliyet hissi yerleştiği zaman, o kimse, kendi kendini kontrol edeceğinden, sosyal hayatta zararlı bir insan olmamaya âzamî derecede dikkat gösterir ve falso yapmamaya çalışır. Çünkü o, her zaman kontrol edildiği şuuruyla hareket etmektedir. Aksine, fertleri bu hâle getirilememiş bir toplum için, uhrevî saadet duygusu gibi, dünyevî huzur hissi uyarmak da çok zor olsa gerek. Zannediyorum bu meselenin en realistçe çözümü nesillerin mehâfet ve mehâbet duygusuna bağlı yetiştirilmesi olmalıdır. Fertleri bu ölçüde kıvama getirilmemiş yığınların hayrına düşünülen plan ve projeler ise her zaman bir tasarı olarak kalacak ve kat'iyen pratiğe dökülemeyecektir.

Sadece gençler değil, ihtiyarlar da ancak Allah'ın huzuruna gitme ve O'nun cemalini seyretme saadetbahş mülâhazalarıyla mutlu olabilirler. Böyle inançlı bir kimse, başına bin ihtiyarlık gelse, beli bükülüp saçı-başı bembeyaz olsa, ihtimal, her zaman bir genç gibi ayakta dimdik durur ve saadetbahş akıbetini gönül huzuru içinde bekler. Evet, o, "Allah'a kavuşmak üzere girdiğim bu yolda, Mevlâ-i Müteâl'e kavuşma vaktim yaklaştı." diyerek duygu ve düşünceleriyle hep O'nunla beraber olmanın hazzını duyar ve daha cennete gitmeden kendini cennette sanır. Aksine, eğer ihtiyarlık çağına gelmiş böyle bir kişi, imanın ferahlatıcı atmosferiyle tanışamamışsa daima ölüm endişeleriyle dâğidâr olur ve hayat her gün, onun için daha bir ızdıraplı ve âdeta yaşanmaz bir kâbusa dönüşür.

Öyleyse bize düşen vazife, genç-ihtiyar herkese, Allah'a ve ahiret gününe iman neşvesini duyurmak ve onların huzura muhtaç gönüllerini sürura gark etmek olmalıdır. Zira fert, bu şekilde ele alınıp kendisine insanlığı anlatıldığı, o da hayatını böyle bir mesuliyetin ağırlığı altında yaşadığı zaman –Allah'ın

tevfik ve inayetiyle– her şey tabiî seyri içinde yoluna girer, fert ve toplum kendilerini bir huzur zemzemesi içinde bulur.

Defaatle üzerinde durulduğu gibi, gerek Kur'ân-ı Kerim, gerekse Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) genelde irşad ve tebliği fert üzerine bina etmişlerdir. Nitekim Cenâb-ı Hak bu konuda şöyle buyurur: *"Her nefis, kazandığına karşılık rehindir. Ancak ashab-ı yemîn müstesnadır."*[23]

Yani herkes olumsuz tavırları itibarıyla kendini ipotek etmiş ve kazandığı menfi şeylerle elini-kolunu bağlamış demektir. Ancak *"ashab-ı yemîn"* yani uğurlu ve yümünlü olup ahirette amel defterini sağından alan, sağduyulu olan kimseler böyle bir durumdan müstesnadırlar. Zira onlar, nefislerini rehin olarak vermişlerse de daha sonra iman ve amel-i sâlihle o ipoteği çözmüşlerdir.

Evet, her nefis kazandığı şeyle rehindir; bundan hiç kimsenin kurtulması da söz konusu değildir. Evet ne atalarının şan ve şöhretleri ne kendilerinin sahip olduğu mal-mülk, ne de ruhî ve kalbî irtibat sağlanamamış şöyle veya böyle büyük kimselere nispetin insana hiçbir yararı olmayacaktır. Nitekim Nebiler Serveri bu hakikate işaret sadedinde, bir hadis-i şerifleriyle, kendi kavim ve kabilesinin şahsında bütün ümmetine şöyle seslenir: *"Nefsinizi Allah'tan satın almaya bakın; (ipoteği çözünüz) zira ben, ahirette sizin adınıza hiçbir şey yapamam!"*[24]

Evet, herkes, kendi mesuliyet ve kaderiyle Allah'ın huzuruna çıkacak ve ona göre muamele görecektir. İşte bu açıdan da yine ferdin kalbî ve ruhî sıhhat ü selâmeti çok önemlidir. Allah Resûlü, bu mülâhazaya bağlılık içinde daireyi gittikçe daraltarak en yakınlarına seslenir ve sözlerini şöyle devam ettirir: *"Ey Allah Resûlü'nün halası Safiyye! (Sen de nefsini Allah'tan satın almaya bak; (rehini çöz zira) ahirette senin adına da bir şey yapamam!"*[25] Sonra O daha bir yakını ve ciğerpâresi, gönül meyvesi olan Hz. Fatıma'ya (radıyallâhu anhâ) teveccüh buyurur ve: *"Ey Muhammed'in kızı Fatıma! (Sen de nefsini Allah'tan satın al; (ipoteği çöz zira) ahirette senin adına da bir şey yapamam."*[26] diyerek daha net bir şekilde herkese ferdî mesuliyetin önemini hatırlatır.

Evet, herkes, kendine çeki-düzen vererek ipotek olmaktan sıyrılmaya bakmalı ve Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasındaki azatlılar içine girmeye çalışmalıdır. Vâkıa bu önemli meselenin plan ve programını uygulayan ve insanları "fekk-i rihân"a uyaran; uyarıp onun

gönüllerde hüsnükabul görmesini temin ve tesis eden Resûl-i Ekrem'dir. Dolayısıyla da hepimiz ve herkes O'na medyundur: Mehmet Âkif

*" Dünya neye sahipse, O'nun vergisidir hep;*

*Medyûn O'na cem'iyyeti, medyûn O'na ferdi.*

*Medyûndur O Mâsum'a bütün bir beşeriyyet...*

*Yâ Rab, mahşerde bizi bu ikrâr ile haşret."*

derken önemli bir gerçeği vurgular ve O'nun bir vesile-i necat olduğunu hatırlatır. Ancak burada, herkesin kendi hesabını verme mecburiyetinde olduğu ayrı bir husustur ve dinin ruhu açısından çok önemlidir.

Evet, *"Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez."*[27] âyetinin mazmununca, hiç kimse bir başkasının günahından dolayı suçlanamaz. Herkes kendisinden sorumludur. Kimse kimsenin günahıyla Cehennem'e girmeyeceği gibi, sevabıyla da Cennet'e giremeyecektir. Herkes kendi mesuliyetiyle mahşerden, sırattan geçerek, Allah'ın huzuruna çıkacak ve Cennetle şereflenecektir. Evet her ferde terettüp eden bir takım mesuliyetler vardır; fert, ancak bu mesuliyetlerini yerine getirdiğinde faziletli bir insan olabilecektir ki, yukarıda zikredilen *"Herkesin durumu kendi kazanacağına bağlıdır."* fermân-ı sübhaniyesinden de bu anlaşılmaktadır. Evet, her insan, âdeta ayağına pranga vurularak bağlanmış gibidir ve ancak Allah'a inanması ve salih ameller yapmasıyla bu prangadan sıyrılabilecek ve kendi olma pâyesini elde edebilecektir.

Bu mazmun: *"İnsana sa'y ve gayretinin neticesinden başkası yoktur. Bu amelinin neticesi de ilerde ortaya çıkıp görülecektir, sonra da emeğinin karşılığı kendine tastamam verilecektir"*[28] âyetleriyle de –yeni ifadesiyle– tam örtüşmektedir.

## J. İslâm'da Aile Terbiyesi

*"...Kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir; kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen (Ey Şanı Yüce Nebi) onların üzerinde bir vekil değilsin."*[29]

Bu âyet-i kerimede Allah (celle celâluhu), Resûlü'ne hitaben, "Ey Habîb-i Zîşânım! Kim hidayete ererse, lehine olabilecek bir yola girmiş sayılır; kim de doğru yoldan çıkıp sapıtırsa o da sonuç itibarıyla kendi aleyhinde sayılan bir

yola girmiş demektir. Evet hidayete yönelen kimse iradesini iyilik istikametinde kullanacak; Cenâb-ı Hak da onun gönlünde iman nurunu yakarak onu hidayete erdirecektir. Dalâlet ve sapıklık yolunda gitmekte ısrar edenlere gelince, *"Habibim sen onların vekili değilsin."* buyurarak, hem peygamberin vazife ve salahiyet sınırlarını belirliyor hem de iman etmeyen kimseler karşısında kalb-i pâk-i Nebi'yi teselli ediyor. Bu iki mevzuu birbirine bağlayan şu âyet de burada hatırlanabilir:

*"Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun."*[30]

Yani önce nefsinizin, sonra da aile fertlerinizin Cehennem'e yakıt olmalarına meydan vermeyin ve onları duyguda, düşüncede istikamete yönlendirin. Evet, bu böyle yapılabildiği takdirde, aile fertlerinden her biri kendiyle yüzleşecek ve kendisine çekidüzen vererek istikamete erecektir.

Sıhhatli bir toplum için aile çok önemlidir. Şimdiye kadar ailenin çözülüp dağıldığı milletlerden pâyidâr olan hiç görülmemiştir. Evet, anne, babanın sefahete dalıp çocuklarına karşı vazifelerini unuttukları, çocukların da sahipsiz, hissiz ve duygusuz yetiştiği toplumların kalıcı olmaları mümkün değildir. Toplum, böyle bir hissizlik içinde belli bir süre devam etse de, o toplumun sürekli ayakta kalması ve başka milletlerle dünyanın nimetlerini paylaşması imkânsızdır. O bakımdan biz, millî prensiplerimize göre bir toplumdaki anne-babanın evlâdıyla, evlâdın anne-babasıyla, hanımın kocası, kocanın hanımıyla münasebetlerinin sıhhatli ve kalıcı olması nispetinde ailenin, dolayısıyla da toplumun sağlam kalabileceği inancındayız.

Gerek anne-babanın çocuklarına, gerekse çocukların anne-babalarına karşı terettüp eden vazifelerini yerine getirmemeleri ve aralarındaki sevgi ve hürmet hislerinin kırılmasından dolayı bir kısım problemler meydana geleceği ve geldiği açıktır. Bu problemlerin giderilmesi ise her ferdin kendisine terettüp eden vazifeyi bihakkın ifa etmesine ve aralarındaki sevgi ve hürmet bağlarının canlandırılmasına, canlandırılıp temadî edilmesine bağlıdır.

Günümüzde anneler-babalar, hiçbir asırda görülmedik şekilde evlat ve torunlarının saygısızlık ve hakaretlerine maruzdurlar. Evlerde bir fazlalık ve huzursuzluk kaynağı olarak görülmeye başlanan anne ve babalar, evlat ve torunlarının sevgi ve ilgisine en fazla muhtaç oldukları bir dönemde, *"huzurevleri"* adı altında *"huzursuzluk evleri"*ne kapatılmaktadırlar ki bunun

mânâsı, anne ve babayı, kapı ve penceresi olan, demir parmaklıkları eksik bir hapishaneye tıkıp onlardan kurtulmak demektir.

Böyle bir davranış, anne ve babasına karşı sözde çok saygılı olan evlatlarının güya onlara karşı yaptıkları bir vazifedir. (!) Aslında böyle bir muamelenin arkasında "Gidin ne hâliniz varsa görün. Hayattan kâm almamız konusunda bize ayak bağı olmayın!"mülâhazası söz konusudur. Bu mânâyı kamufle edip anne ve babayı psikolojik olarak rahatlatmak için o huzursuzluk evine *"huzurevi"* denmesi neticeyi değiştirmeyecektir. Zira böyle bir muamelede anne-babanın nefret edilip istenmediği açıktır. Gerçi o anne-babalar da –istisnalar hariç– böyle bir muameleye müstahak gibidirler. İhtimal onlar da, zamanında evlatlarına karşı yapmaları gereken vazifelerini yerine getirmemişlerdir. Türkçemizde bir atasözü vardır: *"Ne ekersen onu biçersin."* Demek ki iyi şey ekilmemiş ki şimdilerde de iyi bir şey biçilmiyor. Bu açıdan da, huzurevlerini hazırlayanlar, anne ve babalarının huzurunu isteyen evlatlar değil (!) daha evvel evlatlarına sahip çıkmayan zavallı anne ve babalardır denebilir.

## K. İslâm'da İdeal Aile Yapısı

Her şeye rağmen İslâmî bir yuvada, anne ve babanın muallâ bir yeri vardır. Bir âyet, konuyla alâkalı şunları söyler:

*"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (hizmetçi ve benzerlerine) ihsanda bulunun; Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez."*[31]

*"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın."* Yani hem *"tevhid-i ulûhiyet"* hem de *"tevhid-i rubûbiyet"* açısından Allah'ın eş ve ortağının olmadığına yürekten inanın. Sonra *"tevhid-i ubûdiyet"* mülâhazasıyla da sadece ve sadece bir olan Allah'a ibadet edin; edin ve ibadette O'na eş ve ortak koşmayın.

İşte bu üç tevhid anlayışı çok sıkı bir şekilde birbirine bağlıdır. Evvelâ Allah (celle celâluhu), rububiyetinde ve icraatında birdir. Öyleyse Allah'ın bu icraatının neticesi olarak irade sahibi kullar da ubûdiyette Allah'ı birlemeli ve O'nun birliğini içlerine çok iyi sindirmelidirler.

Bunun ardından Kur'ân, *"Ana-babaya ihsanda bulunun."* ferman ediyor. Bu

ifadeleriyle o, anne ve babaya büyük bir hak vererek, evlatlara, anne-babalarına tam bir ihsan şuuruyla iyilikte bulunmalarını, onlara daima himaye ve sıyanet ellerini uzatmalarını ve onlarla ilgilenmelerini emrediyor. Kur'ân, merkezde, anne ve babayı bu ölçüde nazara verdikten sonra, daireyi biraz daha genişleterek akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, köleye, hizmetçiye ve benzerlerine de iyilikte bulunulması gerektiğini hatırlatmayı da ihmal etmiyor.

Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyet, anne ve babanın evlatlarına karşı haklarını hatırlatarak, kendisine eş ve ortak koşmamanın hemen akabinde anne-babaya ihsanı bir vazife olarak zikretmektedir ki işte o pırlantalardan biri daha:

*"Lokman, oğluna öğüt vererek: Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür, demişti. Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olmuştur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak Banadır."*[32]

Bir başka âyet, onlara karşı düşünce ve tavırlarımıza kadar meseleyi detaylandırarak şöyle buyurur:

*"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine 'Öf!' bile deme; onları azarlama ve onlara güzel söz söyle."*[33]

Görüldüğü gibi Kur'ân, her zaman aile yapısının temel unsurları sayılan anne ve babayı nazara vererek her şeyi onların üzerine bina etmektedir. Meselenin kabile ve aşiret anlayışından kurtarılıp anne, baba ve evlat unsurlarından teşekkülü şu noktalar itibarıyla çok mânidardır:

Ailede biri ani'l-merkez diğeri ile'l-merkez olmak üzere iki durum söz konusudur. Bir ailenin çekirdeğini anne ve baba oluşturmaktadır. Binaenaleyh aile fertleri içinde saygı, hürmet ve itaat gösterilmeye en layık olan anne ve babadır. Anne ve babanın değeri o kadar büyüktür ki, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Cennet, annelerin ayakları altındadır."*[34]
buyurarak Allah'ın rıza ve rıdvanının tecessüm ettiği Cennet'i, annenin ayaklarının altına koymaktadır. Bir diğer hadis-i şerifte, Allah'ın rızasını kazanmanın ve Cennet'e girmenin önemli vesilelerinden biri de anne ve babaya

itaat olduğu bildirilmektedir ki, konunun önemi açısından üzerinde durulabilir.

Anne ve baba, kendilerine terettüp eden vazifeleri hakkıyla yerine getirerek Allah'ın lütfettiği bu muallâ mevkie layık olduklarını ortaya koydukları takdirde, o aile, toplumun sağlam bir cüz-i ferdi durumuna yükselmiş demektir. Böyle olduğu takdirde anne-baba, evlatlarına telkin ettikleri hürmetin karşılığını bulacak ve o ana kadar ektiklerinin kat katını elde edeceklerdir. İşte bu husus, meselenin ile'l-merkez yönüdür.

İslâm, aile müessesesini ele alarak onu aşiret ve kabilenin yönetiminden kurtarmış ve ona ayrı bir şekil kazandırmıştır. İslâmî ruh ve mânâ etrafında şekillenen bir ailenin fertleri arasında çok kuvvetli bir irtibat söz konusudur. Bunun tabiî neticesi olarak fertleri bu ölçüde birbirine bağlı bulunan aile moleküllerinden de güçlü bir toplum meydana geleceği açıktır.

Bir kere daha hatırlatalım ki, böyle bir toplumda ağırlık noktasını teşkil eden, anne ve babadır. Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Allah, size annelerinizin haklarına riayeti tavsiye etmektedir. –O, bunu üç sefer tekrarladı.– Sonra da Allah size babalarınızın haklarına riayet etmenizi tavsiye etmektedir. Ayrıca O size akrabalarınızın haklarına yakınlık derecesine göre riayet etmenizi de tavsiye etmektedir."*[35] fermanlarıyla bu önemli gerçeği vurgular.

Bu hadis-i şerifte, merkez ve muhit hattında bulunan herkes nazara verilir ve yakınlık derecesine göre onların haklarına riayet edilmesi gerektiği hatırlatılır ki, bu da meselenin ani'l-merkez cihetidir. Nitekim yukarıda zikredilen *"Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (hizmetçi ve benzerlerine) ihsanda bulunun."* âyet-i kerimesinde önce anne ve babaya ihsanda bulunulması emredildikten sonra, ihsan dairesi yakından uzağa doğru genişletilmektedir.

Bu yapılırken de kabile ve aşiret anlayışı ile atalarla iftihar düşüncesi silinip atılmakta ve *"Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir."*[36] buyrularak ailenin bugünkü hâlinin ne olduğu tespit ve tayin buyrulmaktadır.

Nitekim Efendimiz mevzuyla alâkalı bir başka hadis-i şeriflerinde de şöyle buyururlar: *"Şüphesiz Allah, sizden cahiliye duygu ve düşüncesini ve babalarınızla iftihar etmeyi silip atmıştır."*[37] Elbette burada, babalarla iftihar

etmenin silinip atılması, âbâ u ecdâda sövmek mânâsında değildir; burada üzerinde durulan husus, fertlerin atalarıyla övünmeyi bir tarafa bırakıp kendi duruşları ve konumlarını gözden geçirmelerinin önemidir.

Özetlenecek olursa, biz buraya kadar, ailenin sınırlarını tespit etmeye çalıştık. İslâm'ın vaz'ettiği ideal aile yapısı, hem kabile ve aşiretle hem de âbâ u ecdadla alâkası olmakla beraber, dede-nine, anne-baba, evlat ve torunlardan oluşan çekirdek bir topluluktur. Kur'ân'ın da, *"Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun."*[38] âyetiyle sorumluluk sınırlarını belirleyerek وَأَهْلِيكُمْ *"ve ailenizi"* sözüyle, korunması istenenin bunlar olduğu hatırlatılmaktadır.

İslâm'da îsâr duygusu çok önemli bir haslettir. Kur'ân-ı Kerim, açık-kapalı çok kez insanlardaki bu hissi nazara verir. Biz îsâr hasletini kendisi muhtaç olduğu hâlde başkalarını nefsine tercih etme diye yorumlayabiliriz. Meselâ, bir kimsenin kendi ihtiyacı olan bir nesneyi başka birisinin ihtiyacını karşılamak için infak etmesi yüksek bir îsâr hasletidir.

Kur'ân-ı Kerim, *"Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları (ihtiyaç sahibi olan kardeşlerini) kendilerine tercih ederler."*[39] gibi âyetleriyle işte bu tür îsâr hasletine sahip olan kutluları takdirle yâd eder. Îsârda yakınlık-uzaklık söz konusu değildir. Kime olursa olsun o, Allah yolunda kardeşlerini nefsine tercih etmenin adıdır. Îsâr ne kadar memduh olursa olsun mutlaka onun da bir sınırı vardır. İslâm, aile fertlerinin bahis mevzuu olduğu bir yerde önce onların ihtiyaçlarının giderilmesini emreder.

Bu, başkalarını şahsına tercihten farklı bir şeydir. Anne ve babanın hakkı, îsâr hasletinin önüne geçecek kadar ehemmiyeti haizdir. Nitekim Nebiler Serveri (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şerifte, *"Ey Allah'ın Resûlü! İyi davranıp hoş sohbette bulunmama en fazla hak sahibi olan kimdir?"* diye soran ve bu soruyu dört defa tekrarlayan sahabinin ilk üç sorusuna, *"Annen"*, sonuncusuna da *"Baban"* diye cevap verir.[40]

Mevzuyla alâkalı Sa'd İbn Ebî Vakkâs'dan (radıyallâhu anh) nakledilen bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: "Veda haccı esnasında şiddetli bir hastalıkla yatıyordum. Resûlullah, bana geçmiş olsun ziyaretine geldi. *'Ey Allah'ın Resûlü! Gördüğünüz gibi ağrım çok şiddetli.. ben mal-mülk sahibi bir kimseyim. Bana vâris olacak kızımdan başka kimsem de yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!'* dedim. Hemen *'Hayır, olmaz!'* buyurdular.

*'Yarısını?'* dedim. Yine *'Olmaz!'* buyurdular. *'Üçte birini?'* dedim. *'Üçte birini mi? Üçte biri de çok. Sen, vârislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçları için el açacak fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Sen, azîz ve celîl olan Allah'ın rızasını arayarak her ne harcarsan, –hatta bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa– mutlaka o sebeple dahi mükâfatlandırılacaksın.'* buyurdular.

Ben: *'Ey Allah'ın Resûlü! Yoksa ben muhacir arkadaşlarımdan ayrı mı düşeceğim?'* dedim. O *'Eğer geri kalır, kendisiyle Allah'ın rızasını düşündüğün bir amel yapacak olursan bu ameller sebebiyle mutlaka derecen artacak ve merteben yükselecektir. Sana şunu da söyleyeyim: Sen, daha çok yaşayacaksın. Öyle ki, Allah seninle bazı kavimleri aziz bazılarını da zelil kılacaktır.'* ferman etti ve sonra da şöyle dua buyurdu: *'Allahım! Ashabımın hicretini tamama erdir. Onları gerisin geri (başarısızlıkla) çevirme!..'"*[41]

Bu hadis-i şerifte, anne-baba ve evlatların hukukunun yani aile haklarının devreye girdiği noktada başkalarına infak edilecek olan şeylerin bizzat Allah Resûlü tarafından gayet net olarak tahdit edildiği görülmektedir.

Benzer bir durum Kâ'b b. Mâlik (radıyallâhu anh) için de söz konusudur. Şöyle ki, Tebük gazvesine mazeretsiz olarak katılmayan, fakat doğru söyleyerek Allah'tan af dileyen ve inen âyetlerle hakkında af fermanı çıkan;[42] bunun üzerine de bir şükür ifadesi olarak, *"Ey Allah'ın Resûlü! Mazhar olduğum bu aftan ötürü bütün malımı Allah ve Resûlü yoluna bağışlamak istiyorum."* diyen Kâ'b b. Mâlik'e, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), *"Hayır, hepsi olmaz. Bir kısmını kendine ayır, bu senin için daha hayırlıdır."*[43] buyurarak aile fertlerinin haklarının korunması gerektiğini ferman etmişlerdir.

Aile hukukunun bahis mevzuu olduğu bir yerde pek çok tasarrufun sınırlarının daraltıldığına dair Asr-ı Saadet'ten daha başka misaller vermek de mümkündür. Ancak, biz sözü daha fazla uzatmamak için son bir misalle mevzuu noktalamak istiyoruz:

İslâm'da irşad, bütün Müslümanlar üzerine umumî ahvalde farz-ı kifaye, hususî şartlarda ise (cem'u nefir hâli) farz-ı ayn derecesine yükselen yüce bir emirdir. İşte böylesine ehemmiyetli bir emre itaat etmek için bir sahabi, Allah Resûlü'nün huzuruna gelerek sefere iştirak için izin ister. Peygamber Efendimiz, o kişiye –hayatta olduklarını bildiği hâlde– *"Annen baban hayatta mı?"* diye sorar. Sahabi, *"Evet"* cevabını verince Rahmet Peygamberi,

*“Onlara (hizmet de cihad sayılır), sen onlara hizmet ederek cihad yap.”* buyurur.[44]

Evet, İnsanlığın İftihar Tablosu, farz-ı ayn olan bir meselede bile, eğer evlâdın nazarını anne-babaya çeviriyorsa, evlâdın anne ve babasına karşı ne denli ağır sorumlulukları olacağı üzerinde durulmaya değer...

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي هَدَانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللّٰهُ، وَمَا تَوْفِيقِي وَلَا اعْتِصَامِي إِلَّا بِاللّٰهِ، عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ.

وَصَلِّ وَسَلِّمْ عَلٰى سَيِّدِ الْأَوَّلِينَ وَالْاٰخِرِينَ. وَعَلٰى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ بِعَدَدِ عِلْمِكَ وَبِعَدَدِ مَعْلُومَاتِكَ، اٰمِينَ.

1 Fâtiha sûresi, 1/2.

2 Bkz.: el-Kelâbâzî, *et-Taarruf* 1/5; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/306.

3 Lokman sûresi, 31/13.

4 Lokman sûresi, 31/17.

5 Meryem sûresi, 19/42.

6 Meryem sûresi, 19/45.

7 İsrâ sûresi, 17/23.

8 Nisâ sûresi, 4/59.

9 Mâide sûresi, 5/49.

10 Nisâ sûresi, 4/65.

11 Nahl sûresi, 16/90.

12 Furkan sûresi, 25/72.

13 Furkan sûresi, 25/63.

14 Fâtiha sûresi, 1/1.

15 Bu ifadeler, 1976-1977'li yıllarda Manisa'daki bir camide, vaaz esnasında söylenmiştir.

16 İhlâs sûresi, 112/1-4.

17 Âl-i İmrân sûresi, 3/64.

18 İhlâs sûresi, 112/1-4; Âl-i İmrân sûresi, 3/64.

19 Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 5/63; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 6/120.

20 Mâide sûresi, 5/105.

21 Buhârî, *salât* 28; Tirmizî, *îmân* 2; Nesâî, *îmân* 9.

22 Nâziât sûresi, 79/40-41.

23 Müddessir sûresi, 74/38-39.

24 Buhârî, vesâyâ 11, *menâkıb* 13; Müslim, *îmân* 351.

25 Aynı yer.

26 Aynı yer.

27 Fâtır sûresi, 35/18.

28 Necm sûresi, 53/39-41.

29 Zümer sûresi, 39/41.

30 Tahrîm sûresi, 66/6.

31 Nisâ sûresi, 4/36.

32 Lokman sûresi, 31/13-14.

33 İsrâ sûresi, 17/23.

34 el-Kudâî, *Müsnedü'ş-Şihâb* 1/102. Aynı mânâdaki hadis için bkz.: Nesâî, *cihâd* 6; İbn Mâce, *cihâd* 12.

35 İbn Mâce, *edeb* 1; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/132.

36 Bakara sûresi, 2/134-141.

37 Tirmizî, *tefsîru sûre* (49) 5; Ebû Dâvûd, *edeb* 111.

38 Tahrîm sûresi, 66/6.

39 Haşir sûresi, 59/9.

40 Buhârî, *edeb* 2; Müslim, *birr* 1.

41 Buhârî, *cenâiz* 37, *vesâyâ* 2, 3, *ferâiz* 6; Müslim, *vesâyâ* 5.

42 Tevbe sûresi, 9/117-119.

43 Buhârî, *vesâyâ* 16, *cihâd* 103, *menâkıb* 23; Müslim, *tevbe* 53.

44 Buhârî, *cihâd* 138, *edeb* 3; Müslim, *birr* 5.

# Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

**Abd İbn Humeyd,** İbn Nasr Ebû Muhammed (v. 249 h.); ***el-Müsned,*** *[Tahkik: Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî],* Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/1988.

**Abdürrezzak,** Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); ***el-Musannef,*** I-XI, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1403 h.

________, ***Tefsîru's-San'ânî,*** I-II, Mektebetü'r-ruşd, Riyâd, 1410 h.

**el-Aclûnî,** İsmail İbn Muhammed el-Cerrâhî (v. 1162 h.); ***Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1405 h.

**Ahmed İbn Hanbel,** Ebû Abdillah eş-Şeybânî (164-241 h.); ***el-Müsned,*** I-VIII, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

**Aliyyülkârî,** Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed; ***Mirkâtü'l-mefâtîh,*** *[Tahkîk: Sıdki Muhammed Cemil el-Attar],* I-X, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1412/1992.

**Alûsî,** Ebu's-Senâ, Şehâbeddin Mahmud İbn Abdillah (v. 1270 /1854); ***Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'-u'l-mesânî,*** I-XXX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

**Bediüzzaman,** Said Nursî; ***Asâ-yı Musa,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

________, ***Lem'alar,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

________, ***Sözler,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

________, ***Şuâlar,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

**el-Beğavî,** Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin İbn Mesud, (v. 516/1122); ***Meâlimü't-tenzîl,*** I-IIX, Dâru Taybe, Riyad, 1993.

**el-Beyhakî,** Ahmed b. Hüseyin (v. 458 h.); ***es-Sünenü'l-kübrâ,*** I-X, Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.

**el-Bezzâr,** Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık (215-292 h.); ***el-Müsned,*** I-IX, Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Beyrut/ Medine, 1409 h.

**Buhârî,** Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (v. 256 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh,*** Çağrı Yayınları, I-VIII, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

**el-Cisr,** Hüseyin b. Muhammed b. Mustafa el-Hanefi (v. 1909 h.); ***er-Risaletü'l-hamîdiyye,*** *(Trc: Manastırlı İsmail Hakkı, sdl: Ahmet Gül)*, Bahar Yayınları, İstanbul, 1971.

**ed-Dârimî,** Abdullah b. Abdirrahmân (v. 255 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

**ed-Deylemî,** Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); ***el-Müsnedü'l-firdevs***

***bi me'sûri'l-hitâb,*** *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1986.

**Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen,*** Çağrı Yayınları, I-V, 2. baskı, İstanbul (1413/1992).

**Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); ***Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ,*** I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

**Ebu's-Suûd**, Muhammed İbn Muhammed Muhyiddin el-İmad (v. 851 h.); ***İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm,*** I-IX, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

**Ebû Ya'lâ**, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (210-307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII, Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

**el-Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (450-505 h.); ***İhyâu ulûmi'd-dîn,*** I-IV, Dâru'l-mârife, Beyrut, tsz.

**el-Hâkim**, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

**el-Hakîm et-Tirmizî**, Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. Hasan, ***Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-Resûl,*** I-IV, Dâru'l-Cîl, 1. baskı, [Tahkik: D. Abdurrahman Umeyre], Beyrut, 1992.

**Hatib el-Bağdadî**, Ahmed b. Ali Ebû Bekr (393-463 h.); ***Tarihu Bağdat,*** I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

**el-Irâkî**, Ebu'l-Fadl; ***el-Muğnî an hamli'l-esfâr,*** *[Tahkik: Eşref Abdülmaksud],* Daru'n-neşr, Riyad 1995/1415.

**İbn Abdilberr**, Ebû Ömer Yusuf İbn Abdillah en-Nemirî (v. 463 h .); ***el-İstîâb fî mârifeti'l-ashab,*** I-IV, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412.

__________, ***et-Temhîd,*** I-XXIV, Vizâratü'l-evkâf ve'ş-şuûni'l-islamiyye, Mağrib, 1387 h.

**İbn Asâkir**, Ebu'l-Kasım Sikatüddin Ali b. Hasan b. Hibetillâh, ***Târîhu Medineti Dımaşk,*** I-LXXX, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1421–2001.

**İbnü'l-Cevzî**, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (v. 597 h.); ***Sıfatü's-Safve,*** I-IV, Dâru'l-mârife, 2. baskı, *[Tahkik: Mahmud Fâhûrî-D. Muhammed Revvâs Kal'acı],* Beyrut, 1399/1979.

__________, ***Keşfu'l-Müşkil min Hadisi's-Sahîhayn,*** *[Tahkik: Ali Hüseyn el-Bevvâb],* Dârun-neşr, Dâru'l-vatan, Riyad 1997/1418.

**İbn Ebî Hâtim**, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris (v. 327/938); ***Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azîm: müsneden an Resûlillah (s.a.s.) ve's-sahabe ve't-tâbiîn, 1-9,*** *[Tahkik: Es'ad Muhammed et-Tayyib],* el-Mektebetü'l-asriyye, Beyrut tsz.

**İbn Ebî Şeybe**, Abdullah İbn Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,***

*[Tahkik: Kemal Yusuf el-Hut],* I-VII, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1409 h.

**İbnü'l-Esîr,** İzzuddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (v. 630/1233); ***Üsdü'l-gâbe fi mârifeti's-sahabe,*** I-VI, Dâru'l-fikir, Beyrut, 1989.

**İbn Haldun,** Abdurrahman b. Muhammed; ***Mukaddime,*** Dâru'l-kalem, Beyrut, 1984.

**İbn Hacer,** Ahmed İbn Ali İbn Cafer el-Askalânî, (773-852 h.); ***el-İsâbe fî temyîzi's-sahabe,*** *[Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî]* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

**İbn Hibban,** Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibban İbn Ahmed et-Temîmî el-Bustî (v. 354 h.); ***Sahîhu İbn Hibban,*** I-XVIII, *[Tahkik: Şuayb el-Arnavut],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1993.

**İbn Hişâm,** Abdülmelik İbn Hişâm İbn Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); ***es-Sîratü'n-nebeviyye,*** I-VI, *[Tahkik: Tâhâ Abdurrauf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411.

**İbn Kesîr,** Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); ***Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm,*** I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.

**İbn Mâce,** Muhammed b. Yezîd el- Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

**İbn Sa'd,** Ebû Abdillah Muhammed İbn Sa'd İbn Meni' ez-Zührî (230/845); ***et-Tabakâtü'l-kübrâ,*** I-VIII, Daru sâdır, Beyrut, 1960.

**el-Kudâî,** Muhammed b. Selâme b. Ca'fer (v. 454 h.); ***Müsnedü'ş-Şihâb,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1407/1986.

**el-Makdisî,** Ebu'l-Kâsım Şehâbeddin Abdurrahman Ebû Şame ed-Dimaşkî, (v. 665/1268); ***er-Ravdateyni fî ahbâri'd-devleteyni'n-Nûriyye ve's-Salâhıyye,*** 1-4, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1997/1418.

**Mâlik İbn Enes,** Ebû Abdillah el-Esbahî (v. 179 h.); ***el-Muvatta,*** Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

**Mayda, Arslan,** ***"Kur'ân'dan Bir Hakikat Daha: Sırt Omuriliği-Üreme Bağlantısı",*** Sızıntı dergisi, Şubat 2003, sayı: 289, s.13-15.

**el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye,** Kuveyt 1980

**el-Münâvî,** Muhammed el-Med'uv bi Abdirraûf (v. 1031/1622); ***Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmii's-sağîr,*** I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

**Müslim,** Ebu'l-Hüseyin el-Haccâc en-Neysâbûrî (v. 261 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh,*** I-III, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

**en-Nesâî,** Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); ***es-Sünen,*** I-VIII,

Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

**er-Râzî**, Ebû Abdillah Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/1210); ***Mefâtîhu'l-gayb,*** I-XXXII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1981/1401.

**Said b. Mansur;** Ebû Osman el-Horasânî (v. 227 h.); ***Kitabü's-sünen,*** Dâru's-selefiyye, Hindistan, 1982.

**es-Süyûtî,** Abdurrahman b. el-Kemal Celâleddîn (849-911 h.); ***ed-Dürru'l-mensûr,*** I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993 h.

________, ***el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'ân,*** I-II, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

**et-Taberânî,** Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (v. 360 h.); ***el-Mu'cemü'l-evsat,*** *[Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* I-X, Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415 h.

________, ***el-Mu'cemü'l-kebîr,*** *[Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* I-XX, Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Musul, 1404 h.

**et-Taberî,** Muhammed İbn Cerir İbn Yezid İbn Halid (224-310 h.); ***Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân,*** I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.

________, ***Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî),*** I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1407h.

**Tirmizî,** Ebû Îsâ Muhammed b. Îsa b. Sevre (209-279 h.); ***el-Câmiu's-Sahih,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413-1992).

________, ***eş-Şemâilü'l-Muhammediyye ve'l-hasâisü'l-Mustafeviyye,*** Müessesetü'l-kütübi's-sekafiyye, Beyrut, 1412/1992.

**Yıldırım, Celal;** ***Asrın Kur'ân Tefsiri: İlmin ışığında,*** (1-7), Anadolu Yayınları, İzmir 1991.

**ez-Zemahşerî,** Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed; ***el-Keşşâf an hakâiki gavâmızı't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vil, I-IV,*** Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

**ez-Zerkeşî,** Ebû Abdillah, Bedreddin Muhammed İbn Bahadır İbn Abdullah, (794/1392); ***el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân, Daru'l-ma'rife,*** Beyrut, 1391.

309001-20110427